AHMET RASİM'İN YENİ USUL MUALLİM-İ SARF ADLI DİLBİLGİSİ KİTABI

(Yüksek Lisans Tezi)

Şerife SAZAK

Kütahya - 2016

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

AHMET RASİM'İN YENİ USUL MUALLİM-İ SARF ADLI DİLBİLGİSİ KİTABI

Danışman:
Prof. Dr. Bilâl AKTAN

Hazırlayan:
Şerife SAZAK

Kütahya – 2016

Kabul ve Onay

Şerife SAZAK'ın hazırladığı "Ahmet Rasim'in Yeni Usul Muallim-i Sarf Adlı Dilbilgisi Kitabı" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../....../2016

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Bilal AKTAN (Danışman)		
Prof. Dr. Erdoğan BOZ		
Doç. Dr. Ersen ERSOY		

Doç. Dr. Niyazi KURNAZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Ahmet Rasim'in Yeni Usul Muallim-i Sarf Adlı Dilbilgisi Kitabı" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../2016

Şerife SAZAK

Özgeçmiş

20.09.1992 tarihinde Hatay ilinin İskenderun ilçesinde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Eskişehir'de tamamladı. 2010 yılında girmiş olduğu üniversite sınavı sonucunda KYK'dan başarı bursu kazandı ve yerleşmiş olduğu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2014 yılında mezun oldu. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başladı. Yüksek lisans öğrenimi süresince Türk Dil Kurumu'ndan burs aldı. Yüksek lisans öğrenimi devam ederken Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında bütünleşik doktorayı kazandı. Buradaki öğrenimi halen devam etmektedir.

2013-2014 eğitim yılı yaz döneminde aldığı Pedagojik Formasyon eğitimi sonucunda Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Sertifikası almıştır. Ayrıca 24-28 Ağustos 2015 tarihleri arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde düzenlenen Tübitak destekli Türk Dili Araştırmalarında Dilbilimsel Bakış Açıları, lisans üstü öğrencileri için yaz okuluna katılmıştır.

ÖZET

AHMET RASİM'İN YENİ USUL MUALLİM-İ SARF ADLI DİLBİLGİSİ KİTABI

SAZAK, Şerife
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bilal AKTAN
Eylül, 2016, 391 sayfa

Dil; insanların isteklerini, beklentilerini, hissettiklerini kısacası duygu ve düşüncelerini ifade etmelerinde önemli bir rol oynayan unsurdur. Dil, toplumun devamlılığını sağlar, toplumların kültürünün nesilden nesile aktarılmasında belirleyici bir işlev üstlenir. Bu nedenle eğitim ve öğretim sürecinde dil eğitimine özellikle önem verilir. Dil eğitiminin önemli basamaklarından birini de dilbilgisi konusu oluşturur.

Dilbilgisi alanında çalışmalar yapan, bu alanda eser veren yazarların sayısı oldukça fazladır. Bu konuda birçok eser meydana getiren yazarlardan biri de Ahmet Rasim'dir.

Bu çalışmada; Ahmet Rasim'in hayatına değinilerek birkaç baskısına daha rastlanan ve içlerinde en hacimlisi olan “Yeni Usul Muallim-i Sarf” adlı eser, çeviri yazıya aktarılmıştır. Çalışmanın sonuna dilbilgisiyle ilgili terimler dizini de eklenmiştir. Böylece eserde geçen dilbilgisi terimleri açıklanarak bugüne kadar bu konuyla ilgili yazılmış sözlüklerin söz varlığına bir katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilgisi, Dilbilgisi Terimleri, Ahmet Rasim, Yeni Usul Muallim-i Sarf

ABSTRACT

AHMET RASİM'S GRAMMAR BOOK NAMED
YENİ USUL MUALLİM-İ SARF

SAZAK, Şerife
M.A. Thesis, Department of Turkısh Language and Literature
Supervısor : Prof. Dr. Bilal AKTAN
September, 2016, 391 pages

Language is a factor that play an important role in expressing people's own wishes, expectations, briefly stated their thoughts and feelings. Language provides the continuity of the society and plays a decisive function in transferring of culture of the society from generation to generation. Therefore, particular attention is given to language training in the teaching and learning process. The subject of grammar creates one of the most important steps of the language education.

The number of writers working about grammar and giving creation in this area is quite high. Ahmed Rasim is one of the many writers who work on this subject.

İn this study; Ahmet Rasim's work which is encountered several printings by referring to his life and which is the most voluminous one named “Yeni Usul Muallim-i Sarf” was transcribed by translating letters. Also, the term index related to grammar is appended to the end of the study. İn this way, by explaning the grammar terms aforementioned in the work, it was trying to make a contribution to vocabulary of dictionaries written about this subject.

Key Words: Grammar, Grammar Terms, Ahmet Rasim, Yeni Usul Muallim-i Sarf

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMALAR

AYK	Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
BİSAV	Bilim ve Sanat Vakfı
TDK	Türk Dil Kurumu
ULAKBİM	Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi
YUMS	Yeni Usul Muallim-i Sarf

ÇEVİRİYAZI ALFABESİ

ا (آ)	**a, ā**	ص	**ṣ**
ا (أ)	**a, e, ı, i, u, ü**	ض	**ż, ḍ**
ء	**’**	ط	**ṭ**
ب	**b, p**	ظ	**ẓ**
پ	**p**	ع	**‘**
ت	**t**	غ	**ġ**
ث	**s̱**	ف	**f**
ج	**c, ç**	ق	**ḳ**
چ	**ç**	ك	**k, g**
ح	**ḥ**	گ	**g**
خ	**ḫ**	ڭ	**ñ**
د	**d**	ل	**l**
ذ	**ẕ, ḏ**	م	**m**
ر	**r**	ن	**n**
ز	**z**	و	**v, ū, u, ü, o, ö**
ژ	**j**	ه	**h, a, e**
س	**s**	ی	**y, ı, i, ī**
ش	**ş**		

GİRİŞ

Dil, insanların anlaşmasını sağlayan önemli bir yapıdır. İnsanlar; duygu, düşünce, hayal ve isteklerini dil aracılığıyla birbirlerine anlatarak iletişimlerini sağlarlar. Aynı zamanda dil, toplumların oluşmasında ve toplumların devamlılığının oluşmasında da etkin bir rol oynar. Dolayısıyla kültür kavramının meydana gelmesinde etkilidir. Aksan (2009: 55), eserinde dilin tanımını şöyle yapar:

> "Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir."

Dil, insanlar tarafından yüzyıllar boyunca kullanılarak toplumlar arasında ve hatta bir toplum içerisinde zamanla çeşitli değişim ve gelişimler göstermiştir. Bu süreçte, dil dediğimiz canlı varlığın kendisi gibi değişen ve gelişen kuralları da oluşmuştur. Örneğin, bir cümle kurmak için rastgele sözcükler seçemeyiz. Seçtiğimiz sözcüklerin belirli bir sıraya girmesi, aralarında anlamlı bir bütün oluşturması ve bu oluşumun duygu ve düşüncelerimizi karşı tarafa doğru bir şekilde iletmesi gerekir. İşte bu oluşuma cümle denir. Bahsettiğimiz örneğimizde de görüldüğü üzere tüm bu süreç yani sözcüklerin, cümlelerin oluşumu, bunların hangi kurallar içerisinde nasıl meydana geldiği dilbilgisi kavramını oluşturur.

Dilbilgisi, çeşitli düzeydeki okullarda, Türkçenin, ses, şekil ve cümle yapısı ile cümlenin ögeleri arasındaki anlam ilişkilerini öğreten bilgi dalı; bu bilgileri veren dersin ve kitapların adı (Korkmaz, 1992: 44). Dilbilgisi, Arapça'da "sarf" terimiyle karşılanır.

Türk Dili alanında çeşitli yazarlar tarafından meydana getirilen birçok dilbilgisi kitabı mevcuttur. Bu kitaplar Türk Dil Kurumu tarafından bir proje haline getirilerek yayımlanmıştır. Bu çalışma, "Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi" adını taşır. Bu proje 1997-2004 yılları arasında yapılmıştır. Proje dahilinde 17 eser[1] yayımlanmıştır. Türkçe dilbilgisiyle ilgili ilk yazılan bu eserler şunlardır:

El-Kavânînü'l-Külliyye li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye, Haz. Recep Toparlı, Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık, 1999.

---

[1] http://www.ayk.gov.tr/c62-projeler/tuerk-dil-kurumu-projeleri/, (21.08.2016).

Emsile-i Türkiyye, Abdullah Ramiz Paşa, Haz. Emir İçhem İdben, 1999.

Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî, Halit Ziya Bey, Haz. Kaya Türkay, 1999.

Kavâ'id-i Osmaniyye, Keçecizade Mehmet Fuat- Ahmet Cevdet Paşa, Haz. Nevzat Özkan, 2000.

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mogalî ve Farisî, Haz. Recep Toparlı, Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık, 2000.

Medhal-i Kavâ'id, Ahmet Cevdet Paşa, Haz. Nevzat Özkan, 2000.

Türkçe Sarf ve Nahiv, Hüseyin Cahit, Haz. Leylâ Karahan ve Dilek Ergönenç, 2000.

Müyessiretü'l-Ulûm, Bergamalı Kadrî, Haz. Esra Karabacak, 2002.

Ed-dürretü'l-Mudî'e fi'l-Lügati't-Türkiyye, Haz. Recep Toparlı, 2003.

Mufassal Yeni Sarf-ı Osmanî, Haz. Recep Toparlı, 2003.

Türkiye Türkçesi Gramer (Şekil Bilgisi), Zeynep Korkmaz, 2003.

Kavâid-i Lisân-ı Türkî, Tahir Kenan, Haz. Leylâ Karahan ve Ülkü Gürsoy, 2004.

Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv, Ahmet Cevat Emre, Haz. Gülden Sağol, Erdal Şahin ve Nurgül Yıldız, 2004.

Türkçe Sarf ve Nahiv Dersleri, Mithat Sadullah, Haz. Tuncer Gülensoy ve Mustafa Fidan, 2004.

İlm-i Sarf-ı Türkî, Süleyman Hüsnü Paşa, Haz. Recep Toparlı ve Dilek Yücel, 2006.

Türk Dilinin Sarf ve Nahvi, Köprülüzâde Mehmet Fuat ve Süleyman Saip, Haz. Metin Karaörs, 2006.

Üss-î Lisân-ı Türkî, Mehmet Sadık, Haz. Recep Toparlı, 2006.

Tertib-i Cedit Kavâ'id-i Osmâniye, Ahmet Cevdet Paşa, Haz. Esra Karabacak, 2007.

Nev-Usûl Sarf-ı Türkî, Şemseddin Sami, Haz. Furkan Hamit, 2009.

Ahmet Rasim, edebiyatımızda anı, fıkra ve makaleleriyle öne çıkan üretken bir yazarımızdır. Ahmet Rasim'in unutulmayacak hizmetlerinden biri de mektepler için yazdığı eserlerdir (Ertaylan, 2011: 556). Dilaçar (1971: 89-90), gramer konusunu ele aldığı makalesinde şunları aktarır:

> "Öğretici (grammarie didactique) ya da Kuralcı (grammaire normative, Alm. Regelgrammatik, Beispielgrammatik) ya da Kuralcı- betimleyici (grammaire normative-descripitive) ya da Buyurucu (grammaire prescriptive) ya da Okul grameri (grammaire scolaire): okullarda kullanılan, dil kurallarını anlatan, doğruyu öğreten, yanlışı gösteren, öğrenciye alıştırma ödevleri veren gramerdir."

Ahmet Rasim'in bu çalışmada incelenen "Yeni Usul Muallim-i Sarf" adlı eseri yukarıda yapılan *okul grameri* tanımına uygun bir içeriğe sahiptir. Rasim, eserini okullarda öğrencilere okutulmasını amaçlayarak yazmıştır.

Tokatlı (2003: 21), eserinde Ahmet Rasim'in üç farklı seviyede yazdığı dilbilgisi kitaplarının birinci seviyesinde olanına "Sarf-ı Türkî", ikinci seviyede olanına "Muallim-i Sarf" ve üçüncü seviyede olanına ise "Talim-i Lisan-ı Osmanî" adını verdiğini aktarır.

Bu çalışmada incelenen "Yeni Usul Muallim-i Sarf" adlı eser, İstanbul'da 36-38 numaralı Dersaadet-i Bab-ı Ali Caddesinde bulunan Tefeyyüz kütüphanesinde kayıtlıdır ve Artin Asaduryan matbaasında 1328 (1910) yılında basılmıştır.

Eser, 232 sayfa ve 5 bölümden oluşur. Eserde maddeleme yoluyla konu anlatımı yapılmıştır. Bu maddelerin sayısı ise 440'tır.

Rasim kitabın önsözünde, bu eserin daha önce nüshaları bulunan "Yeni Usul Muallim-i Sarf" adlı kitapların devamı niteliğinde olduğunu, eserin Osmanlı Türkçesinin dilbilgisi ve sözdizimi kurallarına göre Fransa'nın resmi programı dahilinde yazılan "Larive ve Fleury" adlı dilbilgisi kitabının esaslarına göre yazılmış bulunduğunu ve bu kitabın beşinci baskı olduğunu ifade eder.

Rasim eserin başında, Batılıların dilbilgisi kitaplarındaki teorik ve pratik yöntemleri, halkın düşüncesinden çekindiği için bundan önce yazdığı dilbilgisi kitaplarında uygulamaya geçirmediğini ancak eserlerinin umulandan fazla ilgi görmesiyle birlikte bu dilbilgisi kitabında bu yöntemleri uyguladığını aktarır. Yazar, "*Özel Uyarılar*" kısmında ise hocaların öğrencilere ders anlatırken sadece bu kitapta

verilen örnekler ve alıştırmalarla yetinmelerinin yeterli olmayacağını söyler ve çocuklara ezber yerine uygulamalı bir şekilde ders anlatmanın gerekli olduğunu ifade eder. Öğretimin önemli noktalarından birinin de öğrencilere derste farklı ve değişik örnekler vermek olduğunu belirtir. Ayrıca eserinin okullarda okutulmaya uygun olan ilk dilbilgisi kitabı olduğunu vurgular.

Eserde, "Birinci Bab" başlığı altında; dil, dilbilgisi, Osmanlıcanın kökeni, sesli harfler, imlâ işaretleri, harekeler, söz, sözcük ve sözcük türleri konuları hakkında bilgiler verilmiştir. "İkinci Bab" adlı bölümde; ad, ad türleri, özel adların kökeni, cins adların kökeni, adların çoğul yapımı, yabancı adlar, dilimize girmiş yabancı adlara örnekler, özel adların çoğul yapımı, adların halleri, zincirleme ad tamlaması, adıl ve adıl çeşitlerinden bahsedilmiştir. "İkinci Fasıl" adlı bölümde; işaret ve sayı adlarının üzerinde durulmuştur. "Üçüncü Fasıl" adı verilen bölümde; sıfat, pekiştirme sıfatları, sıfat tamlamaları, sıfat tamlaması şeklindeki birleşik sözcükler gibi konular anlatılmıştır. "Dördüncü Fasıl" adı verilen bölümde ise adıl, adıl türleri, Farsça ve Arapça adıllar, mastarlar, eylem, birleşik eylem, kip, yardımcı eylem, edat, edat örnekleri, Osmanlıcanın tarihçesi ve 27 adet kural dahilinde Arapça ve Farsça ile ilgili olan konular aktarılmıştır.

Eserde her konunun bitiminde; uyarılar, anlatılan konunun geçmişte yazılmış kitaplarda nasıl geçtiğine dair bilgiler, kural dışı olan hususlar, imlâ özellikleri, galatat kullanımlar, üslup, tasvir, yanlış kurulan tamlamalar, terkibat, şive, mecaz ve gerçek anlam, örnekler, faydalı bilgiler, tahlil, aynı kökten türemiş sözcükler, zıt anlamlı sözcükler, eşanlamlı sözcükler, tarif, eylemler ile ilgili kurallar ve alıştırma gibi başlıklar altında ek bilgiler verilmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Ahmet Rasim'in hayatı ve eserlerinden bahsedilmiş, ikinci bölümünde ise "Yeni Usul Muallim-i Sarf" adlı eserin transkripsiyonu yapılmıştır. Eserde geçen bazı maddelendirme ve yazım yanlışları dipnotlarda gösterilmiştir. Eserde geçen dilbilgisi terimleri, dizin kısmında karşılıkları verilerek gösterilmiştir. Çalışmanın sonuna orjinal metin eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMET RASİM'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Ahmet Rasim, bazı yazarlara (Altınkaynak, 2004: 9; Siyavuşgil, 1997: 200) göre 1864 ve diğer çoğu yazara (Hizarcı, 1953: 3; Yeşilyurt, 2002: 7; Bilgin, 2002: 9; Aktaş, 1987: 7; Yetiş, 1979: 7; Gökman, 1989: 5; Levend, 1965: 45) göre ise 1865 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Bahaettin Efendi, annesi ise Nevber Hanım'dır. Bahaettin Efendi posta ve telgraf memurudur. Her gittiği görev yerinde yeni bir bayanla evlenmeyi alışkanlık haline getiren Bahaettin Efendi, Nevber Hanım'ı bırakır ve İstanbul'a gönderir. Böylece Ahmet Rasim henüz dünyaya gelmeden babasız kalır. Nevber Hanım oğlunu dikiş dikip para kazanarak büyük bir özenle büyütür.

Rasim, okul çağına gelince mahalle mektebine verilir. Sık sık ev değiştirmeleri dolayısıyla çeşitli okullarda eğitim görmüştür. Eğitim sürecinde eniştesinin tutmuş olduğu Yakup adlı bir hocadan Arapça ve yazı dersi almaya başlar. Eniştesinin ölümü üzerine 1876 yılında Darüşşafakaya verilir.

Rasim'in öğrenim hayatı boyunca en çok ilgisini çeken ve hoşuna giden ders, edebiyat olmuştur. Bu merakı doğrultusunda çeşitli edebiyat dergileri okumuş ve defterine notlar almıştır. Divan şairlerinin eserlerini okur, onlara nazire yazmaya gayret eder. Bu arada onun, Çanta dergisi ile teması Avrupaî edebiyatla tanışmasına zemin hazırlar (Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, 1990: 255). 1883 yılında Darüşşafaka'dan birincilikle mezun olmuştur.

Rasim'in ilk görevi, Posta ve Telgraf Nezareti Fen Kalemi'nde kâtiplik yapmak olur. Ancak bu görevine alışamaz, içinde serbest yazar olarak hayatını devam ettirme hevesi yatar. Levend (1965: 50-51), eserinde Rasim'in bu isteğiyle ilgili şunları aktarır:

> "Rasim, okul hayatından ayrıldıktan birkaç ay sonra geceleri sabahlara kadar çalışarak bir haftada Fransızcadan çevirdiği bir manzumeyi, Bayezit'teki kitapçı Kirkor'un tavsiyesiyle Mithat Efendi'ye götürüyor. Fakat içeriye girmeye cesaret edemeyerek, kapıda rastladığı sermürettip Tatar Abdullah'a veriyor. Yolcu başlığını taşıyan bu yazının iki gün sonra gazetede çıkması, Rasim'i çok sevindirmiştir. Bu, Rasim'in basılmış ilk yazısıdır."

Ahmet Rasim, Fransızca'dan çeviriler de yapmıştır. Bu yazılar sayesinde bir gün Ahmet Mithat ile tanışır ve yazarak para kazanmaya başlar. Bu süreçte Sadberk Hanım'la evlenir.

Aktaş (1987: 27), eserinde Rasim'in gazeteciliğe nasıl başladığını şu şekilde anlatır:

> "Baba Tahir ile Ahmed Rasim, Ceride-i Havadis Gazetesi idarehanesine giderler ve Ahmed Rasim bu gazetenin yazı heyetine tercüman olarak girer. Bir müddet sonra da, annesinin ısrarını da dinlemeyerek memuriyetten ayrılır, kendisini yalnızca gazeteciliğe verir. Ceride-i Havadis'te çalışırken de fennî ve edebî yazılarını Tercüman-ı Hakikat'e göndermektedir. 1885'te altı yüz kuruş maaşla bu gazetenin yazı heyetine katılır ve profesyonel manada gazeteci olur."

Ahmet Rasim, *İkdam, Malumat, Sabah, Tasvir-i Efkar, Yenigün, Akşam, Zaman, Vakit* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde de çalıştı (Altınkaynak, 2007: 28).

Atatürk, Ahmed Rasim'in yaptığı hizmetleri takdir eder ve onun milletvekili olarak seçilmesini sağlar. Hayatının son zamanlarında milletvekilliği yapan yazar, 1932 yılında vefat etmiş ve Heybeliada mezarlığına defnedilmiştir.

1.2. ESERLERİ

Ahmet Rasim, roman, hikâye, fıkra, makale, okul kitapları ve hatıra gibi pek çok türde eserler meydana getirmiştir. Ahmet Rasim ile ilgili bilgi veren kitaplarda yazarın meydana getirdiği eserlerin yazılış tarihleri tüm kitaplarda aynı şekilde verilmese de yaygın olan kabuller çeşitli kitaplardan[2] derlenerek eser listesi aşağıda verilmiştir.

1.2.1. Roman ve Hikâyeleri

Derd-i Dil 1307/1890

İlk Sevgi 1307/1890

Bir Sefîlenin Evrâk-ı Metrûkesi 1308/1891

Endişe-i Hayat 1308/1891

Güzel Eleni 1308/1891

Leyâl-i Iztırâb 1308/1891

[2] Dergâh Arşivi, (1977), Ahmed Rasim, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.I, Dergah Yayınları, s. 72; Atilla Özkırımlı, (2004), *Türk Edebiyatı Tarihi- I*, C.I, İnkılap Kitabevi, İstanbul: s. 53; Hikmet Altınkaynak, (2007), Ahmed Rasim, *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*, Doğan Egmont Yayıncılık, s. 29; Şerif Aktaş, (1990), Ahmed Rasim, *Büyük Türk Klâsikleri*, C.X, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İstanbul: s. 256-258; (2003), Ahmet Rasim, *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: s. 37-38.

Mehâlik-i Hayat 1308/1891

Meşâk-ı Hayat 1308/1891

Meyl-i Dil 1308/1891

Tecârib-i Hayat 1308/1891

Afîfe 1309/1892

Biçare Genç 1311/1894

Gam-ı Hicran 1311/1894

Mektep Arkadaşım 1311/1894

Numune-i Hayal 1311/1894

Tecrübesiz Aşk 1311/1894

Ela Gözler 1312/1895

Sevda-i Sermedî 1312/1895

Asker Oğlu 1314/1897

Nâkâm 1314/1897

Ülfet 1316/1899

Belki Ben Aldanıyorum 1327/1909

Hayât-ı Hakîkiyye Sahnelerinden Belki Ben Aldanıyorum 1327/1909

Hamamcı Ülfet 1340/1922

İki Güzel Günahkâr 1340/1922

İki Günâhsız Sevdâ 1341/1923

1.2.2. Fıkra ve Makaleleri

Külliyât-ı Sa'y u Tahrîr: Makâlât ve Musâhabât 1325 /1907

Külliyât-ı Sa'y u Tahrîr: Menâkıb-i İslâm, 2 cilt, 1325 /1907

Şehir Mektupları, 4 cilt, 1328-1329/1910-1911

Tarih ve Muharrir 1328/1910

Cidd ü Mizah 1336 /1918

Eşkâl-i Zaman 1336/1918

Gülüp Ağladıklarım 1340/1926

Muharrir Bu Ya 1345/1927

1.2.3. Mensur Eserleri

O Çehre 1310/1893

Kitâbe-i Gam, 3 cilt, 1340/1922

1.2.4. Hatıraları

Gecelerim 1311/1894

Fuhş-ı Atik, 2 cilt, 1341/1922

Matbuat Hâtıralarından: Muharrir, Şair, Edip 1342/1924

Falaka 1345/1927

1.2.5. Tarihle İlgili Kitapları

Arapların Terakkıyat-ı Medeniyesi, 2 cilt 1304/1887

Eski Romalılar, 2 cilt, 1304-1306/1887-1889

Tarih-i Muhtasar-ı Beşer 1304/1887

Terakkıyat-ı İlmiye ve Medeniye 1304/1887

Küçük Tarih-i İslâm 1306/1889

Küçük Tarih-i Osmanî 1306/1889

Osmanlı Tarihi 1307/1890

Tarih-i Ticaret 1308/1891

Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi, 4 cilt, 1328-1330 /1910-1912

İki Hâtırat Üç Şahsiyet 1334/1916

İstibdattan Hâkimiyet-i Milliyeye, 2 cilt, 1342-1343/1924-1925

1.2.6. Seyahat Yazıları

Romanya Mektupları 1334/1916

1.2.7. Monografi

İlk Büyük Muharrirlerden Şinâsi 1345/1927

1.2.8. Çevirileri

Edebiyat-ı Garbiyeden Bir Nebze 1303/1886

Cümel-i Hikemiyye-i Ecnebiyye 1303/1886

Cizvit Tarihi 1304/1887

Ezhâr-ı Tarihiye 1304/1887

Ürani 1308/1891

İki Damla Gözyaşı 1312/1894

Mathilde Laroche 1313/1895

La Dame aux Camelias 1313/1895

Karpat Dağlarında 1314/1896

Mızıkacı Yanko ve Kamyenka 1317/1900

Neşide-i Ruh 1317/1900

Ohlen Karısı 1317/1900

Kaptan Jipson 1320/1903

Madam Hardiber 1320/1903

Asya Kumsallarında 1322/1905

1.2.9. Okul Kitapları

Yeni Usul Sarf-ı Farisî 1305/1888

İmlâ-i Osmanî 1306/1889

Hesab-ı Tedricî 1306/1889

Yeni Usul Muallim-i Sarf 1306/1889

Yeni Usul Sarf-ı Farisî 1306/1889

Sarf-ı İptidaî 1308/1891

Hesap Kitabı 1310/1893

Küçük Tarih-i Osmanî 1310/1893

Küçük Hıfzıssıhha 1311/1894

Amelî ve Nazarî Talim-i Lisan-ı Osmanî 1312/1895

Kıraat Kitabı 1312/1895

Elifbadan Sonra 1317/1899

Elifba 1320/1903

Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî

Tecrübeli Sarf 1340/1922

Yeni Sarf Dersleri 1342/1924

Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri 1343/1925

Doğru Usul-i Kıraat 1344/1926

1.2.10. Diğer Eserleri

Bedayi-i Keşfiyyat ve İhtiraat-ı Beşeriyyeden Fonograf 1302/1885

Elektrikiyyet-i Sakine 1302/1885

Fonograf 1302/1885

Cümel-i Hikemiyye-i Osmaniye 1303/1886

Elektrik 1304/1887

Garaib-i Âdât-ı Akvâm 1304/1887

Teşekkül-i Cihan Hakkında Fikr-i İcmalî 1304/1887

Hazine-i Mekatip veyahut Mükemmel Münşeat 1306/1889

Ömr-i Edebi, 4 cilt, 1314-1317/1897-1900

Hanım 1328/1910

"Yeni Usul Muallim-i Sarf" adlı eserin çoğunluğuna ULAKBİM[3] aracılığıyla ulaşabildiğimiz çeşitli baskıları şunlardır:

YUMS, İkinci Sene, 1305 (1888), İstanbul, 104 s. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi- Atatürk Kitaplığı)

YUMS, İkinci Sene, 1307 (1889), İstanbul (Bakış, 1987: IV)

YUMS, İkinci Sene, 1314 (1896), İstanbul (Bakış, 1987: IV)

YUMS, 1327 (1909), İstanbul: Hürriyet, 64 s. (Ankara- Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi)

YUMS, 1327 (1909), Jirayir Keteon Matbaası, İstanbul, 126 s. (BİSAV Kütüphanesi)

YUMS, İkinci Sene, 1327 (1909), Tefeyyüz Kitabhanesi, İstanbul, 120 s. (Marmara- Nadir Eserler Kataloğu)

YUMS, Üçüncü Sene, 1327 (1909), Jirayir- Keteon Matbaası, İstanbul, 120 s. (Atatürk- Merkez Kütüphanesi)

YUMS, 1328 (1910), İstanbul, 232 s. (AYK- TDK)

YUMS, 1328 (1910), Tefeyyüz Kitabhanesi, İstanbul, 192 s. (BİSAV Kütüphanesi)

YUMS, İkinci Sene, 1328 (1910), İstanbul, 120 s. (İstanbul BB- Atatürk Kitaplığı)

YUMS, Üçüncü Sene, 1328 (1910), Tefeyyüz Kitabhanesi, İstanbul, 232 s. (İstanbul BB- Atatürk Kitaplığı)

YUMS, Üçüncü Sene, 1328 (1910), Artin Asaduryan ve Mahdumları Şirket-i Mürettibiyesi, İstanbul, 232 s. (Atatürk- Merkez Kütüphanesi)

YUMS, 1329 (1911), Asaduryan Matbaası, İstanbul, 232 s. (Selçuk- Merkez Kütüphanesi)

---

[3] http://www.toplukatalog.gov.tr/index.php?_f=1&the_page=&cwid=2&keyword=yeni+usul+muallim-i+sarf&tokat_search_field=1&order=0&command=Tara#12, (21.08.2016).

YUMS, İkinci Sene, 1329 (1911), 4. Baskı, İstanbul, 31 s. (Atatürk- Merkez Kütüphanesi)

YUMS, Birinci Sene, 1330 (1912), İstanbul, 64 s. (İstanbul BB- Atatürk Kitaplığı)

YUMS, 1330 (1912), Tefeyyüz Kitabhanesi, 4. Baskı, İstanbul (Dersaadet), 31 s. (İstanbul BB- Atatürk Kitaplığı)

YUMS, Birinci Sene, 1333 (1915), 10. Baskı, İstanbul (İstanbul Sabahattin Zaim Kütüphanesi)

YUMS, Üçüncü Sene, 1337 (1919), Bakü (Bakış, 1987: IV)

YUMS, İstanbul, 120 s. (AYK- TDK)

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ USUL MUALLİM-İ SARF

2.1. TRANSKRİPSİYONLU METİN

Yeñi Uṣūl

Muʿallim-i Ṣarf

Üçünci sene

İşbu Ṣarf-ı ʿOs̱mānī[4], bundan evvel neşr olunan "Yeñi Uṣūl Muʿallim-i Ṣarf" nāmındaki kitābları taʿḳīb ider. Lisān-ı ʿOs̱mānīniñ[5] ḳavāʿid-i külliyye-i ṣarfiyye ve naḥviyyesini ve taṭbīḳātını cāmiʿ temrīnleri muḥtevīdir. Fransanıñ resmī proġramı dāḫilinde bulunan "Larive ve Fleury" ġramerine taṭbīḳan ḳaleme alınmış, birçoḳ īżāḥāt-ı lisāniyye ile tevşīḥ idilmiş hem ʿamelī, hem de naẓarī esās üzerine yazılmışdır. Ḳavā'id-i tedrīsiyyesine bināen beşinci defʿa ṭabʿ olunmuşdur.

Bināen ʿaleyh tedrīs ve taʿlīm eṭfāl-i noḳṭa-i naẓarından mühimdir.

Mü'ellifi:

Aḥmed Rāsim

Ṭābʿu nāşiri

Dersaʿādet-i Bāb-ı ʿĀlī Caddesinde Numara 36- 38

Kitābḫāne-i Tefeyyüż

İstanbul

Artin Aṣaduryan ve maḫdūmları maṭbaʿasında ṭabʿ olunmuşdur.

1328

---

[4] Bu sözcük metinde "عثماتی" biçiminde yazılmıştır.
[5] Bu sözcük metinde "عتمانننك" biçiminde yazılmıştır.

Beyān-ı Maḳṣad

Nuṭḳ, ki ḫavāṣṣ-ı celīle-i insāniyyetiñ eñ birincisidir; müdāvele-i efkār gibi ḥissiyāt-ı beşeriyyeniñ tercümānıdır. İşte manṭıḳ oḳuyanlarıñ "nuṭḳ; insānıñ mā-bihi'l-temāyüzidir" diye bir ṭaḳım taʿrīfāt ve ḳıyāsāt serdiyle edille-i muḳniʿa getirmeleri gibi nuṭḳuñ ḥissiyāt-ı beşeriyye üzerine olan te'ṡīrātını ve ḳalb-i beşere ḳadar nüfūẕ iderek orada ḥāṣıl itdigi netāyici ʿarż itmek istemek daḫı burada mümkün olamaz. Nuṭḳuñ māhiyyeti bir dilsiz ile mükālemeye girişilmelidir, ki añlaşılsın.

Sözdeki te'ṡīr ne ḳadar büyük ise o te'ṡīriñ menbaʿ-ı ḥissiyyāta olan nüfūẕı daḫı bir ṭaḳım ḳavāʿide muḥtācdır, ki anlarıñ birincisi rābıṭadır. İşte o rābıṭayı {ṣarf} ve {naḥv} dinilen iki fenn-i maḫṣūṣ bize irā'e ider.

Rābıṭasız, yaʿnī: muġāyir ḳāʿide olaraḳ söylenen sözde ne leṭāfet taṣavvur olunabilir? Mükālemāt-ı ciddiyyede aranılan

hüsn-i te’s̱īr ise bu iki fenn sāyesinde ḥuṣūle gelir.

§

Şu māʿrūżāt-ı kem-ter-ānem bir derīçedir, ki te’līfi ḥaḳḳında nice zamāndan beridir ṣarf-ı gūşiş idüb lehü'l-ḥamd cemʿ ve neşrine muvaffaḳ oldıġım kitābıñ māhiyyetine nāẓırdır.

Ümem-i ġarbiyye kendi lisānlarına maḫṣūṣ olaraḳ te’līf itdikleri ḳavāʿid-i lisāniyye kitāblarında bir kāʿide-i müstaḥsene ittiḫāẕ itmişlerdir, ki o da kitāblarınıñ hem naẓarī, hem de ʿamelī olmasıdır. Bundan evvel vażʿ-ı pīş-gāh-ı ḳār’īn itdigim “Muʿallim-i Ṣarf” nām-ı es̱er-i kem-ter-ānemde bu uṣūle biraz taḳarrüb itdim ise de gerek zamānıñ ve gerek efkār-ı ʿumūmiyyeniñ kitābımızı ne ṣūretle telaḳḳī idecegi bu bābda bizi dūçār-ı mevāniʿ eylemişdi.

Kitāblarımıñ fevḳa'l-meʾmūl buldıġı raġbet sebebiyledir, ki bu ṣarf ve naḥvı neşre mücāseret eyledim. Şu zamāna ḳadar bu yolda bir es̱er neşr olunmadıġı maʿlūmdur. Ḥalbuki müteşettit olaraḳ bir çoḳ ḳavāʿid kitābımız vardır, ki cāmiʿü'l-cehtin

olmadıḳları cihetle raḥle-i tedrīse ḳabūle şāyān olamazlar. Olsalar bile vech-i taḥrīrlerinden maḳṣūd olan netīce-i mükemmele ḥusūle gelemez.

(İḫṭār-ı Maḫṣūṣ)

Kitābımızda lisān-ı ʿOs̱mānīniñ ḳavāʿid-i ṣarfiyye-i naḥviyyesi cemʿ olunmuş, ve her baḥs̱e dā’ir temrīnler, taḥlīller ve vaẓā’if-i ʿadīde taḥrīrler idilmişdir; ḫˇāce efendilerden her baḥs̱e dā’ir derūn-ı kitābda muḥarrir olan vaẓā’ifle iktifā idilmemesi mercūdur; çünki her baḥs̱e dā’ir istedigimiz ḳadar vaẓā’if-i taḥrīr itsek kitāb ḥaddinden ziyāde büyür. Naẓariyyāt ile berāber[6] ʿameliyyāt daḫı eyler ve bih sürülmeli, tā ki naẓariyyāt ile berāber ʿameliyyāt sāyesinde uṣūl-i lisān ẕihinde esās-gīr olsun.

Çocuḳlara tāʿrīf ezberletmek muvāfıḳ-ı uṣūl degildir. Anlara ḳavāʿidi bi'l-fiʿl göstererek añlatmalı ve añladıḳlarını is̱bāt itmelidir.

Niḳāṭ-ı mühimme-i tedrīsden biri de iḫtirāʿ-i ems̱āldir. Ems̱āliñ dersleri ne derece tenvīr idecegi vāreste-i īżāḥdır. Bunuñ gibi şākirdānıñ üstcevābātı arasında da anlara fikr-i iḫtirāʿ-i ilḳā itmelidir. Çünki bir şākird añladığı bir baḥs̱ üzerine elbette birḳaç mis̱āl irā’e idebilir. Añlamamış ise bi'ṭ-ṭabiʿ iḫtiyār-ı sükūt ider.

---

[6] Bu sözcük metinde “برابر” olarak yazılmıştır.

Birinci Bāb

Maʿlūmāt-ı İbtidā'iyye

Ṣarfıñ Tāʿrīfi

1 – "Ṣarf"ıñ ne dimek oldığını bildirmek içün bu āna ḳadar dürlü dürlü tāʿrīfāt-ı īrād idilmişdir.

"Ḳavāʿid-i ʿOs̱māniyye" nām-ı kitāba naẓaran:

ʿİlm-i ṣarf ve naḥv, lisānı ṭoġrı söyleyüb yazmaḳ fennidir.

Biz ise bir kitābımızda:

Ṣarf-ı ʿOs̱mānī "ʿOs̱mānlıcayı ṭoġrı söylemek ve oḳuyub yazmaḳ içün lāzım gelen ḳāʿideleriñ hey'et-i mecmūʿasıdır" dimişiz. Yine bir ṣarf kitābında:

"Ṣarf-ı lisānı ʿaḳla, ḳıdeme, şüyūʿ ve istiʿmāle bināen ṭoġrı söyleyüb yazmaḳ fennidir." diye yazılıdır.

Elsine

2 – "Lisān" diye: Bir milletiñ veyā ümmetiñ fikirlerini, merāmlarını birbirlerine añlatmaḳ içün istiʿmāl itdikleri ṭarz-ı beyāna dinir ki Türkçesi: "dil" dir.

3 – Elsine iki ḳısımdır. Biri: **"Elsine-i ʿatīḳa"** veya **metrūke**" digeri: **"Elsine-i ḥāżıra"** veya **"Elsine-i müstaʿmel" dir.**

4 – Elsine-i ʿatīḳa veya metrūke diye az veya çoḳ zamāndan beri söylenmekden maḥrūm ḳalmış veya yalñız ās̱ār-ı edebiyyesiniñ delāletiyle maʿlūmumuz olmuş olan

lisānlara dinir. **Sanskṛī, Yunanī, Latinī, İbranī** gibi ki bunlarıñ cümlesi elsine-i ʿatīḳadandır.

5 – Elsine-i ḥāżıra ise zamānımızda müstaʿmel olan lisānlara dinir:

ʿOs̱mānlıca, ʿArabca, Fārisī, Fransızca, İtalyanca, Almanca, İngilizce gibi.

6 – Mebḥas̱-ı elsinede bir de "ana lisān" denilen bir tāʿbīr vardır ki kendisinden birḳaç lisān daha meydāna gelmiş olan lisānlara ʿilm olmuşdur.

(İḫṭār) Bu ana lisānı tāʿbīri şu yaḳīn zamānlarda evvelki ehemmiyyetini ġā'ib itmege başlamışdır. Çünki mebḥas̱-ı elsine ile tevaġġul iden ʿulemā-yı lisān bu bābda ḫayl-i keşfiyāta muvaffaḳ olmuşlardır. Ḥattā evvelleri Yunan ve Latin lisānları ana lisānlar cümlesinden maʿdūd iken anlarıñ da **"Azyaḳ"** dinilen pek ḳadīm bir lehceden me'ḫūẕ oldıġı meydāna çıḳmışdır.

Lisān-ı ʿOs̱mānīniñ Menşe'i

7 – Pek eski bir lisāndan çıḳan lisānlara da: "Elsine-i müştaḳḳa" nāmı virilir.

8 – Eski Latin lisānı Portekiz, İspanyol, Fransız, İtalyan, Eflaḳ ve Boġdan lisānlarını tevlīd itmişdir. Bunuñ gibi eski Türkistan lisānlarından **Çaġatay** lisānı da bizim ʿOs̱mānlı lisānınıñ anası olmuşdur. Lākin lisānımız yalñız Çaġatayca degildir. ʿArabī ve Fārisīden, ḥattā elsine-i ecnebiyyeden de kelimeler alınmışdır. Bu ḥālde lisānımız bir lisān-ı maḫlūṭ olub ḳavāʿidimiz daḫı üç lisān ḳavāʿidiniñ imtizācıyla ḥusūle gelmişdir.

9 – Kelimeleriñ menşe'ini taḥarrī itmek ve anlarıñ mürekkeb oldıġı anāṣırı bulub taḥlīl eylemek içün vażʿ idilmiş bir fenn vardır ki aña: "ʿİlm-i iştiḳāḳ" nāmı virilir.

Ḥurūf-ı İmlā

10 – ʿOs̱mānlı elifbāsını teşkīl iden otuz dört ḥarfden "elif", "vav", "he", "ye" ḥarfleri ḥarekeniñ cinsini beyān itdikleri yerlerde "ḥurūf-ı imlā" nāmını alır.

İşte bu dört ḥarf virilecek ḥarekāt ve imālāta göre kelimātımızı oḳutmaġa müsāʿiddir. Şöyle ki:

[a] ḥarfi eger kelimeniñ evvelinde ise hem üstün, hem esre, hem de ötre oḳunur. Bu ḥālde nefs-i kelimeden olub ḥarf-i imlā degildir. Bu üstün, esre, ötre, istiʿmāle göredir. Bu bābda bir ḳāʿide yoḳdur. Mes̱elā: "el", "İstanbul", "Üsküdar" gibi.

– Eger kelimeniñ vasaṭında veya āḫirinde ise o zamān ḥarf-i imlā olub kendinden evvel bulunan ḥarfi yuḳarıya çeker: "elma", "ayva", "zorba", "yavaş", "yaḳın", "ḳapu" gibi.

Bir de elifiñ üzerine medd denilen şu (˜) işāret vażʿ idilir. O ḥālde (a) gibi oḳunur: "al", "alma", "arı" gibi.

(İḫṭār) Meddli elif iki elif taḳdīrindedir. "e e" böyle yazılacaġına "ā" ṣūretinde yazılır.

[u] ḥarfi, ḥarf-i imlā oldıġı vaḳt kelimeniñ ya ortasına veya ṣoñuna gelir. Kendinden evvel bulunan ḥarfe dört dürlü ḥareke virir. Birinci dürlüsünde evvelindeki ḥarfi Fransızcanıñ (u) ḥarfi ṣadāsı üzere oḳutur:

"Yüz", "düz", "üzmek", "yüzmek", "üzüm" kelimelerinde oldıġı gibi.

İkinci dürlüsünde evvelindeki ḥarfi, (eu) ṣadāsı üzere oḳutur:

“Göz”, “söz”, “ölmek” “örmek” kelimelerinde oldıġı gibi.

Üçinci dürlüsünde evvelindeki ḥarfi (o) ṣadāsı üzere oḳutur:

“Olmaḳ”, “yol”, “ṣol”, “ḳoymaḳ” kelimelerinde oldıġı gibi.

Dördinci dürlüsünde evvelindeki ḥarfi (ou) ṣadāsı üzere oḳutur:

“Urmaḳ”, “ḳarpuz”, “uyuz”, “utanmaḳ” kelimelerinde oldıġı gibi.

(İḫṭār) Vavıñ bu dört dürlü oḳunuşı yazı ile beyān itmek mümkün olamadıġından vavlarıñ üzerine bir ṭaḳım noḳṭa ḳoymaġa mecbūriyyet ḥiss idiliyor ḳararlaşan ise:

و, o – ۆ , u – ۊ , eu – ۋ, ou ṭarzındadır.

[e] ḥarf-i imlā oldıġı gibi hā-i resmiyye nāmını alır. Kelimeniñ ṣoñuna dāḫil olub kendinden evvelki ḥarfi üstün oḳutur: “ḫāne”, “dāye”, “lale”, “nine”, “bāġçe” gibi.

[i] ḥarf-i imlā oldıġı vaḳt kendinden evvelki ḥarfi aşaġı çeker: “çilek”, “bilek”, “ḳıl”, “yalı” gibi.

İşāret-i İmlā

Ḥareke

11 – Lisānımızda bulunan ʿArabca, Fārisī yāḫūd oḳunması güç olan kelimātıñ ḥarekelenmesi īcāb itdigi taḳdīrde bir ṭaḳım işāretler ḳullanılır ki bunlara “işārāt-ı imlā” yāḫūd “ḥareke” nāmı virilir.

12 – Ḥareke üç dürlüdür. Üstün, esre, ötre.

Üstün ḥarfiñ üstünde َ iki üstün ً

Esre ḥarfiñ altında ِ iki esre ٍ

Ötre ḥarfiñ üstünde ُ iki ötre ٌ

13 - Cezm bizde ḥurūfuñ cümlesi ḥarekeye muḥtācdır. Lākin ḥurūfuñ baʿżān kendi ḥarekesi olur, aña: "müteḥarrik" dinir. Baʿżan kendi ḥarekesi olmayub evvelindeki ḥarekeye merbūṭ olur. Aña da "sākin" dinir. O vaḳt sākin olan ḥarfiñ üstüne (ْ) cezm işāreti ḳonur.

14[7] - Teşdīd (ّ) ʿArabcada baʿżan bir cinsden olan iki ḥarf yan yana bulunur. O vaḳt anlar idġām idilir. Yāʿnī: bir ḥarf yazılır, üzerine bu ( )[8] işāret ḳonur. O ḥarf iki defʿa telaffuẓ idilir.

15 – [˜] medd işāretidir ki [elif] ḥarfiniñ üzerinde bulunur. Anı yuḳaruya çeker: "arı", "arpa", "ālim" gibi.

İşārāt-ı Taḥrīriyye

Tenḳīṭ

16 – "Tenḳīṭ" dimek bir ʿibāreyi (aşağıda ẕikr idilecek işāretler vāsıṭasıyla) noḳṭalamaḳ dimekdir. Bunuñla kelime ve cümleleriñ aḳsāmı tefrīḳ idilir ve ṭurılacaḳ maḥalleri añlaşılır.

İşārāt-ı taḥrīriyye ṭoḳuz dānedir: virgül (,), noḳṭalı virgül, (;) iki noḳṭa (:), noḳṭa (.), işāret-i istifhām (?), işāret-i taʿaccüb ve ḥayret (!), ṭırnaḳ (" "), ẖaṭṭ-ı vaṣl (-), küre muʿteriże [( )].

[7] Burada "14" yerine "41" yazılmıştır.
[8] Metinde parantezin içine ّ işareti yazılmalıydı.

Bunlardan virgül pek az bir tevḳifi, noḳṭalı virgül ile iki noḳṭa biraz tevḳifi, noḳṭa ise tamāmen tevḳifi beyān ider.

17 – 1 – Virgül (,) bir cümlede bulunan mübtedā, fāʿil veyā nā'ib-i fāʿilleri, ḫaberleri ve aralarında ḥurūf ʿāṭfeden biri yoḳsa birbirine beñzeyen mefʿūlleri ayırmaḳ içün ḳullanılır.

Mübtedāların̄ ayrıldıġına mis̱āl:

"Ṣafvet, iṭāʿat, sādelik çocuḳluġun̄ feżā'ilindendir."

Fāʿillerin̄ ayrıldıġına mis̱āl:

"Arslan, ḳaplan, ṣırtlan ṣaldırır."

Nā'ib-i fāʿillerin̄ ayrıldıġına mis̱āl:

"Cam, çanaḳ, çömlek, düşünce ḳırılır."

Ḫaberlerin̄ ayrıldıġına mis̱āl:

"Kenevirin köki sert, beyāż, sivridir."

Mefʿūllerin̄ ayrıldıġına mis̱āl:

"Ben mūsīḳīyi, tārīḫi, ʿulūm-ı sā'ireyi ögrenmiş olsa idim, büyük bir adam olurdum." Yāḫūd "Ben fenne, edebe, intisāb ide idim, büyük şāʿir olurdum" gibi.

2 – Fāʿilleri bir olan fiʿilleri ayırmaḳ içün ḳullanılır.

Ḥayvānlar yoruluyor, terliyor, ṣuluyordı"

3 – Bir cinsden olan ḳıṣa cümleleri ayırmaḳ içün ḳullanılır: "Baġırıyor, çaġırıyor, yerlerde yuvarlanıyordı."

4 – Birbirlerine beñzeyen cümel-i ferʿiyyeyi ayırmaḳ içün ḳullanılır.

"Mādemki siz gidiyorsuñuz, mādem ki ben de bu ḥāle rāżı degilim, bu ḥālde aramızda bir bürūdet vāḳiʿ olacaḳ."

5 – Fāʿilinden, ḥaẕfı ġayr-ı cā'iz olan bir cümle-i ferʿiyye ile ayırılmış olan fiʿilleriñ evveline ḳonur:

"O çocuḳlar ki, ḥayvānlara ẓulm ve eẕā iderler; iḫtiyārlıḳlarında mużırr, ḫā'in adam olurlar."

---

1 – Temrīn

(Aşağıdaki cümlelerde īcāb iden maḥallere virgül ḳonılacaḳdır.)

Mükālemede insān ḥaddinden ne yuḳarıda ne de aşağıda bulunmamalıdır. Caʿlī bir ifrāṭ-ı ciddiyyet, sürʿat ve şiddet tekellüm-i ḥiddete maġlūbiyyet-i mizāca ḫidmet-i ẕemāimden maʿdūddur insān ḳarşısındakini gürülti ile degil söz ile fikr ile iskāt itmelidir.

Māʿlūmdur ki ṭatlı söz dost acı söz düşman ḳazandırır. İnsana bir düşman çoḳdur faḳaṭ biñ dost azdır. Fātiḥ (Sulṭan Meḥmed) orta boylu ḳalın kemikli omuzlarınıñ arası vāsiʿ cisminiñ cihet-i ʿaliyyāsı bacaḳlarından uzun yüksek muḳavves ḳaşlı çehresi beyaż üzerine ġāyet āteşīn berriniñ āl ile müzeyyen ṣaçı ṣaḳalı siyāh ve ṭabīʿī ḳarışıḳ boyunı ḳışaraḳ ve öñ ṭarafa mā'il bir ẕāt idi. Sulṭān Selīm ḳāmeti ṭūle mā'il kemikleri ḳalın omuzlarınıñ arası ġāyet vāsiʿ vücūdınıñ naṣaf-ı aʿlāsı esfelinden ḳışa başı büyük ḳaşları çatıḳ yüzi müdevvir ve ḳırmızı bıyıḳları çehresine ġarīb bir hey'et virir ḥālde büyük arslan gibi ağzı ayrı çeñe kemigi vāsiʿ ve ḳavī bir dehşetli ḳahramān idi. On ʿaṣr evvel dünyāya gelmiş olan (İbn-i Rāzī) ḥikmet kimyā-yı ṭıbb vesā'ir ʿulūm-ı ʿāliyyeyi bir inḳılāb-ı tāmme uğratmış ve tam yarım ʿaṣr tedrīsāt ve müdāvāt ile meşġūl olub çiçek ve ḳızıl ḫastalıklarıyla sā'ir emrāż ve esḳāme ʿale'l-ḫuṣūṣ teşrīḥe dā'ir destūrlar bıraḳmışdır. Tedāvī bi'l-mā'-i uṣūli cümle-i muḫtereʿātından bulunmuşdur. Çinliler Japonyalılar vesā'ir aḳvām-ı şarḳiyye afyon ḳullanırlar. Hindliler Hotanṭolar Brezilyalılar, kendir istiʿmāl iderler. Cenūbī Amerika ḫalḳı ise ḳoḳa yaprağı çekinirler. İspirto ġıdā degildir. ʿİşrete ibtilā pek mühellik bir belādır. Tımarḫānelere vaḳtinden evvel mezārlara girenleriñ ḳısm-ı aʿẓamı hep bunuñ yüzünden o belālara giriftār olmaḳdadırlar. ʿİşret mübtelālarınıñ ṭabīʿatlarını külliyen taġyīr ider. Ḥalīm bir ādemi ḫışmın ẕekīyi aḥmaḳ ʿulu cenāb sāḥibini sefīl ve reẕīl eyler.

18 – Noḳṭalı virgül (;)

1 – Birbirlerine beñzeyen ve ḳıṣa olan cümleleri birbirinden ayırmaḳ içün ḳullanılır.

Bizde: (Faḳaṭ, ʿale'l-ḫuṣūṣ, bināen ʿaleyh) ve ems̱āli edevāt ve terākīb ile ibtidā iden ikinci cümleniñ evveline vażʿ olunmalıdır. Mis̱āl:

Dünyāda mūcib-i saʿādet olan saʿy ve ġayretdir; faḳaṭ mesāʿi-yi vāḳıʿānıñ makbūl-i ʿāmme olması lāzımdır.

2 – Taḳsīmāt-ı ṣaġīresinde virgül ḳullanılan cümleleriñ aḳsāmını tefrīḳ içün ḳullanılır: Mis̱āl:

"Üç dürlü ḫaṭṭ vardır: Ḫaṭṭ-ı müstaḳīm, ḫaṭṭ-ı münkesir, ḫaṭṭ-ı[9] münḥanī; ḫaṭṭ-ı müstaḳīm iki ucundan girilmiş bir iplik şeklindedir; ḫaṭṭ-ı münkesir, ḫaṭṭ-ı müstaḳīmlerden mürekkeb ve ḳırıḳ ḫaṭṭ maʿnāsınadır; münḥanī ise bir dā'ire kenārı gibi yuvarlaḳ olan ḫaṭṭdır."

19 – İki noḳṭa (:)

1 – Şerḥ ve tafṣīl idilecek bir kelāmıñ evvelinde bulunur. Mis̱āl:

---

2 – Temrīn

(Aşağıdaki cümlelerde īcāb iden maḥallere hem virgül hem de noḳṭalı virgül ḳonılacaḳdır.)

Birdenbire hemān hiç bir kimse ʿişret-perest olmaz; uçuruma ṭoġrı ayağı ḳayan adam gibi ʿummaḳ müdhişe-i mestī ve sefālete sürʿāt-ı süḳūṭı, gitdikce ziyādeleşir. - Sözi muḫtaṣar söylemeli ʿale'l-ḫuṣūṣ büyükleriñ ve bildik olmayanlarıñ ḥużūrunda bulunılırsa az söylemege çoḳ diḳḳat itmeli; çünki çoḳ sözde dā'imā żaʿf ve ʿacziñ ṭāhir olmaḳ iḥtimāli ziyādedir. İnsān öyle şey'i sevmeli ki kendine ḥużūr-ı fikr-i istirāḥat-ı vicdān virsün ḳalbine bir ziynet-i maʿneviyye gibi yerleşerek ḫitām-ı ʿömre ḳadar ayrılmasun.

---

[9] Bu sözcük metinde "خطط" olarak yazılmıştır.

“Didi biz ṭıfl-ı ẕekī māderine: Nereye cārī bu nehriñ ṣuları?”

“İderek seyr-i sevāḥil gidiyor Saña bilmem neler īʿlān idiyor?”

“Dönemez mi ʿacebā ġayrı geri?”

- “Şöyle ki” kelimesinden ṣoñra da ḳonur:

“Dünyā beş ḳıṭʿadan ʿibāretdir. Şöyle ki: Avrupa, Asya, Afriḳa, Ameriḳa, Avustralya.”

Evvelā, s̱āniyen s̱ālis̱en gibi taʿdādı mutażammın olan kelimātdan ṣoñra da vażʿ-ı müstaḥsendir.

Lisānımızda iki noḳṭa eks̱eriyetle muḥāverāta maḫṣūṣdur. Hemān bir kāʿide-i ʿumūmiyye ḥālinde olaraḳ fāʿilleriñ sözlerinden evvel anlarıñ ismini tāʿḳib ider. Mis̱āl:

Pederim didi ki: - Sen nerede idiñ? Bunuñ üzerine hemşīrem: - Dikişle meşgūl idim. Didi.

(İḫṭār) “Şöyle ki” kelimesini ḳullanmamalı. İki noḳṭa (şöyle ki) niñ yerine ḳā’im olur.

20 – Noḳṭa . (.)

Yekdigeriyle irtibāṭ ve münāsebeti bulunmayan her cümleniñ āḫirine yāʿnī söz temām olan yerlere ḳonulur. Mis̱āl:

Burası cennet-ābād olmuş ve her ṭarafı bedāīʿ ṭabīʿat ile tezyīn idilmiş bir mekān ṣafādır. Eyyām-ı sermāsı bir bahār-ı revḥ-i fezāya muʿādil olub hiç bir ṭarafdan insanı ṭoñdıracaḳ buzlı rūzgārlar esmez.

---

3 – Temrīn

Aşağıdaki cümlelerde īcāb iden maḥallere virgül, noḳṭalı virgül, bir noḳṭa, iki noḳṭa ḳonılacaḳdır:

Zavallı bağrına baṣdıḳca ṭıfl-ı ʿüryānı

Baḳan ġurūrına ẓann iylemez ki sā’iledir

Gözünde yavrusunuñ naẓra-i perīşānı

Lisān-ı ḥāli olub tercümān-ı vicdānı

Diyor ki vālidelik eñ ṣafālı ġā’iledir Tevfiḳ Fikret

21 – İşāret-i istifhām (?)

Cümel-i istifhāmiyyeniñ āḫirine vażʿ idilir. Mis̱āl:

"İnsān ne zamān kāmil olur?" , "ʿİlm-i ṣarf ve naḥv nedir?"

22 – İşāret-i ḥayret ve taʿaccüb (!)

Ḥayret, taʿaccüb, te'essüf, keder, ve bu gibi ḥisslere ḫiṭāblara delālet iden cümle ve kelimeleriñ āḫirine ḳonur:

"Eyvāh! Zamān-ı şebāb geçdi: Efesus! Bendeki ten-i perverlige!

23 – Ṭırnaḳ " ", yāḫūd "giyme"

Ey, Efesus, heyhāt, eyvāh, vāh, vāy, dirīġ, dirīġā, ḫayr, ve esefā gibi edevātıñ ṣoñuna ḳonılur.

Köprili Meḥmed Paşa Arnavuddur faḳaṭ ʿā'ilesi Anaṭolıda Amasya mużāfātından köpri ḳaṣabasında tavaṭṭun itmiş olmaġla orada dünyāya gelmişdir. Günde üç defʿa yemek ale'l-ʿumūm kāfī görilür, faḳaṭ günde yenilecek yemekleriñ miḳdārından daha mühim bir şey vardır ki o da her iki ṭaʿām-ı beyninde geçen zamāndır.

Rāh-ı taḥṣīle sālik olmalıyız

Fikrimiz eylemekse kesb-i ʿalā

Ki buyurmuş ḫüdā maḳīs olamaz

Bilen insāna bilmeyen ḳıṭʿā

ʿİlme saʿy eylememekden ḥaẕer it

ʿİlm ü saʿy ikisi birdir naẓar it

Müddeʿāya bu saḫn şāhiddir

ʿİlm ü saʿyıñ ʿaddi vaḥdeddir

Maṭlab-ı ʿilme çalış ol ʿilm

Farżdır didi Resūl-i Ekrem

Daḫı emr eyledi ol ṣāḥib-i ʿilm

Mehdden laḥdediñ ol ṭālib-i ʿilm

- Ḥikāye ṭarzında söylenen sözüñ veya bir āḫiriñ kelāmı irād ve der-miyān olacağı zamān o kelāmıñ evvel ve āḫirine ḳonur:

Hˇācem didi ki: Hażret-i Peyġamber "Beşige düşdigiñiz zamāndan tabuta gireceğiñiz zamāna ḳadar tahṣīl-i ʿilme çalışıñız" buyurmuşdur.

-Yaḳīn zamānda "giyme" esmā-i ḫaṣṣayı ayırmaḳ içün ḳullanmaġa başlanmışdır. Bu cehtle (muʿteriże ve küre) ile ḳarışmaḳdadır. Eks̱eriyā ḫaṭṭ-ı vaṣlda kiyme veya küre muʿteriże maḳāmında istiʿmāl idiliyor.

24 – Ḫaṭṭ-ı vaṣl. (-)

İki mütekellimiñ muḥāveresini ayırmaḳ içün ḳullanılır ki her defʿāsında ṣāḥib-i kelāmıñ ismini ẕikr itmek külfeti iḫtiyār idilmemiş olur. Bu cehtle işāret-i mezḳūre iḫtiṣāra delālet ider. Mis̱āl:

Gördüñ mi? – Kimi? – Zīver Efendiyi – Ne yapacaḳdıñ? – Aña şu kitābı virecekdim.

- Baʿżān işāret-i tefrīḳ olur. Mis̱āl:

Mis̱āl:

Hele cebhesiniñ intiẓām ve nūrāniyyetiyle gözleriniñ kāh - Bir fikr-i ḥakīmāne gibi - Manẓūriyyeniñ göñlünde olan eñ pinhān köşelere duḫūl ider. Yolda kāh - Bir zebān-ı kūya gibi - Naẓarlara ifşā-yı merām ider ṣūretde baḳışları istiʿdādınıñ fevḳa'l-ādeligine birer vāżıḥ-ı bürhān idi.

25 - Muʿteriże, küre. [ ] ( )

Bir cümle içinde maʿnāca o cümleden farḳlı diger bir söz bulunursa "muʿteriże" veya "küre" içine alınır. Mis̱āl:

"Ḥażret-i ʿÖmer ḥuḳūḳ-ı ʿibādı gözetmege (ʿadāletde oldığı gibi) pek ziyāde münhemik idi.

- Baʿżan bir kelimeniñ taʿrīf idilen maʿnāsı daẖı küre içine alınır. Mis̱āl:

"İstiḳāmet (ṭoġrılıḳ) fażā'il-i beşeriyyedendir."

Ṣarf – Kelime – Lafẓ

26 – Ḥarf ağızdan bir keyfiyyet-i mahṣūṣa ile çıḳan bir sesdir.

27 – Ḥurūfdan mürekkeb olub da kendisinden maʿnā añlaşılmayan şekillere "lafẓ" dinir: " āʿ ", " ʿāc " gibi.

28 – Bir maʿnāya delālet iden elfāẓa da "kelime" dinir: "ḥisāb" "kitāb", "gülmek", "gitmek" gibi.

Aḳsām-ı kelime

29 – Kelime üç ḳısımdır: İsim, fiʿil, edevāt.

(İẖṭār) İsim daẖı: "İsm-i işāret", "mübhemāt", "ṣıfat", "żamīr", "maṣdar" nāmeleriyle beş ḳısma ayrılır.

[Baʿżı ṣarfīven kelimeyi beşe ayırub: "İsim", "ṣıfat", "żamīr", "fiʿil", "edevāt", baʿżıları da yediye ayırub: "İsim", "ism-i işāret", "mübhemāt", "ṣıfat", "żamīr", "fiʿil", "edevāt" dimişlerdir. Bu taḳsīmleriñ cümlesi emr-i iʿtibārıdır.]

---

4 – Temrīn

Aşağıdaki cümlelere istifhām işāreti vażʿ idiñiz:

- Naẓarımızda ḥayātıñ ḳıymeti yoḳ mıdır? ʿÖmrüñ ḳıymeti olmamalı mı? Bu ṣūretde daḳīḳaları ḳıymetsiz görüb de fā'idesiz geçirmek ʿömrüñ bir ḳısmını ʿīmān-ı ʿademe atmaḳ degil midir?

İkinci Bāb

İsim

30 - Bir ẕī-rūḥı, gerek ḥaḳīḳī gerek ḫayālī bir şey'i beyān itmege yarayan her dürlü kelimeye: "İsim" nāmı virilir.

Eşḫāṣ ve ḥayvānāt "ẕī-rūḥ", eşyā "ġayr ẕī-rūḥ" oldıġından daha eṭrāflı olmaḳ üzere:

Bir şaḫṣı, bir ḥayvānı veya bir şey'i tesmiyyeye yarayan kelimeye dinir.

İsm-i Ḫāṣṣ - İsm-i Cins

31 – İki dürlü isim vardır: "İsm-i ḫāṣṣ" yāḫūd "ʿilm", "ism-i cins" veyāḫūd "ʿām".

32 – "İsm-i ḫāṣṣ" diye yalñız bir şaḫṣa, yalñız bir ḥayvāna, yalñız bir şey'e söylenebilen isimlere dinir.

"Ādem", "Ḥavvā", "Pars", "Ṭuna" gibi ki bunlar ism-i ḫāṣṣdır.

1	2
Bilsem şu ḳuzı neden ġam almış	Ey süd ḳuzısı nedir bu nāliş
Her nālesi ḳalbe dāġ-zendir	Kim oldı sebeb bu infiʿāle
Feryād iderek ḳoşar nedendir	Māder virerek saña nevāle
Südsüz mi refīḳsiz mi ḳalmış	Pehlūsını itmiyor mı bāliş

33 – “İsm-i cins” diye bir cinsi teşkīl iden efrādıñ cümlesine veya baʿżısına veyāḫūd birine bilā- farḳ söylenebilen isimdir. Mis̱āl:

“İnsān” kelimesi bir ism-i cinsdir; zīrā bu kelime gerek ʿumūmiyyetle kāffe-i beşerī eşʿāre, gerek o cinsden bir ḳısmını ve'l-ḥāṣıl yalñız bir adamı tebeyyüne ḫidmet ider.

Esmā’-i Ḫaṣṣanıñ Menşe’i

34 – Ṣarf Tāriḫi: Bi-ḥaḳḳın söylenecek olursa bir ism-i ḫaṣṣ yalñız bir ferde ıṭlāḳ olunmalıdır. Faḳaṭ ḥaḳīḳat ḥālde keyfiyyet böyle degildir: “Aḥmed”, “Meḥmed”, “ʿAli” gibi maḫlaṣ-ı tesmiyye idilen esmā-i ḫaṣṣanıñ her biri bir çoḳ adamıñ ismi olmuşdur. Eger bunlar bir familya laḳabına veya diger bir şöhret ile mürādif olmazsa ḥaḳīḳī ism-i ḫaṣṣ olamaz.

Bunuñ gibi familya laḳabları veya şöhretleri bu maḫlaṣlarla mürādif olmazsa anlarda bi-ḥaḳḳın ism-i ḫaṣṣlıḳ vaẓīfesini göremez.

İsm-i ḫaṣṣıñ tāʿrīfi ile istiʿmāl-i ḥāżırı arasında görülen şu tenāḳuż herbiri ism-i ḫaṣṣıñ ism-i cinslerden ẓuhūr itmesinden tevellüd eylemişdir. Familya isimleri ol emrde ism-i cins oldıġı ḥālde soñraları bir veyā müteʿaddid eşḫāṣı tesmiyyeye ālet olmuşdur.

Bir kere bu isimleri tedḳīḳ idelim:

Baʿżısı bir ḫaṣṣaya veya vücūda ʿā’id bir ḥāli īmā ider: “nāfiʿ”,

---

3

Yoḳsa süriden cüdā mı ḳaldıñ
Firḳat mi bu ıżṭırābı dāīʿ
Ḳalmışlara baḳmıyormı rāīʿ
Bī-hem-reh ve bī-nevā mı ḳaldıñ.

4

Ümīd iledir bekā-yı eṭfāl
Sūd virmede bī-emelimi māder
Herkesbir ümīde ḫidmet eyler
Ümīd iledir cihānda herḥāl.

Muʿallim Nāci

"Ḥüseyin", "Ḥasan" gibi ki maʿnāları "nefʿli", "güzelcik", "güzel" dimekdir.

Baʿżısı, bir maḥall-i iḳāmet beyān ider: "Mekkī", "Şehrī", "Bezmī", "Firdevsī" gibi.

Baʿżısı, ism-i cins iken ṭoġrıdan ṭoġrıya ism-i ḫaṣṣ olmuşdur: "Dāniş", "Neş'e", "Pertev", "Peyker", "Nevber" gibi.

Vilāyet, nehr, ṭaġ, göl, deñiz, (ve ilḫ) isimleri daḫı ism-i cinslikden azimedir. Cümlesiniñ maʿlūm veya mechūl bir maʿnāsı vardır. "Ḳonsṭanṭiniyye" gibi ki Ḳonsṭanṭiniyyeniñ şehri dimekdir.

İsm-i Cinsleriñ Menşe'i

35 – Lisān-ı ʿOs̱māniyyede bulunan isimleriñ cümlesi Türkī, ʿArabī, Fārisī ve elsine-i ecnebiyyeden me'ḫūẕdur. Maʿmāfīh lisān-ı Türkī kendi kendine bir ṭaḳım isimlere mālikdir.

Baʿżı isimler ṣıfatlardan veya fiʿllerden ḥāṣıl olmuşdur. Mes̱elā: "çuḳur", "kenār", "çatı", "yapu"; "yazı", "ḳabı" gibi.

Baʿżıları terākīb-i vaṣfiyyeden ḥuṣūle gelmişdir: "cāmeşūy", "çilingir", "dürger" gibi.

Baʿżıları maṣdar iken isimleşmişdir: "yemek", "ekmek" gibi.

Baʿżı isimler de vardır ki maṣdarlarıñ āḫirindeki "mek" ve "maḳ"larıñ refʿi ve anlarıñ yerine baʿżı ḥurūf ʿilāvesiyle ḥuṣūle gelmişdir. Mis̱āl:

Ḳanarya

Ne leṭāfetli rūḥīsiñ ḳafesiñ

Nereden indiñ āsumāndan mı

Yine pervāze olmasun hevesiñ

Çıḳışıñ tengī-i mekāndan mı

Ekrem Beg

Sökmek: sökük	Dikmek: dikiş
Tepmek: tepe	Yemek: yem
Ölmek: ölüm	Ṣatmaḳ: ṣatım
Almaḳ: alım	Baḳmaḳ: baḳım
Yaḳışmaḳ: yaḳışıḳ	Barışmaḳ: barışıḳ

Baʿżı maṣādırıñ: "mek" ve "maḳ"ı ḳaldırıldıḳdan ṣoñra āḫirine, "gec", "ḳac", "ac", "ġac", "c" ʿilāve idilerek isim yapılmışdır. Mis̱āl:

Süzmek	den	süzgec	Yüzmek	den	yüzgec
Ṭıḳmaḳ	"	ṭıḳac	Ḳışmaḳ	"	ḳışḳac yāḫūd ḳışac
Ṭalmaḳ	"	ṭalġıc	Bilmek	"	bilgic
Uṣanmaḳ	"	uṣanc	Ḳısḳanmaḳ	"	ḳışḳanc

Yalñız "süpürmekden süpürge" gelmişdir. Başḳaları da sā'ir ṣūretlerle yapılır.

İsm-i Cinsleriñ Envāʿ-i Muḫtelifesi

36 – İsm-i cinsleriñ pek çoḳ nevʿi vardır: "İsm-i ʿayn", "ism-i

---

5- Temrīn

Aşağıdaki cümlelere işāret ḥayret ve taʿaccüb vażʿ idiñiz.

Merḥabā ey ġarīb ḳabristān

Merḥabā ey cihān-ı tenhāyı

Bir lisān-ı sükūt ile iʿlān

Sensiñ ey ḫāñ, ey fežā-yı ʿadem

Menzil ve işin nevʿ beşer

Sizsiñiz ey sükūn nümā yerler

Naẓarımda numūne-i maḥşer

Ṣafā Beg

maʿnā”, “ism-i cāmid”, “ism-i cemʿ”, “ism-i mekān”, “ism-i ālet”, “ism-i mensūb”, “ism-i taṣġīr”, “ism-i mürekkeb”.

Bunlar ʿArabīden me’ḫūẕdur. Türkceniñ taḥṣīli içün aṣlā ehemmiyyeti yoḳdur.

37 – “İsm-i ʿayn” göz ile görilebilen şeyleriñ isimlerine dinir:

“İnsān” , “ālet”, “tencere”, “ḳapaḳ” gibi.

38 – “İsm-i maʿnā” göz ile görünemeyüb ʿaḳl ve ḥiss ile bilinen şeyleriñ isimlerine dinir: “ʿAḳl”, “fikr”, “düşünce”, “ḫayāl”, “añlayış”, “idrāk” gibi.

39 – “İsm-i cāmid” eşyāya maḫṣūṣ olaraḳ söylenebilen ismdir:

“Ṭaş”, “ṭopraḳ”, “ḳuṭı” gibi.

40 – İsm-i cemʿ kendisi müfred velīkin maʿnāsında cemʿ olan

Ey baḥr vesīʿ çemen ey sāḥa-i ġabrā

Ey ʿālem-i ṣaḥrā

Ey nāmiye, ey feyż çimenkestir ġabrā

Ey ḥüsn-i dil ārā

Cūşişgeh-i ilḥān olan ey gölgeli orman

Ey mevceli ʿīmān

Ey Çamlıca, ey şāhiḳa-i meşcere dāmān

Ey heykel-i ezmān

Ey Şems ki sāye-kede olur arżda ẓāhir

Eşcār u mezāhir

Sen olmamış olsañ bütün āfāḳda ḥāżır

Olmaz bu menāẓır

İsmāʿil Ṣafā

isimdir: "Süri", "ordu", "alay", "bölük", "ṭaḳım" gibi.

41- "İsm-i mekān" veya "zamān" mekān ve vaḳt-i beyān iden isimlerdir.

İsimleri ism-i mekān veya zamān ḥāline ḳoymaḳ içün eger ismiñ ḥarekātı ḫafīf ise āḫirine "lik" s̱aḳīl ise "lıḳ" getirilir.

İsm-i mekān	kül	küllük	İsm-i zamān	gün	günlük
	çiçek	çiçeklik		hafta	haftalık
	odun	odunluḳ		ay	aylıḳ
				sene	senelik

"Lik", "lıḳ" edātları dāi'mā mekān veya zamāna delālet itmez. İsm-i ālet maʿnāsını da müfīd olur.

Ṭuz: ṭuzluḳ. Biber: biberlik. Göz: gözlük

- Fārisīde bir ismi ism-i mekān yapmaḳ içün āḫirine: "zār", "sitān", "gāh", "gede", "sār", "lāḫ", "lafẓlarından biri ʿilāve idilir.

Lāle: lālezār	Gül: gülzār
Gül: gülistān	Ticāret: ticāretgāh
Āteş: āteş-gede	Mey: mey-gede
Seng: senglāḫ	Kūh: kūh-sār

---

6 – Temrīn-i ʿUmūmī

Aşağıdaki cümlelere lāzım gelen işārātı vażʿ ideceksiñiz.

Selīm-i Evvel Ḥaḳḳında

Sīretde ise ḳudretiñ nādiren tezyīninde bez̠l-i kemāl itdigi ḫavārıḳ-ı ʿādātdan māʿdūd bir ẕāt olaraḳ ʿulu himmet metānet ʿazm kibr-i nefs ittisaʿ ṣūr ḥiddet ẕekā ʿumḳ-ı nazar-ı sürʿat intiḳāl iṣābet ẓann-ı celādet-i fıṭriyye mahāret-i ḥarbiyye meyl-i meʿālī nüfūẕ-ı emr-i ilḳā-yı dehşet şiddet-i şekmiyye ġalebe-i müşkilāt nefret-i leẕā'iẕ gibi her biri bir ḳahramana sermāye-i iftiḫār olacaḳ birçoḳ meziyyāt-ı celīleyi cāmiʿ olmaḳla berāber fıṭratında raḥata inhimāk

-ʿArabīde ise bunuñ mefʿal vezninde ṣīġa-i maḫṣūṣası vardır. “Mekteb”, “menşe[10]”, “menfā” gibi.

42 – Baʿżān da: “nisbet” maʿnāsı virir. O zamān o ismiñ adına “İsm-i mensūb” dinir: “Dünyālıḳ”, “āḫiretlik”, “babalıḳ” gibi.

Maʿānī-i sā’ireyi daḫı iştimāl ider. Mes̱elā: “ḫastelik” dinilince ḫaste ṣıfatı ḥāl-i mevṣūfiyyete naḳl idilir. “Yaġmurluḳ” yaġmurda giyilecek bir nevʿ libās dimekdir. “Gicelik” daḫı böyledir.

43 – İsm-i taṣġīr maʿnāsında “küçüklük”, “azlıḳ”, “ẓarīflik”, “acılıḳ” gibi ḥāller bulunan isimdir.

Bir ismi taṣġīr itmek içün o ismiñ āḫirine ḫafīflerde “cik” s̱aḳīllerde “cıḳ” getirilir.

Pencere, pencerecik, oṭa, oṭacıḳ

Baʿżān “cegiz” ,“caġız” ʿilāve idilir. Bu edātlar kelimeniñ maʿnāsına acınacaḳ ṣūret virir.

Ḳızcaġız, ādemcegiz gibi.

Olmamaḳ cihetiyle ḫālī zamānlarını ṣoḥbet-i ʿulemā ve müẕākere-i ʿulūm ile imrār itmişdi.

-Kemāl-i ʿömrüñ eñ büyük leẕzetini taḥṣīl-i ʿilmde bulan ādem-i ʿumūmiyyetle kimseniñ mażarratına kimseniñ fenālıġına çalışmaz bi'l-ʿakis iktisāb-ı ʿilme başlar başlamaz bütün benī nevʿine vüsʿi yetdigi ḳadar iyiligi ṭoḳunur.

ʿAzīzim, feżā’il-i aḫlāḳiyyeyi arayub bulmaḳ içün o ḳadar uzaḳlara gitmege aṣlā lüzūm ve iḥtiyāc yoḳdur. Ḳalbiñizi taḥarrī idiñiz orası gencīne-i feżā’ildir fażīlet ālāt-ı maḫṣūṣa ile taḥṣīl olunur bir fenn degildir ṣāḥib-i fażīlet olmaḳ içün [yalñız fażīleti ārzū itmek kifāyet ider.

[10] Bu sözcük metinde "منشا" olarak hemzesiz yazılmıştır.

- Fārisīden me'ḫūẕ olub bizde müstaʿmel olan edāt-ı taṣġīr "çe" dir. Vesā'ir varsa edātlar gibi yalñız Fārisī ve ʿArabī kelimelere ilḥāḳ olunabilir:

Dīvān: dīvānçe Tārīḫ: tārīḫçe

- ʿArabīde edāt-ı taṣġīr "i" dir. Bir ʿArabī kelimeyi taṣġīr itmek içün evvelā: Kelimeniñ evvelki ḥarfi ötre ile oḳunur. S̱āniyen: ṣoñ ḥarfinden evvel sākin bir "i" ʿilāve idilir. S̱ālis̱en: Bu "i" den evvel bulunan ḥarf de üstün ile oḳunur:

ʿAbd: ʿabīd iẕn: iẕīn baṭn: baṭın

[Lisānımızda ʿArabī ism-i taṣġīrler kes̱retle ḳullanılmaz. Fārisī ḳāʿidesi üzere yapılanlar biraz müstaʿmeldir.]

(İḫṭār) Türkçede: İsm-i mekān, ism-i zamān, ism-i ālet, ism-i taṣġīr, ism-i mensūb vesā'ire taṣavvur idilmesi ʿArab ḳāʿidesine temāyülden neş'et itmişdir. Yoḳsa bir ismiñ aḫirine "lik", "lıḳ", "cek", "cegiz" ve edevāt-ı sā'ire ʿilāvesi ile o isim muṭlaḳ ṣūretde ʿArabçanıñ ism-i taṣġīr, ism-i mekān vesā'iresine maḳīs olamaz. ʿArablar bu gibi kelimeleri vezn ṣīġa-i maḫṣūṣasıyla vücūda getirmişlerdir. Türkçede bunlar içün ṣīġa-i maḫṣūṣa yoḳdur. Binā'en-ʿaleyh taʿrīfātımız bi'l-ḳıyās īrād idilmişdir. Lisān-ı ʿOs̱māniyyede bu ṣīġaları veyāhūd bu ṣūretleri ḳabūl itmek emr-i iʿtibārı ṭarzında maḳbūldür. Başḳa ṣūretle maḳbūl olamaz.

44 – "İsm-i mürekkeb" iki veya daha ziyāde kelimeden mürekkeb olub bir maʿnāya delālet iden isimdir.

Bu isimler baʿżān iki isimden, baʿżān bir isim ve bir ṣıfatdan mürekkeb olur:

Ṭana burnı, Ḫānım eli, Ḳadın budı.

Sivri sinek, Aġac ḳaḳan, Ḳırḳ ayaḳ.

45 – Bir ism-i cinsiñ evveline “o”, “şu”, “bu” getirilirse o ism-i maʿrife olur. Yaʿnī ism-i ḫaṣ gibi delāleti maʿīn olur. “O ḫāneyi gördüñ mi?”, “Şu ḳalemi ḳıracağım.”, “Bu kitābı ṣaḳla!” mis̱āllerinde “ev”, “ḳalem”, “kitāb” kelimeleri maʿrifedir; zīrā: “o”, “şu”, “bu” lafẓları kelimāt-ı mez̲kūreyi maʿīn bir ḥāle ḳoymuşdur.

46 – Bir ism-i cinsiñ evveline “bir” kelimesi getirilirse o ism-i nekre olur. Yaʿnī: Kelimeniñ delālet itdigi şey mechūl bulunur.

“Bir ḳalem vir.” , “Bir kitāb getir.” gibi ki naṣıl ḳalem veya hangi kitāb oldığı maʿīn degildir.

---

7 – Temrīn

(Aşağıdaki cümlelerde esmā’-i ḫaṣṣanıñ küre içine alınmaḳ ve tenḳīṭ idilmek şarṭıyla tefrīḳi lāzımdır.)

İmām Ġazālī Ḥażretleri tederrüs eyledikleri ʿulūmı ḫulāṣaten bir deftere ḳayd buyururlardı, bu kitāb bir gün żāiʿ olmaḳ tehlikesine düşmüş oldığından oḳumuş olduḳları ʿulūmı kāffeten ḥāfıẓalarına ḳayd eylemişlerdir. – Lisān-ı ʿİbrānīde beyāż maʿnāsına gelen Lübnan Suriye vilāyetinde bir silsile-i cibāldir ki Ḥaleb vilāyetiniñ cenūb-ı ġarbiyyesinden ve Anṭakya civārında ʿĀṣi nehriniñ cenāḥı ḳurbundan bed’ ile Dımışḳ ve Ṭrablus Şam arāżīsini biri birinden tefrīḳ ve ʿAkkā'nın şimālinden mürūr iderek ṣayda yaḳīn bir noḳṭada ḫitām bulur – Ayaṣofya Avrupa ve Asyadaki eñ meşhūr kiliseleriñ ʿale'l-ḫuṣūṣ Venedikdeki San Maraḳ māʿbediniñ bināsında İstanbulda da bir ḫayli cevāmiʿ-i şerīfeniñ inşāsında az çoḳ numūne ittiḫāẕ olunmuşdur. – İran dinilen iḳlīm ki bir ṭarafdan Ceyḥun bir ṭarafdan Fırat nehirleri bir cānibden bābe'l-bevvāb yaʿnī ḥālā demir ḳapu didikleri mevżuʿ ve bir semtden baḥr-ı ʿummān sevāḥiliyle maḥdūd bir melek vāsiʿ olub selefde mecmūʿına birden Paris ıṭṭılāḳ olunurdı. – ʿAcāʾib sebʿa-i ʿālemiñ birincisi Baġdad ḥavālisinde Dicle nehri civārında kā’in Bābil şehr-i

47 – Baʿżan "her" kelimesi getirilir. O zamān bütün efrādı istiġrāḳ murād olur: "Her ḥayvān ẕī-rūḥdur." "Her insān iki elli, iki ayaḳlıdır." mis̱ālinde oldığı gibi.

48 – İsimlerde: "kemiyyet" ve "keyfiyyet" denilen iki ḫaṣṣa vardır.

49 – Keyfiyyet, isimleriñ ʿarż itdigi efrādıñ cinsiyyetini tefrīḳ içün ḥā'iz oldığı bir ḫaṣṣadır.

Keyfiyyet-i esmā iki dürlüdür: Biri müẕekker, biri mü'ennes̱dir.

Müẕekker, yalñız erkek isimlerine dinir: "baba", "öküz", "ḫoros" gibi.

Mü'ennes̱: Yalñız dişi isimlerine dinir: "ana", "inek" gibi.

(İḫṭār) Türkçede isimleriñ müẕekker veya mü'ennes̱ oldığına dā'ir bir ʿalāmet yoḳdur. Şu ḳadar ki dişi bir şey'i bildirmek içün ismiñ evveline "dişi", erkek bir şey'i bildirmek içün ismiñ evveline "erkek" kelimeleri getirilir:

"Dişi arslan", "erkek köpek" gibi.

Ḳadīmeniñ sūrı ile bāġçesi ikincisi Mıṣırda beyne'l-ʿavām Firʿavun tepeleri nāmıyla yād olunan ehrām, üçüncisi tārīḫ-i mīlāddan taḳrīben dört yüz sene muḳaddem heykeltraş meşhūr Fidyas maʿrifetiyle vücūda getirilerek Yunanistanıñ İlyad şehrinde kā'in Olimpi ʿibādetḫānesine vażʿ olunān Jüpiteriñ taṣvīr mücessemi dördüncisi mīlāddan iki yüz seksen üç sene evvel mülūk-ı Mıṣriyyeden Baṭlamyus zamānında İskenderiyye pīş-gāhında bulunan Faros aṭasında yüksek bir ḳaya üzerine inşā idilmiş olan İskenderiyye fener ḳalesi beşincisi Ayasuluġda kā'in Diyana maʿbedi altıncısı Rodos heykel-i ʿaẓīmi yedincisi mīlāddan üç yüz elli sene evvel Karya ḳralı olan Mausolus vefāt itmekle zevcesi Artemisyas ṭarafından İzmir civārında ve sāḥil-i deryāda kā'in bu derūn şehrinde inşā olunan mevsūle nāmıyla meşhūr kabridir. - Süveyş ḳanalını Musayev Lespes nāmında bir Fransız güşād itmişdir.

Baʿżı isimler ʿan-aṣl mü’ennes̱ veya müẕekkerdir. Ṭavuḳ ve inek gibi ki “erkek ṭavuḳ” veya “dişi ṭavuḳ” dinmez. Ḫoros veya öküz gibi ki “erkek ḫoros” veya “dişi ḫoros” dinilmedigi gibi “erkek öküz” yāḫūd “dişi öküz” daḫı dinmez.

[Kelimātıñ teẕkīr ve te’nīs̱i lisānımızı terkīb iden lisānlardan yalñız ʿArabīye maḫṣūṣdur. Bunlarda “mü’ennes̱-i ḥaḳīkī”, “müẕekker-i ḥaḳīḳīdir”. Halbuki bunlarıñ ḥaḳīḳīleri oldıgı gibi bir de lafẓları vardır. Mes̱elā: “ḳamer” müẕekkerdir. “Şems” mü’ennes̱dir.

- Mü’ennes̱-i lafẓiyyeler iki ḳısımdır: “Ḳıyāsī”, “semāʿī”.

Ḳıyāsī olanları bir ḳāʿide ile yapılanlarıdır. ʿArabī kelimātıñ āḫirinde “he” ṣūretinde yazılub üzerine iki noḳṭa ḳonulan “tā-i te’nīs̱” var ise o kelime mü’ennes̱dir. Lākin bu “tā-i” oḳunmaz.

-Fārisīde ve Türkcede bu tā-i te’nīs̱ iki dürlü yazılır. Birincisi: hā-i resmiyyeye tebdīl olunur: “noḳṭa”, “kelime”, “ravża” gibi.

İkincisi: Uzun tā-i yazılub oḳunur;

“ʿĀdet”, “ʿuẕūbet”, “naṣīḥat”, “iṣābet” gibi.

Bu tā kendinden ṣoñra bir ḥarf-i taʿrīfe muḳārin olur veya kendinden evvel bir ḥarf-i taʿrīf getirilirse veya ḳāʿide-i ʿArabiyye üzere iżāfe idilir veyāḫūd āḫirine tenvīn ilḥāḳ olunursa tā-i gird ṣūretinde yazılır.

“Dārü'ş-şafaḳa”, “ li-ecli'l-ziyāre”, “ḫātimetü'l-eyyām”, “ʿādeten” gibi.

- ʿArabī kelimeleriñ āḫirinde bulunān “tā”larıñ cümlesi “tā-i te’nīs̱” degildir.

Beyt, iltifāt, s̱ebt, s̱ebāt, s̱übūt, is̱bāt, sebt, semt, ṣamet,

sükūt, iskāt, ṣıyt, vaḳt, mīḳāt, tevḳīt, kelimeleri bu nevʿ dendir.

Yaʿnī: āḫirindeki "tā" lar "tā-i te'nīs̠" olmayub nefs-i kelimedendirler.

ʿArabīde ʿalāmet te'nīs̠ olmaḳ üzere bir de "elif" vardır. Buña: "elif-i te'nīs̠" dinir.

Bu elif iki dürlüdür: Birine "elif-i maḳṣūre", digerine "elif-i memdūde" dinir.

- Elif-i maḳṣūre "ye" ṣūretinde yazılır:

"Fetvā", "duʿā" gibi.

- Elif-i memdūde bayağı elif gibi yazılub bir hemze ziyāde idilir:

"Ṣūrā'", " ṣaḥrā' " gibi.

"Maʿnā", "mebnā" gibi kelimeler mü'ennes̠ degildir. Çünki anlarıñ "elif" leri nefs-i kelimedendir.

- "Mü'ennes̠-i semāʿī" lisān-ı ʿArabdan mü'ennes̠ olaraḳ işidilüb bellenilen isimlerdir. Mes̠elā: Üẕn, nefs, arż, yed, şems kelimeleri mü'ennes̠dir.

50 – "Kemiyyet" ism-i cinsleriñ bir ḫaṣṣasıdır ki āḫirlerine ʿārıż olan bir taḥvilden nāşī bir ferdi veya müteʿaddid efrādı göstermek iḳtidārını ḥā'iz bulunur.

ʿOs̠mānlıcada kemiyyet iki dürlüdür: "müfred", "cemʿ".

51 – Yalñız bir şaḫṣ, bir şey ifāde iden isim müfreddir. Yaʿnī: Āḫirinde ʿalāmet-i cemʿ bulunmayan kelimedir:

"Kitāb", "ḳalem", "kağıd" gibi.

52 – Birden ziyāde şey murād olursa o ism-i cemʿdir. Yaʿnī

āḫirine ʿalāmet-i cemʿ olan “lar” edātı getirilen kelimedir:

“Kitāblar”, “kağıdlar”, “ḳalemler” kelimeleri gibi.

(Ḳāʿide) ʿOs̱mānlıcada bir ismi cemʿ itmek içün o ismiñ āḫirine ʿalāmet-i cemʿ olan “lar” edātı getirilir.

Müfred: “ḳalem” “kitāb”

Cemʿ: “ḳalemler” “kitāblar” gibi.

Ṣarf Tārīḫi: Ḳudemā-yı şuʿarā ve üdebādan baʿżıları “ler” i “lar” ṣūretinde de ḳullanmışlardır. Lākin bugün bu ṭarzda istiʿmāl idilemez, mes̱elā: Fużūliniñ:

Dökme ey göz eşkden sīnemdeki odlare ṣu

Kim bu deñlü dutuşan odlare ḳılmaz çāre ṣu

beytindeki “odlare” kelimeleri gibi ki “odlere” ṣūretinde yazılacaḳdı.]

Paris Sefāretnāmesi nāmıyla bir te’līfi olan Yirmi Sekiz Meḥmed Efendi daḫı kitābında: “Şehre bir saʿat yerde bir serāyī var imiş, sanıḳlu dirler imiş.” yazmışdır.

53 – Lisānımızda Fārisī kāʿidesi üzere de cemʿ-i istiʿmāl idilir. Bunuñ içün kelimeniñ āḫiri meftūḥ ḳılınaraḳ bir “an” ʿilāve idilir.

Merd: merdān çeşm: çeşmān āhū: āhuvān gibi!

54 – Eger ismiñ āḫirinde hā-i resmiyye var ise cemʿinde hā “kef” e tebdīl olunur:

Ḫˇāce: ḫˇācegān bende: bendegān gibi.

55 – Eger ismiñ āḫirinde “elif”, “yā” veyāḫūd “vav” var ise “an” dan evvel bir de “ye” ziyāde ḳılınır.

Gedā: gedā-yān, ādemī: ādemi-yān, meh-rū: mehrū-yān gibi.

[Fārisī ḳāʿidesi üzere olan edāt-ı cemʿiñ Türkçe kelimelere şümūli

yoḳdur. Lākin lisānımızda Arabī kelimelerde baʿżan bu ḳāʿide ile cemʿ idilir.

Müşīr: müşīrān, vezīr: vezīrān, żābiṭ: żābiṭān, müdīr: müdīrān gibi.

- Lisānımızda ḳullanılan ʿArabī isimler ʿArabī ḳāʿidesi üzere cemʿ olunur.

56 – ʿArabīde cemʿ sīġaları üç dānedir: "Cemʿ-i müẕekker-i sālim", "cemʿ-i mü'ennes̱-i sālim", "cemʿ-i mükesser".

Müfredi müẕekker olan bir ismiñ āẖirine mā-ḳabli ötre ile oḳunan "un" mā-ḳabli esre ile oḳunan "in" ʿilāve olunursa "cemʿ-i müẕekker-i sālim" olur.

Ṣābır: ṣābirūn, ṣābirīn, ḥāżır: hāżırūn, hāżırīn gibi.

- Müfred-i mü'ennes̱iñ tā-i te'nīs̱i ḥaẕf olunaraḳ "at" ʿilāve olunursa "cemʿ-i mü'ennes̱-i sālim" olur.

ʿİnāyet: ʿināyāt , ʿilāve: ʿilāvāt, iʿāne: iʿānāt gibi.

57 – ʿArabīde " cemʿ " dimekle üç veya üçden ziyāde şaẖṣ veya şey añlaşılır.

İki şaẖṣ veya iki şey ifāde itmek içün "tes̱niye" ṣīġası vardır.

58 – ʿArabī bir ismi tes̱niye itmek içün āẖirine (an) veya mā-ḳabli meftūḥ olaraḳ (in) getirilir.

Devlet: devleteyn. Ḥükūmet: ḥükūmeteyn. S̱ülüs̱: s̱ülüs̱ān gibi.

Eger "cemʿ-i mü'ennes̱-i sālim" yapılacaḳ bir kelimeniñ āẖirinde (at)

bulunursa (elif) (vav)a ḳalb olunur. Ve mā-ḳabli meftūḥ ḳılınır.

Edāt: edevāt, ḳanāt: ḳanavāt, berāt: berevāt gibi.

59 – ʿArabīde bir de cemʿ-i mükesser vardır; lākin bunlar bir ḳāʿide-i muṭarredeye tābiʿ degildir. Bunlarıñ başlıcaları bir veche ātīdir:

(1) Ḥarf-i evveli "üstün", ḥarf-i s̱ānīsi "sākin" olan isimleriñ cemʿi eks̱eriyā "faʿūl" vezni üzere gelir: Ḳabr: ḳubūr, faṣl: fuṣūl gibi.

(2) Baʿżan "efʿāl" vezni üzere gelir. S̱evb: es̱vāb, beyt: ebyāt gibi şu ātīdekiler bunlardan müstes̱nādır:

Arż: arāżī. Bāb: ebvāb. Baḥr: ebḥār, baḥūr. Yed: eydī, eyādī ṣūretlerinde oldığı gibi.

(3) Ḥarf-i evveli üstün, ḥarf-i s̱ānīsi ötre olan isimleriñ cemʿi "fiʿāl" vezni üzere gelir: Recül: ricāl, sebʿ: sibāʿ.

Lākin sā'ir s̱ülās̱ī yaʿnī üç ḥarfli isimleriñ cemʿi eks̱eriyā "efʿāl" ṣīġalar üzere gelir: siʿr: esʿār, ṭaraf: eṭrāf gibi.

"Re'y" kelimesiniñ " ārā' " ve "bi'r" kelimesiniñ "ābār" gelir.

Ṣūret-i Muḫtelifeden Gelen Cemʿlerden Birḳaç Numūne

Belde	Bilād	Su'āl	Es'ile	Sulṭān	Selāṭīn
Niʿmet	Niʿam	Ḥürr	Aḥrār	Mektūb	Mekātīb
Rütbe	Rüteb	Kerīm	Kirām	Miftāḥ	Mefātīḥ
Ṣaḥrā	Ṣaḥārī	Ṣadīḳ	Aṣdiḳā'	Kevkeb	Kevākib
Mekteb	Mekātib	Naẓīr	Neẓā'ir	Dirhem	Derāhim
Māʿnī	Meʿānī	Ṭarīḳ	Ṭuruḳ	Selef	Eslāf
Mezber	Mezābir	Fırḳa	Fıraḳ	Şeyḫ	Şüyūḫ
Mescid	Mesācid	Mes'ele	Mesā'il	Şerīf	Şürefā
Zamān	Ezmine	Risāle	Resā'il	Merīż	Merżā
Kitāb	Kütüb	Meziyyet	Mezāyā	Vālī	Vülāt

60 – Esmā'-i mürekkebeniñ cemᶜlerinde bir ḥāl-i maḫṣūṣ vardır. Eger kelimeniñ āḫirinde yā-i iżāfet var ise "ler" den soñra "i" getirilir:

"Ḳadın budı: ḳadın budları, "ḫanım eli: ḫanım elleri" gibi.

- Eger yā-i iżāfet yok ise ᶜādī cemᶜ gibi "ler" ᶜilāve olunur.

"Sivri sinek", "sivri sinekler" gibi.

Esmā'-i Ecnebiyye

60[11] – Esmā'-i ecnebiyye ᶜArabī ve Fārisīden māᶜāda lisānlardan lisānımıza alınan kelimelerdir. Vapur, telġraf, acente, ḳonsolos gibi.

Esmā'-i ecnebiyye lisānımızda gitdikçe çoġaldıġından bu bābda birḳaç iḫṭāra lüzūm göründi.

(1) Bu isimleriñ cemᶜi mutlaḳa Türkce ḳāᶜide ile yapılmalı. ᶜArabī ve Fārisī ḳāᶜidesi üzere cemᶜleri maḳbūl degildir. Meṡelā: "telġraflar", "vapurlar" dinmeli, "telġrafāt", "vapurun" gibi saḳaṭ veya yañlış cemᶜler yapılmamalı.

(2) Bunlarıñ aḥvāli daḫı ṭıbḳı ᶜOṡmānlıcada müstaᶜmel olan isimleriñ aḥvāli gibidir. Lākin mefᶜūlün bih, mefᶜūlün ileyh ve iżāfet ḥālinde olan ve āḫirinde (ḳ), (k) bulunan isimlerde (ḳ) (ġayın) (k) (g)ye tebdīl olunmaz. Bu ḳāᶜide, yalñız Türkce kelimelere maḫṣūṣdur:

İstatistiḳ: istatistiḳi[12], istatistiḳe, istatistiḳden. Elektriḳ: elektriḳi, elektriḳe, elektriḳiñ gibi.

"Lastik", "franḳ" gibi kelimeleriñ aḥvāl-i sittesinde:

Lastigi, lastige, lastigiñ ve franġı, franḳa, franġıñ gibi müsteṡnālar vāḳiᶜ olmuşdur. Lākin "franḳı", "franġa" dimek evlādır.

(3) – Esmā'-i ecnebiyyeniñ Fārisī ve ᶜArabī ḳāᶜidesi üzere iżāfetleri

---

[11] 60. madde iki defa yazılmıştır.

[12] Bu sözcük metinde "استاتستيقى" biçiminde yazılmıştır.

cā'iz degildir. "sürʿat-i vapur", "ḫaber-i telġraf", "dārü'l-ḳonsolos" gibi iżāfetler cā'iz olamaz. Türkce iżāfet ḳāʿidesiyle "vapuruñ sürʿati", "telġraf ḫaberi" dimek lāzımdır.

(İḫṭār) Esmā'-i ecnebiyyeniñ āḫirine (iyyet) edāt-ı ʿArabīsi getirilerek mes̱elā: "ḳrāliyyet", "imparaṭoriyyet" gibi terkībler teşkīli zamānımızda bütün bütün metrūkdur. Bunuñ yerine "ḳrallıḳ", "imparaṭorluḳ" dimek hem maḳbūl, hem de muvāfıḳ ḳāʿidedir. Hele "ḳrāliyyet müşārün-ileyhā" gibi terkībler hiç bir vechle maḳbūl olamaz. Bu gibi aḥvāle ṣoñ derece diḳḳat itmelidir.

Lisānımızda Eñ Ziyāde Müstaʿmel Olan Esmā'-i Ecnebiyye

Abluḳa (deñiz muḥāṣarası)
Ataşe (sefāretḫānelerde maʿiyyet me'mūrı)
Acente (bir ḳumpanya, şirket vesā'ireniñ başḳa maḥalde bulunan vekīli)
Arşi düḳ (düḳ rütbesinden büyük bir rütbe)
Arşi düşes (arşidüḳ zevcesi)
Arma (bayraḳ ve gemileriñ yelkeni, eyip ṭaḳımı bir düveliniñ ʿalāmet-i fārıḳası)
Ajan (acente)
ḥāvī Aḳademi (encümen-i dāniş)
Aḳtör (tiyatro oyuncısı)
Aḳtris (tiyatro oyuncısı ḳadın)
Amiral (baḥriye paşası)
Avuḳat (daʿvā vekīli)
İstatistiḳ (bir şey'iñ miḳdārına dā'ir māʿlūmāt viren cedveller, defterler)
(şimendüfer mevḳifi)

İstimboṭ (küçük vapur)
İsḳonṭo (para ḳırması, tenzīlāt)
Eḳonomi (idāre)
Eksarḫ (Bulġarlarıñ re'isi rūḥāniyyesi)
Entriḳa (ḥīle)
Antiḳa (es̱er-i ʿatīḳ)
Opera (bir nevʿ tiyatro)
Operet (bu da bir nevʿ tiyatro)
Otonomi (nīm muḫtāriyyet-i idāre)
Ültimatom (bir devletiñ ṣoñ teklīfi olan kaġıd)
Üniforma (elbise-i resmiyye)
İmparaṭor
İmparaṭoriçe
Baraḳa (kulübe)
Barometru mīzānü'l-hevā
Baron (Avrupada bir rütbe)İstasyon
Balḳon (şeh-nişīn)

Balo

Balon

Bando (ṭaḳım)

Bandrol (tütün paketlerine ṣarılan kağıd)

Bandıra (bayraḳ)

Banḳnot (banḳa ḳā'imesi)

Banḳa (büyük ṣarraflar dā'iresi)

Banker (banḳacı, büyük ṣarraf)

Baṭarya (ṭop gibi şeyleriñ altısınıñ bir arada bulunışı)

Bulvar (uzun ve muntaẓam yol, cadde)

Papa (ḫristiyanlarıñ re'is-i rūḥāniyyesi)

Patent (eṣnāf teẕkiresi)

Paratoner (siper-i ṣāʿiḳa)

Parlamento (meclis-i mebʿūs̱an ve ʿāyān)

Panorama (irā'e-i menāẓır, manẓara)

Pasaporṭ (yol teẕkiresi)

Prenses (beg ḳarısı)

Prens (beg)

Protoḳol (ḳonferans meẕākirātınıñ mażbaṭası maḳarrātı)

Proġram (cedvel-i mürettib)

Prova (tecrübe)

Pisḳopos (büyük papas)

Paṭriḳ (baş pisḳoposluḳdan büyük olan)

Rütbe (ṣāḥibi, re'is-i millet)

Piyasa (revāc, sürüm maḥalli, rā'ic akçe, bir şey'iñ ḳıymet-i ḥāżiresi)

Piyes (tiyatro oyunı)

Piyanḳo

Tracedi (fāciʿa)

Tramvay

Travers(şimendüfertemür çubuḳları)

Tuvalet (çeki, düzen)

Tünel (yer altı temür yolı)

Tiyatro

Ceneral (fırḳa) ḳol ordu ḳumandanı

Çar (Rusya imparaṭorı)

Çareviç (çarıñ oġlı)

Çariçe (çarıñ zevcesi)

Çimento (bir nevʿ ṭopraḳ ḳuruyunca pek ve ṣaġlām olur)

Draḫmi (Yunan parası)

Draġon (ejderha)

Dram (fāciʿa)

Duşes (düḳ zevcesi)

Düḳ (Avrupada aṣilzādegāna maḫṣūṣ büyük bir rütbe)

Doḳtor (ḥekīm)

Dolar (bir nevʿ para)

Don, dona (Portekiz ve İspanya aṣilzādegānına virilen ʿünvān)

Dü'ello (iki kişi arasında şāhid irsāliyle vuḳūʿ bulan ġavġa)

Diploma (şehādetnāme)

Direktör (müdīr)

Diplomat (siyāsī adam)

Diplomatiḳ(diplomasiye, diplomatlıġa müteʿalliḳ

Diplomasi (siyāset-i ʿāliyye)

Rapor (müẕekkire, teẕkire)

Roket (bir nevʿ hevā'i fişengi)

Revolver (altıpatlar)

Jandarma (candarma)

Jurnal (yevmiye ṭutılan defter veyā

müẕekkire)

Santim (franḳıñ yüzde biri)

Senato (meclis-i āʿyān)
olmayan, mülkī)

Şarlatan (herze vekīl, çoḳ söyleyen

lafzdan)

Şimendüfer (temür yolı)

Şıḳ (süs merāḳlısı)

Şilin (bir nevʿ İngiliz aḳçesi)

Ṭorpido (taḥte'l-baḥr ḳonılan cebḫāne)

Ṭorpil (kezā)

Ġarson (ġazino ḫidmetkārı)

Ġazino[13] (büyük ḳıra'atḫāne veyā biraḫāne veyā

meyḫâne

Ġrandüḳ (Avrupada aṣilzādegāna

maḫṣūṣ bir rütbe)

Ġran ḳordon (nişanlarda birinci rütbe)

Frank (bir nevʿ Fransız parası)

Filurin (bir nevʿ Avusturya parası)

Kabine (oṭa, hey'et-i vükelā)

Kapitülasyon (imtiyāzāt-ı ecnebiyye)

Ḳart-ı döviziyyet (birisini ziyāret itdigini

Meşʿar virilen ve üzerinde isim
yazılı olan kağıd)

Ḳarnaval (at kesimi)

Ḳançılarya

Ḳaya deşarj (şarṭnāme)

Kredi (iʿtibār)

Ḳalub (maḥfil)

Ḳamara (oṭa)

Ḳopya (bir şey'iñ ʿaynı çıḳarmaḳ, Sivil (askerī
çıḳarılan şey)

Ḳordon (köstek, zincir, emṡāli)

Ḳostüm (ḳıyāfet)

Ḳumandan (āmir)

Ḳumpanya (şirket)

Ḳomedya (miżaḫke)

Ḳomite (hey'et-i müfside)

Ḳomiser (me'mūr)

Ḳomisyon (hey'et)

Ḳont (aṣilzādegāna virilen bir nevʿ

rütbe)

Ḳontrol (müvāzene,ḳarşılıḳmuḥāseb

Ḳontes (ḳont zevcesi)

Ḳondüktör (şimendüfer ve
tramvaylarda bulunan bilet
me'mūrları)

Ḳonser (cemʿiyyet-i mūsiḳī)

Ḳolsultu (müşāvere-i eṭıbbā)

Ḳonturātu (muḳāvele)

Ḳonġre (milel-i muḫtelife
mebʿuṡlarından mürekkeb
cemʿiyyet-i siyāsiyye)

[13] Bu sözcük metinde "غازپنو" biçiminde yazılmıştır.

Ḳonferans (keẕā)	Maske (niḳab, yüz örtüsi)
Loca (tiyatro ḳamarası)	Memorandum (muḫṭıra)
Lord (İngilterede bir rütbe)	Moda (iki biçimde çıḳan elbise vesā'ire)
Mareşal (müşīr)	Müze (ās̱ār-ı ʿatīḳa teşhīrgāhı)
Marḳa (işāret-i maḫṣūṣa)	Noṭa (mūsiḳī noṭası, taḥrīrāt)
Marki (ḳont rütbesinden bir rütbe yuḳaru)	Vapur (buḫarlı gemi)
Marki (asilzādegāna maḫṣūṣ bir rütbe)	Vaġon (şimendüfer ʿarabası)
Markiz (marki zevcesi)	Vizite (ziyāret)

Esmā'-i Ḫaṣṣanıñ[14] Cemʿi

61 – İsm-i ḫāṣlar cemʿ idilmez; lākin baʿż aḥvālde cemʿ idilir:

(1) Bir isimde olan efrādı beyān itmek murād olursa: "Napolyonlar" dinildigi gibi.

(2) Bir isimde olan eşḫāṣa teşbīhe murād olursa:

"İbn-i Sīnālar", "Farābiler" şarḳda yetişmişdir. (Yaʿnī İbn-i Sīnā gibi, Farābī gibi ẕevāt)

(3) Tārīḫe ʿā'id familyalar beyān idilmek murād olursa:

"Burbunlar", "ġaller", "viziġotlar" gibi.

(4) Kelāmda mübālaġa ve şiddet-i murād olursa:

"Sulṭan Meḥmed ünyadları ḳahr itmiş", "İskenderlere ġıbṭa baḫş olmuş bir cihāngīrdir."

Aḥvāl-i İsim

62 – İsimler altı ḥāl üzere bulunur: "mücerred", "mefʿūlün bih", "mefʿūlün ileyh", mefʿūlün ʿanh", "mefʿūlün fīh", "iżāfet".

---

[14] Bu sözcük metinde "خصنك" olarak yazılmıştır.

63 – Bir isimde edāt-ı mefūliyyet ve ʿalāmet-i iżāfet olmazsa o isim “mücerred”dir.

“Ṭaġ üstünde ṭaġ olur, ev üstüne ev olmaz.” mis̱ālindeki “ṭaġ” ve “ev” kelimeleri “mücerred” dir.

64 – Āḫirine bir “ye” ʿilāve olunan ismiñ ḥāline “mefʿūlün bih” dinir.

Baġ: baġı, ṭaġlar: ṭaġları gibi.

[Bu mefʿūle “mefʿūl yā’yı” dimek daha münāsibdir; zīrā ʿArabcada bu nevʿ mefʿūl varsa da Türkçede ṣūret muṭarridede olaraḳ “yā” ile yapılır.]

Eger ismiñ āḫirinde ḥurūf-ı imlā olan: “elif”, “vav”, “he”, “ye” ḥarfleri var ise bir “ye” daha ziyāde ḳılınır:

Baġçe: baġçeyi	Ḳapu: ḳapuyı
Alma: almayı	Yalı: yalıyı gibi.

Eger ismiñ āḫirinde “ḳaf” var ise “ġayın” a, “kef” var ise “gef” e tebdīl idilir:

Ḳonaḳ: ḳonaġı	Ördek: ördegi gibi.

65 – Mefʿūlün bihde fiʿil yaʿnī yapılan iş mefʿūl üzerine ṣādır olur. Mes̱elā: “O çocuġı dögdüm.” dinilince “dögmek” fiʿli çocuḳ üzerine ṣādır olur. Bu ḥālde çocuḳ kelimesi: “Mefʿūlün bih” dir.

Mefʿūlün bih isimlerden, żamirlerden, ism-i işāretlerden yapılır.

Eger mefʿūlün bih olacaḳ isim nekre ise edāt-ı mefʿūliyyet olan “ye” ḥaẕf idilir.

“Dün bir deve gördüm.”, “Evvelki gün bir ḳonaḳ gezdim.” gibi ki buradaki “deve”, “ḳonaḳ” kelimeleri nekredir.

- Eger maʿrife ise “i” ḥaẕf idilmez: “O deveyi gördüm.” “Ḳonaġı[15] gezdim.” gibi ki burada da “deve”, “ḳonaḳ” kelimeleri maʿrifedir.

66 – Maʿrife olan mefʿūlün bihlere: “Mefʿūlün ṣarīḥ” daḫı dinir.

“Bu”, “şu”, “o”, “öteki”, “beriki”, “bizimki” “siziñki” gibi kelimeleriñ mefʿūlün bihlerinde “i” yerine bir “n” gelir: “Ötekini, berikini incitme!” “Bizimkini gördüñ mi?”, “Bunı vir!”, Şunı al!” mis̱āllerinde oldıġı gibi.

Yalñız: “o” kelimesiniñ mefʿūlün bihi “anı” gelir: “Anı nerede gördüñ?” gibi.

67 – Mefʿūlün ileyh. Bir ismiñ āḫirine bir “e” ʿilāve idilirse o isim “mefʿūlün ileyh” olur. [Bu mefʿūle “mefʿūl-ü hā’i” dimek daha ṭoġrıdır.]

Baġ: baġa ṭaġlar: ṭaġlara gibi.

---

8 – Temrīn

Aşaġıdaki cümlelerde mefʿūlün bihleri gösteriñ:

Herkesiñ ʿālemde biñ mā-fevḳı biñ mā-dūnı var. – Bilmek de bilmemek de mümkün degil ḫüdāyı. – İfrāṭ-ı s̱ebāt adamı baʿżān heder eyler. – Nāmūsı ʿaḳl, dīni naḳl-i muḥāfaẓa ider. – Nerd-bānı ayaḳ ayaḳ çıḳarlar. – Mināreyi çalan ġılāfını ḥażırlar. – Mal canı ḳazanmaz, can malı ḳazanır. – Mal malı ḳazanır. – Gün var yılı besler yıl var, ayı beslemez. – Ḳanı ḳan ile yumazlar ḳanı ṣu ile yuyarlar. - Ṣanʿatı üstāddan ögrenmeyen ögrenmez. – Ṣarımsaġı gelin itmişler, ḳırḳ gün ḳoḳusı çıḳmamış. – Destiyi ḳıran da bir ṣuyı getiren de bir. – Ṭanışan ṭaġı aşmış, ṭanışmayan yolı şaşmış. -

---

[15] Bu sözcük metinde "قوناعى" biçiminde yazılmıştır.

- Eger mefʿūlün ileyh olacaḳ ismiñ āḫirinde ḥarf-i imlādan biri bulunursa "e" den evvel bir "y" daha ziyāde ḳılınır:

Baġçe: baġçeye		Ḳapu: ḳapuya

Elma: elmaya		Yalı: yalıya

- Eger ismiñ āḫirinde "ḳaf" varsa "ġ" ye, "kef" var ise "g"ye tebdīl idilir:

Ṭabaḳ: ṭabaġa		Ördek: ördege gibi.

68 – Mefʿūlün ileyh fiʿiliñ icrā olundığı şey'iñ mefʿūl üzerinde intihā buldığını beyān ider. Taʿbīr-i āḫirle fiʿiliñ maʿnāsını bir şey'e taḫṣīṣ veyā bir ḳayd ile taḳyīd eyler. Mes̱elā: "Aḥmed Ḥüseyine urdı." gibi ki urmaḳ fiʿili Ḥüseyin üzerinde nihāyet buluyor. Fiʿil burada bir ḳayd ile taḳyīd idiliyor.

"Bu", "şu", "o", "ben", "sen", "o" kelimeleriniñ mefʿūlün ileyhi: "buña", "şuña", "aña", "baña", "saña", "aña" gelir.

[Benimki, seniñki, anıñki gibi kelimeleriñ mefʿūlün ileyhi:

"Benimkine", "seniñkine", "anıñkine", "ondakine" ṣūretinde gelir.]

---

9 – Temrīn

Aşağıdaki cümlelerde mefʿūlün ileyhleri gösteriñ:

Elbette gider gelen cihāna. Her ʿAli Ḥaydar degil her seyfe dinmez Ẕülfiḳār. - Ne dilerseñ eşiñe o gelir başıña. – Mürüvvete endāze olmaz. – Mızrāḳ çuvala ṣığmaz. – Söz ṭorbaya ṣığmaz. – Zengine mal virmek, deñize ṣu götürmek gibidir. – Rüzgāra tüküren kendi yüzine tükürür. – ʿAḳıl düşer mi düşdigi zindāna bir daha. – Şifāsı olmayan bīmāra ṣaḥtedir helāk olmaḳ. – Söyleyene baḳma söyledene baḳ. – Deve bir aḳçeye deve biñ aḳçeye. – Tazıya ṭut ṭavşana ḳaç. -

69 – Mefʿūlün fih. Bir ismiñ āḫirine bir “de” ʿilāve idilince “mefʿūlün fih” olur:

Ev: evde. Yer: yerde. Gün: günde gibi.

70 – Mefʿūlün fihler zamān veya mekān beyān ider. Zamān beyān itdigine mis̱āl:

Haftada yüz ṣaḥīfe ders oḳuyoruz.

Mekān beyān itdigine mis̱āl:

Bir cūda, semāda, çimenistān ṣafāda mis̱āllerinde oldığı gibi.

- Mefʿūlün fihleriñ zamān beyān idenlerinden baʿżıları mefʿūlün fih edātı olan “de” edātı almaz.

“Bu gün gezdim, eglendim. Yārın ne yapacaḳsıñ? gibi.

- ʿArabīde ve Fārisīde: “de” yerine “fī” veya “dir” getirilir. “Fi'l-ḥaḳīḳa”, “fi'l-ḥāl”, “derḥāl” gibi.

“Öteki”, “beriki” gibi āḫiri: “ki” ile nihāyetlenen kelimeler mefʿūlün fih ḥāline geldiklerinde “i” leri “n” ye munḳalib olur:

“Ötekinde”, “berikinde” gibi.

71 – Mefʿūlün ʿanh: Bir ismiñ āḫirine bir “den” ʿilāve idilirse o isim “mefʿūlün ʿanh” olur:

Ev: evden. Kitāb: kitābdan. Kağıd: kağıddan gibi.

---

10 – Temrīn

Aşağıdaki cümlelerde mefʿūlün fihleri gösteriñ.

Semāda, arżda, cevherde, cānda nālāndır: Bütün ṣadā-yı ṭabīʿat uzun bir efġāndır.

Ṭarāvet var çimenlerde leṭāfet var hevālarda – Bāḳī ḳalan bu ḳubbede bir ḫoş ṣadā imiş. – Gökde ararken yerde buldum – Żarūretde teyemmüm cā’izdir. – Demir ṭavında dögülür – Ġurbetde ögünmek ḥamamda türki çağırmağa beñzer -

72 – Mefʿūlün ʿanh fiʿiliñ taʿalluḳ itdigi ciheti beyān ider. “Mektebden geliyorum.” mis̱ālinde “gelmek” fiʿiliniñ mektebe taʿalluḳ itdigi ẓāhirdir.

- [Fārisīde “ez”, ʿArabīde “ʿan” mefʿūlün ʿanh edātıdır:

“Ez ḫāric ṣaded ”, ʿan- İstanbul” gibi]

Bu dört mefʿūlden mā-ʿadā bir de “mefʿūlün leh” ve “mefʿūlün minh” nāmıyla iki mefʿūl daha vardır. Mefʿūlün leh edāt-ı taʿlīl olan “den”, “içün” edātlarıyla terkib idüb icrā idilen fiʿiliñ sebeb ve menşeʾini beyān ider:

Dersimiz olmadığından boş oṭurduḳ. “Siz gelmedigiñiz içün iş bu ḥāle girdi.” mis̱āllerinde oldığı gibi.

- Mefʿūlün maʿa edāt vesāṭet olan “ile” ile terkib idüb icrā olunan fiʿiliñ kimiñle veya hangi bir vāsıṭa ile icrā idildigini beyān ider.

“Kimiñ ile gezdiñ?” “Benim ile gelir misiñ?”, “Seniñle görişelim.” gibi.

[Mefʿūlün ʿanh, mefʿūlün fih, mefʿūlün minh, mefʿūlün maʿa daẖı ʿArabī ḳavāʿidine etbāʿan ḳabul idilmişdir. Lisān-ı ʿOs̱mānīde bunlara muḳābil hiç bir ḥāl yoḳdur. Edevāt-ı baḥs̱de bu dört mefʿūli ḥuṣūle getiren edātlar tafṣīlātıyla īżāḥ idilmişdir.]

11- Temrīn

Aşağıdaki cümlelerdeki mefʿūlün ʿanhları gösteriñ.

Kişi bir ders ögrensün de tek düşmandan ögrensün. – Alçalır elbette ḥaddinden ziyāde yükselen. – Yüz yüzden utanır. – Yolcı yolundan ḳalmaz. – Meyve ağacından uzağa düşmez. – Meşveretsiz yapılan şeyden ḫayr gelmez. – Mart ḳapudan baḳdırır ḳazma kürek yaḳdırır. – Göñüldendir şikāyet kimseden feryādımız yoḳdur. Gökden ne yağar ki yer ḳabul itmez. – Söyleyenden diñleyen ʿārif gerek. – Efʿāl, aḳvālden daha ṣādıḳdır.

Kelāmından olur maʿlūm kişiniñ kendi miḳdārı. – Söyleyenden diñleyen ʿārif gerek. – Sükūt iḳrārdan gelür. – Deveden büyük fil var. -

73 – İżāfet: Fāʿil, mefʿūl ve ṣıfat maḳāmında istiʿmāl idilmeyerek sā'ir yerde ḳullanılmaḳ ve bir maʿnā-yı ḫuṣūṣīyi beyān itmek üzere iki ismiñ birbirine rabṭ idilmesine "iżāfet" dinir.

Bu isimleriñ yerine: "mużāfun ileyh", digerine "mużāf" dinir. Mes̱elā: (kitābıñ ḳabı) disek, bu bir "iżāfet"dir. Bunda "kitāb" mużāfun ileyh, "ḳab" mużāf, "ñ" edāt-ı iżāfet, "i" żamīr-i iżāfīdir. Bundan añlaşılıyor ki bir ismi diger isme iżāfe itmek içün mużāfun ileyh olacaḳ ismiñ āḫirine "ñ" ve mużāf olacaḳ ismiñ āḫirine "i" ʿilāve itmelidir.

74 – Türkçede mużāfun ileyh, dā'imā evvele gelir.

75 – Mużāfun ileyh olacaḳ ismiñ āḫirinde "elif", "vav", "he", "ye" ḥarflerinden biri var ise "ñ" den evvel bir "n" ve mużāf olacaḳ ismiñ āḫirinde "elif", "vav", "he", "ye" ḥarflerinden biri varsa "y" den evvel bir "s" ziyāde ḳılınır.

Mis̱āl: "Baġçeniñ ḳapısı", "ḳapınıñ rezesi"

Eger mużāfun ileyh ve mużāfıñ āḫirinde "ḳaf" varsa "ġ" ye, "kef" varsa "g" ye tebdīl idilir.

Mis̱āl: "ṭaraġıñ dişi", "ördegiñ ḳuyruġı"

76 – İżāfet iki dürlüdür: "İżāfet-i lāmiyye", iżāfet-i beyāniyye".

77 – İżāfet-i lāmiyye "nisbet" ve "temellük" maʿnāları ifāde ider. "Aḥmediñ fesi" mis̱ālinde Aḥmedin fese temellük itdigi, "öñ ṭamı" mis̱ālinde ṭamıñ eve nisbet idildigi añlaşılır. (Bu taʿbīr daḫı ʿArab ḳavāʿidine

etbāʿen ḳabul idilmişdir. Bizce iżāfet-i lāmiyyeye, iżāfet-i temlīkine, yāḫūd iżāfet-i nisbiyye dimek evlādır.)

- Müstes̱neyāt -

Türkçe bir heceli kelimeleriñ mefʿūlün bih, mefʿūlün ileyh, mużāf ve mużāfun ileyhlerinde baʿżı istis̱nā ḥuṣūle gelir:

Mücerred	Mefʿūlün bih	Mefʿūlün ileyh	Mużāf	Mużāf
Oḳ	Oḳı	Oḳa	Oḳuñ	Oḳı
Çoḳ	Çoġı	Çoġa	Çoġuñ	Çoġı
Ṣu	Ṣuyı	Ṣuya	Ṣuyuñ	Ṣuyı
Türk	Türki	Türke	Türküñ	Türki

- Birden ziyāde heceli olub da āḫiri "ç" ile nihāyetlenen kelimātıñ ç'leri muṭlaḳā "c" ye tebdīl olunur:

Ṭopaç	ṭopacı	ṭopaca	ṭopacıñ	ṭopacı[16]

---

12 – Temrīn

İżāfet-i lāmiyye: (Mużāfun ileyhler ile mużāflar irā'e idilecekdir.)

Nāmus insanıñ ḳanı pahasıdır. – Nā-dān naṣīḥatı çig et gibidir. – Merāmıñ elinden ne ḳurtulur? – Maġrūruñ ḫışmı Allahdır. - Mangal kenarı ḳış gününüñ lālezārıdır. – Maẓlūmuñ āhı yerde ḳalmaz. – Leylegiñ[17] ʿömri laḳlaḳa ile geçer.

Zora begleriñ burcı vardır. – Zaḥmetiñ noḳṭası ḳalḳınca raḥmet olur. – Rüzgārıñ öñüne düşmeyen adam yorılur. - Ẕaḫīreniñ anbarı ṣapanıñ ucundadır. -

Bir insanıñ yapdıġı iş o insanıñ ne oldıġını tecrübe içün ḥaḳīḳī bir āletdir. – Ṭurpuñ ṣıḳından seyregi iyidir. – Ṭoḳ acıñ ḥālinden bilmez. – Yardımcısıdır ṭoġrıların Ḥażret-i Allah. - Ṭāifeniñ ʿaḳıllısı geminiñ dümeninden uzaḳ ṭurur. -

Ṣabrıñ ṣoñı selāmetdir. – Fā'ide żararıñ ḳardaşıdır. – Yapar ġarīb ḳuşıñ āşiyānını Allah.-

---

[16] Bu sözcük metinde "طوباجى" biçiminde yazılmıştır.
[17] Bu sözcük metinde "لـلكلك" biçiminde yazılmıştır.

Ḥalbuki bir hecelilerde “ç” “c” ye tebdīl olunmaz:

Üç üçi üçe üçiñ üçi

78 – Birbirine iżāfe idilen isimler ʿilm ve-yāḫūd bir ṣınıf maḫṣūṣuñ ismi olursa edāt-ı iżāfet olan “k” ḥaẕf olunur. Mis̱āl: “Marmara deñizi” “Çanaḳḳalʿa boġazı”, “maḥalle bekcisi”, “köy imamı”.

- Bundan mā-ʿadā mużāfun ileyh olacaḳ isim, muḫātabıñ maʿlūmı ise “k” ḥaẕf olunmaz mechūli ise ḥaẕf olunur. “Eviñ çatısı” ve “ev çatısı” gibi ki birincisinde “ev” maʿrife, ikincisinde nekredir.

79 – İżāfet-i beyāniyyede mużāfun ileyh mużāfıñ nevʿini, aṣlını, yaʿnī: neden maʿmūl oldıġını beyān ider. Mużāfun ileyhiñ, mużāfıñ nevʿini beyān itdigine mis̱āl:

“Ṭut aġacı”, “menekşe çiçegi”, “Mıṣır toḫmı”

Aṣlını beyān itdigine mis̱āl: “gümüş ḳaşıḳ”, “ṭaş küp”.

Bu ḥālde mużāfun ileyh “ñ” ve mużāfa “i” gelmez.

(İḫṭār) İżāfet-i beyāniyyede kāf-ı iżāfetiñ ḥaẕfı ḥaḳḳında bir ḳāʿide-i muṭṭaride olmaḳ üzere şunı söyleyelim, ki bir terkīb-i iżāfī mużāfun ileyhi mübtedā ve mużāfı ḫaber olmaḳ üzere bir cümle ḥāle ḳonulduḳda maʿnī çıḳar ise kaf-ı iżāfetiñ ḥaẕfı nevʿiyyet içündür. Mis̱āl:

---

13 – Temrīn

Mużāfun ileyhler ile mużāflar irā’e idilecekdir.

Ḳardeş gibi sevişiyoruz, çünki bir vaṭan evlādıyız. – Saʿādet ṣabaḥı irmez mi, şeb-ġam zā’il olmaz mı? – Var evi kerem evi - Naʿlıncı keseri gibi öñüne yontar. – Ṭavil yüzi, mināre gölgesi. – Çekede yüksek idi mertebesi, ḫalḳ içinde laḳabı söz ebesi. – Bu naṣīḥatım ḳulaġında altun küpe olsun. – Arḳasında yumurṭa küfesi yoḳ ya dönivirir. – Altun anaḫtar ḳalʿa ḳapularını açar. – Altun eli bıçaḳ kesmez. – Altun adını baḳır itme. -

"Ṭut aġacı" gibi ki "ṭut aġacdır" didigimizde bundan maʿnā çıḳıyor. Eger maʿnā çıḳmazsa maʿmūliyyet içündür.

"Gümüş ḳaşıḳ" didigimizde "gümüş ḳaşıḳdır." cümlesinden maʿnā çıḳmaz.

80 – İżāfet-i beyāniyye nevʿinden bir de "iżāfet-i teşbihiyye" vardır:

Bu nevʿ iżāfetlerde bir şey'iñ nevʿi veya cinsi başḳa bir şey'i teşbīhe yaʿnī: Beñzedilmek ile taʿyīn idilir. Bu da iki dürlüdür:

(1) Mużāfun ileyh mużāfa teşbīh idilir. "Göñül kaʿbesini yıḳma" mis̱ālinde: "Göñül" kaʿbeye teşbih idilmişdir. Zīrā "kaʿbe gibi göñli yıḳma" dimekdir.

(2) Mużāf mużāfun ileyh teşbīh idilir. "Ekmek ayvası" gibi ki bunda da "ayva" ekmege teşbīh idilmişdir. Zīrā "ekmek gibi" ayva dimek taḳdīrindedir.

81 – Lisānımızda Türkçe iżāfetden mā-ʿadā ʿArabī ve Fārisī iżāfetlerde ḳullanılır:

Ḳāʿide-i Fārisiyye üzere iżāfet yapmaḳ içün mużāf olacaḳ ism-i evvele geçirilüb āḫiri esre oḳunmalıdır:

"Berk-i gül", "rūḥ-ı cism", "cism-i ḫayvān" gibi.

82 – Eger mużāfıñ āḫirinde "hā-i resmiyye", "yāḫūd "i" bulunursa bir hemze ziyāde idilir. Mis̱āl:

"Raḫle-yi tedrīs", "bende-yi ḫˇāce", "keştī-yi dil".

Eger mużāfıñ āḫirinde "e" yāḫūd "v" bulunursa bir "i" ziyāde ḳılınır.

"Gıdā-yı rūḥ", "ṣafā-yı cān", "sebū-yı zehr" gibi.

- Lisānımızda Fārisī ḳāʿidesi üzere bir ṭaḳım iżāfet-i teşbihiyye müstaʿmeldir: “Tīġ-zebān”, “serv-ḳadd”, “zencīr-zülf”, “ḫancer-ebrū”, “tīr-müjgān” gibi.

- İżāfet-i teşbihiyyelerde mużāfun ileyhe edāt-ı iżāfet olan “ñ” gelmediginden bu mis̱ālli terākīb-i Fārisiyyeniñ tercümelerinde, mes̱elā: “tīġ-zebān” içün, “diliñ ḳılıcı” dimemeli. “Dil ḳılıcı” dimeli. Binā-en ʿaleyh:

Zülfünüñ zencīrine bend eyledi şāhım beni

Mıṣrāʿındaki: “Zülfünüñ zinciri” terkībi saḳaṭdır, zīrā “zülfi zencīri” dinecek idi.

83 – Türkçe bir kelimeniñ Fārisī, ʿArabī veyā Türkī bir kelime ile Fārisī ḳāʿidesi üzere iżāfeti cā’iz degildir. Ke-ẕālik ʿArabī veya Fārisī bir kelimeniñ Türkce ile Fārisī ḳāʿidesi üzere iżāfeti cā’iz degildir: “oṭa-i ḫˇāce”, “ḳonaḳ ḫanım” dinilmez. Zīrā “oṭa” Türkī, “ḫˇāce” Fārisī, “ḳonaḳ” Türkī, “ḫanım” Fārisīdir. “Oṭa-i ḳonaḳ” daḫı dinmez çünki bu kelimeleriñ ikisi de Türkīdir.

84 – ʿArabī ḳāʿidesi üzere iżāfet idilecek kelimeler muṭlaḳā ʿArabca kelimelerden olmalıdır: Bunda da ḳāʿide mużāf-ı evvele getirilüb āḫiri mażmūm oḳunur. Ve mużāfun ileyhiñ evveline “ḥarf-i taʿrīf” dinilen bir “el” getirilir:

“Dārü'ş-şafaḳa”, “dārü'l-maʿārif” “şemsü'l-mārif”, “himmetü'r-ricāl”, “maşrıḳu'l- füyūżāt”, “maṭlaʿı'l-envār” gibi.

Tetābuʿ-i İżāfet

86 – İkiden ziyāde kelimātıñ birbirine iżāfesidir. Böyle iżāfetleriñ

tāʿ ḳibi eks̱eriyā kelāmıñ intiẓāmını bozar. Bir de fikirce bir teselsül peydā olur.

Mes̱elā: "Ṣākird ebced ḫˇān-ı maʿārifiminden ṭaḥḳīḳ pīşe" gibi tetābuʿ-i iżāfeti ḥāvī olan cümleler maḳbūl degildir.

Ṣarf Tārīḫi. Ās̱ār-ı ḳudemāda tetābuʿ-i iżāfāte pek çoḳ teṣādüf olunur. Hele "Veysī", "Nergisī" gibi ẕevātıñ ās̱ār-ı ḳalemiyyesinde bunlarıñ eñ parlaḳları görilir. Eskiden bu uṣūl maḳbūl imiş, şimdiler ikiden ziyādesini ḳullanmaḳ cā'iz degildir.

Bu iḫṭār nes̱ir ḥaḳḳındadır. Şiʿrde daḫı żarūret-i vezn ḥiss olunmadıḳca ḳullanılmamalı.

Mübḫemāt

87– "Mübhemāt" diye bir şaḫṣı veya bir şey'i bildirmeden söylemek içün ḳullanılan kelimelere dinir. Bu gibi kelimeleriñ maʿnālarında ibhām vardır.

88– ʿOs̱mānlıcada müstaʿmel olan mübhemāt şunlardır:

Kendi, (ḫūd, ẕāt, nefs) kim, kimisi, ne, nesne, nice, ḫayli, eks̱eriyā, ḳaç, çend, ḳanı (hani), hangi (ḳanġı). ḳaçan.

Kendi

(Ṣarf Tārīḫi) "Kendi" kelimesi evvelce kendü ṭarzında yazılırdı. Faḳaṭ zamānımızda kendi ṣūretinde yazılmaḳ muʿteberdir.

(İḫṭār) Kendi kelimesi (ler) ile cemʿlenir "kendiler" olur.

Aḥvāl-i sittesi bir veche ātīdir:

Kendi, kendini, kendine, kendinden, kendiñiñ, kendini, kendi ile (kendiyle) kendim, kendiñ, kendi, kendiñiz, kendimiz, kendileri.

89 – Başḳası ḳarışmaḳsızın bir ẕāt dimekdir:

Mis̱āl: Kendi elimle kendimi ateşlere yaḳdım.

90 – Fārisī; "ḫūd" kelimesi daḫı lisānımızda kendi maʿnāsıyla müstaʿmeldir.

"Re'-yi ḫūd" (kendi re'yi dimekdir.)

---

14 – Temrīn

Mefʿūl envāʿıyla iki nevʿ-i iżāfet ḥaḳḳında temrīn ʿumūmīdir. Ṭalebe bu iki baḥs̱i aşağı mis̱āller üzerinden ḳavāʿid-i maḫṣūṣasını ẕikr ve taḥrīr iderek taḥlīlen icrā ve tenḳīṭ baḥs̱ini de taṭbīḳ idecekdir.

Kerāmet gösterüb ḫalḳa ṣuya seccāde ṣalmışsıñ

Yaḳasın Rum iliniñ pençe-i himmetle almışsıñ.

Ḫalḳdan ḳaçan ḥekīme ṣoḳul, ḫalḳa ṣoḳulan ḥekīmden ḳaç – Cāhil nefsiniñ düşmanıdır, başḳasınıñ naṣıl dostı olabilir. -

Aristo şakirdānından birine bir mes'ele taʿrīf ider. Anı müteʿāḳib aralarında şöyle bir muḥāvere cereyān eyler.

- Añladıñ mı?

- Evet.

- Sende es̱er-i tefehhüm göremiyorum.

- Es̱er-i tefehhüm nedir?

- Sevinmek. Añlamış evvelideñ sevinir böyle ṭurmazdıñ.

- Güzel yazmaḳ her şeyden evvel istiʿdād-ı ṭabīʿye menūṭdur. Lākin istiʿdād-ı saʿye muḳārin olursa revnaḳ bulur. ʿAksi ḥālinde söner maḥv olur. – Bir demir parçası ṭopraḳ altında ḳaldıḳca ne olabilir bir hüner var ise onı seyf-i ṣārim yapar. – Üdebādan bir ẕāt-ı müṭālāʿanıñ tefhīm-i fevā'idi içün yazdığı bir maḳālede nebāt-ı ṭopraḳdan ḥayat bulur ṣu ile ṭarāvet ve ḳuvvet kesb ider, çiçeklerini açan meyvelerini ḥāl-i kemāle iṣāl iden de güneşdir bir nevreste-i ʿirfān içün ṭopraḳ ṣu güneş hep müṭālaʿadır dimişdir. -

Budur işte mezārı vālidemiñ

Arıyordum ṣabaḥdan beridir

91 – Ḫūd kelimesi te’kīd içün ḳullanıldıḳda “ḫod-be-ḫod” ṣūretine girer:

“Ḫod-be-ḫod yazdı.” gibi.

92 – ʿArabī olan, “ẕāt”, “nefs”, kelimeleri daḫı kendi māʿnāsına müstaʿmeldir.

“Ẕātıñız[18]”, “ẕātına münḥaṣır”, “nefsiñizde tecrübe itdiginiz” gibi.

93 – Ẕāt ve nefs kelimeleriniñ te’kīdi “bi'ẕ-ẕāt”, “bi'n- nefs” dir.

“Bi'ẕ-ẕāt gördüm.”, bi'n- nefs tecrübe itdim.” gibi

Ağlayım şimdi ağlayım yeridir
Ḳapanub bir kenārına ʿademiñ
Vālidem āh muḥterem ḫānun
Nerdesiñ bir de zevc-i merḥūmuñ
Büyüdi baḳ o ṭıfl-ı maʿṣūmuñ
Liḥye- dār oldı işte maḫdūmuñ
Seniñ oğluñ bu zā’ir dil-ḫūn
On sekiz yıl maḳdem ey māder
Seni gömmüş idi bu ḳabre peder

[İsmāʿil Ṣafā]

- Debbāġ sevdigi deriyi yerden yere urur. - Dervīşiñ fikri ne ise ẕikri de odur.

15 – İmlā

Muʿteriże içinde bulunan kelimātı münāsib ṣūretde yazıñ ve esbābını beyān idiñ.

Avrupadan memālik-i şāhāneye (kelān) emtiʿa miyānda eñ ziyāde cālib-i diḳḳat (evvelin) iḫtirāʿāt-ı cedīdedir. - (Ne ḳadar) çalışılırsa o ḳadar ḳazanılır. - (Muḥākemāt-ı ʿādī) de şāyān-ı diḳḳat madde (bulunmaz) – ʿArabīcede kelime üç ḳısma ayrılır.

---

[18] Bu sözcük metinde "ذاتكز" biçiminde yazılmıştır.

- “Ẕāt” kelimesi iʿtibār ve ḥays̱iyyet erbābına ḫiṭāben söylendigi gibi berā-yı nezāket daḫı ṣarf olunur:

“Ẕātıñız”, “ẕāt-ı ʿāliñizi” gibi.

- Bunuñ “nefs” kelimesinden farḳı vardır.

Kim

94 – Bir şaḫıṣ ṣormaḳ içün ḳullanılır. Bināen ʿaleyh ẕevī'l-ḳavle maḫṣūṣdur.

Kim geldi? Kime söylüyorsuñ?

mis̱āllerinde oldıġı gibi.

95 – Baʿżan istiġrāḳ içün ḳullanılır:

“Ḥadd-i niżāmīyi tecāvüz iden kim olursa olsun dūçār mücāzāt olur” gibi.

(Her kim olursa olsun) dimek muḳābilindedir.

- İbhām maʿnāsını da mutażammındır. Mes̱elā “Kim yapdı bilmiyorum.” mis̱ālinde ibhām mevcūddur.

96 – “Baʿżı” maʿnāsına da müstaʿmeldir.

---

16 - Ġalaṭāt

Refāh – Bu kelimeniñ ṭoġrısı “refāhiyet” dir. “Refāh” ṣūretinde istiʿmāli ġalaṭdır.

Abdāl – “ābdāl” ṣūretinde yazılışı ġalaṭdır.

Ḥilmiyyet – ṭoġrısı “ḥilm” dir.

Żaʿfiyyet – ṭoġrısı “żaʿf” dır.

“Anlarıñ kimi tācir, kimi kātib” gibi ki: “Baʿżısı tācir ve baʿżısı kātib” dimekdir.

97 – Kimse (evvelleri kimesne ṣūretinde ḳullanılırdı), kes kelimeleri daḫı mübhem şaḫış içün ḳullanılır:

“Kimse görmedi kimseler ṭuymadı gibi.”

- “Kimse” daḫı “lar” ile cemʿ olunur:

“Kimseler gelmez benim feryād-ı ateşbārıma”

mis̱ālinde oldıġı gibi.

---

17 – Üslūb

Ṣıddıḳa

Mektebli Aḥmed, arḳadaşı Meḥmede ḫayırlı bir işe iştirāk itmesi içün bir mektub yazıyor. Aḥmed yanġında malı yanmış bir familyanıñ aḥvālini beyān idiyor. Kendi ve arḳadaşlarından baʿżılarınıñ bu biçāreleriñ imdādına yetişmek içün bir ṭaḳım teşebbüs̱āta ibtidār itdiklerini bildiriyor. Muḥammediñ de böyle ḫayırlı bir işe iştirāk idecegini ümīd eyliyor.

18 – Temrīn

Aşaġıdaki mis̱āllerde mübhemātı buluñ.

Kişi ne iderse kendi kendine ider. - Kendi itdi kendi buldı. - Ḳalmaz ibdā kimsede kimseniñ āhı. - Sen hemān ḳısmetiñe ol ḳāniʿ, olamaz rızḳıña kimse māniʿ. - Kimi yaġından yiyemez, kimi yavanından. - Kimse yoġurdum ḳara dimez. - Kimiñ arabasına binerse anıñ türkisini çaġırır. - Herkes atar ama uramaz. - Her kimse kendi ʿāleminiñ pādişāhıdır. - Herkes itdiginden utanır. - Herkesiñ arşunına göre bez virilmez. - Herkesiñ ʿaḳlı bir olsa ḳoyuna çoban bulunmaz. - Herkese bār olma yār ol. - Kime söylerseñ āh ṭalmışlar. - Ḫadd-i ẕātında kim olmazsa edīb, felegin sillesi eyler te’dīb. - Allahı ḥikmet īcādı kim kimden su’āl itsün?

Ṣarf Tārīḫi: [Kes kelimesi zamānımızda ġayr-i müstaʿmel ṣınıfına girmişdir. Fī'l-vāḳiʿ baʿż maḥallde istiʿmāl idilirse de terki evlādır.

"Bāḳi degildir hiç kes." miṣālinde oldıġı gibi. Ancaḳ eşʿārda ḳullanılabilir.]

98 – "Kes" kelimesi istigrāḳ içün ḳullanılır. Bu ḥālde evveline "her" edātı getirilir: "Herkes gördi, herkes işitdi" gibi.

Ne

99 – Bir şey'i ṣormaḳ içün ḳullanılır: "Ne oldı?" "Ne olacaḳ?" gibi.

---

19 -Taṣvīr

Aḥmed aḳşam üsti güneşiñ batdıġını taṣvīr idiyor. Ġurūbda ḥāsıl olan renkleri, aḳşamıñ ḥazzını, o renkleriñ ʿakslerini beyān idiyor. Ġurūbı iḫtiyārlıġa teşbīh iderek bir ḥaṣṣa-i inbāh çıḳarıyor.

20 – Temrīn

Nice – Ne – Hani (ḳanı)

Dem urur ʿaḳl-ı Felātundan nice dīvāneler. – Ne ekerseñ anı biçersiñ. – Ne oldum delisi. – Ne deñlü cehd idersek bir murāda, naṣīb olmaz muḳadderden ziyāde. – Ne dilerseñ eşiñe o gelir başıña. – Ne ḳumaş oldıġını biliriz. – Ne günlere ḳaldıḳ ey ġazī ḫünkār? – Neler geldi neler geçdi felekden, ṭuyulmadı deve geçdi elekden. – Ne virirseñ eliñle o gider seniñle. – Felāṭunlar daḫı ahkām-ı dehri bilmeden gitmiş.

Nice Ḥikmet Şināsi mübtelā-yı ḥayret itmişdir. – Bulmaz, yemezdir ekṣerī erbāb-ı ʿafetiñ gördük zamāneniñ nice perhizgārını. – Ḳul günāh itse nola ʿafv şehinşāh ḳatı, ṭutalım iki elim ḳanda imiş ḳanı kerem? – Söz güherdir ne bilir ḳadrini nādān güheriñ

- İstiġrāḳ içün de ḳullanılır. “Ne olursa olsun” gibi.

- İbhām içün de ḳullanılır. “Ne oldı bilmem” gibi.

- “Nesne” kelimesi evvelki ṣūret-i istiʿmālini hemān hemān ġā’ib itmişdir. Bu da mübhem bir şey içün ḳullanılırdı. “Nesne yoḳ.” gibi ki “Bir şey yoḳ.” dimekdir.

(İḫṭār) “Ne” kelimesi baʿżı edāt ile birleşerek bir ṭaḳım mübhemāt daha teşkīl ider. “Ne ḳadar”, “ne vechle”, “ne içün” gibi.

- “Ne ḳadar” bir miḳdārı ṣormaḳda müstaʿmeldir: “Bu yazıyı ne ḳadar müddetde yazabilirsiñiz?”, “Dünyāda ne ḳadar kimse varsa cümlesi de çalışmaġa mecbūrdur.” miṡāllerinde oldıġı gibi. (Ne ḳadar) ṣūretinde yazmaḳ yañlışdır. Çünki Türkī bir kelime ile ʿArabī bir kelime muttaṣılan yazılamaz.

- “Ne içün” istifhām içündür. “Ne içün yapdıñ”, “Ne içün gitdiñ” gibi. “Niçün” ṣūretinde de yazılır.

100 – “Ne vechle”: ṭarz, ṭavır ṣormaḳda müstaʿmeldir. “Naṣıl” maʿnāsını işāret eyler:

“Ne vechle yürüdiñiz?”, “Ne vechle buyurdıñız?” gibi.

“Ne vechle”: yazmaḳ da “ne ḳadar” yazmaḳ gibi yañlışdır.

101 – Ne ṣūretle, ne dürlü, ne gibi, naṣıl, edātları daḫı mühimmāta dāḫil olurlar.

---

21 – Taṣvīr

Aḥmed ḳar altında ḳalmış bir çocuguñ ḥālini añlatmaḳ istiyor. Bu çocuḳ mektebe gidecegi yerde soḳaḳlarda oynamış: Giceniñ taḳarrübi üzerine yolını şaşırub oralarda ḳalmış; birçoḳ zemān gezmiş; ḳorḳmuş; nihāyet ṣoġuḳdan

“Ne ṣūretle” daḫı ṭarz, ṭavır ṣormaḳda müstaʿmeldir. “Ne vechle” den farḳı vardır. Mis̱āl: “Ne ṣūretle geldiñ?” bunı da “neṣūretle” yazmaḳ yañlışdır.

- “Ne dürlü” ṭarz ṣormaḳda müstaʿmeldir. “Ne dürlü olsa maḳbūldür.” gibi. “Ne gibi” daḫı tıbḳı böyledir.

- Naṣıl istifhām, istiġrāḳ, ibhām içün ḳullanılır:

İstifhāma mis̱āl: “Naṣılsıñ?”, “Naṣıl oldı?”

İstiġrāḳa mis̱āl: “Naṣıl olursam olayım”, “Naṣıl oldı ise oldı” ibhāma mis̱āl: “Naṣıl oldı bilmem?”

Ṣarf Tārīḫi: [“Naṣıl” kelimesiniñ aṣlı “ne aṣıl” olub evvelleri hā-yi isḳāṭ ile naṣıl yazılır idi. Zemānında elif daḫı isḳāṭ idilerek: “naṣıl” yazılmaḳdadır.

Vücūdına bir uyḳu ʿārıż olmuş; ebeveyni ġaybūbetinden dūçār-ı ıżṭırāb olaraḳ aramaġa çıḳmış; anı ḳarıñ üzerinde mecālsiz bir ḥālde bulmuşlar; yarı ölü bir ḥālde getirmişler; andan ṣoñra ıṣlaḥ-ı ḥal itmiş.

22 –Terākīb-i Saḳīme

Terākīb-i saḳīme ḳavāʿid-i mevżūʿāya muḫālif olaraḳ yapılan terkīblere dinir.

İki Türkçe kelime arasına bi'l-ilṣāḳ vażʿ itmek cā’iz degildir.

“Gün begün”, “git begit” gibi.

Terkībāt

(Şīve) - Aġır: Eline aġır - aġır vücūd.

- Baʿżan maḳām-ı teşbīhde daḫı ḳullanılır: “Naṣıl yapdıñ ise öylece düzelt”, “Naṣıl itdiyse öyle buldı” mis̱āllerinde oldıġı gibi.

102- Ne kelimesiniñ aḥvāl-i sittesi bir veche ātīdir: Mücerred mefʿūlün bih mefʿūlün ileyh mefʿūlün fih mefʿūlün ʿanh mużāfun ileyh

Ne neyi neye nede neden neniñ, nesi

- “Ne yerde” terkībi “nerde”, ve “nerede” ṣūretinde müstaʿmeldir.

103- Nerde, nerede istifhām veya istiġrāḳ, yāḫūd ibhām içün ḳullanılub mekāna delālet ider[19].

İstifhāma mis̱āl:

“ Ḥüseyin Efendi nerede ḳaldı?”, “Biz neredeyiz?” , “O nerede?” gibi.

İstiġrāḳa mis̱āl:

“Ḥüseyin Efendi nerede ḳalırsa ḳalsun. Nerede olursa olsun taḥṣīl-i maʿrifete çalışmalıdır.”

İbhāma mis̱āl:

“Aḥmed Efendi nerede ḳaldı bilmem?” gibi,

104- Fārisīde (çi) kelimesi (ne) maʿnāsınadır. Lākin lisān-ı ʿOs̱mānīde istiʿmāli hemān bir ḳaç terkībe münḥaṣırdır.

Çi- sūd,	çi- fā’ide,	çi- çāre,	herçi - bād-ı ābād.
Ne çāre	ne fā’ide	ne çāre	her ne olursa olsun

[19] Bu sözcük metinde "اىذر" biçiminde yazılmıştır.

Nice

105 – Naṣıl maʿnāsınadır: “Ḥāliñ nicedir?” “Ḥālim nice olacaḳ” gibi. (Bu maʿnāsı şimdiler terk olunmaḳda ve anıñ yerine “Naṣılsıñ?” “Ḥālim ne olacaḳ?” gibi terkībler ḳullanılmaḳdadır.)

106 – Vaḳit-i mübhem içün de ḳullanılır: “Niceye dek bekleyecegiz?” gibi ki: “Ne vaḳte ḳadar” dimekdir. Lākin: “Niceye dek” yerine “Ne vaḳte ḳadar” terkībini ḳullanmaḳ evlādır.

- Baʿżan ibhām beyān ider. “Çoḳ” maʿnāsını müfīd olur o ḥālde “nice” ṣūretinde yazılır. Mis̱āl:

“Nice defʿādır söylüyorum.”, “Ben nice şehir gördüm.”

- Baʿżan bir şey’iñ “pek çoḳ” oldığını beyān itmek içün tekrār olunur. Mis̱āl: “Nice nice adamlar sefāhat bilyesiyle ḫā’ib ve ḫāsir oldılar.”

Ḫayli

107 – Çoḳ maʿnāsına bir kelimedir:

“Anuñla ḫayli zemān ḳonuşduḳ”, “Ḫayli vaḳitden beridir mehcūr iltifātıñızım.”

- Te’kīd içünde ḳullanılır:

“Ḫayliden ḫayli ḳonuşduḳ”, “Ḫayliden ḫayli gülüşdük” gibi.

108 – Baʿżān taṣġīr daḫı idilir: “ḫaylice” gibi. O zamān taḳlīl maʿnāsını müfīddir.

- “Eks̱eriyā” kelime-i ʿArabiyyesi pek çoḳ maʿnāsınadır.

“Eks̱eriyā görüşürüz” ,”Eks̱eriyā berāber derse çalışırız” gibi.

Ḳaç

109- Baʿżan istifhām, baʿżan istiġrāḳ ve baʿżan ibhām içün olur; "ʿaded" beyān ider.

İstifhāma mis̱āl:

"Ḳaç ġuruşuñ var?" "Bu maḥāllde ḳaç ḫāne var?", "Ḳaç kişisiñiz?" gibi.

İstiġrāḳa mis̱āl:

"Ḳaç kişi olursañız oluñ", "Ḳaç ġuruşa olursa olsun" gibi.

İbhāma mis̱āl:

"Saʿat ḳaça geldi?", "Ḳaça aldıġımı bilmiyorum." gibi.

- Baʿżan maḳām-ı ibhāmda kes̱ret maʿnāsını müfīd olur. "Ḳaç kere söyledim" gibi, ki: "Çoḳ kere" dimekdir.

- [Birḳaç] terkībi "baʿżı" ve "biraz" maʿnālarınadır. "Birḳaç kişi", "birḳaç kere" gibi.

110– Çend Fārisīden me'ḫūẕdur. Ṣūret-i istiʿmāli maḥdūddur.

Çend , "nice", "birḳaç" maʿnāsınadır. "Çend defʿa", "çend kere" gibi.

"Her çend" daḫı "her ne ḳadar" maʿnāsınadır. ʿArabīde "baʿżı" "ḳaç" muḳābilidir, bu kelimeniñ ṣūret-i taḥrīr ve imlāsına diḳḳat lāzımdır.

"Baʿżı" ṣūretinde yazmaḳ olamaz. "Baʿżı" ṣūretinde yazmalı.

- Baʿżan "birḳaç kere" maʿnāsınadır.

- Ḳaçan "ne vaḳit ne zamān" maʿnāsınadır:

Sen yine eski ḫar ve eski pālān. Ḳaçan adam olacaḳsıñ ḥayvān

(Ṣarf tārīḫi) bu kelime zamānımızda müstaʿmel degildir.

Hani

111 - "Nerede" maʿnāsınadır. Evvelleri "ḳanı" ṣūretinde müstaʿmel[20] idiyse de şimdileri "hani" ṣūretine taḥavvül itmişdir.

"Hani o çalışma!", "Hani bizim Aḥmed Efendi?" mis̱āllerinde oldıġı gibi.

: "Hani" kelimesiniñ virdigi maʿnāda māżīye te'essüfde memzūcdur. "Hani babamıñ ṣūreti?", "Hani bendeki genclik?" gibi.

Hangi

112 – Evvelleri ḳangı ṣūretinde müstaʿmel idiyse de şimdilerde "hangi" ṣūretinde istiʿmal olunuyor.

"Hangi" istifhām içün ḳullanılır: "Hangi ev?", "Hangi ḳonaḳ?", "Hangi soḳaḳ?" gibi.

113 – Mürekkebātdan olmaḳ üzere: "bu ḳadar", "şu ḳadar", "o ḳadar" lafıẓları da mübhemātdandır. Bunlar bir ʿaded ġabr-ı muʿayyeni ifāde ider:

"O ḳadar nāmuslı bir adam taṣavvur olunmaz.", "Şu ḳadar arşun başma aldım diye ġurūr idiyor" mis̱āllerinde oldıġı gibi.

(İḫṭār) ["O ḳadar" maʿnāsına olan Fārisī "çendān" kelimesini istiʿmāl itmemeli].

[20] Bu sözcük metinde "مستعل" biçiminde yazılmıştır.

İkinci Faṣıl

İsm-i İşāret

114 – İsm-i işāret bir ferd-i muʿayyene işāret içün istiʿmāl olunan kelimelerdir:

Anlarda: “bu”, “şu”, “o” dur.

Müfred	Mefʿūlün bih	Mefʿūlün ileyh	Mefʿūlün fih	Mefʿūlünʿanh
Bu	Bunı	Buña	Bunda	Bundan
Şu	Şunı	Şuña	Şunda	Şundan
O	Onı	Oña	Onda	Ondan

İżāfet

Bunuñ

Şunuñ

Onuñ

115 - Şu aḥvāl-i sitteden görüldigi vechle “bu”, “şu”, “o” ism-i işāretleriniñ mefʿūlün ileyhlerinde ḫāric ḳāʿide bir ḥāl vuḳūʿ buluyor. O da: “buna”, “ona”, “şuna” denilecek yerde:

“Buña”, “şuña”, “aña” dinilmesidir.

116 - Bu ism-i işāretleriñ cemʿ daḫı ṭıbḳı isimleriñ cemʿi gibi āḫirlerine: “ler” ʿilāve olunur: “şunlar”, “bunlar”, “anlar” gibi.

- Bu ḥālden daḫı añlaşılacağı üzere edevātdan birine mülāṣıḳ olunca bir (n) ziyāde ḳılınacaḳdır. Taṣgīrleri olan: “buncağız”, “şuncağız” kelimelerinde daḫı “n” ʿilāve idilir.

- İsm-i işāretleriñ gösterdigi şey’e “müşārün ileyh” dinir; bināen ʿaleyh her ism-i işāretiñ bir müşārun ileyhi olmaḳ īcāb ider. Faḳaṭ baʿżan ism-i mübhem maḳāmında ḳullanılır:

ʿĀdet budur āḫirde gelir bezme ekābir

mişālinde oldığı gibi ki (bu) lafẓıñ burada hiç bir müşārün ileyhi yoḳdur.

117 – Bu pek ḳarīb ve maʿrūf bir şey'e işāret içün ḳullanılır: "Bu aġacıñ dalı ḳırılmış" "Bu zamānda teceddüd sebeb teraḳḳī oluyor."

Bu, ne cemʿiyyet sürūd-i āyin

Bu ne cünbüş ki server-i akīn

118 – Şu, biraz ḳarīb içün ḳullanılır.

Bir gün itmiş idim şu yerde ḳarār

İki ḳırlanġıc eyliyordı güẕār

mişālinde oldığı gibi.

Ṣarf tārīḫi. Şol kelimesi evvelleri pek ziyāde müstaʿmel idi. Şimdi her ne ḳadar ġayr-i müstaʿmel ise de baʿżan yine ibhām içün ḳullanılır. "Şol çocuḳ ki söz diñlemeye ʿāḳıbeti fenā olur." mişālinde oldığı gibi.

(Evvel) daḫı böyledir. Naẓmda henüz istiʿmāl idiliyor. Bunlara "ism-i mevṣūl" dinirdi.

119 – O, pek uzaḳ içün ḳullanılır: "Bu aġac ile şu aġac ḳurımış, o aġac da ḳurımış mı?" "Bu eve nisbetle o ev daha yüksek" gibi.

120 – Bura, şura, ora daḫı ism-i işāretdir. Lākin bunlar maḥal gösterir.

---

23 – Temrīn

Aşaġıki mübhemāta münāsib beşer cümle yapmalı.

Kim – ne – ḳaç – hangi – ḫayli.

121 – Bura pek yaḳın bir maḥal irā'e ider: Aḥvāl-i sittesinde:

Bura, burayı, buraya, buradan, buranıñ olur:

Cemᶜinde buralar gelir.

Buralardan yārin iderse güẕer

Ṣuṣuñuz ḳuşcağızlarım ṣuṣuñuz

Burayı maḳarr-ı ṣafā ittiḫāẕ itmişdi. – Buradan iyi maḥalle mi bulunur? – Buraya her gün biñ kişi gelir, biñ kişi gider. – Burada bulunan kitābların envāᶜı, dünyānıñ hiç bir ṭarafında bulunmaz. – Buranıñ āb u hevāsı pek muᶜtedildir. Miṡāllerinde oldığı gibi.

122 – Şura yaḳın bir maḥalli irā'e ider. Aḥvāl-i sittesinde:

Şura, şurayı, şuraya, şurada, şuradan, şuranıñ ve cemᶜinde, şuralar gelir.

O mezār-istān ḫarābe- nümānıñ en tenhā maḥalli olan şuraya oṭurdum. – Burası ḳış köşesi, şurası yaz köşesi. – Şurada burada gezinir, iş görmez. Ḥaylaz bir adamdır.

Miṡāllerinde oldığı gibi.

123 – Ora, baᶜīd bir maḥalli irā'e ider: Aḥvāl-i sittesinde; oralar gelir.

Orası mesīre degil gūyā bir ḥadīḳa-i bahşeti idi. Oradan ḥareketimiziñ üçinci güni idi ki….

Miṡāllerinde oldığı gibi.

---

24 – Temrīn

Miṡāllerdeki mübhemātıñ hangi maᶜnālarda istiᶜmāl idildigini yazıñız.

Nice zamāndır bekledigim mektubıñız geldi. - Hangi kitābda gördiñiz? - Hani o kitāblar, hani o kağıdlar nerede? - Ḫayli çalışdıḳ ama ne o añladı; ne ben añladım. - Böyle nereden geliyorsuñuz? - Kimse yoḳ mı idi? - Ẕātıñız ne yolda ḥareket itdiñiz! - Gice ḳaç saᶜat uyursuñuz?

124 – Esmā’-i işāret her zamān muʿayyen bir şey’e işāret itmez: Baʿżan mübhem şeylere de işāret iderler:

İnsān aña dirler ki ide ḳalb-i refīḳi

Ālām beni nevʿī ile kesb-i melālet

mis̱ālinde olan (aña) gibi.

125 – Bir ḥāl göstermek içün böyle, şöyle öyle ism-i işāretleri ḳullanılır:

Bir öyle enīs-i cān bulunmaz

Ama o da her zamān bulunmaz

Benden mütevaḥḥiş olma öyle

Gel gez azacıḳ yanımda şöyle

mis̱āllerinde oldığı gibi.

127[21] – İsm-i işāretler daḫı taṣġīr olunur:

Buncaġız, şuncaġız denilir. (O)nuñ böyle taṣġīri yoḳdur. Oracıḳ, buracıḳ, şuracıḳ daḫı ḳullanılır.

---

25 – Şīve

El

El birligi – El ele virmek – El altında – El uzatmaḳ

Boġaz.

Pis boġaz – Şıḳ boġaz itmek – Boġaz ṭoḳlıġı

[21] Burada 126. madde atlanarak 125'ten 127'ye geçilmiştir.

128 – İşte kelimesi daḫı bir şey’e işāret içün ḳullanılır: “İşte levḥ! İşte ḳalem! İşte fuḥūl! İşte kitāb!” mıṣrāʿ ında oldığı gibi.

ʿArabīde (ẕā) bu, (hāẕā) işte bu, (ẕālik) şu maʿnāsına olub lisānımızda müstaʿmel degildir. Faḳaṭ ʿibāre arasında baʿde-ẕā (bundan ṣoñra) baʿde-ẕālik (şundan ṣoñra) ṣūretinde ḳullanılmaḳda ise de eks̱eriyā terākīb-i ḳadīmede mevcūddur.

Esmā’-i ʿīdād

129 – Esmā’-i ʿīdād, ṣayılarıñ ismi dimekdir. Bunlar[22] iki mertebe iʿtibār olunur ve āḥād ve ʿişāret isimleriyle be-nāmdır.

130 – Āḥād birler yaʿnī: Birden ṭoḳuza ḳadar olan ʿadedlerdir.

131 – ʿAşerāt onlar yaʿnī: Ondan ṭoḳsan ṭoḳuza ḳadar olan ʿadedlerdir.

132 – Fārisīniñ esmā’-i īʿdādı pek nādir olaraḳ lisānımızda müstaʿmeldir. Āḥādı şunlardır:

Yek,	du,	seh,	çehār,	penc,	şeş,	heft,	heşt,	nüh,
Bir	iki	üç	dört	beş	altı	yedi	sekiz	ṭoḳuz

133 – Çehār kelimesiniñ hā'sı ekseriyā ḥaẕf olunur. Çār ṣūretinde yazılır.

Çār gūşe Çār iḳlīm gibi

---

26 – Mevādd-ı Taḥrīriyye

Fuḳarāya iʿāne içün bir teẕekküre - bir ḫˇāceye teşekkürnāme

[22] Bu sözcük metinde "برنلر" biçiminde yazılmıştır.

134 – Yüz maʿnāsına olan "ṣad" biñ maʿnāsına olan "hezār" kelimesi daḫı müstaʿmeldir.

Ṣad pāre: yüz parça   Hezār kere: biñ defʿa

Yara açdıñ sīne-i ṣad pāreme

mis̱āllerinde oldıġı gibi.

135 – ʿArabīniñ ʿadedleri daḫı lisānımızda nādiren ḳullanılır. Āḥādı şunlardır:

Āḥad	İs̱neyn	S̱alis̱e	Erbaʿ	Ḫamse	Sitte
Bir	İki	Üç	Dört	Beş	Altı
Sebʿa	S̱emāniye	Tisʿa			
Yedi	Sekiz	Ṭoḳuz			

- ʿAşerātı daḫı bunlardır:

ʿAşere	ʿİşrīn	S̱elās̱īn	Erbaʿīn	Ḫamsīn
On	Yirmi	Otuz	Ḳırḳ	Elli
Sittīn	Sebʿīn	S̱emānīn	Tisʿīn	
Altmış	Yetmiş	Seksen	Ṭoḳsan	

---

19 – Temrīn

Aşağıdaki ism-i işāretleri buluñ ve hangi nevʿden olduḳlarını gösteriñ: Müşārün- ileyhleri de yazıñ:

Pürūrdem olan şu faḫr-i izhār   Eyler baña ṭoġrı celeb-i enẓār
Feyżiñ oradır bu dūdmānı   Çevrem gül ocaġı, gül fidanı
Ṣūretde egerçi pek vażʿim   Maʿnāda şu servden refʿim
Bir gül ile eyledim ḳanāʿat   Bir ḳāniʿa çoḳ mıdır bu rıfʿat?
Ben bī ʿaẓamet, o mest-i naḫvet   Görmez mi bu farḳı ehl-i ṣafvet?
Güllerde olur bu renk dil-cū   Ḥaḳḳıñ bize bir ʿaṭāsıdır bu
Yüksel ki bunuñ da farḳı vardır   İnsānlıġıñ ayrı ẕevḳi vardır

136 - ʿArabīde yüz maʿnāsına olan (mi’e) ve biñ maʿnāsına olan (elf) daẖı lisānımızda müstaʿmeldir; faḳaṭ bunlarıñ eks̱er müstaʿmel olduḳları maḥal baʿż muḥarrirāt-ı ẖuṣūṣiyye ve resmiyyeniñ tārīẖleridir.

137 - Küsūrāt; yaʿnī: Biriñ aḳsāmı daẖı müstaʿmeldir. Yarım, üçde bir gibi.

138 - Fārisīden lisān-ı ʿOs̱māniyyede müstaʿmel olan yalñız (nīm) (yarım) kelimesidir:

Nīm-i nigāh luṭfa lāyıḳ görmediñ ey meh beni

139 - (Niçe) taʿbīrini ḳullanmaḳ evlādır.

140 - ʿArabīniñ ona ḳadar olan küsūrātı pek ziyāde müstaʿmeldir.

Nıṣf	S̱alis̱	Rābiʿ	H̱amis	Sadis	Sebaʿ
Yarım	Üçde bir	Dörtde bir	Beşde bir	Altıda bir	Yedide bir
	S̱emin		Tesʿ	ʿAşer	
	Sekizde bir		Ṭoḳuzda bir	Onda bir	

141 – “İʿdād-ı tevzīʿiyye” nāmıyla bir ṭaḳım ʿadedler daha teşkīl olunur ki bunlar; bir bölükden her birine müsāvāt üzere bir miḳdārıñ taʿyīni maḳṣūd oldığı zamān müstaʿmeldir. Bunuñ içün esmā’-i ʿadediñ āẖiri meftūḥ ḳılınaraḳ bir rā-i sākine ilḥāḳ olunur. Eger āẖiri meskūr ise rādden evvel bir de şın meftūḥa ziyāde idilir:

Bir	Birer	Altı	Altışar
İki	İkişer	Yedi	Yedişer
Üç	Üçer	Sekiz	Sekizer
Dört	Dörder	Ṭoḳuz	Ṭoḳuzar
Beş	Beşer	On	Onar

142 – Ṭaḳım ṭaḳım maḳāmında daḫı iʿdād-ı tevziʿiyye ḳullanırsa da o zamān tekerrür lāzımdır.

Birer birer ikişer ikişer üçer üçer gibi.

143 – Fārisīden birer birer maʿnāsına (yegān yegān) kelimesi ḳullanılır.

Üçinci Faṣıl

Ṣıfat

144 – Ṣıfat; bir ismiñ ḥāl ve keyfiyyetini beyān itmek içün o ismiñ yanına getirilen kelimedir.

"Ḳırmızı ev" "fenā adam" "güzel kitāb" gibi ki bu terkīblerde; ḳırmızı, fenā, güzel kelimeleri; ṣıfatdır.

145 – Ṣıfatıñ ḥālini veya keyfiyyetini beyān itdigi isme; mevṣūf dinir: "Güzel adam" miṣālinde, adam; mevṣūfdur.

146 – Türkçede ṣıfat, mevṣūfdan evvel gelir. "Güzel ḳalem" "düz degnek" gibi.

147 – Ṣıfatlarda cemʿ; āḫirlerine (ler) getirmekle olur. "Güzeller, ipler, fenālar" gibi.

148 – Fārisī ḳāʿidesi üzere lisānımızda müstaʿmel olan cemʿler daḫı müstaʿmeldir: "Ḫūbān, dil-berān, zāhidān" gibi.

149 – Ṣıfat-ı mevṣūf bir arada oldıġı vaḳt, yalñız mevṣūf

cemʿ idilir. Ṣıfat cemʿ idilmez. “İyiler kitāblar” dinmez. “İyi kitāblar” dinir.

Ṣıfat-ı Semāʿiyye, Ṣıfat-ı Ḳıyāsiyye

150 - Ṣıfatlar iki dürlüdür: Ṣıfat-ı semāʿiyye, ṣıfat-ı ḳıyāsiyye.

- Ṣıfat-ı semāʿiyye; bir ḳāʿideyle yapılmayub yalñız ağızdan işidilüb bellenilen ṣıfatlardır:

“Yüksek, alçaḳ, ḳaba, fenā, iyi, güzel, bālā, beyāż, siyāh, düz, egri, bol, ḳıṣa, dar, geniş” gibi.

Ṣıfat-ı Ḳıyāsiyye

151 – Sıfat-ı ḳıyāsiyye; ḳavāʿid-i maḫṣūṣa ile yapılan ṣıfatlardır:

- (li) ve (lu) ʿilāvesiyle yapılır. (li) ve (lu) edāt-ı nisbet olduḳlarından böyle ṣıfatlarda mensūbiyyet maʿnāsı ẓāhir olur. Mā-ḳablindeki hecā üstünlü; esreli ise (li), ötreli ise (lu) getirilir. Bi'l-ḫāṣṣa (lu) elḳāba maḫṣūṣdur.

Bursalı, neş’eli, sevimli, canlı, dürlü, güllü, şekerli, yağlı, bağlı, ayaḳlı, İstanbullu, Ṣoḳullu, devletlü, saʿādetlü, ʿizzetlü gibi.

152- Fārisīde; edāt-ı nisbet; yā-i memdūdedir: Bu yā-i; Fārisī ve ʿArabī isimlere lāḥiḳ olur.

Fārisī, ʿArabī, İranī gibi.

- Eger ismiñ āḫirinde hā-i resmiyye var ise yā-i nisbiyyeden evvel bir (v) ziyāde ḳılınır: Edirnevī, Burusevī, Fransevī gibi.

Baʿżan bu hā-i resmiyye ḥaẕf olunur. Senevī, Kerevī, Fransevī.

153 – ʿArabiyyede edāt-ı nisbet yā-yi müşeddededir. Şarḳiyye, ġarbiyye gibi.

154 – Baʿżan Fārisī ḳāʿidesi gibi ġayr-ı müşedded olaraḳ ḳullanılur: Ḥicāzī, ʿArabī gibi.

155 – (li) ve (lu) maḳāmında baʿżan Fārisīden me'ḫūẕ olan (mend) ve (nāk) edātları da müstaʿmeldir.

Şād eyledi dert-mendi dermān – ʿAks-i rūyuñla derūnum tāb-nāk olmaḳdadır. Miṡāllerindeki (mend) ve (nāk), (li) ve (lu) maʿnāsınadır.

156 – Bu edātlardan māʿadā (ver), (gīn) edātları daḫı istiʿmāl olunur:

Pādişāh-ı tācver, şehriyār-ı cem-i şeym

Miṡālinde olan (tācver) gibi ki taclı (ġamgīn), (rengīn) gibi ki ġamlı, renkli dimekdir.

157 – (ce). İsimleriñ āḫirine ilḥāḳ olunduḳda ṣıfat olurlar: ʿArabca, Türkçe gibi.

---

28 – Temrīn

İsm-i işāretler ḥaḳḳında:

Faḳaṭ şurası, şāyān-ı te'essüfdür ki emrāż-ı nefsāniyye efkārı; bu ḳadar mesā'il-i müfīde ṭururken, bir ṭaḳım ġavā'il-i mużırreye sevḳ itmekden ḫālī degildir. - Buña delīl ise, o adamıñ müṭālaʿāt-ı muḥaḳḳāsıdır ki hiç bir vechle red idilemez. - Öyle bir ṣanʿat ki Avrupada milletleriñ terbiye-i efkārıyla ḥükūmetleriñ tezkiye-i eṭvārına… - Bu bir sevḳ-i ṭabīʿīdir ki aḫlāḳ-ı melīhde teraḳḳī istemek, ḥaḳīḳat aramaḳ, idrāk-i noḳṣana çalışmaḳ gibi birçoḳ ḫˇāhişleri ḳatlandırıyor. Bināen ʿaleyh o da istiḳbālimiziñ emniyyetince pek büyük ümīd viriyor.

- Ce, lisān ḥaḳḳında söylendikde nisbet beyān ider. Almanca, Fransızca gibi ki Almana mensūb lisān, Fransıza mensūb lisān dimekdir.

158 – Ce, baʿżan edāt-ı liyāḳat olur: Merdce, dervişce gibi ki merde, dervişe lāyıḳ dimekdir.

Fārisīde bu maʿnā-yı liyāḳatı ifāde itmek üzere, ʿArabī ve Fārisī kelimeleriñ āḫiri ḳāʿide-i Fārisiyye üzere (an) ile cemʿ idilür ve āḫirine hā-i resmiyye ilḥāḳ olunur:

Şāh	Şāhāne	Derviş	Dervişāne
ʿĀlim	ʿĀlimāne	Kitāb	Kitābāne
Vezir	Vezirāne	Bende	Bendegāne
Fāżıl	Fāżılāne	Zāhid	Zāhidāne gibi.

Mā-ḳabli (e) olursa bir (i) ziyāde ḳılınır: Gedā: gedāyāne gibi.

- Ce, baʿżan ṣıfatlara ilḥāḳ olunur, maʿnā-yı vaṣfiyyeniñ taḳlīlini ifāde ider. Bu ḥālde edāt-ı taṣġīr ḫidmeti görür: Ḳaraca, ḳurıca gibi.

159 – Bir ismiñ āḫirine (ci) edātı[23] ilḥāḳ olunursa ṣıfat olur. (ci) bir kār ve ṣanʿatla ile iştiġāli beyān ider:

Balcı, kitābcı, sodacı, bekci, yaġcı gibi.

---

29 – Temrīn

Ṣafer olan maḥallere lāzım gelen ism-i işāretleri vażʿ idiñ.

İnsan… Kerh-i zemīn didigimiz vücūd-ı müteḥarrikiñ rūḥıdır dinilebilir. - Size… İki naṣīḥatı viririm: Düşünmeden söylemeyiñiz, tedbīrsiz iş görmeyiñiz. - … Ne yapıyorsuñuz. - …. mı güzel … si mi güzel? – Öyle didi… didi olmadı. - … eviñ ṭamı… eviñ ṭamından muntaẓamdır. Bir… ḳıyāfetine baḳ, bir de … ḳıyāfetine baḳ - … ne yapıyorsuñ? Gel … oṭur.

[23] Bu sözcük metinde "ادانى" biçiminde yazılmıştır.

160 – Fārisīde bu maʿnāda (bān), (kār), (ger), edātları ḳullanılur:

Bāġbān: bağcı   Ḫidmetkār: ḫidmetci

"Bāġbān bir gül içün biñ ḫāre ḫidmetkār olur."

Nālekār, sitemkār, cefākār, vefākār, mürüvvetkār

kefş-ger, zer-ger, devr-ger, cilve-ger gibi.

161 – Bir ismiñ āḫirine - ḫafīf ḥarekeli ise - (deş) ve - ağır ḥarekeli ise - (daş) ilḥāḳ olunur ise o isim ṣıfat olur:

- (deş) (daş) birlik maʿnāsını müfīddir:

Yoldaş: yolları bir   perideş: perileri bir

- Eger ismiñ āḫirinde (d) var ise deş ve daşdan dal ḥaẕf olunur: Adaş gibi.

---

30 – Şīve

(Bu, şu, o) – (ora), bura, şura) – (öyle, böyle, şöyle) ḥaḳḳında:

O bir sığınaḳ idi. Geldi geçdi - O çamlar bardaḳ oldı - Orasın sāḳi-i gülçehreniñ ebrāmı bilir. - Olmışı da bu, olacağı da bu. - O yaprağı ḳapayalım. - O nüsḫanıñ ez de ṣuyını iç. - Öyle baş böyle traş. - Ḳazıñ ayağı öyle degil. - Bu ağız anda iken daha çoḳ saḳız çigner. - Bu bir kervansaraydır ḳonan[24] göçer. - O gidişdir ki gider gitdi gider daḫı gider. - Bu perhiz ne bu laḫana turşısı ne? - Bu dünyā bir degirmendir, ögüdür bir gün bizi. - Bu bir demirden leblebidir, çigneyene ʿaşḳ olsun. - Böyle aġanıñ böyle ḫidmetkārı olur. - Böyle eyyām-ı ġamıñ böyle olur nevrūzı. - Böyledir aḥvāl-i ʿālem-gāh şādı gāh ġam. - Böyle duʿānıñ böyle olur āmini. - Böyle duʿāya āmin dinmez. - Böyle ġam, böyle keder, böyle gelir böyle gider. - Böyle ḳalmaz bir gün olur baḫt uyanır. - Böyle şāha ḳul olan ister mi ārād olmağı. - İşte, ḳılıc işte meydān. - İşte geldik gidiyoruz şen olasıñ Ḥaleb şehri.-

---

[24] Bu sözcük metinde "قوناق" biçiminde yazılmıştır.

- Ḳardaş ḳarındaş muḫaffefidir.

162 - Fārisīde daş ve deş yerine (hem) ḳullanılur:

Hem-meẕheb: meẕhebleri bir	Hem-fikir: fikirleri bir
Hem-bezm: meclisleri bir	Hem-rütbe: rütbeleri bir

Hem āvāz: sesleri bir gibi.

163 - Bir ismiñ āḫirine (siz) ʿilāve olunursa o da ṣıfat olur: Edebsiz, ʿarsız, parasız gibi.

- Fārisīde bu maʿnāda (bī) ḳullanılur:

Bī-edeb bī-ʿār gibi.

164 - İsimleriñ āḫirine (si) ve (msi) ʿilāve olunur ise teşbīhi mutażammın ṣıfat olur:

Abdalımsı imtiḥanımsı bedlamsi gibi.

- (si) şimdileri istiʿmālden sāḳıṭ olmuşdur.

165 - Türkce ṣayılarıñ āḫirine bir (nci) ilḥāḳ olunursa anlar da ṣıfat maḳāmında ḳullanılır. O ḥālde (iʿdād-ı vaṣfiyye) nāmını alır.

Birinci, ikinci, üçinci, dördinci, beşinci, yigirminci, ḳırḳıncı, sekseninci gibi.

---

31 – Şīve

Ad	Ādem	Balṭa aṣmaḳ
Sāde adı var	Adem evlādı	Ḳulaḳ aṣmaḳ
Adı bellisiz	Ādemsizlik	Aṣḳı aṣmaḳ

32 – Elfāẓ-ı müştereke

Aṣmaḳ - çatlamaḳ - onamak - ḳanmaḳ - ġaz - yaz - ḳırmaḳ - yemenī - acı-acımaḳ - yüz - ṣūret - yanmaḳ - ṭayanmaḳ

166 – {İḫṭār} – Bu (ncı); żamme-i s̱aḳīle ve ḫafīfeli kelimelere lāḥiḳ olunca mā-ḳabli ötre oḳunur:

Üçünci, dördünci, yüzünci, ṭoḳuzuncı, onuncı gibi.

167– Fārisīniñ iʿdād-ı vaṣfiyyesi lisānımızda müstaʿmel degildir. ʿArabīniñ iʿdād-ı vaṣfiyyesi ise ona ḳadar ḳullanılur:

Evvel	S̱ānī	S̱ālis̱	Rābiʿ	Ḫāmis	Sādis
Birinci	İkinci	Üçinci	Dördinci	Beşinci	Altıncı

Sābiʿ	S̱āmin	Tāsiʿ	ʿAşer
Yedinci	Sekizinci	Ṭoḳuzıncı	Onuncı

- Bunlar baʿżan: Evvelen, s̱āniyen, s̱ālis̱en ve (ilḫ) ṣūretinde istiʿmāl olunur.

Bunlarıñ tenvīnleri ḥaẕf idilerek s̱āniye, s̱ālis̱e, ṣūretinde de yazılır.

168 – Ṣıfatları taṣġīr itmek:

---

33 – Mecāz ve Ḥaḳīḳat

Ḳalbim ḳırıldı. - Aġac çürüdi. - Yüzi ekşidi. - Ḳan başıma ṣıçradı. - Gözüm ḳaldı. - Güneş batıyor. - Canım istiyor. - Fenālıġıñ köki çabuḳ ḳorımaz. - Menbaʿ saʿy.

34 – Ş̱īve

Esmā-i ʿaded ḥaḳḳında

Bir atub iki urdı. – Bir ağızdan çıḳar bir orduya yayılır. – Bir aḳçe ile ṭoḳuz ḳubbeli ḥamam yapar. – Bir eliñ şamatası çıḳmaz.

Bir evde düzen olsa düzen olmaz o evde

Lisānına tev’em ikişerdir ikişer

Ṣıfatlarda maʿnā-yı taḳlīl ifāde itmek içün baʿżan āḫirlerine (ce) getirilir:

Ḳaraca, ḳurıca, ḫafīfce, ağırca gibi ki biraz ḳara, biraz ḳurı, biraz ağır dimek taḳdīrindedir.

169 – (ce) edātı dā'imā az maʿnāsını müfīd olmaz:

Baʿżan güzelce, çocuḳca dinilür ki ʿadı güzel ve az ile çoḳ arası dimekdir.

170 – Baʿżan (ce) yerine ḫafīflere (mtrek) s̱aḳīllere (mtraḳ) edātları getirilerek ḳullanılur.

Lākin; renk ile ṭat maʿnālarını müfīd olan isimlere maḫṣūṣdur.

Ekşimtirek, acımtıraḳ gibi ki az ekşi ve az acı dimekdir.

Ṣarımtıraḳ, ḳaramtıraḳ gibi ki az ṣarı, az siyāh dimekdir.

Bir ayaḳ üstünde biñ yalanıñ belini büker. - Bir işdir oldı ġayrı ne çāre? Bir pāre içün ṭoḳuz ṭaḳlaḳ ḳılar. - Bir pire içün bir yorġan yaḳar. - Bir çıplağı biñ zırhlı ṣoyamaz. - Bir çiçekle yaz olmaz. - Bir ziyān biñ bühtāna sebeb olur. - Bir söyle iki işit. - Bir fit biñ büyü yerini ṭutar. - Biñ naṣīḥatden bir muṣībet yegdir. - Bir fincan ḳahveniñ ḳırḳ yıl ḥaḳḳı vardır. - Bir fenā ḳırḳ iyiyi bozar, ḳırḳ iyi bir fenāyı düzeldemez. - Bir kötünüñ yedi maḥalleye żararı vardır. - Bir gemide iki ḳapudan olmaz. - Bir yigit ḳırḳ yılda meydāna gelir. - İki arslan bir posta ṣığmaz. - İki el bir baş içündür. - İki canbaz bir ipde oynamaz. - İki çıplaḳ bir ḥamamda yaḳışur. - İki dirhem bir çekirdek. - İki şilte bir yaṣdıḳ anı da türkiye aṣdıḳ. - İki ḳarpuz bir ḳoltuğa ṣığmaz. - İki göc bir yangın ider. - Üç naʿl ile bir ata ḳaldı. - Dört ucunı ṣalıyordı. - Dört pārelik mum alda dördüñe yan. - Dört göz bir evlad içündir. - Beş parmağımı mum diye

171- Msi daḫı ilḥāḳ olunaraḳ maʿnā-yı teşbīhe ifāde olunur:

Esmerimsi, ekşimsi, kekremsi, ḳırmızımsı gibi.

172 – İsimlere lāḥiḳ olan (cek) (caḳ) baʿżan ṣıfatlara da lāḥiḳ olur: Ḳısacıḳ, körpecik, tazecik gibi.

173 – (caḳ), (cek) ṣıfatlara lāḥiḳ olunca baʿż istis̱nā ḥuṣūle gelir:

Alçaḳ	Alçacıḳ	Yüksek	Yüksecik
Ufaḳ	Ufacıḳ	Ṭar	Ṭaracıḳ
Az	Azacıḳ, Azıcıḳ	Büyük	Büyücek
Küçük	Küçücük	Ufaḳ tefek	Ufacıḳ tefecik

174 – Lākin bu caḳ, cek ṣıfatlara lāḥiḳ olunca eks̱eriyā maʿnā-yı tafżīli mutażammın olur:

Körpecik gibi ziyādesiyle körpe, ḳışacıḳ gibi ki ziyāde ḳışa dimekdir. İncecik (çoḳ ince), ṭaracıḳ (çoḳ ṭar).

---

yaḳdım yine yaranamadım. - Beşde beş, on beşde beş. - Beş parmaḳ bir degil. - Altı olur, yedi olur hep Allahıñ didigi olur. - Yedisinde ne ise yetmişinde de odur. - Yedi ḳral ile barışıḳ. - Ṭoḳuz abdal bir ḳaşıḳla geçinir. - Ṭoḳuz kürek bir degnegi - Ṭoḳuz ay anasınıñ ḳarnında naṣıl ṣabr itmiş. - Ṭoḳuz ayıñ çārşenbesi bir yere gelmiş. - Ṭoḳuzı virmeyince onı ḳurtaramazsıñ. - On beşindeki ḳız ya erde gerek, ya yerde. - Yıl altmış iş bitmiş. - Otuz iki dişden çıḳan otuz iki maḥalleye yapılır. - Yetmiş iki dereden ṣu getirir. - Biñ işçiye bir baş. –Biñ tasa bir burc ödemez. - Biñ ṭaraḳda bezi var. - Biñiñ yarısı beş yüz. - Yarım elmanıñ yarısı o, yarısı bu. - Yarım ḥekim candan ider, yarım faḳīh dinden ider. - Üç buçuḳ olmaz. - Birer ikişer ṭağıldılar. - Çalışmaḳ ʿibādetiñ yarısıdır. - Çek beşer beşer. - Çehār atdım şeş oynadım yine felek yeñdi beni. - Ḥoḳḳa üç yuvarlaḳ da üç. -

Şıfāt-ı Te'kīdiyye

175 – Baʿżan maʿnā-yı vaṣfiyyeniñ tamāmiyyeti ifāde olunmaḳ istenilir. Bu ḥālde ṣıfatıñ evvelki ḥarfi veya hecesi tekrar ve eks̱eriyā bir (b) veyāḫūd (s) veya (üs) veyāḫūd (m) yāḫūd (im) ziyāde idilür:

Bembeyāż, ṭos ṭoġrı, ḳos ḳoca, up uzun, sib sivri, ḳıb ḳırmızı, ṣap ṣarı, yem yeşil, yam yaṣṣı, ḳab ḳara, mos mor, sim siyah gibi.

Ap açıḳ, up uzun, ab añsızın, çeb çevre, sib sivri, ṣap ṣarı, ṣab ṣaġlam, ṭop ṭolı, ḳab ḳara, ḳıb ḳırmızı, ḳıb ḳızıl, ḳup ḳurı, büs bütün, bes belli, bas bayaġı,

---

Bu ḳadar s̱ebāt çünki cihān-ı ḫarābda

Birdir hezār-ı sāl ile yek dem-i ḥisābda

Biñ yıl yaşasañ yine cihān bu. – Hezārān olsa gül bir bülbül şeydā yerin ṭutmaz.

35 – Temrīn

Aşaġıdaki isimlere birer ṣıfat buluñ.

… ḳara - … ḫāne - … çāre… lāle - … mināre - … mekteb - … ḳalem - … kaġıd - …ḥoḳḳa … - … mum - … gülüş - … ay - … cam - … oṭa - … pencere - … baba - … ana - … ḳardaş - ḫidmetkār - .

36 – Temrīn

Aşaġı ṣıfatlara birer isim buluñ.

Siyāh – ṭatlı – küçük – büyük – orta – ḳıṣa – mor – ṣarı – ṭar – bol – yüksek – vāsiʿ – geniş – ufaḳ.

Tas tamām, ḳas ḳatı, ḳos ḳoca, ḳıs ḳıvraḳ, mos mor, mas mavi, yus yuvarlaḳ, bam başḳa, bom boş, ṭam ṭaḳır, ẖam ẖalat, sim siyāh, ṣım ṣıḳı, yem yeşil, yam yaṣṣı, dim dik. İşte bunlar zibānızdadır.

Şāẕẕ olaraḳ çırıl çıblaḳ, ṣır ṣıḳlam kelimeleri “r” ile gelmişdir.

176 – Ṣıfatlarda maʿnā-yı mübālaġa ifāde arzu olunursa evvellerine “çoḳ”, “pek”, “ziyāde” edātlarından biri getirilir:

“Çoḳ güzel”, “pek yaḳışıḳlı”, “ziyāde aġır” gibi.

- “Ġāyet”, “pek çoḳ” kelimesi mübālaġada şiddet ḳaṣd olundıġı vaḳt lāḥiḳ olur:

Ġāyet vāsiʿ, gāyet laṭīf, pek çoḳ ziynetli gibi.

177 – Ṣıfatlarda maʿnā-yı tafżīl, yaʿnī: Biriniñ digere nisbetle fażl ve rüchānı ḳaṣd idilirse bu ḥāli ifāde içün iki ṣūret vardır:

- Birincisi: Ṣıfatıñ evveline, “ziyāde” lafẓı veya “daha” edātı getirilir. “Şākirdānıñ ziyāde çalışḳanı; Ḥüseyindir”, “sözüñ daha ṭoġrısı” gibi

- İkincisi: “den” “daha” edātı getirilir:

“ Bu andan daha güzeldir.”, “Bu andan daha iyidir.” gibi.

- Bir ḥāliñ nihāyet derecesini ifāde içün ṣıfatıñ evveline “eñ” edātı getirilir:

“Eñ” yüksek, “eñ” güzel, (yāẖūd) ṭaġlarıñ (eñ) yüksegi, çiçekleriñ "eñ" güzeli gibi.

178 – Fārisīde bu bābda: “ter” ve”terīn” edātları ḳullanılır; lākin bunlar Türkcede yalñız şiʿrde müstaʿmeldir.

Bālā-ter: Pek yüksek, ḫūb-terīn: pek güzel gibi.

Bu ṣoñraki ṣūret; mübālaġa, yaʿnī: Nihāyet derecesini ifāde ider.

Terākīb

Terkīb-i Tavṣīfī

179 – Ṣıfat ile mevṣūf bir yerde olursa öyle terkībe: “terkīb-i tavṣīfī” dinir:

Güzel ḫāne, iyi kitāb, ḳıṣa ṣandalye gibi.

180 – Yuḳarıdaki mis̱āllerde oldıġı gibi Fārisī, ʿArabī ve Türkī

---

37 – Şīve

Abdal tekkede ḥacı Mekkede. - Ac ac ile yatınca arada dilenci ṭoġar. - Ac ṭavuḳ kendini buġday anbarında ṣanır. - Aḳ aḳçe ḳara gün içündür. - Alçaḳ uçan yüce ḳonar, yüce uçan alçaḳ ḳonar. - Ay aydın ḥisāb belli. - Ṣu uyur düşman uyur ḫaste-i hicrān uyumaz. - Gāh olur ʿāşıḳ şeydāya düşer istiġnā. - Egri kemi ṭoġrı sefer. - İkinci yaġmur ister yolcı ḳuraḳ. - Her ne isterse yapar ḥaḳdan her asān olmayan. - Ṣaġ gözi eylemeye ṣol göze elle muḥtāc. - İnsānıñ kötüsi olmaz meger ki zügürd ola. - Öksüzi dögmüşler vay arḳam dimiş. - Bād-ı hevā sirke baldan ṭatlıdır. - Bāġbān bir gül içün biñ ḫāre ḫidmetkār olur. - Bencil olan ẕelīl yaşar. - Besmelesiz işe şeyṭan ḳarışır. - Paşalınıñ düşküni aḳlar giyer ḳış güni. - Telli bebek gibi hergün

kelimeler; bu vechle terekküb iderek terākīb-i vaṣfiyye vücūda getirilir; lākin lisānımızda Türkce terkīb-i tavṣīfi ḳullanıldıġı gibi bir de Fārisī terkīb-i tavṣīfi istiʿmāl olunmaḳdadır, ki ehemmiyyeti cihetiyle bir tafṣīl-i beyān eyledik:

181 - Ḳāʿide-i Fārisiyye üzere terkīb-i tavṣīfi yapmaḳ içün mevṣūfuñ āḫiri esre ḳullanaraḳ ṣıfatıñ öñüne getirilir. Mes̱elā: Yol maʿnāsına olan "rāh" ve ṭoġrı maʿnāsına olan "rāst" kelimeleri terkīb-i tavṣīfi olmaḳ üzere birbirlerine rabṭ idilmek lāzım gelse: "rāh-ı rāst" dinir, ki "ṭoġrı yol" dimekdir.

182 - Eger mevṣūfuñ āḫirinde "e" yāḫūd "i" var ise bir hemze, yāḫūd "u" var ise bir "i" daha ziyāde ḳılınur:

Köle maʿnāsına olan "bende" kelimesiyle eski maʿnāsına olan "ḳadīm" kelimesi terkīb-i tavṣīfi ḥāline getirilecek olsa: "Bende-i ḳadīm" ve "ṣürāḫī" ile "memlū" (ṭolu) kelimesiniñ vaṣf-ı terkībi; "ṣürāḫi-i memlū"

---

giyinir. - Tenbele iş buyur, saña ʿaḳıl ögretsün. - S̱ābit olan nābit olur. - Saḥlebci gügümi gibi içinde ḳaynar. - Cāhiliñ ṣūfīsi şeyṭanıñ masḫarasıdır. - Cezāsız cürmüñ ṣāḥibi çoḳ olur. - Cömerd ile nekesiñ ḫarcı birdir. - Çabuḳ parlayan çabuḳ söner. - Çobansız ḳoyunı ḳurd ḳapar. - Ḥesābı temiz olanıñ yüzi aḳ olur. - Ḥaḳḳ söze Mecnūn daḫı rāżı olur. - Kem söz ḳalb aḳçe ṣāḥibiniñdir. - Ḫancınıñ ḫorosı ölmüş yolcıya ne. - Ḫā'in adam ḳorḳaḳ olur. - Ḫaṭāsız ḳul olmaz. - Ḫayırlı babanıñ ḫayırsız evlādı. - Ḫımḫımla burunsuz, birbirinden uġursuz. - Delik büyük yama küçük. - Azıcıḳ aşım ġavġasız başım. - Dibsiz tencere camsız pencere. - Dibsiz kīle boş anbar ha ölç, ha ölç - Efendi genc bege ḫidmet itmek güc imiş. - Giceler gebedir. - Meyḫāneciden kefīl istemişler bozacıyı göstermiş. - ʿAḳıllı düşman ʿaḳılsız dostdan yegdir. - Ṣaçı

Ve desti maʿnāsına olan “sebū” ile boş maʿnāsına olan “tehī” kelimesiniñ terkībi; “sebū-yı tehī”

“Binā” kelimesiyle ṣaġlam maʿnāsına olan “muḥkem” kelimesiniñ terkībi daḫı: Binā-yı muḥkem olur.

Birḳaç miṣāl:

Vali-i ʿādil: ʿAdāletli vāli.	Bende-i ṣādıḳ: Ṣādıḳ köle.
Yār-ı vefādār: Vefālı dost.	Temāşā-yı ġarīb.
Dil āzerde: Ḳırıḳ göñül.	Rūy-ı ḫūb: Güzel yüz.
Cefā-yı şedīd: Şiddetli cefā.	Eẕā-yı nā-ḥaḳḳ: Ḥaḳsız cefā.

---

uzun ʿaḳlı ḳıṣa. - Zengin ʿarabasını ṭaġdan aşırır, zügürd düz ovada yolını şaşırır. - Devlet-i dünyā içün hergiz ne ġam-gīn ol ne şād. - Mürüvvet-mend olan nā-kāmī-i düşmenle kām almaz.

38 – Temrīn

Aşağı isimler ṣıfat-ı ḳıyāsiyyeye ḳalb idiñ.

Şeker - ṭuz - saʿādet - ʿiffet - biber - ġam - derd - sancı - sitem - hüner - maʿrifet - ateş - ḥiddet - ġażab - feraḥ - keder.

39 – Şīve

Ṭalmaḳ	Çalmaḳ	Olmaḳ
Fikir ṭalmaḳ	Mal çalmaḳ	Edebli olmaḳ
Ṣuya ṭalmaḳ	Saʿat çalmaḳ	Meyve olmaḳ
—— .	—— .	
Ṣaymaḳ	Baḳmaḳ	
Para ṣaymaḳ	Eṭrāfa baḳmaḳ	
Ḫaṭır ṣaymaḳ	Ḫastaya baḳmaḳ	

183 – Kelimāt-ı ʿArabiyye daḫı ḳāʿide-i Fārisiyye üzere birbirleriyle terkīb iderler; mes̠elā: ṭarīḳ-i müstaḳīm, baḥr, muḥīṭ, żiyā-yı şedīd gibi.

184 – İki kelime-i ʿArabiyye, birbirleriyle vaṣf idildigi zamān beyinlerinde muṭābaḳatı gözetmelidir; yaʿnī: mevṣūf, müz̠ekker ise ṣıfat da müz̠ekker, mevṣūf, mü'ennes̠ ise ṣıfat da mü'ennes̠, cemʿ olursa ṣıfat da cemʿ olmalıdır.

Ṭabʿ-ı ḥüsn: Ṭabīʿat-ı ḥüsne   Muʿallim-i merḳūm: Muʿallimīn merḳūmın gibi.

185 – ʿArabiyyede cemʿler; eks̠eriyā mü'ennes̠ ḥükmünde olduḳlarından ṣıfatda eks̠eriyā müfred mü'ennes̠ gelir. Ancaḳ mevṣūf; cemʿ-i müz̠ekker-i sālim ise ṣıfat daḫı cemʿ-i müz̠ekker-i sālim, yāḫūd cemʿ-i mükesser gelir: Mü'essisāt-ı nāfıʿa aḫlāḳ-ı ḥamīde, ʿaḳā'id-i bāṭıla, müderrisīn-i kirām, mesā'il-i şettā gibi.

186 – Eger mevṣūf; cemʿ-i mü'ennes̠-i sālim ise ṣıfat da ya cemʿ-i mü'ennes̠-i sālim olur, yāḫūd müfred-i mü'ennes̠ olur.

Ṣalavāt-ı zākiyyāt   Ṣalavāt-ı zākiyye gibi

---

40 – Temrīn

Aşağıdaki ṣıfatları taḥlīl iderek söyleyiñ veya[25] yazıñ.

Felāket-dīde olanlar; şāyān-ı merḥametdirler; zīrā aclıḳlarını teskīn itmek içün bir ṭas çorbaya mālik olamayanlar da vardır. - Ḳānūna iṭāʿat itmek her ʿOs̠mānlınıñ vaz̠īfesidir. - Çiftciniñ ṣabanı; ucınıñ tüfenkinden daha fā'idelidir. - ʿArabca ile Fārisī; lisān-ı ʿOs̠māniniñ iki rengidir. - Kediniñ gözi, ḳarañlıḳda da görür. - Terbiyye; eñ żaʿīf ḥayvānları bile ıṣlāḥ ider.

[25] Bu sözcük metinde "ويا" olarak yazılmıştır.

187 – Eger mevṣūf olan kelime-i ʿArabiyyeniñ āḫirinde edevāt-ı Türkīden bir şey bulunursa mevṣūf mü'ennes̱ olsa daḫı muṭābaḳata iʿtibār olunmaz; mes̱elā: "Ṭabīʿatıñız ḥüsnedir", "niyetiñiz ṣaḥīḥadır" dinilmez.

{İḫṭār} Mü'ennes̱ olan isimlerle berāber ẕikr olunan ṣıfatlarıñ te'nīs̱i cā'iz degildir; mes̱elā: "Bu; meşhūre bir ḳarıdır." dinilecegine "meşhūr ḳarı" dinilmeli; zīrā muṭābaḳat; iki kelime-i ʿArabiyye arasındadır.

- Baʿżan mevṣūf; bütün bütün terk olunub ṣıfat yalñız bir şey'e "ʿilm" oldıġı ḥālde yine żımnen añlaşılan mevṣūf ile muṭābaḳata riʿāyet olunur.

Mecīdiyye: "sikke-i mecīdiyye" Maḥmūdiyye: "sefīne-i maḥmūdiyye" gibi.

---

41 – Temrīn

Aşaġıdaki cümleleri bu āna ḳadar geçen ḳavāʿide taṭbīḳ iderek taḥlīl idiñ:

Soḳraṭ; gevezeniñ birine: "Cenāb-ı Ḥaḳḳ; insāna iki ḳulaḳ bir aġız virmişdir. Bunuñ da ḥikmeti; "bir söyleyüb iki diñlemek içün" dimişdir. - Ḥażret-i Peyġamber; "beşige düşdigiñiz günden tabuta girecegiñiz güne ḳadar taḥṣīl-i ʿilme ṭālib oluñuz" buyurmuşdur. - İmam ʿAli: "Baña bir ḥarf ögredeniñ ḳulı olurum" diye ʿilmiñ ḳadrini büyültmüşdür. - Zamānıñ ḳıymetini bilmeli. - Semānıñ lāciverdī rengi; taḥallül-i żiyādandır. - ʿĀlimāne yazılmış bir kitāb, üstādāne yapılmış bir es̱er eñ maḳbūl ṣanāyiʿ-i beşeriyyedendir. - Semāya baḳsam ḳudret Allahıñ eñ büyük is̱bātı olan güneşi, ayı, yıldızları, arża baḳsam yem yeşil otları, dallı budaḳlı agacları, biñ dürlü küçük ḥayvānlara maḳarr olmuş zümrüdin yapraḳları, insānları, ḥayvānları, gürültili deñizi, başı dumanlı ṭaġları görürüm, her baḳışımda ʿaẓamet-i kübrāya ḥayrān olurum.

Vaṣf-ı Terkībi

188 – Vaṣf-ı terkībi bir terkībdir, ki iki kelimeden müteşekkil, faḳaṭ bir mevsūf-ı ḫāricīye müfteḳırdır. Vaṣf-ı terkībiniñ envāʿı:

1 – Kesre-i vaṣfiyyeniñ ḥaẕfı ile:

Sīne-i ṣāf, ḫāne-i ḫarāb, dil āgāh, gibi.

2 - Ṣıfatıñ mevṣūfa taḳdīmiyle:

Şīrīn-zebān: ṭatlı dilli, Pākīze ḫūy: temiz aḫlāḳlı.

3 - Müşebbeh ile müşebbehüñ bihiñ terkībidir. Bunda da kesre-i vaṣf; ḥaẕf olunur:

Māh- rū: ay yüzli – Serv ḳadd: servi boylı – Gülrū: gül yüzli

4 – Fārisī ism-i mefʿūlleriñ bir isimle ṣūret-i ātiyye üzere terkībleri daḫı vaṣf-ı terkībi ḳabīlindendir.

---

42 – Temrīn

Aşağıdaki cümlelerde bulunan ṣıfatlar ayrılacaḳ ve ne maḳāmda ḳullanıldıḳları yazılacaḳ veya söylenecek:

Kitāblar fā'idelidir. – Edibāne, kāmilāne söylenen söz, diñlenir. – Arslan, yavrularını şecīʿāne müdāfaʿa ider. – İyi bir çocuḳ, ebeveynini taʿẓīm ider. – Arzularına ġālib olan adam, baḫtiyārdır. – Dostlar, muṣībet zamānında belli olur. – Bī-edeb ve bī-ʿar olanlar, cemʿiyyet-i beşeriyyeye mużırdırlar. – İngilizce tekellüm, Fransızca tekellümden zordur. – Cāhilāne bir ḥareket, nedāmeti mūcib olur. – Hem efkār, hem meşreb olmayınca geçinmek güc olur. – İnsān kimseyi kendine sırdāş

Dilbeste: göñül virmiş, felekzede: bed-cennet, muṣībet zede: belāya uġramış, dilşikeste: ḳalbi ḳırıḳ gibi.

189 – Fārisī emr-i ḥāżırlarıñ ṣūret-i ātiye üzere terkībleri daḫı ṣıfat terkībi aḳsāmındandır:

Can baḫş: ḥayat viren - Dost-gir: yardımcı - Bende-perver: ḳul besleyen - Edeb-āmūz: edeb ögreden - Sīne-zen - Ṣaff-şiken - Miskīn-nevāz.

190 – Fārisīde diger bir vaṣf-ı terkībi daha vardır, ki emr-i ḥāżırıñ mefʿūli üst ṭarafına geçirildikde ikisi bir ṣıfat olur. Mes̱elā: "göster" maʿnāsına olan "nümā"; mefʿūlünden ṣoñra gelince "ḳıble nümā", "ḥayret nümā" ḥāline girerek bir ṣıfat teşkīl ider.

Ḫūn-āşām – dil-ārā – dil-fezā – dil-efrūz – vaḳʿanüvis daḫı bu ḳīldendir.

---

itmelidir. – Birinci ve ikinci su'aller pek ḳolay idi. – Aḳ aḳçe ḳara gün içündür. – Yüksek, alçaġıñ żıddıdır.

43 – Temrīn

Aşaġıdaki ṣıfatlar tafṣīl idilecekdir:

… ʿālī, … müzeyyen binālar, memālik-i mütemeddinede bulunur. – Güneş ṭoġarken renkleriñ … parlaġı, … güzeli görünür. – Feżā'iliñ … büyügi, iyilik itmekdir. – Dünyāda fażīletden .. … ʿālī ziynet yoḳdur. – Fenālıġıñ … fenāsı ihānetdir.

44 – Temrīn

Aşaġıdaki ṣıfatları mübālaġa ḥāline ḳoymalı.

Arslan, … ḳuvvetlidir. – Cihān, … vāsiʿdir. – Gül, … güzel çiçekdir.

Dördinci Faṣıl

Żamīr

191 – İsmiñ yerini ṭutan kelimeye: “żamīr” dinir. Meselā: “Aḥmed Efendi geldi, bunları yapan hep Aḥmeddir.” dinilecek yerde: “Aḥmed geldi; bunları yapan hep odur.” dinilir, ki burada “o” kelimesi; “żamīr” dir.

192 – Aṣıl żamīr; üç dānedir:

Birincisi: “ben” dir, ki mütekellimiñ, yaʿnī: Söz söyleyeniñ żamīridir.

“Ben yapdım.”, “Bunları ben gördüm.” gibi.

- Ḳurşun, yamuḳdan … - Bal, şekerden … ṭatlıdır. – Ḥayat, … uzundur. – Me’yūs içün dünyā … ṭardır. – Çalışmaḳ, … fā’idelidir. – Anlar, … merḥametlidir. – Ṭavşanlar, … ḳorḳaḳdır.

45 – Şīve

Aşağıdaki kelime ve terkībleriñ maʿnālarını yazıñ.

Açıḳ	Açıḳ göz
Alnı açıḳ	Açıḳ ḳapı
Açıḳ ṣaçıḳ	Açıḳda ḳalmış
Açıḳ meşreb	Aġzı açıḳ
Açıḳ söz	Gözi açıḳ
Açıḳ yer	Açıḳdan
Açıḳ baş	Açıḳ lisān

İkincisi: “sen” dir, ki muḫāṭabıñ, yaʿnī: Kendisine söz söylenen adamıñ żamīridir:

“Kitābı sen açdıñ.”, “Derse çalışmayan sensiñ.” gibi.

Üçüncisi: “o” dur, ki ġā’ibiñ, yaʿnī: Meydanda olmayub ḥaḳḳında söz söylenen adamıñ żamīridir:

“O nerede?” “O geldi mi? gibi

193 – “Ben” żamīriniñ cemʿi: “biz” dir.

Biz yapdıḳ, biz gördük.

“Sen” żamīriniñ cemʿi “siz” dir.

Siz yapdıñız, siz gördiñiz.

“O” żamīriniñ cemʿi : “anlar” dır.

Anlar yapdılar, anlar gördiler.

---

46 – Temrīn

Aşaġıdaki terākīb-i vaṣfiyyeyi bulmalı ve ne ṣūretle ḳullanıldıḳlarını beyān itmeli.

Şāh cihān-ārā mıdır?	Māh-ı zemīn-pīrā mıdır?
Behrām bī-pervā mıdır?	Yā āfitāb pür-kerem?

Bize ḳalırsa ṭabīʿat ifādeniñ ḫāricine çıḳmayacaḳ ḳadar tezyīnātdan, kelāmıñ feṣāḥatına bir fā’ide gelmese bile leṭāfetine de ḫalel tertib itmez. Nitekim: De’b-i maʿrūfe muġāyir olan libās-ı fāḫir, bāṭın ve ẓāhiriñ muḥsinātını tezyīd itmezse de tenḳīṣ de eylemez, bināen ʿaleyh lisānımızda tezyīnāt-ı lafẓiyyeniñ bütün bütün iʿtibārdan isḳāṭı iḳtiżā itmez. – Felāket, insānı her şeyden ziyāde terbiye itdigi, emür-i mücerribeden bulundıġı içün başına geldigi ḥālde te’essüfüñ lüzūmı yoḳdur. – Bu köhne cihānı, kendülerine bir mesīre-i bī-pāyān ẓann iden erbāb-ı ġaflete, acınır. – Riyā, efʿāl-i şeyṭāniyyeden oldıġı içün insāna yaḳışmaz.

Titrekdir dehr-i denī ʿārife geçmez. –ʿİlm ve hüneri, sehm-i ġama zerre siperdir.

194 – İşbu żamīrler; mübtedā ve ḫaber olur:

Sen kātibsiñ;	Ben ʿālimim;	O fāżıldır.
Bunı yapan benim;	Anı yapan sensiñ;	Baña düşman odur gibi.

195 – Bu żamīrler; ḥāl-i mefʿūlete girdikleri zamān bir ṭaḳım inḳılābāta uġrar.

Mücerred	Mefʿūlün bih	Mefʿūlün ileyh	Mużāfun ileyh
Ben	Beni	Baña	Benim
Sen	Seni	Saña	Seniñ
O	Anı	Aña	Anıñ
Biz	Bizi	Bize	Bizim
Siz	Sizi	Size	Siziñ
Anlar	Anları	Anlara	Anlarıñ

---

47 – Mevādd-ı Taḥrīriyye

Elfāẓa mı riʿāyet itmeli maʿnāya mı? – İżāfet ile vaṣf-ı terkībi ve terkīb-i vaṣfiyyeniñ ne farḳı vardır? ʿOs̱mānlıcada kelimeleriñ ṣūret-i terkībi naṣıldır?

48 – Temrīn

Aşaġıdaki kelimeleriñ hangisi kelimāt-ı müterādife ve müşterekeden ise beyān idiñ. Ve kelimāt-ı müşterekeniñ ḳaç maʿnāya geldiklerini yazıñ.

Çarḫ – baş – göz – bitmek – içmek – açmaḳ – ḳurmaḳ – ḳaplamaḳ – ṭalmaḳ.

49 – Şīve

Bu kelimeleriñ maʿnālarını ayrı ayrı cümlelerle īżāḥ idiñ:

Baş	Göz	Söz
Aġır başlı	Açıḳ göz	Acı söz
Dik başlı	Gözi açıḳ gitmek	Ṭatlı söz
Göz göz olmaḳ	Ḳapalı söz	

(İḫṭār) Şu ḥālden daḫı añlaşılacağı üzere żamā'ir-i şaḫṣiyye; mücerred, yaʿnī: mübtedā ve ḫaber olduḳları gibi mużāfun ileyh ve mefʿūl daḫı olurlar; faḳaṭ "o" żamīri; bir edāta muttaṣıl olduḳda meftūḥ ḳılınır. Bir de nun ziyāde idilir. Bu ḥāl; baña, saña, aña ṣūretleri gibi şīve-i lisānıñ īcāb itdigi bir taġayyürden māʿadā bir şey degildir. "Bizim" lafẓı daḫı bu taġayyüre tābiʿdir.

196 – Żamīriñ yerini ṭutdığı isme: "merciʿ" dinir. Bu ḥālde: "ben" żamīriniñ merciʿyi; mütekellim, "sen" żamīriniñ merciʿyi; muḫāṭab, "o" żamīriniñ merciʿyi; ġā'ibdir.

---

50 – Fā'ide

Kelimāt, dört ḳısma ayrılır: Kelimāt-ı müterādife, kelimāt-ı mütebāyine, kelimāt-ı müştereke, kelimāt-ı münferide.

1- Kelimāt-ı müterādife, bir maʿnāya gelen kelimelere dinir. "İnsān, beşer, adam", "ışıḳ, aydınlıḳ". "Ru'yet, müşāhede" gibi.

2 – Kelimāt-ı mütebāyine, her biri başḳa maʿnāya gelen kelimelerdir "ḳalem, kaġıd, kitāb" gibi.

3 – Kelimāt-ı müştereke, her biri birḳaç maʿnāya delālet iden kelimelerdir. "Boġaz" gibi, ki insānıñ boġazına, iki deñizi birbirine birleşdiren ṭar ḳısma, iki ṭaġ arasındaki geçide de delālet ider.

4 – Kelimāt-ı münferide, yalñız bir maʿnāya delālet iden kelimelere dinir. "Bu, şu, gelmek, gitmek, dīvār" gibi.

51 – Temrīn

Aşağıdaki terkīb-i vaṣflar vaṣf-ı terkībleri ayırıñ:

Bed aḫlāḳ evlātlar, her yerde menfūr olurlar. - Ṭatlı dil, yılanı deliginden çıḳarır. - Ateşzede olanlara acınır. - Fersūde dimāġ olanlar, söz añlamaz. - Te'sīsāt-ı nāfiʿanıñ eñ mühimi, mektebdir. - Ṭabʿ-ı beşeriyyede fażīlet-i vesī'a, memzūcdur. - İnsān, ḳıymet-şinās olmalıdır. - Ṭabʿ-ı selīm, ẕevḳ-i müstaḳīm insān

197[26] **–** "O" żamīri; her vaḳt bir merciʿye rāciʿ olmaz. Baʿżan merciʿ sizde īrād olunur. O zamān: "żamīr-i mübhem" nāmını alır.

İnsāniyyet odur, ki ḳadrini bilesiñ

{İḫṭār} Żamīr şaḫṣı olan "o" ile ism-i işāret olan "o" yı; birbirine ḳarışdırmamalı.

Żamīr şaḫṣı olan "o"; kendisinden baḥs̱ olunan bir şaḫṣı beyān ider. Bu ḥālde hem fāʿil olur, hem de eks̱eriyā fiʿil ile mürāfaḳatda bulunur.

"O geldi mi? – Gelmedi!"; "O saña ne söyledi!"; "Anıñ malı siziñ malıñızdan ziyādedir" gibi.

- İsm-i işāret olan "o"; muṭlaḳ bir isme işāret ider:

O ḫāne; bundan büyükdür.

Fiʿil ile mürāfaḳatda gelirse de yine işāreti mutażammın olur:

"Bu da yazar o da yazar." gibi.

İçün eñ büyük reh-nümādır. – Ḫūb-āvāz olanlar, diñlenir. – Mekteb-i ʿālīden şehādetnāme alanlar, ikmāl-i taḥṣīl itmiş olurlar. – Dünyāda fażīlet dinilen ṭarīk-i müstaḳīme gidenler, baḫtiyār olurlar. – Sīne-i ṣāf, sīne-ṣāf olanlar da bulunur. – Bed-baḫt olanlar, aglarlar.

52 – Taḥlīl

Taḥlīl kelimesi, ʿArabca maṣdardır.

Taḥlīl dimek, bir şey'i parça parça ayırmaḳ dimekdir.

Taḥlīl iki dürlüdür. Biri: taḥlīl-i ṣarfı, digeri: taḥlīl-i naḥvı. Taḥlīl ṣarfı, bir ʿibārede bulunan kelimeleriñ hangi cins kelimelerden oldığını ve bu kelimeleriñ hangi mevḳiʿde ḳullanıldıḳlarını göstermekden ʿibāretdir.

---

[26] Burada "197" yerine "297" yazılmıştır.

Aḳsām-ı Żamīr

198 – Żamīr; beş ḳısma ayrılır:

199 – Birincisi; żamā'ir-i şaḫṣiyyedir, ki ẕāt gösterir: Ben, sen, o, biz, siz, anlar.

200 – "Siz"; baʿżā müfred maḳāmında ḳullanılır. Bu da taʿẓīm içün müstaʿmeldir:

"Siz geldiñiz." "Siz buyurdıñız." gibi.

201 – İkincisi: Żamīr-i iżāfīdir, ki mużāfa gelir. Mużāfun ileyh rāciʿ olur.

---

53 – Temrīn

Taḥlīl-i naḥv, bir ʿibāreniñ hangi nevʿ cümleden oldığını ve cümleniñ fāʿili, ve mübtedāsı hangi kelimeler oldığını bildirir.

Mes̱elā: "Elmas, ṭaşlarıñ eñ ḳıymetlisidir." cümlesini taḥlīl-i ṣarf üzere taḥlīl idecek olursaḳ şu vech iledir:

Elmas, ism-i cinsdir, çünki elmas cinsden olan ṭaşlarıñ kāffesine söylenebilir. Müfreddir, çünki kendisinde cemʿ maʿnāsı yoḳdur. Mücerreddir, çünki āḫirinde ʿalāmet-i mefʿūliyyetden hiçbiri yoḳdur.

Ṭaşlar: ism-i cinsdir, çünki her nevʿ ṭaşa dinir. Cemʿdir, çünki āḫirinde edāt-ı cemʿ olan "ler" vardır. Mücerreddir, çünki āḫirinde edāt-ı mefʿūliyyet yoḳ.

Eñ: Edāt-ı mübālaġadır.

Ḳıymetli: ṣıfat-ı ḳıyāsiyyedir, çünki āḫirinde edāt-ı nisbet olan "li" edātı vardır.

Żamīr-i iżāfīler:

Müfred-i ġā'ibede	i	Anıñ emri
Müfred-i muḫāṭabda	ñ	Seniñ emriñ
Müfred-i mütekellimde	m	Benim emrim
Cemʿ-i ġā'ibde	i	Anlarıñ emri
Cemʿ-i muḫāṭabda	ñiz	Siziñ emriñiz
Cemʿ-i mütekellimde	miz	Bizim emrimiz

Bunlardan "ñiz"; "iñiz" ve " miz"; "imiz" ṣūretlerinde daḫı istiʿmāli vāḳiʿ ve cā'izdir.

Ṭaşlarıñ ḳıymetlisi: iżāfet-i lāmiyyedir, çünki "ḳıymetli" kelimesiniñ ṭaşlara mensūb oldığını gösteriyor. "Ṭaşlar", mużāfun ileyhdir, "ḳıymetli", mużāfdır.

Eger bunı taḥlīl-i naḥv üzere taḥlīl idecek olursaḳ şöyle dir idik:

Elmas, ṭaşlarıñ eñ ḳıymetlisidir. Cümledir, çünki içinde mübtedā ve ḫaber vardır. Cümle-i ismiyyedir, zīrā mübtedā ile ḫaberden mürekkebdir.

Elmas, mübtedādır. Ṭaşlarıñ eñ "ḳıymetlisi": ḫaberdir. "dir" ise edāt-ı ḫaberdir.

54 – Müteferriʿāt-ı Kelime

Aşağıdaki kelimelere teferruʿ iden ne ḳadar kelime var ise yazıñ:

Bağçe – ağac – deñiz – ṭaġ – aṭa - yüz – çayır- yol – kaġıd – edeb.

55 – Kelimāt-ı Müteżādde

Aşağıdaki kelimeleriñ żıddlarını buluñ ve anları birer cümle ile īrād idiñ:

ʿAmmī - ahenk - ıṭrād - nebāt - vefā - necābet - selāset - iṣālet - idrāk - ḫayāl - kiẕb - maẓnūniyyet - baṭā'et

"Pederimiz", "evimiz", "birāderiñiz", "pederiñiz" gibi.

Lākin kelimeniñ āḫirinde ḥarf-i imlā bulunmaḳ; şarṭdır.

Aḥvāl-i Erbaʿa

Ḳalemi	Ḳalemini	Ḳalemine	Ḳaleminiñ
Ḳalemiñ	Ḳalemiñi	Ḳalemiñe	Ḳalemiñiñ
Ḳalem	Ḳalemimi	Ḳaleme	Ḳalemimiñ
Ḳalemiñiz	Ḳalemiñizi	Ḳalemiñize	Ḳalemiñiziñ

202 – Żamīr-i iżāfīler; aṣlā cemʿ idilmez; zīrā "anlarıñ ḳalemleri" dir isek bu cemʿ; żamīr-i iżāfīniñ cemʿi midir? Yoḳsa cümlesiniñ müşterek bir ḳalemi midir? Buralar añlaşılmaz.

Bunuñ içün ġāʾib-i ṣūretinde mużāfun ileyh cemʿ olsa daḫı żamīr-i iżāfī müfred olur; mes̱elā: anlarıñ ḳalemi, anlarıñ evi dinilir; faḳaṭ bir ism-i ʿArabī; ʿArabca cemʿlendikden ṣoñra tekrār "ler" ile cemʿlenmesi cāʾiz degildir; bunuñ içün ġāʾib ṣūretinde o kelimeye ilḥāḳ olunacaḳ żamīr-i iżāfīniñ "ler" ile cemʿlenmesi cāʾiz olabilir; mes̱elā: "Şu baġlarıñ

---

56 – Temrīn

Aşaġıdaki (o) ları birbirinden tefrīḳ idiñ:

Aña dāʾir ne baḥs̱ geçdiyse baña bildir. – O ḥayvānıñ ayaġı aḳṣıyor. – Andan ne alabilirsiñiz? – Anıñ yazdıġı mektūb, bu degil, o. – O aġac mı yüksek bu aġac mı? – Anda mevcūd olan pāreleriñ ḥaddi, ḥesābı yoḳdur.

eṭrāf-ı erbaʿası” denildigi gibi “şu bağlarıñ eṭrāf-ı erbaʿaları” daḫı dinilebilir, ki ṣūret-i evlāda “o bağlarıñ cümlesiniñ dört ṭarafı” ve ṣūret-i s̱āniyede “her bağıñ ayrı ayrı dört ṭarafı” dimek olur.

203 – Mużāfun ileyh çoḳ olub da biri mütekellim, digeri muḫāṭab veyā ġā’ib ise mużāf olan kelimeye; żamīr-i iżāfīniñ mütekellimi ilḥāḳ olunur.

“Seniñ, benim paremiz.” Anıñ, benim ḥālimiz.”

Bunuñla berāber “seniñ, benim pārem”, anıñ, benim ḥālim” dimek de cā’izdir.

204 – Eger mużāfun ileyhiñ biri: muḫāṭab, digeri: ġā’ib ise żamīr-i iżāfīniñ muḫāṭaba maḫṣūṣ olan żamīri ilḥāḳ olunur:

Anıñ, seniñ pāreñiz gibi.

---

57 – Şīve

(Żamā’ir-i[27] şaḫṣiyyeniñ nes̱r ve naẓm dāḫilindeki vażʿiyyeti):

ʿİlme taḳsīm olunsa bizdeki miḫnet yeter. –

Baḳma Yārab sevād-ı defterime

Anı yaḳ ateşe benim yerime

Allahı severseñ beni söyletme ġamım var. – Derd ile ölmek ḥayāt-ı cāvidānıdır baña. – Ben inanmazdım inan dirlerdi gerçek imiş. – Ḳorḳum oldur saña düz ḫaddede bir virmezler.

Hücūm idince ġam saña

Benim gibi görün aña

Ṭurur mı ḳarşı baḳ baña

Er olmalı er olmalı

- İsteseñ biñ dāstān söylersiñ ebrūlarla sen

- Gülʿiẕārım sen hemān ṣaġ ol fedā cānlar saña

[27] Bu sözcük metinde "ضمائر" olarak yazılmıştır.

205 – Żamīr-i iżāfīleriñ lāḥiḳ olduḳları kelimeleriñ āḫirinde ḥurūf-ı imlādan biri bulunursa ġā'iblerinde bir de "s" ziyāde idilir:

Babam,	Babañ,	Babası
Dāyem	Dāyeñ,	Dāyesi
Ḳapum,	Ḳapuñ,	Ḳapusı gibi.

"Efendi" kelimesi:

Efendim, efendiñ, efendisi, efendimiz, efendiñiz, efendileri ḥālinde olur.

206 – Baʿżan mużāfun ileyh olan: mütekellim, muḫāṭab, ġa'ib żamīrleri ḥaẕf olunub yalñız żamīr-i iżāfī ile söylenir:

Benim pārem	Pāremi aldı virmedi
Seniñ pāreñ	Pāreñi aldıñ mı?
Anıñ pāresi	Pāresi ġā'ib olmaz a!

Meger zamāneden ḥaẕeriñ yoḳmı seniñ. – Budur köhnede biz de duʿāya muḥtācız. –

Ḥāṣılı ey şeh iḳlīm-i vefā

Saña cānım da fedā ben de fedā

- Ne selef aldı bu şānı ne ḫalef

- Sen ḳazandıñ ne saʿādet ne şeref

Cihānıñ ḫalḳı sensiñ ilāhı. – Baña yār oldı var olsun. – Ḳaymaḳ ye varub Südlicede sen bu ağızla. – Küsdüm saña ben nāfile yalvarma barışmam. – Ne ḳırarsıñ ikide bir de benim ḫāṭırımı. – Alan siz göñlümi hem virmeyen siz. – Tañrı ḥaḳḳıçün uyut bir laḥẓa ey efġān beni. – Ben dirim bayram heftesi o dir manġal taḫtesi. – Ben dimek şeyṭan dimek. – Ben şāhımı bu ḳadar severim. - Sen aġa ben aġa bu inegi kim ṣaġa. - Sen sen, ben ben. – Şimden gerü efendim sen ṣaġ biz selāmet. – Sen ḳazan sen ye. – Sen giderken ben geliyordum. – Sev beni seveyim seni. – Seveniñ ben ḳulıyım sevmeyeniñ sulṭānı. – Size fenā baña iyi -

207 – Baʿżan da żamīr-i iżāfīler ḥaẕf ve żamā'ir-i şaḫṣiyye ile iktifā idilir.

Bizim peder; ʿālimdir. Siziñ ev; bizim evden pek yüksekdir. gibi.

- Ḥalbuki āḫirinde ḥurūf-ı imlā olanlar da bu "yā" ekşeriyā ḥaẕf idilir. Āḫirinde ḥurūf-ı imlā olanlardan ġā'ib ṣūreti:

Kitābı, kitābınıñ, kitābını, kitābına.

Muḫāṭab ṣūreti:

Kitābıñ,	kitābıñıñ,	kitābıñı,	kitābıña,
Kitābıñız,	kitābıñızıñ,	kitābıñızı,	kitābıñıza.

Mütekellim ṣūreti:

Kitābım,	kitābımıñ,	kitābımı,	kitābıma.
Kitābımız,	kitābımızıñ,	kitābımızı,	kitābımıza.

---

58 – Şīve

Żamā'ir-i iżāfiyyeye dā'ir cümel ve fıḳarāt.

Düşmeniñe ġalebe idince bu ġalebeniñ şükrini ʿafv ile īfā it.-

Geçmemişdir oradan anlarıñ ecdādı bile. -

- Nereye gidiyorsuñ?

- Gönderdigiñ yere!

- Bizim pedere selām söyle!

- Cehenneme uġrayacaḳ degilim!

Ne ḳırarsıñ ikide bir de benim ḫāṭırımı

Göñlüm ey ṭıfl-ı ziyānkār uyanacaḳ degil a.

-Göñül ʿārif ol ki maʿrifet olsun tecāhiliñ. – Herkesiñ ʿālemde biñ mā-fevḳı biñ mā-dūnı var. – Sevdigim itdikleriñ ḫaṭır güẕār mıdır bütün. – İnsānlarıñ hepsi teferrüd-i dāiʿyesindedir. -

-Baʿżan mużāfun ileyh olan żamā'ir-i şaḫṣiyye ibḳā olunub żamā'ir-i iżāfe ḥaẕf olunur.

"Benim ev, seniñ ḳalem, bizim ḫāne" gibi.

Sā'ir isimler gibi baʿżı mübhemāta daḫı żamīr-i iżāfī lāḥiḳ olur mes̱elā:

Kendisi, kendiñ, kendim, kendimiz

diriz; fakaṭ müfred-i mütekellim ile eks̱eriyā muḫāṭabda ḥarf-i imlā ḥaẕf olunub "kendim", "kendiñ" ṣūretinde yazılır.

Cānı cānān dilemiş virmemek olmaz ey dil

Ne nizāʿ eyleyelim ol ne seniñdir ne benim.

Meskenimizden devr idüb ġarbta ser-gerdān iden

Ḳısmetim mi, ṭāliʿm mi yoḳsa cānā sen misiñ?

Oḳını atdı yayını aṣdı. - Sarḫoşuñ mektūbı meyḫānede oḳunur. - Sırrıñı dostuña dostıñı düşmanıña açma. - Şeyṭanıñ dostlıġı dar aġacına ḳadardır. - Ḳapu ḳapu Allah ḳapusı. - Ey göñül keşmekeş ʿālem içün çekme elem. - Hep seniñçündür benim dünyā cefāsın çekdigim. - Hep çekdicegim kendi cezā-yı ʿamelimdir. - Yoḳdur ṭarīḳ-i ʿaşḳda raġbet döneñlere. - Pārañ ḳadar iş gör. - Āmālimiz, efkārımız iḳbāl-i vaṭandır. -

59 – Şīve

(Żamā'ir-i nisbiyyeye dā'ir cümel ve fıḳarāt):

Geçmiş zamān olur ki ḫayāli cihān deger. - Şā'ir mi neyim cāẕibe vardır nigehimde - Oḳuyub yazmalısıñ şiʿr ve edeb bilmelisiñ. - Ey ʿāşıḳ-ı miḫnet zede bulduḳça buñarsıñ -

Tenbīh – Fārisī bir kelime içün ʿArabī bir kelimeyi ve ʿArabī bir kelime içün Fārisī bir kelimeyi te'nīs̱ itmek cā'iz degildir:

Cemre-i serīʿa, ḥayāt-ı cāvidāniyye, muḥabbet-i derūniyye, behre-i fenniyye gibi.

"Maʿlūmāt-ı diplomasiyye", "umūr-ı politiḳiyye", "ḥavādis̱-i telġrafiyye", "farżiyyāt-ı fiziḳiyye", "ʿalā'im-i elektriḳiyye" gibi terkībler daẖı bu cümleye dāẖildir.

Ṣıfat ile mevṣūf arasında muṭābaḳatıñ şiddet lüzūmı yoḳdur: "Ḥikmet-i ālihiyye" yerine "ḥikmet-i ālihī", "maʿrifet-i rabbāniyye" maḥalline "maʿrifet-i rabbānī" daẖı dinilir; lākin her ḥālde muṭābaḳatı terk itmek de cā'iz degildir.

İżāfet-i Fārisiyye ṣūretinde olmayaraḳ başḳa başḳa īrād olunan

---

Felek geçerse kef-i nā'ilīye dāmānıñ

Seniñle muḥakeme-i gerdkāre dek gideriz

İyi sevebilirsek iyi işidirsek kötü söylersek kötü. -

Görelim āyine-i devrān ne ṣūret gösterir. –

ʿOs̱mānlılarız şān alırız biz. – Ne söylerseñ, ne vaḳtde söylerseñ diḳḳat it. – Borcuñı azalt ki ḥürr olaraḳ yaşayasıñ.

Ne deyem hep bilirsiñ aḥvālim

Baña benden yaḳın olan Allah!

Kimiñ var birligiñde iştibāhı

Cihānıñ ẖalḳı sensiñ ilāhī

Ne dil-fikārımız olsun ne dil-fikār olalım.

Ṣıḥḥatim ʿömrüm, ḥayāt-ı cāvidānımsıñ benim.

Göñül ne āh idersiñ buña rüzgār dirler

Emr ile fındıḳ ḳabuġuna gireyim.

yāḫūd arasına edevāt ve elfāẓ-ı Fārisiyye giren ṣıfat ve mevṣūflar beyninde muṭābaḳat aramaḳ ḫaṭādır:

Ḳonṭurātunıñ müddeti münḳażiyye oldı, ḥarekāt nā-lāyıḳasında mebnī mektebden ṭard idildi.

Mis̱āllerinde "medet-i münḳażiyye", "ḥarekāt-ı nā-lāyıḳı" terkībleri ḫaṭālıdır. Ṭoġrısı: "Medet-i münḳażī oldı" , "ḥarekāt-ı nā-lāyıḳı" dır.

211 – Üçüncisi: Żamīr-i vaṣfiyyedir. Żamīr-i vaṣfī "ki" lafẓıdır. Bu "ki" lafẓı isimleriñ āḫirine gelerek ṣıfat maʿnāsı virir. Bu ḥālde müfred olaraḳ gelir:

Evdeki, ḳonaḳdaki, baġçedeki gibi.

212 – Baʿżan mużāfun ileyh gelir. Bu ḥālde mevṣūfı maḥẕūf ṣıfatlar gibi ismiñ maḳāmına ḳā'im olur:

---

60 – Terkībāt

Baʿżı kelime, başḳa bir kelime ile birleşerek mecāzī ve ḥaḳīḳī bir maʿnā kesb ider. Mes̱elā: açmaḳ "ḳapamaḳ" żıddı iken, el açıḳ "dilenmek" maʿnāsına gelir. Bu gibi mecāzları añlamaḳ "şīve" dinilen meziyyet-i lisāniyyeyi bilmekle olur.

Aşaġıdaki "açmaḳ" kelimesiniñ terkībātını ḥall idiñ:

El açmaḳ	Çıġır açmaḳ
Göz açmaḳ	Mekteb açmaḳ
Ḳapu açmaḳ	Ḳalem açmaḳ
Aġız açmaḳ	Baḥs̱ açmaḳ
Defter açmaḳ	Yol açmaḳ
İş açmaḳ	Adımını açmaḳ

Benimki, seniñki, anıñki, pederiñki, ḳardaşıñki gibi ki bu ḥālde āḫirine “ler” de alabilir:

Benimkiler, seniñkiler gibi.

Benimki	Benimkini	Benimkine	Benimkiniñ
Seniñki	Seniñkini	Seniñkine	Seniñkiniñ
Anıñki	Anıñkini	Anıñkine	Anıñkiniñ
Bizimki	Bizimkini	Bizimkine	Bizimkiniñ
Siziñki	Siziñkini	Siziñkine	Siziñkiniñ
Anlarıñki	Anlarıñkini	Anlarıñkine	Anlarıñkiniñ

Şu tafṣīlātdan añlaşılacağı üzere mużāf, mefʿūlün bih ve mefʿūlün ileyh daḫı olur. Görüldigi üzere āḫirine nun gelir.

213 – Dördincisi żamīr-i nisbiyyedir.

Żamīr-i nisbiyyeler şunlardır:

Müfred-i mütekellimde		m
“	muḫāṭabda	siñ
“	ġā’ibde	.
Cemʿ-i mütekellimde		z, iz
“	muḫāṭabda	siñiz
“	ġā’ibde	.

---

61 – Kelimāt-ı Müteżādde

Aşağıdaki kelimeleriñ żıddları nedir?

Ḥayvān ehli - nebāt-ı mā’iyye - açıḳ ḳapı - ḳapalı ḳuṭu - acı biber - ṭuzlu ṣu - genc adam - dişi ḳoyun.

Cümel-i ismiyye ṣoñlarına gelir. Āḫirlerine edāt-ı rabṭ gelmez. Yalñız ġā'iblerinde "dir", "dirler" gelir.

Ṣarf Tārīḫi: Evvelden cemᶜ-i muḫāṭab kāfsız olaraḳ ḳullanılırdı. Mes̱elā: "kātibsiñiz" diyecek yerde: "kātibsiz" dinirdi.

214 – Eger żamīr-i nisbīler āḫirine geldikleri kelimeniñ ṣoñunda "elif", "vav", "he", "ye" ḥarflerinden biri var ise müfred ve cemᶜ-i mütekellimde bir "i" daha ziyāde ḳılınır:

Ḫˇāceyim, ḫˇāceyiz gibi.

- Żamā'ir-i nisbiyye sıyaġ-ı efᶜālden: māżī-i naḳlī, ḥāl, fiᶜl-i iltizāmī, istiḳbāl, mużāriᶜ sīġalarınıñ āḫirine gelir:

Māżī -i naḳlī ṣūreti:

Geçmişim, geçmişsiñ, geçmiş, geçmişiz, geçmişsiñiz, geçmişler

Ḥāl ṣūreti:

Geçiyorum, geçiyorsuñ, geçiyor, geçiyoruz, geçiyorsuñuz, geçiyorlar

İltizāmī:

Geçmeliyim, geçmelisiñ, geçmeli, geçmeliyiz, geçmelisiñiz, geçmeliler

İstiḳbāl ṣūreti:

Geçeceğim, geçeceksiñ, geçecek, geçeceğiz, geçeceksiñiz, geçecekler

Mużāriᶜ:

Geçerim, geçersiñ, geçer, geçersiñiz, geçeriz, geçerler.

62[28] – Temrīn

Żamīr-i vaṣfīye dā'ir cümel ve fıḳarāt – (şīve)

Evdeki pazar çarşuya uymadı. - Kendi gözündeki mertegi görmez de eliñ gözündeki çöpü görür. - Vir elekdekini illere ṣoñra ur başıñı yerlere. - Ṭağdaki gelir bağdakini ḳoġar. –

[28] Burada "62" yazılması gerekirken "64" yazılmıştır.

Beşincisi: żamīr-i fiʿlīlerdir.

215 – Żamā'ir-i fiʿliyye yalñız māżī-i şühūdī ṣīġasınıñ āḫirine gelen żamīrlerdir, ki anlar da şunlardır:

Müfred-i mütekellim		m	Geldim
"	muḫāṭab	ñ	Geldiñ
"	ġa'ib	i	Geldi
Cemʿ-i	mütekellim	k, ḳ	Geldik, ḳaldıḳ
"	muḫāṭab	ñiz	Geldiñiz

63[29] – Şīve

Żamāʾir-i fiʿliyyeye dāʾir cümel ve fıḳarāt

-Ḳanāʿat-ı mülkin ancaḳ fitneden āsūde gördüm ben

-Ānıñçün bende şimdi ḫāṭır-ı aḥbābdan geçdim

-Āfet-i cān didiler ġamze-i cellādıñ içün

-Ḳıble ḥaḳḳıçün iki bir kaʿbe-i bünyād eyledik

-Ten bī-mecāl, derdiñ ile cān-ı cerīḥa-dār

-İtdim tebāʿüd eyleyerek girye zār zār

-Ne güzel vaḳʿadır baḳ ki açub cān gözini

-Ḫˇāb-ı ġafletden geçen ʿömrümi rü'yā gördüm.

-Acıdım şimdi saña vah göñül vah göñül

-ʿAceb ʿaşıḳ mı oldum gizli gizli āh var dilde.

-Yaḳdıñ ey ateşzen-i ārām yanmış göñlimi

-Nev heves ḳıldıñ şu kendinden uṣanmış göñlimi

-Hem oḳuduḳ, hem oḳutduḳ, hem unutduḳ

[29] Buraya "63" yazılması gerekirken "60" yazılmıştır.

Żamā'ir-i Fārisiyye ve ʿArabiyye

216 - Żamā'ir-i Fārisiyye lisān-ı ʿOs̱māniyyede müstaʿmel degildir. Yalñız ḳudemā-yı şuʿarā ve üdebā "ben" maʿnāsına olan "men" kelimesini arada ṣırada istiʿmāl iderlerdi. Bu istiʿmāli eñ ziyāde tervīc idenler Fārisī şīvesinde taḳlīd idenlerdir.

- Żamā'ir-i ʿArabiyyeden müfred-i ġā'ib olan "hüve" ve ṣuver-i sā'iresi müstaʿmeldir.

- Baʿżān: "hüve hüvesine" dinir, ki ʿaynī ʿaynine dimekdir.

- "Hüve" kelimesi bir kelimeye muttaṣıl olduḳda "vav" ı ḥaẕf idilerek "e" ṣūretinde ḳalır. Faḳaṭ eks̱er-i mevāḳiʿde mażmūm oḳunur: "baʿde", "ḳuddise ü sırruh", "Raḥimehullāh" gibi.

- Üst ṭarafında kesre, yāḫūd "yā" ḥarfi bulunur ise kesre ile oḳunur.

"Bi-ʿaynihī", "bī-ṭıbḳıhī", "bi-tamāmihī" gibi.

217 – "he" żamīriniñ müfred-i mü'ennes̱i "hā", ikisiniñ de tes̱niyyesi "hümā" ve cemʿ-i müẕekkerleri "hüm" lafıẓlarıdır. Cemʿ-i mü'ennes̱ olan "hā" daḫı ḳullanılır.

-Müfred-i mü'ennes̱iñ hāsı elife muttaṣıl olduġından dā'imā fetḥ ile oḳunur ama "hümā" ve "hem" żamīrlerindeki heleriñ ḥarekeleri: "he" żamīriniñ

---

64 – Es'ile

Yazı ile cevāb virilecek.

ʿĀ'ile le nedir? - Cemʿiyyet nedir? - İzdiḥām nedir? - Ordu nedir? - Süri nedir?

ḥarekesi gibi mā-ḳabline tābiʿ olur. Mes̱elā: "Ḳuddise sırruhümā", "Ḳuddise sırruhum" gibi cemʿlerinde żamm ile oḳunur.

Lākin "Raḥmetullahi ʿaleyhimā", "Raḥmetullahi ʿaleyhim" ʿibārelerinde kesre ile oḳunur.

Żamā'ir-i mez̠kūre lisān-ı ʿOs̱māniyyede baʿżan "elif" ḥarfine munżamm ve īmā olunmuş maʿnāsına "mūmā" işāret olunmuş maʿnāsına "müşār" kelimelerine mülḥiḳ olaraḳ "salefe'l-z̠ikr" maʿnāsına ḳullanılır. Mes̱elā: "mīr-i mūmā-ileyh", "ṣadreyn müşārün-ileyhā", "vüzerā-yı müşārün-ileyhim", "sulṭān-ı müşārün-ileyhā", "selāṭin-i müşārün-ileyhimā" denilir.

İstiṭrād – Efendi lafẓı bu maḳāmda: müfred, tes̱niye ve cemʿ maḳāmında ḳullanılır. Z̠ikri sebḳ iden efendi bir ise: "efendi-i mūmā-ileyh", iki ise: "efendi-i mūmā-ileyhā", ziyāde ise: "efendi mūmā-ileyhim" denilir.

"Mir", "paşa" lafẓları daḫı bu ḳabīlden olub "mir-i mūmā-ileyh", "mir-i mūmā ileyhā", "mir-i mūmā-ileyhim", "paşa-yı müşārün ileyh", "paşa-yı müşārün ileyhimā", "paşa-yı müşārün ileyhim" dinilir.

---

65 – Kelimāt-ı Müterādife

Aşağıdaki kelimeleri biri birinden ayırmalı:

Küme, yığın gibi.

Ru'yet – ışıḳ – müşāhede - feraḥ – server – neşāṭ – aydınlıḳ – żiyā – tehdīd – taḫvīf.

Maṣdar

218 – “Maṣdar” zamān, yāẖūd bir ẕāta ʿā’id olmayaraḳ ẕihinde bir maʿnā ḥāṣıl iden kelimedir.

“Gelmek”, “ḳalmaḳ”, “yürümek”, “oṭurmaḳ” gibi.

219 – Türkçede maṣdarlar iki dürlüdür.

Biri: “maṣdar-ı ẖafīf” ki āẖiri: “mek” iledir. “Sevmek” “gülmek”, “gelmek” gibi.

Digeri: “maṣdar-ı s̱aḳīl” ki āẖiri: “maḳ” iledir. “Ḳalmaḳ”, “yorulmaḳ” gibi.

220 – Āẖiri “mek” veya “maḳ” lı olan maṣdarlara: “maṣdar-ı aṣlī” dinir, ki bir zamāna delālet itdigi gibi bir ẕāta nisbeti daẖı mülāḥaẓa olunmayaraḳ mücerred ẕihinde mutaṣavver olan bir maʿnā-yı fiʿilden

---

66 – Cümel-i Müteżādde

Aşağıdaki kelimeleriñ żıdlarını yazıñ:

Ẓafer ve ġalebe ḳuvve-i maʿneviyye-i ʿasākire iʿlā ider. – Digeriñ saʿādet ḥāline memnūn olmalıyız. – Ṭamaʿ-kārıñ s̱erveti hergün artar. – İfrāṭ-ı sefīh-āne eks̱eriyā ṣıḥḥati aẖlāḳ ider.

67 – Mevādd-ı Taḥrīriyye

Tütün içmeyiñiz.

Aḥmed henüz on beş yaşında olan birāderiniñ tütün içmege başladığını ṭuymuş, aña terk itmesini maʿref olaraḳ ṣıḥḥat, iżāe-i zamān, pīslik üzerine bir mektūb yazıyor.

ʿibāretdir. Bu ḥālde mużāfun ileyhi ve cemʿleri yoḳdur; faḳaṭ sā'ir isimler gibi mübtedā ve ḫaber olur. Mes̱elā: Mektebe devām itmek lāzımdır; eñ iyi ṣanʿat güzel yazı yazmaḳdır.

Bundan māʿadā: mefʿūlün bih, mefʿūlün ileyh, mefʿūlün fih ve mefʿūlün ʿanh da olur:

Gelmegi,	gelmege,	gelmekde,	gelmekden
Ḳalmağı,	ḳalmaġa,	ḳalmaḳda,	ḳalmaḳdan.

Ṣarf Tārīḫi – Evvelleri maṣdar-ı aṣliyye nūn-ı sākine ilḥāḳ idilerek taʿlīl maʿnāsı ifāde idilirdi. "Sevmegin", "yazmağın" gibi ki "sevdigi içün", "yazdığı içün" dimekdir.

- Baʿżan maṣādır-ı aṣliyyeye "lik" yāḫūd "lıḳ" getirilerek maṣdar te'kīdi yapılır. "Büyümeklik", "görünmeklik", "şımarmaḳlıḳ" gibi.

- Baʿżan kaf ve ḳaf ḥaẕf idilüb yerine hā-i resmiyye getirilir. Buña "maṣdar taḫfīfi" dinir. "Şımarma", "gitme", "ṭarılma" gibi.

- Te'kīdī ve taḫfīfī maṣdarlar daḫı cemʿlenmez; faḳaṭ mücerred, mefʿūlün bih, ileyh, ʿanh, olduḳları gibi mużāfun ileyh daḫı olurlar. Mes̱elā: "İnsānıñ beyhūde yerde ṭolaşmaḳlığı ʿabes̱dir. Çalışmamaḳlığıñ fā'idesi yoḳdur" dinir. Maṣādır-ı taḫfīfiyye bu bābda daha ziyāde ḳullanılır. Mes̱elā:

"Boş gezmeniñ, ṭolaşmanıñ fā'idesi yoḳdur" gibi.

---

68 – Kelimāt-ı Müterādife

Aşağıdaki kelimeleri taʿrīf idiñ:

Ḳabāḥat - cünḥa - cināyet -

- Maṣādır-ı taḫfīfiyye böyle bir edāta muttaṣıl olduḳda eks̱eriyā "hā-i resmiyye" si ḥaẕf olunaraḳ gezmesi", "ṭolaşması" "gezmeniñ", "ṭolaşmanıñ" ṣūretinde yazılır.

"Bu ḳāʿideye, - daha iyisi - bu naẓariyyeye riʿāyet idilmemelidir.

Ṣarf Tārīḫi. Ḳudemā-yı küttābıñ baʿżıları muḫāṭab ve mütekellimiñ müfredlerine: "hā-i resmiyye" lerini elife tebdīl iderlerdi; mes̱elā: "kesmek", "ḳirmek" lafıẓlarını "kesmak", "ḳirmak" ṣūretinde yazarlardı. İmlā-yı cedīd iḳtiżāsınca maṣādır-ı taḫfīfiyyeniñ ş̱aḳīllerinde āḫirlerine żamīr-i iżāfī geldiginde hā-i resmiyye elife tebdīl olunur. Mis̱āl: "Benim oḳumam, yazmam yoḳdur.", "Seniñ oḳumañ, yazmañ vardır.", "Onuñ oḳuması, yazması yoḳdur."

Bir de "li" edātı ʿilāvesiyle fiʿl-i vücūbī sīġası yapıldıḳda yine ḥāl böyledir: Yaʿnī: maṣādır-ı taḫfīfiyyeniñ hā-i resmiyyesi elife ḳalb olunaraḳ: "almalı", "ḳalmalı", "yazmalı" ṣūretlerinde yazılmalıdır.

---

69 – Kelimāt-ı Müteżādde

Aşağıdaki kelimeleriñ żıdlarını yazıñ:

Medḥ - ölüm - işāret - denā'et - ẓulmet - muḥārebe - ṣıḥḥat - taṣarruf - aṣferiyyet - s̱ervet - fażīlet - ṣabāvet - ḥüsnāt - feraḥ - żaʿf

70 – Taʿrīf

Ḥikāye – ḫāne – boyun bağı – fes – eldiven – ḳundıra – dügme – igne – yüksek – ütü nedir bunları taʿrīf idiñ.

Evvelleri bunlarıñ hā-i resmiyyesi elife ḳalb idilmedikden başḳa ḥaẕf olunaraḳ: “almalı”, “ḳalmalı”, “yazmalı” ṭarzında yazılırdı. İmlā-yı ʿatīḳ ṭarafdārānı ḥālā hā-i resmiyyeniñ ḥaẕfıyla yazmaḳda devām itmekdedirler.

- Żamīr baḥs̱inde beyān idildigi üzere ġā’ib ṣūretinde olan żamā’ir-i iżāfīye cemʿ olunmaz, ama maṣdarlarıñ cemʿi olmadığından maṣdar-ı te’kīdī ve taḫfīfīye lāḥiḳ olan żamīr-i iżāfī-i ġā’ibiñ “ler” ile cemʿlenmesi cā’iz olur. Mes̱elā: “anlarıñ gezmekleri”, “gezmeleri” dinir.

- Baʿżan maṣdar-ı te’kīdīniñ menfīsinde ḳaf ve kef zeye ḳalb olunaraḳ nefsü'l-emrde olmayan fiʿili iẓhār itmek maʿnāsı ifāde idilir. Mes̱elā: “Görmemezlik ider.” , “İşitmemezligi geldi.”, “Ṭanımamazlıḳ idiyor.” dinir.

221 - Baʿżı ṣıfatıñ āḫirine “lik” yāḫūd “lıḳ” getirilerek bir maʿnāyı maṣdarı yapılır, ki bunlar ism-i maṣdar ḳabīlinden olur.

İncelik, sādelik, ağırlıḳ, ḳabalıḳ, nāziklik gibi.

(İḫṭār) – “lıḳ”, “lik” edātlarınıñ aṣlen maṣdar olan kelimelere ilḥāḳı cā’iz degildir. Mes̱elā: “şifā”, “ḫıyānet”, “ḳabāḥat” kelimeleri ʿArabca maṣdar olduḳlarından bunlarıñ: “şifālıḳ”, “ḫıyānetlik”, “ḳabāḥatlik” diye bir daha ism-i maṣdar ḥāline ḳonulması ḳāʿideye münāfīdir.

---

71 – Mevādd-ı Taḥrīriyye

İyilik baharda bir bağçeniñ kesb itdigi aḥvāli taʿrīf ve tavṣīf idiñ. - Ḥarīḳ-zede-gān içün ṭoplanması maḳarr olan iʿāne ḥaḳḳında bir ẕāta mektūb yazıñ.

222 - Lākin Türkçede bulunan esmā-i maṣdariyye ağızdan işidilme maṣdarlardır.

Yardım, sevgi, sevinc, uṣanc, ṭoyum, dügüm, ṣayġı, ṭuyġu gibi.

223 - Bir maṣdarda iki ṭaraf vardır. Biri: "mādde-i aṣliyye" digeri: "edāt-ı maṣdariyyet" dir. Mes̱elā: "ḳalmaḳ" maṣdarında "ḳal" mādde-i aṣliyye, ve "maḳ" edāt-ı maṣdariyyetdir.

224 - Bir maṣdardan edāt-ı maṣdariyyet ḳaldırılub anıñ yerine bir "ş" ʿilāve olunursa öyle maṣdarlara: "ḥāṣıl-ı maṣdar" dinir, ki maʿnā-yı maṣdariyyeniñ ḥāṣılı olan ḥālet-i h̬āriciyyeye delālet eyler.

Lākin şınıñ evveli sākin ise esre olaraḳ ḥarekelenir: Bu ḥareke üst ṭarafdaki ḥarfiñ ḥarekesine tābiʿdir.

Alış, ḳalış gibi.

(Bu naẓariyye dah̬ı bugün bütün bütün nazar-ı ehemmiyyetden sāḳıṭ olmuşdur. Kelimeyi oḳutmaḳ içün ḥarfiñ mā-ḳablindeki ḥarekeye mürācaʿatdan ise lisān-ı ʿOs̱mānīde ḥareke yoḳdur dinildigi cihetle ḥurūf-ı imlādan olub esre h̬idmetini gören "i" ye mürācaʿat evlādır. Bināen ʿaleyh: "alış", "ḳalış" yazmalıdır.)

- Eger mā-ḳabliniñ ḥarekesi üstün veya esre ise virecegimiz ḥareke yine esre olur. Bu esre yerine "i" yazılmaḳ evlādır.

Barışış, ḳayış, yarış, ḳapış gibi.

Eger mā-ḳabli ötrü ise, ötrü ile oḳunur. Bu ötrü yerine "ü" yazılmaḳ cā'izdir.

Görüş, dögüş, sürüş gibi.

Eger şınıñ evveli müteḥarrik ise bir “i” ziyāde ḳılınır. Ḥarekesi üstün veya esre ise esre, ötrü ise ötrü oḳunur:

İsteyiş, deneyiş, ṭarayış, ḳoruyuş, oḳuyuş gibi. [*]

- Maṣādır-ı mechūleden daḫı ḥāṣıl-ı maṣdar gelir. Kesiliş, ḳırılış gibi.

- Ḥāṣıl-ı maṣdarlar sā’ir isimler gibi “ler” ile cemʿlenir. Gelişler, gidişler gibi.

Mużāf, mużāfun- ileyh, mefʿūlün bih, mefʿūlün ileyh daḫı olurlar; faḳaṭ maṣdar-ı te’kīdī ve taḫfīfī gibi maʿlūmı fāʿile ve mechūli mefʿūle mużāf olur. “Aḥmediñ oḳuyışı, yazınıñ oḳunışı” gibi.

225 - Baʿżan “ş” yerine “m” gelir, ki ḥāṣıl-ı maṣdarıñ mechūli maḳāmına ḳā’im olur:

Alım, ṣatım, kesim, ḳırım gibi.

(Bunlarda daḫı ḥarf-i evveliñ ḥarekesinden ziyāde ḥurūf-ı imlāya riʿāyet itmek lāzımedendir.)

Bu ṣīġa-i mīmiyye baʿżan “merre” yaʿnī: “kere” maʿnāsını meşʿar olur ve evveline ism-i ʿaded getirilerek eks̱eriyā maʿnā-yı maṣdariyyeniñ müteʿalliḳine isim olur. Mes̱elā: “bir içim ṣu”, “iki dilim etmek” gibi.

İstiṭrād - Fārisīniñ esmā-i maṣdariyyesi daḫı lisān-ı ʿOs̱mānīde istiʿmāl olunur; lākin anlar semāʿidir. Nāz u niyāz, ḫirām, reftār gibi.

- Lisān-ı ʿArabīde maṣdar, ḥāṣıl-ı maṣdar, ism-i maṣdar ṣīġaları

---

[*] Mādde-i aṣliyyesiniñ āḫiri: “t” olan maṣdarlarda: “t” “d”ye münḳalib olur: “oḳudış”, “ḳurudış”, “ögrediş” gibi.

ile, maʿlūm ve mechūlleri hep birdir. Bunlar lisānımızda eks̱eriyā ism-i maṣdar maḳāmında ḳullanılır: "ifāde itmek" "luṭf eylemek", "talṭīf ḳılmaḳ", "iḥsān buyurmaḳ" gibi. Baʿżan ḥāṣıl-ı maṣdar maḳāmında istiʿmāl olunur: "Efendiniñ şu ifādesi pek ḫoş" mis̱ālindeki ifāde gibi.

[Fā'ide – ʿArabīniñ s̱ülās̱ī mücerredleri yaʿnī üç ḥarfli maṣdarları ekṣeriyā "olmaḳ" ile berāber gelmez. Ḳatl itmek dinir. Ḳatl olmaḳ dinmez. Yalñız olmaḳ maṣdarınıñ bir daha mechūli olan olunmaḳ ile gelir. Ḳatl olunmaḳ gibi.

[Fā'ide] ʿArabīniñ ism-i fāʿil ve ism-i mefʿūllerinden de maṣādır-ı mürebbeh yapılır: Maḳtūl olmaḳ, ḳātil olmaḳ gibi.

- Baʿżan aṣıl maṣdar maḳāmında ḳullanılır: "Şu manẓarayı taṣvīr müşkildir." gibi.

ʿArabī maṣdarlar ḳāʿide-i Fārisiyye üzere baʿżan fāʿillerine mużāf olur: "ʿAvn bārī" gibi. Baʿżan mefʿūllerine mużāf olur: "İfāde-i ḥāl", "izāle-i keder" gibi.

226 – Baʿżı maṣdarlarıñ mādde-i aṣliyyesinden edāt-ı maṣdariyyet ḥaẕf

---

72 – Temrīn

Aşağıdaki maṣdarları ḥāṣıl-ı maṣdar ḥāline ḳoymalı:

Yuvarlamaḳ - ṣatmaḳ - büyütmek - ṭanımaḳ - aramaḳ - virmek - oṭurmaḳ - ṭurmaḳ - ṣormaḳ - eglenmek - yürütmek - devirmek - aṣmaḳ - çalmaḳ - üfürmek - ṣolmaḳ.

idildikden ṣoñra “tı” ʿilāve idildikde bir nevʿ ism-i maṣdar ḥāṣıl olur.

Ḳararmaḳ: “ḳarartı”, aġarmaḳ: “aġartı” , bulanmaḳ: “bulantı”, gezinmek: “gezinti” gibi.

227 - Baʿżan maṣḍarlarıñ edāt-ı maṣḍariyyeti ḳaldırılır ve bir “nti” lafẓı ʿilāve olunaraḳ mübālaġa ifāde olunur:

Aḳmaḳ: “aḳıntı”, ṣıḳmaḳ: “ṣıḳıntı”, üzmek: “üzünti” gibi.

228 - Bu ṣīġa baʿżan fiʿiliñ müteʿalliḳi olan şey’iñ ismi olur. “Çiyneti”, “ṣızıntı”, “süprünti” gibi. Buyurıldı daḫı bu ḳabīldendir; faḳaṭ “ldı” ile gelmişdir.

Maṣādır-ı Mürekkebe

229 – Bu āna ḳadar baḥs̱ itdigimiz maṣdarlar, basīṭ idi; lisānımızda maṣādır-ı mürekkebe daḫı vardır ki, dört dürlü yapılır:

Birincisi: İsimleriñ āḫirine bir “l” ʿilāve itdikden ṣoñra edāt-ı

---

74 – Temrīn

Aşağıdaki maṣdarları bulmalı:

-Żalālete ṣapış; insāniyyetden çıḳmaḳla birdir.

Fevt-i fırṣat, imāte-i evḳāt;

Kendini öldirişdir ḳat ḳat

-Bir peder oğlına: “Oğlım! Çalış; zīrā çalışmaḳ insanıñ ġıdāsıdır. Çalışmamaḳ insanı ac bıraḳır.” yolunda naṣīḥat virmiş idi. – İnsanıñ ne oldığı alışvirişinden, gelüb gidişinden, söyleyişinden, muʿāmelesinden, añlaşılır. – Anıñ ṭatlı ṭatlı gülüşi, baña feraḥ viriyordı. – Bir çocuġuñ gülüşi, oynayışı insana feraḥ virir.

maṣdar getirilir. S̱aḳīl ise bu lam, “lā” ḫafīf ise “le” hey’etinde yazılır.

Şeker: Şekerlemek,   ṭuz: ṭuzlamaḳ gibi.

230 - Ṣıfatlarıñ āḫirine “lā”, “le” ve “leş”, “lāş” ʿilāvesi ve edāt-ı maṣdar ilḥāḳı ile de mürekkeb maṣdar yapılır:

Ağır: ağırlaşmaḳ, zengin: zenginleşmek, ḳolay; ḳolaylamaḳ zügürd: zügürdlemek gibi.

İkincisi:

230[30] – Ṣıfat-ı semāʿiyyeniñ āḫirine ḫafīflerde “len” ve s̱aḳīllerde “lān”, yāḫūd “let”, “leş” ve “lāş” ʿilāve edāt-ı maṣdar ilḥāḳ olunaraḳ teşkīl idilir:

Güzel: güzellenmek, güzelletmek, ṭatlı: ṭatlılanmaḳ, ṭatlılatmaḳ, ḳuyu: ḳuyulanmaḳ, ḳuyulatmaḳ, iyi: iyileşmek, ḳolay: kolaylaşmaḳ gibi.

Üçüncisi:

231 – Edāt-ı maṣdar yerine bir “e” ʿilāve ve “bilmek” maṣdarı ilḥāḳ olunaraḳ teşkīl olunur buña: “fiʿil-i iḳtidārī” dinir.

Yapmaḳ: yapabilmek,   ṣatmaḳ: ṣatabilmek gibi.

232 – Eger mādde-i aṣliyyeniñ āḫirinde ḥurūf-ı imlādan biri var ise bir “i” daha ziyāde idilir:

Aramaḳ: arayabilmek, oḳumaḳ: oḳuyabilmek, acımaḳ: acıyabilmek, denemek: deneyebilmek gibi.

233 – Bu maṣdarlarıñ menfīlerinde başḳa bir ḥāl vardır. Bi'l-ḳāʿide: “arayabilmemek” dinecek iken; “arayamamaḳ” dinir. “Deneyememek”, “acıyamamaḳ”, “bilememek” de bunlardandır.

---

[30] Metinde "230" iki defa yazılmıştır.

Dördüncisi:

234 - Edāt-ı maṣdar yerine bir "i" ʿilāve ve "virmek" maṣdarı ilḥāk olunaraḳ teşkīl idilir.

Gelmek: geli virmek, almaḳ: alıvirmek, ḳaçmaḳ: ḳaçı virmek. Yazmaḳ: yazıvirmek gibi.

235 - Eger mādde-i aṣliyyeniñ āḫirinde ḥurūf-ı imlādan biri var ise bir "i" ziyāde idilir.

Aramaḳ: arayıvirmek, döşemek: döşeyivirmek, oḳumaḳ: oḳuyıvirmek, esnemek: esneyivirmek gibi.

236 - Böyle maṣdarlara da: "Maṣādır-ı taʿciliyye" dinir. Bunlarda: "ʿacele itdirmek" maʿnāsı vardır.

237 - Maṣdarlardan bir ṭaḳım ṣıfatlar ḥāṣıl olur, ki bunlara: "ferʿī fiʿil" dinilir.

Bu ṣıfatlarıñ birincisi:

238 - İsm-i fāʿil ve ism-i mefʿūldür, ki bunlar maṣdarıñ maʿnāsıyla

---

74 – Temrīn

Aşağıdaki cümlelerde bulunan maṣdarları göstermeli:

Taḥṣīl-i ʿilm itmek, çalışmaḳ her insana vaẓīfedir. – Yazı yazmaḳ içün iyi imlā bilmek lāzımdır. – "Mektebe gitmek" dimek insāniyyeti ögrenmege heveskār olmaḳ dimekdir. – Sādelik kitābıñ eñ birinci meziyyetidir. – Ṣağlıḳ eñ birinci cevherdir. – Her şey'e ḳarışmaḳ ṣaygısızlıḳdan münbaʿiṡdir – Ṭoġmaḳ ile ölmek birbiriniñ żıddıdır. – Dersimizi ögrenmege, ḫˇācemiziñ sözini diñlemege ġayret idelim. – Fenālıḳ iyi midir? İyilik fenā mıdır? – Zevzeklik, gevezelik fenā ḫūydur. – Çoḳ uyumaḳ iyi degildir.

şıfatlanır: İsm-i fāʿil, maʿlūm bir maṣdardan, ism-i mefʿūl mechūl bir maṣdardan teşkīl olunur.

Mechūl olmayan maṣdarlardan ism-i mefʿūl gelmez. İkisi de sāʾir şıfatlar gibi “ler” ile cemʿlenir.

239 - Bir maṣdardan ism-i fāʿil teşkīl itmek içün eger maṣdar: “mek” li ise “mek” ḳaldırılub bir “n” ʿilāve olunur. Ve mā-ḳabli fetḥā ile oḳunur:

Elbette gider gelen cihāna. Bilenler bilmeyenlerle müsāvī midir? Mis̱āllerindeki gelen, bilen, bilmeyen kelimeleri gibi.

(İḫṭār) - “İtmek”, “gitmek”, “işitmek” maṣdarlarınıñ ism-i fāʿilleri, “iden”, “giden”, “işiden” gelir. Yaʿnī: Mādde-i aṣliyyeniñ āḫirindeki “t ” dala münḳalib olur.

Lākin “bitmek”, “ötmek”, “sivritmek” gibi maṣdarlar böyle degildir. Anlarıñ ism-i fāʿilleri “biten”, “öten”, “sivriten” gelir.

240 - Eger maṣdar “maḳ” lı ise “maḳ” ḳaldırılub yerine “an” getirilir:

Ḳalmaḳ: ḳalan, çalmaḳ: çalan, almaḳ: alan gibi.

241 - Maṣdar gerek “maḳ” lı olsun, gerek “mek” li olsun mādde-i aṣliyyeniñ āḫirinde ḥurūf-ı imlādan biri var ise “maḳ” lılarda “yan”, “mek” lilerde “yen” ʿilāve olunur:

Uyumaḳ: uyuyan, yürümek: yürüyen, ışmarlamaḳ: ışmarlayan, çignemek: çigneyen gibi.

242 - Bir maṣdardan ism-i mefʿūl teşkīl itmek içün ḳāʿide

yine böyledir. Yalñız maṣdar mechūl olmalı.

Çekilmek: çekilen, aranmaḳ: aranan, oḳunmaḳ: oḳunan, yazılmaḳ; yazılan gibi.

243 - Baʿżan "mek" ve "maḳ" ḳaldırıldıḳdan ṣoñra "ci" getirilerek ism-i fāʿil yapılır. Eger mā-ḳabli sākin ise bir "i" ve ḥurūf-ı imlādan biri var ise bir "i" daha ziyāde idilir: Bu ṣīġa fāʿiliñ bir fiʿili bir nevʿ kār ve ṣanʿat ittiḫāẕ idildigine delālet eyler.

Silmek: silici bilemek: bileyici, oḳumaḳ: oḳuyıcı gibi.

244 - İsm-i mefʿūlüñ daḫı başḳa bir ṣīġası vardır. Bunuñ içün "mek" ve "maḳ" ḳaldırıldıḳdan ṣoñra bir "miş" ʿilāve olunur. Oḳumaḳ: oḳunmuş gidilmek: gidilmiş silinmek: silinmiş

245 - "Yazma", "başma" gibi kelimeler daḫı ism-i mefʿūl ḳabīlindendir. Meṡelā: "yazma kitāb", "başma kitāb" gibi; lākin bu bābda muṭṭarid ḳāʿide yoḳdur. Bunlar semāʿidir.

İkincisi:

246 - Mübālaġa-i ism-i fāʿildir, ki "mek" li maṣdarlarda mādde-i aṣliyyeye "ken" ve "maḳ"lı maṣdarlarda "ġan" ʿilāve olunaraḳ yapılır.

İtişmek: itişgen, çekişmek: çekişgen, ışırmaḳ: ışırġan, utanmaḳ: utanġan gibi.

---

75 – Temrīn

Mādde-i aṣliyye ile edāt-ı maṣdariyyetleri ayırıñ:

Ḳalmaḳ - alıḳoymaḳ - pişirmek - düşmek - ḳaçmaḳ - bıraḳmaḳ - oḳumaḳ

247 - Eger mādde-i aṣliyyeniñ āḫirinde “t”, yāḫūd “ş” var ise “ġan” yerine “ḳan” gelir:

Çalışmaḳ: çalışḳan, ṣırıtmaḳ: ṣırıtḳan, alışmaḳ: alışḳan gibi.

248 - (Müsteṡnālar) - “Bilmek” maṣdarından “bilgiç”, “yüzmek” maṣdarından “yüzgeç ”, “ṭalmaḳ” maṣdarından “ṭalġıc” gelir.

“Utanmaḳ” dan daḫı hem “utanġan”, hem “utanġac” gelir.

Üçüncisi:

249 - Ṣıfat-ı müşebbehedir, ki iki ṣınıfdır:

Ṣınıf-ı evvel: Edāt-ı maṣdarıñ mimi ḥaẕf olunaraḳ yapılır:

Titremek: titrek, bunamaḳ: bunaḳ, çürümek: çürük, ürkmek: ürkek, yürümek: yörük gibi.

-Bu ṣınıf semāʿidir. Her māddeden gelmez gelenler de ṣıfat maʿnāsında muṭṭarid degildir. Bir de mādde-i aṣliyyeniñ āḫirinde ḥurūf-ı imlādan biri bulunmazsa mā-ḳabli fetḥa-i s̱aḳīle ile oḳunanlara “at” kesre-i s̱aḳīle ile oḳunanlara “ıḳ”, kesre-i ḫafīfe ile oḳunanlara “ik”, żamme-i s̱aḳīle ile olanlara “uḳ”, ḫafīflere “ük” ʿilāvesiyle olur. Mis̱āl:

Bataḳ, ḳaçaḳ, ḳuraḳ, ḳırıḳ, çıḳıḳ, yıḳıḳ, ḳarışıḳ, bitişik, ilişik, kesik, bozuḳ, buruşuḳ, ṣoġuḳ, sökük, bükük, dökük.

---

76 – Mevādd-ı Taḥrīriyye

Çalışmaḳ: Hangi şeylere çalışmaḳ iyidir? – Çalışmamaḳ neye beñzer? – Çalışan ile çalışmayanı bir mis̱āl ile gösteriñ.

Ṣınıf-ı s̱ānī: Mādde-i aṣliyye h̲afīf ḥarekeli ise “gin” veya “gün”, aġır ḥarekeli ise “ġın” veya “ġun” ʿilāve olunur:

Pişgin, ṭalġın, ṭolġun, ṣolġun, sürgün, düşgün gibi.

250 - Eger mādde-i aṣliyyeniñ āh̲irinde “t” yāh̲ūd “ş” var ise “ġın” veyā “ġun” “ḳın” veya “ḳun” ḥālinde ilḥāḳ olunur:

Çatḳın, yatḳın, şaşḳın, aşḳın, ṭaşḳın, ṭutġun, coşġun gibi.

251 - Edāt-ı maṣdarıñ yerine h̲afīf ḥarekeli olanlarda “gü”, “gi” aġır ḥarekeli olanlarda “ġı”, “ġu”, “ḳı” getirilerek ism-i ālet ṣīġası yapılır; lākin muṭṭarid degildir. İstiʿmāli de enderdir.

Sürgü, süzgü, baṣḳı, burġu, çalġı, aṣḳı gibi.

-Uşbu ism-i ālet ṣīġası eks̱eriyā mefʿūlüñ maʿnā-yı maṣdarı ile mevṣūf olan bir nevʿine isim olur.

Sergi, aṣḳı, çizgi, yayġı gibi.

-Baʿżan fāʿiliñ bir ḥāl ve keyfiyyetine isim olur.

Sevgi, ṭuyġu, ṣayġı gibi.

(İsm-i ālet ṣīġası esāsen Türkçede yoḳdur. ʿUlemā-yı ṣarfımız bunı ʿArabcaya taḳayyüde īcād itmişlerdir.)

---

77 – Temrīn

Oḳunan ḳavāʿidiñ cümlesini bu cümlelerde göstermeli ve “taḥlīl” dinilen vaẓīfeyi de berāber īfā itmeli:

ʿAṣrımızda maʿārif her milletiñ ḥayātıdır. - H̲alḳıñ ikmāl-i taḥṣīline ṣarf olunmaḳ içün malından degil, cevher-i canından bile bedel alınsa çoḳ görülmez faḳaṭ herkes kendi vaṭanıñ iḥtiyācātını elbette sā’irlerinden daha īʿlā bilir. - İnsāniyyet bir şaḥṣdır, ki rūḥı edebdir. - Dünyāyı cennet, insānları melek ẓann idecek ḳadar sāde dil olmayalım. - Ās̱ār-ı beşeriyyede sözden pāyidār bir bir güẕār yoḳdur. - Maʿrekeler umūr-ı düveliyyece birer büyük meydān-ı ʿibretdir.

Fiʿil

252 - Geçmiş, yāẖūd şimdiki veya gelecek zamānda vāḳiʿ olan bir işi veya bir ḥāli, yāẖūd bir keyfiyyeti beyān iden kelimeye "fiʿil" dinir.

Mes̠elā: "Yazısını yazmış, uyuyor; ḳalacak." didigimizde "yazmış" geçmiş zamānda olan bir işi, "uyuyo" şimdiki zamānda olan bir ḥāli, "ḳalacaḳ" gelecek zamānda olacaḳ bir keyfiyyeti añlatdıḳları cihetle "fiʿil" dirler.

253[31] - Her fiʿiliñ bir fāʿili vardır.

Fiʿiliñ beyān itdigi işi yapana "fāʿil" dirler mes̠elā "geldim" kelimesinde fāʿil mütekellimdir. "Balıḳ yüzer." cümlesinde "balıḳ" kelimesi "yüzer" fiʿiliniñ fāʿilidir; çünki yüzmek fiʿilini icrā iden, balıḳdır.

Bundan añlaşılıyor, ki fiʿil zamāna delālet eyledigi gibi bir de: "olan", "olmuş" veya "olacaḳ" işi fāʿile ʿaṭf ve isnād itmege ẖidmet idiyor.

254 - Bir fiʿiliñ fāʿilini bulmaḳ içün "kim" ve "ne" lafẓları ḳullanılır: "Balıḳ yüzer" mis̠ālinde:

Kim yüzer? diye su'al idilirse "balıḳ yüzer" diye cevāb virilir, ki balıḳ: "fāʿil" dir.

"Çiçek açdı." mis̠ālinde daẖı:

Ne açdı? diye su'al idilirse, "çiçek" diye cevāb virilir, ki çiçek: "fāʿil"dir:

255 - Fiʿillerde üç şaẖṣ vardır:

[31] Buraya "253" yerine "353" yazılmıştır.

Mütekellim, muḫāṭab, ġā’ib. Mes̱elā:

Geldim: mütekellim,   geldiñ: muḫāṭab,   geldi: ġā’ib

256 - Fiʿiller ya müfred olur, ya cemʿ:

Geldim,   geldiñ,   geldi   “müfred” dir.

Geldik,   geldiñiz,   geldiler   “cemʿ” dir.

Bu ḥālde birinci şaḫṣa “müfred-i mütekellim”, ikinci şaḫṣa “müfred-i muḫāṭab”, üçünci şaḫṣa “müfred-i ġā’ib” dinildigi gibi bunlarıñ cemʿlerinde daḫı birinci, ikinci, üçünci şaḫışlara “cemʿ-i mütekellim” “cemʿ-i muḫāṭab”, “cemʿ-i ġā’ib” dinilir.

(İḫṭār) Müfred fiʿiller dā’imā bir şaḫış veya bir şey içün ve cemʿleriñ daḫı birḳaç şaḫış veya ḥayvān içün īrād idilecegi maʿlūmdur; lākin baʿż kere cemʿler müfred maḳāmında ḳullanılır. Mes̱elā:

Paşa ḥażretleri bugün teşrīf itdiler; kendileri böyle söylediler.   Gibi.

Lākin bu bābda gözedilecek bir cihet vardır, ki o da her vaḳt bu cemʿleriñ istiʿmāl idilememesidir. Mes̱elā: “Paşa geldiler”; “Kendi böyle söylediler” dinilemez.

Bu bābda bir ḳāʿide olmaḳ üzere şunı söyleyelim, ki:

Eger müfred olaraḳ kelimesi lāzım gelen fiʿilden evvel, “ḥażretleri” gibi ʿan-aṣl cemʿ olaraḳ müstaʿmel olan kelimeler gelmiş ise o vaḳt cemʿ idilmelidir:

Muḥammed (ʿAleyhisselām) Ḥażretleri Mekkede dünyāya gelmişlerdir.

Vālideleri o ḥażreti, “Ḥalime” nāmında bir süd anaya virdiler   gibi.

-Büyük ẕevāt ḥaḳḳında cemʿ-i istiʿmāli muṭardeddir.

El- ḥāṣıl bu bābda “şīve” denilen ḥiss fażla tabʿiyyet lāzımdır.

257 - Fiʿillerde başlıca üç zamān vardır:

Māżī, ḥāl, istiḳbāl.

258 - Māżī geçmiş zamān dimekdir. Bu zamān, ġayr-ı maḥdūddur. Meṡelā: “Orada yatmış, ḳalmış” gibi, ki istimrār beyān ider. Ḳalḳdı, gitdi gibi, ki bir anda olan şey’i ifāde ider.

259 - Mütekellim-i māżīyi bi'l-ḳāʿide iki dürlü istiʿmāl idebilir.

Eger göziyle gördigi, yāḫūd görmeyüb de gözi ile görmüşcesine bildigi bir şey’i ifāde itmek isterse buña “māżī-i şühūdī” dinir.

“Aḥmed Efendi bugün geldi, benimle görüşdi” veya “Sulṭan Meḥmed İstanbulı 52 günde żabṭ itdi.” gibi, ki birincisinde: göziyle gördigi, digerinde: göziyle görmüşcesine bildigi bir şey’i ifāde itmiş oluyor.

260 - Eger yalñız işitdigi bir şey’i ifāde iderse aña “māżī-i naḳlī” dinir.

“Aḥmed Efendi bugün gelmiş beni aramış” veya: “Sulṭan Meḥmed Arnavudlıġı da żabṭ itmiş” gibi, ki her ikisini de göziyle görmeyüb yalñız işitdigini ifāde idiyor dimekdir.

261 - Māżī-i şühūdī baʿżan māżī-i naḳlī yerinde ḳullanılır: “Peyġamberiñ vefātından ṣoñra Ḥażret-i Ebūbekir ḫalīfe oldı.” Bir gün Diyojene “Nerelisiñ?” didiler. “Dünyālıyım” didi. Miṡāllerinde oldıġı gibi.

Bu ṭarz eks̱eriyā tāriḫī şeyler naḳlinde müstaʿmeldir.

262 - Baʿżan māżī-i naklīde māżī-i şühūdī yerinde ḳullanılır. Bu ḥālde ya "taʿaccüb" veya "ḥikāye" ḳaṣd olunur.

Taʿaccübe mis̱āl:

Ne dirsiñ? Aḥmed Efendi gelmemiş mi?

Ḥikāyeye mis̱āl:

Sen baña baḳma. Ben dünyāları gezmişim gibi.

263 - Ḥāl, şimdiki zamān dimekdir.

"Aḥmed Efendi yazı yazıyor." gibi.

264 - Ḥāl ṣīġaları ʿale'l-ʿumūm üç maʿnā ifāde ider.

Birinci maʿnā: "istimrār" dır mes̱elā:

Ḥüseyin ne yapıyor? - Yazı yazıyor. Sen ne yapıyorsuñ? - Oḳuyorum gibi.

İkinci maʿnā: İʿtiyād ifāde ider. Mes̱elā:

Aḥmed Efendi tütün içiyor mı? - Evet içiyor. Bundan māʿadā enfiyede çekiyor. Bir gürülti oldı mı? Ḳaçıyor. Arḳasına bile baḳmayor. Gibi.

Üçünci maʿnā: "muṭlaḳiyyet" beyān ider. Mes̱elā:

Ḳapı çalınıyor. Ben gidiyorum. Ḫaberiñ olsun bu etmegi yiyorum gibi.

265 - Mużāriʿ ṣīġası da baʿżan ḥāl maʿnāsı virir; lākin bu ṣīġanıñ virdigi maʿnā ḳısmen ḥāli mutażammın olur. Hem de muṭlaḳiyyet beyān ider.

Aḥmed Efendi ḥālā tütün içer gibi.

266 - İstiḳbāl gelecek zamān dimekdir.

"Herkes ölecek", "Cihān bir gün bitecek" gibi.

267 - Mużāriʿ ṣīġasınıñ şiddet-i taʿliḳi bu ṣīġayadır.

“Aḥmed Efendi? Gelir misiñ?”, “Gelirim” gibi, ki bu ḥālde istiḳbāl içün muṭlaḳiyyet vardır:

“Şimdi eve gider derse çalışırım.” veya “Elbet bir gün görüşürüz.” yāẖūd “Seni şimdi ezerim.” gibi.

Aṣıl istiḳbāl ṣīġası ise her vaḳt muṭlaḳiyyet beyān itmez.

Aḥmed Efendiye söyleyecegim, seni görecegim gibi.

Fiʿiller maʿnā cihetiyle iki ḳısma ayrılır: Lāzım, müteʿaddī.

268 - Fāʿiliñ fiʿili āẖire tecāvüz eylerse o fiʿil: “müteʿaddī”dir.

Mes̱elā: “kesmek, urmaḳ gibi ki “kaġıdı kesdim”, “ḳapıya urdum” didigimizde bu fiʿilleriñ kesilen veyāẖūd urulan şeyler üzerine te’s̱īri vardır: bunuñ içün: “müteʿaddī”dir.

269 - Fāʿiliñ fiʿili āẖire tecāvüz eylemezse: “lāzım” dır.

Mes̱elā: “uyumaḳ”, “ḳaçmaḳ” gibi ki “bu gice uyudum”, “naṣılsa ḳaçdım” didigimizde bu fiʿilleriñ başḳaları üzerine te’s̱īri yoḳdur. Bu cihetle: “lāzım”dır.

270 - Bir fiʿil-i lāzımı müteʿaddī itmek içün eger āẖirinde “elif”, “vav”, “he”, “ye” ḥarflerinden biri varsa bir “te” ziyāde ḳılınır:

Atlamaḳ: atlatmaḳ, esnemek: esnetmek, acımaḳ: acıtmaḳ, ḳurumaḳ: ḳurutmaḳ gibi.

271 - Eger āẖiri sākin ise bir “dir ” ziyāde ḳılınır.

Gezmek, gezdirmek, ṭurmaḳ: ṭurdırmaḳ gibi.

Cevher kelimeye edāt-ı taʿdiye olan tā-i sākine, yāẖūd “dir” ilḥāḳ

idildigi zamān kelime lāzım ise bir mefʿūlle müteʿaddī olur:

Oynamaḳ: oynatmaḳ   Gülmek: güldirmek gibi.

Eger kelime aṣlen bir mefʿūlle müteʿaddī ise baʿde'l-ḥāḳ iki mefʿūle müteʿaddī olur. "Oḳumaḳ" oḳutmaḳ gibi.

Eger iki mefʿūlle müteʿaddī ise fiʿiliñ icrāsında bir vāsıṭa bulundığını işʿār ider. "Göndermek", "göndertmek" gibi, ki bir maḥalle yollamaḳ maʿnāsını ve vāsıṭa-i irsāli bildirir.

-Bu ḥālde taʿdiye ḳāʿidesini bir niẓām-ı maḫṣūṣ altına almaḳ īcāb idiyor. Bunuñ içün ātīdeki üç ḳāʿideye etibbāʿ żarūrīdir;

1 - Eger cevher kelime bir heceden ʿibāret ise bir "dir" ilḥāḳ olunur dimek: "didirmek" gibi.

2[32] – Bir heceden ziyāde olunca ḥarf āḫiri müteḥarrik ise bir tā-i sākine ilḥāḳ olunur:

İstemek: istetmek, acımaḳ: acıtmaḳ gibi.

3 – Ḥarf āḫiri "rā", yāḫūd "lām" olanlarda "tā" getirilir.

Oṭurmaḳ: oṭurtmaḳ, ṭarılmaḳ: ṭarıltmaḳ gibi.

Baʿż Müstes̱nā

1 – Aḳmaḳ, ṣapmaḳ, ṣarḳmaḳ, ḳorḳmaḳ kelimeleriniñ müteʿaddīleri:

Aḳıtmaḳ, ṣapıtmaḳ, ṣarḳıtmaḳ, ḳorḳutmaḳ;

2 – Ḳalḳmaḳ kelimesiniñ: "ḳaldırmaḳ" gelir.

Emmek kelimesinden: "emdirmek", "emzirmek" ṣūretleriyle gelir.

3 – İçmek, uçmaḳ, artmaḳ, aşmaḳ, üşümek, batmaḳ, bitmek,

---

[32] Burada "2" yerine "3" yazılmıştır.

pişmek, çıḳmaḳ, düşmek, şaşmaḳ, ṭaşmaḳ, ṭoġmaḳ, ṭoymaḳ, ḳoymaḳ, geçmek, göcmek, maṣdarlarınıñ müteʿaddīlerinde “dir lafẓınıñ dalı ḳaldırılaraḳ vav kelimeniñ nevʿine göre bir “i” veyā “u” getirilerek “içirmek” “uçurmaḳ”, “aşırmaḳ”, “öşürmek”, “şaşırmaḳ”, “ṭaşırmaḳ”, “ṭoġurmaḳ”, “ṭoyurmaḳ”, “ḳoparmaḳ”, “ḳaçırmaḳ”, “geçirmek”, “göçürmek” dinilir.

Azmaḳ, çökmek, ṣızmaḳ maṣdarlarınıñ müteʿaddīleri “dir” ile geldigi gibi şāẕ olaraḳ:

“Azıtmaḳ”, “çökermek”, “ṣızdırmaḳ” da gelir.

Görmek kelimesi: “iş görmek”, taʿbīrinde oldıġı gibi tesviye-i maṣlaḥat maʿnāsını müfīd olursa ʿale'l-uṣūl “gördürmek” ṣūretiyle gelir. Göz ile görmek maʿnāsını müfīd olursa “göstermek” ṣūretinde gelir.

272 - Efʿāl-i lāzıme mefʿūlün bih almaz; lākin mefʿūlün ileyh alır

Posta-ḫāneye gitdim gibi.

273 - Lākin “esnemek”, “aḳṣırmaḳ”, “öksürmek”, “uyumaḳ” gibi fāʿiliñ ḥāl ve hey’etini müfīd olan fiʿiller ne mefʿūlün bih alır, ne mefʿūlün ileyh. Müteʿaddīleriñ baʿżıları yalñız mefʿūlün bih alır.

Postaḫāneyi görem, anı buldum gibi.

274 - Baʿżıları iki mefʿūl alır.

Bu mektūbı aña vir, bunı bizim pedere götür gibi.

Baʿżı Efʿāl-i Lāzıme

Esmāya ilḥāḳ olundıġı zamān bir nevʿ müteʿaddī ṣīġası ḥuṣūle getirir lam-ı meftūḥa maʿnālarında zamān olan kelimāta ilḥāḳ olunduḳda duḫūl ve uṣūl maʿnāsını mutażammın bir fiʿil-i lāzım ḥuṣūle getirir. Mes̱elā: “gice”, “ṣabāḥ” kelimelerine dāḫil olunca: “gicelemek”, “ṣabaḥlamaḳ” olur ki giceye ṣabaḥa

dāḫil ve vāṣıl olmaḳ dimekdir.

-Bundan māʿadā aslen lafẓ olub eṣvātdan maʿdūd olan şeylere lāḥiḳ olursa yine fiʿil-i lāzım ḥuṣūle gelir:

Üf: üflemek, çaġ: çaġlamaḳ gibi.

-Baʿżan lām-ı meftūḥa teşbīhiyye maʿnāsını müfīd olur. Atlamaḳ gibi, ki "at gibi ṣıçramaḳ" dimekdir.

-Sin daḫı baʿżan teşbīhi mutażammın olur. "Gülümsemek", "aġsamaḳ", "çisemek" kelimelerinde oldıġı gibi.

Baʿżan siniñ evveline bir mim getirilerek "ʿadd" eylemek maʿnāsına müteʿaddī olur. "Azımsamaḳ", "gülümsemek" gibi:

-Efʿāl-i ʿArabīniñ "istifʿāl" ṣīġası baʿżan bu maḳāmda ḳullanılır:

İstiṣġār. "Küçük görmek" istis̱ḳāl "s̱aḳīl görmek", istiḫfāf "ḫafīf görmek" gibi.

-"r" eṣvāta ilḥāḳ olunduḳda istimrārı mutażammın bir fiʿil-i lāzım ḥuṣūle gelir.

Üf: üfürmek gibi.

Baʿżan isim ve ṣıfatlardan baʿżısına lāḥiḳ olaraḳ tedrīc ve istimrār maʿnāsı virir.

Kemik: kemirmek, ḳaba: ḳabarmaḳ gibi.

-"Semiz" ve "belli" kelimelerinden bi't-terḫīm "semirmek", "belirmek" gelir.

Aḳdan aġarmaḳ

Ṣarıdan ṣararmaḳ

Ḳırmızıdan ḳızarmaḳ gelir.

-Ṣıfatlara lām-ı sākin ilḥāḳ olunduḳda ṣayrūret maʿnāsını müfīd efʿāl-i lāzıme teşkīl idilir.

Az: azalmaḳ çoḳ: çoġalmaḳ ṭar: ṭaralmaḳ egri: egrilmek gibi.

-Eger ṣıfatıñ āḫirinde kef veya ḳaf bulunursa terḫīm idilir.

Faḳaṭ bu ṣīġa-i semāʿīdir.

Küçük: küçülmek Ufaḳ: ufalmaḳ gibi.

276 - Fiʿiller maʿa-cihetle bir de müs̱bet ve menfī olur.

277 - Kendinde edāt-ı nefy bulunmayub bir ḥāl ve keyfiyyetiñ ṭoġrıdan ṭoġrıya vuḳūʿını bildiren fiʿiller müs̱betdir:

Geldi, gitdi, oṭurdı, ḳaçdı gibi.

278 - Müs̱betiñ ʿaksi maʿnāyı viren, yaʿnī: Bir ḥāl ve keyfiyyetiñ vāḳiʿ olmadığını bildirmek üzere kendilerinde edāt-ı nefy bulunan fiʿiller menfīdir:

Gelmemek, gitmemek, gelmedi, gitmedi gibi.

279 - Bir maṣdarı menfī yapmaḳ içün ẖafif ise edāt-ı maṣdardan evvel bir "me", s̱aḳīl ise bir "ma" getirilir:

Gitmemek, ḳalmamaḳ gibi.

280 - Fiʿil-i müteʿaddīler ya maʿlūmdur, ya mechūldür.

-Eger fiʿiliñ fāʿili maʿlūm ise, maʿlūmdur. "Kaġıdı kesdim." didigimizde fiʿiliñ fāʿili olan "ben" bellidir.

281 - Eger fiʿiliñ fāʿili belli degil ise mechūldür. Kaġıd kesildi didigimizde kesmek fiʿiliniñ fāʿili burada maʿlūm degildir.

"Kaġıd kesildi." mis̱ālinde kaġıd: "mefʿūl"dür; lākin edāt mefʿūliyyeti maḥẕūfdur; çünki fiʿil maʿlūm idilirse "Kaġıdı kesdim." olur.

İşte böyle efʿāl-i mechūlede mefʿūllere: "Nā'ib-i fāʿil" dinir.

282 - Bir fiʿil-i maʿlūmı, mechūl ḳılmaḳ içün edāt-ı maṣdardan evvel bir l getirilir ve mā-ḳabli ḥarekelenir.

Kesmek: kesilmek, dizmek: dizilmek gibi.[33]

Faḳaṭ ḥarekeden ziyāde ḥurūf-ı imlāya riʿāyet mūcib-i sühūlet oldığından "kesmek: kesilmek", "dizmek: dizilmek" yazılması daha evlādır. Aḥvāl-i sā'irede daḫı bu ḳāʿide cārīdir.

283 - Eger "lam" yaḫūd "elif, vav, he, ye" ḥarflerinden biri var ise bir "nun" getirilir.

Bilmek: bilinmek, istemek: istenmek, aramaḳ: aranmaḳ, ḳurumaḳ, ḳurutmaḳ, giymek: giyinmek gibi.

284 - Mefʿūlün ileyh olan efʿāl-i lāzımeden de mechūl gelir:

Gitmemek, gidilmek gibi.

285 - "Esnemek", "uyumaḳ" gibi mefʿūlün ʿileyh almayan fiʿillerden mechūl gelmez.

286 - "Erimek" gibi edāt-ı maṣdardan evvel "tā-i taʿdiye" olan maṣdarlarıñ mechūllerinde "t", "d" ye münḳalib olur:

Eritmek: eridilmek, aramaḳ: aradılmaḳ, ḳabartmaḳ: ḳabardılmak, oḳumaḳ: oḳudılmaḳ[34] gibi.

İşitmek: işidilmek, unutmaḳ: unudılmaḳ: oḳutmaḳ: avudılmaḳ, gitmek: gidebilmek, gütmek: güdilmek. Bu maṣdarlar da böyle olur.

"İtmek" maṣdarı "eylemek" maʿnāsına ise "idilmek", "ḳaḳmaḳ" maʿnāsına ise "itilmek" olur.

Lākin yuḳarıki ḳāʿide cevher kelimede "tā" olan maṣdarlar ḥaḳḳında cārī degildir:

Atmaḳ: atılmaḳ, ṣatmaḳ: ṣatılmaḳ, ḳatmaḳ: ḳatılmaḳ gibi.

---

[33] Bu satır metinde iki defa yazılmıştır.
[34] Bu sözcük metinde "اودلمق" olarak yazılmıştır.

-Mādde-i aṣliyyeniñ āḫiri müteḥarrik olursa muṭāvaʿat ile mechūl ṣūretleri lafẓen müttehid olur. Bunlarıñ birbirinden tefrīḳi ancaḳ ḳarīneye bağlıdır. Meṡelā: aranmaḳ maṣdarı: “öteyi beriyi aramaḳ” maʿnāsına ise muṭāvaʿat, başḳa birisi ṭarafından bir şey’ taḥarrī idilmek maʿnāsına ise “mechūl” dür. Sevinmek, boyanmaḳ[35] maṣdarları daḫı nefse maʿṭūf olunca muṭāvaʿat olmaz, mechūldür.

Bundan māʿadā “lām” ile müstaʿmel olan muṭāvaʿat ṣīġası daḫı lafẓen mechūle beñzer. “Dikilmek” gibi ki eger “ayaḳ üzere dikilmek” maʿnāsına olursa muṭāvaʿat ve aġac dikilmek gibi maḥalde müstaʿmel ise mechūldür.

-Baʿżan “lām-ı meftūḥ” ile “nun-ı sākine” bir isme ilḥāḳ olunub edāt-ı muṭāvaʿat olur. “Evlenmek”, “kederlenmek”, “ḫuylanmaḳ” gibi

-Baʿżan ṣıfatlara lāḥiḳ olur. “Ḫastelenmek” gibi.

-Baʿżan lām ile nun yerine tekellüf ve teşbih maʿnāsını ifāde iden bir (ş) getirilir.

Şāʿirleşmek, katilleşmek frenkleşmek gibi, ki şāʿirlige, kātiblige frenklige taḳlīd itmek dimekdir.

287 - Bir maṣdardan ṭoḳuz fiʿili çıḳarmaḳ içün evvelā: edāt-ı maṣdardan olan “mek” veya “maḳ” çıḳarılmalı. Bāḳī ḳalan mādde-i aṣliyye “emr-i ḥāżır” ṣīġasınıñ müfredidir:

Meṡelā: sevmek maṣdarından edāt-ı maṣdariyyet ḳaldırıldıḳda “sev” ḳalır, ki bu emr-i ḥāżırıñ müfredidir.

288 - Bu ḥālde āḫirine bir “ñ, vav, elif, he, ye”

---

[35] Bu sözcük metinde "بيانمق" olarak yazılmıştır.

ḥarflerinden biri bulunanlarda bir "iñ" ʿilāve olunursa cemʿ olur:

Mes̱elā: "sev, seviñ", "ara, arayıñ" gibi.

Müfred		**Cemʿ**		**Müfred**	**Cemʿ**
Gelmek:	gel	geliñ.	Aramaḳ:	ara	arayıñ:
Ḳalmaḳ:	ḳal	ḳalıñ.	İstemek:	iste	isteyiñ

Taʿẓīm içün eks̱eriyā "ñ" den ṣoñra bir "z" ziyāde ḳılınır:

"Geliñiz", "ḳalıñız" gibi.

289 - Emr-i ḥāżır ṣīġası bir ādeme emr içün ḳullanılır:

Gel, Ḥüseyin git, derse çalış gibi.

Emr-i ḥāżıra bir "mim-i nāfiye" ilḥāḳ idilirse nehy-i ḥāżır olur.

Sevme sevmeyiñ gibi.

290 - Emr-i ḥāżırıñ āẖirine bir "sun", "sin" ʿilāve olunursa emr-i ġā'ib olur: "gelsin", "ḳalsın", "götürsün" gibi. Āẖirine "ler" ʿilāve olunursa cemʿ yapılır:

Gelsinler, ḳalsınlar, götürsünler gibi.

	Müfred	**Cemʿ**
Ḳalmaḳ:	Ḳalsın	Ḳalsınlar.
Gelmek,	Gelsin	Gelsinler.

291 - Emr-i ġā'ib ṣīġası mütekellim ve muẖāṭabıñ ġayrı olaraḳ ḥaḳḳında söz söylenen bir adama emr içün ḳullanılır.

Ḥüseyin gelsin, derse çalışsın, anlar da gitsinler, ḳaçsınlar gibi.

-Emr-i ġā'ibde ẖafīflerde "me" s̱aḳīllerde "ma" ilḥāḳ idilirse nehy-i ġā'ib olur.

Gelmesin, ḳalmasın gibi.

292 - Emr-i ḥāżırıñ āḫirine sākin ise bir “he” ve “elif, vav, he, ye” ḥarflerinden biri olanlara bir “ye” ʿilāve olunursa fiʿil-i iltizāmī ṣīġasınıñ müfred-i ġā’ib çıḳar.

Seve, oḳuya, araya gibi.

293[36] - Āḫirine żamā’ir-i nisbiyye ʿilāve idilirse diger ṣīġaları teşkīl olunur.

Müfred-i	mütekellim	Seveyim	Ḳalayım
"	muḫāṭab	Sevesiñ	Ḳalasıñ
"	ġā’ib	Seve	Ḳala
Cemʿ-i	mütekellim	Sevelim	Ḳalalım
"	muḫāṭab	Sevesiñiz	Ḳalasıñız
"	ġā’ib	Seveler	Ḳalalar

294 - Bir işiñ yapılması mütekellimiñ maṭlūbı oldığı beyān idilmek istenilirse bu ṣīġa ile ifāde idilir.

(İḫṭār) - “İtmek”, “gitmek”, “işitmek” fiʿillerinden:

“İdeyim”, “gideyim”, “işideyim” gelir.

Fiʿil-i iltizāmīniñ müfred-i ġā’ib nādiren ṣıfat maḳāmında ḳullanılır:

Ṣapa yol gibi.

-Faḳaṭ eks̱eriyetle duāʿ maḳāmında söylenir.

Allah muvaffaḳ eyleye, ḫayırlı işler göre gibi.

-Fiʿil-i iltizāmī müfred-i ġā’ib āḫirine “si” ʿilāve idildikde bir nevʿ ṣıfat ḥāṣıl olur, ki fiʿiliñ lāzıme'l- icrā oldığını mübeyyendir:

Viresiye, gelesiye, batasıya gibi.

-Baʿżan daḫı bu ṣūret bedduāʿ maḳāmında īrād olunur.

[36] Metinde “293” yerine “923” yazılmıştır.

Görülesi, adı batası gibi.

Faḳaṭ bunda temennī mevcūddur.

-Fiʿil-i iltizāmīniñ müfred-i ġā'ib āḫirine "rek" veyāḫūd "raḳ" getirilerek diger bir ṣıfat daha teşkīl idilir, ki buña "ḥāl terkībi" dinir. Bu terkīb, fāʿiliñ fiʿili işlerken bulundıġı ḥāli beyān ider.

Gülerek geldi, sevinerek gitdi gibi.

-Baʿżan tekrār olunaraḳ "rek" yāḫūd "raḳ" ḳaldırılır:

"Düşe ḳalḳa", "bata çıḳa" gibi ki "düşerek", "ḳalḳaraḳ", "bataraḳ", "çıḳaraḳ" dimekdir.

295 - Emr-i ḥāżırıñ āḫirine maṣdar-ı ḫafīf ise bir "meli" ve s̱aḳīl ise "malı" ʿilāve olunursa "fiʿil-i vücūbī" niñ müfred-i ġā'ibi olur. Baʿde żamā'ir-i nisbiyye ziyāde idilerek bu fiʿiliñ ṣīġaları teşkīl olunur.

Müfred-i	mütekellim	Sevmeliyim	
"	muḫāṭab	Sevmelisiñ	
"	ġā'ib	Sevmeli	
Cemʿ-i	mütekellim	Sevmeliyiz	
"	muḫāṭab	Sevmelisiñiz	
"	ġā'ib	Sevmeliler	
Ve kez̠ā	Müfred-i	mütekellim	Ḳalmalıyım
"	muḫāṭab	Ḳalmalısıñ	
"	ġā'ib	Ḳalmalı	
Cemʿ-i	mütekellim	Ḳalmalıyız	
"	muḫāṭab	Ḳalmalısıñız	
"	ġā'ib	Ḳalmalılar	

296 - Bir işi işlemek içün fāʾiline lüzūm gösterilmek lāzım gelirse bu ṣīġa ile ifāde-i merām olur.

(İḫṭār) - Emirler, fiʿil-i vücūbī ve iltizāmīler, istiḳbāl içün ḳullanılır.

297 - Emr-i ḥāżırıñ ṣoñuna bir "di" ʿilāve olunursa māżī-i şühūdīniñ müfred-i ġā'ib olur. Baʿde żamīr-i fiʿilīler ziyāde idilerek bir veche anı ṣīġası teşkīl olunur:

			Ḫafīf	Ṡaḳīl
Müfred-i	mütekellim	:	Sevdim	Ḳaldım
"	muḫāṭab	:	Sevdiñ	Ḳaldıñ
"	ġā'ib	:	Sevdi	Ḳaldı
Cemʿ-i	mütekellim	:	Sevdik	Ḳaldıḳ
"	muḫāṭab	:	Sevdiñiz	Ḳaldıñız
"	ġā'ib	:	Sevdiler	Ḳaldılar

Ekṡeriyā sevdim, sevdiñ, ḳaldım, ḳaldıñ, sevdik, ḳaldıḳ yazılır.

Māżī-i şühūdīniñ cemʿ-i mütekellim ṣīġası, baʿżan ism-i fāʿil ism-i mefʿūl maʿnāsında daḫı istiʿmāl olunur. "Anı görmedik adam ḳalmadı." "Yapmadıḳ iş bıraḳmadıḳ", ki "görmeyen", "yapılmayan" dimekdir.

298 - Māżī-i şühūdī ṣīġası mütekellimiñ geçmiş zamānda göziyle gördigi şey'i ifāde ider.

299 - Emr-i ḥāżırıñ āḫirine bir "miş" ʿilāve olunursa māżī-i

naḳlīniñ müfred-i ġā’ib ḥāṣıl olur. Baʿde żamīr-i nisbīler ziyāde idilerek bir veche ātī ṣīġası teşkīl olunur.

Müfred-i	mütekellim	Sevmişim
"	muḫāṭab	Sevmişsiñ
"	ġā’ib	Sevmiş
Cemʿ-i	mütekellim	Sevmişiz
"	muḫāṭab	Sevmişsiñiz
"	ġā’ib	Sevmişler

300 - Māżī-i naḳlī ṣīġası, mütekellimiñ geçmiş zamānda olan işi işitmekle bildigini ifāde içün ḳullanılır.

Māżī-i naḳlīniñ müfred-i ġā’ib, baʿżan ṣıfat maḳāmında da ḳullanılır. “Geçmiş zamān”, “olmuş iş” gibi.

301 - Fiʿil-i iltizāmīniñ müfred-i ġā’ib āḫirine bir “yor” ʿilāve olunursa ḥāliñ müfred-i ġā’ib ḥāṣıl olur. Baʿde żamīr-i nisbīler ʿilāve olunaraḳ ṣīġası teşkīl olunur.

Seviyorum	Seviyoruz
Seviyorsuñ	Seviyorsuñuz
Seviyor	Seviyorlar

Bu ṣīġayı:

Seviyorum	Seviyoruz
Seviyorsuñ	Seviyorsuñuz
Seviyor	Seviyorlar

ṣūretinde yazarlar.

302 - Ḥāl ṣīġası, şimdiki zamānda olan bir işi beyān

itmek içün ḳullanılır.

303 - Fiʿil-i iltizāmīniñ müfred-i ġā'ib āḫirine bir "cek" veya "caḳ" ʿilāve olunursa istiḳbāl ṣīġasınıñ müfred-i ġā'ib ḥāṣıl olur. Baʿde żamīr-i nisbīler ziyāde idilerek ṣīġası teşkīl olunur.

Sevecegim	Ḳalacağım
Seveceksiñ	Ḳalacaḳsıñ
Sevecek	Ḳalacaḳ
Sevecegiz	Ḳalacağız
Seveceksiñiz	Ḳalacaḳsıñız
Sevecekler	Ḳalacaḳlar

304 - İstiḳbāl ṣīġası, bir işiñ gelecek zamānda olacağını beyān itmek içün ḳullanılır.

Müstaḳbeliñ müfred-i ġā'ib ṣūreti, baʿżan ṣıfat makāmında ḳullanılır. "Gelecek zamān", "gelecek sene" gibi.

305 - Emr-i ḥāżırıñ nihāyetinde bir "r" ʿilāve olunursa mużāriʿniñ müfred-i ġā'ib ḥāṣıl olur. Baʿde żamīr-i nisbīler ziyāde idilerek ṣīġası teşkīl olunur:

Oḳurum, oḳursuñ, oḳur, oḳuruz, oḳursuñuz, oḳurlar.

306 - Āḫiri müteḥarrik olan mużāriʿler böyle taṣrīf olunur; lākin āḫiri sākinlerde ḥarekelenir. Bu ḥareke ise pek muḫtelifdir. Şöyle ki:

1) İki heceli maṣdarlarda üstün gelir: sever, yazar, üzerim, gezeriz gibi.

"Bulmaḳ" dan, bulur, "görmek" den, görür, "virmek"den, virir, "almak"dan alır, "bilmek"den bilir, "ṣanmaḳ"dan ṣanır, "ḳalmaḳ"dan ḳalır, "çalmaḳ"dan çalar, "gelmek"den gelir, "itmek"den ider, "gitmek" den gider müstes̱nādır.

2) Mādde-i aṣliyyesindeki ḥarfleriñ üçi birden bir ḥarekeli ise üçünci ḥarf üstün oḳunur. "Ölçmek"den, ölçer, "sivritmek" den, sivritir gibi.

3) Oṭurmaḳ, buyurmaḳ gibi olan maṣdarlarda daḫı oṭurur, buyurur olur.

4) İşitmek, ışırmaḳ, çevirmek, devirmek gibi olan maṣdarlarda daḫı işidir, ışırır, çevirir, gelir.

5) Ḳışḳanmaḳ, ḳullanmaḳ gibi maṣdarlarda daḫı ḳışḳanır, ḳullanır gelir.

Birḳaç mis̱āl daha:

İtmek	Ḳışḳanmaḳ	İşitmek	Oṭurmaḳ	Çalmaḳ
İderim	Ḳışḳanırım	İşidirim	Oṭururum	Çalarım
İdersiñ	Ḳışḳanırsıñ	İşidirsiñ	Oṭurursuñ	Çalarsıñ
İder	Ḳışḳanır	İşidir	Oṭurur	Çalar
İderiz	Ḳışḳanırız	İşidiriz	Oṭururuz	Çalarız
İdersiñiz	Ḳışḳanırsıñız	İşidirsiñiz	Oṭurursuñuz	Çalarsıñız
İderler	Ḳışḳanırlar	İşidirler	Oṭururlar	Çalarlar

307 - Mużāriʿ ṣīġası, hem ḥāle ve hem istiḳbāle rāciʿ olur; yaʿnī: īcābına göre ḥāl ve istiḳbāl maʿnāsı virir. "Şimdi

gelirim”, “aḳşam giderim” gibi.

Mużāriʿñ müfred-i ġā’ib, baʿżan ṣıfat maʿnāsında ḳullanılır: “yanar ṭaġ”, “aḳar ṣu” gibi.

Birḳaç Maṣdar-ı Terkīb-i Semāʿiyye Ḥaḳḳındadır

Atmaḳ	İtmek	Ötmek	Örtmek	Açmaḳ
Acımaḳ	İçmek	Uçmaḳ	Aramaḳ	Ödemek
Erimek	Aramaḳ	İrmek	Örmek	Üremek
Urmaḳ	Ezmek	Azmaḳ	Üzmek	Uzamaḳ
Esmek	Eşmek	Aşmaḳ	Üşmek	Üşümek
Aṣmaḳ	Aġmaḳ	Oġmaḳ	Aḳmaḳ	Oḳumaḳ
Ekmek	Egmek	Añmaḳ	Ögmek	Ünmek
Elemek	Almaḳ	Ölmek	Olmaḳ	Ulumaḳ
Emmek	Ummaḳ	İnmek	Aymaḳ	Uymaḳ
Ovmaḳ	Batmaḳ	Bitmek	Biçmek	Budamaḳ
Bürümek	Burmaḳ	Bezmek	Bezemek	Büzmek
Bozmaḳ	Pişmek	Boşamaḳ	Baṣmaḳ	Boġmaḳ
Baḳmaḳ	Bıḳmaḳ	Bükmek	Bilmek	Bilemek
Bölmek	Bulmaḳ	Bulamaḳ	Yanmaḳ	Binmek
Bunamaḳ	Büyümek	Boyamaḳ	Tünemek	Türemek
Çürümek	Çizmek	Çözmek	Çaḳmaḳ	Çıḳmaḳ
Çekmek	Çökmek	Çelmek	Çatmaḳ	Caymaḳ
Dimek	Ditmek	Dirmek	Diremek	Dürmek
Dizmek	Düzmek	Düşmek	Dişemek	Düşmek
Döşemek	Diñmek	Dikmek	Dögmek	Dökmek
Delmek	Dilmek	Dilemek	Denemek	Dinmek
Seçmek	Sermek	Sürmek	Sürtmek	Sezmek

Süzmek	Süsmek	Segmek	Sögmek	Silmek
Sinmek	Sönmek	Sevmek	Şaşmaḳ	Şişmek
Ṣapmaḳ	Ṣatmaḳ	Ṣaçmaḳ	Ṣarmaḳ	Ṣormaḳ
Ṣızmaḳ	Ṣuṣmaḳ	Ṣaġmaḳ	Ṣıġmaḳ	Ṣıġamaḳ
Ṣoġumaḳ	Ṣıḳmaḳ	Ṣoḳmaḳ	Ṣalmaḳ	Ṣolmaḳ
Ṣolumaḳ	Ṣanmaḳ	Ṣınamaḳ	Ṣunmaḳ	Ṣavmaḳ
Ṣıvamaḳ	Ṣaymaḳ	Ṣoymaḳ	Ṭapmaḳ	Ṭatmaḳ
Ṭutmaḳ	Ṭaramaḳ	Ṭaşmaḳ	Ṭaşımaḳ	Ṭoġmaḳ
Ṭaḳmaḳ	Ṭıḳmaḳ	Ṭıḳamaḳ	Ṭoḳumaḳ	Ṭoñmaḳ
Ṭalmaḳ	Ṭalamaḳ	Ṭolmaḳ	Ṭolamaḳ	Ṭınmaḳ
Ṭayamaḳ	Ṭoymaḳ	Duymaḳ	Ḳapmaḳ	Ḳapamaḳ
Ḳıpmaḳ	Ḳoymaḳ	Ḳatmaḳ	Ḳaçmaḳ	Ḳocumaḳ
Ḳocalmaḳ	Ḳırmaḳ	Ḳurmaḳ	Ḳorumaḳ	Ḳurumaḳ
Ḳazmaḳ	Ḳazımaḳ	Ḳızmaḳ	Ḳaşımaḳ	Ḳoşmaḳ
Ḳaşmaḳ	Ḳıṣmaḳ	Ḳuṣmaḳ	Ḳoġmaḳ	Ḳaḳmaḳ
Ḳoḳmaḳ	Ḳalmaḳ	Ḳılmaḳ	Ḳaymaḳ	Ḳanamaḳ
Gitmek	Gütmek	Geçmek	Göçmek	Germek
Girmek	Görmek	Görünmek	Gezmek	Kesmek
Virmek	Yapmaḳ	Yetmek	Yatmaḳ	Yutmaḳ
Küsmek	Gelmek	Gülmek	Gömmek	Giymek
Yedmek	Yermek	Yarmaḳ	Yaramaḳ	Yürümek
Yormaḳ	Yüzmek	Yaşamaḳ	Yaġmaḳ	Yıġmaḳ
Yaḳmaḳ	Yıḳmaḳ	Yıḳamaḳ	Yeñmek	Yalamaḳ
Yummaḳ	Yunmaḳ	Yapmaḳ		
Abanmaḳ	Alışmaḳ	Oturmaḳ	Utanmaḳ	Acımaḳ
Oḳşamaḳ	Azıtmaḳ	Örtmek	Ürkmek	İstemek
Esgimek	Esnemek	İşitmek	Eşelemek	Iṣırmaḳ
Iṣlamaḳ	Uṣanmaḳ	Ağrımaḳ	Uğramaḳ	Ağlamaḳ

Ögürmek	Ekşimek	Ögülmek	Ölçmek	Aldamaḳ
İlişmek	Üleşmek	Unutmaḳ	İncitmek	Oynatmaḳ
Avutmaḳ	Ayırmaḳ	Eylemek	Oynamaḳ	Uyanmaḳ
Becermek	Bıraḳmaḳ	Birikmek	Porşumaḳ	Beslemek
Beñzemek	Beklemek	Begenmek	Bellemek	Buyurmaḳ
Titremek	Tükürmek	Çabalamaḳ	Çarpmaḳ	Çırpmaḳ
Çignemek	Çaḳmaḳ	Çintmek	Çevirmek	Düşünmek
Diñlemek	Zıbarmaḳ	Süpürmek	Serpmek	Silkmek
Sevişmek	Söylemek	Şımarmaḳ	Şataşmaḳ	Şıçramaḳ
Şıyırtmaḳ	Şarşmaḳ	Şarḳmaḳ	Şaḳlamaḳ	Şaḳınmaḳ
Şallamaḳ	Şavaşmaḳ	Ṭadanmaḳ	Ṭaratmaḳ	Ṭaslamaḳ
Ṭağıtmaḳ	Ṭoġramaḳ	Ṭoḳunmaḳ	Ṭamlamaḳ	Ḳurtarmaḳ
Ḳazanmaḳ	Ḳaġşamaḳ	Ḳañırmaḳ	Ḳalḳmaḳ	Ḳamaşmaḳ
Ḳapmaḳ	Ḳavramaḳ	Ḳıvırmaḳ	Ḳavuşmaḳ	Ḳayırmaḳ
Ḳaynamaḳ	Girmek	Gecikmek	Kertmek	Gözükmek
Götürmek	Gizlemek	Küsünmek	Kişenmek	Gegirmek
Gügremek	Güvenmek	Gülüşmek	Gevremek	Gevşemek
Gevelemek	Yıpramaḳ	Yırtmaḳ	Yormaḳ	Yuġurmaḳ
Yumuşamaḳ	Ürpermek	Örselemek	Irġalamaḳ	İrkilmek
Esirgemek	Aḳtarmaḳ	Aḳşırmaḳ	İgrenmek	Öksürmek
İmrenmek	Ayartmaḳ	Burḳulmaḳ	Püsgürmek	Bağışlamaḳ
Bilemek	Titsinmek	Püskürmek	Ṭasarlamaḳ	Ṭasmalamaḳ
Tekerlemek	Çıldırmaḳ	Divşürmek	Şırtarmaḳ	Şayıḳlamaḳ
Ṭırmalamaḳ	Ṭıḳsırmaḳ	Ṭaranmaḳ	Ḳurtarmaḳ	Ḳurcalamaḳ
Ḳullanmaḳ	Göndermek	Hayḳırmaḳ	Yadırġamaḳ	Yeltenmek
Yalvarmaḳ	Yuvarlamaḳ			

Mürekkeb Fiʿiller

308 - Mürekkeb fiʿiller, iʿāne fiʿilleri ile terkib ider.

309 - "idi" fiʿil-i iʿāne olub māżī-i naḳlīsi "imiş" ve ṣīġa-i şarṭiyyesi "ise" dir. Başḳa ṣīġası yoḳdur.

Māżī-i Şühūdī

idi	idiñ	idim	idiler	idiñiz	idik

Māżī-i Naḳlī

imiş	imişsin	imiş	imişler	imişsiñiz	imişiz

Ṣīġa-i Şarṭiyye

ise	iseñ	isem	iseler	iseñiz	isek

310 - Bu üç ṣīġadan "idi" fiʿil-i iʿānesiyle terkib iden fiʿillere, "efʿāl-i ḥikāye", "imiş" fiʿil-i iʿānesiyle terkib iden fiʿillere "efʿāl-i rivāyet", "ise" fiʿil-i iʿānesiyle terkib idenlerde, "efʿāl-i şarṭiyye" dinir.

Fiʿil-i İʿāne ile Mürekkeb Ṣīġalar

Ḥikāye-i İltizāmīniñ Ḫafīf Ḥarekelisi

Seveydi	seveydiñ	seveydim	seveydiler	seveydiñiz	seveydik

Ağır Ḥarekelisi

Yazaydı yazaydıñ yazaydım yazaydılar yazaydıñız yazaydıḳ

“Seveydi”, “seve idi” niñ muḫaffefi oldıġı gibi “yazaydı” daḫı “yaza idi” niñ muḫaffefidir.

Ḥikāye-i Fiʿil-i Vücūbī

Sevmeli idi	Sevmeli idiñ	Sevmeli idim
Sevmeli idiler	Sevmeli idiñiz	Sevmeli idik

Bunlar daḫı baʿżan taḫfīf olunarak sevmeliydim, sevmeliydiñ, sevmeliydi dinir.

Ağır ḥarekeliler daḫı böyledir; faḳaṭ muḫaffefiñ cemʿ-i mütekelliminde fiʿil-i iʿāneniñ “kaf” ı, “ḳaf”a tebdīl olunur. Mes̱elā: “yazmalıydıḳ” dinir.

Ḥikāye-i Māżī-i Şühūdī

Ḫafīf Ḥarekeli

Sevdiydi	Sevdiydiñ	Sevdiydim
Sevdiydiler	Sevdiydiñiz	Sevdiydik

Ağır Ḥarekeli

Yazdıydı	Yazdıydıñ	Yazdıydım
Yazdıydılar	Yazdıydıñız	Yazdıydıḳ

Ṣūret-i Digerle Taṣrīfi

Sevdi idi	Sevdiñ idi	Sevdim idi
Sevdiler idi	Sevdiñiz idi	Sevdik idi

Bu ṣūretde ḫafīf ḥarekeli ile ağır ḥarekelileriñ beyninde bir farḳ yoḳdur.

Ḥikāye-i Māżī-i Naḳlī

Sevmiş idi	Sevmiş idiñ	Sevmiş idim
Sevmiş idiler	Sevmiş idiñiz	Sevmiş idik

Baʿżan yalñız elifiñ ḥaẕfıyla taḫfīf olunaraḳ “sevmişidi” diye de taṣrīf olunur. Baʿżan “idi” niñ “i” si daḫı ḥaẕf olunub “sevmişdi” ṣūretinde de yazılır.

Ḥikāye-i Ḥāl

Seveyor idi	Seveyor idiñ	Seveyor idim
Seveyor idiler	Seveyor idiñiz	Seveyor idik

Bunlar daḫı baʿżan elif ve yeniñ ḥaẕfıyla taḫfīf olunur; mes̱elā: “seveyordı” dinilir ki bu vechle taṣrīf olunur; faḳaṭ cemʿ-i mütekellimde gerek ḫafīf ḥarekeli olsun, gerek ağır ḥarekeli olsun lede'l-taḫfīf fiʿil-i iʿāneniñ kefi ḳafa tebdīl olunur. Mes̱elā: “seveyorduḳ”, “yazayorduḳ” dinilir.

Seviyordum, seviyorduñ, seviyordı, seviyorduḳ, seviyorduñuz, seviyordılar diye de taṣrīf olunur ki şimdi ḳullanılan bu ṣūretdir.

Ḥikāye-i Müstaḳbel

Sevecek idi	Sevecek idiñ	Sevecek idim
Sevecek idiler	Sevecek idiñiz	Sevecek idik

Ḥikāye-i Mużāriʿ

Sever idi	Sever idiñ	Sever idim
Sever idiler	Sever idiñiz	Sever idik

Bunlar eks̱eriyā taḫfīf olunur "severdi", "severdiñ" diye taṣrīf olunur. Ağır ḥarekelileri daḫı bu vechledir; faḳaṭ cemʿ-i mütekelliminde bir minvāl-i sābıḳ kaf ḳafa tebdīl olunarak, mes̱elā: yazardıḳ dinilir. Menfīleri daḫı ʿayniyle bu ḳıyās üzere taṣrīf olunur.

Rivāyet-i Fiʿil-i İltizāmī

Seveymiş	Seveymişsiñ	Seveymişim
Seveymişler	Seveymişsiñiz	Seveymişiz

Rivāyet-i Fiʿil-i Vücūbī

Sevmeli imiş	Sevmeli imişsiñ	Sevmeli imişim
Sevmeli imişler	Sevmeli imişsiñiz	Sevmeli imişiz

Rivāyet-i māżī-i şühūdī ṣīġası yoḳdur. Rivāyet-i māżī-i naḳlīye geçelim:

Rivāyet-i Māżī-i Naḳlī

Sevmiş imiş	Sevmiş imişsiñ	Sevmiş imişim
Sevmiş imişler	Sevmiş imişsiñiz	Sevmiş imişiz

Rivāyet-i Ḥāl

Seviyor imiş	Seviyor imişsiñ	Seviyor imişim
Seviyor imişler	Seviyor imişsiñiz	Seviyor imişiz

Bu daẖı taẖfīf olunaraḳ “seveyormuş, seveyormuşsuñ” diye taṣrīf olunur. “Seviyormuş”, “seviyormuşsuñ” ṣūreti daha maḳbūldür.

Rivāyet-i Müstaḳbel

Sevecek imiş	Sevecek imişsiñ	Sevecek imişim
Sevecek imişler	Sevecek imişsiñiz	Sevecek imişiz

Bunlar daẖı baʿżan taẖfīf olunaraḳ “sevecekmiş” diye taṣrīf olunur.

Rivāyet-i Mużāriʿ

Sever idi	Sever idiñ	Sever idim
Sever idiler	Sever idiñiz	Sever idik

Bunlar daẖı eks̱eriyā taẖfīf olunaraḳ “severdi” diye taṣrīf olunur. Bu ṣūretde cemʿ-i mütekellimde kef ḳafa tebdīl idilir. Mes̱elā: “yazardıḳ” dinilir.

Efʿāl-i Şarṭiyye

Fiʿil-i İltizāmī-i Şarṭī

Sevse	Sevseñ	Sevsem
Sevseler	Sevseñiz	Sevsek

Fiʿil-i Vücūbī-i Şarṭī

Sevmeli ise	Sevmeli iseñ	Sevmeli isem
Sevmeli iseler	Sevmeli iseñiz	Sevmeli isek

Baʿżan elifiñ ḥaẕfıyla taḫfīf ve vaṣl olunaraḳ “sevmeliyse” diye de taṣrīf olunabilir.

Māżī-i Şühūdī-i Şarṭī

Sevdi ise	Sevdiñ ise	Sevdim ise
Sevdiler ise	Sevdiñiz ise	Sevdik ise

Diger Ṣūret

Sevdiyse	Sevdiyseñ	Sevdiysem
Sevdiyseler	Sevdiyseñiz	Sevdiysek

Bunuñ Ağır Ḥarekelisi

Yazdıysa	Yazdıysañ	Yazdıysam
Yazdıysalar	Yazdıysañız	Yazdıysaḳ

Māżī-i Naḳlī-i Şarṭī

Sevmiş ise	Sevmiş iseñ	Sevmiş isem
Sevmiş iseler	Sevmiş iseñiz	Sevmiş isek

Bunlar daḫı baʿżan taḫfīf ile “sevmişse” yāḫūd “sevmişse” diye taṣrīf olunur.

Ḥāl-i Şarṭī

Seviyor ise	Seviyor iseñ	Seviyor isem
Seviyor iseler	Seviyor iseñiz	Seviyor isek

Müstaḳbel-i Şarṭī

Sevecek ise	Sevecek iseñ	Sevecek isem
Sevecek iseler	Sevecek iseñiz	Sevecek isek

Mużāriʿ-i Şarṭī

Sever ise	Sever iseñ	Sever isem
Sever iseler	Sever iseñiz	Sever isek

Efʿāl-i Taʿciliyye

311 - Bir maṣdarıñ edāt-ı maṣdarı ḳaldırıldıḳdan ṣoñra bir "i" ʿilāve olunaraḳ "virmek" maṣdarıyla berāber taṣrīf olunursa böyle fiʿillere "taʿciliyye" dinir; mes̱elā: "yazı virdim", "yazı virmiş", "yazı virmeli", "yazı vireyim", "yazı virir", "yazı virecek", "yazı viriyor" gibi.

Efʿāl-i İḳtidāriyye

312 - Fiʿil-i iltizāmīniñ müfred-i ġā'ibi: "bilmek" maṣdarıyla berāber taṣrīf olunursa böyle fiʿillere "iḳtidāriyye" dinir: "yazabildim", "yazabilmiş", "yazabilecek", "yazabilir", "yazabile", "yazabilmeli", "yazabiliyor" gibi.

Efʿāl-i Muḳārebe

313 - Fiʿil-i iltizāmīniñ müfred-i ġā'ibi: "yazmaḳ" maṣdarıyla berāber taṣrīf olunursa böyle fiʿillere: "muḳārebe" dinir: düşe yazdım gibi, ki yalñız māżī-i ṣīġaları ḳullanılırdı.

Efʿāl-i Taʿciliyye

Māżī-i Şühūdī	**Māżī-i Naḳlī**	**Ḥāl**
Yazı virdim	Yazı virmişim	Yazı viriyorum
" virdiñ	" virmişsiñ	" viriyorsuñ
" virdi	" virmiş	" viriyor
" virdik	" virmişiz	" viriyoruz
" virdiñiz	" virmişsiñiz	" viriyorsuñuz
" virdiler	" virmişler	" viriyorlar

Mużāriʿ	**İstiḳbāl**	**Vücūbī**
Yazı viririm	Yazı virecegim	Yazı virmeliyim
" virirsiñ	" vireceksiñ	" virmelisiñ
" virir	" virecek	" virmeli
" viririz	" virecegiz	" virmeliyiz
" virirsiñiz	" vireceksiñiz	" virmelisiñiz
" virirler	" virecekler	" virmeliler

İltizāmī	**Emr-i Ḥāżır**
Yazı vireyim	Yazı vir
" viresiñ	Yazı viriñ
" vire	Yazı viriñiz
" virelim	Emr-i ġā'ib
" viresiñiz	Yazı virirsin
" vireler	Yazı virsinler

İḳtidāriyye

Māżī-i Şühūdī	**Māżī-i Naḳlī**	**Ḥāl**
Yaza bildim	Yaza bilmişim	Yaza biliyorum
" bildiñ	" bilmişsiñ	" biliyorsuñ
" bildi	" bilmiş	" biliyor

Yaza bildik	Yaza bilmişiz	Yaza biliyoruz
" bildiniz	" bilmişiñiz	" biliyorsuñuz
" bildiler	" bilmişler	" biliyorlar

Mużāriʿ	**İstiḳbāl**	**Vücūbī**
Yaza bilirim	Yaza bilecegim	Yaza bilmeliyim
" bilirsiñ	" bileceksiñ	" bilmelisiñ
" bilir	" bilecek	" bilmeli
" biliriz	" bilecegiz	" bilmeliyiz
" bilirsiñiz	" bileceksiñiz	" bilmelisiñiz
" bilirler	" bilecekler	" bilmeliler

İltizāmī	**Emr-i Ḥāżır**
Yaza bileyim	Yaza bil
" bilesiñ	" biliñ
" bile	" biliñiz
" bilelim	**Emr-i ġā'ib**
" bilesiñiz	Yaza bilsin
" bileler	" bilsinler

Sīġa-i[37] Rabṭiyye

"Ṣīġa-i[38] rabṭiyye ", maʿnāları: Diger cümleniñ maʿnālarına merbūṭ olan ṣīġalara dinir, ki beş nevʿdir: ṣīġa-i ʿaṭfiyye, ṣīġa-i tevḳitiyye. Ṣīġa-i taʿḳībiyye, ṣīġa-i intihā'iyye, ṣīġa-i ibtidāʾiyye.

Ṣīġa-i ʿAṭfiyye

Ṣīġa-i ʿaṭfiyye teşkīli içün mādde-i aṣliyyeniñ āḫirine "ub" ḥarfleri ḳonur, buradaki "vav", ḥarf-i imlā ḫıdmetini görür "b" de sākin oḳunur. Mes̱elā

---

[37] Bu sözcük metinde "صيغ" olarak yazılmıştır.
[38] Bu sözcük metinde "صيغ" olarak yazılmıştır.

“Görüb geçdi”, “sevüb oḳşadı”, “gelüb gidecek”, “gelüb oynar” gibi.

Bu ṣīġa, maʿnī cihetiyle māżī-i şühūdī, mużāriʿ, ve müstaḳbele ʿā’id olur. Yaʿnī: merbūṭ oldıġı ṣīġa ne ise kendisi de ʿayn ṣīġa ḥükmündedir. “Gelüb geçdi” mis̱ālinde: māżī-i şühūdīye, “gelüb oynar” mis̱ālinde: mużāriʿe, “gelüb gidecek” mis̱ālinde ise müstaḳbele maʿṭūf olur.

Ṣīġa-i Tevḳītiyye

Māżī-i şühūdīniñ cemʿ-i mütekellimi āḫirine bir “ce” ʿilāvesiyle ḥāṣıl olur bir ṣīġadır, ki cümle-i şarṭiyye yerini ṭutar. Mes̱elā: “Sen oḳuduḳca ẕihniñ açılır” gibi, ki “oḳudıġıñ müddetce” maʿnāsını müfīd olur.

Baʿżan “ce” yerine “de” getirilerek “zamān” ifāde idilir. “Gördükde”, “geldigimde” gibi, ki “gördigi”, geldigi zamān” dimekdir.

Ṣīġa-i Taʿḳībiyye

Mādde-i aṣliyyeniñ āḫiri mükesser ḳılınub ḫafīflerde “cek”, s̱aḳīllerde “caḳ” ʿilāve idilerek ḥuṣūle gelen bir ṣīġadır, ki mażmūnını mābʿedindeki fiʿil taʿḳīb ider. “Gelicek” “olıcaḳ” gibi.

Ṣarf Tārīḫi – Bu ṣīġa, şimdilerde hemān metrūkdur. Ḳudemā ḳullanırdı:

Pertev-i endāz olıcaḳ bezme o dilber-i sāḳī

mis̱ālinde oldıġı gibi.

Ṣīġa-i İntihā’iyye

Mādde-i aṣliyyeniñ āḫirine, sākin ise meksūr, müteḥarrik ise bir de “i” ziyādesiyle “nce” edātı ʿilāve olunaraḳ ḥuṣūle gelen bir ṣīġadır, ki bir fiʿiliñ nihāyet buldıġını beyān ider. “Gelince, gidince” gibi.

Baʿżan “ye dek”, “ye ḳadar” lafẓları daḫı ʿilāve idilir. “Gelinceye dek”, “gidinceye ḳadar” gibi.

Ṣīġa-i İbtidā'iyye

Fiʿil-i iltizāmīniñ müfred-i ġā'ibi āḫirine "li" ʿilāvesiyle teşkīl olunan bir ṣīġadır, ki bir fiʿiliñ ibtidā-yı vuḳūʿından mütekellimiñ "zamān tekellümüne degin" diger bir fiʿiliñ ʿale'l-devām oldığını ifāde ider. "Geleli çoḳ işler gördi" gibi.

Baʿżan āḫirine "beri", "den beri" daḫı żamm olunur. "Geleliden beri" "gideliden beri" mis̱ālleri gibi.

Efʿāl-i Ḳulūb

Ẕihinde bir vaṣfıñ bir şey'e nisbetine delālet eyleyen fiʿillere: "efʿāl-i ḳulūb" dinir. Bu fiʿiller, cümle-i ismiyyeye lāḥiḳ olur. Ḫaber ile terkib iderek mübtedā daḫı anlara: "mefʿūlün bih" olur. Mes̱elā: "Ben seni ʿālim ṣandım" dinildikde bu cümledeki "ṣanmaḳ" fiʿili gibi.

-Baʿżan bu fiʿiller taḳdīm olunaraḳ "cümle-i ḫaberiyye" ye "ki" edātıyla rabṭ olunur. Mes̱elā: "Ben ṣandım, ki o ʿāḳıllıdır" dinir. Faḳaṭ "Ben onuñ ʿāḳıl oldığını ṣandım" dinilmez.

-Ẓann, zuʿm, taḫmīn, iʿtiḳād (eylemek), hep efʿāl-i ḳulūbdan olub "ʿadd" ve "iʿtibār" (eylemek) maʿnāsına "ṣaymaḳ", "re'y itmek" maʿnāsına olaraḳ "görmek" daḫı böyledir. Mes̱elā: "Ben bunı saña çoḳ görmem" taʿbīrinde "çoḳ ṣaymam" dimek olur.

Ama "ṭanımaḳ, sezmek, teşḫīṣ itmek" fiʿilleri efʿāl-i ḳulūbdan maʿdūd olamaz.

-Bilmek, iki ṣūretle ḳullanılır. Birisi: Bir şey'i bir vaṣf ile muttaṣıf diye iʿtiḳād eylemekdir, ki bu ṣūretde efʿāl-i ḳulūbdandır mes̱elā: "Ben anı ʿāḳıl bildim".

Digeri: Bir şey'i almaḳdır ki "ṭanımaḳ" ve "ögrenmek" ḳabīlinden olur. Bu ṣūretde efʿāl-i ḳulūbdan olamaz. Mes̱elā: "Ben onuñ cāhil oldığını sözünden bildim."

Ṣīġa-i Muṭāvaʿat

Muṭāvaʿat fiʿiliñ bir fiʿil ve te's̱īri ḳabūl itmesi dimekdir.

Efʿāl-i muṭāvaʿat ḳāʿide, mādde-i aṣliyyeye bir "nun-ı sākine" ʿilāve idilmek ve āḫiri sākin ise ḥarekelemekdir?

Sevmek den	sevinmek	Ṣalmaḳ	dan	ṣalınmaḳ
Görmek "	görünmek	Söylemek	"	söylenmek
Bulmaḳ "	bulunmaḳ			

Ṣīġa-i Ṣıla

322 - Māżī-i şühūdīniñ cemʿ-i mütekellimi ve istiḳbāl ṣīġasınıñ müfred-i ġā'ib āḫirine bir "i" ʿilāve olunduḳda müfred-i ġā'ib ṣūretiyle ṣīġa-i ṣıla olur. Baʿde żamīr-i iżāfīler ʿilāve idilir.

Taṣrīfi bir veche ātīdir:

Māżī-i Şühūdī: Ḫafīf[39]	**Māżī-i Şühūdī-i: S̱aḳīl**
Sevdigim [1]	Oldıġım [3]
Sevdigiñ	Oldıġıñ
Sevdigi	Oldıġı
Sevdigimiz	Oldıġımız
Sevdigiñiz	Oldıġıñız
Sevdikleri [2]	Oldıḳları

---

[1] Aṣlı "sevdik (سودنك)" dir faḳaṭ "sevdik (سودك)" de yazılır: Ḥarekelenince "sevdigim" ṣūretinde olur.

[2] "Sevdikleri" den "i" ḥaẕf olunur. Yine müstetir bir esre gelir. Bu; istiʿmāldendir.

[3] "Aldıġım"ıñ aṣlı: "aldıḳ" dır. Burada da istiʿmāl; "oldıġım" ṣūretine taḥvīl eylemişdir.

---

[39] Bu sözcük metinde "خفيف" olarak yazılmıştır.

Bu taṣrīf itdigimiz, māżī-i şühūdīsidir. İstiḳbāli ise:

Ḫafīf	**Ṣaḳīl**
Sevecegim	Yazacağım
Sevecegiñ	Yazacağıñ
Sevecegi	Yazacağı
Ḫafīf	**Ṣaḳīl**
Sevecegimiz	Yazacağımız
Sevecegiñiz	Yazacağıñız
Sevecekleri	Yazacaḳları

323 - Cümleler, isim maḳāmında fāʿil, mefʿūl, ṣıfat, ilāḫ olurlar ise anlara " ṣıla cümleleri", fiʿillerine de "ṣıla fiʿilleri" dinir.

Ṣıla fiʿilleri fāʿillerine "ñ" getirilmez. Eger isim ḥālinde ise o vaḳt gelir. Meṡelā:

"Yazı yazdığını gördüm", "Çoḳ uyḳu uyudığını bilir", "Gice, gündüz çalışdığını bundan añladım." miṡāllerindeki ṣılalar fiʿil olduḳlarından fāʿillerine, edāt-ı iżāfet olan, "ñ" gelmemişdir; lākin:

"Eviñ yıḳıldığını gördüm", "çoḳ uyḳunuñ fenā oldığını bilirim", "Aḥmediñ çalışdığını kim inkār ider?" cümlelerinde isimdirler. Buña bināen edāt-ı iżāfet olan "ñ" gelmişdir.

45 – Temrīn

…[40] yerlere lāzım gelen ḥarfleri ḳoyuñ, fiʿil mi isim mi bildiriñ!

... [41]çalışmalıdır. - Ḥüseyin ....

Ben de isterim. – Her gördiginden müstefīd olabilir, her işitdiginden bir ...[42]

---

[40] Metinde bu bölüm silik çıktığı için okunamamıştır.
[41] Metinde bu bölüm silik çıktığı için okunamamıştır.
[42] Metinde bu bölüm silik çıktığı için okunamamıştır.

Aḥmed tenbel oldığından lisān ögrenemedi. – Baʿżılar faḳīr olduḳlarından muʿāvenete muḥtācdırlar - Yidigimden mes’ūl benim.

324 - Ṣıla fiʿilleriniñ lisānımızda eñ çoḳ istiʿmān olunanları: oldığı, oldığına, oldığından, olmasıyla, olmasına ṣūretindeki fiʿilleridir.

Oldığı [1]

325 - Bu fiʿil "ṣıla" olursa āḫirine "cihetle", "üzere" gibi edātlar gelerek taʿlīl ifāde ider.

Ḥüseyin kātib oldığı cihetle bu mektūbı bir ḳalemde yazdı. Maʿlūm oldığı üzere… miṣāllerinde oldığı gibi.

326 - Eger isim olursa mefʿūlün bih olur.

"Bu kitābıñ Ḥüseyiniñ oldığı āşikārdır" "Şu ḳalemiñ babamıñ oldığı maʿlūmdur" gibi.

46 – Temrīn

Aşağıdaki ṣılalar fiʿil mi, ism mi taʿrīf idiñ!

Bu ḫaṣılat-ı muḥsine ile ʿālemde şöhret bulan milletleriñ biri de ʿOs̱mānlı ḫalḳıdır, ki feżā'il-i diyānet ve ʿulüvv-i himmetle muttaṣıf olan ḫavāṣṣ-ı kirāmından efrād-ı ʿavāmına ḳadar infāḳ-ı muḥtācın ḫuṣūṣını kenz-i ḳanāʿatiñ zükūtī mes̱ābesinde bildikleri cihetle ecdādımızıñ bu farīża-i ḫayriyyeyi ifāde gösterdigi mü'es̱s̱er dillerde dā'irdir. - İnsān ecdādınıñ kemāl ve ʿulviyyetle iftiḫār ider. Feyyāż-ı ḳudretiñ bu yerlere iḥsān itdigi bereket cihetiyle ṭoprağı ṭutsañ altun olur.

[1] Cemʿi: olduḳları.

Oldığına [1]

327 - Bu fiʿil ṣıla olursa āḫirine “bināen”, “naẓaran”, “mebnī”, “göre” edātları gelir.

“Oḳuma”, yazma lāzıme-i beşeriyyet oldığına bināen oḳuyub yazmalıdır.” “Aḥmed Efendi çalışḳan oldığına göre bir iş yapabilse” “Bu kāġıd, beyāż oldığına nażarān iyidir.” gibi.

Oldığından

328 - Bu fiʿil ṣıla olursa taʿlīl beyān ider. Miṡāl: “Dünyā müteḥarrik oldığından sükūn muṭlaḳ yoḳdur.” “Siz dā’imā sözüñüzde s̱ebāt itdigiñizden size inanırım.” veyā “Anlar ʿālim olduḳlarından iyi adamlardır.” gibi.

329 - İsim olursa mefʿūlün ʿanhdır.

47 – Temrīn

Aşağıdaki miṡāllerde ṣılaları bulmalı!

İnsān ṭanıdığı şey’i bulamaz. - Edeb bir maʿrifetdir, ki ḫaṣlet-āmūz edeb oldığıçün nāmına “edeb” ve ehli “edīb” tesmiyye olunmuşdur. - Şimdi eñ mü’es̱s̱er silaḥ maʿrifetdir. Hepimiz bu silaḥ ile mücehhez bulunmağla çalışmalıyız. - Efrād-ı beşere göre bedeni dā’ire-i insāniyyet oldığı içün vikāye lāzımdır. - Hangi sarḫoş taṣavvur olunabilir, ki ʿişretden aldığı ẕevḳi, maḫmūrluḳdan çekdigi derde ġālib bulabilsün?

“Bu eviñ ṭar oldığından söz açıldı”, “Benim yidigimden sen de yi.”, “Anıñ içdiginden içme.” miṡāllerinde oldığı gibi.

---

[1] cemʿi: olduḳlarına.

Olmasıyla

330 - Eger ṣıla olursa taʿlīl beyān ider:

ʿİlm ve maʿrifet ḳıymetli olmasıyla aṣḥābı muʿteberdir. - Dünyā büyük olmasıyla berāber yine dönüyor. - Gibi ki bunlar "olmasından nāşī" taḳdīrindedir.

331 - İsim ḥālinde de gelir:

"Herkesiñ zengīn olmasıyla seniñ zengīn olmañ īcāb itmez" gibi.

Olmasına

332 - Ṣıla fiʿili olursa taʿlīl beyān ider. Bu ḥālde: "bināen", "naẓarān" edātları taʿḳīb ider. Mis̱āl:

"Dersḫāne göçük olmasına ve muḥtāc taʿmir olunmasına binā' başdan yapılacaḳdır.", "Bu kitāb, göçük olmasına naẓarān pek fā'idelidir."

333 - İsim olursa mefʿūlün ileyh olur. Mis̱āli:

Kelimāt-ı Müteżādde

Şecāʿat – civān-merdī – luṭf – cesūr – ʿāli cenāb – firār - telvīn- iḫtilāf – ıṣlāḥ – izʿāc - yazmaḳ.

Terkībāt

(Şīve) – aramaḳ – yol aramaḳ – bahāne aramaḳ – yatmaḳ – ṣalaḥa yatmaḳ – taḫtaları çatmaḳ.

"ʿĀlemiñ zengīn olmasına ben ġıbṭa itmeyorum", "Anıñ kitāb yapmasına şaşdım."

Tenbīhiyye - Sıla fiʿilleriniñ fāʿilleri ve mefʿūlleri aṣlā tebdil itmez.

"Aḥmed; eline kitāb aldığı…"

"Aḥmed; eline kitāb aldıġına"

"Aḥmed; eline kitāb aldıġını"

"Aḥmed eline kitāb aldıġından"

334 - Eger isim olursa mefʿūlün ileyhdir.

"Herkesiñ yapdıġına baḳma", "Anıñ kātib oldıġına kim inanır" gibi.

Edevāt

335 - Bunlara "ḥurūf-ı māʿnā" daẖı ıṭlāḳ olunur. Edātlar maʿnā-yı müstaḳile mālik degildir. Başḳa kelimelerle birleşerek maʿnā ḥāṣıl ider.

Terākīb-i kelāmiyyede edevātıñ vaẓīfesi pek büyükdür. Anlarıñ ṣūret ve maḥal-i istiʿmāllerini gösteren şīvedir. Ḳāʿide bu bābda ikinci derecede ḳalır.

A

336 - Fārisī edevātdandır. ʿArabī ve Fārisī kelimeleriñ āẖirine gelir. "Ey" maʿnāsını virir. Nefʿīyā (ey Nefʿī), Bāḳiyā (ey Bāḳī).

"ʿİzzetā! Dem de geçer, ġam da geçer ʿālemde" miṡāllerinde oldıġı gibi.

-Lākin āẖirinde "i" den māʿadā "elif, vav, he" bulunan kelimeleriñ āẖirine gelmez.

1 - Edāt-ı nidā olur. Bu ḥālinde isimlere veya ism ḥükmünde olan kelimelere dāẖil olur.

Bir kere benim ḥālimi ṣormazsıñ a ẓālim,

A göñül ne āh idersiñ buña rüzgār dirler.

Miṡāllerinde oldıġı gibi. - Ḳadīmen (oġul, efendim) kelimeleriniñ evveline "ay" ṣūretinde dāḫil olurdı.

Ay oġul, ay efendim gibi

Faḳaṭ şimdilerde mehcūrdur.

2) - A taʿaccüb içün ḳullanılır. "A! Ne zamān geldi?", "A! Saña ne oldı?"

3) Maḳām-ı temennīde daḫı müstaʿmeldir:

A benim rūḥ-ı revānım! Seven olsun mı seni?

4) - A, fiʿilleriñ āḫirine gelüb te'kīd beyān ider. "Gider a, gelir a" gibi.

Göñül ey ṭıfl-ı ziyānkār uyunacaḳ degil a.

-Eger fiʿiliñ āḫirine ḥurūf-ı medden biri varsa "ya" ṣūretine girer. Didigim çıḳdı ya!" "Göññüñ oldı ya!"

5) - A, tekdīr içün ḳullanılır. "A babam! Söz añlamayorsuñ!"

338 - Āh, maḳām-ı taḥassürde ḳullanılır. "Āh! Ḥālim fenālaşdı." "Āh! Ben bunı biliyordum" gibi.

339 - Āy, iẓhār ḥayret ve taʿaccübde ḳullanılır. "Āy! Sen geldiñ mi?" "Āy! Sen burada mı idiñ? gibi.

340 - Āh, edātı yetişir maʿnāsınadır. "Ah! Elvirir" gibi. – Tenbīh maʿnāsını da virir. "Āh! Sen bunı belle" gibi.

341 - Eyvah![43] Edāt-ı iẓhār ḫoşnūdı içün ḳullanılır:

"Eyvah! Ḫaṭa[44] itdim" "Eyvah! Ne iʿlā olmuş" gibi.

[43] Bu sözcük metinde "اوه" olarak yazılmıştır.
[44] Bu sözcük metinde "خطا" olarak yazılmıştır.

-Baʿżan, ḳarşusındaki adamı aġżāb ve tekdīr içün ḳullanılır. Bu ḥālde eks̱eriyā tekrir ider. "Eyvah! Eyvah! Saña da bu lāyıḳdı." "O! Müstaḥaḳḳsıñ" gibi. Ṣoñ zamānlarda yazılan (oẖ!) bundan başḳa bir şey degildir.

Ancaḳ

342 - Bu edāt-ı ḥaṣr vāsıtadır ekdir.

Ḥaṣr bir ḥükmüñ bir şey'e maẖṣūṣ olması dimekdir. İstidrāk, ṭaleb-i idrākdır. Ancaḳ, edāt-ı ḥaṣr oldığı vaḳt, ḥükmüñ başḳa yere sirāyetini menʿ ider. Mes̱elā: "Mektebe kimse gitmedi, ancaḳ ben gitdim" dinildigi vaḳt başḳasınıñ gitmedigi añlaşılır.

ʿAḳlıñ hüneri vādi-i ḥikmetdedir ancaḳ

Taḥḳīḳle ḥikmet nice bir dilde yer eyler.

Edāt-ı istidrāk oldığı vaḳt evvelce söylenen kelāmdan ḥāṣıl olan vehmi, ibhāmı refʿ ider. "Birçoḳ adam görüldi, ancaḳ kimler oldığı añlaşılmadı" dinildikde ol emrde birçoḳ adamlar añlaşılmaḳ ẖāṭıra gelir. Lākin, ancaḳ gelince, bu şübhe refʿ olur.

Ancaḳ kelimesi ama, faḳaṭ, lākin kelimeleriyle edāt-ı istidrāk olmaḳda birleşir, edāt-ı ḥaṣr olmaḳda ancaḳ (faḳaṭ) ile birleşüb digerleriyle ayrılır. Diḳḳat idilecek bir noḳṭa var ki o da (ise de – iseler de – iseñ de – iseñiz de – isem de – isek de -) kelimelerinden ṣoñra ancaḳ getirilmez.

Āyā

343 - Fārisīdir. Edāt-ı istifhāmdır. ʿAcabā yerine ḳullanılır.

“Āyā! Bunca naṣīḥat saña te’s̱īr itmez mi?” gibi. Nes̱irde istiʿmāli metrūkdur.

Şiʿrde: (āyā ne zamān şād olacaḳdır dil-i maḥzūn) miṣālinde oldıġı ṣūretde ḳullanılırsa da yine şīveye ṭatlı gelmemekdedir.

Eger

344 - Fārisīdir. Edāt-ı şarṭdır. Cümle-i şarṭiyyeleriñ evveline gelir. “Eger derse çalışırsañ adam olursuñ”, “Eger herkes çalışmadan el çekse idi, dünyāda mevtden başḳa kim ḳalırdı?” gibi.

Evvelindeki “e” ḥaẕf olunub “ger” ḥālinde daḫı müstaʿmeldir. Lākin nes̱irde ḳullanılmaz. Şiʿrde ḳullanılır.

Ḥikmet ger oġlum ise ki aḥkām-ı felekden

Endīşe-i ʿaḳl-ı beşeri bā-ḫaber eyler

Egerçi

345 - Fārisīden me’ḫūẕdur. “İstidrāk” içündür “her ne ḳadar taʿbīrine muʿādildir. Egri dā’imī ṣūretde ise – iseler, iseñ, iseñiz, isem – isek taʿḳīb ider. Bu cihetle maʿnāsında şarṭiyyetden ziyāde şarṭiyyeti iḫbār vardır.

Dāḫil oldıġı ʿibāreyi ise de, iseler de, iseñ de, iseñiz de, isem de, isek de taʿbīrleri taʿḳīb ider. Baʿżan bunlarıñ yerine “ama, faḳaṭ, lākin, ancaḳ” edātlarından biri gelir.

“Egerçi ṭopıñ īcādı 780 senesine ṭoġrı ise de”

“Egerçi ben siziñ kārıñıza iştirāk itmedim ise de”

Egerçi mücrim ama muḥib-i mevlāyım,

Egerçi cekmedik ama ʿaẕābdır dirler.

Egerçi söylemez ama neler bilir ʿāşıḳ.

Mis̱āllerinde oldığı gibi. Faḳaṭ şiʿrde

Baʿżan iseler, ama, lākin, faḳaṭ ancaḳ taʿḳīb itmez. Kendi mis̱ālinde oldığı gibi.

Emmi idi gerçi kendi

Ḳıldı ʿāciz bolġay necdi

-Şiʿrde ve nes̱irde "gerçi" ḥālinde de istiʿmāl olunur:

Gerçi cānāndan dil-i şeydā içün gām isterem

Ṣorsa cānān bilmezem gām-ı dil-i şeydā nedir?

Tenbīh – Egerçiden ṣoñra "ki, kim" edātları gelemez: "Egerçi ki, egerçi kim" dinilmez.

Egerçi baʿżan "her ne ḳadar" maʿnāsına da istiʿmāl olunur. Lākin beynlerinde farḳ vardır.

"Her ne ḳadar" dan ṣoñra, yalñız "lakin, ama, ancaḳ, faḳaṭ" edātları gelmez.

"İse" edātı gelirse de āḫirine bir "de" getirmelidir:

"Her ne ḳadar baʿżı ziyān gördümse de yine ticāreti terk itmedim" gibi.

Alā

346[45] – ʿArabīden me'ḫūẕdur edāt-ı istis̱nādır.

"Beni senden kimse ayıramaz alā'l-ecel ayırır."

---

[45] Bu madde metinde "331" olarak numaralandırılmıştır.

“Seni kimse geçemez. Ālā çoḳ çalışan”

“Senden ey cān munḳaṭiʿ ḳılmaz beni alā'l-ecel”

Mis̱āllerinde oldığı gibi.

“Vālā” taʿbīri daḫı baʿżan “yoḳsa” ve “olmaz ise” maʿnālarına bir edātdır:

“O da bu şirkete girmelidir. Vālā pāre ḳazanamaz” mis̱ālinde oldığı gibi. Baʿżan hem istis̱nā, hem te’kīd beyān ider. “O da yaramaz ama ālāsın.” gibi.

Ālādan ṣoñra “ki” getirmek cā’iz olamaz.

Ālā ile yoḳsa arasında farḳ vardır. Yoḳsa taʿbīri dā’imā “vālā”nıñ yerini ṭutabilirse de vālā dā’imā yoḳsanıñ yerini ṭutamaz mes̱elā: Ne ṭurıyorsuñuz yoḳsa gitmeyecek misiñiz mis̱ālindeki yoḳsa yerine vālā gelemez.

Elbette

346 - Elbette edāt-ı teʾkīddir.

Dostlarımız elbette geleceklerdir.

Elbette gider gelen cihāna.

-“Elbet” ṭarzında daḫı ḳullanılır:

“Ṣadāḳatiñ netīcesi elbet bir mükāfāta müncer olur” mis̱āllerinde oldığı gibi.

(Elbet didigin ider zemāne)

Ama

347 - ʿArabīden meʾḫūẕdur. Baʿżan edāt-ı tafṣīl olur: Mis̱āl ama, ṣabīniñ ḳalbinde ḥāṣıl olan bu muḥabbet nedir veya niçündür denilir ise buña cevāb virmekden ʿaczimizi yine tekrār ideriz.

-Çoḳ vaḳt edāt-ı istidrāk olur:

"Ḥilm-i ṣūretde tenzīl-i ʿarż eyler ama ḥaḳīḳatde muḳırdır" gibi.

Ammādan ṣoñra "ki" getirilmez ancaḳ ile edāt-ı istidrāk olmaḳda birleşir. Edāt-ı ḥaṣr olamaz.

Evet

348 - Edāt-ı taṣdīḳdir:

"Aḥmed Efendi geldi mi? - Evet " mis̱ālinde oldıġı gibi.

Üzere

349 - Edāt-ı istiʿlādır. Bir şey'iñ üsti dimekdir.

"Dünyāda kemāl üzere ne vardır?" gibi.

-Eks̱eriyā żamīr-i iżāfī ile berāber ḳullanılınca üzerime, üzeriñe, üzerine, üzeriñize, üzerimize, üzerlerine, ḥāline girer.

Temrīn

Mużāriʿler ḥaḳḳında cümle ve ebyāt – Şīve

Ẓulmetiñ arasında çıḳarır nūr-ı laṭīf
Daḫı envārıñ içinde yaradır ẓıll-ı keşīf
Feyż-i luṭfı dil ṣafā ayrışır eyler es̱er
Cism-i şeffāfıñ içinden nite kim nūr geçer

(Şināsī)

Güller güler fiġānla geçer ʿömr-i ʿandelīb
Bī-māre iḥtiżārda ücret diler ṭabīb
Bālīn-i nāza ḫ̬āce-i şehr eyler atıña
Ḫāñ-ı meẕellet üzere yatar āc bir ġarīb.
Eyler ṣabāḥ-ı şāmı ve leyli nehār ider
Ṣayfī ḳılar şitā ve ḫazānı bahār ider.

Bir ḳaṭre için çeşme-i pür-ḫūn-ı fenādan

Başın alamaz bir daḫı barān-ı belādan

Temrīn

Emr-i ḥāżırlar ḥaḳḳında cümle ve ebyāt – Şīve:

Git vaṭan-ı kaʿbede siyāha bürün!

Bir ḳoluñ ravża-i nebīye uzat

Birini Kerbelāda meşhede at

Kā'ināta o hey'etiñle görün

O temāşāya Ḥaḳḳ da ʿāşıḳ olur:

Göze bir ʿālim eyliyor iẓhār

Ki cihānda büyük leṭāfeti var

Āç vaṭan gögsiñi Allahıña aç

Şühedā ki çıḳar da ortaya ṣaç

(Kemāl)

Di ki Yārab bu Ḥüseyiniñdir

Şu mübārek ḥabīb-i ẕīşānıñ

Şu kefensiz yatan şühedānıñ

Tāzelenmesün ḳanlı yaraları

(Keẕā)

Saʿy ile keşfe mıḳnaʿa-i rāz-ı mübhemi

Añla nedir ḫamīre-i eczā-yı ʿālemi

İdrāk ile cevher nefs-i maḳdemi

Fehm it me'al nüsḫa-i kübrā-yı ādemi

Aç çeşmiñi nezd-i kibriyāda

Nūruñ ola dem-be-dem ziyāde

Şīve İsm-i mefʿūllere dā'ir cümle ve fıḳralar

Işlanmışıñ yaġmurdan pervāsı olmaz. – İşidilmemiş cihānda ḫaber olmaz. – İyilik atılan ṭaş uzaġa düşer. – Görinen köy ḳılaġuz istemez. –

Ḳırılan ḳab yerini ṭoldurmaz. - Kesilen baş yerine ḳonmaz. - Vaḳitsiz açılan gül tīz ṣolar. - Her yorılan içün bir ḫān yapılmaz. - Alışmış ḳudurmuşdan beterdir. -

İsm-i Fāʿillere Dāʾir Şīve

At bineniñ ḳılıc ḳuşananıñ. – Yayı atıcısına vir. – At binicisini bilir. – Evvel zaḥmet çeken ṣoñra rāḥat ider. – Elbette olur ev yıḳanıñ ḫānesi vīrān. – Ayrışır menzil-i maḳṣūdına āheste giden. – İş bilen, eşin bilen, aşın bilen fakir olmaz. – Elbette öldirende degil ṣuç ölendedir. – Kahve dökiciniñ hınḳ diyicisi. – Ḳızġın demir ṭavanda yaraşur. – Kemāle iren meyve yere düşer. – Gelen gidene raḥmet oḳudur. – Gemisini ḳurtaran ḳapudandır. – Vaḳitsiz öten ḫorosuñ başını keserler. – Viren eli herkes öper. – Yatar ārslandan gezer tilki iyidir. – Kārdan fāriġ olan sermāyeden itmez ziyān. – Çoḳ güleniñ heybeti az olur. – Sırrını ketm-i iḫtiyārı elindedir. -

Şīve a, edevāt-ı Fārisīden olan (e) ḥaḳḳında cümel ve fıḳarāt-ı pādişāha, ḫüsrevā, şāhinşaha, dād-ı āvere. -

ʿĀkife ṭarḥ-ı ṣūr eyledi hīç-ā-hīçe

Var mı ḫamam gibi bir hendese pīrā-yı ʿadem

[İḫṭār] E, Fārisī emr-i ḥāżıra lāḥiḳ olunca edāt-ı fāʿiliyyet olur. Yaʿnī emr-i ḥāżıra fāʿil maʿnāsını virdirir:

Nigeh-i seḥer-i es̱eriñ nāṭıḳa baḫşā-yı ʿadem. - Olsa şāyeste cihān-ı cān ile cūyā-yı ʿadem - Kimi hestī-i elimle ṭaleb efzā-yı ʿadem -

- Luṭf-ı ḥaḳḳdan zāhidā rindānı nevmīd eyleme

Mażhar-ı ġufrān olur elbette ʿiṣyān-ı āşinā

Temrīn

Āh, edātı ḥaḳḳında cümle ve ebyāt – Şīve

Girmiyor göz yumunca rüyāma

Beñzeyor ʿaynı kendi ḫulyāma

Bu taṣavvur ṭoḳundı sevdāma

Āh! Böyle gezer mi hiç cānān

Gül degil arḳasında ḳanlı kefen

Sen misiñ sen misiñ ġarīb vaṭan

(Kemāl)

Ne ḳadar şād idim çocuḳ iken āh

Geçdi vaḳt-i ṣabāvetim eyvāh

Cān yaḳan şaḫṣı ḫoş görür mi Allah

Kime añlatmalı, ne yapmalı, āh!

Maṣdarlara lāḥiḳ olunca şarṭ ve ʿillet maʿnāsını tażmin ider:

"Aḥmed Efendi ḥisāb görmek üzere Baġdada gitdi." gibi, ki: "Ḥisāb görmek içün, yāḫūd ḥisāb görmek şarṭıyla" dimekdir.

Baʿżan istiḳbāli, ḥāle yaḳlaşdırır. "Yazmaḳ üzereyim." gibi, ki "Hemān yazacaġım" dimekdir.

Fārisīde "berāy" ve ʿArabīde "ʿalā" edātları uzar maʿnāsınadır.

"Ṣaḥtım bir kemāldir", "ʿale'l-eks̱er oḳuyorum" gibi.

Temrīn

Üzere: (Şīve)

Būs itmede ḳalmaz iḫtiyārım   Meh! Meh! Diyişiñ alır ḳarārım

Sordıkca yüzüñ dehānım üzere   Geldikce bu söz lisānım üzere

Ṣabr it ḳuzıñı alır gidersiñ   Hep ʿayn u ṣafāda ʿādet üzere

Ḫavf ve ḫalicān bulur nihāyet   Geçsün günüñüz saʿādet üzere

Dirlerdi hevā üzere gezer taḫt-ı Süleymān

Ol salṭanatıñ yeller eser şimdi yerinde

Amān

350 - Edāt-ı istirḥām olur:

Amān efendim gibi.

-Baʿżan edāt-ı teneffür daḫı olur.

Amān itme gibi.

Ey ḥaḳḳında: (şīve)

Ey körpe ḳuzı vefā güzīn ol
Ḳaçma o ḳadar seni sevenden

Ey cism-i laṭīfi ḫ̮ūba rām ol
Āsūde-i ẓulmet ġarām ol

-

Ey mūnis-i cān nedir bu efġāñ
İncitdi mi ḳollarım vücūdıñ

Ey nīr-i maʿrifet ẓuhūr it
İḥyā-yı maḳābir-i şühūr it

-

Ey māder-i mihribān ne dirsiñ?
Hiç ḳalmadımı firāḳa ṭāḳat

Ey künhünüñ vuḳūfına imkān bulunmayan
İnkāra yeltenen seni söyler yaman yalan

-

Ey cehl ile çāk çāk olan ḫalḳ
Evhām ile raʿşe-nāk olan ḫalḳ

Ey sāl-ḫūrde sarmaşıḳ ey nev-civān-ı çemen
Ey dürlü dürlü tāze nebātāt-ı mücezin

-

Ey berḳ-i mücessem-i celādet!
Ey heykel ṣavlet ve besālet!
Ey āfet lerze baḫş saṭvet!
Ey ḫārıḳ iḳtidār ve Necdet!
Ey lamiʿa-i feyż-i bār fıṭrat!
Ey şuʿle-i meşʿal-i necābet!
ʿİrfānsıñ sen teşḫiṣ itmiş!
Bir mevhibesiñ taḫṣiṣ itmiş!

-

Ey bād! Ey ḳavāfil emvāc bī-ḳarār
Ey kā'ināt içindeki ilḥāk bī-şamār?

-

Ne sevindiñ? Ne güldüñ ey ṣayyād!
Sefīñ-i demde olur mı ādem şād?

Ey göñlümüñ saʿādeti bir ibtisāmıñız
Bilsem siziñ melek mi yā ḥūri mi nāmıñız

Ey

351 - Edāt-ı nidādır: “Ey ḳardaşım!” mis̱ālinde oldığı gibi.

Ṭaġ başı, ey maḳām-ı mesʿ ūd

Eyā

352 - Yalñız Fārisī ve ʿ Arabī kelimeleriñ evveline gelir:

“Eyārabe'l-müteʿ āl” gibi.

İçün

353 - Edat-ı taʿ līldir. Bir ḥikmetiñ ʿ āletine lāḥiḳ olur.

“Baġbān bir gül içün biñ ḫāre ḫidmetkār olur” gibi.

-Baʿ żan edāt-ı nisbet ve taḫṣīṣ olur:

Nevʿ beşer içün maʿ ārif-i selāmet yolıdır.”

“İnsān içün ḥaḳīḳī bir saʿ ādet var ise evde vaḳtini müṭālaʿ āt ile geçirmekdir.” mis̱āllerinde oldığı gibi.

-Mübhemāta, ism-i işāretlere, żamīrlere, ṣīġa-i ṣılalara daḫı lāḥiḳ olur: “Ne içün” veya elifi ḥaẕf olunaraḳ “niçün” şekline girer. Şunuñ içün, şunuñçün, benim içün, benimçün, bu ṭarafa geldiği içün veya geldigiçün” gibi.

Bu bābda birḳaç ḳāʿ ide vardır:

1 - İçün kelimesi, żamīr-i şaḫṣīlerle ism-i işāretleriñ āḫirine geldigi vaḳt aralarına edāt-ı iżāfet olan “ñ” veya “m” gelir. Anıñ içün bunuñ içün, benim içün gibi.

2 - Lākin bu kelimeleriñ cemʿ lerinden muḫāṭab ve mütekellimler müstes̱nā olmaḳ

üzere edāt-ı iżāfet ḥaẕf olunur:

“Anlar içün şunlar içün, dinilir:

3 - Cemü'l-cemʿ olaraḳ bizler, sizler yapıldıġı vaḳt edāt-ı iżāfet ḥaẕf olunur. “Bizler içün, sizler içün” gibi.

Rāḥat-ı cism ü cānsıñ ey ḫˇūb (Fātiḥ)

İçün, çün şeklinde taḫfīf olunmaḳ içün iki ḳāʿideye tābiʿdir:

1 - Kelimeniñ āḫirinde ḥurūf-ı imlādan “i” bulunursa: bu taḫfīf-i muṭlaḳ degildir. Hele nes̱rde cā’iz görmemelidir:

Perveriş-yāb oldıġıçün dūdmān-ı ʿaşḳda

Mis̱ālinde, “oldıġı” kelimesinden ṣoñra geldigi içün taḫfīf idilmişdir.

2 - Naẓmda āḫirinde ḥurūf-ı imlādan, ḥurūf-ı medden, hā-i resmiyyeden māʿadā ḥarfler bulunan kelimātıñ fevḳinde taḫfīf olunur. Mis̱āl:

[Anıñçün bende şimdi ḫāṭır-ı aḥbābdan geçdim]

Diḳḳat firḳatdir mis̱ālinde oldıġı gibi. Ṣadā, ʿadüvv, cebe, ḫˇāce, ṣopa, dere, ṣu gibi āḫirinde (i) den māʿadā med, girmek (i) den ḥurūf-ı imlā veyā hā-i resmiyye bulunan kelimātıñ fevḳinde taḫfīf olunamaz. Ne içün, niçün şeklinde taḫfīf olunmuşdur.

-Fārisīde bunuñ yerine “berāy” kelimesi ḳullanılır: Berāy-ı ḫāṭır (ḫāṭır içün), “berāy-ı tebdīl āb u hevā” gibi.

-ʿArabīde lām-ı meksūre, “içün” maʿnāsınadır. Li-sebeb “bir sebeb içün” dimekdir. Baʿżan ecl lafẓıyla berāber ḳullanılır.

“Li-ecli'l maṣlaḥa”, “li-ecli'l-taḥṣīl”, “li-ecli'l-ziyāre”, “li-ecli'l-teşhīr” gibi, ki “bir iş içün, ögrenmek içün, birini görmege gitmek içün” dimekdir.

İşte

354 - Edāt-ı tenbīhdir. Mis̱āl:

İşte derse böyle çalışmalı, işte her adam didigiñ böyle olmalıdır gibi.

Temrīn

İçün:

-Ölmek içün vücūda gelir cüz’-i bī-ḥayāt

Ṭoġmaḳ içün helāke gider cürm-i ẕī-ḥayāt

-Çocuḳluḳdan niçün devr eylesün insāñı istiʿdād

Eger her maṭlabıñ taḥṣīline feryād lāzım

-Üc taḥḳīḳe ṣuʿūd itmek içün

Rifʿat-ı erbābını taḳlīde özün

-Dünyā içün olmaz dil-i dānāda gider

-El içün aġlayan iki gözden olur

-El içün ḳuyu ḳazan eñ ibtidā kendi düşer

-El içün yanma nāre yaḳ çocuġıñı ṣafāñı ara

Temrīn

Eşte, işte:

-Eşte bu da yādigār ẓulmı

Naḳş-ı ġażab ve nigār-ı ẓulmı

-Eşte bu yatan çocuḳ cihāndır

-Tenhā, ebedī ẖ̌ūb-gehi dilberiñ işte

Gizlendigi mavi o güzellikleriñ işte

- İşte geldik gidiyoruz şen olasıñ Ḥaleb şehri

- Geliyor işte avcı sürʿat ile

Dehāda yoḳ çanṭasında serçe bile

-İşte ḳılınc işte meydān

-İşte, bir de işāret maʿnāsı virir “Aḥmed Efendi gidiyor. İşte sesi!” “İşte levḥ!” “İşte ḳalem!” “İşte fuḥūl!” İşte kütüb” gibi.

İken

355 - Edāt-ı ḥāldir. Cümlelere lāḥiḳ olur. Mis̱āl:

“İnsān, küçükden büyür.”, “Ḳamer hilal iken be-der olur.” gibi ki “ḳamer, hilal olaraḳ” dimekdir.

-Baʿżan elifi ḥaẕf olunur. “Ben derse çalışırken o uyuyordı.” gibi.

İle

356 - Hem edāt-ı muḳārenet, hem edāt-ı vesāṭet, hem de edāt-ı taʿlīl olur.

357 - İki şey’i birbirine yaḳın gösterirse “edāt-ı muḳārenet” dir. Diḳḳat ile dersi oḳu, refīḳleriñ ile eyü görüş. İmʿān eyle ḳıl naẓar bu bezme mis̱āllerindeki “ile” edātları gibi.

358 – Bir şey’e diğer şey’i vāsıṭa gösterirse “edāt-ı vesāṭet ” olur. Mis̱āl: “Ḳalem ile yazdı.” “Vapurla gitdi.”

359[46]- Bir şey’i diğer şey’e sebeb gösterirse edāt-ı taʿlīl olur. Mis̱āl: Sulṭan Meḥmed, İstanbulı fetḥ itmek ile Fātiḥ laḳabına maẓhar oldı.

Güller güler fiġānla geçer ʿömr-i ʿandelīb. Mis̱ālinde oldığı gibi.

-“İle” baʿżan taḫfīf olunaraḳ “le” ḥālindede kullanılır; lākin kelimeniñ āḫirinde “i” den māʿadā: “elif, vav, he” ḥarflerinden biri bulunursa

[46] Burada “359” yerine "344" yazılmıştır.

Taḫfīf olunmaza mis̱āl:

Ṣafā ile - pencere ile - ḳapı ile - naġme ile gibi.

-"İle" den ṣoñra baʿżan "berāber" gelir. Bu, eks̱eriyā maṣdarlara lāḥiḳ olunca ḥiss olunur. Mis̱āl:

"ʿAḳıllı olmaḳla berāber çalışḳan idi.", "İnsān, nāmuskārāne yaşamaḳla berāber bir de erbāb-ı nāmūsı ḥimāyeye mecbūrdur."

-Edāt-ı vesāṭet oldığı vaḳt "berāber" edātı gelmez.

Temrīn

İle:

Ṭaġda şāhin baḳışlı bir duḫter	-Demlerce bir ṭamʿle ḳılar ḳalbi bī-ḥażūr
Gezer āhū gibi tevḥiş ile	Yıllarca bir emelle velī bī-ḳarār ider
-	Tez̠kīr olunur laʿn ile ḥicāc ile cengīz
Oṭururken evimde yaramla	Teʾcīl idilir Nūşirevān ile Süleymān
Ġurbete düşdüm iḫtiyārımla	-Ḳābili midir elfāẓ ile taġyīr-i ḥaḳīḳat
Ḫasteyim yoḳ su'āl-i ḫāṭır iden	Mümkün mi ki tefrīḳ-i evveline küfr ile īmān
Nola ḥālim bu āh u zārımla	Bir ḫāḳdan inşā olunur deyr ile mescid
-	Birdir naẓar ḥaḳḳında mecūs ile müslümān
Ey mātemi her yerde baña hem-reh olan yār	- Çeküb ḫulūṣ ile bir yuf-ı burisi
Oldım yine baḳ mihr-i ḫayāliñ ile bīdār	-Ṣafā-yı ḫāṭır ile eyleyim ḥacca sefer
-	-Yolı yol ile ormanı balṭa ile
Gideriz böyle cehl ü ġaflet ile	- Yol gitmekle tokunur
Ḳaʿr-ı girdāb-ı mevte ḥasret ile	-Yalan ile īmān bir yerde ṭurmaz
Dürlü miḫnetle biñ meşḳat ile	-Yārını añsun bir çürük elma ile
Maḥv u kem-nām ider bizi dünyā	Nefsimde tecrübemle inan söylerim saña
-	-Nādān ile yime, içme ṣoḥbet itme
Sinemle berāber büyüyor çekdigim ālām	- Ādeme kendi ayağıyla gelmez devlet
-	- Heves cāh ile cāhil mütelāşī görinür

"Herkes ẕemm ile uġraşanlara ẕemmām dinir." mis̱ālinde oldıġı gibi.

-Maṣādir-i s̱aḳīlede edāt-ı taʿlīl oldıġı vaḳt ḳaf ġayına tebdīl olunur. Ḳalmaġla, bulmaġla, almaġla gibi.

-Fārisīde "bā" ḳullanılır: "Bā-send bu recm olan şu ḳadar ġuruş" gibi.

İmdi

345 - Edāt-ı tafṣīldir. Ḳıṣa bir cümleyi tafṣīl içün gelen başḳa bir cümleniñ evveline dāḫil olur. "Çalışmaḳ, eñ birinci fażīletdir; imdi çalışmalı; fażīlet ṣāḥibi olalım." mis̱ālindeki "imdi" gibi.

-"İmdi" daḫı yazılır. Bu edāt, şimdiler ziyādesiyle istiʿmāl olunmaḳdadır.

Bārī

346 - Edāt-ı iktifādır. "Hiç olmazsa" maʿnāsınadır. Mis̱āl:

"Bir iş yapacaḳsıñ bārī lāyıḳıyla yap.", "Bu ḳadar ʿilmi var; bārī ḫˇācelik itsin" gibi. Mis̱āl-i diger:

Bārī luṭf it göreyim gel şu ṣafā ʿālemini.

Edebiyyāt ile tārīḫ ve seyr	Bir rābıṭadır cān ile cānān arasında
Seyret ehl-i edebdir yek-ser	-
-	Öldirir āḫir bizi ol şūḫ-ı istiġnā ile
Zülf-i siyehinden kesilir mi dil-i şeydā	-

Bütün

347[47] - Edāt-ı taʿmīmdir: “Bütün gün çalışdım.”

-Baʿżan te’kīd içün ḳullanılır. Bu ḥālde: “bütün bütün”, yāḫūd “büsbütün” ḥāline girer. Mis̱āl:

Bütün bütün ġā’ib itdim, büsbütün iyileşdi.

Belki

348 - Edāt-ı iḥtimāldir: “Bu sefer de ʿafv idiñ belki uṣlanır”, “Belki geliriz.” cümlelerindeki “belki” ler gibi.

-Edāt-ı şekk de olur. Bu ḥālde māżī ṣīġasıyla berāber gelir: “Bir kere baḳalım belki çalışmışdır.” mis̱ālinde oldıġı gibi.

-Baʿżan edāt-ı iḍrāb olur; yaʿnī: Üst ṭarafındaki sözden ṣarf-ı naẓar idilerek ālet ṭarafındaki söze naẓar-ı diḳḳati celeb ider. Mis̱āl:

Anıñ iyiligi sāde beni degil, belki bütün ʿālemi şāmildir.

-Edāt-ı izdiyād daḫı olur; yaʿnī: evvelki kelimeniñ mālını hem taḳviye, hem de tafṣīl ider.

“Aḥmed, Ḥüseyin ḳadar çalışḳan, belki daha ziyāde ẕekīdir”, “Maʿrifet, ḥayāt ḳadar ḳıymetli, belki erbābı ʿandında andan daha ziyāde muʿteberdir.” Mis̱āllerinde olan “belki” edātları gibi.

-Kendisinde maʿnā-yı iḥtimāl olan cümlelerde belki gelmez:

Mes̱elā şimdi yazmış olmalı cümlesinde belki gelmez. Zīrā (olmalı) da maʿnā-yı iḫtimāl vardır.

Bile

349 - Edāt-ı ʿaṭf-ı tenbihiyyedir. ʿAṭf olunan şey’i ayrıca

[47] Burada “347” yerine "147" yazılmıştır.

gösterir:

"Burasını ben degil, Aḥmed bile ezberleyemedi.", "Oradan sen degil, arḳadaşıñ bile geçemez." mis̱āllerindeki "bile" edātları gibi.

Tek

350 - Bir şey'iñ bi'l-iltizām temennī olundığını gösterir:

"Tek sen derse çalış da ne isterseñ iste", "Tek adam olsun da naṣıl olursa olsun." mis̱āllerinde oldığı gibi.

-"Gibi" maʿnāsına da gelir.

Benim[48] tek kimseler zār u perīşān olmasun Yārab!

Mıṣrāʿında oldığı gibi. Lāḳin bu maʿnāsı şimdiler müstaʿmel degildir.

Cek, Caḳ, Cegiz, Caġız

351 - Taṣġīr edātlarıdır. Lāḥiḳ olduḳları ismiñ maʿnāsına küçüklük virir:

Bunlardan: "cek" ile "cegiz" ḥareke-i aḫīresi ḫafīf olanlara, "caḳ" ile "caġız" ḥareke-i aḫīresi s̱aḳīl olanlara lāḥiḳ olur.

Çiçek: çiçekcik, çiçekcegiz, oṭa: oṭacıḳ, oṭacaġız gibi.

-Bir heceli isimlere eks̱eriyā "caġız", "cegiz" lāḥiḳ olur. Mis̱āl: ḳuşcaġız, yercegiz.

Temrīn

Bile: (şīve)

Göremem ben seni ey meh gice ru'yāda bile	Varlığın bilme, ne ḥācet kürre-iʿālem ile
- Öyle vaḥşī o peri çehreñe imkān olsa	Yeter is̱bātına ḫalḳ itdigi bir ẕerre bile
ʿĀşıḳ zāre görünmezdi ḫayālinde bile	-Yanında ṣandal yele olamaz.

[48] Bu sözcük metinde "بنم" olarak yazılmıştır.

-İki sākin ile biten kelimelerde: “cegiz”, “cağız” edātları getirilmek şīve iḳtiżāsındandır. “Gencecegiz” gibi.

-Cek ile caḳ, baʿż ṣıfāta lāḥiḳ olunca mübālaġa edātı olur: “Ḳıṣacıḳ” gibi, ki pek ḳıṣa dimekdir; “yüksecik” müsteṡnādır; zīrā az yüksek dimekdir.

-Baʿżan edāt-ı taḥḳīr maḳāmında istiʿmāl olunabilir. Miṡāl:

Şāʿircek, kātibcik.

-Baʿżan celeb merḥamet içünde ḳullanılır. Miṡāl:

Ḳızcağız üşüyordı, yavrucuḳ vefāt itdi.

Bu edātlar, ṣıfāt-ı ḳıyāsiyyeniñ āḫirine gelmez.

Ce

352 - İsimlere lāḥiḳ olursa edāt-ı nisbet olur. Miṡāl:

İnṣānca, kāmilce.

-Ṣıfatlara lāḥiḳ olursa edāt-ı taṣġīr olur. Miṡāl:

Ḳıṣaca, körpece, uzunca, boyluca.

-Baʿżan edāt-ı temyīz olur; yaʿnī: Bir ḥükmüñ temyīz olunan cihetini gösterir:

“Aḫlaḳca sen aña taḳdim idersiñ” dinildikde “aḫlāḳ cihetiyle” dimek olur. Bence, sence; baña göre, saña göre dimekdir.

-Baʿżan māżī-i naḳlīniñ veya mużāriʿñ müfred-i ġā’ib āḫirine lāḥiḳ olur ve āḫirine bir de “sene” lafẓı ʿilāve idilir. Bu ḥālde teşbīh maʿnāsını tażammun ider: “Görmüşcesine bilür”, “öldirircesine dögüyor” gibi, ki “görmüş gibi biliyor”, “öldirir gibi dögüyor” dimekdir.

Çünki

353 - Edāt-ı taʿlīldir:

Bir ʿāṭıl, daha şebābında iḫtiyārlar. Çünki işsiz geçen zamānıñ daḳīḳası, saʿatden uzundur mis̱āldeki "çünki" gibi.

-Baʿżan edāt-ı tevḳīt olur. O vaḳt "mādemki" maʿnāsına gelir: Çünki çalışmaḳ arzūsındasıñız, niye mektebe gitmeyorsuñuz? "Çünki bülbülsüñ göñül bir gülsitān lāzım saña" mis̱āllerinde oldıġı gibi.

-İstifhām inkārı vāḳiʿ olursa edāt-ı taʿlīl getirilmez. Mes̱elā: "Derdsiz insān mı olur?" dinildigi vaḳt her insānıñ bir derdi vardır dimekdir. "Çünki" veya "zīrā" edātı getirilemez.

Ḫayır

354 - Edāt-ı inkārdır:

"Aḥmed Efendi geldi mi?" – "Ḫayır!" mis̱ālinde oldıġı gibi.

Daḫı

355 - Edāt-ı ʿaṭfdır. "Edāt-ı ʿaṭf" oldıġı vaḳt beynlerinde iştirāk olmayan şeyleri birbirine ʿaṭf ider. Mis̱āl:

"Dünyāda ṣadāḳat ne ḳadar maḳbūl ise ihānet daḫı o ḳadar medḫūldür."

"Saʿy ve ġayret mūcib-i saʿādet oldıġı gibi beṭā'et ve ʿaṭālet daḫı mūcib-i nekbetdir." mis̱āllerindeki "daḫı" lar gibi.

-Daḫı, dā'imā ṣoñ cümleye gelir. Yuḳarıki mis̱āllerde bu ḥāl görülür.

-Edāt-ı teşrīk daḫı olur. Bu ḥālde beyinlerinde iştirāk olan şeyleri cemʿ ider. "Görenler ile berāber işidenler daḫı iḳrār iderler" gibi.

-Daḫı baʿżan taḫfīf olunaraḳ "de" ṣūretinde yazılır. Mis̱āl:

1) O da gelsün, sen de gel.

2) Sen derse çalışıyorsuñ o da derse çalışıyor.

Dek, Degin

356 - Edāt-ı intihādır. Bir fiʿiliñ nihāyet buldıġı şey'e lāḥiḳ olur. Mis̱āl:

1) Bayrama dek oruc ṭutdum.

2) İstanbula dek gitdim.

-Degin daḫı böyle istiʿmāl olunur. Mis̱āl:

1) Ölünceye degin Allaha ʿibādet ideriz.

2) Gelecek aya degin ne yapacaġız? Buraya gelinceye degin neler çekdim.

Zamānımızda bu iki edāt daḫı yavaş yavaş metrūk olmaġa başlamışdır. Bunlarıñ yerine "ḳadar" edātı ḳullanılmaḳdadır.

Dan

357 - Edāt-ı ibtidādır. Mekān veya zamānıñ mebde'ine lāḥiḳ olur.

Zamāna lāḥiḳ olunca: "beri" edātıyla berāber gelir: "Oradan çıḳar çıḳmaz hevā iyüleşmege başladı" mis̱ālinde oldıġı gibi. Mis̱āl-i diger:

1) İstanbuldan Sinoba gitdim.

2) Geçen aydan beri yazı yazmaḳdayım.

-Baʿżan sebebiyyet edātı olur: "O derse çalışmadıġından, mektebden ṭard olundı." cümlesindeki "den" gibi.

-Baʿżan beyān içün olur; lāḥiḳ oldıġı ismiñ neden maʿmūl oldıġını gösterir. Mis̱āl:

Altundan köstek, gümüşden ḳüpe, meşinden terlik, astardan ṭorba.

-Baʿżan maṣdarlara ʿale'l-ḫuṣūṣ maṣdar-ı taḫfīflere lāḥiḳ olur.

Bu ḥālde bir fiʿiliñ vuḳūʿını beyān eyler. Miṣāl

1) İnsān dünyāda bir ḥaḳdan bir de ḥaḳsız olmaḳdan ḳorḳmalıdır.

2) Atlama ṭur! Saḫn-ı ehl-i ḥāli añlamadın.

Baʿżan edāt-ı istis̱nā olur. Mis̱āl:

1) Cihānda hüner ve maʿrifetden başḳa ne kemāl taṣavvur olunur?

2) Mektebden başḳa bir maḥalle gitdiñ mi? gibi.

-Fārisīde "az" ʿArabīde "ʿan" ve "min", den maʿnāsınadır. Mis̱āl:

1) Az her ceht,

2) Ve mine'l-ʿacā'ib,

3) ʿAn iʿżā-yı meclis-i maʿārif,

4) ʿAn cemʿiyyet-i ʿulemā,

5) Ve mine'l-ġarā'ib.

De

358 – Edāt-ı ẓarfiyyetdir. Mis̱āl:

"Cihānda pāyidār olan, ṭoġrı sözdür" ; "Ṣuyı bardaḳda, ekmegi rafda görmeli" mis̱āllerinde oldıġı gibi.

-De edātınıñ ẓarfiyyeti hem mekāna, hem de zamāna rāciʿ olur; yāḫūd bunlardan māʿadāsına da gelir.

Ẓarf-ı mekāna mis̱āl:

Dünyānıñ her yerinde muḥabbet vaṭan, feżā'il-i ʿaliyyeniñ eñ muḳaddeslerden maʿdūddur.

Ẓarf-ı zamāna mis̱āl:

1) Günde biñ es̱er maʿrifet meydāna geliyor.

2) Bu çiftlik senede on biñ kīle buġdāy viriyor.

-Ne ẓarf-ı mekān, nede ẓarf-ı zamān olmadıġına mis̱āl:

Her dinde, her terbiyede muḥabbet-i vaṭaniyye, feżā'il-i ʿāliyyeniñ eñ ʿazīzlerinden maʿdūddur.

-“de” edātı, maṣādır-ı Türkīye lāḥiḳ olunca hem edāt-ı ẓarfiyyet, hem de edāt-ı istimrār olur. Mis̱āl:

Oḳumaḳda, yazmaḳda, ve'l-ḥāṣıl taḥṣīl-i ʿilm itmekde bir fā’ide vardır, ki o da insāniyyeti ögrenmekden ʿibāretdir.

-“Oldıġı”, “buldıġı” gibi ṣīġa-i ṣıla ile: “olduḳ”, “bulduḳ” gibi māżī-i şühūdīniñ cemʿ-i mütekellimlerine dāḫil olduḳda “ẓarfiyyet” maʿnāsını virir. Mis̱āl:

1) Ramażān olduḳda herkes ṣā’im olur.

2) Bayram olduġında herkes sevinir.

-Āḫirinde “i” ḥarfi bulunan kelimelere lāḥiḳ olursa “i” ler ḥaẕf olunub bir “nūn-ı sākine” getirilir. Mis̱āl:

Evleri: evlerinde, oldıġı: oldıġında, olduḳları: olduḳlarında:

(İḫṭār) “daḫı” nıñ muḫaffefi olan olan[49] “da”, dā’imā kelimeden ayrıca olaraḳ yazılmalıdır. “Ben daḫı geldim” cümlesindeki “daḫı”, taḥfīf idilerek “Ben de geldim” dinildigi taḳdīrde bunı “ben” kelimesine birleşdirmek cā’iz degildir.

Daha

359 - Daha edātı, dört vechle ḳullanılır:

1 - Edāt-ı tafḍīl olur. Mis̱āl[50]:

Bu kaġıd, şu kaġıddan daha güzeldir. Bizim evimiz, siziñ eviñizden daha büyükdür.

ʿArabī ism-i tafḍīllere Fārisī ḳāʿidesi üzere yapılan ṣıfāt-ı tafḍīliyyeniñ evveline “daha” lafẓı getirilemez. Mes̱elā: “Daha ılıḳ”, “daha bālā-ter” dinemez; çünki anlar; tafḍīl olunmuşlardır.

Eger iki ṣıfat-ı tafḍīliyye birbirine ḳıyās idilirse o zamān mefżulüñ

---

[49] Metinde "olan" sözcüğü iki kez yazılmıştır.
[50] Bu sözcük metinde "متال" olarak yazılmıştır.

evveline daha getirilebilir. Mis̱āl:

“Bu kaġıd aʿlā ama, şu kaġıd daha aʿlā”, “bu iş müşkil-ter ama, bu andan daha müşkil-ter”

2 - Edāt-ı tevḳīt olur. Edāt-ı tevḳīt oldıġı vaḳt cümlelere lāḥiḳ olub yerine göre “el'ān”, “henüz”, “ḥālā” maʿnālarına gelir. Mis̱āl:

Daha yazamamış, daha yazacaḳ, daha bulmadıñ mı? Daha bulmadı.

3 - Edāt-ı istizāde, yaʿnī: ziyāde ṭaleb itmek edātı olur. Mis̱āl:

Daha var mı? Daha getiriñiz. Daha birşey ister misiñiz? Daha ne yapacaġım?

4 - Edāt-ı tezyīd olur. Mis̱āl:

Daha var. Bu günlük daha yoḳdur! Yarın daha çalışırız.

Diye veya Deyü

360 - Tażammun-ı ḳavldır, yaʿnī: Bir sözi muḥtevī olan edātdır. Bu cihetle hangi ʿibārede “diye” varsa o ʿibāre, bir ḳulı mutażammın olur. Mis̱āl:

Kimseyi görebilir mi diye baḳdım isede göremedim,

-Edāt-ı tefsīr daḫı olur. Mis̱āl:

ʿİlm-i ṣarf diye bir lisānı ṭoġru oḳuyub yazmaḳ lāzım gelen ḳāʿideleri gösteren fenne dinir.

-Deyü yazmaḳ, şimdiler mehcūr ve bu ṣūretle bütün bütün istiʿmālden sāḳıṭdır.

Zīrā

361 - Edāt-ı taʿlīldir. Mis̱āl:

Çalışmaḳdan geri ṭurmamalı; zīrā teraḳḳī, çalışmaḳla olur.

-“Zīrā” dan ṣoñra veya evvel “ki” edātı getirmek muḫālif ḳāʿidedir.

Siz

362 - Edāt-ı nefydir. İsimlere lāḥiḳ olursa ṣıfat olur. Mis̱āl:

Edebsiz, ʿārsız, ʿaḳılsız.

-Siz, ṣıfatlara lāḥiḳ olamaz. Maṣdarlara lāḥiḳ olursa "sizin" ḥāline girer. Mis̱āl:

1) Gelmeksizin gitdi.

2) Beni ṣormaḳsızın geçdi.

3) Ḥāl ve ḫāṭır su'āl itmeksizin tekdīre başladı.

- Ṣıfatlara gelen edāt-ı nefy, "degil" lafẓıdır. Mis̱āl:

O edebsiz degildir; çalışḳandır.

Şāyed

363 - Edāt-ı iḥtimāldir. Mis̱āl:

1) Şāyed teraḳḳī ne oldığını bilmiyorsañ yalñız gemisi ile vapurı naẓar-ı diḳḳat öñünde bulundur.

2) Şāyed Aḥmed Efendi gelmezse anıñ evine uġra.

Bu mis̱āllerde görüldigi üzere "şāyed" edātı, eks̱eriyā cümle-i şarṭiyyelere lāḥiḳ olıyor.

Temrīn

Ṣanki – gūyā: (şīve)

-İder eşcāra ṣırmalar ilbās	-Bir sükūt-ı ʿamīḳ olur peydā
Külline döndirüb o manẓarayı	Ṣanki ḫᵛūba varır bütün eşyā
Ṣanki icrā-yı sūr ider ḳudret	- Seyr ile şu levḥ-i nāzenīni
Anı ādem ḳıyās ider cennet	Gūyā bu rev-nūr behişte ṣaḥrā

Ṣanki

364 - Edāt-ı teşbīhdir. Mis̱āl:

Cihān nūr içinde ḳalmış idi; ṣanki her köşeden bir menbaʿ-ı nūr, lemʿa efrūz oluyordı.

- Maḳām-ı taʿrīżde de ḳullanılır. Mis̱āl:

Ṣanki geldim de ne buldum bu ḫarāb ābāda.

Ṣoñra

365 - Edāt ẓarf-ı zamāndır. Mis̱āl:

Şimdi degil ṣoñra gel, seni ṣoñra görürüm.

-"Baʿde", "mu'aḫḫarān" lafẓları daḫı ʿArabīden me'ḫūz olub "ṣoñra" maʿnāsına istiʿmāl olunmaḳdadır. Mis̱āl:

1) Mu'aḫḫarān ẓuhūr iden bir işden ṭolayı kitābcı dükkanına ḳadar gitdim.

2) Bu ḥāl, mu'aḫḫarān vāḳiʿ olmuşdur.

3) Şimdi mektebe gitmeli, ders oḳumalı, baʿde ṭoġrıca eve gelmeli.

ʿAcabā

366 - Edāt-ı istifhāmdır. Mis̱āl:

ʿAcabā Aḥmed geldi mi? ʿAcabā mektūbum vāṣıl oldı mı?

Şīve

Āyā - ʿAcabā:

-Āyā bu mı bizdeki ʿadālet

Ḳan aḳmada rāyet-i ẓaferden

-

-Bir sāyedir iḥtişām-ı dünyā	Āyā ne ṣafā bulub da duḫter
Tevḳīf olunur mı sāye āyā	Ölmüş ḳuzısıyla inse muʿtād

-

-Dehriñ ne ṣafā var ʿacabā seym vezirinde	-ʿAcaba daġdaġa-i cāhe düşen bī-çāre
İnsān bıraḳır hepsini ḥīn-i seferinde	Terk-i āsāyişi māye-i devleti mi bilir?

-“ᶜAcā’ib” kelimesi, maḳām-ı taḥayyürde ḳullanılır. Mis̱āl:

ᶜAcā’ib! Amma tuḥaf hā!

Faḳaṭ

367[51]**-** Eks̱eriyā edāt-ı istidrāk olur. Mis̱āl:

Ciddiyāta hezliyyāt ile her vaḳt muḳābele olunabilir; faḳaṭ hiç bir zamān ġalebe olunamaz.

-Baᶜżan edāt-ı ḥaṣr olur. Mis̱āl:

Yalñız ᶜālem degil, faḳaṭ dā’ire-i ᶜilmi tevsīᶜ itmiş bir ḥekīmdir.

Artıḳ

368 - Edāt-ı iktifādır. Mis̱āl:

Artıḳ söylenme, artıḳ yoruldum.

(Şīve)

Lākin; ama, faḳaṭ; ancaḳ:

- Ġālib görüb eyliyor tefaḫḫur	- Bu bezmiñ bāde nūşı mest olur ammā ḫarāb
Lāḳin ecl itmiyor te’eḫḫür olmaz	
-	- Ḳader dürr ü gevheri ᶜālim bilir
- Ḥāliñiz sāde, şekliñiz de ẓarīf	Ādemi ammā yine ādem bilir
Sesiniz ḫoş, maḳāmıñızda laṭīf	- ᶜAşḳıñ ṣafāsı yoḳ degil ammā cefāsı çoḳ
Lākin endīşe iyilik ki zamān	- Hüner maḳbūldür ammā muᶜteber ḥiss-i edebdir
Bozacaḳdır bu intiẓāmı hemān	- Var ise ancaḳ fażīletdir medār-ı imtiyāz
-	- Aṣālet medār-ı temeyyüz degildir
- Lākin ol ẓālim ṭamᶜ u pürūr	Medār-ı temeyyüz fażīletdir ancaḳ
Buralardan yārın iderse güẕer	Ṣuṣıñız ḳuşcaġızlarım ṣuṣıñız

---

[51] Burada“ 367” yerine “67” yazılmıştır.

Aṣlā

369 - Edāt-ı te’kīd olur. Mis̱āl:

1) Ṣā’ib Efendi aṣlā söylemedi.

2) Oraya gitdiñiz mi? – Aṣlā?

Edāt-ı nefy de olur. Mis̱āl:

1) Oraya aṣlā gitmeyiñiz!

2) Aṣlā derse çalışmayor!

Aman

370 - Edāt-ı ricā olur. Mis̱āl:

1) Aman efendim! Size sıġındım.

2) Aman efendim! ʿİnāyet buyuruñ.

- Bu bābda, “ḳuzum!” “cānım” taʿbīrleri daḫı müstaʿmeldir. Mis̱āl:

1) Canım birāder! Şu işi yapıvir.

2) Ḳuzum! Aḥmed Efendi! Şu işi göri vir!

3) Canım birāder! Bizi göñülden çıḳarma.

- Edāt-ı istimdād olur. Mis̱āl:

Aman! Uruyor!

- Baʿżan edāt-ı teneffür olur. Mis̱āl:

1) Aman! Can şıḳıyorsuñ!

2) Aman! Ne güc ḫaber añlayorsuñ.

Öñce

371 - Edāt ẓarf-ı zamāndır. Mis̱āl:

1) Öñceden söyledim.

2) Öñce düşünmeli idiñ.

- Bu maḳāmda “evvelce”, “muḳaddemā”, “evvelā” kelimeleri daḫı ḳullanılabilir:

1) Evvelce size ʿarż itdigim cihetle . . .

2) Evvelā Aḥmed Efendi geldi; ṣoñra Meḥmed Efendi geldi.

3) Muḳaddemā ṭaraf-ı ʿālīñize irsāl itdigim beş kitāb geldi mi?

Evvelce, "öñceden", "muḳaddemā", "eskiden", "evvelā", öñce maʿnālarınadır. Muḳaddemā, "öñce" kelimesinden maʿnāca farḳlıdır.

"Muḳaddemā", muḫāṭaba ziyāde geçmiş bir zamānı iḫṭār, "öñce" ise bir vaḳt-i mübhemi beyān eyler.

Eger, İse, Se

372 - Edāt-ı şarṭdır. Mis̱āl:

1) O gelirse ben giderim.

2) Derse çalışırsam ḫˇācelerimiñ maẓhar-ı taḳdīri olurum.

İse, isem, iseñ, iseler, isek, iseñiz. İse de, isem de, iseñ de, iseler de, isek de, iseñiz de. (İseniñ) mürekkebātını müteʿāḳib: "lākin", "faḳaṭ" kelimelerini getirmemeli.

- İse, her vaḳt "edāt-ı şarṭ" olmaz. Edāt-ı tefrīḳ de olur. Mis̱āl:

1) ʿİlm-i lisān başḳa meziyyet, ʿirfān ise yine başḳa meziyyetdir.

2) Lisān, taḥṣīl ile ögrenilir. ʿİrfān ise Ḥażret-i Feyyāż-ı ḥaḳīḳīniñ iḥsān-ı maḫṣūṣıdır.

3) Edebi terk itmek, insāniyyetden çıḳmaḳ, bī-edebligi tervīc eylemek ise rükn-i medeniyyeti yıḳmaḳ dimek olur.

- İse, edāt-ı tefrīḳ oldıġı vaḳt cümlede maʿnā-yı şarṭiyyet ḳalmaz.

- Baʿżā: "daḫı" maʿnāsını da işāret ider. Mis̱āl:

1) Cemʿiyyet-i beşeriyye, bir şirket gibidir. Efrādı ise o cemʿiyyetiñ aʿżāsı ve ḫademeleri maḳāmındadır.

2) Kiẕb, iki ʿālemde yüzi ḳara, ṣūretde güzel görünse bile ḥaḳīḳatde masḫara bir fiʿil-i maẕmūmdur.

Lākin bu mis̱ālde "se bile" terkībi, edāt-ı taʿlīl olaraḳ vāḳiʿ olmuşdur.

- İse, taḫfīf olunaraḳ "se" ṣūretinde de müstaʿmeldir. Yuḳaruki mis̱āllerde oldığı gibi.

Eli

373 - İntihā-yı ġāyet edātıdır. "Dek", "ḳadar" maʿnāsınadır. Mis̱āl:

1) İlā- āḫiri'l-ʿömr (ʿömrüñ ṣoñuna ḳadar).

2) İlā- nihāye (nihāyete dek).

İle - Berāber

374 - İkiside edāt-ı teşrīkdir. Mis̱āl:

1) Seniñle berāber gidelim.

2) Anıñla görüşdüñ mi?

Temrīn

Eger - ise- se- : (Şīve)

- Ḥāl-i müşküldür eger uymazsa ḥāle ḳalmaz. -

- Hürr olmaḳ eger ister isek olma cihānıñ

Ẕevḳinde, safāsında, ġamında, kederinde

- Fikr iste ḥāl-i ʿālemi ġarībesidir

- Muṭīʿ ol şimdi müstaḳbelde isterseñ meṭāʿ olmaḳ

- Ḳıl ṣanʿat üstādı taḫayyürle temāşā

Dem urma eger ʿārif iseñ çün ü çerādan

- İnsāna ṣadāḳat yaḳışır görsede ikrāh

- İdrākiñ eger var ise maʿḳūl şinās ol

- Allahı seversek beni söyletme ġamım var

- "Bunuñla berāber", terkībi: "bināen-ʿaleyh" dimekdir, ki "edāt-ı beyān" dır. Mis̱āl:

Siziñ ḳabāḥatiñiz büyük, bunuñla berāber birinci defʿa oldıġından az cezā göreceksiñiz.

Beri

375 - Edāt-ı istimrārdır. Mis̱āl:

1) Sizi göreliden beri mesrūrum.

2) Bu kitābı oḳuyalıdan beri düşünüyorum.

- Bu edāt, eks̱er "den" ile merbūṭa gelir. Mis̱āl:

1) Geleliden beri.

2) Oḳuyalıdan beri.

3) Gideliden beri.

Başḳa

376 - Edāt-ı istis̱nādır. Mis̱āl:

1) Senden başḳa kimiñle ḳonuşayım?

2) Lisān ögrenmek başḳa meziyyet, ʿirfān ise yine başḳa bir meziyyetdir.

- "Māʿadā", "ġayrı" kelimeleri daẖı başḳa maʿnāsına müstaʿmeldir. Mis̱āl:

1) Cihānda maʿrifetden māʿadā müfīd bir şey yoḳdur.

2) Senden ġayrısı çalışḳan, uṣludur.

Ḳudemā "özge" lafẓı daẖı ḳullanılırdı.

Mīzān-ı ḥaḳda bu daẖı özge maʿdelet.

Menfūr olur hüner-ver ü cühhāl-i mültefi

Baʿżı

377- Edāt-ı taḳlīldir:

Baʿżı adam vardır, ki bilmedigini bilmez.

“Baʿżısı böyle didi”, “baʿżısı şöyle didi” mis̱ālinde daḫı: “kimisi” maʿnāsına vārid olmuşdur.

Bināen-ʿaleyh

378 - Edāt-ı beyān ve tefrīʿdir: “bunuñ üzerine” dimekdir. Edāt-ı tefrīʿler cümleniñ mā-ḳabliniñ müteferriʿātını, mābʿed ile itmām ider. Mis̱āl:

Siz mektebe devām idiyorsuñuz; bināen-ʿaleyh muʿallimiñiz sizden ḫoşnūddur.

Bu mis̱ālde: “bināen-ʿaleyh”, edāt-ı tefrīʿdir. “Edāt-ı beyān” oldığına mis̱āl:

Siz dā’imā saʿy idiyorsuñuz; bināen-ʿaleyh ʿilm ve edeb ṣāḥibi olacaḳsıñız.

Peki

379 - Edāt-ı taṣdīḳdir. Mis̱āl:

1) Ḥüseyin Efendi! Kitābıñı getir! - Peki efendim!

2) Derslerine iyi çalış! - Peki efendim.

Tā

379[52]**-** Edāt-ı ġāyetdir:

Tā ṣabāḥa dek çalışırım.

Dā’imā

380 - Edāt-ı istimrārdır:

1) Dā’imā taḥṣīl-i maʿrifete çalışmalı.

2) ʿAṭālet ve beṭāletden dā’imā iḥtirāz itmeli.

Dir

381 - Edāt-ı ḫaber [1] dir. Oḳumaḳ iyidir mis̱ālinde “dir”, edāt-ı ḫaberdir.

---

[1] Bu edāt-ı ḫaber, müfred-i ġā’ibe maḫṣūṣdur. Müfred-i mütekellim içün im, “ben im” müfred-i muḫāṭab içün siñ, “sensiñ” cemʿ-i mütekellim içün z, “biziz”, cemʿ-i muḫāṭab içün siñiz, “sizsiñiz” żamīrleri daḫı edāt-ı ḫaberdir.

---

[52] “379” iki kez yazılmıştır.

Edāt-ı ḫaber olan bu “dir”, isimlere geldigi gibi fiʿillerden daḫı māżī-i naḳlī, istiḳbāl ve fiʿil-i vücūbīye gelir. Mis̱āl:

Gelmişiz, gelecekdir, gelmelidir.

Si ve msi

382 - İkiside edāt-ı teşbīhdir. Mis̱āl:

1) Ekşimsi, ṭatlımsı

2) Māʾimsi, yeşilimsi

Ṭolayı

383 - Edāt-ı beyāndır.

1) Tenbelliginden ṭolayı terfiʿ-i ṣınıf idemedi.

2) Ḫuysuzlığından ṭolayı herkes nefret ider.

- Ṭolayı, baʿżan “içün”, “ne sebebe mebnī” maʿnāsını işārāt ider; yaʿnī: edāt-ı taʿlīlde olur. Mis̱āl:

Neden ṭolayı böyle tefevvühātda bulunıyorsuñuz?

- “Nāşī” kelimesi daḫı lisānımızda “ṭolayı” maʿnāsına müstaʿmeldir.

1) Bu sebebden nāşī

2) Cehāletden nāşī

Ḳadar

384 - İntihā-yı ġāyet edātıdır. Mis̱āl:

1) Üsküdara ḳadar gideriz.

2) Ezberleyene ḳadar oḳuruz.

- “Dek, degin” edātları daḫı bu maʿnāyadır.

Ki

385 - Fārisīden meḫūẕdur. Lisānımızda üç dürlü istiʿmāl olunur.

1 - Edāt-ı beyān olur. Bu ḥālde eks̱eriyā mevṣūf ile ṣıfat, ʿāmil ile maʿmūl, ḫaber ile mübtedā arasına girer; mā-ḳablindeki ibhāmı mā-baʿd ile refʿ ider. Mis̱āl:

Rivāyāt-ı tārīḫiyyedendir, ki bir gice ṣabaḥa ḳarşı . . .

2 - Edāt-ı tefrīʿ olur. Edāt-ı tefrīʿ oldığı vaḳt mā-ḳabliniñ teferruʿātını māʿbediyle gösterir. Mis̱āl:

Siziñ himmetiñizdir, ki bir çoḳ kimseleri müstefīd eylemişdir.

3 - Edāt-ı taʿlīl olur. Mis̱āl:

1) Sen aña ḫidmet it, ki refāh ve saʿādeti bulasıñ.

2) Aldanma, ki şāʿir sūzi elbette yalandır.

Baʿżan "ki" yerine, "kim" de ḳullanılır. "Kim" de, "ki" maʿnāsına

---

Temrīn

Ki – kim: (Şīve)

- Gül ʿārif ol ki maʿrifet olsun tecāhülüñ	Yüksel bu da şīve-i ḫüdādır
- Bir belā kim ṣāḥibin bulmaz baña ġam-ḫ̌ār olur	Esrār beni ṣorma kim ḫaṭādır
- Eger ġubār ise encām-ı ḥasretim Yārab	- Anlar ki virir laf ile dünyāya niẓāmāt
Nedir bu yaş ki düşer gözden āb şeklinde	Biñ dürlü teseyyüb bulunur ḫānelerinde
- Yüksel ki yeriñ bu yer degildir	- Şānıñla ʿaẓīmsiñ ki olmuş
- Yüksel ki bunuñ da fevḳı vardır	Her ẕerde münʿaṭıf cemāliñ
İnsānlığıñ ayrı ẕevḳı vardır	ʿAlām ve ḥekīm señ ki olmuş
	Her ẕerrede müncelī-i mā'lik
- Yükselki boyuñ ḳadar ḳalırsıñ	Ḫelāḳ-ı kerīmsin ki olmuş
- Saʿy eyle ki bī-hüner ḳalırsıñ	Her ẕerrede munṭabıʿ celāliñ
	Nūrıñla olmasañ nümāyān
	Ẓulmetde ḳalırdı hep bu ekvān

ise de istiʿmāli şiʿre maḫṣūṣdur:

Ḳuş görünmez ʿaks ider nāz u niyāz

Ẓann idersiñ kim aġaclar naġme sāz

beytinde oldıġı gibi.

Gūyā

386 - Edāt-ı teşbīhdir. Mis̱āl:

1) Gūyā ṭalġalar, cibāle reḳābet idiyordı.

2) Gūyā bir ḥaḳsızlıḳda bulunmuşum.

Baʿżan "gūyā ki" ḥālinde de ḳullanılır. Mis̱āl:

Gūyā ki ḳudretden bir sed ẕī-ḥayāt idi.

- Baʿżan edāt-ı taʿrīż olur. Mis̱āl:

1) Gūyā söz söyledi.

2) Gūyā iş yapdı.

- Lākin edāt-ı taʿrīż olunca āḫirine "ki" getirilmez.

Gibi

387 - Edāt-ı teşbīhdir. Mis̱āl:

1) Arslan gibi baba yigit.

2) Ḳalʿa gibi ev.

- "Edāt-ı taʿrīż" de olur. Bu ḥālde bir ṣīġa-i naḳliyyeden ṣoñra vārid olur. Mis̱āl:

Anı diñleyormuşum gibi ṭurmayub söyleyordı.

- "Edāt-ı tebyīn" de olur. Mis̱āl:

Bu ṭalebe dersini tekmīl itdigi gibi sā'ir ṭalebeye daḫı muāʿvenet eyler.

- "Edāt-ı mübāderet" de olur. O ḥālde bir ṣīġa-i ṣıla ile mürāfaḳatda bulunur. Mis̱āl:

1) Göründigim gibi işi añladı.

2) İşi açdığım gibi beñzi ṣarardı.

3) Ben geldigim gibi o gitdi.

Fārisīden meʾḫūẕ olan "āsā", "vār", "vārī", "veş" edātları, edāt-ı teşbīhdirler. Miṣāl:

1) Meh-veş: (ay gibi).

2) Cennet āsā: (cennet gibi).

3) Feylesof vārī (feylesof gibi).

Göre

388 - Edāt-ı nisbet ve muṭābaḳatdır.

Edāt-ı nisbete miṣāl:

1) Aña göre herşey ḳolay.

2) Baña göre hevā ḫoş.

Edāt-ı muṭābaḳata miṣāl:

1) Bu yelek tam vücūdıma göre.

2) Bu ḳab, bu kitāba göre.

Temrīn

Gibi:

- Mümkün mi dinlemek meh-taban gibi geçdik -Yeryüzünde şimdi bir ādemi var ādem gibi

Ey nūr-ı naẓar bıraḳ şitābān gibi geçdik

- - Ṣaf ḳıldıñsa göñül āyinesin āb gibi

- Hicrānıñ ile ben gibi feryād iden olmaz Görinür nūr-ı ezel ābda mehtāb gibi

- Genc-i istiġnā gibi bir kūşe-i rāḥatımı var

- Hücūm idince ġam saña

Benim gibi görün aña

389 - Edāt-ı müsāvātdır. İki veya ikiden ziyāde cemʿleri birbirine rabṭ ider. Mis̱āl:

1) Gerek gelsin, gerek gelmesin.

2) Gerek oḳusun, gerek oḳumasun.

"Gelüb gelmemesi, oḳuyub oḳumaması" bir dimekdir. "İster" taʿbīri daḫı tekrār ḥālinde "gerek" maḳāmında müstaʿmeldir. Mis̱āl:

1) İster gelsin, ister gelmesin.

2) İster al, ister alma.

- Edāt-ı iḥtimālde olur; lāḳin taṣdīḳ maʿnāsını żımnen işrāb ider. Mis̱āl:

Żann-ı ʿācizāneme göre bu māddeniñ ṣūret-i mıṣdaḳası böyle olsa gerekdir.

Geh

390 - Edāt-ı tebʿyīżdir. "Baʿżı vaḳt" maʿnāsına gelir. Mis̱āl:

1) Gāh olur ki es̱nā-yı şitāda pek güzel hevālara rāst gelinir.

2) Gāh begenir, gāh begenmez.

"Ki", "gehī" ṣūretinde de müstaʿmeldir. Lākin bu, şiʿre maḫṣūṣdur:

Geh devām-ı firḳat ister

"Gāh", edāt-ı mekāndır. Mis̱āl:

1) Ārām-gāh

2) Teşhīr-gāh

3) Temāşā-gāh

Bināberīn

391 - "Bunuñ üzerine" dimekdir. Edāt-ı beyāñdır. ("Bināen ʿaleyh"e mürācaʿat)

Bināen

392 - Bu da edāt-ı beyāndır. Sebeb gösterir. Mis̱āl:

Siziñ saḫī oldıġıñızı bilirim. Buña bināen iʿāne defterine ismiñizi yazıyorum.

Baʿżan edāt-ı taʿlīl olur. Mis̱āl:

1) Siziñ bu söziñize bināen böyle ḥareket itmeliyim.

2) Teveccühātıñıza bināen böyle bir teşebbüs̱e ḳalḳışdım.

Lik, Lıḳ

393 - "lik", "lıḳ", isimleriñ āḫirine lāḥiḳ olur. "lik", ḥareke-i aḫīresi ḫafīf, "lıḳ" ḥareke-i aḫīresi s̱aḳīl olan isimlere iltiḥāḳ ider.

Bunlar, altı dürlü istiʿmāl olunur:

1 - Maṣdarlarıñ āḫirine gelir. O ḥālde "edāt-ı tekīd" olur.

Oḳumaḳlıḳ, yazmaḳlıḳ, söylemeklik, görmeklik.

Temrīn

Gāh – geh – gāhī: Gehī (Şīve)

- Gāh olur ʿāşıḳ-ı şeydāya düşer istiġnā -

- Efrāṭ-ı s̱ebāt-ı ādemi gāhī heder eyler -

- Bu dünyādır gehī mātem gehī sūr

- Geceniñ ve gāh ṣulḥ u gehī ḥubb ki nifāḳ

Ki farḳ u iḫtilāf gehī cemʿ ü ittifāḳ

- Gāhī muḥaḳḳar-ı cühelā, şāʿir beliġ

- Gāhī masḫar-ı ḥamḳa, fāżıl edīb

- Geh çāk olunur dāmen pākīze-i ʿiṣmet

Geh ʿafet ider ādemi ārāyiş-i zindān

- Göz ucıyla ʿāşıḳa geh luṭf ider gāhī ʿitāb

Bir su'āle yer ḳomaz ol ġamze-i ḥāżır cevāb

2 - “İsm-i maṣdar” edātı olur. Mis̱āl:

Güzellik, baḳḳallıḳ, ḳunduracılıḳ, kātiblik.

Burada şāyān-ı iḫṭār bir şey vardır, ki evde “imāmet” ḫıyānet, niyābet” gibi fi'l-aṣl-ı maṣdar olan kelimelere “lik”, lıḳ” edātlarınıñ ʿadem-i iltiḥāḳıdır; zīrā imāmet, imāmlıḳ dimekdir. [ve-ḳıs ʿaleyhe'l-bevāḳī].

Lāḳin edevātıñ terkibinden ḥāṣıl olan ṣıfatlara lüḥūḳı cā’izdir. Mis̱āl:

Köylilik, evlilik, arabacılık.

3 - “Edāt-ı mekān” olur (İsm-i mekāna mürācaʿat).

4 - “Edāt-ı nisbet” olur (İsm-i mensūba mürācaʿat).

5 -“Edāt-ı liyāḳat” olur. (Hediyelik” gibi, ki “hediye idilmege lāyıḳ” dimekdir.

6 - “Edāt-ı miḳdār” olur. Mis̱āl:

Bir günlük çocuḳ, ṭoḳuz aylıḳ gibi.

Bu iki edāt-ı türkīye mümās̱il olaraḳ ʿArabī ve Fārisīden lisānımıza bir ṭaḳım edevāt aḫẕ olunmuşdur, ki anlarda “dān”, “zār”, “sitān”, “sār”, “i”, “iyyet” dir.

- Dan, edāt-ı mekāndır. Mis̱āl:

1) Āteş-dān: (manġal)

2) Buḫūr-dān.

- Zār, edāt-ı mekāndır. Mis̱āl:

1) Lāle-zār.

2) Gül-zār.

- Sār, bu da edāt-ı mekāndır; faḳaṭ istiʿmāli azdır.

1) Kūh-sār.

2) Çeşme sār.

Bu edāt, baʿżan mevṣūflarıñ āḫirine getirilerek ṣıfata naḳl olunur: Miṣāl:

1) Utanma maʿnāsına olan (şerm) den: şermsar gibi ki utanġan dimekdir.

“Sitān” edāt-ı mekāndır.

Gülsitān, bū sitān

“i” ism-i maṣdar edātıdır:

Dostī: dostluḳ, bende-gī: kölelik.

“iyyet” bu da ism-i maṣdar edātıdır. Miṣāl:

İnsāniyyet, cāhiliyyet, beşeriyyet.

Meger

394 - Üç dürlü istiʿmāl olunur:

1 - “Edāt-ı istiṣnā” olur. Bu ḥālde bir fiʿil-i iltizāmīye müfteḳırdır. Miṣāl:

Bu yazıyı kimse oḳuyamaz; meger yazan ẕāṭ oḳuya.

Baʿżan fiʿil-i iltizāmī yerine emr-i ġā’ib veya nehy-i ġā’ib de ḳā’im olabilir. Miṣāl:

Ḳadr-i maʿrifet ve şeref ʿilmi inkār idecek bir ferd āferīde taṣavvur olunamaz? Meger ki o ādem ʿālem-i vaḥşetde büyümüş olsun.

2 - Edāt-ı istiġrāb olur. Bu ḥālde “ki” almaz. Miṣāl:

Ben de anı adam ṣanırdım; meger ḳadr-i insāniyyeti bilmez bir nā-dān imiş.

3 - “Edāt-ı taḫmīn” olur. Bunda da “ki” almaz. Miṣāl:

“Meger ḫalḳ-ı cihān, hep āşinā firḳat olmuşdur”

Hem

395 - “Edāt-ı ʿaṭf” dır. Miṣāl:

1) Hem öyle söyleyor, hem böyle söyleyor.

2) Hem çalışmamaḳ insāna yaḳışmaz; zīrā ḥayvānlar bile çalışıyor.

"Hem" baʿżan edāt-ı tenbīh olur. Mis̱āl:

Sen derse çalışmıyorsuñ. Hem derse çalışmalı, hem uṣlu ṭurmalı.

- Baʿżan āḫirine: "de" getirilir. Bu ḥālde te'kīd beyān ider. Mis̱āl:

Ḫ˘āce hem güldi, hem de ṣordı.

- "Edāt-ı iştirāḳ" da olur. Mis̱āl:

Hem meslek, hem mez̠heb, hem sebḳ.

- " Edāt-ı iḳtirān" daḫı olur. Mis̱āl:

Hem-zebān.

"Edāt-ı iḳtirān olunca iştirākden farḳlıdır; çünki "hem-zebān"

Temrīn

Hem: (Şīve)

Hem kendisi, hem ṣūreti, hem fikr ü ḫayāli	Hem ziyāret hem ticāret
Cānān idi baḳdım olıyor anda hevāydı	-
-	Hem söylemez, hem beñzemez.
Hem sūr-ı şerri, hem de düşman şerr	-
Nedir aġreb-i cihānda; ṭabʿ-ı beşer	Hem döger, hem aġlatmaz
-	-
Hem gül hem fużūl	Hem oḳuduḳ, hem oḳutduḳ, hem unutduḳ
-	-
Hem ḳaçar hem ṭavul çalar	Hem ṣuçlu, hem güçlü
-	-

dir isek “dilleri bir” dimek degildir; yalñız “iḳtirān” beyān ider; faḳaṭ “hem sen” dir isek “yaşları bir” olur, ki bu mümkündür.

Hiç

396 - “Te’kīd-i nefy” veya “nehy” edātıdır. Mis̱āl:

1) Bu şey benim işime hiç yaramadı.

2) Bu bābda hiç maʿlūmātım yoḳdur.

- İnkārı olmayan ve istifhāmı ḥāvī olan cümlelere dāẖil olursa edāt-ı taḳlīl olur. Mis̱āl:

ʿAli Efendiyi hiç gördigiñ var mı?

Ne

397 - “Edāt-ı nefydir. Mis̱āl:

Ne pederi var, ne vālidesi.

Temrīn

Hiç: (Ş̱īve)

- Gelir mi māteme dünyāda hiç bir ṣāḥib-i inṣāf

-

- Hiçi hiçe versek yine hiç çıḳar

-

- Hiç olmamaḳdan geç olmaḳ evlādır

-

- Ey māder mihribān ne dirsiñ?

Hiç ḳalmadı mı firāḳa ṭāḳat

- Yigitlik ṭoḳuzdur. Sekizi ḳaçmaḳ, biri hiç görünmemek

- Bed aṣla necābet mi virir hiç üniforma

-Baʿżan ikinci “ne” ye “de” ʿilāve olunur. Mis̱āl:

Ne o geldi ne de ben aña gitdim.

-“Ne” dāẖil oldığı cümleniñ maʿnāsı nefy iderse de kelimātı nefy itmez. Mes̱elā “bu gün ne sen gelmediñ, ne o” dinilemez; zīrā iki nefyden bir is̱bāt çıḳar. Bu ḥālde yuḳarıki cümle “sen de geldiñ o da geldi” me’alini mutażammın olur. Mis̱āl:

Cānı cānān dilemiş virmemek olmaz ey dil

Ne nizāʿ eyleyelim, ol ne seniñdir ne benim

Böyle “ne” li cümlelerde rābıṭa üç dürlü mevżuʿda bulunur.

Temrīn

Ne: (Şīve)

Ne alacaḳ, ne virecek - Ne alandanım ne ṣatandan - Ne alub da ne viremiyorum - Ne ölüye ağlar, ne diriye güler - Ne bal oldı, ne pekmez - Ne beytü'l-ẖarāb, ne betyü'l-maʿmūr - Ne bilirim, ne gördüm. - Ne çekeydim. Ne ḳarnım ağrır. - Ne ṭadı var, ne ṭuzı. -

- Ne sal iledir, ne mal iledir.

Begim ululuḳ kemāl iledir.

- Ne soram yādını ne añarım adını. - Ne şiş yansun ne kebab. – Ne şeyṭanıñ yüzini gör, ne besmele çek. – Ne ṣaḳala minnet ne bıyıġa. – Ne ṭaġda bağım var ne çaḳaldan daʿvām. – Ne ʿādet itmeli ne ʿādeti terk itmeli. -

- Ḳanlı vārī ne yāvuz ol ne de āṣīl

- Ḥadden aşḳın ne yavaş ol ne de bāṣīl

- Ne cefā dīde-i ẖār ol ne ġam ālūd ẖammār

- Ne sende mehrū vefā var, ne bende ṣabr u ḳarār

- O, yoḳ bu, yoḳ ne ʿaceb bizden ictināb itdik

(1) - Birinci: “ne” den ṣoñra ẕikr olunur. Mis̱āl:

Ne parası var, ne üsti başı.

(2) - Yalñız ikinci “ne” den ṣoñra īrād olunur:

“Ne nizāʿ eyleyelim, ol ne seniñdir ne benim” mis̱ālinde oldıġı gibi.

(3) - Hem birincisinden, hem de ikincisinden ṣoñra īrād idilir: Mis̱āl:

Ne dersine çalışdı, ne ḫˇācesine iṭāʿat itdi.

- Lākin baʿżān iki “ne” yi müştemil cümleleriñ rābıṭası menfī olaraḳ vārid olur. Bu ḥālde rābıṭa ikisinden de evvel gelmeli. Mis̱āl:

Ḳarışmam; ne işine ne mālına.

Lākin bu cümleniñ rābıṭalısı “ne işine, ne mālına ḳarışırım” dimek oldıġından bu ḥālde yine rābıṭayı nefyden ḳurtarmaġa çalışmalıdır.

Her

398 - Edāt-ı taʿmīmdir. Mis̱āl:

Herkesiñ ʿālemde biñ mā-fevḳı var, biñ mā-dūnı var.

-“Her” edātından ṣoñra cemʿ olaraḳ bir kelime getirilemez; dā’imā müfred getirilmeli. “Her insānlar” dinmez, “her insān” dinir.

Temrīn

Her: (Ş̱īve)

Her giyāh-ı zemīni başḳa zebān	- İtme ʿār ögren oḳu ehlinden
Her avuç bir diger ʿālem	Her şeyiniñ ʿilmi güzel cehlinden
Her varaḳ biñ kitāb ile yeksān	-
Bu füyūżātı fikr idüb her dem	- Her ṣu geçid virmez
Müteḥayyir ḳalmasun mı ādem?	-

- "Her biri" terkībindeki "biri" kelimesi "her" kelimesiniñ maʿnā-yı taʿmīmini taḳsīm ider:

"Her biri bir söz söyledi" gibi, ki hepsiniñ ayrı ayrı söz söyledigini ifhāmdır.

- Her arı bal yapmaz - Her ṭaş baş yarmaz

- -

- Her aġlamanıñ bir gülmesi var - Her ḳadın eviniñ hem ẖanımı hem ẖalāyıḳıdır

- -

- Her evde bir deli bizim evde hep deli- Her ḳoyun kendi bacaġından aṣılır

- -

- Her işiñ başı ṣaġlıḳ - Her kimse kendi ʿāleminiñ pādişāhıdır

- -

- Her işiñ ʿāḳıbeti ʿāḳla der-pīş gerek - Herkesiñ arşunına göre bez virilmez

- -

- Her işe burnıñı ṣoḳma - Herkes kendi lāyıḳını söyler

- -

Her cefānıñ bir ṣafāsı her ṣafānıñ bir cefāsı - Bu mis̱āldir herkesiñ göñlünde bir arslan yatar

- -

- Her ẖoros kendi çöblügünde öter - Her güzeliñ bir ẖuyı var

- -

- Her derdiñ olur çāresi her iñleyen ölmez - Her maḳāmıñ bir maḳāmı

- Her miẖnete bir āẖir olur, her ġama pāyān -

- - Her yorılan içün bir ẖān yapılmaz

- Her derde bir devā var anı bulmadır hüner -

- - Her düzüñ bir yoḳuşı her yoḳuşıñ bir düzi var

- Her zevāliñ bir kemāli her kemāliñ bir zevāli -

- Herkes ḳaşıḳ yapar ama ṣapını ortasına getiremez

Mend

399 - Edāt-ı ittiṣāfdır. Fārisīden meʾḫūẕdur. Lāḥiḳ oldıġı isme ṣıfat maʿnāsı virir. Mis̱āl:

Hüner-mend, dāniş-mend.

- "li" edātına bedeldir. Bu ḥālde hüner-mend: "hünerli", dāniş-mend:

"Maʿlūmātlı" dimek olur.

Ver

400 - Fārisīdir. Bu da edāt-ı ittiṣāfdır. Mis̱āl:

Hüner-ver, seḫun-ver.

Nāk

401 - Fārisīdir. Edāt-ı ittiṣāfdır. Mis̱āl:

1)Ġam-nāk:(ġamlı).

2) Elem-nāk: (elemli).

3) Endīşe-nāḳ: (düşünceli).

Yār

402 - Fārisīden meʾḫūẕdur. Edāt-ı ittiṣāfdır. Mis̱āl:

1) Hoşyār: (ʿaḳıllı).

2) Baḫtiyār: (baḫtlı).

Mānend

403 - Fārisīden me'ḫūẕdur. Edāt-ı teşbīhdir. Mis̱āl:

Ferişte-mānend: (melek gibi).

Gār

404 - Fārisīdir. Edāt-ı fāʿiliyyetdir. Mis̱āl:

Perverd-gār: (besleyici).

Kār

405 - Fārisīden me'ḫūẕdur. Edāt-ı fāʿiliyyetdir.Mis̱āl:

1) Germ-kār: (germ ṣāḥibi).

2) Ṣanʿat-kār: (ṣanʿat ṣāḥibi).

3) Ḳanaʿat-kār: (ḳanāʿat ṣāḥibi).

Dār

406 - Fārisīden me'ḫūẕdur. Edāt-ı mālikiyyetdir. Mis̱āl:

1) ʿAlem-dār: (bayraḳ ṭutıcı).

2) Sancaḳ-dār: (sancaḳ ṭutıcı).

Dirīġ - Dirīġā

407 - Fārisīden me'ḫūẕdur. Edāt-ı te'essüfdür. "Dirīgā ki", "dirīġa" ṣūretindede müstaʿmeldirler.

Ḥayf!

408 - Edāt-ı te'essüfdür. "Ḥayfā" ṣūretinde de müstaʿmeldirler.

Efsūs

409 - Edāt-ı te'essüfdür. "Efsūski" ṣūretindede şāyiʿdir.

- Girdik behişte ḥayf ki dīdārı görmedik.

- Eyvāh ürüzgār geçdi.

- Hepsinden anıñ güzeldi eyvāh

Altında yatan zavallı duḫter

- Efsūs ki yoḳ ʿāḳıbet kare şuʿūruñ

- Bīgāne çıḳdı ḥayf benim yār ṣandığım mis̱āllerinde oldığı gibi.

Vāḳıʿā

410 - Edāt-ı taṣdīḳdir. ʿArabīden me'ḫūẕdur, mis̱āl:

Vāḳıʿā mādemki, söz, teʿāṭī-i efkāre vāsıṭadır, mādemki teʿāṭī-i efkār, insāniyyet-i mücesseme dinilmege şāyān olan temeddün-i ʿumūmī münāsebetine rābıṭadır . . .

Mādemki

411 - Edāt-ı taʿlīldir.

- "Mādemki"niñ evveline "vav-ı ʿāṭıfa" getirmek s̱ıḳleti mūcib olur. Mis̱āl:

Mādemki söz teʿāṭī-i efkāre vāsıṭadır. Ve mādemki teʿāṭī-i efkār . . .

Zinhār

412- Edāt-ı taḥẕīrdir. Fārisīden meʾḫūẕdur. Türkçemizde "ṣaḳın" maʿnāsınadır. Mis̱āl:

Zinhār! Elini ateşe ṣoḳmayasıñ; zīrā ateş, yaḳar.

Kāşki

413 - Edāt-ı temennīdir. Fārisīden meʾḫūẕdur. Mis̱āl:

1) Kāşki daha evvel taḥṣīl-i ʿilm ve maʿrifete başlaya idim.

2) Kāşki Cenāb-ı Ḥaḳḳ, beni baḫtiyār eylemiş olaydı.

Vā ḥasretā!

414 - Edāt-ı tefeccuʿdur. Mis̱āl:

Vā ḥasretā! O ḳara günde Ḥüseyin maẓlūm, tīġ-i ġadr ile şehīd idildi.

Yā-yi Nis̱bet

415 - İsimleriñ āḫirine gelince o ismi: İsm-i mensūb ider. "Şirāzī", "Baġdādī" gibi, ki "Şirāzlı", "Baġdādlı" dimekdir.

- Lākin: "Mekke", "millet", "iżāfet", "tecribe", "ʿāde" gibi.

Kelimeleriñ āḫirine gelince anlardan “t” ve “e” ler ḥaẕf olunur. Mis̱āl:

Mekkī, millī, iżāfī, tecrübī, ʿādī.

- “Edirne”, “Bursa”, “Aṭana”, “Anḳara” gibi kelimeleri “Edirnī”, “Aṭanī”, ṣūretine ḳoymayub anları: “Edirneli”, “Aṭanalı”, “Anḳaralı” ṣūretinde ḳullanılmalı; yāḫūd “Edirnevī”, “Anḳarevī”, “Burūsevī” diye veya “e” leriñ ḥaẕfıyla “Edirnevī”, “Burūsevī” “Ankarevī” istiʿmāl itmelidir.

- Yā-i nisbetiñ lüḥūḳıyla kelimeleriñ eks̱erī tebdīl-i şekl ider:

- Fiʿle vezninde olan “Medīne”, “cezīre” gibi kelimeleri “fīʿlī” vezninde, yaʿnī: “Medinī”, “cezirī” ḥāline girer. Faḳaṭ “ṭabīīʿye”, “selīḳa”, kelimeleri “ṭabīīʿ”, “selīḳī” şeklini alır.

Fiʿl vezninde olanlarda da “yā” isḳāṭ olunmaz. Mis̱āl:

Ḥarīrī, ḥaṣirī.

Fiʿl vezninde olanlar da baʿżan isḳāṭ olunur, baʿżan olunmaz. Mis̱āl:

1) Ḳureyş: Ḳureyşī.

2) Ḥüseyin: Ḥüseynī.

“Hüdā”, “maʿnā” gibi kelimelere lāḥiḳ olursa “hüdavī”, “maʿnevī” ḥāline girer.

- Dünyā, ʿİsā, Mūsā, gibi kelimelere lāḥiḳ olursa bu kelimeler:

“Dünyevī ”, “ʿĪsevī”, “ Mūsevī ” ṣūretine girer.

“Ṣaḥrā’” ve “Beyżā’” gibi kelimelerde daḫı: “Ṣaḥravī”, “Beyżāvī ” gibi hemzeler “vav” a münḳalib olur.

- “Semā” “şitā” gibi hemzesi ḥarf-i aṣlīden maḳlūb bulunanlarda iki ṣūret vardır. Mis̱āl:

1) Semāvī: semā’-ī.

2) Şitāvī: şitā’-ī.

Hey

416 - Edāt-ı nidādır. Mis̱āl:

Hey oġlum! Hey yavrum!

“Be hey” ṣūretinde de müstaʿmeldir.

Gūnā, Gūne

417 - Edāt-ı teşbīhdir. Mis̱āl:

1) Bu gūnā ḥisāba ʿaḳlım irmez.

2) Ṣıġmaz benim bu gūne büyük söz dehānıma.

Henüz

418 - Edāt-ı ḥāliyetdir. “Şimdi”, “daha” maʿnāsına müstaʿmeldir. Mis̱āl:

1) Henüz gelmedi.

2) Henüz yazdı.

E

419 - Mefʿūlün ileyh edātıdır. Bu ḥālde ya “edāt-ı intihā” olur, yāḫūd edāt-ı mübādele. Edāt-ı intihāya mis̱āl:

1) İstanbula gitdim.

2) Aḥmede ders virdim.

Edāt-ı mübādeleye miṡāl:

1) Sāʿati ḳırḳ ġuruşa ṣatdım.

2) Arḳadaşı buraya çağırdım.

Zihī

420 - Edāt-ı istiġrābdır. Miṡāl:

1) Zihī saʿādet.

2) Zihī uğraşmaḳ.

- Maḳām-ı taḳbīḥde de müstaʿmeldir. Miṡāl:

Zihī ʿirfān! Zihī idrāk!

Yine

421 - Aralarında "teşābüh" veya "teżād" olan iki fiʿli birbirine rabṭ ider. İkinciniñ vuḳūʿı birinciden ṣoñra oldığını ifāde eyler. Miṡāl:

1) Bir kere ṣordı; yine ṣorıyor.

2) Çocuḳ evvelce istedi; yine isteyor.

- Baʿżan evvelki fiʿl ḥaẕf olunur. Miṡāl:

1) Ḥüseyin yine ḳaçıyor; yine bildigini söyleyor.

2) O ḳadar naṣīḥat itdim; yine diñlemeyor.

Temrīn

Kelimāt-ı Müştereke

Çarḫ - boġaz - burun - baş - dil - tepe - ayaḳ.

Yā

422 - Ḥurūf-ı ʿāṭıfadandır. Terdīd içün gelir. Mis̱āl:

1) Ḥüseyin gitmiş, yā Ḥüsni.

2) Yā ben bilmeyorum yā o, yā sen.

- "Teʾkīd" içün de gelir. Bu ḥālde "yā" ḥarfine birde "h̲ūd" kelimesi ʿilāve olunur. Mis̱āl:

Ya sen git, yāh̲ūd ben giderim.

Ki

423 - Türkçedir. Edāt-ı beyāndır.

1) O günki gördigimiz adam, naṣıl adam idi?

2) Onda terbiye, şöhretiyle mütenāsibdir.

Bilā

424 - ʿArabcadan meʾh̲ūẕdur. Edāt-ı nefydir. Mis̱āl:

1) Bilā tevḳif böyle revān olduḳ (Hiç ṭurmaḳsızın gitdik).

2) Bilā-ruh̲ṣat-ı nā'il oldı.

Hele

425 - Edāt-ı istis̱nādır. Mis̱āl:

1) Hele sen çalışma da gör.

2) Hele yazmazlıḳ itdigiñi ben işideyim.

Temrīn

Yā:

Yā deve, yā deveci, yā üstündeki ḥācı – Yā devlet başa yā ḳuzġun leşe. – Yā düdügi çalmalı, yā mandırada ḳalmalı. – Yā h̲ūyından, yā ṣuyından. – Yā Ḥaleb, yā Şām dirken Egriboz çıḳdı. – Yā ālırım, yā ölürüm. – Yā alt yā üst. – Yā aldıġını virmeli, yā almamalı. – Yā bu deveyi gütmeli yā bu diyārdan gitmeli

- Edāt-ı tehdīd olur. Mis̱āl:

1) Hele ur hele.

2) Hele baña bir kere iliş de gör ḥālini!

Yaʿnī

426 - ʿArabīden meʾḫūẕdur. Edāt-ı tefsīrdir. Mis̱āl:

1) Ḥüseyin aḫlāḳ, yaʿnī: fażīlet, ṣadāḳat, istiḳāmet gibi efʿāl-i meziyyāt-ı insāniyyeniñ kemāline nişānedir.

2) Ḫavāṣ-ı ḫamse-i ẓāhire, yaʿnī: görmek, işitmek, ḳoḳlamaḳ, ṭadmaḳ ve ṭutmaḳ (lems).

Haydi

427 - Edāt-ı nidā ve teşvīḳdir. Mis̱āl:

1) Haydi! Oġlum gidelim.

2) Haydi! Dersimizi ileriledelim.

Be

428 - ʿArabī ve Fārisī kelimeleriñ evveline gelir. Mefʿūlün ileyh, muṣāḥabet, vesāṭet ve āliyyet edātı olur.

- 1: Mefʿūlün ileyh edātı olunca evveline geldigi kelimeye bir de " tā " ʿilāve olunur. Mis̱āl:

1) Tā-be-ṣabaḥ (ṣabaḥa ḳadar).

2) Tā-be-seḥer (seḥer vaḳtine degin).

3) Tā-be-maḥşer (maḥşere ḳadar).

Bā

429 - " İle " maʿnāsınadır. Edāt-ı istiʿānedir. Mis̱āl:

1) Bā-send bu recm olan . . .

2) Bā-mażbaṭa meclise ḥavāle buyurılan . . .

- 2: Edāt-ı muṣāḥabet olur. Mis̱āl:

1) Bi'l-izzi ve'l-iclāl (ʿ izz ve iclāl ile).

2) Bi'l-şeref ve'l-iḳbāl (şeref ve iḳbāl ile).

- 3: Edāt-ı vesāṭet ve āliyyet olur. Mis̱āl:

1) Bi'l-ḳalem: (ḳalemle).

2) Bi'l-seyf: (ḳılıcla).

Lākin bu dürlü istiʿmāli mehcūr olmaġa yüz ṭutmuşdur.

Bir

430 - "Bir" edāt-ı istiʿlādır. Fārisīden meʾḫūẕdur. Mis̱āl:

1) Bir muḳteżā-yı ḥāl . . .

2) Bir mūcib-i emr-i ʿālī . . .

Bī

431 - Edāt-ı nefydir. Fārisīden meʾḫūẕdur. Mis̱āl:

1) Bī-vefā: (vefāsız).

2) Bī-şuʿūr: (şuʿūrsuz).

3) Bī-ārām: (vefāsız).

4) Bī-ḥużūr: (raḥatsız).

Temrīn

Bī: (Şīve)

Köpekdir ẕevḳ alan ṣayyād-ı bī-inṣāfa ḫıdmetden - Felekde baḫt utansun bī-naṣīb erbāb-ı himmetden -

- Vaṭan birini vefā nāzende-i ṭannāze dönmüş kim -

Ayırmaz ṣādıḳān ʿaşḳını ālām-ı ġarībetden

-

- Bī-rehber ü yār u yāver eyvāh

Tā

432 - Edāt-ı intihādır. Fārisīden meʾḫūẕdur. Lāḥiḳ oldıġı kelimeniñ evveline bir de “be” ʿilāve olunur. Mis̱āl:

1) Tā-be-ṣabaḥ (ṣabaḥa ḳadar).

2) Tā-be-maḥşer (maḥşere dek).

Çe

433 - Edāt-ı taṣġīrdir. Fārisīden meʾḫūẕdur. Mis̱āl:

1) Dīvānçe (küçük dīvān).

2) Kitābçe (küçük kitāb).

Nā

434 - Edāt-ı nefydir. Fārisīden meʾḫūẕdur. Mis̱āl:

1) Nā-mizāc (mizācsız).

2) Nā-ehl (ehliyyetsiz).

3) Nā-kām (murādına irmemiş).

Bu rāh-ı ḫaṭırda ḫˇūba varmış

- Kime şerḥ eyleyim ben derdimi īcād nā-kāfī

Duʿā nāḳış bī-es̱er feryād nā-kāfī

- Bī-tābī-i firāḳ ile āh itmez oldı dil

- Dest ü pāyı baġlıdır bī-çāre ḳarbān neylesün

- Emr bī-ücrete ibrāz olunan ḫidmete yūf

- Şaḫṣ bī-ḫidmete īʿṭā ḳılınan ücrete ḥayf

- Mevḳiʿnde bī-tekellüf kār kendin göster

- Bir dil bī-tāb ile biñ ġamzeye āmādeyim

- Dünyāyı bir ṣafāya viren rind bī-nevā

Kemter metāʿ-i ẕevḳini dünyāya virmemiş

Hemān

435 - Lisānımızda dört maʿnāda istiʿmāl olunur.

1 - “Edāt-ı ḥaṣr” olur. Mis̱āl:

1) Her gelen ṣaydın alub gitdi, hemān ben ḳaldım.

2 - “Edāt-ı taḳrīb” olur. Mis̱āl:

1) Hemān bu yol ḳadar geniş.

2) Hemān seniñ ḳadar boylu.

3 - “Edāt-ı istiʿcāl” olur. Mis̱āl:

1) Ṭurmayalım, hemān ḳaçalım.

2) Vapur vaḳti geliyor; hemān ḳalḳmaġa baḳ.

4 - “Edāt-ı istimrār” olur. Mis̱āl:

1) Gül-ʿiẕārım! Sen hemān ṣaġ ol! Fedā cānlar saña.

2) Sen hemān çalış, saña malım, mülküm fedā olsun.

Nāşī

436 - ʿArabīden meʾḫūẕdur. Edāt-ı beyān olur. Mis̱āl:

1) Ḥüseyin Efendiniñ ṭabīʿatı sertdir. Benim anıñla ḳonuşmamaḳlıġım, bundan nāşīdir.

2) ʿArż-ı ʿubūdiyyet idemeyişim, ġāyet meşġūl bulundıġımdan nāşīdir.

- Edāt-ı taʿlīl de olur. Mis̱āl:

1) Ḥarekāt-ı maḳbūleñizden nāşī mükāfāta nā’il oldıñız.

2) Çalışḳanlıġıñızdan nāşīdir, ki bu mevḳīʿ-i iḥrāz eylediñiz.

Mes̱elā

437 - ʿArabcadan lisānımızda alınmış bir isimdir; faḳaṭ edāt olaraḳ istiʿmāl olunur. Edāt-ı tems̱īldir. Mis̱āl:

1) İżāfet, iki ismi birbirine rabṭ itmekdir. Mes̱elā: kitābıñ ḳabı.

2) Ḥayvānāṭ-ı ehliyye, mes̱elā: ṭavuḳ, hindi, ḳaz, kedi, at, ḳaṭır.

ʿAcā’ib

438 - ʿArabīden me’ḫūẕ bir cemʿdir. Lisānımızda edāt-ı istiġrāḳ olaraḳ istiʿmāl olunur. Mis̱āl:

1) ʿAcā’ib! Ne zamān gelmiş, ki ḫaberim olmadı?

2) ʿAcā’ib! Aña ne olmuş?

- ʿAcībler maʿnāsına müstaʿmel olursa isimdir. Mis̱āl:

1) ʿAcā’ib sebʿa,

2) ʿAcā’ib ālem,

3) ʿAcā’ib cihān.

İyyet, t

439 - Bu edāt ʿArabī kelimeleriñ āḫirine gelerek maʿnā-yı maṣdariyyeti müfīd olur. Mis̱āl:

Maṣdariyyet, ṭabīʿat, mevcūdiyyet, maḥviyyet, islāmiyyet, naṣrāniyyet.

- Lākin bu edātı Türkce veya Fārisī, yāḫūd elsine-i ecnebiyyeden alınan kelimeleriñ āḫirine getirüb de anlara maʿnā-yı maṣdariyyet virmek cā’iz olamaz. Mis̱āl:

Perişāniyyet, bendegiyyet, ḳrāliyyet, imparaṭoriyyet, vāriyyet, kermiyyet.

Bu kelimeleriñ ṭoġrısı perīşānī (perīşānlıḳ), bendegī (bendelik), ḳrallıḳ, imparaṭorluḳ, germīdir.

Lākin lisānımızda müstaʿmel olan “nezāket” ve “kermiyyet” gibi kelimeleriñ ḥāliyle istiʿmālinde de büyük bir maḥẕūr yoḳdur; çünki anlar öteden beri ḳullanıla gelmişdir. Eñ meşhūr olanları şunlardır:

Serbestiyyet (serbestī), nezāket (nāziklik), ḳraliyyet, elāstiḳiyyet, elektriḳiyyet, ilāḫ.

Bu vechle maṣdar ḥāline ḳonulan kelimeleriñ diger kelimelerle terkiblerinden teʾnīs̱ ve tez̠kīre riʿāyet itmek de büyük ḫaṭādır. Mis̱āl:

Serbestiyyet-i mümküne, nezāket-i maḫṣūṣa, ḳrāliyyet-i cesīme, elektriḳiyyet-i sākine.

Ve

440 - "Ve" ʿArabī ve Fārisīde oldıġı gibi lisānımızda da ʿaṭf içün ḳullanılır. Bu ḥarfiñ vaẓīfesi müfredleri, terkībleri cümleleri birbirine ʿaṭf itmekdir.

"Ve" bizde hem cemʿe ve hem de tertībe delālet eyler. Mes̱elā: "Sulṭan ʿOs̱mān ve Orḫān bu devletiñ ilk pādişāhlarından idi." didigimizde Sulṭān ʿOs̱mānıñ Orḫāndan muḳaddem oldıġını işrāb ider ve anları bir yere cemʿ eyler.

Ḥalbuki: "Sulṭan Orḫān ve ʿOs̱mān bu devletiñ ilk pādişāhları" da dinir, ki bu ḥālde cemʿ içün ḳullanılmış olur; lākin evvelki ṣūreti istiʿmāl itmelidir.

- ʿArabīde vav-ı ʿāṭıfa üstün oḳunur. Mis̱āl:

1) Bi'l-izz ve'l-şeref.

2) Bi'l-devletü vālā-celāl.

3) Bi'l-şevketü vālā-iḳbāl

- Fārisīde ise ḥurūf-ı imlādan birini taʿḳīb iderse eks̱eriyā mażmūm oḳunur. Mis̱āl:

Bālā vezīr - Dīde vü dil - Şāne vü zülf.

- Sā'ir ḥarflerden birini taʿḳīb iderse kendisi oḳunmaz; yalñız evvelki ḥarfi ötre oḳunur. Mis̱āl:

Zīr ü bālā - Zülf ü şāne - Dil ü dīde.

- Vav-ı ʿāṭıfanıñ ṣūret-i istiʿmāline gelince: Evvelā şunı bilmeliyiz, ki ötre oḳunan vav "vav-ı mefṣūle" evvelki ḥarfi ötre oḳudan vav da "vav-ı mevṣūle" dir.

Ḥurūf-ı imlādan biriyle veya hā-i resmiyye ile beytin her dürlü kelimeden ṣoñra vav-ı mefṣūle getirilir. Miṡāl:

Ṣu ve etmek - Nane ve ḳaranfil - Baña ve saña - Aña ve bize.

- Ḥurūf-ı imlā bulunmazsa ātīdeki ḳāʿideye diḳḳat itmeli:

- Eger birbirine ʿaṭf idilecek kelimātıñ ikisi de ʿArabī veya Fārisī, yāḫūd biri ʿArabī digeri Fārisī ise "vav-ı mevṣūle" getirilir. Miṡāl:

Āb u tāb, ʿadl u iḥsān, lüṭf u ʿināyet, mihr ü māh, ʿaḳl u dāniş, tārīḫ ü seyr.

- Eger birbirine ʿaṭf idilecek kelimātıñ biri ʿArabī, digeri Türkī veya biri Fārisī digeri Türkī, yāḫūd ikisi de Türkī ise "vav-ı mefṣūle" getirilür. Miṡāl:

Ḥalāvet ve güzellik, - Ḳaş ve göz.

- Müteḳābilen daḫı bu ḳāʿide cārīdir. Miṡāl:

Āsāyiş ve emniyyet – Güzellik ve leṭāfet – Seyr ü tārīḫ.

- Kelimeler arasına giren vavlar gerek mefṣūle olsun, gerekse mevṣūle olsun birbirini taʿḳīb itmemelidir. Mümkün mertebe bu vavları ḳullanmamaġa alışmalıdır. Miṡāl:

1) Ḥiss ü taḳdīr ü tefrīḳ ü tavṣīf.

2) Baġdād ve Ḥaleb ve Şām.

3) Aḥmed ve Muḥammed ve Ḥüseyin ve ʿAli.

diyecek yerde hiç olmazsa şu vechle dinilmelidir.

1) Ḥiss ü taḳdīr - Taʿrīf ve tavṣīf.

2) Baġdād, Ḥaleb, Şam ve Diyarbakır.

3) Aḥmed, Meḥmed, Ḥüseyin ve ʿAli.

Bunuñ eñ iyisi vavlarıñ yerine īcābına göre " , " (virgül) ḳullanmalıdır. Mis̱āl:

1) Şimālen: Naḫşivānī, Gencevī, Tiflīsī, Şirvānī.

Cenūben: Şehr, Baṣrayī, Baġdādī, Ehvāzī.

2) Aḥmede, Meḥmede, ʿAliye, mükāfāt virildi.

- Vav-ı ʿāṭıfa terkībleri cümleleri ʿaṭf iderse "vav-ı mefṣūle" ṣūretinde gelir. Mis̱āl:

Anlarda bizim gibi dostdur ve nihāyet aḳrabāmızdır.

"Lisānımızıñ ṭabīʿīligini muḥāfaẓa içün diḳḳat olunacaḳ şeylerden biri de vavıñ taḳlīl-i istiʿmālidir. Bizim vava iḥtiyācımız o ḳadar azdır, ki bir muharririmiz - İçinde ulu bir dāne olsun vav-ı ʿāṭfa bulunmamaḳ şarṭıyla - Büyük bir cild yazar. Şu ḥālde vavıñ istiʿmālini istedigimiz ḳadar azaldabiliriz.

Mecmūʿa-i Muʿallim

Maʿ- māfīh vavıñ istiʿmālinde ṭabīʿīlik ḥiss olunacaḳ ise istiʿmāl itmelidir.

Vāh

Edāt-ı taʿaccübdür. Mis̱āl:

Vāh zavallı adam, vāh vāh.

Lāḫiḳe

ʿArabī ve Fārisī ile elsine-i ecnebiyyeniñ lisān-ı ʿOs̱māniye nisbeti

Tārīḫçe

1: Lisān-ı ʿOs̱mānī esas teşkili ḥasbıyla ʿArabī ve Fārisīden ḫayli ḳavāʿid ve kelimāt-ı aḫẕ eylemişdir. Bunuñ içün muḫarrirāt-ı ʿOs̱māniyye bu iki lisānıñ teʾs̱īrinden bir dürlü ḳurtulamamışdı. Ḥatta şiʿrimiziñ bir ḳısmı ʿacem şīvesini taḳlīd iderek ve kitābıñ bir ḳısmı da ḳāmūslarda bulunan ne ḳadar luġāt-ı ġayr-ı meʾnūse varsa hemān cümlesini yazdıḳları aġlaḳnāmelere ṭoldıraraḳ lisānı bir baḳışda şīve-i Fārisī üzerine binā idilmiş bir ḥāle ḳoymuşlar ve bir baḳışda da üç lisānı bilenleriñ bile añlamayacaġı bir rāddeye getirmişlerdi.

Lākin bundan otuz ḳırḳ sene evvel ʿĀkif Paşa, Pertev Paşa, Reşid Paşa gibi münşīlerle aḫyeren Şināsi Efendi ve Kemal Beg gibi üstādlar yetişerek lisānımızı güzel ve aṣl ʿOs̱mānlı şīvesine lāyıḳ bir ṣūrete ifrāġ eylemişlerdi.

Fī'l-ḥaḳīḳa ʿArabī ve Fārisī lisānımıza esās tevsiʿ olmuşdur; lākin anlarıñ tes̱īri kendi şīvemizi bozacaḳ, yāḫūd bizi anlarıñ şīvelerini taḳlīde mecbūr idecek ḳadar nāfiẕ degildir.

Her lisānıñ başḳa lisāndan aḫẕ-ı kelimāṭ vuḳuʿād iderek büyüdigi maʿlūmdur; lākin hiçbiri digeriniñ şīvesine maġlūb degildir. Bugün lisān-ı ʿOs̱mānimiz aldıġı kelimātı, istedigi gibi taṣarrufa ḳādirdir. Şīve-i ʿOs̱mānī ḳullanacaġı kelimātı naṣıl isterse öylece ḳullanır.

Maʿ-māfīh şīve dinilen meziyyet-i maḫṣūṣa bir ṭaḳım zīynetlerle ḥāṣıl olacağından ve bu ziynetler ise kelimātıñ ṣūret-i taṣarrufundan ʿibāret oldığından burada ʿArabī, Fārisī ḳavāʿidiniñ ṣarf-ı ʿOs̱mānīye ʿā'id parçalarını irā'e idecegiz.

Tez̠kīr ve Te'nīs̱

2) Tez̠kīr ve tenīs̱ kelimeleriñ müz̠ekker ve mü'ennes̱ ḥāline ḳonulması dimekdir. Kelimāṭ-ı ʿArabiyye ya mü'ennes̱dir, ya müz̠ekkerdir.

- Mü'ennes̱ler iki dürlüdür. Ya "mü'ennes̱-i lafẓī" ya mü'ennes̱-i ḥaḳīḳī".

- "Mü'ennes̱-i lafẓī" olanlar da iki dürlüdür: Ḳıyāsī, semāʿi.

"Mü'ennes̱-i ḳıyāsī" olanlar bir ḳāʿide-i maḫṣūṣa ile yapılan mü'ennes̱lerdir. Böyle mü'ennes̱leriñ āḫirinde "tā'-i tenīs̱" dinilen bir "t" vardır, ki bu "t" kelimeleriñ āḫirine ziyāde idilüb şöyle " ـة " yazılır. Bu "te" oḳunmadığı vaḳt "h" gibi oḳunur; lākin lisānımızda bu "t" niñ ya noḳṭaları ḥaz̠f olunaraḳ ʿādī hā-i resmiyye gibi yazılır. Mis̱āl:

Kelime, ʿibāre, icāre, mes'ele, noḳṭa gibi.

Yāḫūd "t" ṣūretinde kelimeniñ āḫirine yazılub oḳunur. Mis̱āl:

Şevket, salṭanat, maṣlaḥat, ḳuvvet, meymenet, ʿināyet gibi.

(İḫṭār) - Eger āḫirinde "tā-i te'nīs̱" bulunan bir kelimeniñ evveline ʿArabcada ḥarf-i taʿrīf olan "l" getirilir, yāḫūd o kelime ḳāʿide-i ʿArabiyye üzere mużāf idilir veya āḫirine tenvin ʿilāve olunursa o ḥālde yine " ـة " şeklinde yazılır:

Li-ecli'l-ziyāre, bi'l-şevkete vālā-celāl, ḫatemetü'l-muḥdis̱īn, ʿādeten, māddeten, fıṭreten.

Baʿżı kelimāt daḫı vardır, ki anlarıñ āḫirindeki “t” ler nefs-i kelimedendir. Bu ḥālde anlar söyledigimiz ḳāʿidelere itibbāʿ itmez. Mis̱āl:

S̱ebt, beyt, s̱ebāt, iltifāt, sükūt, vaḳt, s̱übūt, is̱bāṭ, semt, ṣamt, sükūt, iskelet.

- Bundan māʿadā “t” baʿżan edāt-ı mübālaġa olur. O ḥālde tā-i teʾnīs degildir. “ʿallāme” gibi.

- Müẕekker ism-i ḫāṣlarıñ āḫirinde bulunan “t” ler daḫı ʿalāmet-i tenīs̱ degildir. Mis̱āl:

Cevdet, Şevket, Rıfʿat.

- ʿArabīde ʿalāmet-i tenīs̱ olan bir de “elif” vardır, ki ana da: “elif-i tenīs̱” dirler. Bu iki ḳısm olub birine: “elif-i maḳṣūre” digerine: “elif-i memdūde” dinir.

Elif-i maḳṣūre “i” ṣūretinde yazılır. Elif-i memdūde kendi ṣūretinde yazılub andan ṣoñra bir “h” getirilir.

(Tenbīh) - “üns̱ā”, “ḫuns̱ā”, “daʿvā”, “fetvā”, “şūrā”, “ḥummā” kelimeleri de mü’ennes̱dir.

- Maʿnā ve mebnī gibi kelimeleriñ āḫirindeki elif-i maḳṣūre nefs-i kelimedendir. Bu mis̱illü kelimeleriñ āḫirindeki elif-i maḳṣūreyi elif ile yazmaḳ daha müstaḥsendir. Mis̱āl:

Maʿnā, mebnā, müddeʿā

- Elif-i memdūdeler lisānımızda yalñız elif ile yazılır. Mis̱āl:

Ṣaḥrā, ġıdā.

- Mü’ennes̱-i semāʿīler ağızdan bellenilen mü’ennes̱lerdir. “Şems” gibi.

Ḳāʿide 1 - Arabī isimlerle ṣıfatları tenīs̱ itmek içün āḫirlerine “tā-i tenīs̱” getirmelidir. Mis̱āl:

Şāʿir	Şāʿire
Mecnūn	Mecnūne
Kāmil	Kāmile

- “Evvel” kelimesiniñ mü’ennes̱i “evvelī” gelir. Mis̱āl:

Rütbe-i evvelī, mertebe-i evvelī, ḳāʿide-i evvelī.

Ḳāʿide 2 - İki kelime-i ʿArabiyye “ṣıfat-ı mevṣūf” idilmek maṭlūb olunca eger mevṣūf-ı müẕekker ise ṣıfat daḫı müẕekker, mevṣūf-ı mü’ennes̱ ise ṣıfat daḫı mü’ennes̱ olur. Mis̱āl:

Ḳāʿide-i ʿArabiyye, kelime-i Fārisiyye, kitāb-ı ḳadīm.

(İḫṭār) - Bu ḳāʿideniñ lisān-ı Os̱mānīde ḥükmi o ḳadar şiddetli degildir. Şīve-i ʿOs̱mānī, ḳāʿide-i Fārisiyye üzere daḫı ṣıfat-ı mevṣūf ḳabūl ider, yaʿnī: teẕkīr ve te’nīs̱e riʿāyet idilmemekle de olur. Mes̱elā: “niʿmet-i ilāhiyye” dinildigi gibi “niʿmet-i ilāhī” de dinir. Mis̱āl diger:

Daʿvāyı kāẕibe: daʿvā-yı kāẕib, ḥikmet-i rabbāniyye: ḥikmet-i rabbānī, ṣaḥrā-yı vāsiaʿ: ṣaḥrā-yı vāsiʿ.

- Lākin mü’ennes̱ semāʿīlerde muṭābaḳata hiç riʿāyet idilmez. Mis̱āl:

Şems ṭāliʿ, dār-ı vāsiʿ.

- Yalñız nefs kelimesinde: “nefs-i emmāre” dinilür.

- Bu muṭābaḳat yalñız kelimāṭ-ı ʿArabiyyeye maḫṣūṣdur. Türkce ve Fārisī terkīb-i vaṣfiyyeler de cā’iz degildir.

Ḳāʿide 3 - Esmā’-i Türkiyyeye veya Fārisiyyeye lāḥiḳ olan ṣıfatları tenīs̱ itmekde leṭāfet yoḳdur. Mis̱āl:

1) Meşhūre ḳız.

2) Mecnūne ḳarı.

Bu gibi terkibātıñ telaffuẓı insānı ṣıḳar. Meşhūr ḳız, mecnūn ḳarı dimek vālā: "meşhūr ", "mecnūne" ṭarzında ḳullanmaḳ lāzımdır.

- Keẕālik mevṣūfuñ āḫirinde edevāt-ı türkīden biri vārsa ṣıfat yine tenīs̱ idilemez. Mis̱āl:

1) Anıñ şöhreti kāẕibdir. Dinilir, anıñ şöhreti kāẕibedir dinilmez.

2) Ḥimmeti müsellemdir, dinilir, ḥimmeti müsellemedir dinilmez.

3) Ḫilḳati ṭāhirdir. Dinilir, ḫilḳati ṭāhiredir dinilmez.

- Ḥurūf-ı mü'ennes̱ iʿtibār idildiginden lām-ı meftūḥa, zā-yı meksūre ṣūretinde ḳullanılması lisāna daha ḫoş geliyor.

Ḳāʿide 4 - Mevṣūf-ı cemʿ-i müẕekker-i sālim ise ṣıfat da cemʿ-i müẕekker-i sālim, yāḫūd cemʿ-i mükesser ṣīġası üzere gelir:

1) Muṣannifīn-i evvelīn,

2) Mü'ellifīn-i āḫirin,

3) Muʿallimīn-i kirām,

4) Me'mūrīn-i ʿiẓām.

(Tenbīh) - Şīve-i ʿOs̱mānimiz muʿallimīn-i kirām ṭarzındaki muṭābaḳatları daha ziyāde laṭīf bulur.

Ḳāʿide 5 - Mevṣūf-ı cemʿ-i mü'ennes̱-i sālim ise ṣıfat da cemʿ-i mü'ennes̱-i sālim olur. Mis̱āl:

1) Taḥiyyāt-ı zākiyyāt .

2) Ṣalavāt-ı zākiyyāt .

- ʿArabīde cemʿler mü'ennes̱ iʿtibār idildiklerinden ṣıfatlar eks̱eriyā

müfred-i mü'enneṡ olaraḳ yazılır. Miṡāl:

1) Derecāt-ı rāfiʿa.

2) Maḳālāt-ı muḫtelife.

3) Taḥiyyāt-ı lāzıme.

4) Ṣalavāt-ı zākiyye.

Ḳāʿide 6 - Mevṣūf-ı ẕevī'l-ʿuḳūldan olub cemʿ-i mükesser ise ṣıfat daḫı yā "cemʿ-i mükesser", "yāḫūd "cemʿ-i mü'enneṡ-i sālim" veya "müfred-i mü'enneṡ" olur. Miṡāl:

1) Vüzerā-yı fiḫām.

2) Vükelā-yı kirām.

3) ʿUlemā-yı ʿamelīn.

4) Ḫuṭabā-yı meşhūre.

5) Ġuzāt-ı şeciʿye.

- Eger mevṣūf ẕevi'l-ʿuḳūldan degil ise ṣıfat ya "cemʿ-i mükesser" olur veya "müfred-i mü'enneṡ" olur. Miṡāl:

1) Maḳālāt-ı muḫtelife.

2) Muḥarrirāt-ı Türkiyye.

3) Meṣāliḥ-i dāḫiliyye.

4) Mevādd-ı şettā.

5) Mesā'il-i ġamıża.

Ḳāʿide 7 - ʿArabīniñ fiʿlleri lisānımızda müstaʿmel degildir. Maṣdarları ise Türkce maṣdarlarla terkīb idilerek keṡretle ḳullanılır. Meṡelā: "ḳatl" ʿArabī bir maṣdar ise de biz bundan "öldürme" maʿnāsı añlarız. Lākin āḫirine bir "itmek" maṣdarı ʿilāve idersek "öldürmek" maʿnāsı çıḳar.

Bir ʿArabīniñ s̱ülās̱ī-i mücerred maṣdarlarını kendi maṣdarlarımızla hem lāzım hem müteʿaddī, hem mechūl idebiliriz. Mes̱elā: "ḳatl" maṣdarı, "ḳatl itmek" ṣūretinde müteʿaddī ve "ḳatl idilmek" ṣūretinde fiʿil-i mechūldür.

- S̱ülās̱ī-i mezīdün fīh bāblarını daẖı böylece taṣarruf ideriz. Mes̱elā:

- İfʿāl bābını lāzımları müteʿaddī ḳılmaḳ içün ḳullanırız. "Rüşd" kelimesini: "irşād" ḥāline ḳoyarız. Bu kelime bizim içün tam maṣdar degildir. Āẖirine muṭlaḳā bir "itmek" veya "idilmek" getirmeliyiz.

- Eks̱er s̱ülās̱īleriñ aṣılları ḳullanılmaz. Mes̱elā: semʿ "diñlemek" maʿnāsına ise ḳullanılmaz; lākin ifʿāl bābına naḳl itdigimizde "esmāʿ itmek" diriz, ki "diñletmek" maʿnāsınadır.

- Tefʿīl bābını daẖı lāzımı müteʿaddī ḳılmaḳ içün ḳullanırız. Mis̱āl:

Tekmīl, taḥsīn, tecdīd, tezyīd.

- Bu bābıñ tefʿile vezni daẖı bizde müstaʿmeldir. Ṣoñ ḥarfi "v" veya "yā", yāẖūd "hemze" olan kelimātıñ maṣdarları bu vezn üzere gelir vavlı olanlarıñ vavları yā olur. Mis̱āl:

1) Ṣafvet Taṣfiye

2) Rıżā Tarżiye

- Müfāʿale bābını şirket içün ḳullanılır. Mis̱āl:

1) Muḥārebe itmek.

2) Mücādele itmek.

- Bu maṣdarlarıñ mechūli içün āẖirine "olmaḳ" maṣdarı getirmeli. Mis̱āl:

1) Muḥārebe olmaḳ.

2) Mücādele olmaḳ.

- İnfiʿāl bābını da muṭāvaʿat içün ḳullanırız. Mis̱āl:

1) İnfiʿāl itmek.

2) İnkisār itmek.

- Bu bāb, dā'imā lāzım içündür. Bu bābdan müteʿaddī yapmaḳ içün ism-i fāʿiliniñ āḫirine "itmek" getirmeli. Mis̱āl:

1) Münfaʿil itmek.

2) Münkesir itmek.

- İftiʿāl bābı daḫı muṭāvaʿat içün ḳullanılır. Mis̱āl:

1) İctimāʿ itmek.

2) İntiẓār eylemek.

Baʿżan "tā" sı "dal" a ḳalb idilir. Mis̱āl:

İzdivāc, iddiāʿ.

- Tefʿil bābı ise lāzım içün ḳullanılır. Mis̱āl:

1) Tefekkür itmek.

2) Teşekkür eylemek.

- Tefāʿil bābı iştirāk içündür. Mis̱āl:

1) Teḳābül itmek.

2) Tekāfül itmek.

Maʿnāları: "ḳarşılaşmaḳ", "birbirine kefīl olmaḳ" dır.

- İfʿilāl bābı hemān ḳullanılmaz: Nādiren "ıṣfirār", "iʿvicāc" gibi maṣdarlara teṣādüf idilir.

İstifʿāl bābı, su'āl ve ṭaleb içün ḳullanılır. Mis̱āl:

1) İstiḥṣāl itmek.

2) İstimdād eylemek.

Lākin bu bāb baʿżan: “ʿadd eylemek” maʿnāsını müfīd olaraḳ kelimeleriñ maʿnālarına ḥaḳāret mezc ider. Mis̱āl:

1) İstiṣġār eylemek.

3) İstis̱ḳāl itmek.

Maʿnāları: “küçük görmek” ve “s̱aḳīl görmek” dir.

İsm-i Fāʿiller

Ḳāʿide 8 - ʿArabī ism-i fāʿiller lisānımızda ḳullanılır. Bunlar mücerred olaraḳ yazılır. Mis̱āl:

ʿĀlim, fāżıl, muʿallim, mücerreb, muġfil, müste’cir, müntic.

Bu ḥālde de maʿnā-yı mevżūʿları ṣıfat oldıġından lisānımızıñ ṣıfāt-ı ḳıyāsiyyesi gibi taṣarruf idilir yāḫūd āḫirlerine “olmaḳ” getirilerek fiʿil-i mechūl, “itmek” getirilerek fiʿil-i müteʿaddī ṣūretinde ve maṣdariyyet ḥālinde istiʿmāl olunur. Mis̱āl:

ʿĀlim, fāżıl olmaḳ, muʿallim olmaḳ, münfaʿil olmaḳ.

İsm-i Mefʿūller

Ḳāʿide 9 - ʿArabī ism-i mefʿūllerde ism-i fāʿiller gibi ḳullanılır. Mis̱āl:

1) Maḳbūl olmaḳ.

2) Medḫūl olmaḳ.

Lākin ṭoḳuz bābıñ ism-i mefʿūlleri s̱ülās̱ī-i mücerred mefʾūlleri gibi kes̱retle istiʿmāl idilemez. Anlardan ḳullanılan ism-i mefʿūller, ḳabūl olunan ism-i mefʿūllerdir. Mükellim, mücerreb, muʿallim, ḳullanılır:

"Bu ḥāl mücerrebdir" "bu ʿasker muʿallimdir" gibi. Bunları ögrenmek içün şīveye mürācaʿat itmelidir.

İsm-i mekān - İsm-i zamān - İsm-i ālet

Ḳāʿide 10 - ʿArabīniñ ism-i mekān, ism-i zamān ve ism-i āletleri lisānımızı tezyīn ider. Bunlar kes̱īrü'l-istiʿmāldir. Mis̱āl:

Mekteb, mescid, menzil, meşhed, meşher, miftāḥ, maḳṭaʿ, mīlād, mīʿād.

- Cemʿleri daḫı müstaʿmeldir. Mis̱āl:

Mekātib, mesācid, menāzil, mesāṭır, mefātīḥ.

Lākin bunlarıñ cemʿleriniñ istiʿmāli yine bizim şīvemize göredir. Mes̱elā: "mektebāt" ḳullanılmaz; "mekātib" ḳullanılır.

İsm-i Taṣġīr

Ḳāʿide 11- İsm-i taṣġīrler nādirü'l-istiʿmāldir. Mis̱āl:

Ḥüseyin, ʿAbīd.

Bu ṣīġa "taṣġīr" ifāde itdiginden lisānımızda eks̱eriyā taʿrīż veya taḥsīn maḳāmında ḳullanılır.

İsm-i Mensūb

Ḳāʿide 12 - İsm-i mensūblar pek mühimdir. Hemān her ʿibāremizde geçer. Lisān-ı ʿOs̱mānīniñ ḳabūl itdigi her kelime-i ʿArabiyyeniñ ism-i mensūbı bizde cārīdir. Mis̱āl:

Fennī, ʿilmī, edebī, şehrī, dāḫilī, ḫāricī, nisbī, ʿadlī.

Bunlar terkīb ḥālinde ṣıfat ve mevṣūf ḳāʿidelerine tābiʿdir. Mis̱āl:

Türkiyyāt-ı fenniyye. Mesā'il-i ʿilmiyye, mübāḥes̱āt-ı edebiyye, maʿāşāt-ı şehriyye, ıṣlaḥāt-ı dāḫiliyye, mevādd-ı ḫāriciyye, terkibāt-ı nisbiyye, āsār-ı ʿadliyye.

Mübālaġa-i İsm-i Fāʿil

Ḳāʿide 13 - Bu ṣīġa da lisānımızda müstaʿmeldir. İsm-i fāʿiliñ maʿnāsını mübālaġa ider. Mis̱āl:

Kitāb, ressām. Faʿāl. Temām. Ẕimām. Kez̠z̠āb.

-Bu ṣīġaya maḫṣūṣ olan kelimeleri de ḳullanmaḳ şīvemize menūṭdur. Mes̱elā: "kitāb" ḳullanılmaz da "ressām" ḳullanılır.

İsm-i Tafḍīl

Ḳāʿide 14 - İsm-i tafḍīl ṣīġası ẕāten bir şey'i diger şeyden üstün veya aşağı göstermek içün ḳullanıldığından ya "mużāf" ḥālinde ḳullanılır, mużāf ḥālinde ḳullanıldığına mis̱āl:

ʿİlm ü ʿulemā, eslem-i ṭuruḳ.

Diger ḥāle mis̱āl:

Bu, cümlesinden aḥsendir, bu hepsinden iḳvādır.

- İsm-i tafḍīliñ cemʿ-i ṣīġalarından "efʿāl" vezninde olanları kes̱īrü'l-istiʿmāldir. Mis̱āl:

1) Efāżıl-ı ʿulemādan.

2) Efāḫim-i ricālden.

Bu ṣīġa ile ḳullanılacaḳ kelimeleri daḫı yine şīvemiz intiḫāb ider.

Ṣıfat-ı Müşebbehe

Ḳāʿide 15 - Ṣıfat-ı müşebbeheler lisān-ı ʿOs̱mānīde çoḳ ḳullanılır.

Baʿżılarınıñ cemʿi müstaʿmel oldıġı ḥālde müfredi metrūk ve eks̱erīniñ müfredi müstaʿmel oldıġı ḥālde cemʿleri mehcūrdur. Bināen ʿaleyh bunlarıñ istiʿmālinde de ḳāʿideye degil, şīveye mürācaʿat itmelidir.

Mes̱elā: "ṣaʿb" ḳullanılır da cemʿ-i: "ṣaʿāb" aṣlā ḳullanılmaz. "Celāf" ḳullanılmaz da "eclāf" ḳullanılır. Bir de hem müfredi, hem de cemʿleri ḳullanılanlar da vardır. Mis̱āl:

1) Ḥarr: iḥrār.

2) Şecāʿ: şecaʿān.

3) Kerīm: kirām.

4) Şerīf: şürefā.

5) Ṣıddīḳ: ṣıddıḳā.

Lisān-ı Fārisī

Ḳāʿide 16 - Lisān-ı Fārisīniñ lisān-ı māderzādımız üzerine olan tes̱īri ʿArabīniñ ḳadardır. Kelimāt-ı ʿOs̱māniyyeniñ rengini Fārisīden istiʿāre itdigini kelimāt olub bunlarıñ ṣūret-i taṣrifi daḫı ṭıbḳı kelimāt-ı ʿArabiyyeniñ taṣarrufı gider.

Şīve-i ʿOs̱mānīye eñ ziyāde revnaḳ viren terākīb-i ḳavāʿid-i Fārisiyyeniñ ḳabūl olunan ḳāʿideleriyle ḥāṣıl oldıġından bu lisānıñ ehemmiyeti pek ziyādedir.

Biz Fārisī terkībātı ehl-i Farsıñ ḳullandıġı terākīb ile taṭbīḳ itmemeliyiz. O ḥālde şīvemiz Fars-ı erbāb ḳalemine etibbāʿdan ḥāṣıl olan çirkin bir ṣūrete inḳilāb eyler. Bu bābda ġāyet diḳḳat itmelidir.

Fünūna dā'ir ıṣṭılāḥāt-ı Fārisīden aḫẕ olunmalıdır. ʿArabī bu bābda pek zengin oldığından ve birde lisān-ı fenn bulundığından bu ḫuṣūṣda ḥiss idecegimiz iḥtiyācı ʿArabī bāliġān- mā-belaġ īfā ider.

Kelimāt-ı Fārisiyyeniñ ṣūret-i taṣarrufı ḥaḳḳında lāzım gelen ḳavāʿid ile istiʿmāle mecbūr oldığımız uṣūl bir veche ātīdir:

İsim

Ḳāʿide 17 - Fārisīden aḫẕ u istiʿāre olunan esmā'-i kelimāṭ-ı ʿOs̱māniyyeniñ taṣarrufı ḳāʿidesine tābiʿdir. Esmā'-i Fārisiyye mükālemāt-ı ʿādiyyede ḳullanılmaz. ʿAle'l-ḫuṣūṣ anlar tezyīn-i lisān içün ḳullanıldıḳlarından ʿibāre aralarında birbirlerini velī itmemelidir.

Bizde Fārisī ḳāʿidesi üzere yapılan cemʿler yalñız ẕī-rūḥ ḳısmına maḫṣūṣ olan ve kelimātıñ āḫirine "an " ʿilāve itmekden ʿibāret bulunan cemʿdir. Mis̱āl:

Çeşmān-ı āhuvān.

Lākin bu ṣūret-i istiʿmāl daḫı maḥdūddur. Bu dürlü cemʿ-i lisānımızıñ birḳaç kelimātına maḫṣūṣdur. Şiddet-i istiʿmāline şiʿrde teṣādüf olunur. Vezn bu cemʿleriñ istiʿmāline şāʿiri mecbūr ider; lākin "müşīrān", "żābıṭān", "ʿirfān" gibi kelimāt-ı ʿArabiyyeniñ cemʿleri şīve muḳteżayātındandır. İstedigimiz ḥālde ve şīvemize muṭābıḳ bulundığı taḳdīrde kelimāt-ı ʿArabiyyeyi ḳāʿide-i Fārisiyyeniñ bizce müstaʿmel olan ṭarafıyla cemʿ idebiliriz.

Fārisīniñ ahvāl-i isme ʿā'id cihetleri aṣlā ḳullanılmaz. Yalñız iżāfet baḥs̱i ḳullanılır. Bunı ḳullanmaġa şiddetle iḥtiyācımız vardır.

Bu iżāfet sāyesinde üç dürlü iżāfet yapılabilir ki lisānımızıñ tevsiʿine ne derece ḫidmet itdigi āşikārdır.

Ḳāʿide 18 - Fārisī ḳāʿidesi üzere iżāfet-i mużāfıñ taḳdīmi ve mużāfun ileyhiñ tāḫiriyledir. Mis̱āl:

1) Nāle-i murġ.

2) Āvāz pā.

3) Ḫüdā-yı cihān.

4) Dībā-yı Rūm.

Bu dürlü iżāfetleriñ maʿnāları tam iżāfetimizle terceme idilemez. Mes̱elā: "ābrū-yı" yüziñ ṣuyı degil, "yüz ṣuyı"dır; lākin "keliñ debīr" "kātibiñ ḳalemi" diye terceme idilir.

Bizde kāf-ı iżāfīniñ ḥaẕfıyla birçoḳ iżāfet müstaʿmeldir. Hele şāʿir Fużūlī bu bābda cümleye taḳaddüm itmişdir; lākin iżāfetlerin istiʿmāli ʿibāreniñ rūşene, şīvemiziñ ḳabūlüne göredir.

Fārisīniñ mübahātından yalñız "çend" kelimesi ile mürekkebātından olan "çendān" kelimesi istiʿmāl olunur.

Çend "ḳaç" maʿnāsınadır. "Çend defʿa", "çend kere" ṣūretinde de müstaʿmeldir.

Çendān "ne ḳadar", "o ḳadar", "her ne ḳadar" maʿnālarında müstaʿmeldir. Mis̱āl:

Çendān naṣīḥat idildiyse de ıṣġā itmedi.

Lākin şīvemiz bu kelimeyi de ṣoġuḳ bulur. Bunı ḳullanmamaḳ ḳullanmaḳdan evlādır.

- Fārisīniñ esmā'-i işāreti aṣlā ḳullanılmaz.

- Esmā'-i işāret gibi żamīrleri de ḳullanılmaz.

Lākin ṣıfatları keṡretle istiʿmāl olunur. Hele ṣıfāt-ı ḳıyāsiyyesi lisānımızıñ eñ güzel, eñ zengin terkībātına esās olur.

Ḳāʿide 19 - Fārisīniñ ṣıfāt-ı ḳıyāsiyyesi – şīvemiz dāḫilinde olaraḳ – şu ṣūretlerle müstaʿmeldir:

1: Bir ismiñ āḫirine "mend" lafẓı getirmekledir. Bu ḥālde kelime nisbet-i beyān ider. Miṡāl:

Hüner-mend, dāniş-mend, besālet-mend, ʿināyet-mend.

2: Bir ismiñ āḫirine "yār" lafẓı getirmekledir. Bu ḥālde kelime nisbet beyān ider. Miṡāl:

Baḫtiyār, hoşyār.

Lākin bu ḳāʿide hemān bir iki kelimeye maḫṣūṣdur.

3: İsmiñ āḫirine "nāk" lafẓı getirmekledir. Bu ḥālde nisbet ḥāṣıl olur. Miṡāl:

Ġam-nāk, elem-nāk, endūh-nāk, sūz-nāk, zaḫm-nāk.

4: İsmiñ āḫirine "āne" lafẓı getirmekledir. Bu ḥālde nisbet ārzū olunur. Miṡāl:

Pederāne, māderāne, birāderāne, şāhāne, ḫüsrevāne, ḳalenderāne, şāʿirāne.

Bu ṭarz bizde "babaca", "şāʿirce" terkībleriyle ifāde olunur. Keṡīrü'l-istiʿmāldir.

5: İsmiñ āḫirine "in" ʿilāvesiyle bir şey'iñ neden maʿmūl oldığı gösterilir. Miṡāl:

Simīn, zemerdīn, sükkerīn.

6: İsmiñ āḫirine “ver” lafẓı getirmekledir. Bunuñla da nisbet ifāde idilir. Mis̱āl:

Hüner-ver, dāniş-ver.

Bunlardan māʿadā kelimātıñ āḫirine “vār”, “veş”, “āṣā” lafẓları getirilerek ṣıfat-ı ḳıyāsiyye yapılır. Mis̱āl:

Perī-vār, māhveş, cennet āsā, ferişte-mānend.

Fārisīde ṣıfat-ı ḳıyāsiyye yalñız bunlarla yapılmayub baʿżı esmānıñ āḫirine “gār”, “kār”, “bān”, “dār” lafẓları ʿilāve idilerek yapılır. Mis̱āl:

Perverd-gār, fitne-kār, baġ-bān, mihri-bān, silāḥ-dār.

İşte bu ṣıfāt-ı ḳıyāsiyye uṣūli lisānımızda kes̱retle ve şiddetle istiʿmāl olunur.

Ḳāʿide 20 - Fārisīniñ lisānımızda eñ ziyāde revnaḳ viren bir ḳısmı da terākīb-i ismiyyesidir.

Bunlar “vaṣf-ı terkībi”, “terkīb-i vaṣfī” nāmıyla yād olunur. Bu ṭarz lisānımızda o derece müstaʿmeldir, ki böyle terkībsiz bir ʿibāreye teṣādüf olunamaz.

Terākīb-i ismiyye ya iki ismiñ, yāḫūd bir isim ile bir ṣıfatıñ terkibinden ḥāṣıl olan terkīblerdir. Bu bābda birḳaç ḳāʿide vardır:

Birinci ḳāʿide - Bir ism ile bir ṣıfat terkib itdikleri vaḳt kesre-i vaṣfī ḥaẕf olunur. Mis̱āl:

Dil-āgāh, ser-bülend, ser-efrāz, ḫāne ḫarāb.

İkinci ḳāʿide - Ṣıfat-ı evvele, mevṣūf āḫire gelir. Mis̱āl:

Şīrīn-zebān, pākīze-edā, civān-merd, bülend-pāye.

Üçünci ḳāʿide - Żamīr ve rābıṭa gibi şeyler olmaḳsızın mübtedā ile ḫaberden terekküb ider. Mis̱āl:

Ḫāne-berdūş (evi omuzunda, serseri), engüşt bir dehān (müteḥayyir).

Dördinci ḳāʿide - Müşebbeh müşebbehün bih ile terekküb ider.

Serv-ḳadd, gül-ʿiẕār, meh-sīmā.

Beşinci ḳāʿide - Bir ism ile bir ism-i mefʿūl Fārisīden terekküb ider. Mis̱āl:

Dil-āzerde, belā-zede, bāz-perverde.

Altıncı ḳāʿide - Bir ismle bir ism-i fāʿil Fārisīden terekküb ider. Mis̱āl:

Ḥayāt-baḫş, edeb-āmūz, teraḳḳī-perver, cihan-gīr, misgīn-nevāz.

İşte bu āna ḳadar ṣaydıḳlarımızı vaṣf-ı terkibīdir. Terkīb-i vaṣfī ise yalñız ṣıfat ile mevṣūfdan ʿibāret olur. Mis̱āl:

Zebān-ı şīrīn, lisān-ı faṣīḥ.

Ḳāʿide 21 - Fārisīde bir de: "terkīb-i iżāfī" nāmıyla iki terkīb daha vardır lākin bu iżāfetden ayrılır. Zīrā birinci dürlüsünde kesre-i iżāfī ḥaẕf olunur. Mis̱āl:

Ser-ḥalḳa, cāme-ḫˇāb.

İkinci dürlüsünde ise mużāfun ileyh mużāfa taḳdim ider. Mis̱āl:

Sipehsalar: ser-ʿasker, gül-deste.

Ḳāʿide 22 - Fārisīniñ esmā'-i īʿdādından: "yek, dü, seh, çehār, penc, şeş" e ḳadar müstaʿmeldir. Bir de "ṣad ve hezār" kelimeleri ḳullanılır.

Fārisīniñ maṣdarları, fiʿlleri lisānımızda ḳaṭʿān ḳullanılmaz lākin bunlardan müstaḫrec olan ism-i fāʿil ve ism-i mefʿūlleri terkīb ḥālinde ḳullanılır.

İsm-i Fāʿil

Ḳāʿide 23 - Fārisī ism-i fāʿilleriñ istiʿmāli de maḥḍūddur.

“Ḫ̆ānende”, “sāzende”, “gūyende” gibileri bir dereceye ḳadar lisānımıza girmişdir.

İsm-i Mefʿūl

Ḳāʿide 24 - Fārisī ism-i mefʿūller bir de ʿādī isim olaraḳ ḳullanılır. Mis̱āl:

Güfte, beste.

Lākin “berīde ser”, derīde cāme” gibi terkīblere de teṣādüf olunur. Bu bābda evvel ve āḫir söylemiş oldıġımız vechle şīveye mürācaʿat iḳtiżā ider.

Ṣıfat-ı Müşebbehe

Ḳāʿide 25 - Fārisī ṣıfat-ı müşebbeheler emr-i ḥāżırlar āḫirine “elif” ʿilāvesiyle olur. “Gūyā”, “dānā”, “tüvānā” gibileri müstaʿmeldir.

Ḥāṣıl-ı Maṣdar

Ḳāʿide 26 - Fārisīniñ ḥāṣıl maṣdarları emr-i ṣīġasınıñ āḫirine “ş” getirmekle olur. “Sūziş”, “gūşiş”, “verziş”, “pürsiş” gibileri müstaʿmeldir. Bu iki ḳısımda da şīveniñ ḳabūl itdiklerini ḳullanmalı. Yoḳsa “gūyiş” gibi kelime iḫtirāʿına ḳalḳmamalı.

Edevāṭ

Ḳāʿide 27 - Fārisī edevātından ḫayli kelime lisānımızda müstaʿmeldir. Bunlardan bir ḳısmı terkībāta dāḫil olur. Bir ḳısmı başlı başına ḳullanılır. Bu bābda edevāt baḥs̱inde maʿlūmāṭ-ı mufaṣṣala virilmişdir.

“ Ṣoñ ”

SONUÇ

Anadolu sahasında görülen ilk dilbilgisi kitabımız Bergamalı Kadri tarafından yazılmış olan Müyessiretü'l-Ulûm adlı eserdir. Bu dilbilgisi kitabından sonra birçok dilbilgisi kitabı çeşitli yazarlar tarafından meydana getirilmiştir. Bu kitaplardan çoğu birçok farklı amaçla Arapça ve Farsçanın kurallarına göre yazılmıştır. Bu amaçlardan birisi de Ahmet Rasim'in eserinin önsözünde bahsettiği üzere çocuklara yani öğrencilere yönelik olan eğitim ve öğretimlerde kullanılmak için dilbilgisi kurallarının örneklerle anlatılmasıdır.

Bu çalışmada incelenen Ahmet Rasim'in "Yeni Usul Muallim-i Sarf" adlı eseri, Osmanlı Devleti'nin son döneminde meydana getirilmiş, o günün mevcut dilbilgisi kurallarını açıklayıp örnekleyerek ve dilbilgisi öğretiminin pekiştirilmesi amacıyla alıştırmalar eklenerek yazılmış olan bir eserdir. Yazar, bu eseri okullarda öğrenim gören öğrencilere verilen dilbilgisi dersinde öğretmenlerin ve öğrencilerin yararlanması amacıyla yazmıştır. Rasim; Arapça, Farsça ve Türkçedeki dilbilgisi konularını Fransa'da yazılmış olan Larive ve Fleury vb. dilbilgisi kitaplarındaki kurallara uygun olarak eserini meydana getirmiştir. Aynı zamanda önceki dilbilgisi kitaplarında ele almadığı Batılıların dilbilgisi kitaplarındaki teorik ve pratik yöntemleri bu eserinde uyguladığı görülür.

Eserde "birinci bab" kısmında, "malumat-ı ibtidaiyye" başlığı altında dilbilgisi ve Osmanlıca dilbilgisinin tanımına yer verilmiştir. "Elsine" başlığı altında dilin tanımı, dilin eski ve kullanılmayan diller veya yerleşmiş ve kullanılan diller olarak iki kısma ayrıldığı ifade edilerek kullanımdan kalkmış dillere Sanskrî, Yunanî, Latinî ve İbranî örnekleri verilmiş, kullanımı devam eden dillere ise Osmanlıca, Arapça, Farisî, Fransızca, İtalyanca, Almanca ve İngilizce örnekleri gösterilmiştir. Konunun sonunda ise "ihtar" başlığı altında ana dil tabirinin önceki önemini yitirmeye başladığını, bunun sebebinin ise alimlerin dilin bölümleri ile devamlı uğraşarak birçok keşif yapılması olduğu aktarılmıştır.

"Lisan-ı Osmaninin menşei" başlığı altında türemiş dilin tanımı yapılmıştır. Ayrıca Osmanlıcanın Çağataycadan geldiği aktarılarak Osmanlıcaya Arapça ve Farsça

gibi dillerden ödünçlemeler yapıldığı söylenmiştir. Diğer bir maddede kelime türetme yollarını araştıran disiplinin tanımı yapılmıştır.

"Huruf-ı imlâ" başlığı altında ünlü harflerin tanımı verilmiş, elif, vav, he ve ye harflerinin sözcüklere eklenerek bu sözcükleri nasıl okuttuklarına değinilmiştir. "İşaret-i imlâ" başlığı altında harekenin tanımı verilmiş, harekenin üstün, esre ve ötre olarak üç türe ayrıldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu başlık altında cezim ve şeddenin tanımı da yapılmıştır.

"İşaret-i tahririyye" başlığı altında noktalamanın tanımı yapılmış ve noktalama işaretlerinin virgül, noktalı virgül, iki nokta, nokta, soru işareti, ünlem işareti, tırnak, kısa çizgi ve parantez olmak üzere dokuz adet türü olduğu anlatılmıştır. Virgülün tanımı yapılarak cümleler üzerinde çeşitli örnekler verilmiştir. Bu konunun bitiminde "temrin" başlığı altında uzun bir metin verilerek bu metni oluşturan cümlelerdeki gerekli yerlere virgül konması istenmiştir. Noktalı virgül konusu anlatılarak "temrin" başlığı altında bir metin verilerek gerekli yerlere virgül ve noktalı virgül konulması istenmiştir. İki noktanın tanımı yapılarak "ihtar" başlığında "şöyle ki" yapısının iki noktanın yerine geçtiği bilgisi verilmiştir. Noktanın tanımı yapılarak çeşitli örnekler verilmiştir. Konunun bitiminde "temrin" başlığı altında örnek bir şiir verilerek gerekli yerlere virgül, noktalı virgül, bir nokta ve iki nokta işaretleri konulması istenmiştir. Ayrıca soru işareti, ünlem işareti, tırnak, kısa çizgi ve parantez işaretlerinin tanımlarına yer verilerek bunlara çeşitli örnekler gösterilmiştir.

"Sarf- kelime- lafz" başlığı altında harfin, sözün ve kelimenin tanımı yapılarak bunlara çeşitli örnekler verilmiştir.

"Aksam-ı kelime" başlığı altında kelimenin isim, fiil ve edat olarak üçe ayrıldığı anlatılmıştır. "İhtar" başlığı altında ise ismin işaret zamirleri ve sıfatları, belirsizlik zamiri ve sıfatları, sıfat, zamir ve masdar olarak beş kısma ayrıldığı aktarılmıştır. Konu bitiminde ise "temrin" başlığı altında bir önceki anlatılan konu olan soru işaretiyle ilgili alıştırmaya yer verilmiştir.

"İkinci bab" bölümünde "isim" başlığı altında isim tanımı yapılmıştır. "İsm-i has- İsm-i cins" başlığı altında özel isim ve cins isim tanımlanmış ve bunlara örnekler verilmiştir.

"Esma-i hassanın menşei" başlığı altında bu konunun dilbilgisi tarihinde nasıl geçtiği anlatılarak isimlerin özellikleri aktarılmıştır.

"İsm-i cinslerin menşei" başlığı altında Osmanlıcada bulunan isimlerin Türkçe, Arapça, Farsça ve bazı yabancı dillerden oluştuğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Türk dilinin kendi içinde isimlere sahip olduğu aktarılarak bu isimlerin yapılış biçimlerine yer verilmiştir. Ayrıca isimlerin yapılış şekillerine göre türetimle ilgili örnek tablolar verilmiştir.

"İsm-i cinslerin envai muhtelifesi" başlığı altında cins isimlerin soyut isim, somut isim, topluluk ismi, yer ismi, âlet ismi, âitlik ismi, küçültme ismi ve birleşik isim olmak üzere pek çok türü olduğu aktarılmıştır. Bunların Arapçadan geldiği belirtilerek her türün tanımı yapılmış ve anlatım örneklerle desteklenmiştir. Konunun bitiminde "ihtar" başlığı altında Türkçede mekân ismi, zaman ismi gibi türlerin bulunmasının Arapçanın kurallarına meyletmekten kaynaklandığı bildirilir ve bu türlerin Arapçada vezinlerle yapıldığını buna karşılık bu türleri oluşturmak için Türkçede vezinlerin bulunmadığı aktarılır. Ayrıca bu konunun altında "temrin" başlığında şiir metni verilerek gerekli yerlere soru işareti, "temrin-i umumî" başlığı altında ise örnek bir metin verilerek gerekli yerlere uygun olan noktalama işaretleri konulması istenmiştir.

Aynı başlık altında belirli ve belirsiz ismin tanımları verilmiş ve bunlara örnekler verilmiştir. Bu konu bitiminde "temrin" başlığı altında örnek bir metin verilerek metindeki özel isimlerin parantez içine alınması istenmiştir.

İsimlerde cins ve niceliğin tanımları verilmiştir. Cins isimlerinin eril ve dişil olmak üzere ikiye ayrıldığı aktarılmıştır. Eril ve dişilin tanımları verilerek örneklerle desteklenmiştir. Konu bitiminde "ihtar" başlığı altında Türkçede eril ve dişil gibi bir ayrımın olmadığı, bunun yerine isimlerden önce dişi ve erkek kelimelerinin getirildiği belirtilmiştir. Kuralsız dişiliğin kurallı ve kuralsız olmak üzere ikiye ayrıldığı, kıyasi olanların kurallar ile yapıldığı aktarılmıştır. Arapçada kullanılan elif-i tenis ve kuralsız

dişiliğin tanımı verilmiştir. Elif-i tenisin elif-i maksure ve elif-i memdude olarak ikiye ayrıldığı aktarılmış ve örnekler verilmiştir. Cinslik kavramının tanımı yapılmış, cinslik kavramının teklik ve çokluk olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. Teklik ve çokluğun da tanımı yapılmış ve örnekler verilmiştir. “Kaide” başlığı altında Osmanlıcada bir ismin nasıl çokluk yapıldığı anlatılmıştır. “Sarf tarihi” başlığı altında eski yazarların “ler”i “lar” olarak yazdıkları aktarılmış, ancak bugün bu şekilde kullanımı olmadığı bildirilmiş ve Fuzuli'nin bir beytinden örnek verilerek konu anlatımı desteklenmiştir. Dilimizde Farsça kurallara göre çokluk yapıldığı belirtilerek buna örnekler verilmiştir. Farsça kurallara göre yapılan çoklukların Türkçede olmadığı belirtilerek Arapça kelimelerde bu kuralın bazen dilimizde kullanıldığı aktarılmıştır. Arapçadaki topluluğun kurallı erkek çokluk, kurallı dişi çokluk ve kuralsız çokluk olmak üzere üçe ayrıldığı belirtilmiş ve bunların her birinin tanımı yapılmıştır. Arapçadaki ikilik kategorisi anlatılmıştır.

“Suret-i muhtelifeden gelen cemlerden birkaç numune” başlıklı bölümde Arapçada olan kurallara göre yapılan çokluklar, kelime tablosu halinde gösterilmiştir.

“Esma-i ecnebiyye” başlıklı bölümde yabancı isimlerin çokluğunun Türkçe kurallara göre yapılması gerektiği, sonu /k/ ile yabancı kelimelere gelen hâl eklerinin /k/ harfini /g/'ye değiştirmediği ve yabancı kelimelerle yapılan tamlamaların Arapça ve Farsçadaki tamlama kurallarına göre yapılmaması gerektiği anlatılmıştır. Konu bitiminde “ihtar” başlığı altında yabancı kelimelerin sonuna getirilen Arapçadaki {iyyet} ekinin Türkçede kullanılmadığı, bu ek yerine {lAr} ekinin kullanıldığı belirtilir.

“Lisanımızda en ziyade müstamel olan esma-i ecnebiyye” başlığı altında dilimize giren yabancı kelimelerin tablosu verilmiştir.

“Esma-i hassanın cemi” başlığı altında özel isimlerin çokluğunun sadece bazı durumlarda yapılabileceği söylenerek bu durumların bir isme benzetilen varlıklar ve tarihe ait bazı topluluklar ifade edilmesi olduğu aktarılarak bu durumlara örnekler verilmiştir.

“Ahval-i isim” başlığı altında isimlerin yalın, yükleme, ayrılma, bulunma ve ilgi olmak üzere altı hâli olduğu belirtilerek hepsinin tanımı yapılmış ve örnekler

verilmiştir. Konu bitiminde "temrin" başlığı altında çeşitli metinler verilerek metinde geçen yükleme, yönelme, bulunma ve ayrılma hâllerinin bulunması istenmiştir.

"Müstesneyat" başlığı altında Türkçede bir heceli kelimelerin yükleme, yönelme, tamlanan ve tamlayanlarında bazı istisnaların olduğu aktarılarak, bu istisnaların /k/ > /g/, /ç/ > /c/ değişimi olduğu tablo ve örneklerle anlatılmıştır. "Temrin" başlığı altında metin verilerek tamlayan ve tamlananların gösterilmesi istenmiştir.

İsim tamlamalarının belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki türünün olduğu belirtilmiştir. Dilimizde Türkçe tamlamalar dışında Arapça ve Farsça kurallara göre tamlamalar da yapıldığı aktarılmıştır. Bu durumlara çeşitli örnekler verilmiştir. Ayrıca Farsça ve Arapça kurallara göre Türkçe tamlama yapılamayacağı belirtilmiştir.

"Tetabu-i izafet" başlığı altında zincirleme isim tamlamasının tanımı yapılmış ve örnekler verilmiştir. Konu bitiminde "sarf tarihi" başlığında eski eserlerde çok uzun bir şekilde yapılan zincirleme isim tamlamasına çok rastlandığını ancak şimdi ikiden fazla kelimeyle kurulan tamlamaların uygun olmadığı belirtilmiştir.

"Mübhemat" başlığı altında belirsizlik zamirleri ve sıfatlarının tanımı yapılmış ve bunlara örnekler gösterilmiştir. "Kendi" başlığı altında bu kelimenin eskiden nasıl yazıldığı ve çokluk biçiminin nasıl yapıldığına değinilmiştir. Konu bitiminde "temrin" başlığı altında metin verilerek metindeki tamlamaların bulunması istenmiştir.

"İmlâ" başlığı altında metin verilerek parantez içine alınan kelimelerin doğru bir şekilde imlâsının yapılması istenmiştir. "Kim" başlığı altında bu kelimenin özellikleri, nerelerde nasıl kullanıldığı anlatılarak bunlara örnekler verilmiştir.

"Galatat" başlığı altında "refah" , "abdal", "hilmiyyet" ve "zafiyyet" kelimelerinin nasıl yazılması gerektiği gösterilmiştir.

"Üslub" başlığı altında örnek bir metin verilmiştir. "Temrin" başlığı altında metin verilerek metindeki belirsizlik zamirleri ve sıfatlarının bulunması istenmiştir. "Sarf tarihi" başlığı altında bazı durumlarda "kes" kelimesinin "kimse" kelimesi yerine kullanılabildiği belirtilmiştir.

“Ne” başlığı altında bu kelimenin çeşitli cümlelerde ne şekillerde kullanıldığı anlatılmıştır. Konu bitiminde “temrin” başlığı altında örnek metin verilerek nice, ne ve hani kelimelerinin kullanılış biçimleri örneklenmiştir. “Terakib-i sakime” başlığı altında kurala uymayan tamlamaların tanımı yapılmış ve örnekler verilmiştir. Ayrıca “hayli”, “kaç”, “hani” ve “hangi” kelimelerinin özellikleri ayrı başlıklar altında incelenerek örneklendirilmiştir.

“İkinci fasıl” bölümünde ilk olarak “ism-i işaret” başlığı altında “bu”, “şu” ve “o” kelimelerinin aldıkları hâl eklerine göre çekimleri tablo hâlinde verilerek bu isimlerin çokluk eki almış şekilleri ve bunlara örnekler verilmiştir. Konu bitiminde “sarf tarihi” başlığı altında eskiden “şu” yerine “şol” kelimesinin kullanıldığı aktarılmıştır. Ayrıca “temrin” başlığı altında beş tane belirsizlik zamiri ve sıfatları verilerek bunlara uygun beşer cümle yapılması istenmiştir. Diğer bir alıştırmada ise örnek bir paragraf verilerek bu paragraftaki belirsizlik zamiri ve sıfatlarının hangi anlamlarda kullanıldığının tespit edilmesi istenmiştir. “Şive” başlığı altında ise el ve boğaz kelimelerinin hangi kelimelerle birlikte kullanıldığı örneklenmiştir.

“Esma-i idad” başlığı altında sayı isimleri anlatılmıştır. Farsça ve Arapçadan dilimize bazı sayı isimlerinin girdiği belirtilerek bunlara örnekler tablolarla verilmiştir. Konu bitiminde “temrin” başlığı altında örnek şiir metni verilerek metinde geçen işaret isimlerinin bulunması ve bunların türlerinin belirtilmesi istenmiştir. Ayrıca “idad-ı tevziiyye” maddesinde ise üleştirme sayıları anlatılarak örnekler tablo şeklinde verilmiştir.

“Üçüncü fasıl” bölümünde “sıfat” başlığı altında sıfat tanımı, sıfatlara örnekler, sıfat tamlamaları, sıfatlarda çokluk yapımı gibi hususlar anlatılmıştır. “Sıfat-ı semaiyye, sıfat-ı kıyasiyye” başlığı altında bunların tanımları verilerek bunlara örnekler verilmiştir. “Sıfat-ı kıyasiyye” başlığı altında bu sıfat türünün {lI} eki ilavesiyle yapıldığı aktarılmıştır. Ayrıca sıfat-ı kıyasiyenin Arapça ve Farsçadaki örneklerine de yer verilmiştir. {CA} ekinin isimlere eklendiğinde o ismin sıfat olduğu ifade edilerek bu ekin geldiği kelimelere ne gibi anlam farklılıkları kattığı anlatılmıştır.

Konu bitiminde “temrin” başlığı altında örnek metin verilerek boş bırakılan yerlere işaret isimlerinin getirilmesi istenmiştir. “Şive” başlığı altında “bu, şu, o, ora,

bura, şura, öyle, böyle ve şöyle” kelimelerinin örnek bir metindeki kullanımlarına örnekler verilmiştir. “Elfaz-ı müştereke” başlığı altında çeşitli kelimeler verilerek bu kelimelerin eşseslilerinin bulunması istenmiştir.

Türkçedeki sayı kelimelerinin sonuna {nci} eklenerek sıfat yapıldığı anlatılmıştır. Farsçadaki sıra sayıların dilimizde kullanımının olmadığı belirtilmiştir. Konunun bitiminde “şive” başlığı altında sayı isimlerinin geçtiği örnek cümleler verilmiştir.

“Sıfat-ı tekidiyye” başlığı altında pekiştirme sıfatları tanımlanarak bunlara örnekler verilmiştir. Mübalağa sıfatları yapılırken hangi kelimelerin kullanıldığı anlatılmıştır. Üstünlük anlamı bildiren sıfatlara da değinilmiştir. Konu bitiminde “temrin” başlığı altında örnek bir metin verilerek boş bırakılan yerlere uygun sıfatlar getirilmesi istenmiştir.

“Terakib” başlığı altında sıfat tamlaması konusunda sıfat tamlamasının tanımı yapılmış ve örnekler verilmiştir. Farsçanın kurallarına göre sıfat tamlamalarının nasıl yapıldığı konusuna da değinilmiştir. Ayrıca “birkaç misal” başlığı altında birtakım örneklere yer verilmiştir. Arapça ve Farsça kurallara göre tamlamaların nasıl yapıldığına değinilmiştir. “Temrin” başlığı altında bazı isimler verilerek özel kurallara göre sıfat yapılmaları istenmiştir. Başka bir alıştırmada ise örnek bir metin verilerek bu metni oluşturan cümlelerin tüm anlatılan kurallara göre incelenmesi istenmiştir.

“Vasf-ı terkibi” başlığı altında bu konunun tanımı verilerek örnek cümlelerle anlatım desteklenmiştir. Ayrıca Farsçadaki kurallara göre de birleşik sıfat yapımı anlatılmıştır. “Temrin” başlığı altında örnek metin verilerek cümlelerde bulunan sıfatların bulunması istenmiştir. Diğer bir alıştırmada ise örnek metin üzerinde boş bırakılan yerlere sıfatların konması ve bu sıfatların mübalağa yapılması istenmiştir.

“Dördüncü fasıl” bölümünde “zamir” başlığı altında zamirin tanımı ve bu konuya uygun örnekler verilmiştir. Asıl zamirlerin ben, sen ve o olduğu aktarılmıştır. Zamirlerin hâl ekleri alarak nasıl kullanıldıklarına değinilmiştir. Konu bitiminde “temrin” başlığı altında örnek metin verilerek sıfat tamlamalarının bulunması istenmiştir. “Mevadd-ı tahririyye” başlığı altında yazı ile ilgili kurallar hakkında sorular

sorulmuştur. “Şive” başlığı altında bazı kelimeler verilerek bunların anlamları hakkında bilgiler istenmiştir. “Faide” başlığı altında kelimelerin dört kısma ayrıldığı, bunların eşanlamlı, zıt anlamlı, eşsesli ve tek anlamı olan kelimeler olarak dörde ayrıldığı aktarılmıştır. “Tahlil” başlığı altında tahlilin tanımı ve tahlil sarfı ve tahlil nahvı olarak ikiye ayrıldığı bildirilmiştir.

“Aksam-ı zamir” başlığı altında zamirin şahıs zamirleri, iyelik zamirleri, aitlik zamiri, zamir kökenli şahıs ekleri ve iyelik kökenli kişi ekleri olmak üzere beşe ayrıldığı anlatılmıştır. Bunlardan her biri, örnek cümle ve tablolar verilerek ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Konu bitiminde “kelimat-ı mütezadde” başlığı altında örnek kelimelerin zıtlarının bulunması istenmiştir. “Temrin” başlığı altında örnek cümleler verilerek “o” kelimelerinin farklı işlevleri sorulmuştur. “Şive” başlığı altında şahıs ve iyelik zamirlerinin kullanımları örnek metinde gösterilmiştir. “Terkibat” başlığı altında tamlamanın tanımı verilmiştir. Ayrıca “açmak” kelimesinin çeşitli tamlamalardaki farklı kullanımlarına yer verilmiştir. “Temrin” başlığı altında âitlik ekinin geçtiği örnek cümleler verilmiştir.

“Zamair-i Farisiyye ve Arabiyye” başlığı altında dilimizde Farsça zamirlerin kullanımı yokken Arapçadaki “hüve” ve “suver-i saire”nin kullanımının devam ettiği aktarılır. Konu bitiminde “esile” başlığı altında bazı kelime tanımları sorulmuş ve cevabı istenmiştir. “Kelimat-ı müteradife” başlığı altında bir kelime topluluğu verilerek bunların arasından eşanlamlıların ayrılması istenmiştir.

“Masdar” başlığı altında mastarın tanımı ve ilgili örnekler verilmiştir. Türkçede mastarların ince ve kalın ünlülü olmak üzere ikiye ayrıldığı aktarılır. Pekiştirme mastarları ve hafifletilmiş mastarların tanımları verilerek örneklendirilmiştir. “Cümel-i mütezadde” başlığı altında örnek cümleler verilerek bu cümleyi oluşturan kelimelerin zıtlarının bulunması istenmiştir. “Sarf tarihi” başlığı altında mastarların eskiden “sevmegin”, “yazmagın” gibi biçimleri olduğu, bunların sebep belirttiği ifade edilmiştir. “Kelimat-ı müteradife” başlığı altında üç kelime örneği verilerek bunların tarif edilmesi istenmiştir. “Sarf tarihi” başlığı altında “kesmek” gibi bir kullanımın eskiden “kirmak” şeklinde yazıldığına değinilmiştir. “Kelimat-ı mütezadde” başlıklı alıştırmada kelimeler

verilerek bunların zıtlarının yazılması istenmiştir. "Tarif" başlığı altında kelimeler verilerek bunların tarif edilmesi istenmiştir.

"Masadır-ı mürekkebe" başlığı altında birleşik mastarların yapılış biçimleri, bunlara örnekler, tezlik anlamı içeren mastarlar, fiilimsiler, mastarlara gelen ekler, bunların geçirdikleri değişimler ve çeşitli örnekler anlatılmıştır. "Temrin" başlığı altında bir metin verilmiş ve mastarların bulunması istenmiştir. Başka bir alıştırmada ise bir metin verilmiş ve bu metnin işlenmiş tüm konulara göre çözümlenmesi istenmiştir.

"Fiil" başlığı altında fiilin tanımı, fiillere örnekler, cümlede fiilin nasıl bulunabileceğine dair bilgiler, fiilde şahıs, fiilde zaman, fiil çekimi, geçişli ve geçişsiz fiiller gibi konular anlatılmıştır. "Bazı müstesna" başlığı altında "çökermek" fiili gibi bazı fiillerin geçişli yapılırken {dIr} eki almayabileceği belirtilmiştir.

"Birkaç masdar-ı terkib-i semaiyye hakkındadır" başlığı altında alfabetik bir şekilde uzun bir fiil tablosu verilmiştir.

"Mürekkeb fiiller" başlığı altında yardımcı fiiller belirtilmiş ve bu yardımcı fiillerin görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şekilleri tablolar halinde gösterilmiştir.

"Fiil-i iane ile mürekkeb sigalar" ana başlığı altında istek fiilinin hikâyesi, gereklilik fiilinin hikâyesi, görülen geçmiş zamanın hikâyesi, öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi, şimdiki zamanın hikâyesi, gelecek zamanın hikâyesi, geniş zamanın hikâyesi, istek fiilinin rivayeti, gereklilik fiilinin rivayeti, öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti, şimdiki zamanın rivayeti, gelecek zamanın rivayeti, geniş zamanın rivayeti, istek fiilinin şartı, gereklilik fiilinin şartı, görülen geçmiş zamanın şartı, öğrenilen geçmiş zamanın şartı, şimdiki zamanın şartı, gelecek zamanın şartı, geniş zamanın şartı, tezlik fiilleri, yeterlik fiilleri, yakınlık fiilleri, tezlik fiilinin görülen geçmiş zamanı, öğrenilen geçmiş zamanı, şimdiki zamanı, geniş zamanı, gereklilik, gelecek, istek ve emir şekilleri, yeterlilik fiilinin görülen geçmiş zamanı, öğrenilen geçmiş zamanı, şimdiki zamanı, geniş zamanı, gereklilik, gelecek, istek ve emir şekilleri, zarf-fiiller, bağlama ulaçları, zaman anlamı taşıyan kipler, takip anlamı taşıyan kipler, sona erme anlamı taşıyan

kipler, başlangıç anlamı taşıyan kipler, yaklaşma fiilleri, dönüşlü fiiller ve sıfat-fiiller ayrı başlıklar halinde tablolarla desteklenerek anlatılmıştır.

"Temrin" başlığı altında örnek bir metin verilerek metinde geçen sıfat-fiillerin bulunması istenmiştir. "Kelimat-ı mütezadde" başlığı altında örnek kelimeler verilerek bu kelimelerin zıtlarının bulunması istenmiştir.

"Edevat" ana başlığı altında edatın tanımı, cümledeki görevleri ve bunlara örnekler verilmiştir. "A, ancak, aya, eğer, eğerçi, ala, elbette, ama, evet, üzere, aman, ey, eya, için, işte, iken, ile, imdi, bari, bütün, belki, bile, tek, {cek}, {cak}, {cegiz}, {cagız}, {ce}, çünkü, hayır, dahı, dek, degin, {dan}, de, daha, diye, zira, {siz}, şayed, sanki, sonra, acaba, fakat, artık, asla, aman, önce, eğer, ise, {se}, {eli}, ile, beraber, beri, başka, bazı, binaenaleyh, peki, ta, daima, {dir}, {si}, {msi}, dolayı, kadar, ki, guya, gibi, göre, geh, binaberin, binaen, {lik}, {lık}, meğer, hem, hiç, ne, her, mend, ver, nak, yar, manend, gar, kar, dar, dirig, diriga, hayf, efsus, vakıa, mademki, zinhar, kaşki, va hasreta, ya-i nisbet, hey, guna, gune, henüz, e, zihi, yine, ya, ki, bila, hele, yani, haydi, be, ba, bir, bi, ta, çe, na, heman, naşi, mesela, acaib, iyyet, {t}, ve, vah" edatları ayrı başlıklar halinde tanımlanarak örneklendirilmiştir.

"Lahika" ve "tarihçe" başlığı altında Arapça ve Farsçanın Osmanlıcaya etkisi anlatılmıştır.

"Tezkir ve tenis" başlığı altında kelimelerin nasıl eril ve dişil yapılacağı ve bunlara örnekler gösterilmiştir.

27 kural hâlinde Arapça ve Farsçadaki dilbilgisi konuları aktarılmıştır. Bu bağlamda anlatılan konular; kelimelerin eril ve dişil yapımı, tamlama kurma kuralları, ism-i fail, ism-i meful, ism-i mekan, ism-i zaman, ism-i âlet, ism-i tasgir, ism-i mensub, mübalağa-i ism-i fail, ism-i tafdil, sıfat-ı müşebbehe, Farsça, isim, ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe, hasıl-ı mastar ve edattır.

Yazar, eserine Osmanlı Türkçesinin kökeni hakkında bilgiler vererek bir başlangıç yapmıştır. Bu bağlamda eserdeki konular, Arapça dilbilgisindeki başlıklar doğrultusunda bir eğilim gösterir.

Ahmet Rasim; ism-i mekân, ism-i mensub, ism-i âlet gibi konuların Arapça dilbilgisinin konularından olduğunu, bu nedenle de Türkçe öğretimi için bir öneminin olmadığını ifade etmiştir. Ancak eserde; Arapça ve Farsça dilbilgisi konularına ağırlık verilmiştir.

Eserde; dilin ve dilbilgisinin tanımı, Osmanlıcanın kökeni, sesli harfler, imlâ işaretleri, harekeler, söz, sözcük, sözcük türleri, ad, ad türleri, özel adların kökeni, cins adların kökeni, adların çoğul yapımı, yabancı adlar, özel adların çoğul yapımı, adın halleri, zincirleme ad tamlaması, adıl, adıl türleri, işaret ve sayı adları, sıfat, pekiştirme sıfatları, sıfat tamlamaları, Farsça ve Arapça adıllar, mastar, eylem, birleşik eylem, kip, yardımcı eylem, edat, edat örnekleri, Osmanlıcanın tarihi, Arapça ve Farsça ile ilgili olan konular anlatılmıştır. Dilimize yabancı dilden giren sözcüklerin listeleri ve fiil çekim tabloları verilmiştir. Eserin içeriğinde görüldüğü üzere bu eser bir şekil bilgisi mahiyetindedir.

Eserde anlatılan konular ana başlıklarıyla ad, adıl, eylem, sıfat ve edattır. Bunların arasında en ayrıntılı anlatılan konu, edattır. Edat başlığı altında 114 adet edat örneği ayrı başlıklar halinde incelenerek anlatım, örneklerle desteklenmiştir. Bu edatlar Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dildeki farklı örneklerden oluşur.

Eserde birçok metin ve örnekle desteklenmiş alıştırmaların çokluğu dikkat çekmektedir. Bu alıştırmalar; şiir, tarihî metin, hikâye ve roman gibi edebî türlerden örnekler aktarılarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu durum, öğrencilerin anlatılan konuları rahatlıkla öğrenmesi, öğrendiklerini pekiştirmesi açısından eserin amacına ulaşmasını sağlamıştır.

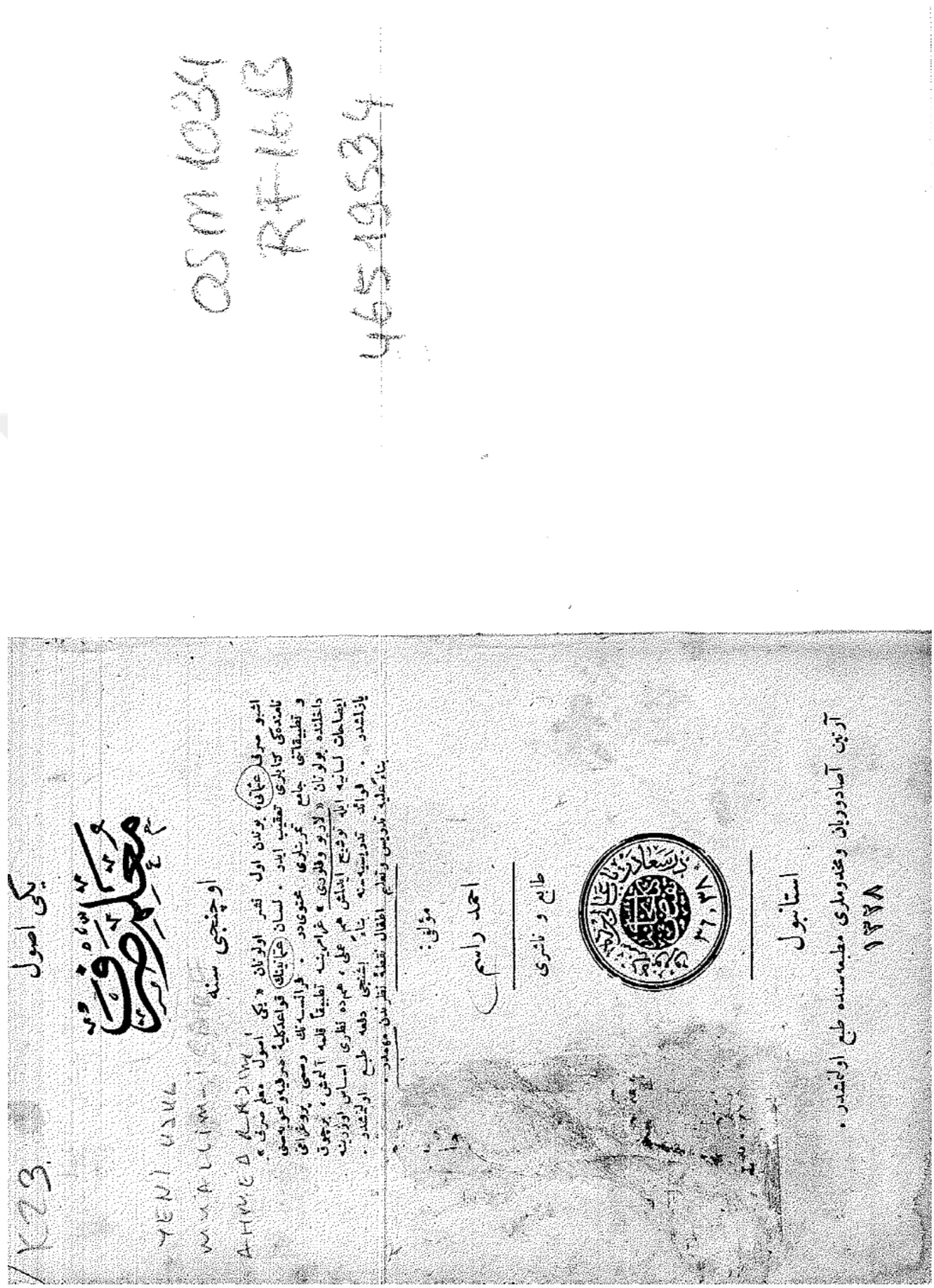
Eseri, eğitim bilimleri açısından kısaca değerlendirecek olursak yazarın kullandığı öğretim yöntemi; anlatım, alıştırma, soru-cevap uygulaması tekniklerinden oluşur. Eserde maddelendirme yöntemiyle konuların anlatılması, öğrencilerin öğrenimini kolaylaştırmıştır. Her konu bitiminde verilen alıştırmalarla öğrencilerin öğrendiği konuları pekiştirmesi hedeflenmiştir. Ayrıca konu anlatılırken aralarda yer verilen uyarı, fayda, yeri gelmişken söylenen söz vb. başlıklarla öğrencinin dikkatinin üst seviyede tutulması sağlanmıştır.

Dizin kısmında dilbilgisi terimlerinin karşılıkları verilmiştir. Bu terimlerin sayısı 381'dir. Bunlardan 89'u edatla ilgili terimlerdir. Bu da eserde edatlara ağırlık verildiğini gösterir. Bu durum, eski dilbilgisi anlayışımızdan kaynaklanır. Çünkü Arapça ve Farsçada isim çekim ekleri de edat olarak değerlendirilir. Edatlarla ilgili olan bu terimler, dilbilgisi terimleri sözlüklerine katkı sağlayarak araştırmacılara yardımcı olabilir.

Eserin farklı yer ve zamanlarda ilkokul, ortaokul ve liselerde anlatılmak üzere üç farklı düzeyde yazılmış 19 adet baskısı tespit edilmiştir. Ahmet Rasim'in çalışmanın başında bahsedildiği gibi "Yeni Usul Muallim-i Sarf" adlı eseri dışında farklı düzeylerde yazdığı ve bu düzeylere göre aşamalı olarak yayımladığı dilbilgisi kitapları mevcuttur. Bu durum, Rasim'in dilbilgisi konusuna büyük ölçüde hassasiyet gösterdiğini ve önem verdiğini gösterir. Nihai amacı da mevcut dilbilgisi kurallarına yenilerini eklemek ve bu konuyla ilgilenen hem öğrenci hem de öğretmenlerin konu hakkındaki bilgilerini derinleştirmek ve ufuklarını genişletmektir.

EKLER

Ek-1: **Ahmet Rasim'in Yeni Usul Muallim-i Sarf Adlı Kitabının Tıpkıbasımı**

بیان مقصد

نطق ، كه خواص جلیلهٔ انسانیتك الڭ برنجیسیدر ؛ مداولهٔ افكار گبی حسیات بشریه‌نك ترجمانیدر . ایشته منطق اوقویانلرك « نطق ؛ انسانك مابه الامتیازیدر » دیمه بر طاقم تعریفات وقیاسات سردیله ادلهٔ مقنعه گتیرمه‌لری گبی نطقك حسیات بشریه اوزرینه اولان تأثیراتی وقلب بشره قدر نفوذ ایده‌رك اوراده حاصل ایتدیگی نتایجی عرض ایتمك ایسته‌مك دخی بوراده ممكن اوله‌ماز. نطقك ماهیتی بر دیلسز ایله مكالمه‌یه گیریشیلمه‌لیدر ، كه آكلاشیلسین .

سوزده‌كی تأثیر نه قدر بیوك ایسه او تأثیرك منبع حسیانه اولان نفوذی دخی بر طاقم قواعده محتاجدر ، كه آنلرك برنجیسی رابطه‌در . ایشته او رابطه‌یی { صرف } و { نحو } دینیلن ایكی فن مخصوص بزه ارائه ایدر .

رابطه‌سز ، یعنی : مغایر قاعده اوله‌رق سویله‌نن سوزده نه لطافت تصور اولونه‌بیلیر ؟ مكالمات جدیده‌ده آرانیلان حسن تأثیر ایسه بو ایكی فن سایه‌سنده حصوله گلیر .

§

شو معروضات كمترانه‌م بر دریچه‌در ، كه تألیفی حقنده نیجه‌زماندن بری بدرصرف گوشش ایدوب له‌الحمد جمع ونشرینه موفق اولدیغم كتابك ماهیتنه ناظردر .

امم غربیه كندی لسانلرینه مخصوص اوله‌رق تألیف ایتدكلری قواعدلسانیه كتابلرنده بر قاعدهٔ مستحسنه اتخاذ ایتمشلردر ، كه اوده كتابلرینك هم نظری ، همده عملی اولماسیدر . بوندن اول وضع پیشكاه قارئین ایتدیگم « معلم صرف » نام اثر كمترانه‌مده بو اصوله برآز تقرب ایتدم ایسه‌ده گرك زمانك وگرك افكار عمومیه‌نك كتابمزی نه صورتله تلقی ایده‌جكی بوبابده بزی دوچار موانع ایله‌مشدی .

كتابلرمك فوق‌المأمول بولدیغی رغبت سببیله‌در ، كه بوصرف ونحوی نشره مجاسرت ایله‌دم . شو زمانه‌قدر بو یولده بر اثر نشر اولونمادیغی معلومدر . حال‌بوكه متشتت اوله‌رق بر چوق قواعد كتابمز واردر ، كه جامع الجهتین

اولمادقلری جهتله رحلهٔ تدریسه قبوله شایان اوله‌مازلر ؛ اولسه‌لربیله وجه‌تحریرلرندن مقصود اولان نتیجهٔ مکمله حصوله گلمز .

(اخطار مخصوص)

کتابمزده لسان عثمانینك قواعد صرفیه نحویه‌سی جمع اولونمش ، وهر بحثه دائر تمرینلر ، تحلیلر و وظائف عدیده تحریر ایدلمشدر. خواجه‌افندیلردن هر بحثه دائر درون کتابده محرر اولان وظائفله اکتفا ایدلمه‌سی مرجودر ؛ چونکه هر بحثه دائر ایستدیکمز قدر وظائف تحریر ایتسه‌ك کتاب حدندن زیاده بویور . نظریات ایله برابر عملیات دخی ایلرویه سورولملی ، تاکه نظریات ایله برابر عملیات سایه‌سنده اصول لسان ذهنده اساس‌گیر اولسون .

چوجوقلره تعریف ازبرلتمك موافق اصول دگلدر . آنلره قواعدی بالفعل گوستره‌رك آکلاتمالی و آکلادقلرینی اثبات ایتمه‌لیدر .

نقاط مهمهٔ تدریسدن بری‌ده اختراع امثالدر. امثالك درسلری نه‌درجه تنویر ایده‌جگی وارستهٔ ایضاحدر . بونك گبی شاگردانك استجواباتی آره‌سنده‌ده آنلره فکر اختراعی القا ایتمه‌لیدر. چونکه برشاگرد آکلادیغی بحث اوزرینه البته برقاچ مثال ارائه ایده‌بیلیر . آکلامامش ایسه بالطبع اختیار سکوت ایدر .

برنجی باب

معلومات ابتدائیه

صرفك تعریفی

۱ ـ «صرف» ك نه‌دیمك اولدیغنی بیلدیرمك ایچون بوآنه‌قدر دورلو دورلو تعریفات ایراد ایدلمشدر .

«قواعد عثمانیه» نام کتابه نظراً :

علم صرف ونحو، لسانی طوغری سویله‌یوب یازمق فنیدر.

بر ایسه بر کتابمزده :

صرف عثمانی «عثمانلیجه‌یی طوغری‌سویله‌مك واوقویوب‌یازمق ایچون لازم گلن قاعده‌لرك هیئت مجموعه‌سیدر» دیمشز. ینه برصرف کتابنده: «صرف لسانی عقله ، قدمه ، شیوع واستعماله بناءً طوغری سویله‌یوب یازمق فنیدر» دیه یازیلیدر .

السنه

۲ ـ «لسان» دیه : برملتك ویا امتك فکرلرینی ، مراملرینی بربرلرینه آکلاتمق ایچون استعمال ایتدکلری طرز بیانه دینیرکه ترکجه‌سی : «دیل» در .

۳ ـ السنه ایکی قسمدر. بری: «السنهٔ عتیقه» ویا «متروکه» دیگری: «السنهٔ حاضره» ویا «السنهٔ مستعمره» در.

۴ ـ السنهٔ عتیقه ویامتروکه‌دیه آزویاچوق زماندنبری‌سویلنمکدن محروم قالمش ویا یالگز آثار ادبیه‌سنك دلالتیله معلومز اولمش اولان

لسانلره دینیر . «سانسقری» ، یونانی ، لاتینجه ، عبرانی گبی که بونلرك جملەسی السنهٔ عتیقەدندر .

٥ ــ السنهٔ حاضره ایسه زمانمزده مستعمل اولان لسانلره دینیر: عثمانلیجه، عربجه، فارسی، فرانسزجه، ایتالیانجه، آلمانجه، انگلیزجه گبی .

٦ ــ مبحث السنەدەبرده « آنا لسان » دنیلن برتعبیر واردرکه کندیسندن برقاچ لسان دها میدانه گلمش اولان لسانلره علم اولمشدر .

(**اخطار**) بوآنا لسان تعبیری شـویاقین زمانلرده اولکی اهمیتنی غائب ایتمگه باشلامشدر . چونکه مبحث السنه ایله توغل ایدن علمای لسان بوبابده خیل کشفیاته موفق اولمشلردر . حتی اولری بوتون ولایتن لسانلری آنا لسانلر جملەسندن معدود ایکن آنلرکده « آریانه » دنیلن پك قدیم بر لهجەدن مأخوذ اولدیغی میدانه چیقمشدر .

لسانه عثمانیەنك منشألی

٧ ــ پك اسکی برلساندن چیقان لسانلرەده : « السنهٔ مشتقه » نامی ویریلیر .

٨ ــ اسکی لاتین لسانی پورتگیز، اسپانیول ، فرانسز ، ایتالیان، افلاق وبغدان لسانلرینی تولید ایتمشدر . بونك گبی اسـکی ترکستان لسانلرندن **چغتای** لسانی‌ده برم عثمانلی لساننك آناسی اولمشدر. لکن لسانمز یالگیز چغتایجەدکلدر. عربی وفارسیدن، حتی السنهٔ اجنبیەدن‌ده کلمەلر آلمشدر . بوحالده لسانمز برلسان مخلوط اولوب قواعدمز دخی اوچ لسان قواعدیننك امتزاجیله حصوله گلمشدر .

٩ ــ کلمەلرك منشأنی تحری ایتمك وآنلرك مرکب اولدیغی عناصری بولوب تحلیل ایلەمك ایچون وضع ایدلمش بر فن واردرکه آکا : « علم اشتقاق » نامی ویریلیر .

حروف املا

١٠ ــ عثمانلی الفباسنی تشکیل ایدن اوتوز درت حرفدن « ا »، « و »، « ه »، « ی » حرفلری حرکەنك جنسنی بیان ایتدکلری برلرده « حروف املا » نامنی آلیر .

اینشته بو درت حرف ویربلەجك حرکات واملاته گوره کلامزی اوقوتمغه مساعددر . شویلەکه :

[ا] حرفی اگر کلمەنك اولنده ایسه هم اوستون ، هم اسره ، هم‌ده اوتره اوقونور . بوحالده نفس کلمەدن اولوب حرف املا دگلدر. بواوستون ، اسره ، اوتره ، استعماله گورەدر بوبابده برقاعده یوقدر. مثلا : « ال » ، « استانبول » ، « اسکدار » گبی .

ــ اگر کلمەنك وسطنده ویا آخرنده ایسـه اوزمان حرف املا اولوب کندندن اول بولونان حرفی یوقاری‌یه چکر: « الما »، « آبوا »، « زوربا » ، « یواش » ، « یاقین » ، « قاپو » گبی .

برده الفك اوزرینه مد دنیلن شو (~) اشارت وضع ایدیلیر . اوحالده (عا) گبی اوقونور : « آل » ، « آله » ، « آری » گبی .

(**اخطار**) مدلی الف ایکی الف تقدیرندەدر . «اا» بویله یازیلەجغنه «آ» صورتنده یازیلیر .

[و] حرفی ، حرف املا اولدیغی وقت کلمەنك یا اورتەسنه ویا صوگنه گلیر . کندندن اول بولونان حرفه درت دورلو حرکه ویریر . برنجی درلوسنده اولندەکی حرفی فرانسزجەنك (u) حرفی صداسی اوزره اوقونور :

« یوز »، « دوز »، « اوزمك »، « بوزمك »، « اوزوم»، کلمەلرنده اولدیغی گبی .

ایکنجی درلوسنده اولنده‌کی حرفی ، (eu) صداسی اوزره اوقوتور :

« گوز » ، « سوز » ، « اولمك » ، « اورمك » کلمه‌لرنده اولدیغی گبی .

اوچنجی دورلوسنده اولنده‌کی حرفی (o) صداسی اوزره اوقوتور :

«اولق» ، «یول» ، «صول» ، «قویمق» کلمه‌لرنده اولدیغی گبی .

دردنجی دورلوسنده اولنده‌کی حرفی (ou) صداسی اوزره اوقوتور :

«اورمق» ، «قارپوز» ، «اویوز» ، «اوتانمق» کلمه‌لرنده اولدیغی گبی .

(املاء) و اوك بو درت دورلو اوقونوشی یازی ایله بیان ایتمك ممکن اوله‌مادیغندن واولرك اوزرینه برطاقم نقطه قویمغه مجبوریت حس ایدیلیور قرارلاشان ایسه :

و ، o — ۆ ، u — ۊ ، eu — ۉ ، ou طرزنده‌در .

[ه] حرف املا اولدیغی گبی هاء رسمیه نامی آلیر. کلمه‌نك صوکنه داخل اولوب کندندن اولکی حرفی اوستون اوقوتور: «خانه»، «دایه»، «لاله»، «نینه»، «باغچه» گبی .

[ی] حرف املا اولدیغی وقت کندندن اولکی حرفی آشاغی چکر: «چیلك» ، «بیلك» ، «قیل» ، «یالی» گبی .

اشارات املا

حرکه

۱۱ — اسامیزده بولونان عربجه ، فارسی ، یاخود اوقونماسی گوج اولان کلماتك حرکه‌لنمه‌سی ایجاب ایتدیگی تقدیرده برطاقم اشارتلر قوللانیلیرکه بونلره «اشارات املا» ، یاخود «حرکه» نامی ویریلیر .

۱۲ — حرکه اوچ دورلودر. اوستون، اسره، اوتره.

اوستون	حرفك اوستنده	ـَـ	ایکی اوستون	ـً
اسره	حرفك آلتنده	ـِـ	ایکی اسره	ـٍ
اوتره	حرفك اوستنده	ـُـ	ایکی اوتره	ـٌ

۱۳ — جزم: بزده حروفك جمله‌سی حرکه‌یه محتاجدر. لکن حروفك بعضاً کندی حرکه‌سی اولور، آنگا: «متحرك» دینیر. بعضاً کندی حرکه‌سی اولمایوب اولنده‌کی حرکه‌یه مربوط اولور. آنگاده «ساکن» دینیر. اووقت ساکن اولان حرفك اوستنه (ْ) جزم اشارتی قونور .

۱٤ — تشدید (ّ). عربجه‌ده بعضاً برجنسدن اولان ایکی حرف یان یانه بولونور. اووقت آنلر ادغام ایدیلیر. یعنی: برحرف یازیلیر، اوزرینه بو (ّ) اشارت قونور. اوحرف ایکی دفعه تلفظ ایدیلیر .

۱٥ — [~] مد اشارتیدرکه [ا] حرفنك اوزرنده بولونور. آنی یوقاریه چکر : « آری » « آریه » ، « آلم » گبی .

اشارات تحریریه

تنقیط

۱٦ — « تنقیط » دیمك بر عباره‌یی (آشاغیده ذکر ایدیله‌جك اشارتلر واسطه‌سیله) نقطه‌لامق دیمکدر . بونکله کلمه وجمله‌لرك اقسامی تفریق ایدیلیر وطوریله‌جق محللری آکلاشیلیر .

اشارات تحریریه طقوز دانه‌در : ویرگول (،) ، نقطه‌لی ویرگول (؛) ایکی نقطه (:)، نقطه (.)، اشارت استفهام (؟)، اشارت تعجب وحیرت (!) ، طیرنق (« ») ، خط وصل (-) ، کروه ومعترضه [( )] .

بونلردن ویرگولك آز بر توقفی، نقطه‌لی ویرگول ایله ایکی نقطه بر آز توقفی، نقطه ایسه تماماً توقفی بیان ایدر .

١٧ — ١ — ویرگول(،) بر جمله‌ده بولونان مبتدا ، فاعل ویا نائب فاعللری، خبرلری و آرالرنده حروف عاطفه‌دن بری بوقسه بر برینه بکزه‌ین مفعوللری آییرمق ایچون قوللانیلیر .

مبتدالرك آییرلدیغنه مثال :

« صفوت ، اطاعت ، سادەلك چوجقلغك فضائلندندر . »

فاعللرك آییرلدیغنه مثال :

« آرسلان ، قابلان ، صرتلان صالدیریر . »

نائب فاعللرك آییرلدیغنه مثال :

« جام ، چاناق ، چوملك ، دوشنجه قیریلیر . »

خبرلرك آییرلدیغنه مثال :

« کنوبرك کوکی سرت ، بیاض ، سیوریدر . »

مفعوللرك آییرلدیغنه مثال :

« بن موسیقی‌یی، تاریخی، علوم سائره‌یی اوگرنمش اولسه‌ایدم، بیوك بر آدم اولوردم. »، یاخود« بن فنه، ادبه، انتساب ایده‌ایدم ، بیوك شاعر اولوردم» گبی.

٢ — فاعللری بر اولان فعللری آییرمق ایچون قوللانیلیر.

حیوانلر یورولیور ، تولیور ، صولویوردی . »

٣ — بر جنسدن اولان قیصه جمله‌لری آییرمق ایچون قوللانیلیر :

باغیریور ، چاغیریور ، یرلرده یووارلانیوردی . »

٤ — بر برلرینه بکزه‌ین جمل فرعیه‌یی آییرمق ایچون قوللانیلیر.

« مادامکه سز گیدیورسکز ، مادامکه بن‌ده بو حاله راضی دگلم، بو حالده آره‌مزده بر برودت واقع اوله‌جق . »

٥ — فاعلندن ، حذفی غیر جائز اولان بر جملهٔ فرعیه ایله آییرلمش اولان فعللرك اولنه قونور :

« اوچوجقلرکه ، حیوانلره ظلم واذا ایدرلر ؛ اختیارلقلرنده مضر ، خائن آدم اولورلر . »

١ — تمرین

× (آشاغیده‌کی جمله‌لرده ایجاب ایدن محلره ویرگول قونیله‌جقدر .)

مکالمه‌ده انسان حدتدن نه یوقاریده نه‌ده آشاغیده بولنمامیلدر . جملی بر افراط جدیت، سرعت وشدت، تکلم حدته مغلوبیت مزاجه خدمتدمایمدن معدوددر انسان قارشیسنده‌کنی کورلتی ایله دکل، سوز ایله، فکر ایله اسکات ایتملیدر . — معلومدرکه طاتلی سوز دوست ، آجی سوز دشمن قازانیرر . انسانه بر دشمن چوقدر فقط بیك دوست آزدر. فاتح (سلطان محمد) اورته بویلو قالین کمیکلی اوموزلرینك آره‌سی واسع جسمنك جهت علیاسی بجاقلرندن اوزون، یوکسك مقوس قاشلی چهره‌سی بیاض اوزرینه غایت آتشین بر رنك آل ایله مزین ضاچی صقالی سیاه وطبیعی قاریشق بیونی قیصه‌رق و اوك طرفه مائل بر ذات ایدی — سلطان سلیم قامتی طوله مائل، کمیکاری قالین، اوموزلرینك آره‌سی غایت واسع، وجودینك نصف اعلاسی اسفلندن قیصه، باشی بیوك، قاشلری چاتق، یوزی مدور وقرمزی بیقلری چهره‌سنه غریب بر هیئت وبرر حالده بیوك آرسلان کبی آغزی ایری چکه کمیکی واسع وقوی بر دهشتلی قهرمان ایدی — اون عصراول دنیایه کلمش اولان (ابن رازی) حکمت، کیمیا طب وسائر علوم عالیه‌یی بر انقلاب تامه اوغراتمش وتام یادیم عصر تدریسات ومداوات ایله مشغول اولوب چیچك وقیزل خسته‌لکاریله سائر امراض واستقامه علی الخصوص تشریحه دائر دستورلر براقشدر. تداوی بالماء اصولی جملهٔ مخترعاتندن بولنمشدر. چینلیلر، ژاپونیالیلر وسائر اقوام شرقیه آفیون قوللانیرلر. هندلیلر، هوتانطولر، برازیلیالیلر، کندیر استعمال ایدرلر . جنوبی آمریقا خلقی ایسه قوقا یاپراغی چیکنرلر — اسپرتو، غدا دکلدر — عشرته ابتلا بك مهلك بر بلادر . تیمارخانه‌لره، وقتندن اول مزارلره کیرنلرك قسم اعظمی هپ بونك یوزندن او بلالره کرفتار اولمقده‌درلر. عشرت، مبتلالرینك طبیعتلرینی کلیاً تغییر ایدر. حلیم بر آدمی خشین، ذکی‌یی احمق، علوجناب صاحبنی سفیل ورذیل ایلر .

۱۸ — نقطه‌لی ویرگول (؛)

۱ — بربرلرینه بگزه‌ین وقیصه اولان جمله‌لری بربرندن آییرمق ایچون قوللانیلیر.

برده: (فقط، علی‌الخصوص، بناءً علیه) وامثالی ادوات وتراکیب ایله ابتدا ایدن ایکنجی جمله‌نك اولنه وضع اولنمالیدر. مثال:

دنیاده موجب سعادت اولان سعی وغیرتدر؛ فقط مساعیٔ واقعه‌نك مقبول عامه اولماسی لازمدر.

۲ — تقسیمات صغیره‌سنده ویرگول قوللانیلان جمله‌لرك اقسامنی تفریق ایچون قوللانیلیر: مثال:

« اوچ دورلو خط واردر: خط مستقیم، خط منکسر، خط منحنی؛ خط مستقیم ایکی اوجندن گریلمش بر ایپلك شکلنده‌در؛ خط منکسر، خط مستقیملردن مرکب وقیریق خط معناسنه‌در؛ منحنی ایسه بر دائره کناری گبی یووارلاق اولان خطدر. »

۱۹ — ایکی نقطه (:)

۱ — شرح وتفصیل ایدیله‌جك برکلامك اولنده بولونور. مثال:

۲ — تمرین

(آشاغیده‌کی جمله‌لرده ایجاب ایدن محلره هم ویرگول همده نقطه‌لی ویرگول قونیله‌جقدر.)

بردن بره همان هیچ برکیمسه عشرت پرست اولماز؛ اوچورومه طوغری آیاغی قایان آدم کبی اعماق مدهشهٔ مستی وسفالته سرعت سقوطی، کیتدکجه زیاده‌لشیر — سوزی مختصر سویله‌لی؛ علی‌الخصوص بیوکلرك وبیلدك اولمیانلرك حضورنده بولنیلورسه آز سویلکه چوق دقت ایتملی؛ چونکه چوق سوزده دائما ضعف وعجزك ظاهر اولمق احتمالی زیاده‌در — انسان اویله شیئی سومه‌لی که کندینه حضور فکر استراحت وجدان ویرسون؛ قلبنه برزینت معنویه کبی یرلشه‌رك ختام عمره قدر آیرلمسون؛

« دیدی برطفل ذکی مادرینه: نره‌یه جاری بونهرك صولری؟ »
« ایده‌رك سیر سواحل گیدیور سکا بیلمم نه‌لر اعلان ایدیور؟ »
« دونه‌مزمی عجباغیری گری؟ »

— « شویله‌که » کلمه‌سندن صوکره‌ده قونور:

« دنیا بش قطعه‌دن عبارتدر. شویله‌که: اوروپا، آسیا، آفریقا، آمریقا، اوستراليا. »

اولاً، ثانیاً ثالثاً کبی تعدادی متضمن اولان کلماتدن صوکره‌ده وضعی مستحسندر.

لسانمزده ایکی نقطه اکثریتله محاوراته مخصوصدر. همان برقاعدهٔ عمومیه حالنده اوله‌رق قاعللرك سوزلرندن اول آنلرك اسمنی تعقب ایدر. مثال:

پدرم دیدی‌که: — سن نره‌ده ایدك؟ بونك اوزرینه همشیرهم: — دیکیشله مشغول ایدم. دیدی.

(اخطار) «شویله‌که» کلمه‌سنی قوللانمامالی. ایکی نقطه (شویله‌که) نك یرینه قائم اولور.

۲۰ — نقطه. (.)

یکدیگریله ارتباط ومناسبتی بولونمایان هر جمله‌نك آخرینه یعنی سوز تمام اولان یرلره قونولور. مثال:

بوراسی جنت آباد اولمش وهرطرفی بدایع طبیعت ایله تزیین ایدلمش برمکان صفادر. ایام سرماسی بربهار روح‌فزایه معادل اولوب هیچ برطرفدن انسانی طوکدیره‌جق بوزلی روزکارلر اسمز.

۳ — تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده ایجاب ایدن محلره ویرگول، نقطه‌لی ویرگول، برنقطه، ایکی نقطه قونیله‌جقدر:

زواللی باغرینه باصدیغه طفل عریانی
باقان غرورینه ظن ایلمزکه سائله‌در
کوزنده یاوروسنك نظرهٔ پریشانی
لسان‌حالی اولوب ترجمان وجدانی
دییورکه: والده‌لك الك صفالی غائله‌در

توفیق فکرت

۲۱ — اشارت استفهام (؟)

جمل استفهامیه نك آخرینه وضع ایدیلیر . مثال :

« انسان نه‌زمان کامل اولور ؟ » ، « علم صرف ونحو نه‌در ؟ »

۲۲ — اشارت حیرت وتعجب (!)

حیرت، تعجب، تأسف، کدر، وبوگبی حسلره، خطابلره دلالت ایدن جمله و کلمه‌لرك آخرینه قونور :

« ایواه ! زمان شباب گچدی : افسوس ! بنده‌کی تن پرورلگه !

۲۳ — طرنق « » ، یاخود « گیمه »

ای، افسوس، هیهات ، ایواه ، واه ، وای، دریغ، دریغا، خیر، واسفا کبی ادواتك صوکنه قونیلور .

کوپریلی محمد پاشا آرناوود در . فقط عائله‌سی آناطولیده آماسیه مضافاتندن کوپری قصبه‌سنده توطن ایتمش اولمغله اوراده دنیایه کلمشدر . کونده اوچ دفعه یمك، علی العموم کافی کوریلورسه فقط کونده یتیله‌جك یمکلرك مقدارندن دها مهم برشی وارد رکه، اوده هر ایکی طعام بیننده کچن زماندر .

راه تحصیله سالك اولملی بز ؛
فکرمز ایلکسه کسب علا ؛
که بیورمش خدا مقیس اولمه‌ماز ؛
بیلن انسانه بیلمین قطعا .

علمه سعی ایله‌مه‌مکدن حذر ایت ؛
علم وسعی ایکیسی بردر نظر ایت .

مدعایه بوسخن شاهددر ؛
علم وسعیك عددی واحددر .

مطلب علمه چالیش، اول اعلم .
فرضدر دیدی رسول اکرم .
دخی امر ایلدی اول صاحب علم ؛
مهددن لحده‌دك اول طالب علم .

— حکایه طرزنده سویله‌نن سوزك ویابر آخرك کلامی ایراد ودرمیان اوله‌جغی زمان اوکلامك اول وآخرینه قونور :

خواجه‌م دیدی‌که : حضرت پیغمبر « بشیکه دوشدیکگز زماندن تابوته کیره‌جگگز زمانه‌قدر تحصیل علمه چالیشکز » بیورمشدر .

— یقین زمانده « گیمه » اسماء خاصه‌یی آییرمق ایچون قوللانلمغه باشلانمشدر . بوجهتله (معترضه وکره) ایله قاریشمقده‌در . اکثریا خط وصل ده کیمه و یا کره ومعترضه مقامنده استعمال ایدیلیور .

۲٤ — خط وصل . (—)

ایکی متکلمك محاوره‌سنی آییرمق ایچون قوللانیلیرکه هردفعه‌سنده صاحب کلامك اسمنی ذکر ایتمك کلفتی اختیار ایدلمه‌مش اولور . بوجهتله اشارت مذکوره اختصاره دلالت ایدر . مثال :

گوردکمی ؟ — کیمی ؟ — زیور، افندیی — نه یاپه‌جقدك ؟ — آ کا شو کتابی ویره‌جکدم .

— بعضاً اشارت تفریق اولور . مثال :

مثال :

هله جبهه‌سنك انتظام ونورانیتیله کوزلرینك — کاه برفکر حکیمانه کبی — منظوربنك کوکلنده اولان الك پنهان کوشه‌لره دخول ایدر . بولده کاه — برزبان کویا کبی — نظرلره افشای مرام ایدر صورتده باقشلری استعدادینك فوق العاده‌لکنه بر رواضح برهان ایدی .

۲٥ — معترضه، کره . [ ] ( )

برجمله ایچنده معناجه اوجمله‌دن فرقلی دیگر برسوز بولونورسه « معترضه » ویا « کره » ایچنه آلنیر . مثال :

« حضرت عمر حقوق عبادی گوزتمکه (عدالتده اولدیغی گبی) پك زیاده منهمك ایدی .

— بعضاً بر کلمه‌نك تعریف ایدیلن معناسی دخی کرەاچنه آلنیر. مثال:
« استقامت (طوغریلق) فضائل بشریه‌دندر . »

حرف — کلمه — لفظ

٢٦ — حرف آغزدن بر کیفیت مخصوصه ایله چیقان بر سسدر.

٢٧ — حروفدن مرکب اولوب ده کندیسندن معنا آکلاشیلمایان شکللره « لفظ » دینیر : « آغ » ، « عاج » کبی.

٢٨ — بر معنایه دلالت ایدن الفاظه‌ده « کلمه » دینیر : « حساب » ، « کتاب » ، « کلمك » ، « کیتمك » کبی.

اقسام کلمه

٢٩ — کلمه اوچ قسمدر : اسم ، فعل ، ادوات.

(**اخطار**) اسم دخی : « اسم اشارت » ، « مبهمات » ، « صفت » ، « ضمیر » ، « مصدر » ناملریله بش قسمه آیریلیر.

[بعض صرفیون کلمه‌یی بشه آییروب : « اسم » ، « صفت » ، « ضمیر » ، « فعل » ، « ادوات » ، بعضلری‌ده یدی‌یه آییروب : « اسم » ، « اسم اشارت » ، « مبهمات » ، « صفت » ، « ضمیر » ، « فعل » ، « ادوات » دیمشلردر. بو تقسیملرك جمله‌سی امر اعتباریدر .]

٤ — تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لره استفهام اشارتی وضع ایدیکز :

— نظرمزده حیاتك قیمتی یوقیدر؟ عمرك قیمتی اولمامیلمی؟ بوصورتده دقیقه‌لری قیمتسز کوروب‌ده فائده‌سز کچیرمك عمرك بر قسمنی عمان عدمه آتمق دکلیدر ؟

ایکنجی باب

اسم

٣٠ — بر ذی‌روحی، کرك حقیقی کرك خیالی بر شیئی بیان ایتمکه یارایان هر درلو کلمه‌یه : « اسم » نامی ویریلیر.

اشخاص وحیوانات « ذی‌روح » ، اشیا « غیر ذی‌روح » اولدیغندن دها اطرافلی اولمق اوزره :

بر شخصی ، بر حیوانی ویا بر شیئی تسمیه‌یه یارایان کلمه‌یه دینیر.

اسم خاص — اسم جنس

٣١ — ایکی دورلو اسم واردر: « اسم خاص » یاخود « علم » ، « اسم جنس » ویاخود « عام ».

٣٢ — « اسم خاص » دیه یالکز بر شخصه ، یالکز بر حیوانه ، یالکز بر شیئه سویلنه‌بیلن اسملره دینیر.

« آدم » ، « حوا » ، « پارس » ، « طونه » کبی که بونلر اسم خاصدر.

١
بیلسه‌م شو قوزی نه‌دن غم آلمش ؟
هر ناله‌سی قلبه داغ نه‌دندر !
فریاد ایده‌رك قوشار نه‌دندر ؟
سودسزمی ، رفیقه‌سزمی قالمش ؟

٢
ای‌سود قوزیسی نه‌در بو نالش
کیم اولدی سبب بو انفعاله !
مادر و بره‌رك سکا نواله ،
پهلوسنی ایتیورمی بالش !

* *
*

٢

۳۳ ـ « اسم جنس » دیه برجنسی تشکیل ایدن افرادڭ جمله‌سنه ویا بعضیسنه ویاخود برینه بلافرق سویله‌بیلن اسمدر . مثال :

« انسان » کلمه‌سی بر اسم جنسدر ؛ زیرا بوکلمه گرك عمومیتله کافهٔ بشری اشعاره ، گرك اوجنسدن بر قسمنی والحاصل یالکز بر آدمی بیینه خدمت ایدر .

اسماء خاصه‌نك منشألری

۳٤ ـ صرف نامنجی : بحق سویله‌نه‌جك اولورسه بر اسم خاص یالکز بر فرده اطلاق اولونه‌بیلیر . فقط حقیقت حالده کیفیت بویله دگلدر : « احمد » ، « محمد » ، « علی » گبی مخاص تسمیه ایدیلن اسماء خاصه‌نك هربری بر چوق آدمڭ اسمی اولمشدر . اگر بونلر بر فامیلیا لقبنه ویا دیگر بر شهرت ایله مرادف اولمازسه حقیقی اسم خاص اوله‌مار .

بونڭ گبی فامیلیا لقبلری ویا شهرتلری ، بو مخلصلرله مرادف اولمازسه آنلرده بحق اسم خاصلق وظیفه‌سنی گوره‌مز .

اسم خاصڭ تعریفی ایله استعمال حاضری آره‌سنده گورولن شو تناقض هربر اسم خاصڭ اسم جنسلردن ظهور ایتمه‌سندن تولد ایله‌مشدر . فامیلیا اسملری اول امرده اسم جنس اولدیغی حالده صوگره‌لری بر ویا متعدد اشخاصی تسمیه‌یه آلت اولمشدر .

برکره بو اسملری تدقیق ایده‌لم :

بعضیسی بر خاصه‌یه ویا وجوده عائد بر حالی ایما ایدر : « نافع » ،

۳

بوقسه سوریدن جدامی قالدك
فرقتی بواضطرابی داعی
قالمشلره باقیورمی راعی
بی‌بهره وبی‌نوامی قالدك

٤

امیدایله‌در بکای اطفال
سود ویرمه‌ده بی‌املمی مادر
هرکس بر امیده خدمت ایلر
امید ایله‌در جهانده هرحال .

معلم ناجی

« حسین » ، « حسن » گبی‌که معنالری « نفعلی » ، « گوزلجك » ، « گوزل » دیمکدر .

بعضیسی ، بر محل اقامت بیان ایدر : « مکی » ، « شهری » ، « ازمی » ، « فردوسی » گبی .

بعضیسی ، اسم جنس ایکن طوغریدن طوغری‌یه اسم خاص اولمشدر : « دانش » ، « نشئه » ، « پرتو » ، « پیکر » ، « نوبر » گبی .

ولایات ، نهر ، طاغ ، گول ، دکز ، (والخ) اسملری‌دخی اسم جنسلیکدن آزمه‌در . جمله‌سنڭ معلوم ویا مجهول بر معناسی واردر . «قسطنطینیه» گبی که قسطنطینڭ شهری دیمکدر .

اسم جنسلرڭ منشألری

۳۵ ـ لسان عثمانیده بولونان اسملرڭ جمله‌سی ترکی ، عربی ، فارسی والسنهٔ اجنبیه‌دن مأخوذدر . مع مافیه لسان ترکی کندی کندینه برطاقم اسملره مالکدر .

بعض اسملر صفتلردن ویا فعللردن حاصل اولمشدر . مثلا : « چوقور » ، « کنار » ، « چاتی » « یاپو » ؛ « یازی » ، « قاپی » گبی .

بعضلری تراکیب وصفیه‌دن حصوله گلمشدر : « جامه‌شوی » ، « چیلنگیر » ، « دورگر » گبی .

بعضلری مصدر ایکن اسملشمدر : « یمك » ، « اکمك » گبی .

بعض اسملرده واردرکه مصدرلرڭ آخرنده‌کی « مك » و « مق » لرڭ رفعی وآنلرڭ یرینه بعض حروف علاوه‌سیله حصوله گلمشدر . مثال :

قناریه

نه لطافتلی روحیك قفسك ،
ره‌دن ایندڭ بو آسماندنمی !
بنه پروازه اولمسون هوسك !
چیقیشك تنگ مکاندنمی !

اکرم بك

سوكمك :	سوكوك	دیكمك :	دیكیش
تیمك :	تیمه	یمك :	یم
اولمك :	اولوم	صاتمق :	صاتم
آلمق :	آلم	باقمق :	باقم
یاقیشمق :	یاقیشق	باریشمق :	باریشق گبی .

بعض مصادرك : « مك » و « مق » ی قالدیرلدقدن صوكره آخرینه ، « گج » ، « قاج » ، « اج » ، « غج » ، « ج » علاوه ایدیله‌رك اسم یاپیلمشدر . مثال :

سوزمك	دن	سوزگیج	بوزمك	دن	بوزگیج
طیقمق	«	طیقاج	قیصمق	«	قیصقاج یاخود قیصاج
طالمق	«	طالغج	بیلمك	«	بیلگیج
اوصانمق	«	اوصانغج	قیصقانمق	«	قیصقانج

یالكز « سوپورمك‌دن سوپورگه » گلمشدر . باشقه‌لری‌ده سائر صورتلرله یاپیلیر .

اسم جنسلرك انواع مختلفه‌سی

٣٦ — اسم جنسلرك پك چوق نوعی واردر : «اسم عین»، «اسم

٥ — تمرین

آشاغیده‌كی جمله‌لره اشارت حیرت وتعجب وضع ایدیكز .

مرحبا ای غریب قبرستان
مرحبا ای جهان تنهایی
برلسان سكوت ایله اعلان
سنمك ای خاك ، ای فضای عدم
منزل واپسین نوع بشر
سزسكز ای سكون نماپرلر
نظرمده نمونهٔ محشر

صفا بك

معنا »، « اسم جامد »، « اسم جمع » ، « اسم مكان » ، «اسم آلت»، «اسم منسوب » ، « اسم تصغیر » ، « اسم مركب » .

بونلر عربیدن مأخوذدر . تركجه‌نك تحصیلی ایجون اصلا اهمیتی یوقدر .

٣٧ — « اسم عین » گوز ایله گوربله‌بیلن شیلرك اسملرینه دینیر : « انسان » ، « آلت » ، « نجره » ، « قپاق » گبی .

٣٨ — « اسم معنا » گوز ایله گورونمه‌یوب عقل وحس ایله بیلنن شیلرك اسملرینه دینیر : « عقل »، « فكر »،«دوشونجه»،«خیال»، « آكلایش »، « ادراك » گبی .

٣٩ — «اسم جامد» اشیایه مخصوص اوله‌رق سویلنه‌بیلن اسمدر : « طاش » ، « طوپراق » ، « قوطی » گبی .

٤٠ — اسم جمع كندیسی مفرد ولكن معناسنده جمع اولان

ای بحر وسیع چمن ای ساحهٔ غبرا
ای عالم صحرا
ای نامیه ، ای فیض چنكستر غبرا
ای حسن دل آرا
جوششكه الحان اولان ای كوكلكلی اورمان
ای موجه‌لی عمان
ای چاملیجه ، ای شاهقهٔ مشجره دامان
ای هیكل ارمان
ای شمس كه سایه كده اولور ارضده ظاهر
اشجار ومزاهر
سن اولمامش اولسه‌ك بتون آفاقده حاضر
اولماز بومناظر

اسماعیل صفا

اسمدر : « سوری » ، « اردو » ، « آلای »، «بولوك»،«طاقم» گبی.

٤١ ــ«اسم مكان» ویا «زمان» مكان و وقت بيان ايدن اسملردر. اسملری اسم مكان ویا زمان حالنه قویمق ایچون اگر اسمك حركاتی خفيف ايسه آخرينه «لك»، ثقيل ايسه «لق» گتيريلير .

اسم مكان	گل	گللك	اسم زمان	گون	گونلك
	چيچك	چيچكلك		هفته	هفته‌لك
	اودون	اودونلق		آی	آيلق
				سنه	سنه‌لك

«لك»، «لق» اداتلری دائما مكان ویا زمانه دلالت ايتمز . اسم آلت معناسنی‌ده مفيد اولور .

طوز : طوزلق . بيبر : بيبرلك . كوز : كوزلك .

ــ فارسيده بر اسمی اسم مكان یاپمق ایچون آخرينه : «زار» ، «ستان»، «گاه»، «گده»، «سار»، «لاخ» لفظلرندن بری علاوه ايديلير.

لاله : لاله‌زار		گل : گلزار
گل : گلستان		تجارت : تجارتگاه
آتش : آتشكده		می : ميكده
سنك : سنكلاخ		كوه : كوهسار

٦ — تمرين عمومی

آشاغيده‌كی جمله‌لره لازم كلن اشارتی وضع ايده‌جكسكز .

سليم اول حقنده

سيرتدا ايسه قدرتك نادراً تزيينده بذل كمال ايتديكی خوارق عاداتدن معدود بر ذات اوله‌رق علو همت، متانت عزم، كبر نفس، اتساع صور، حدت ذكا، عمق نظر، سرعت انتقال، اصابت (ظن) جلادت فطريه، مهارت حربيه، ميل معالی، نفوذ امر، القای دهشت، شدت شكميه، غلبهٔ مشكلات، نفرت لذائذ كبی هر بری بر قهرمانه سرمايهٔ افتخار اوله‌جق برچوق مزيات جليله‌يی جامع اولمقله رابر فطرتنده راحته انهماك

ــ عربيده ايسه بونك مفعل ورننده صيغهٔ مخصوصه‌سی واردر. « مكتب » ، « منشا » ، « منفا » گبی .

٤٢ ــ بعضاده :« نسبت » معناسی‌ويرير . اوزمان اواسمك آدينه «اسم منسوب» دينير : « دنيالق » ، آ«خرتلك»، « بابالق » گبی معانیء سائره‌يی دخی اشتمال ايدر . مثلا:«خسته‌لك» دينيلنجه خسته صفتی حال موصوفيته نقل ايديلير . «ياغمورلق» ياغمورده كيله‌جك بر نوع لباس ديمكدر . « كيجه‌لك » دخی بويله‌در .

٤٣ ــ اسم تصغير معناسنده «كوچكلك»، «آزلق»، « ظريفلك » « آجيقلق » گبی حاللر بولونان اسمدر .

بر اسمی تصغير ايتمك ایچون اواسمك آخرينه خفيفلرده«جك» ثقيللرده « جق » گتيريلير .

پنجره ، پنجره‌جك اوطه ، اوطه‌جق

بعضاً «جگز»، «جغز» علاوه ايديلير . بواداتلر كلمه‌نك معناسنه آجينه‌جق صورت ويرر .

قزجغز ، آدمجگز ، گبی .

اولمامق جهتيله خالی زمانلرينی صحبت علما ومذاكرهٔ علوم ايله امرار ايتمشدی

— كمال

عمرك الك بيوك لذتنی تحصيل علمده بولان آدم عموميتله كيسه‌نك مضرتنه كيسه‌نك فنالغنه چاليشماز بالعكس اكتساب علمه باشلار باشلامز بتون سعی نوعنه وسعی بتديكی قدر ايیلكی طوقونور .

عزيزم ، فضائل اخلاقيه‌يی آرايوب بولمق ایچون اوقدر اوزاقلره كيتمكه اصلا لزوم و احتياج يوقدر . قلبكزی تحری ايديكز اوراسی كنجينهٔ فضائلدر فضيلت آلات مخصوصه ايله تحصيل اولنور بر فن دكلدر صاحب فضيلت اولمق ایچون [يالكز فضيلتی آرزو ايتمك كفايت ايدر .

ـ فارسیدن مأخوذ اولوب بزده مستعمل اولان ادات تصغیر «چه» در. وسائر فارسی اداتلر گبی یالگز فارسی وعربی کلمه‌لره الحاق اولونه‌بیلیر :

دیوان دیوانچه تاریخ : تاریخچه

ـ عربیده ادات تصغیر «ی» در. برعربی کلمه‌یی تصغیر ایتمك ایچون اولا : کلمه‌نك اولکی حرفی اوتره ایله اوقونور. ثانیاً : صوڭ حرفندن اول ساکن بر «ی» علاوه ایدیلیر. ثالثاً: بو«ی»دن اول بولونان حرف‌ده اوستون ایله اوقونور:

عبد : عبید ــ اذن : اذین ــ بطن : بطین

[لسانمزده عربی‌اسم‌تصغیرلر کثرتله قوللانیلماز. فارسی‌قاعده‌سی اوزره یاپیلانلر برآز مستعملدر]

《 افطار 》 ترکجه‌ده : اسم‌مکان ، اسم‌زمان ، اسم‌آلت ، اسم‌تصغیر ، اسم منسوب وسائره تصور ایدلمه‌سی عرب قاعده‌سنه تمایلدن نشأت ایتمشدر . بوقسه براسمك اخرینه «لك» ، «لق» ، «جك» ، «جگز» وادوات سائره علاوه‌سی ایله او اسم مطلق صورتنده عربجه‌نك اسم‌تصغیر ، اسم‌مکان وسائره‌سنه مقیس اوله‌ماز . عربلر بوگبی کلمه‌لری‌وزن وصیغهٔ‌مخصوصه‌سیله‌وجوده گتیرمشلردر . ترکجه‌ده بونلر ایچون صیغهٔ مخصوصه یوقدر. بناءً‌علیه تعریفاتمز بالقیاس ایراد ایدلمشدر . لسان‌عثمانیده بوصیغه‌لری ویاخود بو صورتلری قبول ایتمك امر اعتباری طرزنده مقبولدر . باشقه صورتله مقبول اوله‌ماز .

٤٤ ـ «اسم مرکب» ایکی ویا دها زیاده کلمه‌دن مرکب اولوب برمعنایه دلالت ایدن اسمدر .

بواسملر بعضاً ایکی‌اسمدن، بعضاً براسم وبرصفتدن مرکب‌اولور:

طانه برونی ، خانم الی ، قادین بودی .
صیوری سینك ، آغاج قاقان ، قرق آیاق .

٤٥ ـ براسم جنسك اولنه «او»، «شو»، «بو» گتیریلیرسه‌او اسم معرفه اولور . یعنی اسم‌خاص گبی دلالتی‌معین اولور . «او خانه‌یی گوردگمی؟»، «شوقلمی قیره‌جغم» ، «بوکتابی صاقلا!» مثاللرنده«او»، «قلم»، «کتاب» کلمه‌لری معرفه‌در ؛ زیرا : «او»، «شو»، «بو» لفظلری کلمات مذکوره‌یی معین بر حاله قویمشدر .

٤٦ ـ بر اسم جنسك اولنه «بر» کلمه‌سی گتیریلیرسه اواسم نکره اولور . یعنی : کلمه‌نك دلالت ایتدیگی‌شی مجهول بولونور .

«برقلم ویر» ، «برکتاب گتیر» گبی‌که نصل قلم ویاهانکی کتاب اولدیغی معین دگلدر .

---

٧ ــ تمرین

(آشاغیده‌کی جمله‌لرده اسماءخاصه‌نك کره ایچنه آلنمق وتنقیط ایدلمك‌شرطیله تفریق لازمدر).

امام‌غزالی حضرتلری تدریس ایلدکلری‌علومی ثلاثینهٔ بردفتره‌قید ییوررلردی ، بوکتاب برکون ضایع اولمق تهلکه‌سنه دوشمش اولدیغندن اوقومش اولدقلری علومی کافهٔ حافظه‌لرینه قید ایلمشلردر . ــ لسان عبرانیده بیاض معناسنه کلن لبنان سوریه ولایتنده بر سلسلهٔ جبالدرکه حلب ولایتنك جنوب غربیسندن و انطاکیه جوارنده عاصی نهرینك جناحی قربندن بدأ ایله دمشق و طرابلس شام اراضیسنی بری بریندن تفریق و عکانك شمالندن مروراید‌ه‌رك صیدا ایله‌یقین برنقطه‌ده‌ختام بولور ــ آیاصوفیه اوروپا وآسیاده‌کی اك مشهور کلیسالرك علی‌الخصوص ونديك‌ده‌کی سن‌مارق معبدینك بناسنده استانبولده‌ده برخیلی جوامع‌شریفه‌نك انشاسنده آزچوق نمونه اتخاذ اولنمشدر ــ ایران دینیلن اقلیم‌که برطرفدن جیحون برطرفدن فرات نهرلری برجانبدن باب‌الابواب یعنی حالا دمیر قاپو دیدکلری موضع وبرسمتدن بحرعمان سواحلیله محدود برملك واسع اولوب سلفده مجموعنه بردن پارس اطلاق اولنوردی ــ عجائب سبعهٔ‌عالمك برنجیسی بغداد حوالیسنده دجله‌نهری جوارنده کائن بابل‌شهر

٤٧ ـ بعضاً «هر» کلمه‌سی گتیریلیر. اوزمان بتون افرادی استغراق مراد اولور : «هرحیوان دی‌روحدر » . «هرانسان ایکی اللی ، ایکی آیاقلیدر » مثالنده اولدیغی گبی .

٤٨ ـ اسملرده : «کمیت» و کیفیت » دنیلن ایکی خاصه واردر.

٤٩ ـ کیفیت، اسملرك عرض ایتدیگی افرادك جنسیتنی تفریق ایچون حائز اولدیغی برخاصه‌در .

کیفیت اسملر ایکی دورلودر : بری مذکر ، بری مؤنثدر .

مذکر، یالکز ارکك اسملرینه دینیر: «بابا»، «اوکوز»، «خروس» گبی.

مؤنث: یالکز دیشی اسملرینه دینیر: «آنا»، «اینك» گبی .

﴿ اخطار ﴾ ترکجه‌ده اسملرك مذکر ویا مؤنث اولدیغنه دائر برعلامت یوقدر . شوقدرکه دیشی برشیئی بیلدیرمك ایچون اسمك اولنه « دیشی » ، ارکك بر شیئی بیلدیرمك ایچون اسمك اولنه « ارکك » کلمه‌لری گتیریلیر : « دیشی آرسلان » ، « ارکك کوپك » گبی .

قدیمنك سوری ایله باغچه‌سی ایکنجیسی مصرده بین العوام فرعون تپه‌لری نامیله یاد اولنان اهرام ، اوچنجیسی تاریخ میلاددن تقریباً درت یوز سنه مقدم هیکلتراش مشهور فیدیاس معرفتیله وجوده گتیریله‌رك یونانستانك الید شهرنده کائن اولمپی عبادتخانه‌سنه وضع اولنان ژوپیترك تصویر مجسمی دردنجیسی میلاددن ایکی یوز سکسان اوچ سنه اول ملوك مصریه‌دن بطلمیوس زماننده اسکندریه پیشگاهنده بولنان فاروس آطه‌سنده یوکسك بر قیا اوزرینه انشا ایدلمش اولان اسکندریه فنارقله‌سی بشنجیسی آیاسلوغده کائن دیانه معبدی آلتنجیسی ردوس هیکل عظیمی یدنجیسی میلاددن اوچ یوزاللی سنه اول کاری قرالی اولان موسولوس وفات ایتمکله زوجه‌سی آرتمیسیاس طرفندن ازمیر جوارنده وساحل دریاده کائن بودروم شهرنده انشا اولنان موسوله نامیله مشهور قبردر ـ سویش قنالنی موسیو لسپس نامنده بر فرانسز کشاد اتمشدر ـ

بعض اسملر عن‌اصل مؤنث ویا مذکردر. طاووق واینك گبی‌که «ارکك طاووق» ویا «دیشی طاووق » دینمز . خروس ویااوکوز گبی‌که « ارکك خروس » ویا « دیشی خروس »دینلمه‌دیگی گبی «ارکك اوکوز» یاخود « دیشی اوکوز » دخی دینمز .

[کلمانك تذکیر وتأنیثی لسانمزی ترکیب ایدن لسانلردن یالکز عربی‌یه مخصوصدر. بونلرده «مؤنث حقیقی» ، « مذکر حقیقی‌در» . حال بوکه بونلرك حقیقیلری اولدیغی گبی برده لفظیلری واردر. مثلا: «قمر»مذکردر. «شمس»مؤنثدر.

ـ مؤنث لفظیلر ایکی قسمدر: « قیاسی » ، « سماعی ».

قیاسی اولانلری برقاعده ایله یاپیلانلردر . عربی کلمانك آخرنده « ه » صورتنده یازیلوب اوزرینه ایکی نقطه قونولان « تاء تأنیث » وارایسه اوکلمه مؤنثدر. لکن بو « تاء » اوقونماز .

ـ فارسیده وترکجه‌ده بوتاء تأنیث ایکی دورلو یازیلیر. برنجیسی : هاء رسمیه‌یه تبدیل اولونور : « نقطه »، «کلمه»، «روضه» گبی .

ایکنجیسی : اوزون تاء یازیلوب اوقونور ؛

« عادت » ، « عذوبت » ، « نصیحت » ، « اصابت » گبی .

بوتاء کندندن صوکره برحرف تعریفه مقارن اولور ویا کندندن اول برحرف تعریف گتیریلیرسه‌ویا قاعدهٔ عربیه اوزره اضافه ایدیلیر ویاخود آخرینه تنوین الحاق اولونورسه تاء گرد صورتنده یازیلیر .

«دارالشفقه» ، « لاجل الزیاره » ، « خاتمة الایام » ، « عادةً » گبی .

ـ عربی کلمه‌لرك آخرنده بولونان «ت»لرك جمله‌سی «تاء تأنیث» دگلدر. بیت، التفات، ثبت، ثبات ، ثبوت، اثبات، سبت ، سمت، صمت،

سکون، اسکات، صیت، وقت، میقات، توقیت، کلمه‌لری بونوعدندر. یعنی: آخرنده‌کی «تا» لر «تاء تأنیث» اولمایوب نفس کلمه‌دندرلر.

ـ عربیده علامت تأنیث اولمق اوزره برده «الف» واردر. بوکا: «الف تأنیث» دینیر.

بو الف ایکی دورلودر: برینه «الف مقصوره»، دیکرینه «الف ممدوده» دینیر.

ـ الف مقصوره «ی» صورتنده یازیلیر:

«فتوی»، «دعوی» گبی.

ـ الف ممدوده بیاغی الف گبی یازیلوب برهمزه زیاده ایدیلیر:

«شوراء»، «صحراء» گبی.

«معنی»، «مبنی» گبی کلمه‌لر مؤنث دکلدر. چونکه آنلرڭ «الف» لری نفس کلمه‌دندر.

ـ «مؤنث سماعی» لسان عربدن مؤنث اوله‌رق ایشیدیلوب بلله‌نیلن اسملردر. مثلا: اذن، نفس، ارض، ید، شمس کلمه‌لری مؤنثدر.

۵۰ ـ «کمیت» اسم جنسلرڭ برخاصه‌سیدرکه آخرلرینه عارض اولان برتحولدن ناشی برفردی ویامتعدد افرادی گوسترمك اقتدارینی حائز بولونور.

عثمانلیجه‌ده کمیت ایکی دورلودر: «مفرد»، «جمع».

۵۱ ـ یالکز برشخص، برشی افاده ایدن اسم مفرددر. یعنی: آخرنده علامت جمع بولونمایان کلمه‌در:

«کتاب»، «قلم»، «کاغد» گبی.

۵۲ ـ بردن زیاده شی مراد اولورسه او اسم جمعدر. یعنی

آخرینه علامت جمع اولان «لر» اداتی گتیریلن کلمه‌در:

«کتابلر»، «کاغدلر»، «قلملر» کلمه‌لری گبی.

(قاعده) عثمانلیجه‌ده براسمی جمع ایتمك ایچون او اسمك آخرینه علامت جمع اولان «لر» اداتی گتیریلیر.

مفرد :	«قلم»،	«کتاب»	
جمع :	«قلملر»،	«کتابلر»	گبی.

صرف تاریخی: قدمای شعرا وادبادن بعضیلری «لر» ی «لار» صورتنده‌ده قوللانمشلردر. لکن بوگون بوطرزده استعمال ایدیلمز، مثلا: فضولینڭ:

دوکه ای گوز اشکدن سینه‌مده‌کی اودلاره صو
کیم بودکلو دوتشان اودلاره قیلمار چاره صو

بیتنده‌کی «اودلاره» کلمه‌لری گبی که «اودلره» صورتنده یازیله‌جقدی.]

پارس سفارتنامه‌سی نامیله برتألیفی اولان یگرمی سکز محمد افندی دخی کتابنده: «شهره برساعت یرده برسرایی وارایمش، سانقاو دیرلار ایمش.» یازمشدر.

۵۳ ـ لسانمزده فارسی قاعده‌سی اوزره‌ده جمع استعمال ایدیلیر. بونڭ ایچون کلمه‌نڭ آخری مفتوح قیلینه‌رق بر «ان» علاوه ایدیلیر.

مرد : مردان چشم : چشمان، آهو : آهوان گبی!

۵۴ ـ اگر اسمڭ آخرنده هاء رسمیه وارایسه جمعنده «ها» «گ» یه تبدیل اولونور:

خواجه : خواجگان، بنده : بندگان گبی.

۵۵ ـ اگر اسمڭ آخرنده «الف»، «یا» ویاخود «واو» وارایسه «ان» دن اول برده «ی» زیاده قیلینیر.

گدا : گدایان، آدمی : آدمیان، مهرو : مهرویان گبی.

[فارسی قاعده‌سی اوزره اولان ادات جمعك ترکجه کلمه‌لره شمولی

يوقدر. لكن لسانمزده عربى كلمه‌لرده بعضاً بوقاعده ايله جمع ايديلير،
مشير : مشيران، وزير : وزيران، ضابط : ضابطان،
مدير : مديران گبى .
ــ لسانمزده قوللانيلان عربى اسملر عربى قاعده‌سى اوزره جمع
اولونور .

٥٦ ــ عربيده جمع صيغه‌لرى اوچ دانه‌در : « جمع مذكر سالم » « جمع مؤنث سالم » ، « جمع مكسر » .

مفرد مذكر اولان بر اسمك آخرينه ماقبلى اوتره ايله اوقونان «ون»، ماقبلى اسره ايله اوقونان « ين » علاوه اولونورسه «جمع مذكر سالم » اولور .

صابر: صابرون، صابرين ، حاضر : حاضرون، حاضرين گبى،
ــ مفرد مؤنثك تاء تأنيثى حذف اولونه‌رق «ات» علاوه اولونورسه « جمع مؤنث سالم » اولور .

عنايت : عنايات ، علاوه: علاوات ، اعانه: اعانات گبى،

٥٧ ــ عربيده « جمع » ديمكله اوچ ويا اوچدن زياده شخص ويا شى آكلاشيلير .

ايكى شخص ويا ايكى شى افاده ايتمك ايچون « تثنيه » صيغه‌سى واردر.

٥٨ ــ عربى بر اسمى تثنيه ايتمك ايچون آخرينه (ان) ويا ماقبلى مفتوح اوله‌رق (ين) گتيريلير .

دولت : دولتين. حكومت :حكومتين . ثلث : ثلثان گبى .
اگر « جمع مؤنث سالم » ياپيله‌جق بر كلمه‌نك آخرنده (ات)

بولونورسه (ا) (و) ه قلب اولونور ، وماقبلى مفتوح قيلنير .
ادات : ادوات ، قنات : قنوات ، برات : بروات گبى.

٥٩ ــ عربيده‌ برده جمع مكسر واردر؛ لكن بونلر بر قاعدهٔ مطرده‌يه تابع دگلدر . بونلرك باشليجه‌لرى بروجه آتيدر :

(١) حرف اولى «اوستون»، حرف ثانيسى «ساكن» اولان اسملرك جمعى اكثريا «فعول» وزنى اوزره گلير: قبر: قبور، فصل: فصول گبى.

(٢) بعضاً «افعال» وزنى اوزره گلير. ثوب: اثواب، بيت: ابيات گبى
شو آتيده‌كيلر بونلردن مستثنادر :
ارض: اراضى . باب: ابواب . بحر : ابحار، بحور .
يد : ايدى، ايادى صورتلرنده اولديغى گبى .

(٣) حرف اولى اوستون ، حرف ثانيسى اوتره اولان اسملرك جمعى «فعال» وزنى اوزره گلير: رجل : رجال ، سبع: سباع .
لكن سائر ثلاثى يعنى اوچ حرفلى اسملرك جمعى اكثريا «افعال» صيغه‌لر اوزره گلير : سعر : اسعار ، ظرف : اظراف گبى .
« رأى » كلمه‌سنك « آراء » و « بئر » كلمه‌سنك « آبار » گلير .

صورت مختلفه‌ده گلن جمعلرده بر قاچ نمونه

بلده	بلاد	سؤال	اسئله	سلطان	سلاطين
نعمت	نعم	حر	احرار	مكتوب	مكاتيب
رتبه	رتب	كريم	كرام	مفتاح	مفاتيح
صحرا	صحارى	صديق	اصدقاء	كوكب	كواكب
مكتب	مكاتب	نظير	نظائر	درهم	دراهم
معنى	معانى	طريق	طرق	سلف	اسلاف
منبر	منابر	فرقه	فرق	شيخ	شيوخ
مسجد	مساجد	مسئله	مسائل	شريف	شرفاء
زمان	ازمنه	رساله	رسائل	مريض	مرضا
كتاب	كتب	مزيت	مزايا	والى	ولات

٦٠ ـ اسماء مركبه‌نك جمعلرنده بر حال مخصوص واردر. اگر كلمه‌نك آخرنده ياى اضافت وار ايسه «لر» دن صوكره «ى» گتيريلير: «قادين بودى : قادين بودلرى»، «خانم الى : خانم اللرى» گبى.
ـ اگر ياى اضافت يوق ايسه عادى جمع گبى «لر» علاوه اولونور. «سيورى سينك»، «سيورى سينكلر» گبى.

اسماء اجنبيه

٦٠ ـ اسماء اجنبيه عربى و فارسيدن ماعدا اسانلردن لسانمزه آلنان كلمه‌لردر. واپور، تلغراف، آجنته، قونسلوس گبى.
اسماء اجنبيه لسانمزده كيتدكجه چوغالديغندن بو بابده بر قاچ اخطاره لزوم گوروندى.

(١) ـ بو اسملرك جمعى مطلقا تركجه قاعده ايله ياپيلمالى. عربى و فارسى قاعده‌سى اوزره جمعلرى مقبول دكلدر. مثلا: «تلغرافلر»، «واپورلر» ديملى، «تلغرافات»، «واپورون» گبى سقط و يا گلش جمعلر ياپمامالى.
(٢) ـ بونلرك احوالى دخى طبق عثمانليجه‌ده مستعمل اولان اسملرك احوالى گبيدر. لكن مفعول به، مفعول اليه و اضافت حالنده اولان و آخرنده (ق)، (ك) بولونان اسملرده (ق) (غينه) (ك) (گ) ه تبديل اولونماز. بو قاعده، يالكز تركجه كلمه‌لره مخصوصدر:
ايستاتيستيق: ايستاتيستيقى، ايستاتيستيقه، ايستاتيستيقدن. الكتريق: الكتريقى، الكتريقه، الكتريقك گبى.
«لاستيك»، «فرانق» گبى كلمه‌لرك احوال ستةسنده:
لاستيكى، لاستيكه، لاستيكك، و فرانقى، فرانقه، فرانقك
گبى مستثنالر واقع اولمشدر. لكن «فرانقى»، «فرانقه» ديمك اولادر.
(٣) ـ اسماء اجنبيه‌نك فارسى و عربى قاعده‌سى اوزره اضافتلرى

جائز دكلدر. «سرعت واپور»، «خبر تلغراف»، «دار الفنون قونسلوس» گبى اضافتلر جائز اولماز. تركجه اضافت قاعده‌سيله «واپورك سرعتى» «تلغراف خبرى» ديمك لازمدر.

(اخطار) اسماء اجنبيه‌نك آخرينه (يت) ادات عربيسى گتيريله‌رك مثلا: «قراليت»، «امپراطوريت» گبى تركيبلر تشكيلى رسانمزده شيوندن متروكدر. بونك يرينه «قراللق»، «امپراطورلق» ديمك هم مقبول، همده موافق قاعده‌در. هله «قراليت مشاراليها» گبى تركيبلر هيچ بر وجهله مقبول اوله‌ماز. بوگبى احواله صوك درجه دقت ايتمه‌ليدر.

لسانمزده الك زياده مستعمل اولان اسماء اجنبيه

آبلوقه (دكز محاصره‌سى)
آتاشه (سفارتخانه‌لرده معيت مأمورى)
آجنته (بر قومپانيا، شركت وسائره‌نك بشقه محلده بولونان وكيلى)
آرشى دوق (دوق رتبه‌سندن بيوك بر رتبه)
آرشى دوشس (آرشيدوق زوجه‌سى)
آرما (بايراق وگميلرك بلكنى، اپ طاقمى، بر دولتك علامت فارقه‌سى)
آژان (آجنته)
آقادەمى (انجمن دانش)
آقتور (تياترو اويونجيسى)
آقتريس (تياترو اويونجيسى قادين)
آميرال (بحريه پاشاسى)
آووقات (دعوا وكيلى)
ايستاتيستيق (بر شيئك مقدارينه دائر معلوماتى ويرن جدوللر، دفترلر) ١ احصائيات
استاسيون (شمندوفر موقفى)
استمبوط (كوچك واپور)
استقونطو (پاره قيرماسى، تنزيلات)
اقونومى (اداره)
اكسارخ (بلغارلرك رئيس روحانيسى)
انتريقه (حيله)
آنتيقه (اثر عتيق)
اوپرا (بر نوع تياترو)
اوپرت (بوده بر نوع تياترو)
اوتونومى (نيم مختاريت اداره)
اولتيماتوم (بر دولتك صوك تكليفنى حاوى اولان كاغد)
اونيفورما (البسهٔ رسميه)
امپراطور (پادشاه)
امپراطوريچه
باراقه (كلبه)
بارومترو (ميزان الهوا)
بارون (اوروپاده بر رتبه)
بالقون (شهنشين)

بالو
بالون
باندو (طاقم)
باندرول (توتون پاکتلرینه صاریلان کاغد)
باندیره (بایراق)
بانقنوت (بانقه قائمه‌سی)
بانقه (بیوك صرافلر دائره‌سی)
بانکر (بانقه‌جی ، بیوك صراف)
بطاریه (طوپ گبی شیلرك آلتیسنك بر آره‌ده بولنیشی)
بولوار (اوزون ومنتظم یول، جاده)
پاپا (خرستیانلرك رئیس روحانیسی)
پاتنت (اصناف تذکره‌سی)
پاراتور (سپرصاعقه)
پارلمنتو (مجلس مبعوثان واعیان)
پانوراما (ارائهٔ مناظر ، منظره)
پساپورط (یول تذکره‌سی)
پرنس (بك)
پرنسس (بك قاریسی)
پروتوقول (قونفرانس مذاکراتنك مضبطه‌سی مقرراتی)
پروغرام (جدول مرتب)
پرووا (تجربه)
پسقپوس (بیوك پاپاس)
پطریق (باش‌پسقپوسلقدن‌بیوك‌اولان) رتبه(صاحبی ، رئیس ملت)
پیاسه (رواج، سوروم‌محلی، رائج آقچه، برشیئك قیمت حاضره‌سی)
پیه‌س (تیاترو اویونی)

پیانقو
تراجدی (فاجعه)
ترامواي
تراورس (شمندوفر تیمور چبوقلری)
توالت (چکی ، دوزن)
تونل (بر آلتی تیمور یولی)
تیاترو
جنرال (فرقه) قول اردو قوماندانی
چار (روسیه ایمپرطوری)
چاروچ (چارك اوغلی)
چاریچه (چارك زوجه‌سی)
چیمنتو (بر نوع طوپراق که قورونجه یك و صاغلام اولور)
دراخمی (یونان پاره‌سی)
دراغون (اژدرها)
درام (فاجعه)
دوشس (دوق زوجه‌سی)
دوق (اوروپاده اصیلزادکانه مخصوص بیوك بر رتبه)
دوقتور (حکیم)
دولار (بر نوع پاره)
دون، دونا (پورتکیز واسپانیا اصیلزادکانه ویریلن عنوان)
دوئللو (ایکی کشی آره‌سنده شاهد ارسالیله وقوع‌بولان غوغا)
دیپلوما (شهادتنامه)
دیرکتور (مدیر)
دیپلومات (سیاسی آدم)
دیپلوماتیق (دیپلوماسی‌یه، دیپلوماتلغه‌متعلق)
دیپلوماسی (سیاست عالیه)

راپور (مذکره ، تذکره)
روبله (روسیه پاره‌سی)
روکت (بر نوع هوائی فشنکی)
ره‌وولور (آلتی‌پاتلار)
ژاندارمه (جاندارمه)
ژورنال (یومیه طوتیلان دفتر ویا مذکره)
سانتیم (فرانقك یوزده بری)
سناتو (مجلس اعیان)
سیویل (عسکری اولمایان ، ملکی)
شارلاتان (هرزه‌وکیل، چوق سویله‌ین لافزدن)
شمندوفر (تیمور یولی)
شیق (سوس صراقلیسی)
شیلین (بر نوع انکلیز آقچه‌سی)
طورپیدو (تحت‌البحر قونیلان جبخانه)
طوربیل (کندا)
غارسون (غازینو خدمتکاری)
غازینو (بیوك قرائتخانه‌ویا بیراخانه‌ویا میخانه)
غراندوق (اوروپاده اصیلزادکانه مخصوص بر رتبه)
غران قوردون (نشانلرده برنجی‌رتبه)
فارماسون (بر جمعیت مخصوصه)
فرانق (بر نوع فرانسز پاره‌سی)
فیلورین (بر نوع آوستریا پاره‌سی)
قابینه (اوطه ، هیئت‌وکلا)
قاپیتولاسیون (امتیازات اجنبیه)
قارت‌دوویزیت (بریسنی‌زیارت‌ایتدیکنی مشعر ویریلن واوزرنده اسم یازیلی اولان کاغد)

قاریوال (ات کسیمی)
قاچلاریه
قابه‌ده‌شارژ (شرطنامه)
قره‌دی (اعتبار)
قلوب (محفل)
قاره (اوطه)
قوپیه (برشیئك عینی چیقارمق ، چیقارلانشی)
قوردون (کوستك، زنجیر، امثلی)
قوستوم (قیافت)
قوماندان (آمر)
قومپانیا (شرکت)
قومدیا (مضحکه)
قومیته (هیئت‌مفسده)
قومیسر (مأمور)
قومیسیون (هیئت)
قونت (اصیلزادکانه ویریلن بر نوع رتبه)
قونترول (موازنه، قارشیلاق، محاسبه)
قونتس (قونت زوجه‌سی)
قوندوکتور (شمندوفر و تراموایلرده بولنان بیلت مأمورلری)
قونسر (جمعیت موسیقی)
قونسولتو (مشاورهٔ اطبا)
قونطوراتو (مقاوله)
قونفره (ملل مختلفه مبعوثلرندن مرکب جمعیت سیاسیه)

قونفرانس (کنفرانس)	ماسکه (نقاب ، یوز اورتوسی)
لوجه (تیاترو قاره‌سی)	ممیراندوم (مخطره)
لورد (انکلتره‌ده رتبه)	موده (یکی چیقان البسه وسائره)
لوقوموتیف (واغونلری چکن ماکنه)	موزه (آثار عتیقه تشهیرکاهی)
مارشال (مشیر)	نوطه (موسیقی نوطه‌سی ، تحریرات)
مارقه (اشارت مخصوصه)	واپور (بخارلی گمی)
مارکی (قونت رتبه‌سندن برزتبه یوقارو)	واغون (شمندوفر عربه‌سی)
مارکی (اصیلزادکانه مخصوص رتبه)	ویزیته (زیارت)
مارکیز (مارکی زوجه‌سی)	

اسماء خاصه‌نك جمعی

٦١ ــ اسم خاصلر جمع ایدلمز ؛ لکن بعض احوالده جمع ایدیلیر :

(١) براسمده اولان افرادی بیان ایتمك مراد اولورسه : «ناپولیونلر» دینلدیکی گبی .

(٢) براسمده اولان اشخاصه تشبیه مراد اولورسه :

« ابن سینالر » ، « فارابیلر » شرقده یتیشمشدر . (یعنی ابن سینا گبی ، فارابی گبی ذوات)

(٣) تاریخه عائد فامیلیالر بیان ایدلمك مراد اولورسه :

« بوربونلر » ، « غوللر » ، « وریغونلر » گبی .

(٤) کلامده مبالغه وشدت مراد اولورسه :

« سلطان محمد هونیادلری قهر ایتمش » ، « اسکندرلره غبطه‌بخش اولمش بر جهانگیردر . »

احوال اسم

٦٢ ــ اسملر آلتی حال اوزره بولونور : «مجرد» ، «مفعول‌به» ، « مفعول‌الیه » ، « مفعول‌عنه » ، « مفعول‌فیه » ، « اضافت » .

٦٣ ــ بر اسمده ادات مفعولیت وعلامت اضافت اولمازسه او اسم « مجرد » در .

« طاغ اوستنده طاغ اولور ، او اوستنه اواولماز » مثالنده‌کی «طاغ» و «او» کلمه‌لری «مجرد» در .

٦٤ ــ آخرینه بر «ی» علاوه اولونان اسمك حالنه «مفعول‌به» دینیر .

باغ : باغی ، طاغلر : طاغلری گبی .

[بومفعوله « مفعول یائی » دیمك دها مناسبدر ؛ زیرا عربجه‌ده بونوع مفعول وارسه‌ده ترکجه‌ده صورت مطرده‌ده اوله‌رق « یا » ایله یاپیلیر .]

ــ اگر اسمك آخرنده حروف املا اولان : «ا» ، « و » ، «ه» ، « ی » حرفلری وارایسه بر « ی » دها زیاده قیلینیر :

باغچه :	باغچه‌یی	قاپو :	قاپویی
الما :	المایی	یالی :	یالی‌یی گبی

ــ اگر اسمك آخرنده «ق» وار ایسه «غ» ه ، «ك» وار ایسه «گ» ه تبدیل ایدیلیر :

قوناق : قوناغی اوردك : اوردگی گبی .

٦٥ ــ مفعول‌به فعل یعنی یاپیلان ایش مفعول اوزرینه صادر اولور . مثلا : « او چوجغی دوکدم » دینیلنجه « دوکمك » فعلی چوجق اوزرینه صادر اولور . بوحالده چوجق کلمه‌سی : «مفعول‌به» در .

مفعول‌به اسملردن ، ضمیرلردن ، اسم اشارتلردن یاپیلیر .

ــ اگر مفعول‌به اوله‌جق اسم نکره ایسه ادات مفعولیت اولان « ی » حذف ایدیلیر :

« دون بر دوه گوردم » ، « اولکی گون بر قوناق گزدم » گبی که بورادهکی « دوه » ، « قوناق » کلهلری نکرهدر .

ـ اگر معرفه ایسه «ی» حذف ایدیلمز : « اودوه‌یی گوردم »، «قوناغی گزدم » گبی که بورادهده « دوه » ، « قوناق » کلهلری معرفهدر .

٦٦ ـ معرفه اولان مفعول‌لره : « مفعول صریح » دخی دینیر . « بو » ، « شو »، « او »، « اونه‌کی »، « بریکی »، « برمکی »، « سزککی » گبی کلهلرك مفعول بهلرنده « ی » یرینه بر « ن » گلیر : « اونه‌کنی ، بریکنی اینجیتمه ! » ، « برمکنی گوردکمی ؟ » ، « بونی ویر ! » ، « شونی آل ! » مثاللرنده اولدیغی گبی .

یالگز : « او » کلهسنك مفعول بهی « آنی » گلیر : « آنی نره‌ده گوردك ؟ » گبی .

٦٧ ـ مفعول الیه بر اسمك آخرینه بر « ه » علاوه ایدیلیرسه او اسم « مفعول الیه » اولور . [بومفعوله « مفعول هائی » دیمك دها طوغریدر] .

باغ : باغه طاغ : طاغه گبی .

٨ ـ تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده مفعول بهلری کوسترك :

هرکسك عالمده بیك مافوق بیك مادونی وار . ـ بیلمکده بیلمه‌مکده ممکن دکل خدایی . ـ افراط ثبات آدمی بعضاً هدرایلر . ـ ناموسی عقل ، دینی نقل محافظه ایدر . ـ نردبانی آیاق آیاق چیقارلر . ـ مناره‌یی چالان غلافنی حاضرلار . ـ مال جانی قازانمار، جان مالی قازانیر . ـ مال مالی قازانیر . ـ کون وار ییلی بسلر ییل وار، آیی بسلهمز . ـ قانی قان ایله یومازلر قانی صو ایله یویارلر . ـ صنعتی استاددن اوگرنمه‌ین اوکرنمز . ـ صارمساغی کابین ایتمشلر ، قرق کون قوقوسی چیقمامش . ـ دستی‌یی قیرانده بر صویی کتیرنده بر . ـ طانیشان طاغی آشمش ، طانیشمیان یولی شاشمش .

ـ اگر مفعول الیه اوله‌جق اسمك آخرنده حرف املادن بری بولونورسه « ه » دن اول بر « ی » دها زیاده قیلینیر :

باغچه	:	باغچه‌یه		قاپو	:	قاپویه
الا	:	الایه		یالی	:	یالی‌یه

ـ اگر اسمك آخرنده « ق » وارسه «غ» ه ، « ك » وارایسه « گ » ه تبدیل ایدیلیر :

طباق : طباغه اوردك : اوردگه گبی .

٦٨ ـ مفعول الیه فعلك اجرا اولوندیغی شیئك مفعول اوزرنده انتها بولدیغنی بیان ایدر . تعبیر آخرله فعلك معناسنی برشیئه تخصیص ویا بر قیدایله تقیید ایلر . مثلا: « احمد حسینه اوردی » گبی که اورمق فعلی حسین اوزرنده نهایت بولیور . فعل بوراده بر قیدایله تقیید ایدیلیور .

«بو»، «شو»، «او» «ن»، «سن»، «او» کلهلرینك مفعول الیهی : «بوگا»، «شوگا»، « آگا»، «بکا»، «سکا»، « آگا » گلیر .

[بنمکی ، سنککی . آنککی گبی کلهلرك مفعول الیهی : « بنمکنه »، « سنککنه »، « آنککنه » ، « اونده‌کنه » صورنده گلیر .]

٩ ـ تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده مفعول الیهلری کوسترك :

البته کیدرکلن جهانه . ـ هرعلی حیدردکل هرسیفه دینمز ذوالفقار . ـ نه‌دیلرسه‌ك اشکه اوکلیرباشکه . ـ مروته اندازه اولماز . ـ مزراق چواله صیغماز . ـ سوز طوربه‌یه صیغماز . ـ زنکینه مال ویرمك ، دکزه صو کوتورمك کبیدر . ـ روز کاره توکورن کندی یوزینه توکورر . ـ عاقل دوشرمی دوشدیکی زندانه بر دها . ـ شفاسی اولمیان بیماره صحتدر هلاك اولمق . ـ سویلینه باقمه سویلدنه باق . ـ دوه بر آقچه‌یه دوه بیك آقچه‌یه . ـ تازی‌یه طوت طاوشانه قاچ .

٦٩ ـ مفعول فيه . براسمك آخرينه بر « ده » علاوه ايديلنجه « مفعول فيه » اولور :

او: اوده . بر: برده . گون: گونده گبی .

٧٠ ـ مفعول فيهلر زمان ويا مكان بيـان ايدر . زمان بيـان ايتديگنه مثال :

هفته‌ده بوز صحيفه درس اوقويورز .

مكان بيان ايتديگنه مثال :

برجوده ، سماده ، چمنستان صفاده مثاللرنده اولديغى گبی .

ـ مفعول فيهلرك زمان بيان ايدنلرندن بعضلری مفعول‌فيه‌اداتی اولان « ده » اداتنی آلماز .

« بو گون گلدم ، اگلندم . يارين نه ياپاجقسك گبی .

ـ عربيده وفارسيده : « ده » يرينه « فی » ويا « در » گتيريلير . « فی‌الحقيقه » ، « فی‌الحال » ، « درحال » گبی .

« اوته‌كی » ، « بريكی » گبی آخری : « كی » ايله نهايتلنن كلمه‌لر مفعول‌فيه حالنه گلدكلرنده « ی » لری « ن » ه منقلب اولور :

« اوته‌كنده » ، « بريكنده » گبی .

٧١ ـ مفعول عنه: بر اسمك آخرينه بر « دن » علاوه ايديليرسه او اسم « مفعول عنه » اولور :

او : اودن . كتاب : كتابدن . كاغد : كاغددن گبی .

١٠ — تمرين

آشاغيده‌كی جمله‌لرده مفعول‌فيهلری كوسترك

سماده ، ارضده ، جوهرده ، جانده نالاندر: بتون صدای طبيعت اوزون برافغاندر .

طراوت وار چمنلرده لطافت وار هوالرده ـ باقی‌قالان بوقبه‌ده برخوش صدا ايمش ـ گوكده آرارکن يرده بولدم ـ ضرورتده تيمم جائزدر . ـ دمير طاونده دوكولور ـ غربتده اوكوملك جامده تركی چاغيرمغه بکزر ـ

٧٢ ـ مفعول عنه فعلك تعلق ايتديگی جهتی بيان ايدر . « مكتبدن گليورم » مثالنده « گلمك » فعلنك مكتبه تعلق ايتديگی ظاهردر .

ـ [فارسيده « از » ، عربيده « عن » مفعول عنه اداتيدر :

« ازخارج صدد » ، « عن استانبول » گبی]

بودرت مفعولدن ماعدا برده « مفعول له » و « مفعول معه » ناميله ايكی مفعول‌دها واردر . مفعول‌له ادات تعليل اولان « دن » ، « ايچون » اداتلريله تركب ايدوب اجرا ايديلن فعلك سبب ومنشأنی بيان ايدر :

درسمز اولمادیغندن بوش اوطوردق » . « سز گلمه‌ديككز ايچون ايش بوحاله گيردی » مثاللرنده اولديغی گبی .

ـ مفعول معه ادات وساطت اولان « ايله » ايله تركب ايدوب اجرا اولونان فعلك كيمكله ويا هانگی برواسطه ايله اجرا ايدلديگنی بيان ايدر .

« كيمك ايله گزدك؟ » « سنم ايله گليرميسك » ، « سنكله گوريشه‌لم » گبی .]

[مفعول عنه ، مفعول فيه ، مفعول منه ، مفعول معه دخی عربی قواعدينه اتباعاً قبول ايدلمشدر . لسان عثمانيده بونلره مقابل هيچ برحال يوقدر . ادوات بحثنده بودرت مفعولی حصوله گتيرن اداتلر تفصيلاتيله ايضاح ايدلمشدر .]

١١ — تمرين

آشاغيده‌كی جمله‌لرده‌كی مفعول عنهلری كوسترك .

كشی بردرس اوكرنسون‌ده تك دشمندن اوكرنسون ـ آلچاقلر البته حسددن زياده يوكسلن ـ يوز يوزدن اوتانير ـ يولجی يولندن قالماز ـ ميوه آغاجندن اوزاغه دوشمز ـ مشورتسز ياپيلان شيدن خير گلمز ـ مارت قپودن باقديرر قازمه كورك ياقديرر . كوكلندر شكايت كيمسه‌دن فريادمز يوقدر . گوكدن نه ياغارکه برقبول اتمز ـ سويله‌ينيدن ديكله‌ين عارف گرك ـ افعال ، اقوالدن دها صادقدر ـ كلامندن اولور معلوم كشينك كندی مقداری ـ سويليندن ديكله‌ين عارف گرك ـ سكوت اقراردن گلور ـ دوه‌دن بيوك فيل وار ـ

٧٣ ـ اضافت: فاعل، مفعول وصفت مقامنده استعمال ایدلمیه رك سائر برده قوللانیلمق و بر معنای خصوصی‌یی بیان ایتمك اوزره ایکی اسمك بربرینه ربط ایدلمسنه « اضافت » دینیر .

بو اسملرك برینه: «مضاف الیه» ، دیگرینه «مضاف» دینیر. مثلا: (کتابك قابی) دیسه‌ك ، بو بر «اضافت»در. بونده «کتاب» مضاف الیه، «قاب» مضاف ، «لك» ادات اضافت ، « ی » ضمیر اضافیدر . بوندن آڭلاشیلیورکه بر اسمی دیگر اسمه اضافه ایتمك ایچون مضاف الیه اوله‌جق اسمك آخرینه « لك »و مضاف اوله‌جق اسمك آخرینه « ی » علاوه ایتمه‌لیدر .

٧٤ ـ ترکجه‌ده مضاف الیه ، دائما اوله گلیر .

٧٥ ـ مضاف الیه اوله‌جق اسمك آخرنده « ا »، « و »، «ه»، «ی» حرفلرندن بری وار ایسه «لك»دن اول بر «ن»و مضاف اوله‌جق اسمك آخرنده « ا »، « و »، « ه »،« ی » حرفلرندن بری وارسه «ی»دن اول بر « س » زیاده قیلینیر .

مثال : « باغچه‌نك قاپیسی » ، « قاپینك رزه‌سی »

ـ اگر مضاف الیه و مضافك آخرنده «ق» وارسه «غ» ه ، «ك» وارسه « گ » ه تبدیل ایدیلیر .

مثال : « طراغك دیشی » ، « اوردگك قویروغی »

٧٦ ـ اضافت ایکی دورلودر : « اضافت لامیه »، اضافت بیانیه».

٧٧ ـ اضافت لامیه « نسبت » و « تملك » معنالری افاده ایدر. « احمدك فسی » مثالنده احمدك فسه تملك ایتدیگی، « اوك طامی » مثالنده طامك اوه نسبت ایدلدیگی آڭلاشیلیر. (بو تعبیرده‌خی عرب قواعدینه

اتباعاً قبول ایدلمشدر . برچه اضافت لامیه‌یه ، اضافت تملکیه، یاخود اضافت نسبیه دیمك اولادر .)

ـ مستثنیات ـ

ترکجه بر هجالی کلمه‌لرك مفعول به، مفعول الیه، مضاف و مضاف الیهلرنده بعض استثنا حصوله گلیر :

مجرد	مفعول به	مفعول الیه	مضاف	مضاف
اوق	اوقی	اوقه	اوقك	اوقی
چوق	چوغی	چوغه	چوغك	چوغی
صو	صوبی	صوبه	صوبك	صوبی
ترك	ترکی	ترکه	ترکك	ترکی

ـ بردن زیاده هجالی اولوب ده آخری «ج» ایله نهایتلنن کلمه‌لرك چیملری مطلقا « ج » ه تبدیل اولونور :

طوپاج	طوپاجی	طوپاجه	طوپاجك	طوپاجی

١٢ — تمرین

اضافت لامیه: (مضاف الیهلر ایله مضافلر ارائه ایدیله‌جکدر)

ناموس انسانك قانی بهاسیدر ـ نادان نصیحتی چیلك ات کبیدر ـ مرامك الندن نه‌قورتولور ؟ ـ مغرورك خصمی اللهدر ـ منقل کناری قیش کونشك لاله‌زاریدر ـ مظلومك آهی برده قالماز ـ لیلکلك عمری لقلقه ایله کچر ـ

زوره بکلرك بورجی واردر ـ زحمتك نقطه‌سی قالقنجه رحمت اولور ـ روزکارك اوکنه دوشمه‌ین آدم یوریلور ـ ذخیره‌نك انباری صپانك اوجنده‌در ـ

بر انسانك یاپدیغی ایش اوانسانك نه اولدیغی تجربه ایچون حقیق بر آلتدر ـ طوربك صیقندن سیرکی ایبدر ـ طوق آجك حالندن بیلمز ـ یاردمجیسیدر طرغیبلرك حضرت الله ـ طایفه‌نك عقلاسی کمینك دومنندن اوزاق طورر ـ

صبرك صوکی سلامتدر ـ فائده، ضررك قرداشیدر ـ یا پارغریب قوشك آشیانی الله ـ

حال بوكه بر هجالیلرده «ج» «چ» ه تبدیل اولونماز :

اوج — اوجی — اوجه — اوجاڭ — اوجی

٧٨ ـ بربرینه اضافه ایدیلن اسملر علم ویاخود برصنف مخصوصك اسمی اولورسه ادات اضافت اولان «ڭ» حذف اولونور . مثال :

«مرمره دڭزی» . «چناق‌قلعه بوغازی» ، «محله بكجیسی» ، «كوی امامی» .

ـ بوندن ماعدا مضاف الیه اوله‌جق اسم ، مخاطبك معلومی ایسه «ڭ» حذف اولونماز مجهولی ایسه حذف اولونور . «اولڭ چاتیسی» و «اوچاتیسی» گبی كه برنجیسنده «او» معرفه ، ایكنجیسنده نكره‌در .

٧٩ ـ اضافت بیانیه‌ده مضاف الیه مضافك نوعنی ، اصلنی ، یعنی : نه‌دن معمول اولدیغنی بیان ایدر . مضاف الیهك ، مضافك نوعنی بیان ایتدیگنه مثال :

«طوت آغاجی» ، «منكشه چیچگی» ، «مصر تخمی»

اصلنی بیان ایتدیگنه مثال : «گوموش قاشیق» ، «طاش كوپ» .

بو حالده مضاف الیه «ڭ» ومضافه «ی» گلمز .

(اخطار) اضافت بیانیه‌ده كاف اضافتك حذفی حقنده برقاعدهٔ مطرده اولمق اوزره شونی سویله‌یه‌لم ، كه برتركیب اضافی مضاف الیهی مبتدا ومضافی خبر اولمق اوزره برجمله حالنه قونولدقده معنی چیقار ایسه كاف اضافتك حذفی نوعیت ایجوندر . مثال :

١٣ — تمرین

مضاف الیهلر ایله مضافلر ارائه ایدیله‌جكدر .

قرداش گبی سویشیورز ، چونكه بروطن اولادی بز ـ سعادت صبحی ایرمزمی ، شب غم زائل اولمازمی ؟ ـ واراوی كرم اوی ـ تعلیمجی كسری گبی اوكنه یونتار ـ طاول توزی ، مناره كولگه‌سی ـ چكه‌ده بوكسك ایدی مرتبه‌سی ، خلق ایچنده لقبی سوز ایه‌سی ـ بونصیحتم قولاغنده آلتون كوپه اولسون ـ آرقه‌سنده یومورطه كوفه‌سی یوقیا دونیوربز ـ آلتون آناختار قامه قپولرنی آچار ـ آلتون الی یچاق كسمز ـ آلتون آدینی باقیر اتمه ـ

«طوت آغاجی» گبی كه «طوت آغاجدر» دیدیگمزده بوندن معنی چیقیور . اگر معنی چیقمازسه معمولیت ایچوندر .

«گوموش قاشیق» دیدیگمزده «گوموش قاشیقدر» جمله‌سندن معنی چیقماز .

٨٠ ـ اضافت بیانیه نوعندن برده «اضافت تشبیه» واردر : بونوع اضافتلرده برشیئك نوعی ویا جنسی باشقه برشیئه تشبیهی : بگزه‌دلك ایله تعیین ایدیلیر . بوده ایكی دورلودر :

(١) مضاف الیه مضافه تشبیه ایدیلیر . «گوكل كعبه‌سنی ییقمه» مثالنده : «گوكل» كعبه‌یه تشبیه ایدلمشدر . زیرا «كعبه گبی گوكلی ییقمه» دیمكدر .

(٢) مضاف مضاف الیهه تشبیه ایدیلیر . «اكمك آیواسی» گبی كه بونده‌ده «آیوا» اكمگه تشبیه ایدلمشدر . زیرا «اكمك گبی» آیوادیمك تقدیرنده‌در .

٨١ ـ لسانمزده تركجه اضافتدن ماعدا عربی وفارسی اضافتلرده قوللانیلیر :

قاعدهٔ فارسیه اوزره اضافت یاپمق ایچون مضاف اوله‌جق اسم اوله گچیریلوب آخری اسره اوقونمالیدر :

«برك گل» ، «روح جسم» ، «جسم حیوان» گبی .

٨٢ ـ اگر مضافك آخرنده «هاء رسمیه» ، یاخود «ی» بولونورسه بر همزه زیاده ایدیلیر . مثال :

«رحلهٔ تدریس» ، «بندهٔ خواجه» ، «كشتیٔ دل» .

ـ اگر مضافك آخرنده «ا» یاخود «و» بولونورسه بر «ی» زیاده قیلینیر .

«غدای روح» ، «صفای جان» ، «سبوی زهر» گبی .

ــ لسانمزده فارسی قاعده‌سی اوزره برطاقم اضافات تشبیهیه مستعملدر:
« تیغ زبان »، «سروقد»، زنجیرزلف »، « خنجرابرو »، «تیرمژگان» گبی.
ــ اضافت تشبیهیه‌لرده مضاف الیه ادات اضافت اولان «ك» کلمه‌ دکندن بو مثللی تراکیب فارسیه‌نك ترجمه‌لرنده ، مثلا : تیغ زبان » ایچون ، « دیلك قیلیجی » دیه‌مه‌لی. «دیل قیلیجی» دیه‌لی . بناءً علیه:

رافتك زنجیرینه بند ایله‌دی شاهم بی

مصراعنده‌کی: «زلفنك زنجیری» ترکیبی سقطدر، زیرا «زلفی زنجیری» دینه‌جك ایدی .

٨٣ ــ ترکچه برکلمه‌نك فارسی ، عربی ویا ترکی برکله ایله فارسی قاعده‌سی اوزره اضافتی جائز دگلدر. کذلك عربی ویافارسی برکلمه‌نك ترکچه ایله فارسی قاعده‌سی اوزره اضافتی جائز دگلدر: «اوطه‌ٔ خواجه»، « قوناق خانم » دینلمز. زیرا « اوطه » ترکی ، « خواجه » فارسی ، « قوناق » ترکی ، « خانم » فارسیدر . « اوطهٔ قوناق » دخی دینمز چونکه بوکلمه‌لرك ایکیسی‌ده ترکیدر .

٨٤ ــ عربی قاعده‌سی اوزره اضافت ایدیله‌جك کلمه‌لر مطلقا عربجه کلمه‌لردن اولملیدر : بونده‌ده قاعده مضاف اوله گتیریلوب آخری مضموم اوقونور ومضاف الیهك اولنه« حرف تعریف»دینیلن بر « ال » گتیریلیر :

« دارالشفقه » ، « دارالمعارف » ، « شمس المعارف » ، « همت الرجال » ، « مشرق الفیوضات » ، « مطلع الانوار » گبی .

تابع اضافت

٨٦ ــ ایکیدن زیاده کلماتك بربرینه اضافه‌سیدر. بویله اضافتلرك

نعقیبی اگثریا کلامك انتظامنی بوزار ، برده فکرجه برتسلسل پیدا اولور .

مثلا : « شاگرد امجد خوان معارف مندان تحقیق پیشه » گبی تتابع اضافاتی حاوی اولان جمله‌لر مقبول دگلدر .

صرف تاریخی . آثارقدیمه‌ده تتابع اضافاته پك چوق تصادف اولونور. هله « ویسی » ، « نرگسی » گبی ذواتك آثارقلمیه‌سنده بونلرك اك پارلاقلری گوریلیر . اسکیدن بواصول مقبول ایمش ، شمدیلر ایکیدن زیاده‌سنی قوللانمق جائز دگلدر .

بواخطار نثرحقنده‌در. شعرده‌دخی ضرورت وزن حس اولونمدقجه قوللانیلمامالی.

مبهمات

٨٧ ــ «مبهمات» دیه برشخصی ویا برشیئی بیلدیرمه‌دن سویلمه‌مك ایچون قوللانیلان کلمه‌لره دینیر . بوگبی کلمه‌لرك معنالرنده ابهام واردر.

٨٨ ــ عثمانلیجه‌ده مستعمل اولان مبهمات شونلردر :

کندی ، (خود ، ذات ، نفس ،) کیم ، کیمسه ، نه ، نسنه ، هیچ ، خیلی ، اکثریا ، قاچ ، چند ، قنی (هانی) ، هانکی (قنغی) . چقان .

کندی

(**صرف تاریخی**) «کندی» کلمه‌سی اوجه کندو طرزنده یازیلیردی. فقط زمانمزده کندی صورتنده یازلمق معتبردر .

(**اخطار**) کندی کلمه‌سی (لر) ایله جمعلنیر. « کندیلر » اولور.

احوال ستّه‌سی بروجه آتیدر :

کندی ، کندینی ، کندینه ، کندیدن ، کندیکك ، کندینی ، کندی ایله (کندیله) کندم ، کندك ، کندی ، کندیکز ، کندیمز، کندیلری.

٨٩ ــ باشقه‌سی قاریشمقسزین برذات دیمکدر :

مثال : کندی الله کندی آتشلره یاقدم .

٩٠ ــ فارسی ؛ « خود » کلمه‌سی دخی لسانمزده کندی معناسیله مستعملدر .

« رأی خود » (کندی رأیی دیمکدر)

---

١٤ — تمرین

مفعول انواعیله ایکی نوع اضافت حقنده تمرین عمومیدر . طلبه بوایکی نحتی آشاغی مثالر اوزرندن قواعد مخصوصه‌سی ذکر و تحریر ایده‌رك تحلیلاً اجرا و تنقیط بحثنی ده تطبیق ایده‌جکدر .

کرامت کوستروب خلقه صویه سجاده صالمشسك
یقاسن روم ایلینك پنچهٔ همتله آلمشسك .

خلقدن قاچان حکیمه صوقول ، خلقه صوقولان حکیمدن قاچ ـ جاهل نفسنك دشمنیدر ، باشقه سنك نصل دوستی اوله بیلیر ـ

آرسطو شاکردانندن برینه بر مسئله تعریف ایدر . آنی متعاقب آره‌لرنده شویله بر محاوره جریان ایلر .

ـ آکلادکمی ؟
ـ اوت
ـ سنده اثر تفهیم کوره‌میورم
ـ اثر تفهیم نه‌در .
ـ سویمك . آکلامش اولیدك سوینیر بویله طورمازدك
ـ کوزل یازمق هرشیدن اول استعداد طبیعی‌یه منوطدر . لکن استعداد سعیه مقارن اولورسه رونق بولور عکسی حالنده سونر محو اولور ـ بردمیر پارچه‌سی طوپراق آلتنده قالدقجه نه اوله‌بیلیر برهنر وارایسه اونی سیف صارم یاپار ـ ادبادن برذات مطالعه‌نك تفهیم فوائدی ایچون یازدیغی برمقاله‌ده نبات طوپراقدن حیات بولور صوایله طراوت وقوت کسب ایدر ، چیچکارینی آچار میوه‌لرینی حال کماله ایصال ایدن‌ده کونشدر بر نورستهٔ عرفان ایچون طوپراق صو کونش هپ مطالعه‌در دیمشدر ـ

بودر ایشته مزاری والده‌مك
آرایوردم صباحدن بریدر

٩١ ــ خود کلمه‌سی تأکید ایچون قوللانیلدقده « خودبخود » صورتنه کیرر :

« خودبخود یازدی » کبی .

٩٢ ــ عربی اولان ، « ذات » ، « نفس » کلمه‌لری دخی کندی معناسنه مستعملدر .

« ذاتکز » ، ذاته منحصر » ، « نفسکزده تجربه ایدکز » کبی .

٩٣ ــ ذات ونفس کلمه‌لرینك تأکیدی « بالذات » ، « بالنفس » دره .

« بالذات کوردم » ، بالنفس تجربه ایتدم . » کبی .

آغلایم شمدی آغلایم بریدر
قپانوب برکناره عدمك
والده‌م آه محترم خاتون
رده سك رده زوج مرحومك
بیودی باق اوطفل معصومك
لحیه‌دار اولدی ایشته مخدومك
سنك اوغلك بوزائر دلخون
اون سکز ییل مقدم ای مادر
سنی کوممش ایدی بوقبره‌یدر

[اسماعیل صفا]

ـ دباغ سودیکی دری‌یی یردن یره اورور ـ درویشك فکری نه‌ایسه ذکری ده اودر ـ

---

١٥ ـ املا

معترضه ایچنده بولونان کلمه‌نی مناسب صورتده یازك واسبابنی بیان ایدك .

اوروپادن ممالك شاهانه‌یه (کلان) امتعه میاننده الك زیاده جالب دقت (اولان) اختراعات جدیده‌در ـ (نقدر) چالیشلیرسه‌ اوقدر قازانیلیر ـ (محاکمات عادی) ده شایان دقت ماده (بولنمز) ـ عربی‌جه‌ده کلمه اوچ قسمه آیریلیر .

٤

— « ذات » كلمه‌سی اعتبار وحیثیت اربابنه خطاباً سویلندیگی گبی
برای نزاکت دخی صرف اولنور :
« ذاتكز » ، « ذات عالیكزی » گبی .
— بونك « نفس » كلمه‌سندن فرقی واردر .

كیم

٩٤ — برشخص صورمق ایچون قوللانیلیر. بناءً علیه ذوی العقوله مخصوصدر .
كیم گلدی ؟ كیمه سویله‌یورسك ؟
مثاللرنده اولدیغی گبی .

٩٥ — بعضاً استغراق ایچون قوللانیلیر :
«حد نظامی‌یی تجاوز ایدن كیم اولورسه اولسون دوچار مجازات اولور» گبی.
(هركیم اولورسه اولسون) دیمك مقابلنده‌در .
— ابهام معناسنی‌ده متضمندر. مثلا «كیم یاپدی بیلمیورم» مثالنده ابهام موجوددر .

٩٦ — « بعض » معناسنده مستعملدر :

١٦ — غلطات

رفاه — بوكلمه‌نك طوغریسی « رفاهیت » در. « رفاه » صورتنده استعمالی غلطدر .
ابدال — « آبدال » صورتنده یازیلیشی غلطدر .
حلمیت — طوغریسی « حلم » در .
ضعفیت — طوغریسی « ضعف » در .

« آنلرك كیمی تاجر ، كیمی كاتب » گبی كه : « بعضیسی تاجر وبعضیسی كاتب » دیمكدر .

٩٧ — كیمسه (اوللری كمسنه صورتنده قوللانیلیردی). كس كلمه‌لری دخی مبهم شخص ایچون قوللانیلیر :
« كیمسه گورمدی ، كیمسه‌لر طویمادی ... گبی . »
— « كیمسه » دخی « لر » ایله جمع اولنور :
« كیمسه‌لر گلمز نم فریاده آتشبارمه »
مثالنده اولدیغی گبی .

١٧ — اسلوب

صدقه

مكتبلی احمد ، آرقداشی محمده خیرلی برایشه اشتراك اتمسی ایچون برمكتوب یازیور . احمد یانفینده مالی یانمش برفامیلیانك احوالنی بیان ایدیور . كندی وآرقداشلرندن بعضلرینك بوبیچاره‌لرك امدادینه یتیشمك ایچون برطاقم تشبثاته ابتدار ایتدكلرینی بیلدیریور . محمدكده بوله خیرلی برایشه اشتراك ایده‌جكنی امید ایلیور .

١٨ — تمرین

آشاغیده‌كی مثاللرده مبهماتی بولك .

كیمی نه ایدرسه كندی كندینه ایدر — كندی ایتدی كندی بولدی — قالماز ابدا كیمسه‌ده بركیمسه‌نك آهی — سن هان قسمتكه اول قانع ، اوله‌مازرزقكه كیمسه مانع — كیمی یاغندن بیه‌مز ، كیمی یواندن — كیمسه یوغوردم قارا دیمز — كیمك آرابه‌سنه بینرسه آنك تركیسنی چاغیریر — هركس آثار اما اوره‌ماز — هركیمسه كندی عالمنك پادشاهیدر — هركس ایتدیكندن اوتانیر — هركسك آرشونه كوره نز ویریلز ... هركسك عقلی براولسه قویونه چوبان بولنماز — هركسه باراوله یاراول — كیمه سویلرسك آمطلشلر — محدذاتنده كیم اولمازسه ادیب ، فلكك سلهسی ایلر تأدیب — الهی حكمت ایجادی كیم كیمدن سؤال ایتسون ؟

صرف تاریخی : [کس کلمه‌سی زمانمزده غیرمستعمل صنفنه گیرمشدر ، فی‌الواقع بعض محلده استعمال ایدیلیرسه‌ده ترکی اولادر . « باقی دگلدر هیچ کس » مثالنده اولدیغی گبی . آنجق اشعارده قوللا. نیله‌بیلیر .]

۹۸ ـ « کس » کلمه‌سی استغراق ایچون قوللانیلیر. بو حالده اوآنه « هر » اداتی گتیریلیر : « هرکس گوردی ، هرکس ایشیتدی » گبی.

نه

۹۹ ـ برشیئی صورمق ایچون قوللانیلیر: « نه اولدی » «نه اوله‌جق ؟ » گبی .

۱۹ ـ تصویر

احمد آقشام اوستی گونشك باتدیغی تصویر ایدیبور . غروبده حاصل اولان رنکاری ، اقشامك حزنی ، او رنکلرك عکسلرینی بیان ایدیبور . غروبی اختیارلغه تشبیه ایده‌رك برحصهٔ ابیات چیقاریبور .

۲۰ ـ تمرین

نچه ـ نه ـ هانی (قانی)

دم اورر عقل فلاطوندن نچه دیوانه‌لر ـ نه‌اکرسه‌ك آنی بیجرمك ـ نه‌اولدم دایمی ـ نه دکلو جهدایدرسه‌ك برمراده ، نصیب اولماز مقدردن زیاده ـ نه درسه‌ك اشکه اوکلیر باشکه ـ نه‌قاش اولدیغی بیلیرز ـ نه‌کونلره قالدی ای‌غازی خنکار ؟ ـ نه‌لر کلدی نه‌لر کچدی فلکدن، طوغوبلادی دوه‌کچدی الکدن ـ نه ویریرسه‌ك الکله اوکیدر سنکله ـ فلاطونلردخی احکام دهری بیلمه‌دن کیتمش، نچه حکمت شناسی مبتلای حیرت ایتمشدر ـ بوللر، بزدن اکثری ارباب عفتك ـ کوردك زمانه‌نك نچه پرهیزکاری ـ قول کناه ایتسه بوله‌عفو شهنشاه‌دقی، طوتالم ایکی الم قانده ایش‌قانی کرم؟ ـ سوز کوردر نه‌بایر قدرینی نادان کورك

ـ استغراق ایچون‌ده قوللانیلیر . « نه اولورسه اولسون » گبی.

ـ ابهام ایچون‌ده قوللانیلیر . « نه اولدی بیلمم » گبی .

ـ «نسنه» کلمه‌سی اولکی صورت استعمالنی هان‌هان غائب ایتمشدر. بوده مبهم برشی ایچون قوللانیلیردی. «نسنه یوق» گبی‌که «برشی یوق» دیمکدر .

(املاء) « نه » کلمه‌سی بعض ادات ایله برلشه‌رك برطاقم مبهمات دها تشکیل ایدر . « نه‌قدر » ، « نه‌وجهله » ، « نه‌ایچون » گبی .

ـ « نه‌قدر » برمقداری صورمقده مستعملدر: « بویاریی نه‌قدر مدنده یازه‌بیلیرسکز ؟ » ، « دنیاده نه‌قدر کیمسه وارسه جمله‌سی‌ده چالیشمغه مجبوردر . » مثاللرنده اولدیغی گبی. (نقدر) صورتنده یازمق یا کلشدر. چونکه ترکی بر کلمه ایله عربی برکلمه متصلاً یازیلماز .

ـ « نه ایچون » استفهام ایچوندر. « نه‌ایچون یاپدك » « نه‌ایچون گیتدك » گبی . « نیچون » صورتنده‌ده یازیلیر .

۱۰۰ ـ « نه‌وجهله » : طرز ، طور ، صورمقده مستعملدر.

« نصل » معناسنی اشراب ایلر :

« نه وجهله بورودیکز ؟ » ، « نه وجهله بویوردیکز » گبی .

« نوجهله » : یازمقده « نقدر » یازمق گبی یا کلشدر .

۱۰۱ ـ نه صورنله ، نه دورلو ، نه گبی، نصل ، اداتلری‌دخی مبهمانه داخل اولورلر .

۲۱ ـ تصویر

احمد قار آلتنده قالمش بر چوجغك حالنی آکلاتمق ایسته‌یور . بو چوجق مکتبه گیده‌جگی برده سوقاقلرده اوشامش : کیجه‌نك تقربی اوزرینه یولی شاشیروب اورالرده قالمش؛ برچوق زمان گزمش؛ قورقمش؛ نهایت صوغوقدن

ـ « نه‌صورتله » دخی طرز ، طور صورمقده مستعملدر . « نه وجهله » دن فرقی واردر . مثال : « نه‌صورتله گلدك ؟ » . بونی‌ده « نصورتله » یازمق یا گلشدر .

ـ « نه درلو » طرز صورمقده مستعملدر . « نه درلو اولسه مقبولدر » گبی . « نه‌گبی » دخی طبقی بویله‌در .

ـ نصل استفهام ، استغراق ، ابهام ایچون قوللانیلیر:

استفهامه مثال : « نصلسڭ ؟ » ، « نصل اولدی ؟ »

استغراقه مثال : « نصل اولورسه‌م اوله‌یم » ، « نصل اولدی‌ایسه اولدی » ابهامه مثال : « نصل اولدی بیلمم ؟ »

صرف تاریخی : [« نصل » کله‌سنڭ‌اصلی « نه‌اصل » اولوب اولری هایی اسقاط ایله ناصل یازیلیر ایدی . زمانمزده الف دخی اسقاط ایدیله‌رك : « نصل » یازلمقده‌در .

وجودینه بر اویقو عارض اولمش ؛ اونی غیبوبتندن دوچار اضطراب اوله‌رق آرامغه چیقمش ؛ آنی قارڭ اوزرنده مجالسز برحالده بولمشلر ؛ یاری‌اولو بر حالده گتیرمشلر ؛ آندن‌صوڭره اصلاح حال ایتمش .

۲۲ ـ تراکیب سقیمه

تراکیب سقیمه قواعد موضوعه‌یه‌مخالف اوله‌رق یاپیلان‌ترکیبلره دینیر .

ابکی ترکجه کلمه آراسنه باءالصاق وضع ایتمك جائز دگلدر .
« گون بگون » ، « آی‌بای » ، « گیت‌بگیت » گبی .

ترکیبات

(شیوه) ـ آغر : النه آغر ـ آغر وجود ،

ـ بعضاً مقام تشبیهده دخی قوللانیلیر: « نصل یاپدڭ‌ایسه‌اویله‌جه دوزلت » ، « نصل ابتدیسه اویله بولدی » مثاللرنده اولدیغی گبی .

۱۰۲ ـ نه کلمه‌سنڭ احوال سته‌سی بروجه آتیدر :

مجرد	مفعول به	مفعول الیه	مفعول فیه	مفعول‌عنه	مضاف الیه
نه	نه‌یی	نه‌به	نه‌ده	نه‌دن	نه‌نڭ ، نه‌سی

ـ « نه برده » ترکیبی « نرده » ، و « نره‌ده » صورتنده مستعملدر .

۱۰۳ ـ نرده ، نره‌ده استفهام‌ویا استغراق، یاخود ابهام‌ایچون قوللانیلوب مکانه دلالت ایدر .

استفهامه مثال :

« حسین افندی نره‌ده قالدی ؟ » ، « بز نره‌ده‌یز ؟ » ، « او نره‌ده ؟ » گبی .

استغراقه مثال :

« حسین افندی نره‌ده قالیرسه قالسون . نره‌ده اولورسه اولسون تحصیل معرفته چالیشمالیدر . »

ابهامه مثال :

« احمد افندی نره‌ده قالدی بیلمم ؟ » گبی ،

۱۰٤ ـ فارسیده (چه) کلمه‌سی (نه) معناسنه‌در . لکن لسان عثمانیده استعمالی همان بر قاچ ترکیبه منحصردر .

چه سود ،	چه فائده ،	چه چاره ،	هرچه باد آباد .
نه چاره	نه فائده	نه چاره	هرنه‌اولورسه‌اولسون

نیجه

١٠٥ ـ نصل معناسنه‌در: « حالك نیجه‌در ؟ » « حالم نیجه اوله‌جق ؟ » گبی. (بو معناسی شمدیلر ترك اولونمقده و آنك یرینه « نصلسك ؟ » « حالم نه اوله‌جق ؟ » گبی ترکیبلر قوللانیلمقده‌در.)

١٠٦ ـ وقت مبهم ایچون‌ده قوللانیلیر: « نیجه‌یه‌دك بکله‌یه‌جگز ؟ » گبی‌كه: « نه وقته قدر » دیمکدر. لکن: « نیجه‌یه‌دك » یرینه « نه وقته قدر » ترکیبنی قوللانمق اولادر.

ـ بعضاً ابهام بیان ایدر. « چوق » معناسنی مفید اولور. او حالده « نیجه » صورتنده یازیلیر. مثال:

« نیجه دفعه‌دن سویله‌یورم » ، « بن نیجه شهر گوردم »

ـ بعضاً برشیئك « پك چوق » اولدیغنی بیان ایتمك ایچون تکرار اولونور. مثال: « نیجه نیجه آدملر سفاهت بلیه‌سیله خائب و خاسر اولدیلر. »

خیلی

١٠٧ ـ چوق معناسنه برکلمه‌در:

« آنکله خیلی زمان قونوشدق » ، « خیلی وقتدن بری مهجور التفاتکزم. »

ـ تأکید ایچون‌ده قوللانیلیر:

« خیلیدن خیلی قونوشدق » ، « خیلیدن خیلی گولوشدك » گبی

١٠٨ ـ بعضاً تصغیر دخی ایدیلیر: « خیلیجه » گبی. اوزمان تقلیل معناسنی مفیددر.

ـ « اکثریا » کلمهٔ عربیه‌سی پك چوق معناسنه‌در.

« اکثریا گوروشورز » ، « اکثریا برابر درسه چالیشیرز » گبی.

قاچ

١٠٩ ـ بعضاً استفهام، بعضاً استغراق و بعضاً ابهام ایچون اولور:

« عدد » بیان ایدر.

استفهامه مثال:

« قاچ غروشك وار ؟ » « بو محلده قاچ خانه وار ؟ » ، « قاچ کیشی سگز ؟ » گبی.

استغراقه مثال:

« قاچ کیشی اولورسه‌گز اولك » ، « قاچ غروشه اولورسه اولسون » گبی.

ابهامه مثال:

« ساعت قاچده گلدی ؟ » ، « قاچده آلدیغنی بیلمیورم » گبی.

ـ بعضاً مقام ابهامده کثرت معناسنی مفید اولور. « قاچ کره سویله‌دم » گبی، که: « چوق کره » دیمکدر.

ـ [برقاچ] ترکیبی « بعض » و « برآز » معنالرینه‌در. « برقاچ کیشی » ، « برقاچ کره » گبی.

١١٠ ـ چند فارسیدن مأخوذدر. صورت استعمالی محدوددر. چند، « نیجه » ، « برقاچ » معناسنه‌در. « چنددفعه » ، « چند کره » گبی.

« هرچند » دخی « هر نه قدر » معناسنه‌در. عربیده « بعض » « قاچ » مقابلیدر، بو کلمه‌نك صورت تحریر واملاسنه دقت لازمدر. « بعضی » صورتنده یازمق اوله‌ماز. « بعض » صورتنده یازمالی،

ـ بعضاً « برقاچ کره » معناسنه‌در.

ــ نچان « نه‌وقت نه‌زمان » معناسنه‌در :

سن ینه اسکی خر واسکی پالان . نچان آدم اوله‌جقسك حیوان

(صرف تاریخی) بوکلمه زمانمزده مستعمل دگلدر .

هانی

١١١ ــ « نره‌ده » معناسنه‌در. اوللری « قنی» صورتنده‌مستعمل ایدیسه‌ده شمدیلری « هانی » صورتنه تحول ایتمشدر .

« هانی اوچالیشمه ! » ، « هانی برم احمد افندی ؟ » مثاللرنده اولدیغی گبی .

: «هانی» کله‌سنك ویردیگی معناده ماضی‌یه تأسفده ممزوجدر. « هانی بابامك ثروتی ؟ » ، « هانی بنده‌کی گنجلك ؟ » گبی .

هانگی

١١٢ ــ اوللری قنغی صورتنده مستعمل ایدیسه‌ده شمدیلرده « هانگی » صورتنده استعمال اولونیور .

« هانگی » استفهام ایچون‌قوللانیلیر: « هانگی او ؟ »، « هانگی قوناق ؟ » ، « هانگی سوقاق ؟ » گبی .

١١٣ ــ مرکباندن اولمق اوزره : « بوقدر » ، « شوقدر » ، « اوقدر » لفظلری‌ده موجوددر. بونلر برعدد غیرمعینی افاده ایدر:

« اوقدر ناموسلی بر آدم تصور اولونماز » ، « شوقدر آرشون باصمه آلدم دیه غرور ایدییور » مثاللرنده اولدیغی گبی .

(**اخطار**) [« اوقدر » معناسنه‌اولان فارسی «چندان» کله‌سنی استعمال ایتمه‌ملی] .

ایکنجی فصل

اسم اشارت

١١٤ ــ اسم اشارت برفرد معینه اشارت‌ایچون استعمال‌اولونان کله‌لردر :

آنلرده : « بو » ، « شو » ، « او »در .

مفرد	مفعول‌به	مفعول‌الیه	مفعول‌فیه	مفعول‌عنه	اضافت
بو	بونی	بوکا	بونده	بوندن	بونك
شو	شونی	شوکا	شونده	شوندن	شونك
او	اونی	اوکا	اونده	اوندن	اونك

١١٥ ــ شواحوال‌سته‌دن گورولدیگی وجهله « بو » ، « شو » « او » اسم اشارتلرینك مفعول الیهلرنده خارج قاعده برحال وقوع بولویور . اوده : « بونه » ، « اونه » ، « شونه » دنیله‌جك یرده : « بوکا » ، « شوکا » ، « آکا » دینلمیسیدر .

١١٦ ــ بواسم اشـارتلرك جمعی دخی طبقی اسملرك جمعی گبی آخرلرینـه : « لر » علاوه اولونور : « شـونلر » ، « بونلر » ، « آنلر » گبی .

ــ بوحالدن دخی آکلاشیله‌جغی اوزره ادواتدن برینه ملاصق اولونجه بر(ن) زیاده قیلنه‌جقدر . تصغیرلری اولان : « بوجغز » ، « شوجغز » کله‌لرنده دخی « ن » علاوه ایدیلیر .

ــ اسم اشارتلرك گوستردیگی شیئه « مشارالیه » دینیر؛ بناءًعلیه هر اسم اشارتك برمشارالیهی اولمق ایجاب ایدر . فقط بعضاً اسم‌مبهم مقامنده قوللانیلیر :

عادت بودر آخرده گلیر برمه اکابر

مثالنده اولدیغی گبی که (بو) لفظنك بوراده هیچ برمشارالیهی یوقدر.

١١٧ ــ بو بك قریب ومعروف برشیئه اشارت ایچون قوللانیلیر : « بو آغاجك دالی قیریلمش » « بوزمانده تجدید سبب ترقی اولیور » .

بو ، نه جمعیت سرود آیین
بونه جنبشگه سرور آگین

١١٨ ــ شو ، براز قریب ایچون قوللانیلیر .

برگون اچمش ابدم شو برده قرار
ایکی قرلانقیچ ایلیوردی گذار

مثالنده اولدیغی گبی .

صرف تاریخی . شول کلمه‌سی اولری پك زیاده مستعمل ایدی . شمدی هرنقدر غیرمستعمل ایسه‌ده بعضاً بنه ابهام ایچون قوللانیلیر . « شول چوجق که سوز دیکلمیه عاقبتی فنا اولور » مثالنده اولدیغی گبی .

(اول) دخی بویله‌در . نظمده هنوز استعمال ایدیلیور . بونلره « اسم موصول » دینیردی .

١١٩ ــ او ، پك اوزاق ایچون قوللانیلیر : « بو آغاجایله شو آغاج قوریمش ، او آغاجده قوریمشمی ؟ » « بو اوه نسبتله او اودها بویوکسك » گبی .

١٢٠ ــ بورا ، شورا ، اورادخی اسم اشارتدر . لکن بونلر محل گوستریر .

٢٣ ــ تمرین

آشاغیکی مبهماته مناسب برجمله یاپمالی .

کیم ــ نه ــ قاچ ــ هانکی ــ خیلی .

١٢١ ــ بورا پك یاقین برمحل ارائه ایدر : احوال ستهٔ سنده ؛

بورا ، بورایی ، بورایه ، بورادن ، بوراده ، بورانك اولور :

جمعنده بورالر گلیر .

بورالردن یاریں ایدرسه گذر
صوصگز قوشجغزلرم صوصگز

بورایی مقر صفا اتخاذ اتمشیدی ـ بورادن ای مخلص بولونور ؟ ـ بورایه هرگون بیك کشی گلیر ، بیك کشی گیدر ـ بوراده بولونان کتابلرك انواعی، دینك هیچ برطرفنده بولونماز ـ بورانك آب وهواسی پك معتدلدر ؛ مثاللرنده اولدیغی گبی .

١٢٢ ــ شورا یاقین برمحلی ارائه ایدر . احوال ستهٔ سنده :

شورا ، شورایی ، شورایه ، شوراده ، شورادن ، شورانك وجمعنده ، شورالر گلیر .

اوزارستان خرابه‌زارك اك تنها محلی اولان شورایه اوطوردم ـ بوراسی قیش کوشه‌سی، شوراسی یاز کوشه‌سی ـ شوراده بوراده گزینیر ، ایش گورمز حیلاز بر آدمدر .

مثاللرنده اولدیغی گبی .

١٢٣ ــ اورا ، بعید برمحلی ارائه ایدر : احوال ستهٔ سنده ؛ اورالر گلیر .

اوراسی مسیره دگل گویا برحدیقهٔ بهشتی‌ایدی . اورادن حرکتمزك اوچنجی گونی ایدیکه . . .

مثاللرنده اولدیغی گبی .

٢٤ ــ تمرین

مثاللرده‌کی مبهماتك هانکی معنالرده استعمال ایدلدیکنی یازیکز .

نچه زماندر بکلدیگم مکتوبکز گلدی . ـ هانگی کتابده گوردیگکز ؟ ـ هانی او کتابلر، هانی او کاغدلر نرده ؟ ـ خیلی چالیشدق امانه او آگلادی ؛ نه‌بن آگلادم . ـ بویله نره‌دن گلیورسکز ؟ ـ کیمسه یوقمی ایدی ؟ ـ ذاتکزه بولده حرکت ایتدیکز ! ـ گیجه قاچ ساعت اویورسکز ؟

١٢٤ ـ اسماءاشارت هرزمان‌معین برشیئه اشارت ایتمز : بعضا مبهم شیلره‌ده اشارت ایدرلر :

انسان آ گا دیرلرکه ایده قلب رقیق
آلام بنی نوعی ایله کسب ملالت

مثالنده اولان (آ گا) گبی .

١٢٥ ـ برحال گوسترمك ایچون بویله ، شـویله اویله اسم اشارتلری قوللانیلیر :

بر اویله ایس جان بولنماز
اما اوده هرزمان بولنماز
بندن متوحش اوله اویله
گل گز آزاجق یانمده شویله

مثاللرنده اولدیغی گبی .

١٢٧ ـ اسم اشارتلر دخی تصغیر اولونور :
بوجغز ، شوجغز دنیلیر . (او) نك بویله تصغیری یوقدر .
اوراجق ، بوراجق ، شوراجق دخی قوللانیلیر .

---

٢٥ ـ شیوه

ال .

ال برلكی ـ ال اله ویرمك ـ ال آلتنده ـ ال اوزاتمق .

بوغاز .

پیس بوغاز ـ صیق بوغاز ایتمك ـ بوغاز طوقلغی

١٢٨ ـ ایشته كلمه‌سی دخی برشیئه اشارت ایچون قوللانیلیر :
« ایشته لوح ! ایشته قلم ! ایشته فحول ! ایشته کتب ! »
مصراعنده اولدیغی گبی .

عربیده (ذا) بو ، (هذا) ایشته بو ، (ذلك) شو معناسنه اولوب لسانمزده مستعمل دگلدر . فقط عباره آره‌سنده بعدذا (بوندن صكره) بعدذلك (شوندن صكره) صورتنده قوللانیلمقده ایسه‌ده اكثریا تراکیب قدیمه‌ده موجوددر .

اسماءاعداد

١٢٩ ـ اسماء اعداد، صاییلرك اسمی دیمكدر. برنلر ایكی مرتبه اعتبار اولنور و آحاد وعشرات اسملریله یادمدر .

١٣٠ ـ آحاد برلر یعنی : بردن طقوزه‌قدر اولان عددلردر.

١٣١ ـ عشرات اونلر یعنی : اوندن طقسان طقوزه‌قدراولان عددلردر .

١٣٢ ـ فارسینك اسماء اعدادی پك نادر اوله‌رق لسانمزده مستعملدر . احادی شونلردر :

یك، دو، سه، چهار، پنج، شش، هفت، هشت، نه،
بر ایكی اوچ درت بش آلتی یدی سكز طقوز

١٣٣ ـ چهار كلمه‌سنك هاسی اكثریا حذف اولونور . چار صورتنده یازیلیر .

چار گوشه چار اقلیم گبی

---

٢٦ ـ مواد تحریریه

فقرایه اعانه ایچون بر تذكره ـ برخواجه‌یه تشكرنامه

١٣٤ ـ يوز معناسنه اولان «صد» بيك معناسنه اولان «هزار» كلمه‌سی دخی مستعملدر .

صد پاره : يوز پارچه   هزار كره : بيك دفعه

پاره آچدك سينهٔ صد پاره‌مه

مثاللرنده اولديغی كبی

١٣٥ ـ عربينك عددلری دخی لسانمزده نادراً قوللانيلير ، احادی شونلردر :

احد	اثنين	ثلثه	اربعه	خمسه	سته
بر	ایکی	اوچ	درت	بش	آلتی
سبعه	ثمانيه	تسعه			
يدی	سكز	طقوز			

ـ عشراتی دخی بونلردر :

عشره	عشرين	ثلثين	اربعين	خمسين
اون	یکرمی	اوتوز	قرق	اللی
ستين	سبعين	ثمانين	تسعين	
آلتمش	يتمش	سكسان	طقسان	

١٩ ـ تمرين

آشاغيده‌كی اسم اشارتلری بولك وهانكی نوعدن اولدقلرينی كوسترك : مشاراليهلری‌ده يازك :

پروردهٔم اولان شو فخر ازهار   ایلر بکا طوغری جلب انظار
فيضك اوره‌در بو دودمانی   چورومكل اوجاغی ، كل فدانی
صورنده اگرچه بك وضيم   معناده شو سرودك رفيعم
بر گل ايله ابلدم قناعت   بر قانعه چوقميدر بو رفعت ؟
بن بی عظمت ، او مست نخوت   كورمزمی بو فرقی اهل صفوت؟
گللرده اولور بو رنك دلجو   حقك بزه بر عطاسيدر بو
بوكسكلكه بونكده فرقی واردر   انسانلغك آيری ذوقی واردر

١٣٦ ـ عربيده يوز معناسنه اولان (مائه) وبيك معناسنه اولان (الف) دخی لسانمزده مستعملدر؛ فقط بونلرك اكثر مستعمل اولدقلری محل بعض محررات خصوصيه ورسميه‌نك تاريخلريدر .

١٣٧ ـ كسورات؛ يعنی : برك اقسامی دخی مستعملدر. يارم، اوچده بر كبی .

١٣٨ ـ فارسيدن لسان عثمانيده مستعمل اولان يالكز (نيم) (يارم) كلمه‌سيدر :

نيم نكاه لطفه لايق كورمدك ای مه نی

١٣٩ ـ (نيمچه) تعبيرنی قوللانمامق اولادر .

١٤٠ ـ عربينك اوه‌قدر اولان كسوراتی پك زياده مستعملدر .

نصف	ثلث	ربع	خمس	سدس	سبع
يارم	اوچده بر	درده‌ده بر	بشده بر	آلتیده بر	يديده بر
ثمن	تسع	عشر			
سكزده بر	طقوزده بر	اونده بر			

١٤١ ـ «اعداد توزيعيه» ناميله برطاقم عددلر دها تشكيل اولونور كه بونلر؛ بربلوكدن هربرينه مساوات اوزره برمقدارك تعيينی مقصود اولديغی زمان مستعملدر . بونك ايچون اسماء عددك آخری مفتوح قيلنه‌رق بر راء ساكنه الحاق اولونور . اگر آخری مسكور ايسه رادن اول برده شين مفتوحه زياده ايديلير :

بر	برر	آلتی	آلتیشر
ایکی	ایکیشر	يدی	يديشر
اوچ	اوچر	سكز	سكزر
درت	دردر	طقوز	طقوزر
بش	بشر	اون	اونر

١٤٢ — طاقم طاقم مقامنده دخی اعداد توزیعیه قوللانیلمه‌ده اوزمان تکرر لازمدر .

بر بر   ایکیشر ایکیشر   اوچر اوچر   کبی

١٤٣ — فارسیدن بر بر معناسنه (یکان یکان) کلمه‌سی قوللانیلیر .

اوچنجی فصل

صفت

١٤٤ — صفت ؛ براسمك حال وکیفیتنی بیان ایتمك ایچون او اسمك یاننه کتیریلن کلمه‌در .

«قرمزی او» «فنا آدم» «گوزل کاتب» کبی‌که ، بو ترکیبلرده ؛ قرمزی، فنا، گوزل، کلمه‌لری؛ صفتدر .

١٤٥ — صفتك حالنی ویا کیفیتنی بیان ایتدیگی اسمه؛ موصوف دینیر: «گوزل آدم» مثالنده ، آدم ؛ موصوفدر .

١٤٦ — ترکیبده صفت ، موصوفدن اول گلیر . «گوزل قلم» «دور دگنك» کبی .

١٤٧ — صفتلرده جمع ؛ آخرلرینه (لر) کتیرمکله اولور . «گوزللر ، ایيلر ، فنالر» کبی .

١٤٨ — فارسی قاعده‌سی اوزره‌ لسانمزده مستعمل اولان جمعلر دخی مستعملدر: «خوبان، دلبران، زاهدان» کبی .

١٤٩ — صفت موصوف برآره‌ده اولدیغی وقت، یالکز موصوف جمع ایدیلیر، صفت جمع ایدیلمز . «اییلر کتابلر» دیمز ، «ایی کتابلر» دینیر .

صفت سماعیه ، صفت قیاسیه

١٥٠ — صفتلر ایکی درلودر : صفت سماعیه، صفت قیاسیه .

— صفت سماعیه؛ برقاعده‌ایله یاپیلمیوب یالگز آغزدن ایشیدیلوب بلله‌نیلن صفتلردر :

« بوکسك ، آلچاق، قبا ، فنا، ایی، گوزل ، بالا، بیاض، سیاه، دوز، اکری، بول، قیصه، طار، گنیش» کبی.

صفت قیاسیه

١٥١ — صفت قیاسیه؛ قواعد مخصوصه ایله یاپیلان صفتلردر :

— (لی) و (لو) علاوه‌سیله یاپیلور . (لی) و (لو) ادات نسبت اولدقلرندن بویله صفتلرده منسوبیت معناسی ظاهر اولور. ماقبلنده‌کی هجا اوستونلو؛ اسره‌لی‌ایسه (لی)، اوتره‌لی‌ایسه (لو) گتیریلیر. بالخاصه (لو) القابه مخصوصدر .

بروسه‌لی ، نشئه‌لی، سوگلی، جانلی ، درلو، کوللو، شکرلی ، یاغلی، باغلی ، آیاقلی، استانبوللو، صوقوللو، دولتلو، سعادتلو، عزتلو کبی .

١٥٢ — فارسیده؛ ادات نسبت؛ یای ممدوده‌در : بویاء ؛ فارسی وعربی اسملره لاحق اولور .

فارسی، عربی، ایرانی کبی.

— اکر اسمك آخرنده های رسمیه وارایسه یاء نسبیه‌دن اول بر (و) زیاده قیلینیر :   ادرنه‌وی ، بروسه‌وی ، فرانسه‌وی کبی.

بعضاً بوهای رسمیه حذف اولنور. سنوی، کروی، فرانسوی.

١٥٣ ـ عربیده‌ادات نسبت یاء مشدده‌در. شرقیه، غربیه کبی.

١٥٤ ـ بعضاً فارسی قاعده‌سی کبی غیرمشدد اوله‌رق قوللانیلور: حجازی، عربی، کبی.

١٥٥ ـ (لی) و (لو) مقامنده بعضاً فارسیدن مأخوذ اولان (مند) و (ناك) اداتلری‌ده مستعملدر.

شاد ایلدی درد. مندی درمان — عکس رویکله درونم تاناك اولمقده‌در.

مثاللرنده‌کی (مند) و (ناك)، (لی) و (لو) معناسنه‌در.

١٥٦ ـ بواداتلردن‌ماعدا (ور)، (کین) اداتلری‌دخی استعمال اولونور:

پادشاه تاجور، شهریار جم شیم

مثالنده اولان (تاجور) کبی که تاجلی (غمکین)، (رنکین) کبی که غملی، رنکلی دیمکدر.

١٥٧ ـ (جه). اسملرك آخرینه الحاق اولندقده صفت‌اولورلر: عربجه، ترکجه کبی.

٢٨ — تمرین

اسم اشارتلر حقنده:

فقط شورای شایان تأسفدرکه، امراض‌نفسانیه افکاری؛ بوقدر مسائل مفیده طوررکن، بر طاقم غوائل مضرەیه سوق ایتمکدن خالی دکلدر ــ بوکا دلیل ایسه، اوآدمك مطالعات محقه‌سیدرکه هیچ بر وجهله رد. ایدیله‌من ــ اویله برصنعتکه آوروپاده ملتلرك تربیهٔ افکاریله حکومتلرك تزکیهٔ اطوارینه......بو برسوق طبیعیدرکه اخلاق ملیه‌ده ترقی ایستەمك، حقیقت آرامق، ادراك نقصانه چالشمق کبی برچوق خواهشلری قوتلندیریور. بناءعلیه اوده استقبالمزك امنیتنجه پك بیوك امید وریریور.

ـ جه، لسان حقنده سویلندکده نسبت بیان ایدر. آلمانجه، فرانسزجه کبی که آلمانه منسوب‌لسان، فرانسزه منسوب لسان‌دیمکدر.

١٥٨ ـ جه، بعضاً ادات لیاقت اولور: مردجه، درویشجه کبی که مرده، درویشه لایق دیمکدر.

فارسیده بومعنای لیاقتی افاده ایتمك اوزره، عربی وفارسی کلمه‌لرك آخری قاعدهٔ فارسیه اوزره (ان) ایله جمع ایدیلور و آخرینه های رسمیه الحاق اولنور:

شاه	شاهانه	درویش	درویشانه
عالم	عالمانه	کاتب	کاتبانه
وزیر	وزیرانه	بنده	بندکانه
فاضل	فاضلانه	زاهد	زاهدانه کبی.

ماقبلی (ا) اولورسه بر (ی) زیاده قیلنیر: کدا: کدایانه کبی.

ـ جه، بعضاً صفتلره الحاق اولنور، معنای وصفینك تقلیلنی‌افاده ایدر. بوحالده ادات تصغیر خدمتنی کورور: قره‌جه، قوریجه کبی.

١٥٩ ـ براسمك آخرینه (جی) اداتی الحاق اولونورسه صفت اولور. (جی) برکار وصنعتله ایله اشتغالی بیان ایدر:

بالجی، کتابجی، سودجی، بکجی، یاغجی کبی.

٢٩ — تمرین

صفر اولان محللره لازم کلن اسم اشارتلری وضع ایدك

انسان ... کرهٔ زمین دیدیکمز وجود متحركك روحیدر دینیله‌بیلیر ـ سزه... ایکی نصیحتی ویریرم: دوشونمه‌دن سویله‌مه‌یکز، تدبیرسز ایش کورمه‌یکز. ـ ... نه یاپیورسکز. ـ . . . ی کوزل ..... سی‌می کوزل؟ ـ اویله دیدی .. دیدی اولمادی. ـ ... اوك طابی... اوك طامندن منتظمدر. بر.... قیافتنه باق، رده ... قیافتنه باقـ... نه یاپیورسك؟ کل... اوطور.

١٦٠ ـ فارسیده و معناده (بان)، (كار)، (كر)، اداتلری قوللانیلور :

باغبان : باغچی　　خدمتكار : خدمتچی

« باغبان بركل ایچون بك خاره خدمتكار اولور »

ناله‌كار، ستمكار، جفا كار، وفا كار، مرونتكار

كفشكر، زركر، دوركر، جلوه‌كر كبی

١٦١ ـ براسمك آخرینه ـ خفیف حركه‌لی ایسه ـ (دش) و ـ آغر حركه‌لی ایسه ـ (داش) الحاق اولنور ایسه او اسم صفت اولور:

ـ (دش) (داش) برلك معناسنی مفیددر :

یولداش : یوللری بر　　یبردش : یبرلری بر

ـ اگر اسمك آخرنده (د) وار ایسه دش وداشدن دال حذف اولنور : آداش كبی .

٣٠ — شیوه

(بو، شو، او)—(اوراء بوراء شورا)—(اویله، بویله، شویله) حقنده:

او بر صاغناق ایدی. كلدی كچدی ـ اوچاملر بارداق اولدی ـ اورانك سافیء كالچهره‌نك اراسی بیلیر ـ اولمشی‌ده بو، اوله‌جغی‌ده بو ـ او یاپراغی قاپه‌یه‌لم ـ اونسخه‌نك ازده صوینی ایچ ـ اویله باش بویله تراش ـ قازك آیاغی اویله دگل ـ بو آغز آنده ایكن دها چوق ساقیز چیگنر ـ بو بركروانسرایدر قوناق كوچر ـ اوكیدنشدركه كیدر كیتدی كیدر داخی كیدر ـ بو پرهیز نه‌بولاحنه ترشیسی نه ؟ ـ بو دنیا بر دگرمندر، اوگودر بركون بزی ـ بو بر دمیردن لبلبیدر، چیگنه‌نه عشق اولسون ـ بویله آغانك بویله خدمتكاری اولور ـ بویله ایام‌نماك بویله‌اولور نوروزی ـ بویله‌در احوال عالم گاه شادی گاه غم ـ بویله دعانك بویله اولور آمینی ـ بویله دعایه آمین دینمز ـ بویله غم، بویله كدر، بویله كلیر بویله كیدر ـ بویله قالماز بركون اولور بخت اویانور ـ بویله شاهه قول اولان استری آزاد اولمغی ـ ایشته قلیچ، ایشته میدان ـ ایشته گلدك كیدیورز شن اوله‌سك حلب شهری ـ

ـ قرداش قرنداش مخففیدر .

١٦٢ ـ فارسیده داش ودش یرینه (هم) قوللانیلور :

هم‌مذهب : مذهبلری بر　　هم‌فكر : فكرلری بر

همبزم : مجلسلری بر　　هم‌رتبه : رتبه‌لری بر

هم‌آواز : سسلری بر كبی

١٦٣ ـ بر اسمك آخرینه (سز) علاوه اولنورسه اوده صفت اولور: ادبسز، عارسز، پاره‌سز كبی.

ـ فارسیده بومعناده (بی) قوللانیلور :

بی‌ادب　　بی‌عار كبی

١٦٤ ـ اسملرك آخرینه (سی) و (مسی) علاوه اولنور ایسه تشبیهی متضمن صفت اولور:

آبدالسی　　امتحانسی　　بدلامسی كبی

ـ (سی) شمدیلری استعمالدن ساقط اولمشدر .

١٦٥ ـ تركجه صایبلرك آخرینه بر (نجی) الحاق اولنورسه آنلرده صفت مقامنده قوللانیلیر. اوحالده (اعداد وصفیه) نامنی آلیر.

برنجی، ایكنجی، اوچنجی، دردنجی، بشنجی، یكرمنجی، قرقنجی، سكسانجی كبی

٣١ — شیوه

آد	آدم	بالطه آصمق
ساده آدی وار	آدم اولادی	قولاق آصمق
آدی بللیسز	آدمسزلك	آصق آصمق

٣٢ — الفاظ مشتركه

آصمق ـ چاتلامق ـ اوینامق ـ قاچق ـ غاز ـ یاز ـ قیرمق ـ یمی ـ آجی ـ آجیمق ـ یوز ـ صورت ـ یاعق ـ طیاعق .

١٦٦ ـ {اخطار} ـ بو (بجی) ؛ ضمهٔ ثقیله و خفیفه‌لی کلمه‌لره لاحق اولنجه ماقبلی اونره اوقونور :

اوچنجی، دردنجی، بوزنجی، طقوزنجی، اونجی کبی.

١٦٧ ـ فارسینك اعداد وصفیه‌سی لسانمزده مستعمل دگلدر. عربینك اعداد وصفیه‌سی ایسه اوبه قدر قوللانیلور:

اول	ثانی	ثالث	رابع	خامس	سادس
برنجی	ایکنجی	اوچنجی	دردنجی	بشنجی	آلتنجی
سابع	ثامن	تاسع	عاشر		
~~یدنجی~~	~~سکزنجی~~	~~طقوزنجی~~	اونجی		

ـ بونلر بعضاً : اولاً، ثانیاً، ثالثاً و (الخ) صورتنده استعمال اولنور.

بونلرك تنوینلری حذف ایدیله‌رك ثانیا، ثالثا، صورتنده ده یازیلیر.

١٦٨ ـ صفتلری تصغیر ایتمك :

صفتلرده معنای تقلیل افاده ایتمك ایچون بعضاً آخرلرینه (جه) گتیریلیر :

قاره‌جه، قوربجه، خفیفجه، آغرجه گبی که بر آز قاره، بر آز قوری، بر آز آغر دیمك تقدیرنده‌در.

١٦٩ ـ (جه) اداتی دائما آز معناسنی مفید اولماز :

بعضاً گوزلجه، چوجوقجه دینلورکه عادی گوزل و آز ایله چوق آره‌سی دیمکدر.

١٧٠ ـ بعضاً (جه) برینه خفیفلره (مترك) ثقیللره (متراق) اداتلری گتیریله‌رك قوللانیلور.

لکن؛ رنك ایله طات معنالرینی مفید اولان اسملره مخصوصدر.

اکشیمترك، آجیمتراق گبی‌که آز اکشی وآز آجی دیمکدر.

صارمتراق، قارمتراق گبی‌که آز صاری، آز سیاه دیمکدر.

---

٣٣ ـ مجاز وحقیقت

قلبم قیرلدی ـ آغاج چورودی ـ یوزی اکشیدی ـ قان باشمه صیچرادی ـ گوزم قالدی ـ گونش باتیور ـ جانم ایستیور ـ فنالغك کوکی چابوق قوریماز ـ منبع سمی.

٣٤ ـ شیوه

اسمای عدد حقنده

بر آتوب ایکی اوردی ـ بر آغزدن چیقار بر اردوبه یاییلیر ـ بر آچقه ایله طقوز قبه‌لی حمام یاپار ـ بر الك شماته‌سی چیقماز ـ
بر اوده دوزن اولسه دوزن اولمز او اوده
انسانه توأم ایکی شردر ایکی شر

بر آیاق اوستنده بیك یالانك بلی بوکر ـ بر ایشدر اولدی غیری نه‌چاره؟ بر پاره ایچون طقوز طاقلاق قیلار ـ بر پیره ایچون بر یورغان یاقار ـ بر چیپلاغی بیك زرهلی صویاماز ـ بر چیچکله یاز اولماز ـ بر زیان بیك بهانه سبب اولور ـ بر سویله ایکی ایشیت ـ بر فیت بیك بویو برینی طوتار ـ بیك نصیحتدن بر مصیبت یکدر ـ بر فنجان قهوه‌نك قرق ییل حق واردر ـ بر فنا قرق ایی‌یی بوزار، قرق ای برفنایی دوزلده‌من ـ برگونونك یدی محله‌یه ضرری واردر ـ بر کمیده ایکی قپودان اولماز ـ بربیکیت قرق بیلده میدانه کلیر ـ ایکی آرسلان بر پوسته صیغماز ـ ایکی ال بر باش ایچوندر ـ ایکی جاباز بر ایپده اوینامز ـ ایکی چیپلاق بر حمامده یاقیشور ـ ایکی درهم بر چکردك ـ ایکی شلته بر یاصدق آنی‌ده ترکیه آصدق ـ ایکی قارپوز بر قولتغه صیغماز ـ ایکی کوج بر یانغین ایدر ـ اوچ نمل ایله بر آته قالدی ـ درت اوجنی صالیوردی ـ درت پاره‌لك موم آلده دردکه یان ـ درت کوز بر اولاد ایچوندر ـ بش پارماغمی مومدیه

۱۷۱ — مسی دخی الحاق اولنه‌رق معنای تشبیه افاده اولنور:
اسمرمسی، اکشیمسی، ککرمسی، قیرمزمسی کبی.

۱۷۲ — اسملره لاحق اولان (جك) (جق) بعضاً صفتلرده لاحق اولور: قیصه‌جق، کوربه‌جك، تازه‌جك کبی.

۱۷۳ — (جق)، (جك) صفتلره لاحق اولنجه بعض استثنا حصوله کلیر:

آلچاق	آلچاجق		بوکسك	بوکسه‌جك	
اوفاق	اوفاجق		طار	طاراجق	
آز	آزاجق، آزیجق		بیوك	بیوجك	
کوچك	کوچوجك		اوفاق تفك	اوفاجق تفه‌جك	

۱۷٤ — لکن بوجق، جك صفتلره لاحق اولنجه اکثریا معنای تفضیلی متضمن اولور:

کوربه‌جك کبی زیاده‌سیله کوربه، قیصه‌جق کبی که زیاده قیصه دیمکدر. اینجه‌جك (چوق اینجه)، طاراجق (چوق طار).

یاقدم بنه یارانه‌مدم — بش‌ده بش، اون بش‌ده بش — بش پارمق بر دکل — آلتی اولور، یدی اولور هپ اللهك دیدیکی اولور — یدیسنده نه ایسه یتمشنده‌ده اودر — یدی قرال ایله باریشق — طقوز آبدال برقاشقله چکینر — طقوز کورك بر دکنکی — طقوز آی آناسنك قارننده نصل صبر ایتمش — طقوز آیك چارشنبه‌سی بر یره کلمش — طقوزی ویرمینجه اونی قورتاره‌مازسك — اون بشنده‌کی قیز یا ارده کرك، یا یرده — بیل آلتمش ایش یتمش — اوتوز ایکی دیشدن چیقان اوتوز ایکی محله‌یه یاییلیر — یتمش ایکی دره‌دن صو کتیرر — بیك ایشجی‌یه بر باش — بیك تاسه بر بورج اودهمز — بیك طراقده بری وار — بیكك یاریسی بش یوز — یارم املانك یاریسی او، یاریسی بو — یاریم حکیم جاندن ایدر، یاریم فقیه دیندن ایدر — اوچ بچق اولماز — بر ایکیمز طاغیلدیلر — چالیشمق عبادتك یاریسیدر — چك بشر بشر — چهار آندم شش اوینادم ینه فلك بکدی نی — حقه اوچ یوارلاقده اوچ —

صفات تأکیدیه

۱۷۵ — بعضاً معنای وصفینك تامیتی افاده‌اولونمق ایسته‌نیلیر. بوحالده صفتك اولکی حرفی ویا هجاسی تکرار و اکثریا بر (ب) ویاخود (س) ویا (وس) ویاخود (م) یاخود (پم) زیاده ایدیلور:

بم بیاض، طوس طوغری، قوس قوجه، اوپ اورون، سیب سیوری، قیپ قرمزی، صاپ‌صاری، یم‌یشیل، یام یاصصی، قاپ‌قاره، موس مور، سیم سیاه کبی.

آپ آچیق، اوپ اوزون، آپ‌آ کسزین، چپ چوره، سیب سیوری، صاپ صاری، صاپ صاغلام، طوپ طولی، قاپ قاره، قپ قرمزی، قپ قیزیل، قوپ قوری، بس بتون، بس بللی، باس بیاغی.

بوقدر ثبات چونکه جهان خرابده
بردر هزار سال ایله بك دم حسابده
بیك بیل یاشامه‌ك بنه جهان بو هزاران اولسه کل بربلبل شیدا یرین طوتماز.

۳۵ — تمرین

آشاغیده‌کی اسملره بر صفت بولك

.... قاره — .... خانه — .... چایر — .... لاله — .... مناره — .... مکتب — .... قلم — .... کاغد — .... حقه — .... موم — .... کولش — .... آتی — .... جام — .... اوطه — .... پنجره — .... بابا — .... آنا — .... قرداش — خدمتکار —.

۳٦ — تمرین

آشاغی صفتلره بر اسم بولك

سیاه — طاتلی — کوچك — بیوك — اورته — قیصه — مور — صاری — طار — بول — بوکسك — واسع — کنیش — اوفاق.

تاس تام، قاس قاتی، قوس قوجه، قیس قیوراق، موس مور، ماس ماوی، یوس یووارلاق، بام بشـقه، بوم بوش، طام طاقیر، خام خالات، سیم سـیاه، صیم صیق، بم بشـیل، یام یاصصی، دیم دیك. ابشـته بونلر زبانزددر.

شاذ اوله‌رق چیربل چیلاق، صیرصیقلام کلمه‌لری «ر» ایله گلمشدر.

۱۷٦ — صفتلرده معنای مبالغه افاده آرزو اولنورسه اوللرینه «چوق»، «پك» «زیاده» اداتلرندن بری گتیریلیر:

«چوق گوزل»، «پك یاقیشیقلی»، «زیاده آغیر» کبی.

— «غایت»، «پك چوق» کلمه‌سی مبالغه‌ده شدت قصد اولوندیغی وقت لاحق اولور:

غایت واسع، غایت لطیف، پك چوق زنگین کبی.

۱۷۷ — صفتلرده معنای تفضیل، یعنی: برینك دیگره نسبتله فضل و رجحانی قصد ایدیلیرسه بو حالی افاده ایچون ایکی صورت واردر:

— برنجیسی: صفتك اولنه، «زیاده» لفظی ویا «دها» اداتی گتیریلیر.

«شاگردانك زیاده چالیشقانی، حسیندر»، «سوزك دها طوغریسی» کبی

— ایکنجیسی: «دن» «دها» اداتی گتیریلیر:

«بو آندن دها گوزلدر»، «بو آندن دها اییدر» کبی.

— برحالك نهایت درجه‌سنی افاده ایچون صفتك اولنه «اڭ» اداتی گتیریلیر:

«اڭ» بویوك، «اڭ» گوزل، (یاخود) طاغلرك «اڭ» بویوکی، چیچکلرك «اڭ» گوزلی کبی

۱۷۸ — فارسیده بوبابده: «تر» و «ترین» اداتلری قوللانیلیر؛ لکن بونلر ترکجه‌ده یالگز شعرده مستعملدر.

بالاتر: پك بویوك، خوبترین: پك گوزل کبی.

بوصوگره‌کی صورت؛ مبالغه، یعنی: نهایت درجه‌سنی افاده ایدر.

تراکیب

ترکیب توصیفی

۱۷۹ — صفت ایله موصوف بر یرده اولورسه اویله ترکیبه «ترکیب توصیفی» دینیر:

گوزل خانه، ایی کتاب، قیصه صندالیه کبی.

۱۸۰ — یوقاروده‌کی مثاللرده اولدیغی گبی فارسی، عربی وترکی

۳۷ — شیوه

آبدال تکیه‌ده حاجی مکه‌ده — آج آج ایله یاتجه آره‌ده دیلنجی طوغار — آج طاووق کندینی بوغدای انبارنده صانیر — آق آقچه قاره گون ایچوندر — آلچاق اوچان یوجه قونار، یوجه اوچان آلچاق قونار — آی آیدین حساب بللی — صو اویور دشمن اویومز — خستهٔ هجران اویوماز — کاه اولور عاشق شیدایه دوشر استغنا — اکری کمی طوغری سفر — اکینجی یاغمور ایستر یولجی قوراق — هر نه ایسترسه یاپار حقدن هراسان اولمیان — صاغ گوزی ایله صول گوزه الله محتاج — انسانك گوتوسی اولماز مکرکه زوکورد اوله — اوکسزی دوکمشلر وای آرقه‌م دیمش — بادهوا سیرکه بالدن طاتلیدر — باغبان برگل ایچون بیك خاره خدمتکار اولور — بخیل اولان ذلیل یاشار — بسمله‌سز ایشه شیطان قاریشیر — پاشالینك دوشکونی آقلر کیبر قیش گونی — تللی بیك کبی هرگون

کلمه‌لر؛ بو وجهله ترکب ایده‌رك تراکیب وصفیه وجوده گتیریلیر؛ لکن لسانمزده ترکجه ترکیب توصیفی قوللانلدیغی گبی برده فارسی ترکیب توصیفی استعمال اولنمقده‌در، که اهمیتی جهتیله برتفصیل بیان ایله‌دك :

۱۸۱ — قاعدهٔ فارسیه اوزره ترکیب توصیفی یاپمق ایچون موصوفك آخری اسره قیلنه‌رق صفتك اوگنه گتیریلیر. مثلا : یول معناسنه اولان «راه» وطوغری معناسنه اولان «راست» کلمه‌لری ترکیب توصیفی اولمق اوزره بربرلرینه ربط ایدیلك لازم گلسه: «راه راست» دینیر، که «طوغری یول» دیمکدر .

۱۸۲ — اگر موصوفك آخرنده «ه» یاخود «ی» وارایسه بر همزه ، یاخود «و» وار ایسه بر «ی» دها زیاده قیلنور :

کوله معناسنه اولان «بنده» کلمه‌سیله اسکی معناسنه اولان «قدیم» کلمه‌سی ترکیب توصیفی حالنه گتیریله‌جك اولسه: «بندهٔ قدیم» و«صراحی» ایله «مملو» (طولو) کلمه‌سنك وصف ترکیبی؛ «صراحیٔ مملو»

کیبینر ـ تنله ایش بیور ، ـکا عقل اوکرتسون ـ ثابت اولان ثابت اولور ـ سحلبجی گوکمی کبی ایچندن قاینار ـ جاهلك صوفیسی شیطانك مسخره‌سیدر ـ جزاسز جرمك صاحبی چوق اولور ـ جومرد ایله نکسك خرجی بردر ـ چابوق پارلایان چابوق سونر ـ چوبانسز قویونی قورد قاپار ـ حسابی تمیز اولانك یوزی آق اولور ـ حق سوزه مجنون دخی راضی اولور ـ کم سوز قلب آچقه صاحبنکدر ـ خائنك خروسی اولمش بولجی‌به نه ـ خائن آدم قورقاق اولور ـ خطاسز قول اولماز ـ خیرلی بابانك خیرسز اولادی ـ خمخمله برونسزه برنی بردن اوغورسز ـ دلیك بیوك یامه کوچوك ـ آزیجق آشم غوغاسز باشم ـ دیبسز تجره چامسز تجره ـ دیبسزکیله بوش انبار ها اولچ، ها اولچ ـ افندی کنج بکه خدمت ایتمك کوچ ایمش ـ کیجه‌لر گبه‌در ـ میخانه‌جیدن کفیل ایسته‌ مشلر بوزه‌جی‌یی گوسترمش ـ عقللی دشمن عقلسز دوستدن یکدر ـ صاچی

و دستی معناسنه اولان «سبو» ایله بوش معناسنه اولان «تهی» کلمه‌سنك ترکیبی؛ «سبوی تهی»

«بنا» کلمه‌سیله صاغلام معناسنه اولان «محکم» کلمه‌سنك ترکیبی دخی: بنای محکم اولور .

برقاچ مثال :

والیٔ عادل : عدالتلی والی .	بندهٔ صادق : صادق کوله .
یار وفادار : وفالی دوست .	تماشای غریب
دل آزرده : قیریق گوگل .	روی خوب : گوزل یوز .
جفای شدید : شدتلی جفا .	اذای ناحق : حقسز جفا .

اوزون عقلی قیصه ـ زنکین عربه‌سنی طاغدن آشیریر، زوکورد دوز اووه‌ده یولنی شاشیریر ـ دوات دنیا ایچون هرکز نه غمکین اول نه شاد ـ مروتمند اولان تا کایٔ دشمنله کام آلماز .

۳۸ — تمرین

آشاغی اسملر صفت قیاسیه‌یه قلب ایدك

شکر ـ طوز ـ سعادت ـ عفت ـ بیبر ـ غم ـ درد ـ ساحچی ـ ستم ـ هنر ـ معرفت ـ آتش ـ حدت ـ غضب ـ فرح ـ کدر .

۳۹ — شیوه

طالمق	چالمق	اولمق
فکر طالمق	مال چالمق	ادبلی اولمق
صوبه طالمق	ساعت چالمق	میوه اولمق
—	—	
صایمق	باقمق	
پاره صایمق	اطرافه باقمق	
خاطر صایمق	خسته‌یه باقمق	

۱۸۳ — کلمات عربیه دخی قاعدهٔ فارسیه اوزره بربرلریله ترکیب ایدیلیر؛ مثلا: طریق مستقیم، بحر محیط، ضیای شدید کبی.

۱۸٤ — ایکی کلهٔ عربیه، بربرلریله وصف ایدلدیکی زمان بینلرنده مطابقتی کورتمه‌لیدر؛ یعنی: موصوف، مذکر ایسه صفت‌ده مذکر، موصوف، مؤنث ایسه صفت ده مؤنث، جمع اولورسه صفت‌ده جمع اولمالیدر.

طبع حسن: طبیعت حسنه   معلم مرقوم: معلمین مرقومین کبی.

۱۸۵ — عربیده جمعلر، اکثریا مؤنث حکمنده اولدقلرندن صفت‌ده اکثریا مفرد مؤنث کلیر. آنجق موصوف، جمع مذکر سالم ایسه صفت دخی جمع مذکر سالم، یاخود جمع مکسر کلیر: مؤسسات نافعه، اخلاق حمیده، عقائد باطله، مدرسین کرام، مسائل شتی کبی.

۱۸٦ — اکر موصوف، جمع مؤنث سالم ایسه صفت‌ده یا جمع مؤنث سالم اولور، یاخود مفرد مؤنث اولور.

صلوات زاکیات — صلوات زاکیه کبی

---

٤٠ — تمرین

آشاغیده‌کی صفتلری تحلیل ایده‌رك سویله‌یك ویا یازك

فلاکت دیده اولانلر؛ شایان مرحمتدرلر؛ زیرا آجلقلرینی تسکین ایتمك ایچون برطاس چوربایه مالك اوله‌مایانلرده واردر. — قانونه اطاعت ایتمك هر عثمانلینك وظیفه‌سیدر — چفتجینك صبانی؛ آوجینك تفنکندن دها فائده‌لیدر — عربجه‌ایله فارسی؛ لسان عثمانینك ایکی رکنیدر — کدینك کوزی، قرانلقده کورور — تربیه؛ اك ضعیف حیوانلری بیله اصلاح ایدر.

۱۸۷ — اکر موصوف اولان کلهٔ عربیه‌نك آخرنده ادوات ترکیه‌دن برشی بولونورسه موصوف مؤنث اولسه دخی مطابقته اعتبار اولونماز؛ مثلا: «طبیعتکز حسنه‌در»، «نیتکز صحیحه‌در» دینیلمز.

{اخطار} مؤنث اولان اسملرله برابر ذکر اولونان صفتلرك تأنیثی جائز دکلدر؛ مثلا: «بو؛ مشهوره برقاریدر». دینیله‌جکنه «مشهور قاری» دینیلمه‌لی؛ زیرا مطابقت؛ ایکی کلهٔ عربیه آره‌سنده‌در.

— بعضاً موصوف؛ بتون بتون ترك اولونوب صفت یالکز بر شیئه «علم» اولدیغی حالده ینه ضمنا آکلاشیلان موصوف ایله مطابقته رعایت اولونور.

مجیدیه: «سکهٔ مجیدیه»   محمودیه: «سفینهٔ محمودیه» کبی

---

٤١ — تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لری بوآنه قدر کچن قواعده تطبیق ایده‌رك تحلیل ایدك:

سوقراط، کوه‌زه‌نك برینه: «جناب حق؛ انسانه ایکی قولاق برآغیز ویرمشدر. بونك‌ده حکمتی؛ «برسویله‌یوب ایکی دیکله‌مك ایچون» دیمشدر. — حضرت پیغمبر؛ «بشیکه دوشدیککز کوندن تابوته کیره‌جککز کونه قدر تحصیل علمه طالب اولکز» بیورمشدر — امام علی: «بکا برحرف اوکره‌ده‌نك قولی اولورم» دیه علمك قدرینی بیولتمشدر — زمانك قیمتنی بیلمه‌لی — سمانك لاجوردی رنکی؛ تحلل ضیادندر — عالمانه یازلمش برکتاب، استادانه یاپیلمش بر اثر الك مقبول صنایع بشریه‌دندر — سمایه باقه‌م قدرت اللهك اك بیوك اثباتی اولان کونشی، آیی، ییلدیزلری، ارضه باقه‌م یم یشیل اوتلری، داللی بوداقلی آغاجلری، بیك دورلو کوچك حیوانلره مقر اولمش زمردین یاپراقلری، انسانلری، حیوانلری، کورلتیلی دکزی، باشی دومانلی طاغلری کورورم، هر باقیشمده عظمت کبریایه حیران اولورم.

وصف ترکیبی

١٨٨ — وصف ترکیبی بر ترکیبدر، که ایکی کلمه‌دن متشکل، فقط بر موصوف خارجی‌یه مفتقردر. وصف ترکیبنك انواعی :

١ — کسرهٔ وصفینك حذفی ایله :

سینه صاف، خانه خراب، دل آگاه، کبی

٢ — صفتك موصوفه تقدیمیله :

شیرین زبان : طاتلی دیللی، پاکیزه خوی : تمیز اخلاقلی.

٣ — مشبه ایله مشبه‌بهك ترکیبیدر. بونده‌ده کسرهٔ وصف حذف اولونور :

ماه رو : آی یوزلی — سروقد : سرو بویلی — گلرو : گل یوزلی

٤ — فارسی اسم مفعوللرك بر اسمله صورت آنیه اوزره ترکیبلری دخی وصف ترکیبی قبیلندندر :

---

٤٢ — تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولنان صفتلر آیریله‌جق وه مقامده قوللانلدقلری یازیله‌جق و یا سویلنه‌جك :

کتابلر فائده‌لیدر — ادیبانه، کاملانه سویله‌ن سوز، دیکله‌نیر — آرسلان، یاورولرینی شجیعانه مدافعه ایدر — ایی بر چوجوق، ابوینی تعظیم ایدر — آرزولرینه غالب اولان آدم، بختیاردر — دوستلر، مصیبت زماننده بللی اولور — بی‌ادب و بی‌عار اولانلر، جمعیت بشریه‌یه مضردرلر — انکلیزجه تکلم، فرانسزجه تکلمدن زوردر — جاهلانه بر حرکت، ندامتی موجب اولور — هم افکار، هم مشرب اولمینجه کچینمك کوج اولور — انسان کیمسه‌یی کندینه سرداش

دلبسته : کوکل ویرمش، فلکزده : بدبخت، مصیبت زده : بلایه اوغرامش، دلشکسته : قلبی قیریق کبی.

١٨٩ — فارسی امر حاضرلرك صورت آنیه اوزره ترکیبلری دخی وصف ترکیبی اقسامندندر :

جان بخش : حیات ویرن — دستگیر : یاردمجی — بنده پرور : قول بسلیه‌ن — ادب آموز : ادب اوکره‌دن — سینه‌زن — صفشکن — مسکین نواز.

١٩٠ — فارسیده دیکر بر وصف ترکیبی دها واردر، که امر حاضرك مفعولی اوست طرفنه کچیرلدکده ایکیسی بر صفت اولور. مثلا : « کوستر » معناسنه اولان « نما » ؛ مفعوللندن صوکره کلنجه « قبله نما »، « حیرت نما » حالنه کیره‌رك بر صفت تشکیل ایدر.

خون آشام — دلآرا — دلفزا — دل افروز — وقعه‌نویس دخی بوقبیلدندر.

ایچه‌ملیدر — برنجی و ایکنجی سؤالر پك قولای ایدی — آق آنچه قاره کون ایچوندر — بوکسلك، آلچاقلق ضدیدر

٤٣ — تمرین

آشاغیده‌کی صفتلر تفصیل ایدیله‌جکدر :

.... عالی، .... مزین بنالر، ممالك متمدنه‌ده بولنور — کونش طوغارکن رنکارك .... پارلاغی، .... کوزلی کورونور — فضائلك .... بیوکی، ایبلك ایتمکدر — دنیاده فضیلتدن .... عالی زینت یوقدر — فنالغك .... فناسی اهانتدر.

٤٤ — تمرین

آشاغیده‌کی صفتلری مبالغه حالنه قویمالی

آرسلان، .... قوتلیدر — جهان، .... واسعدر — کل، .... کوزل چیچکدر

دردنجی فصل

ضمیر

١٩١ — اسمك یرینی طوتان کلمه‌یه : « ضمیر » دینیر . مثلا : « احمد افندی کلدی ، بونلری یاپان هپ احمددر » دینیله‌جك یرده : « احمد کلدی ؛ بونلری یاپان هپ اودر » دینیلیر ، که بوراده « او » کلمه‌سی ؛ « ضمیر » در .

١٩٢ — اصل ضمیر؛ اوچ دانه‌در :

برنجیسی : « بن » در ، که متکلمك ، یعنی : سوز سویله‌ینك ضمیریدر .

« بن یاپدم » ، « بونلری بن کوردم » کبی .

— قورشون، یاموقدن ... — بال، شکردن... طاتلیدر—حیات، ...اوزوندر— مأیوس ایچون دنیا ... طاردر—چالشمق، ...فائده‌لیدر—آنالر، ... مرحمتلیدر— طاوشانلر، ... قورقاقدر .

٤٥ — شیوه

آشاغیده‌کی کلمه وترکیبلرك معنالرینی یازك

آچیق	آچیق کوز
لی آچیق	آچیق قاپی
آچیق صاچیق	آچیقده قالمش
آچیق مشرب	آغزی آچیق
آچیق سوز	کوزی آچیق
آچیق یر	آچیقدن
آچیق باش	آچیق اسان

ایکنجیسی : « سن » در ، که مخاطبك ، یعنی : کندیسنه سوز سویله‌نن آدمك ضمیریدر :

« کتابی سن آچدك » ، « درسه چالیشمایان سنسك » کبی .

اوچنجیسی : « او » در ، که غائبك ، یعنی : میدانده اولمایوب حقنده سوز سویله‌نن آدمك ضمیریدر :

« او نره‌ده ؟ » « او کلدمی ؟ » کبی

١٩٣ — « بن » ضمیرینك جمعی : « بز » در .

بز یاپدق ، بز کوردك

« سن » ضمیرینك جمعی « سز » در .

سز یاپدیکز ، سز کوردیکز

« او » ضمیرینك جمعی : « آنلر » در .

آنلر یاپدیلر ، آنلر کوردیلر

---

٤٦ — تمرین

آشاغیده‌کی تراکیب وصفیه‌یی بولمالی ونه صورتله قوللانلدقلرینی بیان ایتملی

شاه جهان آرامیدر ؟ ماه زمین پیرامیدر ؟
بهرام بی پروامیدر ؟ یا آفتاب پرکرم ؟

بزه قالیرسه طبیعت افاده‌نك خارجنه چیقمیه‌جق قدر تزییناتدن، کلامك فصاحتنه بر فائده کلسه بیله اطافتنه‌ده خلل ترتب ایتمز . نته‌کیم : دأب معروفه مغایر اولان لباس فاخر، باطن و ظاهرك محسناتنی تزیید ایتمز، بده تنقیص‌ده ایله‌مز، بناء علیه املامزده تزیینات لفظیه‌نك بتون بتون اعتباردن اسقاطی اقتضا ایتمز—فلاکت، انسانی هرشیدن زیاده تربیه ایتدیکی، امور مجربه‌دن بولندیغی ایچون باشنه کلدیکی حالده تأسفك لزومی یوقدر—بوکهنه جهانی، کندولرینه بر مسیرهٔ بی‌پایان ظن‌ایدن ارباب غفلته، آچینیر.—ریاء افعال شیطانیه‌دن‌اولدیغی ایچون انسانه یاقیشماز .

تیرلدر دهر دنی عارفه کچمز — علم وهنری، سهم غمه زره سپردر .

١٩٤ — اشبو ضميرلر؛ مبتدا وخبر اولور :

سن كاتبسك ؛ بن عالم ؛ او قاضيدر .

بونی باپان بم ؛ آنی باپان سنسك ؛ بكا دشمن اودر كبی .

١٩٥ — بوضميرلر ، حال مفعوليته كيردكاری زمان بر طاقم انقلابانه اوغرار .

مضاف اليه	مفعول اليه	مفعول به	مجرد
بنم	بكا	بنی	بن
سنك	سكا	سنی	سن
آنك	آكا	آنی	او
بزم	بزه	بزی	بز
سزك	سزه	سزی	سز
آنلرك	آنلره	آنلری	آنلر

٤٧ — مواد تحريريه

الفاظه‌ی رعايت اتمه‌لی معنابه‌ی ؟— اضافت ايله وصف تركيبی وتركيب وصفينك نه فرق واردر؟ عثمانليجه‌ده كلمه‌لرك صورت تركيبی نصلدر ؟

٤٨ — تمرين

آشاغيده‌كی كلمه‌لرك هانكيسی كلمات مترادفه ومشتركه‌دن ايسه بيان ايدك. وكلمات مشتركه‌نك قاچ معنابه كلدكلرينی يازك

چرخ — باش — كوز — بيتمك — ايچمك — آچق — قورمق — قاپلامق — طاقق .

٤٩ — شيوه

بوكلمه‌لرك معنالرينی آيری آيری جمله‌لرله ايضاح ايدك :

باش	كوز	سوز
آغر باشلی	آچيق كوز	آجی سوز
ديك باشلی	كوزی آچيق كيتمك	طاتلی سوز
	كوز كوز اولمق	قبالی سوز

(اخطار) شو حالدن دخی آ كلاشيله‌جغی اوزره ضمائر شخصيه ؛ مجرد ، يعنی : مبتدا وخبر اولدقلری كبی مضاف اليه ومفعول دخی اولورلر ؛ فقط « او » ضميری ؛ بر اداته متصل اولدقده مفتوح قيلنير . برده نون زياده ايديلير . بوحال؛ بكا ، سكا ، آ كا صورتلری كبی شيوهٔ لسانك ايجاب ايتديكی برتغيردن ماعدا برشی دكلدر . « بزم » لفظی دخی بوتغيره تابعدر .

١٩٦ — ضميرك يرينی طوتديغی اسمه : « مرجع » دينير . بوحالده : « بن » ضميرينك مرجعی ؛ متكلم ، « سن » ضميرينك مرجعی ؛ مخاطب ، « او » ضميرينك مرجعی ؛ غائبدر .

٥٠ — فائده

كلمات ، درت قسمه آيريلير : كلمات مترادفه ، كلمات متباينه ، كلمات مشتركه ، كلمات منفرده .

١ — كلمات مترادفه ، بر معنابه كلن كلمه‌لره دينير . « انسان ، بشر ، آدم » ، « ايشيق ، آيدينلق » . « رؤيت ، مشاهده » كبی .

٢ — كلمات متباينه ، هر بری بشقه معنابه كلن كلمه‌لردر « قلم ، كاغد ، كتاب » كبی .

٣ — كلمات مشتركه ، هر بری برقاچ معنابه دلالت ايدن كلمه‌لردر . « بوغاز » كبی كه انسانك بوغازينه ، ايكی دكزی بربرينه برلشديرن طار قسمه ، ايكی طاغ آره‌سنده‌كی كچيده‌ده دلالت ايدر .

٤ — كلمات منفرده ، يالكز برمعنابه دلالت ايدن كلمه‌لره دينير . « بوه شوه كلك ، كيتمك ، ديوار » كبی .

٥١ — تمرين

آشاغيده‌كی تركيب وصفيلی وصف تركيبلری آيرك :

بد اخلاق اولانلر ، هر يرده منفور اولورلر — طاتلی ديل ، ييلانی دليكندن چيقارير — آتشزده اولانلره آجينير — فرسوده دماغ اولانلر ، سوز اكلاماز — تأسيسات نافعه‌نك الك مهمی ، مكتبدر — طبايع بشريه‌ده فضيلت وسيئه ، ممزوجدر — انسان ، قيمت شناس اولماليدر — طبع سليم ، ذوق مستقيم ، انسان

٢٩٧ — « او » ضمیری ؛ هروقت بر مرجعه راجع اولماز . بعضاً مرجعسزده ایراد اولنور . اوزمان : « ضمیر مبهم » نامنی آلیر.

انسانیت اودرکه قدرنی بیلهسك

{ اخطار } ضمیر شخصی اولان « او » ایله اسم اشارت اولان « او » یی ؛ بربرینه قاریشدیرمامل .

ضمیر شخصی اولان « او » ؛ کندیسندن بحث اولونان برشخصی بیان ایدر . بوحالده هم فاعل اولور ، همده اکثریا فعل ایله مرافقتده بولونور .

« او کلدیمی ؟ — کلدی ! » ؛ « او سکا نه سویله‌دی ! » ؛ « آنك مالی سزك مالکزدن زیاده‌در » کبی .

— اسم اشارت اولان « او » ؛ مطلق بر اسمه اشارت ایدر :

اوخانه ؛ بوندن بیوکدر .

فعل ایله مرافقتده کلیرسه‌ده ینه اشارتی متضمن اولور :

« بوده یازاو اوده یازار » کبی

ایجون اك بیوك رهبادر — خوب آواز اولانلر ، دیکله‌نیر — مکتب . عالیدن شهادتنامه آلانلر ، اکمال تحصیل ایتمش اولورلر — دنیاده فضیلت دینلن طریق مستقیمه کیدنلر ، بختیار اولورلر — سینهٔ صاف ، سینه صاف اولانلرده بولنور — بدبخت اولانلر ، آغلارلر

٥٢ — تحلیل

تحلیل کلمه‌سی ، عربجه مصدردر .

تحلیل دیمك ، برشیئی پارچه پارچه آییرمق دیمکدر .

تحلیل ایکی دورلودر . بری : تحلیل صرفی ، دیکری : تحلیل نحوی . تحلیل صرفی ، بر عبارده‌ده بولونان کلمه‌لرك هانکی جنس کلمه‌لردن اولدیغنی و بوکلمه‌لرك هانکی موقعده قوللانیلدقلرینی کوسترمکدن عبارتدر .

اقسام ضمیر

١٩٨ — ضمیر ؛ بش قسمه آیریلیر :

١٩٩ — برنجیسی ؛ ضمائر شخصیه‌در ، که ذات کوستریر :

بن ، سن ، او ، بز ، سز ، آنلر .

٢٠٠ — « سز » ؛ بعضا مفرد مقامنده قوللانیلیر . بوده تعظیم ایچون مستعملدر :

« سز کلدیکز » « سز بیوردیکز » کبی .

٢٠١ — ایکنجیسی : ضمیر اضافیدر ، که مضافه کلیر . مضاف الیه راجع اولور .

٥٣ — تمرین

تحلیل نحوی ، بر عباره‌نك هانکی نوع جمله‌دن اولدیغنی و جمله‌نك فاعلی ، ومبتداسی هانکی کلمه‌لر اولدیغنی بیلدیریر .

مثلا : « الماس ، طاشلرك اك قیمتلیسیدر » جمله‌سنی تحلیل صرفی اوزره تحلیل ایده‌جك اولورسه‌ق شو وجه ایله‌در :

الماس ، اسم جنسدر ، چونکه الماس جنسندن اولان طاشلرك کافه‌سنه سویلنه‌بیلیر . مفرددر ، چونکه کندیسنده جمع معناسی یوقدر . مجرددر ، چونکه آخرنده علامت مفعولیتدن هیچ بری یوقدر » .

طاشلر : اسم جنسدر ، چونکه هرنوع طاشه دینیر . جمعدر ، چونکه آخرنده ادات جمع اولان « لر » واردر . مجرددر ، چونکه آخرنده ادات مفعولیت یوق .

اك : ادات مبالغه‌در .

قیمتلی : صفت قیاسیه‌در ، چونکه آخرنده ادات نسبت اولان « لی » اداتی واردر .

ضمیر اضافیلر :

مفرد غائبده	ی	آنڭ امری
مفرد مخاطبده	ڭ	سنڭ امرڭ
مفرد متکلمده	م	بنم امرم
جمع غائبده	ی	آنلرڭ امری
جمع مخاطبده	ڭز	سزڭ امرڭز
جمع متکلمده	مز	بزم امرمز

بونلردن «ڭز»، «یڭز» و «مز»، «یمز» صورتلرنده دخی استعمالی واقع و جائزدر .

طاشلرڭ قیمتلیسی: اضافت لامیه‌در، چونکه « قیمتلی » کلمه‌سنڭ طاشلره منسوب اولدیغنی کوستریور . «طاشلر» ، مضاف الیه‌در، «قیمتلی»، مضافدر . اکر بونی تحلیل نحوی اوزره تحلیل ایده‌جك اولورسه‌ق شویله دیر ایدك: الماس ، طاشلرڭ اڭ قیمتلیسیدر . جمله‌در ، چونکه ایچنده مبتدا و خبر واردر. جملهٔ اسمیه‌در، زیرا مبتدا ایله خبردن مرکبدر . الماس ، مبتدادر . طاشلرڭ اڭ «قیمتلیسی» : خبردر . « در» ایسه ادات خبردر .

٥٤ — متفرعات کلمه

اشاغیده‌کی کلمه‌لره تفرع ایدن نه قدر کلمه وار ایسه یازڭ :

باغچه — آغاج — دکز — طاغ — آطه — یور — چارو — یول — کاغد — ادب .

٥٥ — کلمات متضاده

آشاغیده‌کی کلمه‌لرڭ ضدلرینی بولڭ و آنلری برر جمله ایله ایراد ایدڭ:

عمی — آهنك — اطراد — ثبات — وفا — نجابت — سلامت — اصالت — ادراك — خیال — کذب — مظنونیت — بطائت .

« پدریمز » ، «اویمز» ، «برادریکز» ، «پدریکز» کبی لکن کلمه‌نڭ آخرنده حرف املا بولونمامق، شرطدر .

احوال اربعه

قلمی	قلمنی	قلمنه	قلمنڭ
قلمڭ	قلمڭی	قلمڭه	قلمڭڭ
قلم	قلممی	قلممه	قلممڭ
قلمڭز	قلمڭزی	قلمڭزه	قلمڭزڭ

۲۰۲ — ضمیر اضافیلر، اصلا جمع ایدیلمز، زیرا «آنلرڭ قلملری» دیر ایسه‌ك بو جمع، ضمیر اضافینڭ جمعیمیدر؟ بوقسه جمله‌سنڭ مشترك بر قلمیمیدر؟ بورالری آڭلاشیلماز .

بونڭ ایچون غائب صورتنده مضاف الیه جمع اولسه دخی ضمیر اضافی مفرد اولور، مثلا: آنلرڭ قلمی، آنلرڭ اوی دینیلیر، فقط راسم عربی، عربجه جمله‌لردن صوکره تکرار «لر» ایله جمعلنمه‌سی جائز دکلدر ، بونڭ ایچون غائب صورتنده اوکلمه‌یه الحاق اولنه‌جق ضمیر اضافینڭ «لر» ایله جمعلنمسی جائز اوله‌بیلیر ، مثلا : « شو باغلرڭ

٥٦ — تمرین

آشاغیده‌کی (او) لری بر برندن تفریق ایدڭ :

آ کا دائر نه بحث کچدیسه بڭا بیلدر — او حیوانڭ آیاغی آقصیور — آمدن نه آله‌بیلیرسڭز؟ — آنڭ یازدیغی مکتوب، بودکل، او — او آغاجی یوکسك بو آغاجی؟ — آنده موجود اولان پاره‌لرڭ حدی، حسابی یوقدر .

اطراف اربعه‌سی» دنیلدیگی گبی «شو باغلرك اطراف اربعه‌لری» دخی دنیله‌بیلیر ، که صورت اولاده «او باغلرك جمله‌سنك درت طرفی» وصورت ثانیه‌ده «هر باغك آیری آیری درت طرفی» دیمك اولور .

٢٠٣ ـ مضاف‌الیه چوق اولوبده بری متکلم ، دیگری مخاطب ویاغائب ایسه مضاف‌اولان کلمه‌یه؛ ضمیراضافینك متکلمی الحاق‌اولنور.
« سنك ، بنم پاره‌مز » . آنك ، بنم حالمز »
بونگله‌برابر «سنك ، بنم پاره‌م» ، آنك ، بنم‌حالم» دیمك‌ده‌جائزدر.

٢٠٤ ـ اگر مضاف الیهك بری: مخاطب ، دیگری: غائب ایسه ضمیر اضافینك مخاطبه مخصوص اولان ضمیری الحاق اولنور :

آنك ، سنك پاره‌کز کبی .

---

٥٧ — شیوه

(ضمائر شخصیه‌نك نثر ونظم داخلنده‌کی وضعیتی) :

عالمه تقسیم اولنسه بزده‌کی محنت یتر —

باقه یارب سواد دفترمه
آنی یاق آتشه بنم یرمه

اللهی‌سورسه‌ك بنی سویلتمه غمم وار — درد ایله اولمك حیات جاودانیدر بکا — بن اینانمازدم اینان دیرلردی کرچك ایمش — قورقوم اولدر سکا دوز خده‌ده بر ویرمزلر .

هجوم ایدنجه غم سکا
بنم کبی کورون آ کا
طورورمی قارشی باق بکا
ار اولمالی ار اولمالی

— ایسته‌مه‌ك بیك داستان سویلرسك ایرولرله سن
— کلمزادرم سن همان صاغ اول فدا جانلر سکا

٢٠٥ ـ ضمیر اضافیلرك لاحق اولدقلری کلمه‌لرك آخرنده حروف املادن بری بولونورسه غائبلرنده برده «س» زیاده ایدیلیر :

بابام،	باباك،	باباسی	
دایه‌م،	دایه‌ك،	دایه‌سی	
قاپوم،	قاپوك،	قاپوسی	کبی .

« افندی » کلمه‌سی :

افندم ، افندك ، افندیسی ، افندمز، افندیکز، افندیلری حالنده اولور .

٢٠٦ ـ بعضاً مضاف‌الیه اولان: متکلم، مخاطب، غائب‌ضمیرلری حذف اولنوب یالگز ضمیر اضافی ایله سویله‌نیر :

بنم پارەم	پاره‌می آلدی ویرمدی
سنك پارك	پاره‌کی آلدکمی ؟
آنك پاره‌سی	پاره‌سی غائب اولماز آ

مکر زمانه‌دن حذرك یوقمی سنك — بودر کهنه‌ده بزده دعایه محتاجز —

حاصلی ای شه اقلیم وفا
سکا جانمده فدا بنده فدا

— نه سلف آلدی بوشانی نه خلف
— سن قزاندك نه سعادت نه شرف

جهانك خالق سنسك الهی — بکا یار اولدی وار اولسون — قایق یه واروب سودلیجه‌ده سن بوآغزله — کوسدم سکا بن نافله یالوارمه باریشمام — نه قیرارسك ایکیده برده بنم خاطرمی — آلان سز کوکلی هم ویرمین سز — تکری حقیچون اویوت برلحظه ای افغان بنی — بن دیرم بایرام هفته‌سی اودبر منغال تخته‌سی — بن دیمك شیطان دیمك — بن شاهمی بوقدر سورم — سن‌مآغا بن آغا بو اینکی کیم صاغه — سن سن، بن بن — شمدنکرو افندم سن صاغ بز سلامت — سن قازان سن یه — سن کیدرکن بن کلیوردم — سو بنی سومیم سنی — سونك بن قولیم سومینك سلطانی — سزه فنا بکاایی —

٢٠٧ ـ بعضاً ده ضمیر اضافیلر حذف و ضمائر شخصیه ایله اکتفا ایدیلیر .

بزم پدرمز عالمدر . سزك اوكز بزم اودن بك یوكسكدر . کبی .

ـــ حال بوكه آخرنده حروف املا اولانلرده بو «یا» اکثریا حذف ایدیلیر . آخرنده حروف املا اولانلردن غائب صورتی :

کتابی ، کتابنك ، کتابنی ، کتابنه .

مخاطب صورتی :

کتابك ، کتابكك ، کتابكی ، کتابكه ،
کتابكز ، کتابكزك ، کتابكزی ، کتابكزه .

متکلم صورتی :

کتابم ، کتابمك ، کتابمی ، کتابمه .
کتابمز ، کتابمزك ، کتابمزی ، کتابمزه .

٥٨ ـــ شیوه

ضمائر اضافیه یه دائر جمل وفقرات .

دشمنكه غلبه ایدنجه بو غلبه نك شکرینی عفو ایله ایفا ایت ـــ

کچه مشدر اورادن آنلرك اجدادی بیله ـــ

ـــ ره یه گیدیورسك ؟

ـــ کوندردیكك یره !

ـــ بزم پدره سلام سویله !

ـــ جهنمه اوغرایه جق دکلم !

نه قیرارسك ایکیده برده نم خاطرمی
کوكلم ای طفل زیانکار اوبوتجاق دکل آ

ـــ کوكل عارف اولكه معرفت اولسون تجاهلك ـــ هرکسك عالمده بیك مافوق بیك مادونی وار ـــ سودیکم ایتدکلرك خاطرکدارمدر بتون انسانلرك هپسی تفرد داعیه سنده در ـــ

ـــ بعضاً مضاف الیه اولان ضمائر شخصیه ابقا اولنوب ضمائر اضافه حذف اولنور .

« نم اوم سنك قلمم بزم خانه » کبی .

سائر اسملر گبی بعض مبهماته دخی ضمیر اضافی لاحق اولور مثلا :

کندیسی ، کندیك ، کندیم ، کندمز

دیرز ، فقط مفرد متکلم ایله اکثریا مخاطبده حرف املا حذف اولنوب «کندم» ، «کندك» صورتنده یازیلیر .

جانی جانان دیله مش ویرمه مك اولماز ای دل
نه نزاع ایلیه لم اول نه سنکدر نه بنم .
مسکنمدن دور ایدوب غربتده سرکردان ایدن
قسمتمی ، طالعمی ، وقته جانا سنمیسك ؟

اوقنی آندی یابنی آصدی ـــ سرخوشك مکتوبی میخانه ده اوقونور ـــ سرگی دوشنکه دوستلکی دشمنکه آچه ـــ شیطانك دوستلغی دار آغاجنه قدردر ـــ قپو قپو الله قپوسی ـــ ای کوكل کشمکش عالم ایچون چکمه الم ـــ هپ سنکچوندر بتم دنیا جفاسن چکدیکم ـــ هپ چکدیکم کندی جزای عملمدر ـــ یوقسه طریق عشقده رغبت دونکاره ـــ پارهك قدرایش کورمامز ، افکارمز اقبال وطندر ـــ

٥٩ ـــ شیوه

(ضمائر نسبیه یه دائر جمل وفقرات) :

کچمش زمان اولورکه خیالی جهان دکر ـــ شاعرمی نه یم جاذبه واردر نکهمده ـــ اوقویوب یازمه لیسك شعر وادب بیلمه لیسك ـــ ای عاشق محنت زده بولدیغیچه بوکارسك ـــ

تنبیه — فارسی برکلمه ایچون عربی برکلمه‌یی وعربی برکلمه ایچون فارسی برکلمه‌یی تأنیث ایتمك جائز دگلدر :

جرهٔ سریعه ، حیات جاویدانیه ، محبت درویه ، بهرهٔ فنیه کبی .

«معلومات دیپلوماسیه» ، «امور پولتیقیه» ، «حوادث تلغرافیه» ، «فرضیات فبریقیه» ، «علائم الکتریقیه» کبی ترکیبلر دخی بوجمله‌یه داخلدر .

صفت ایله موصوف آراسنده مطابقتك شدت لزومی یوقدر : «حکمت الٓهیه» یرینه «حکمت الٓهی» ، «معرفت ربانیه» محلنه «معرفت ربانی» دخی دینیلیر ؛ لکن هرحالده مطابقتی ترك ایتمك‌ده جائز دگلدر .

اضافت فارسیه صورتنده اولمایه‌رق باشقه باشقه ایراد اولونان

فلك بكرسه كف نائلی به داماك
سنكله محكمهٔ كردكاره‌دك كیده‌رز

— ایی سویلرسه‌ك ایی ایشیدیرسك كوتو سویلرسه‌ك كوتو —
كورملم آینهٔ دوران نه‌صورت كوستره —

عثمانلیلرز شان آلیرز بز — نه سویلیورسه‌ك ، نه وقتده سویلیورسك دقت ایت

— بورجكی آزالتكه حر اوله‌رق یاشایه‌سك

نه دیم هپ بیلیرسك احوالم
بكا بندن یقین اولان الله !

— كیمك وار برلكده اشتباهی
جهانك خالق سنسك الٓهی

— نه دلفكارم اولسون نه دلفكار اوله‌لم .
— محتم ، عمرم ، حیات جاودانمسك سن .
— كوكل نه آه ایدرسك بوكا روزكار دیرلر
— امر ایله فندق قبوغنه كیرمم .

یاخود آراسنه ادوات والفاظ فارسیه کیرن صفت و موصوفلر بیننده مطابقت آرامق خطادر :

قونطوراتونك مدتی منقضیه اولدی ، حرکات نالایقه‌سنه مبنی مکتبدن طرد ایدلدی .

مثاللرنده « مدت منقضیه » ، « حرکات نالایقه » ترکیبلری خطالیدر . طوغریسی : « مدت منقضی اولدی » ، « حرکات نالایق » در .

٢١١ — اوچنجیسی : ضمیروصفیدر . ضمیروصفی «کی» لفظیدر . بو « کی » لفظی اسملرك آخرینه گله‌رك صفت معناسی ویریر . بو حالده مفرد اوله‌رق گلیر :

اوده‌کی ، قوناقده‌کی ، باغچه‌ده‌کی کبی .

٢١٢ — بعضاً مضاف الیه گلیر . بو حالده موصوفی محذوف صفتلر کبی اسمك مقامنه قائم اولور :

٦٠ — ترکیبات

بعض کلمه ، باشقه برکلمه ایله برلشه‌رك مجازی وحقیقی بر معنا کسب ایدر . مثلا : آچمق « قپامق » ضدی ایکن ، ال آچمق « دیلنمك » معناسنه گلیر . بوکبی مجازلری آکلامق « شیوه » دینلن مزیت لسانیه‌یی بیلمکله اولور .

آشاغیده‌کی «آچمق» کلمه‌سنك ترکیباتنی حل ایدك :

ال آچمق	چیغیر آچمق
کوز آچمق	مکتب آچمق
قپو آچمق	قلم آچمق
آغز آچمق	بحث آچمق
دفتر آچمق	یول آچمق
ایش آچمق	آدیمی آچمق

بنمکی، سنککی ، آنککی ، پدرککی ، قرداشککی ، گبی ،
که بو حالده آخرینه « لر » ده آله بیلیر :
بنمکیلر ، سنککیلر گبی .

بنمکی	بنمکنی	بنمکنه	بنمکنك
سنککی	سنککنی	سنککنه	سنککنك
آنککی	آنککنی	آنککنه	آنککنك
بزمکی	بزمکنی	بزمکنه	بزمکنك
سزککی	سزککنی	سزککنه	سزککنك
آنلرککی	آنلرککنی	آنلرککنه	آنلرککنك

شو تفصیلاتدن آکلاشیله جغی اوزره مضاف، مفعول به ومفعول الیه دخی اولور . گوروله جگی اوزره آخرینه نون گلیور .

۲۱۳ ــ دردنجیسی ضمیر نسبیدر .
ضمیر نسبیلر شونلردر :

مفرد	متکلمده	م
»	مخاطبده	ك
»	غائبده	.
جمع	متکلمده	ز ، ر
»	مخاطبده	کز
»	غائبده	.

٦١ ــ کلمات متضاده

آشاغیده کی کلمه لرك ضدلری نه در ؟
حیوان اهلی ــ نبات مائیه ــ آچیق قاپی ــ قاپالی قوطی ــ آجی بیبر ــ طوزلو صو ــ گنج آدم ــ دیشی قویون .

جمل اسمیه صوکرینه گلیر . آخرلرینه ادات ربط گلمز . یالکز غائبلرنده « در » ، « درلر » گلیر .

صرف تاریخی : اولدن جمع مخاطب کافسز اوله رق قوللانیلیردی . مثلا : « کاتبسکز » دییه جك یرده : « کاتبسز » دینیردی .

۲۱٤ ــ اگر ضمیر نسبیلر آخرینه گلدکلری کلمه نك صوکنده « ا » ، « و » ، « ه » ، « ی » حرفلرندن بری وارایسه مفرد وجمع متکلمده بر « ی » دها زیاده قیلنیر :
خواجه یم ، خواجه یز گبی .

ــ ضمائر نسبیه صیغ افعالدن : ماضیء نقلی، حال ، فعل التزامی، استقبال ، مضارع صیغه لرینك آخرینه گلیر :

ماضیء نقلی صورتی :
گچمشم، گچمشسك، گچمش، گچمشز، گچمشسکز، گچمشلر
حال صورتی :
گچیورم، گچیورسك، گچیور ، گچیورز، گچیورسکز، گچیورلر
التزامی :
گچه لیم، گچه لیسك، گچه لی، گچه لیز، گچه لیسکز، گچه لیلر
استقبال صورتی :
گچه جگم، گچه جکسك، گچه جك، گچه جگز، گچه جکسکز، گچه جکلر
مضارع :
گچرم، گچرسك، گچر، گچرسکز، گچرز، گچرلر.

٦٤ ــ تمرین

ضمیر وصفیه دائر جمل وفقرات ــ (شیوه)

اوده کی پازار چارشویه اویمادی ــ کندی گوزنده کی صرتکی گورمزده ایلك گوزنده کی چوپی گورور ــ وبر الکده کنی ایلاله صکره اورباشکی یرله ــ طاغده کی کلیر باغده کی قوغار ــ

بشنجیسی : ضمیر فعلیلردر .

٢١٥ — ضمائر فعلیه یالکز ماضیٔ شهودی صیغه‌سنك آخرینه گلن ضمیرلردر ، که آنلرده شونلردر :

مفرد متکلم	م	گلدم
» مخاطب	ڭ	گلدڭ
» غائب	ی	گلدی
جمع متکلم	ك، ق	گلدك، قالدق
» مخاطب	ڭز	گلدیڭز

٦٠ — شیوه

ضمائر فعلیه‌یه دائر جمل وفقرات

— قناعت ملکن آنجق فننه‌دن آسوده کوردم بن

— آنکچون یره شمدی خاطر احبابدن کچدم

— آفت‌جان دیدیلر غمزهٔ جلادك انجون

— قبله حقیچون بکی رکعبه بنیاد ایلدك

— تن بی مجال ، دردك ایله جان جریحه‌دار

ایندم تباعد ایلیه‌رك گریه زارزار

— نه‌گوزل واقعه‌در باق‌که آچوب جان کوزنی

خواب‌غفلتده کچن عمرمی رؤیا کوردم .

— آجیدم شمدی سکا واه کوکل واه کوکل

— عجب عاشقمی اولدم کیزلی کیزلی آه‌واردلده .

— یاقدك‌ای آتشزن آرام یانغش کوکلی

توهوس قیلدك شوکندندن اوصانغش کوکلی

— هم اوقودق ، هم اوقوتدق ، هم اونوتدق

ضمائر فارسیه وعربیه

٢١٦ — ضمائر فارسیه لسان عثمانیده مستعمل دکلدر. یالکز قدمای شعرا وادبا «من» معناسنه اولان «من» کلمه‌سنی آره‌ده صره‌ده استعمال ایدرلردی. بو استعمالی الکزیاده ترویج ایدنلر فارسی شیوه‌سنده تقلید ایدنلردر .

— ضمائر عربیه‌دن مفرد غائب اولان « هو » وصور سائره‌سی مستعملدر .

— بعضاً : « هو هوسنه » دینیر ، که عینی عیننه دیمکدر .

— «هو» کلمه‌سی برکلمه‌یه متصل اولدقده «واو»ی حذف ایدیله‌رك «ه» صورتنده قالیر. فقط اکثر مواقعده مضموم اوقونور: «بعده»، « قدس سره » ، « رحمه‌الله » گبی .

— اوسط طرفنده کسره، یاخود « یا » حرفی بولونورایسه کسره ایله اوقونور .

« بعینه » ، « بطبقه » ، « بتمامه » ، گبی .

٢١٧ — «ه» ضمیرینك مفرد مؤنثی «ها»، ایکیسنك ده تثنیه‌سی «هما» وجمع مذکرلری «هم» لفظلریدر. جمع مؤنثی اولان «هن» دخی قوللانیلیر.

— مفرد مؤنث هاسی الفه متصل اولدیغندن دائما فتح ایله اوقونوراما « هما » و« هم » ضمیرلرنده‌کی هالرك حرکه‌لری: « ه » ضمیرینك

٦٤ — اسئله

یازی ایله جواب ویریله‌جك .

عائله نه‌در ؟ — جمعیت نه‌در ؟ — ازدحام نه‌در؟ — اردو نه‌در؟ — سوری نه‌در ؟

حركه‌سی كبی ماقبلنه تابع اولور . مثلا : « قدس سرها »، «رحمهماالله»، « قدس سرهم » « رحمهم‌الله » كبی جمعلرنده ضم ایله اوقونور .

لكن « رحمةالله‌علیهما » ، « رحمةالله‌علیهم » عباره‌لرنده كسره ایله اوقونور .

ضمائر مذكوره لسان عثمانیده بعضاً « الی » حرفنه منضم وایما اولونمش معناسنه «موما»، اشارت اولونمش معناسنه « مشار » كلمه‌لرینه ملحق اوله‌رق « سالف‌الذكر »معناسنه قوللانیلیر . مثلا:« میرموماالیه»، « صدرین مشارالیها » ، « وزرای‌مشارالیهم » ، « سلطان مشارالیها »، « سلاطین مشارالیهما » دنیلیر .

استطراد — افندی لفظی بومقامده : مفرد ، تثنیه وجمع‌مقامنده قوللانیلیر . ذكری سبق ایدن افندی برایسه : « افندیٔ‌مومی‌الیه »، ایكی ایسه : « افندیٔ‌مومی‌الیها » ، زیاده ایسه : « افندی مومی‌الیهم » دنیلیر .

«میر»، « پاشا » لفظلری دخی بو قبیلدن اولوب « میرمومی‌الیه »، « میرمومی‌الیهما » ، « میرمومی‌الیهم » ، « پاشای مشارالیه » ، «پاشای مشارالیهما » ، « پاشای مشارالیهم » دینیلیر .

٦٥ — كلمات مترادفه

آشاغیده‌كی كلمه‌لری بری برندن آییرمالی :

كومه ، بیغین كبی .

رؤیت ـ ایشیق ـ مشاهده ـ فرح ـ سرور ـ نشاط ـ آیدینلق ـ ضیا ـ تهدید ـ تخویف .

۲۱۸ ـ « مصدر » زمان ، یاخود برذاته عائد اولمایه‌رق ذهنده برمعنا حاصل ایدن كلمه‌در .

« گلمك » ، « قالق » ، « یورومك » ، « اوطورمق » كبی .

۲۱۹ ـ تركجه‌ده مصدرلر ایكی دورلودر :

بری: « مصدرخفیف »، كه آخری:« مك »ایله‌در.« سومك » « گولمك » ، « گلمك » كبی .

دیگری : « مصدرثقیل »، كه آخری: « مق » ایله‌در. «قالمق»، « یورولمق » كبی .

۲۲۰ ـ آخری « مك » ویا « مق » لی اولان مصدرلره : « مصدر اصلی » دبنیر، كه برزمانه دلالت اتمدیگی كبی برذاته نسبتی دخی ملاحظه اولونمایه‌رق مجرد ذهنده متصوراولان برمعنای فعلیدن

٦٦ — جمل متضاده

آشاغیده‌كی كلمه‌لرك ضدلرینی یازك :

ظفر وغلبه قوهٔ معنویهٔ عساكری اعلا ایدر ـ دیگرلرك سعادت حالنه ممنون اولمالی‌یز ـ طمعكارك ثروتی هركون آرتار ـ افراط سفیهانه اشتها صحتی اخلال ایدر .

٦٧ — مواد تحریریه

تونون ایچمیكز .

احمد هنوز اون بش یاشنده اولان برادرینك تونون ایچمكه باشلادیغنی طویمش ، آكا ترك اتمه‌سنی معرف اوله‌رق صحت، اضاعهٔ زمان، پاره‌لك اوزرینه بر مكتوب یازییور .

عبارتدر . بوحالده مضاف‌اليهی وجمعلری يوقدر؛ فقط سائر اسملر كبی مبتدا وخبر اولور . مثلا : مكتبه دوام ايتمك لازمدر؛ اك ايی صنعت گوزل يازی يازمقدر .

بوندن ماعدا : مفعول‌به ، مفعول‌اليه ، مفعول‌فيه ومفعول‌عنه‌ده اولور :

گلمكی ،	گلمكه ،	گلمكده ،	گلمكدن
قالمغی ،	قالمغه ،	قالمقده ،	قالمقدن .

صرف تاريخی . — اولّلری مصدر اصلی‌يه نون ساكنه الحاق ايدبله‌رك تعليل معناسی افاده ايدبليردی . «سومگن» ، «يازمغن» كبی ، كه «سوديكی ايچون» ، «يازديغی ايچون» ديمكدر .

— بعضاً مصادر اصليه‌يه «لك» ، ياخود «لق» كتيريله‌رك مصدر تأكيدی يا پيليردی . «بيومكلك» ، «گوروتمكلك» ، «شيارمقلق» كبی .

— بعضاً كاف وقاف حذف ايدبلوب برينه هاء رسميه كتيريليردی . بوكا «مصدر تخفيفی» دينير . «شيارمه» ، «گيتمه» ، «طاريله» كبی .

— تأكيدی وتخفيفی مصدرلر دخی جمعلنمز ؛ فقط مجرد ، مفعول‌به ، اليه ، عنه ، اولدقلری كبی مضاف اليه دخی اولورلر . مثلا : «انسانك بيهوده يرده طولاشمقلغی عبثدر . چالشمامقلغك فائده‌سی يوقدر» دينير . مصادر تخفيفيه بوبابده دها زياده قوللانيلير . مثلا : «بوش گزمه‌نك ، طولاشمه‌نك فائده‌سی يوقدر» كبی .

۶۸ — كلمات مترادفه

آشاغيده‌كی كلمه‌لری تعريف ايدك :

قباحت ـ جنحه ـ جنايت ـ

— مصادر تخفيفيه بويله بر اداته متصل اولدقده اكثريا «های رسميه»سی حذف اولونه‌رق «گزمه‌سی» ، «طولاشمه‌سی» ، «گزمه‌نك» ، «طولاشمه‌نك» صورتنده يازيلير .

«بو قاعده‌يه ، — دها ايی‌سی — بو نظريه‌يه رعايت ايدلمه‌مليدر .

صرف تاريخی . قدمای كتابك بعضيلری مخاطب ومتكلمك مفردلرنده : «های رسميه»لرينی الفه تبديل ايدرلردی ؛ مثلا : «كسمه‌ك» ، «قيرمه‌ك» لفظلرينی «كسماك» ، «قيرماك» صورتنده يازارلردی . املای جديد اقتضاسنجه مصادر تخفيفيه‌نك ثقيللرنده آخرلرينه ضمير اضافی گلديكنده های رسميه الفه تبديل اولونور . مثال : «بنم اوقومام ، يازمام يوقدر .» ، «سنك اوقوماك ، يازماكوواردر .» ، «اونك اوقوماسی ، يازماسی يوقدر .»

برده «لی» اداتی علاوه‌سيله فعل وجوبی صيغه‌سی ياپيلدقده‌بونه حال يوبله‌در : يعنی : مصادر تخفيفيه‌نك های رسميه‌سی الفه قلب اولونه‌رق : «آلمالی» ، «قالمالی» ، «يازمالی» صورتلرنده يازيله‌بيلير .

۶۹ — كلمات متضاده

آشاغيده‌كی كلمه‌لرك ضدلرينی يازك :

مدح ـ اولوم ـ اشارت ـ دنائت ـ ظلمت ـ محاربه ـ صحت ـ تصرف ـ اصغريت ـ ثروت ـ فضيلت ـ صباوت ـ حسنات ـ فرح ـ ضعف .

۷۰ — تعريف

حكايه ـ خانه ـ بويون باغی ـ فس ـ الديون ـ قونديره ـ دوگمه ـ ايگنه ـ يوكسوك ـ اوتو نه‌در بونلری تعريف ايدك .

اوللری بونلرڭ های‌رسمیه‌سی الفه قلب ایدله‌دکدن‌باشقه حذف اولونه‌رق: « آلمی »، « قالملی »، « یارملی »طرزنده یازیلیردی. املای عتیق طرفدارانی حالا های‌رسمیه‌نڭ حذفیله یازمقده دوام ایتمکده درلر.

ــ ضمیر بحثنده بیان ایدلدیگی اوزره غائب صورتنده اولان ضمائر اضافیه جمع اولونماز، اما مصدرلرڭ جمعی اولمادیغندن مصدر تأکیدی وتخفیفی‌به لاحق اولان ضمیر اضافی‌ٔغائبڭ« لر » ایله جمعلنمسی‌جائزاولور. مثلا:« آنلرڭ گزمکلری »، « گزمه‌لری»دینیر.

ــ بعضاًمصدر تأکیدینڭ منفیسنده‌قاف‌وکاف زایه قلب‌اولونه‌رق نفس‌الامرده اولمایان فعلی اظهار ایتمك معناسی افاده ایدیلیر. مثلا: «گورمه‌مزلك ایدر »، « ایشـیتمه‌مزلگی گلدی »، « طانیمامازلق ایدییور » دینیر.

٢٢١ ــ بعض‌صفاتڭ آخرینه «لك» یاخود « لق » گتیریله‌رك برمعنای مصدری یاپیلیر، که بونلر اسم‌مصدر قبیلندن اولور.

اینجه‌لك، سادەلك، آغیرلق، قبالق، نازکلك گبی.

(اخطار) ــ «لق»، «لك» اداتلرینڭ‌اصلاً مصدر اولان‌کلمه‌لره الحاقی جائز دگلدر. مثلا: « شفا »، « خیانت »، « قباحت »کلمه‌لری عربجه مصدراولدقلرندن بونلرڭ: «شفالق»، «خیانتلك»، «قباحتلك» دیه یردها اسم‌مصدر حالنه قونولماسی قاعده‌یه منافیدر.

٧١ ــ مواد تحریریه

ایلك بهارده بر باغچه‌نڭ کسب ایتدیکی احوالی تعریف وتوصیف ایدك. حریقزدکان ایچون طوپلانمایی مقرر اولان اعانه حقنده برذاته مکتوب یازك.

٢٢٢ ــ لکن ترکجه‌ده بولونان اسماءمصدریه آغیزدن‌ایشیدیله مصدرلردر.

یاردیم، سوگی، سوینچ، اوصانچ، طویوم، دوگوم، صایغی، طوینو گبی.

٢٢٣ ــ برمصدرده ایکی طرف واردر. بری: « مادۀاصلیه » دیگری: « ادات مصدریت » در. مثلا: « قالمق » مصدرنده «قال» مادۀ اصلیه، و « مق » ادات مصدریتدر.

٢٢٤ ــ برمصدردن ادات مصدریت قالدیریلوب آنڭ یرینه‌بر « ش »علاوه اولونورسه‌اویله مصدرلره: « حاصل مصدر » دینیر،که معنای مصدرینڭ حاصلی اولان حالت خارجیه‌یه دلالت ایلر.

لکن شینڭ اولی ساکن ایسه اسره اوله‌رق‌حرکه‌لنیر: بوحرکه اوست طرفده‌کی حرفڭ حرکه‌سنه تابعدر.

آلش، قالش گبی.

(بونظریه دخی بوگون بتون‌بتون نظراهمیتدن ساقط اولمشدر. کلمه‌یی اوقوتمق ایچون حرفڭ ماقبلنده‌کی حرکه‌یه مراجعتدن ایسه لسان عثمانیده حرکه بوقدر دینلدیگی جهتله حروف املادن اولوب اسره خدمتنی گورن « ی »‌یه مراجعت اولادر. بناءًعلیه: «آلیش»، « قالیش » یازمالیدر.)

ــ اگر ماقبلنڭ حرکه‌سی اوستون‌ویااسرهایسه ویره‌جگمزحرکه ینه اسره اولور. بواسره یرینه « ی » یازلمق اولادر.

باریشیش، قایش، یاریش قاپیش گبی.

اگر ماقبلی اوترو ایسه، اوترو ایله اوقـونور. بو اوترو یرینه « و » یازلمق جائزدر.

گوروش، دوگوش، سوروش گبی.

ـ اگر شینڭ اولی متحرك ایسه « ر » « ی » زیاده قیلنیر. حركه‌سی اوستون ویا اسره ایسه اسره ، اوترو ایسه اوترو اوقونور:

ایسته‌یش، ده‌ییش، طارایش، قورویش، اوقویش، گبی [*]

ـ مصادر مجهوله‌دن دخی حاصل مصدر گلیر. كسیلیش، قیریلیش گبی.

ـ حاصل مصدرلر سائر اسملر گبی «لر» ایله جمعله‌نیر. گلیشلر، گیدیشلر گبی.

مضاف ، مضاف‌الیه ، مفعول‌به ، مفعول‌الیه دخی اولورلر ؛ فقط مصدر تأكیدی وتخفیفی گبی معلومی فاعله ومجهولی مفعوله مضاف اولور . « احمدڭ اوقویشی ، یازینڭ اوقونشی » گبی .

٢٢٥ ـ بعضاً « ش » یرینه « م » گلیر، كه حاصل مصدرڭ مجهولی مقامنه قائم اولور :

آلم، صانم، كسم، قیرم گبی .

(بونلرده دخی حرف اولڭ حركه‌سندن زیاده حروف املایه رعایت ایتمك لازمه‌دندر) .

بوصیغهٔ میمیه بعضاً « مره »، یعنی : « كره » معناسنی مشعر اولور واولنه اسم‌عدد گتیریله‌رك اكثریا معنای مصدرینڭ متعلقنه اسم اولور . مثلا : « براچیم‌صو » ، « ایكی دیلم اتمك » گبی .

استطراد ـ فارسینڭ اسماء مصدریه‌سی دخی لسان عثمانیده استعمال اولونور ؛ لكن آنلر سماعیدر . نازونیاز ، خرام ، رفتار گبی

ـ لسان عربیده مصدر ، حاصل مصدر ، اسم مصدر صیغه‌لری

[*] مادهٔ اصلیه‌سنڭ آخری : « ت » اولان مصدرلرده : « ت » « د » منقلب اولور : « اوقودیش » ، « قورودیش » ، « اوكره‌دیش » گبی.

ایله ، معلوم ومجهوللری هپ بردر . بونلر لسانمزده اكثریا اسم مصدر مقامنده قوللانیلیر: « افاده ایتمك » « لطف ایله‌مك »، « تلطیف قیلمق»، « احسان بیورمق » گبی . بعضاً حاصل مصدر مقامنده استعمال اولنور : « افندینڭ شو افاده‌سی پك خوش » مثالنده‌كی افاده گبی .

[فائده ـ عربینڭ ثلاثی مجردلری یعنی اوچ حرفلی مصدرلری اكثریا « اولمق » ایله برابر گلمز . قتل ایتمك دینیر . قتل اولمق دیمز . بالكز اولمق مصدرینڭ بردها مجهولی اولان اولونمق ایله گلیر . قتل اولونمق گبی .

[فائده] عربینڭ اسم فاعل واسم مفعوللرندن‌ده مصادر مرسه یاپیلیر : مقتول اولمق ، قاتل اولمق گبی .

ـ بعضاً اصل مصدر مقامنده قوللانیلیر : « شو منظره‌یی تصویر مشكلدر » گبی .

ـ عربی مصدرلر قاعدهٔ فارسیه اوزره بعضاً فاعللرینه مضاف اولور : « عون باری » گبی . بعضاً مفعوللرینه مضاف اولور: « افادهٔ حال » ، « ازالهٔ كدر » گبی .

٢٢٦ ـ بعض مصدرلرڭ مادهٔ اصلیه‌سندن ادات مصدریت حذف

٧٢ ـ تمرین

آشاغیده‌كی مصدرلری حاصل مصدر حالنه قویگالی :

یوزلامق ـ صاتمق ـ یوتمك ـ طاتمق ـ آرامق ـ ویرمك ـ اوطورمق ـ طورمق ـ صورمق ـ اكلنمك ـ یوروتمك ـ دویرمك ـ آصمق ـ چالق ـ اوفورمك ـ صولمق .

ایدیلەکدن صوکره « تی » علاوه ایدیلەکدە برنوع اسم مصدر حاصل اولور .

قارارمق: «قارارتی»، آغارمق: « آغارتی »، بولاعق : «بولاتی»، گزنمك: « گزینتی » گبی .

۲۲۷ ــ بعضاً مصدرلرك ادات مصدرتی قالدیریلیر ورە « تی » لفظی علاوه اولنەرق مبالغه افاده اولنور :

آقق: « آقینتی » ، صیقمق: « صیقینتی »، اورمك: «اوزوتی» گبی .

۲۲۸ ــ بوصیغه بعضاً فعلك متعلق اولان شیئك اسمی اولور . « چینتی » ، صـبرینتی » ، « سـوپرتی » گبی . بیـورلدی دخی بوقبیلدندر ؛ فقط « لدی » ایله گلمشدر .

مصادر مرکبه

۲۲۹ ــ بوآنەقدر بحث ایتدیکمز مصدرلر ، بسیطایدی ؛ لسانمزده مصادرمرکبه دخیواردرکه ، درت دورلو یاپیلیر :

برنجیسی : اسملرك آخرینه بره « ل » علاوه ایتدکدن صوکره ادات

۷٤ ــ تمرین

آشاغیدەکی مصدرلری بولالی :

ـ ضلالته صاپیش؛ انسانیتدن چیقمقله بردر.
فوت فرصت، امانة اوقات؛
کندنی اولدیریشدر قات قات

ـ بردر اوغلنه : « اوغلم ! چالیش ؛ زیرا چالیشمق انسانك غداسیدر . چالیشمامق انسانی آچ براقیر » یولنده نصیحتویرمش ایدی. ـ انسانك نەاولدیغی آلیش ویریشندن، گلوب گیدیشندن ، سویلەیشندن، معاملەسندن، آ کلاشیلیر. ـ آنك طاتلی طاتلی گولوشی، بکا فرح ویریوردی. ـ بر چوجوغك گولوشی، اویناییشی انسانه فرح ویریر .

مصدر گتیریلیر . ثقیل ایسه بولام ، «لا» ، خفیف ایسه « له » هیئتنده یازیلیر .

شکر: شکرلەمك، طوز: طوزلامق گبی .

۲۳۰ ــ صفتلرك آخرینه « لا » ، « له » و «لش » ، « لاش » علاوەسی وادات مصدر الحاقی ایلەده مرکب مصدر یاپیلیر :

آغیر: آغیرلاشمق، زنگین: زنگینلشمك، قولای؛ قولایلامق زوگورد: زوگوردلەمك گبی .

ایکنجیسی :

۲۳۰ ــ صفات سماعیەنك آخرینه خفیفلرده « لی » وثقیللرده « لان » ، یاخود « لت » ، « لش » و « لاش » علاوه وادات مصدر الحاق اولنەرق نشکیل ایدیلیر :

گوزل: گوزللنمك، گوزللتمك، طاتلی: طاتلیلاتمق، طاتلیلاتمق ، قوبو : قوبولاتمق، قوبولاتمق، ایی: اییلشمك، قولای: قولایلاشمق گبی .

اوچنجیسی :

۲۳۱ ــ ادات مصدر برینه بر « ه » علاوه و « بیلمك » مصدری الحاق اولنەرق نشکیل اولونور بوگا : « فعل اقتداری » دینیر .

یاپمق: یاپەبیلمك، صاتمق: صاتەبیلمك گبی .

۲۳۲ ــ اگرمادهٔ اصلیەنك آخرنده حروف املادن بری وار ایسه بر « ی » دها زیادهایدیلیر :

آرامق : آرایەبیلمك، اوقومق : اوقویەبیلمك، آجیمق : آجییەبیلمك، دەنەمك : دەنەیەبیلمك گبی .

۲۳۳ ــ بومصدرلرك منفیلرنده باشقه برحال واردر. بالقاعده : « آرایەبیلمەمك » دینەجك ایکن ؛ « آرایەمامق » دینیر . «دەنەیەمەمك»، « آجیەمامق » ، « بیلەمەمك » ده بونلردندر .

دردنجیسی :

٢٣٤ — ادات مصدر برینه بر « ی » علاوه‌سو « ویرمك » مصدری الحاق اولونه‌رق تشکیل ایدیلیر .

گلمك : گلیویرمك ، آلمق : آلیویرمك ، قاچمق : قاچی ویرمك ، یازمق : یازیویرمك گبی .

٢٣٥ — اگر مادهٔ اصلیه‌نك آخرنده حروف املادن بری وار ایسه بر « ی » زیاده ایدیلیر .

آرامق : آرایی‌ویرمك ، دوشه‌مك : دوشه‌یی‌ویرمك ، اوقومق : اوقویی‌ویرمك ، اسنه‌مك : اسنه‌یی‌ویرمك گبی .

٢٣٦ — بویله مصدرلرده « مصادر تعجیلیه » دینیر . بونلرده « تعجیله ابتدیرمك » معناسی واردر .

٢٣٧ — مصدرلردن برطاقم صفتلر حاصل اولور ، که بونلره « فرع فعل » دینیلیر .

بوصفتلرك برنجیسی :

٢٣٨ — اسم فاعل واسم مفعولدر ، که بونلر مصدرك معناسیله

٧٤ — تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان مصدرلری گوسترمه‌لی :

تحصیل علم ایتمك ، چالیشمق هر انسانه وظیفه‌در – یازی یازمق ایچون ایی املا بیلمك لازمدر – « مکتبه گیتمك » دیمك انسانیتی اوگرنمکه هوسكار اولمق دیمکدر – سادهٔ کتابك الڭ برنجی مزیتیدر – صاغلق الڭ برنجی جوهردر – هر شیئه قاریشمق صایغیسزلقدن منبعثدر – طوغمق ایله اولمك بربرینك ضدیدر – درسه‌زی اوگرنمکه ، خواجه‌مزڭ سوزینی دیکلمکه غیرت ایده‌لم – فنالق ایتمیدر ؟ ایلك فنامیدر ؟ – زوز كلك ، گوموزه‌لك فنا خویدر – چوق اویومق ایی دگلدر .

صفتلانیر : اسم فاعل ، معلوم برمصدردن ، اسم مفعول مجهول برمصدردن تشکیل اولونور .

مجهول اولمایان مصدرلردن اسم مفعول گلمز . ایکیسی‌ده سائر صفتلر گبی « لر » ایله جمعله‌نیر .

٢٣٩ — برمصدردن اسم فاعل تشکیل ایتمك ایچون اگرمصدر « مك » لی ایسه « مك » قالدیریلوب بر « ن » علاوه اولونور . وماقبلی فتحه ایله اوقونور :

البته گیدن گلن جهانه . بیلنلر بیلمه‌ینلرله مساویمیدر ؟ مثللرنده‌کی گلن ، بیلن ، بیلمه‌ین کلمه‌لری گبی .

(اخطار) — « ایتمك » ، « گیتمك » ، « ایشیتمك » مصدرلرینك اسم فاعللری ، « ایدن » ، « گیدن » ، « ایشیدن » گلیر . یعنی : مادهٔ اصلیه‌نك آخرنده‌کی « ت » داله منقلب اولور .

لکن « یتمك » ، « اوتمك » ، « سورتمك » گبی مصدرلر بویله دگلدر . آنلرك اسم فاعللری « یتن » ، « اوتن » ، « سورتن » گلیر .

٢٤٠ — اگر مصدر « مق » لی ایسه « مق » قالدیریلوب برینه « ان » گتیریلیر :

قالمق : قالان ، چالمق : چالان ، آلمق : آلان گبی .

٢٤١ — مصدر گرك « مق » لی اولسون ، گرك « مك » لی اولسون مادهٔ اصلیه‌نك آخرنده حروف املادن بری وار ایسه « مق » لیلرده « یان » ، « مك » لیلرده « ین » علاوه اولونور :

اویومق : اویویان ، یورومك : یوروین ، ایصمارلامق : ایصمارلایان ، چیگنه‌مك : چیگنه‌ین گبی .

٢٤٢ — برمصدردن اسم مفعول تشکیل ایتمك ایچون قاعده

بنه بویله‌در. یالکز مصدر مجهول اولمالی.

چکیلمك : چکیلن ، آرانمق : آرانان ، اوقونمق : اوقونان، یازیلق ؛ یازیلان گبی

٢٤٣ — بعضاً « مك » و « مق » قالد یرلدقدن صوکره « جی » گتیریله‌رك اسم‌فاعل یاپیلیر . اگر ماقبلی ساکن ایسه بر « ی » وحروف املادن بری وارایسه بر « ی » دها زیاده ایدیلیر : بوصیغه فاعلك برفعلی بر نوع کار وصنعت اتخاذ ایلدیکنه دلالت ایلر .

سیلمك : سیلیجی بیله‌مك : بیله‌یجی ، اوقومق : اوقویجی گبی .

٢٤٤ — اسم مفعولك دخی باشقه بر صیغه‌سی واردر . بونك ایچون « مك » و « مق » قالد یرلدقدن صوکره بر « مش » علاوه اولونور . اوقومق: اوقومش کیدیلمك: کیدیلمش سیلینمك: سیلینمش

٢٤٥ — « یازمه » ، « باصمه » گبی کله‌لر دخی اسم‌مفعول قبیلندندر . مثلا : « یازمه کتاب » ، « باصمه کتاب » گبی ؛ لکن بوبابده مطرد قاعده یوقدر . بونلر سماعیدر .

ایکنجیسی :

٢٤٦ — مبالغهٔ اسم‌فاعلدر ، که « مك » لی مصدرلرده مادهٔ اصلیه‌یه « کن » و « مق » لی مصـدرلرده « غان » علاوه اولونه‌رق یاپیلیر .

ایتیشمك : ایتیشگن ، چکیشمك : چکیشگن ، ایصیرمق : ایصیرغان ، اوتانمق : اوتانغان گبی .

٧٥ — تمرین

مادهٔ اصلیه ایله ادات مصدر بتلری آییرك :

قالق ـ آلیقویق ـ پیشـیرمك ـ دوشمك ـ قاچق ـ بیراقق ـ اوقومق

٢٤٧ — اگر مادهٔ اصلیه‌نك آخرنده « ت » ، یاخود « ش » وارایسه « غان » یرینه « قان » گلیر :

چالیشمق: چالیشقان ، صیریتمق: صیریتقان، آلیشمق: آلیشقان گبی.

٢٤٨ — (مستثنالر) — «بیلمك» مصدرندن «بیلگیچ»، «بوزمك» مصدرندن « بوزگیچ » ، « طالمق » مصدرندن « طالغیچ » گلیر .

« اوتامق » دن دخی هم « اوتانغان » ، هم « اوتانغاچ » گلیر .

اوچنجیسی :

٢٤٩ — صفت‌مشبهه‌در ، که ایکی صنفدر :

صنف اول : ادات مصدرك میمی حذف اولونه‌رق یاپیلیر :

تیتره‌مك : تیترهك ، بونامق : بوناق ، چورومك : چوروك ، اورکمك : اورکك ، بورومك : بوروك گبی .

— بوصنف سماعیدر . هرماده‌دن گلمز گلنلرده صفت معناسنده مطرد دگلدر . برده مادهٔ اصلیه‌نك آخرنده حروف املادن بری بولونمازسه ماقبلی فتحهٔ ثقیله ایله اوقونانلره « ات » کسرهٔ ثقیله ایله اوقونانلره « یق » ، کسرهٔ خفیفه ایله اوقونانلره « یك » ، ضمهٔ ثقیله ایله اولانلره « وق » ، خفیفلره « وك » علاوه‌سیله اولور . مثال :

باتاق ، قاچاق ، قوراق ، قیرىق ، چیقىق ، بیقیق ، قاریشیق ، بیتیشیك ، ایلیشیك ، کسیك ، بوزوق ، بوروشوق ، صوغوق ، سوکوك ، بوکوك ، دوکوك .

٧٦ — مواد تحریریه

چالیشمق : هانگی شیلره چالیشمق ایستر؟ ـ چالیشمامق نه‌یه بکزر؟ ـ چالیشان ایله چالیشمایانی بر مثال ایله گوسترك .

صنف ثانی : مادهٔ اصلیه خفیف حرکه‌لی ایسه « گین » ویا « گون »، آغیر حرکه‌لی ایسه « غین » ویا « غون » علاوه اولونور :

یشگین، طالغین، طولغون، صولغون، سورگون، دوشگون گبی .

٢٥٠ — اگر مادهٔ اصلیه‌نڭ آخرنده « ت » یاخود « ش » وارایسه « غین » ویا « غون » « قین ویا « قون » حالنده الحاق اولونور :

چاتقین، یاتقین، شاشقین، آشقین، طاشقین، طونغون، جوشغون گبی .

٢٥١ — ادات مصدرڭ یرینه خفیف حرکه‌لی اولانلرده « گو » ، « گی » آغیر حرکه‌لی اولانلرده « غی » ، « غو » ، « قی » گتیریله‌رك اسم آلت صیغه‌سی یاپیلیر ؛ لکن مطرد دگلدر . استعمالی ده اندردر .

سورگو، سوزگو، باصقی، بورغو، چالغی، آصقی گبی .

ـ اشبو اسم آلت صیغه‌سی اکثریا مفعولڭ معنای مصدری ایله موصوف اولان برنوعنه اسم اولور .

سرگی، آصقی، چیزگی، یایغی گبی .

ـ بعضاً فاعلڭ برحال و کیفیتنه اسم اولور .

سوگی، طویغو، صایغی گبی .

(اسم آلت صیغه‌سی اساساً ترکجه‌ده یوقدر . علمای صرفمز بونی عربجه‌یه تقلیداً ایجاد ایتمشلردر) .

٧٧ — تمرین

اوقونان قواعدڭ جمله‌سنی بوجمله‌لرده گوسترمه‌لی و « تحلیل » دینیلن وظیفه‌یی ده برابر ایفا ایتمه‌لی :

عصرمزده معارف هر ملتڭ حیاتیدر . خلقڭ اکمال تحصیلنه صرف اولونمق ایچون مالندن دگل ، جوهر جانندن بیله بدل آلنسه چوق گورلمز فقط هرکس کندی وطنڭ احتیاجاتنی البته سائرلرندن دها اعلا بیلیر . انسانیت برشخصدر ، که روحی ادبدر . دنیایی جنت ، انسانلری ملك ظن ایده‌جك قدر ساده‌دل اولمایه‌لم . آثار بشریه‌ده سوزدن پایدار برگذار یوقدر . معرکه‌لر امور دولیه‌جه بر بیوك میدان عبرتدر .

فعل

٢٥٢ — گچمش ، یاخود شیمدیکی ویا گله‌جك زمانده واقع اولان برایشی ویا برحالی ، یاخود برکیفیتی بیان ایدن کلمه‌یه « فعل » دینیر .

مثلا : « یازیسنی یازمش ، اویویور ؛ قاله‌جق . » دیدیکمزده : « یازمش » گچمش زمانده اولان برایشی ، « اویویور » شیمدیکی زمانده اولان برحالی ، « قاله‌جق » گله‌جك زمانده اولاجق بر کیفیتی آڭلاتدقلری جهتله « فعل » دیرلر .

٢٥٣ — هرفعلڭ برفاعلی واردر .

فعلڭ بیان ایتدیکی ایشی یاپانه « فاعل » دیرلر مثلا « گلدم » کلمه‌سنده فاعل متکلمدر . « بالق یوزر » جمله‌سنده « بالق » کلمه‌سی « یوزر » فعلنڭ فاعلیدر ؛ چونکه یوزمك فعلنی اجرا ایدن ، بالقدر .

بوندن آڭلاشیلیور ، که فعل زمانه دلالت ایتدیگی گبی برده : « اولان » ، « اولمش » ویا « اوله‌جق » ایشی فاعله عطف واسناد ایتمکه خدمت ایدییور .

٢٥٤ — برفعلڭ فاعلنی بولمق ایچون « کیم » و « نه » لفظلری قوللانیلیر : « بالق یوزر » مثالنده :

کیم یوزر ؟ دیه سؤال ایدیلیرسه « بالق یوزر » دیه جواب ویریلیر ، که بالق : « فاعل » در .

« چیچك آچدی » مثالنده دخی :

نه آچدی ؟ دیه سؤال ایدیلیرسه ، « چیچك » دیه جواب ویریلیر ، که چیچك : « فاعل » در :

٢٥٥ — فعللرده اوچ شخص واردر :

متکلم ، مخاطب ، غائب . مثلا :

گلدم : متکلم ، گلدك : مخاطب ، گلدی : غائب

٢٥٦ — فعللر یا مفرد اولور ، یا جمع :

گلدم ، گلدك ، گلدی «مفرد» در .

گلدك ، گلدیکز ، گلدیلر «جمع» در .

بو حالده برنجی شخصه «مفرد متکلم» ، ایکنجی شخصه «مفرد مخاطب» ، اوچنجی شخصه «مفرد غائب» دینلدیکی گبی بونلرك جمعلرنده دخی برنجی ، ایکنجی ، اوچنجی شخصلره «جمع متکلم» «جمع مخاطب» ، «جمع غائب» دینیلیر .

(**انظار**) مفرد فعللر دائما برشخص ویا برشی ایچون و جمعلرك دخی برقاچ شخص ویا حیوان ایچون ایراد ایدیله‌جکی معلومدر ؛ لکن بعض کره جمعلر مفرد مقامنده قوللانیلیر . مثلا :

پاشا حضرتلری بوکون تشریف ایتدیلر ؛ کندیلری بویله سویله‌دیلر . گبی .

لکن بو بابده گوزه‌دیله‌جك برجهت واردر ، که اوده هر وقت بو جمعلرك استعمال ایدیله‌مه‌مسیدر . مثلا : «پاشا گلدیلر» ؛ «کندی بویله سویله‌دیلر» دینیله‌مز .

بو بابده برقاعده اوله‌رق اوزره شونی سویله‌یه‌لم ، که :

اگر مفرد اوله‌رق کلمه‌سی لازم گلن فعلدن اول ، «حضرتلری» گبی عن اصل جمع اوله‌رق مستعمل اولان کلمه‌لر گلمش ایسه اووقت جمع ایدیله‌لیدر :

محمد (علیه السلام) حضرتلری مکه‌ده دنیایه گلمشلردر .

والده‌لری اوحضرتی ، «حلیمه» نامنده برسود آنه‌یه ویردیلر گبی .

— بیوك ذوات حقنده جمع استعمالی مطرددر .

الحاصل بو بابده «شیوه» دنیلن حس فاصله تبعیت لازمدر .

٢٥٧ — فعللرده باشلیجه اوچ زمان واردر :

ماضی ، حال ، استقبال .

٢٥٨ — ماضی کچمش زمان دیمکدر . بوزمان ، غیرمحدوددر . مثلا : «اوراده یاتمش ، قالمش» گبی ، که استمراری بیان ایدر . قالقدی ، گیتدی گبی ، که برآنده اولان شیئی افاده ایدر .

٢٥٩ — متکلم ماضی‌یی بالقاعده ایکی دورلو استعمال ایده‌بیلیر . اگر گوزیله گوردیگی ، یاخود گورمه‌یوب‌ده گوزی ایله گورمشجه‌سنه بیلدیگی برشیئی افاده ایتمك ایسترسه بوکا «ماضیٔ شهودی» دینیر .

«احمد افندی بوکون گلدی ، نمله گوروشدی» ویا «سلطان محمد استانبولی ٥٢ گونده ضبط ایتدی» گبی ، که برنجیسنده : گوزیله گوردیگی ، دیگرنده : گوزیله گورمشجه‌سنه بیلدیگی برشیئی افاده ایتمش اولیور .

٣٦٠ — اگر یالکز ایشیتدیگی برشیئی افاده ایدرسه آکا «ماضیٔ نقلی» دینیر .

«احمد افندی بوکون گلمش نی آرامش» ویا : «سلطان محمد آناوودلغی ده ضبط ایتمش» گبی ، که هرایکیسنده‌ده گوزیله گورمه‌یوب یالکز ایشیتدیگنی افاده ایدییور دیمکدر .

٣٦١ — ماضیٔ شهودی بعضاً ماضیٔ نقلی برنده قوللانیلیر : «پیغمبرك وفاتندن صوکره حضرت ابوبکر خلیفه اولدی» . برگون دیبوژه‌نه «تره‌لیسك؟» دیدیلر . «دنیالی یم» دیدی . مثاللرنده اولدیغی گبی .

بوطرز اکثریا تاریخی شیلر نقلنده مستعملدر .

٣٦٢ — بعضاً ماضیٔ نقلیده ماضیٔ شهودی یرنده قوللانیلیر . بوحالده یا « تعجب » ویا « حکایه » قصداولونور .

تعجبه مثال :

نه دیرسك ؟ احمد افندی گلمه‌مش‌می ؟

حکایه‌یه مثال :

سن بکا باقه . بن دنیالری گزمشم گبی .

٣٦٣ — حال ، شیمدیکی زمان دیمکدر .

« احمد افندی یازی یازییور » گبی .

٣٦٤ — حال صیغه‌لری علی‌العموم اوچ معنی افاده ایدر .

برنجی معنی : « استمرار » در . مثلا :

حسین نه‌یاپیور ؟ — یازی یازییور . سن نه‌یاپیورسك ؟ — اوقویورم گبی .

ایکنجی معنی : اعتیاد افاده ایدر . مثلا :

احمد افندی توتون ایچییورمی ؟ — اوت ایچییور . بوندن ماعدا افیونده چکییور . برگوروداق اولدیمی ؟ قاچییور . آرقه‌سنه بیله باقمایور گبی .

اوچنجی معنی : « مطلقیت » بیان ایدر . مثلا :

قاپی چالینییور . بن گیدییورم . خبرك اولسون بوانمگی بیودم گبی .

٣٦٥ — مضارع صیغه‌سی‌ده بعضاً حال معناسی‌ویریر ؛ لکن بو صیغه‌نك ویردیگی معنی قسماً حالی متضمن اولور . هم‌ده مطلقیت بیان ایدر .

احمد افندی حالا توتون ایچر گبی .

٣٦٦ — استقبال گله‌جك زمان دیمکدر .

« هرکس اوله‌جك » ، « جهان برگون بیته‌جك » گبی .

٣٦٧ — مضارع صیغه‌سنك شدت تعلق بوصیغه‌یه‌در .

« احمد افندی ؟ گلیرمیسـك ؟ » ، « گلیرم » گبی ، كه بوحالده استقبال ایچون مطلقیت واردر :

« شیمدی اوه گیدر درسه چالیشیرم » ویا « البت برگون گوروشورز » یاخود « سنی شیمدی ازه‌رم » گبی .

اصل استقبال صیغه‌سی ایسه هروقت مطلقیت بیان ایتمز

احمد افندی‌یه سویله‌یه‌جکم ، سنی گوره‌جکم گبی .

فعللر معنی جهتیله ایکی قسمه آیریلیر : لازم ، متعدی .

٣٦٨ — فاعلك فعلی آخره تجاوز ایلرسه اوفعل « متعدی » در مثلا : « کسمك ، اورمق » گبی ، كه « کاغدی کسدم » ، « قاپی‌یه اوردم » دیدیگمزده بوفعللرك کسیلن ویاخود اورولان شیلر اوزرینه تأثیری واردر : بونك ایچون : « متعدی » در .

٣٦٩ — فاعلك فعلی آخره تجاوز ایلمزسه : « لازم » در . مثلا : « اویومق » ، « قاچمق » گبی ، كه « بوگیجه اویودم » ، « نصلسه قاچدم » دیدیگمزده بوفعللرك باشقه‌لری اوزرینه تأثیری یوقدر . بوجهتله : « لازم » در .

٣٧٠ — برفعل لازمی متعدی ایتمك ایچون اگر آخرنده « ا » ، « و » ، « ه » ، « ی » حرفلرندن بری وارسه بر « ت » زیاده قیلینیر :

آتلامق : آتلاتمق ، اسنه‌مك : اسنتمك ، آجیمق : آجیتمق ، قورومق : قوروتمق گبی .

٣٧١ — اگر آخری ساکن ایسه بر « دیر » زیاده قیلینیر .

گزمك ، گزدیرمك ، طورمق : طوردیرمق گبی .

جوهر کلمه‌یه ادات تعدیه اولان تاء ساکنه ، یاخود « دیر » الحاق

ایدلدیگی زمان کله لازم ایسه برمفعوله متعدی اولور :

اویناmق : اویناتمق   گولك : گولدیرمك گبی .

اگر کلمه اصلا برمفعوله متعدی ایسه بعد الالحاق ایکی مفعوله متعدی اولور . « اوقومق » اوقوتمق گبی .

اگر ایکی مفعوله متعدی ایسه فعلك اجراسنده برواسطه بولوندیغنی اشعار ایدر . « گوندرمك » ، « گوندرتمك » گبی ، که برمحله بوللامق معناسنی وواسطهٔ ارسالی بیلدیرر .

ـ بو حالده تعدیه قاعده‌سنی برنظام مخصوص آلتنه آلمق ایجاب ایدییور . بونك ایچون آتیده‌کی اوچ قاعده‌یه اتباع ضروریدر ؛

١ ـ اگر جوهر کلمه برهجادن عبارت ایسه بر « دیر » الحاق اولونور دیمك : « دیدیرمك » گبی

٣ ـ برهجادن زیاده اولنجه حرف آخری متحرك ایسه برتاء ساكنه الحاق اولونور :

ایسته‌مك : ایسته‌تمك ، آجیمق : آجیتمق گبی .

٣ ـ حرف اخیری « را » ، یاخود « لام » اولانلرده « تا » گتیریلیر .

اوطورمق : اوطورتمق ، طارلمق : طاریلتمق گبی .

بعض مستثنا

١ ـ آقق ، صایمق ، صارقمق ، قورقمق کلمه‌لرینك متعدیلری : آقیتمق ، صاییتمق ، صارقیتمق ، قورقوتمق ؛

٢ ـ قالقمق کلمه‌سنك : « قالدیرمق » گلیر .

امك کلمه‌سندن : « امدیرمك » ، « امزیرمك » صورتلریله گلیر .

٣ ـ ایچمك ، اوچمق ، آرتمق ، آشمق ، اوشمك ، باتمق ، بیتمك ،

یتشمك ، چیقمق ، دوشمك ، شاشمق ، طاشمق ، طوغمق ، طویمق ، قویمق ، گچمك ، گوچمك ، مصدرلرینك متعدیلرنده « دیر » لفظنك دالی قالدیریله‌رق و او کلمه‌نك نوعنه گوره بر « ی » ویا « و » گتیریله‌رك « ایچیرمك » « اوچورمق » ، « آشیرمق » ، « اوشورمك » ، « شاشیرمق » ، « طاشیرمق » ، « طوغورمق » ، « طویورمق » ، « قویارمق » ، « قاچیرمق » ، « گچیرمك » ، « گوچورمك » دینیلیر .

آزمق ، چوکمك ، صیزمق مصدرلرینك متعدیلری « دیر » ایله گلدیگی گبی شاذ اوله‌رق :

« آزیتمق » ، « چوکرمك » ، « صیزدیرمق » ده گلیر .

گورمك کلمه‌سی : « ایش گورمك » ، تعبیرنده اولدیغی گبی تسویهٔ مصلحت معناسنی مفید اولورسه علی الاصول « گوردیرمك » صورتیله گلیر . گوز ایله گورمك معناسنی مفید اولورسه « گوسترمك » صورتنده گلیر .

٢٧٢ ـ افعال لازمه مفعول به آلماز ؛ لکن مفعول الیه آلیر

پوسته خانه‌یه گیتدم گبی .

٢٧٣ ـ لکن « اسنه‌مك » ، « آقصیرمق » ، « اوکسورمك » ، « اویومق » گبی فاعلك حال وهیئتنی مفید اولان فعللر نه مفعول به آلیر ، نه مفعول الیه . متعدیلرك بعضلری یالکز مفعول به آلیر .

پوسته خانه‌یی گوردم ، آتی بولدم گبی .

٢٧٤ ـ بعضیلری ایکی مفعول آلیر .

بومکتوبی آغا ویر ، بونی برم یدره گوتور گبی .

بعض افعال لازمه

اسمایه الحاق اولوندیغی زمان برنوع متعدی صیغه‌سی حصوله گتیرن لام مفتوحه مثالرنده رمان اولان کلمته الحاق اولندقده دخول و وصول معناسنی متضمن برفعل لازم حصوله گتیریر . مثلا : « گیجه » ، « صباح » کلمه‌لرینه داخل اولنجه : « گیجه‌له‌مك » ، « صباحلامق » اولور ، که گیجه‌یه ، صباحه

داخل و واصل اولمق دیمکدر .

ـ بوندن ماعدا اصلاً لفظ اولوب اصواتدن معدود اولان شیلره لاحق اولورسه ینه فعل لازم حصوله گلیر :

اوف : اوفلهمك ، چاغ : چاغلامق گبی .

ـ بعضاً لام مفتوحه تشبیه معناسنی مفید اولور . آتلامق گبی،که « آت گبی صیچرامق » دیمکدر .

ـ سین دخی بعضاً تشبیهی متضمن اولور . « گولومسهمك » ، « آغسامق »، « چیسهمك » کلمهلرنده اولدیغی گبی .

ـ بعضاً سینك اولنه برمیم گتیریلهرك « عد » ایلهمك معناسنه متعدی اولور . « آزیمسهمق » ، « گولومسهمك » گبی :

ـ افعال عربیهنك « استفعال » صیغهسی بعضاً بو مقامده قوللانیلیر : استصغار . « کوچك گورمك » ، استثقال « ثقیل گورمك » ، استخفاف « خفیف گورمك » گبی .

ـ « ر » اصواته الحاق اولوندقده استمراری متضمن بر فعل لازم حصوله گلیر .

اوف : اوفورمك گبی .

بعضاً اسم وصفتلردن بعضیسنه لاحق اولهرق تدریج واستمرار معناسی ویرر .

کمیك : گمیرمك ، قابا : قابارمق گبی .

ـ « سمیز » و« بللی » کلمهلرندن بالترخیم « سمیرمك »، « بلیرمك » گلیر .

آقدن	آغارمق
صاریدن	صارارمق
قیرمزیدن	قیزارمق گلیر .

ـ صفتلره لام ساکن الحاق اولوندقده صیرورت معناسنی مفید افعال لازمه تشکیل ایدیلیر .

آز : آزالمق: چوق: چوغالمق: طار: طارالمق، اگری: اگریلمك گبی .

ـ اگر صفتك آخرنده کاف ویا قاف بولونورسه ترخیم ایدیلیر .

فقط بوصیغه سماعیدر .

کوچوك : کوچولمك اوفاق : اوفالمق گبی .

٢٧٦ — فعللر معاجهتیله برده مثبت ومنفی اولور .

٢٧٧ — کندنده اداتنفی بولونمایوب برحال وکیفیتك طوغریدن طوغرییه وقوعنی بیلدیرن فعللر مثبتدر :

گلدی، گیتدی، اوطوردی، قاچدی گبی .

٢٧٨ — مثبتك عکسی معنانی ویرن ، یعنی : برحال وکیفیتك واقع اولمادیغنی بیلدیرمك اوزره کندیلرنده اداتنفی بولونان فعللر منفیدر :

گلمهمك، گیتمهمك، گلمهدی، گیتمهدی گبی .

٢٧٩ — برمصدری نفی یاپمق ایچون خفیف ایسه اداتمصدردن اول بر« مه » ، ثقیل ایسه بر « ما » کتیریلیر :

گیتمهمك، قالمامق گبی .

٢٨٠ ـ فعل متعدیلر یا معلومدر، یا مجهولدر .

ـ اگر فعلك فاعلی معلوم ایسه ، معلومدر . « کاغدی کسدم » دیدیگمزده فعلك فاعلی اولان « بن » بللیدر .

٢٨١ ـ اگر فعلك فاعلی بللی دکل ایسه مجهولدر . کاغدکسلدی دیدیکمزده کسمك فعلنك فاعلی بوراده معلوم دکلدر .

« کاغد کسیلدی » مثالنده کاغد: « مفعول »در ؛ لکن اداتمفعولیتی محذوفدر ؛ چونکه فعل معلوم ایدیلیرسه « کاغدی کسدم » اولور .

ایشته بویله افعال مجهولهده مفعوللره : « نائب فاعل » دینیر

٢٨٢ ـ برفعل معلومی ، مجهول قیلمق ایچون ادات مصدردن اول بر ل گتیریلیر وماقبلی حرکهلهنیر .

كسمك : كسلمك ، دیزمك : دیزلمك گبی .
كسمك : كسلمك ، دیزمك : دیزلمك گبی .

فقط حركه‌دن زیاده حروف املایه رعایت موجب سهولت اولدیغندن « كسمك : كسیلمك » ، « دیزمك : دیزیلمك » یازیلماسی دها اولادر. احوال سائره‌ده دخی بو قاعده جاریدر .

٢٨٣ ـ اگر « ل » ، یاخود « ا ، و ، ه ، ی » حرفلرندن بری وار ایسه بر « ن » گتیریلیر .

بیلمك : بیلینمك ، ایسته‌مك : ایستنمك ، آرامق : آرانمق ، قورومق ، قوروتنق ، گیمك : گیینمك گبی .

٢٨٤ ـ مفغوالیهی اولان افعال لازمه‌دن‌ده مجهول گلیر :

گیتمه‌مك ، گیدیلمك گبی .

٢٨٥ ـ « اسنه‌مك » ، « اویومق » گبی مفعول الیه آلمیان فعللردن مجهول گلمز .

٢٨٦ ـ « اریمك » گبی ادات مصدردن اول « تاء تعدیه » اولان مصدرلرك مجهوللرنده « ت » « د » ه منقلب اولور :

اریتمك : اریدلمك ، آرامق : آرادیلق ، قبارتمق : قباردیلق ،
اوقومق : اودیلق گبی .
ایشتمك : ایشیدیلمك ، اونوتمق : اونودیلق : آوونمق : آوودیلق ،
گیتمك : گیدیلمك ، گوتمك : گودیلمك . بو مصدرلرده بویله اولور .
« اتمك » مصدری « ایله‌مك » معناسنه ایسه « ادیلمك » ، « قاقمق » معناسنه ایسه « اتیلمك » اولور .

لكن بو قاریكی قاعده جوهر كلمه‌ده « تا » اولان مصدرلر حقنده جاری دگلدر :

آتمق : آتیلمق ، صاتمق : صاتیلمق ، قاتمق : قاتیلمق گبی .

ـ ماده‌ٔ اصلیه‌نك آخری متحرك اولورسه مطاوعت ایله مجهول صورتلری لفظاً متحد اولور . بونلرك بربرندن تفریقی آنجق قرینه‌یه باغلیدر . مثلا : آرامق مصدری : « اونه‌یی بری‌یی آرامق » معناسنه ایسه مطاوعت ، بشقه‌بریسی طرفندن برشیء تحری ایدیلمك معناسنه ایسه « مجهول » در . سویمك ، بیامق مصدرلری دخی نفسه معطوف اولونجه مطاوعت اولماز ، مجهولدر .

بوندن ماعدا « لام » ایله مستعمل اولان مطاوعت صیغه‌سی دخی لفظاً مجهوله بكزر . « دیكیلمك » گبی ، كه اگر « آیاق اوزره دیكیلمك » معناسنه اولورسه مطاوعت و آغاج دیكیلمك گبی محلده مستعمل ایسه مجهولدر .

ـ بعضاً « لام مفتوح » ایله « نون ساكنه » بر اسمه الحاق اولونوب ادات مطاوعت اولور . « اولنمك » ، « كدرلنمك » ، « خوبلانمق » گبی

ـ بعضاً صفتلره لاحق اولور . « خسته‌لنمك » گبی .

ـ بعضاً لام ایله نون یرینه تكلف و تشبه معناسنی افاده ایدن بر (ش) گتیریلیر. شاعرلشمك ، كاتیلشمك فرنكلشمك گبی ، كه شاعرلكه ، كاتبلكه فرنلكه تقلید ایتمك دیمكدر .

٢٨٧ ـ بر مصدردن طوقوز فعلی چیقارمق ایچون اولا : ادات مصدردن اولان « مك » ویا « مق » چیقاریلالی . باقی قالان ماده‌ٔ اصلیه « امر حاضر » صیغه‌سنك مفردیدر :

مثلا : سومك مصدرندن ادات مصدریت قالدیریلدقده « سو » قالیر ، كه بو امر حاضرك مفردیدر .

٢٨٨ ـ بو حالده آخرینه بر « ك ، و ، ا ، ه ، ی »

حرفلرندن بری بولونانلرده بر « لك » علاوه اولونورسه جمع اولور :
مثلا ؛ « سو ، سولك » ، « آرا ، آرالك » كبی

	مفرد	جمع		مفرد	جمع
كلمك :	كل	كلك	آرامق :	آرا	آرالك
قالمق :	قال	قالك	ایستهمك :	ایسته	ایستهلك

تعظیم ایچون اكثریا « لك »دن صوكره بر « ز » زیاده قیلنیر : « كلكز » ، « قالكز » كبی .

۲۸۹ ـ امر حاضر صیغهسی بر آدمه امر ایچون قوللانیلیر .
كل ، حسین كیت ، درسه چالیش كبی .
امر حاضره بر « میم نافیه » الحاق ایدیلیرسه نهی حاضر اولور .
سومه ، سومهیك كبی .

۲۹۰ ـ امر حاضرك آخرینه بر « سون » ، « سین » علاوه اولونورسه امر غائب اولور : « كلسین » ، « قالسین » ، « كورسون » كبی . آخرینه « لر » علاوه اولونورسه جمع یاپیلیر :
كلسینلر ، قالسینلر ، كورسونلر كبی .

	مفرد	جمع
قالمق:	قالسین	قالسینلر .
كلمك،	كلسین	كلسینلر .

۲۹۱ ـ امر غائب صیغهسی متكلم و مخاطبك غیری اولهرق حقنده سیویلهنن بر آدمه امر ایچون قوللانیلیر .
حسین كلسین، دزسنه چالیشسین، آنلرده كیتسینلر، قاچسینلر كبی .
ـ امر غائبده خفیفلرده « مه » ثقیللرده « ما » الحاق ایدیلیرسه نهی غائب اولور .
كلمهسین، قالماسین كبی .

۲۹۲ ـ امر حاضرك آخرینه ساكن ایسه بر « ه » و « أ، و ، ه ، ی » حرفلرندن بری اولانلره بر « یه » علاوه اولونورسه فعل التزامی صیغهسنك مفرد غائبی چیقار .
سوه ، اوقویه ، آرایه كبی

۹۲۳ ـ آخرینه ضمائر نسبیه علاوه ایدیلیرسه دیكر صیغهلری تشكیل اولونور .

مفرد	متكلم	سوهیم	قالهیم
	مخاطب	سوهسك	قالهسك
	غائب	سوه	قاله
جمع	متكلم	سوهلم	قالهلم
	مخاطب	سوهسكز	قالهسكز
	غائب	سوهلر	قالهلر

۲۹٤ ـ بر ایشك یاپیلماسی متكلمك مطلوبی اولدیغی بیان ایدیلك ایستهنیلیرسه بو صیغه ایله افاده ایدیلیر .
(اخطار) ـ « ایتمك » ، « كیتمك » ، « ایشیتمك » فعللرندن : « ایدهیم » ، « كیدهیم » ، « ایشیدهیم » كلیر .

فعل التزامینك مفرد غائبی نادراً صفت مقامنده قوللانیلیر :
صاپه بول كبی .
ـ فقط اكثرینه دعا مقامنده سویلهنیر .
الله موفق ایلیه ، خیرلی ایشلر كوره كبی .
ـ فعل التزامی مفرد غائبی آخرینه «سی» علاوه ایدلدكده بر نوع صفت حاصل اولور، كه فعلك لازم الاجرا اولدیغی مبیندر :
ویرهسیه ، كلهسیه ، باتهسیه كبی .
ـ بعضاً دخی بو صورت بددعا مقامنده ایراد اولونور .

کور اوله‌سی ، آدی باته‌سی گبی .

فقط بونده تمنی موجوددر .

— فعل التزامینك مفرد غائبی آخرینه « رك » ویاخود « رق » گتیریله‌رك دیگر بر صفت دها تشکیل ایدیلیر، که بوکا «حال ترکیبی» دینیر . بو ترکیب، فاعلك فعلی ایشلرکن بولوندیغی حالی بیان ایدر .

گوله‌رك گلدی ، سوینه‌رك گیتدی گبی .

— بعضاً تکرار اولونه‌رق « رك » یاخود « رق » قالدیریلیر :

«دوشه قالقه»، « باته چیقا »، گبی، که «دوشه‌رك»، «قالقه‌رق» ، « باته‌رق » ، « چیقه‌رق » دیمکدر .

۲۹۵ — امر حاضرك آخرینه مصدر خفیف ایسه بر «مه‌لی» وثقیل ایسه « مالی » علاوه اولونورسه « فعل وجوبی »نك مفرد غائبی اولور . بعده ضمائر نسبیه زیاده ایدیله‌رك بوفعلك صیغه‌لری تشکیل اولونور .

مفرد	متکلم	سومه‌لی‌یم
«	مخاطب	سومه‌لیسك
«	غائب	سومه‌لی
جمع	متکلم	سومه‌لی‌یز
«	مخاطب	سومه‌لیسکز
«	غائب	سومه‌لیلر
مفرد	متکلم	قالمالی‌یم
«	مخاطب	قالمالیسك
«	غائب	قالمالی
جمع	متکلم	قالمالی‌یز
«	مخاطب	قالمالیسکز
«	غائب	قالمالیلر

۲۹۶ — بر ایشی ایشله‌مك ایچون فاعلنه لزوم گوستریلك لازم گلیرسه بو صیغه ایله افادهٔ مرام اولور .

(اضطرار) — امرلر فعل وجوبی ، التزامیلر، استقبال ایچون قوللانیلیر .

۲۹۷ — امر حاضرك صوکنه بر « دی » علاوه اولونورسه ماضیٔ شهودینك مفرد غائبی اولور . بعده ضمیر فعلیلر زیاده ایدیله‌رك بروجه آتی صیغه‌سی تشکیل اولونور :

		خفیف	ثقیل
مفرد	متکلم :	سودیم	قالدیم
«	مخاطب :	سودیك	قالدیك
«	غائب :	سودی	قالدی
جمع	متکلم :	سودیك	قالدیق
«	مخاطب :	سودیکز	قالدیکز
«	غائب :	سودیلر	قالدیلر

اکثریا سودم ، سودك ، قالدم ، قالدك ، سودك ، قالدق ، یازیلیر .

— ماضیٔ شهودینك جمع متکلم صیغه‌سیٔ بعضا اسم فاعل یا اسم مفعول معناسنده دخی استعمال اولونور . «آنی گورمه‌دك آدم قالمادی» «یاپمادق ایش براقمادق»، که «گورمه‌ین»، «یاپیلمایان» دیمکدر .

۲۹۸ — ماضیٔ شهودی صیغه‌سی متکلمك گچمش زمانده گوزیله گوردیگی شیئی افاده ایدر .

۲۹۹ — امر حاضرك آخرینه بر «مش» علاوه اولونورسه ماضیٔ

نقلینك مفرد غائبی حاصل اولور. بعده ضمیر نسبیلر زیاده ایدیلەرك بروجه آتی صیغەسی تشکیل اولونور .

مفرد	متکلم	سومشم
«	مخاطب	سومشسك
«	غائب	سومش
جمع	متکلم	سومشز
«	مخاطب	سومشسکز
«	غائب	سومشلر

٣٠٠ ــ ماضیٔ نقلی صیغەسی، متکلمك گچمش زمانده اولان ایشی ایشیتمکله بیلدیگنی افاده ایچون قوللانیلیر.

ماضیٔ نقلینك مفرد غائبی، بعضاً صفت مقامندەده قوللانیلیر. «گچمش زمان» ، «اولمش ایش» گبی .

٣٠١ ــ فعل التزامینك مفرد غائبی آخرینه بر «یور» علاوه اولونورسه حالك مفرد غائبی حاصل اولور. بعده ضمیر نسبیلر علاوه اولونەرق صیغەسی تشکیل اولونور

سویورم	سویورز
سویورسك	سویورسکز
سویور	سویورلر

بو صیغەیی :

سوییورم	سوییورز
سوییورسك	سوییورسکز
سوییور	سوییورلر

صورتنده یازارلر .

٣٠٢ ــ حال صیغەسی، شمدیکی زمانده اولان بر ایشی بیان

اتمك ایچون قوللانیلیر .

٣٠٣ ــ فعل التزامینك مفرد غائبی آخرینه بر «جك» زیادەجق علاوه اولونورسه استقبال صیغەسنك مفرد غائبی حاصل اولور. بعده ضمیر نسبیلر زیاده ایدیلەرك صیغەسی تشکیل اولونور .

سوەجگم	قالەجغم
سوەجکسك	قالەجقسك
سوەجك	قالەجق
سوەجگز	قالەجغز
سوەجکسکز	قالەجقسکز
سوەجکلر	قالەجقلر

٣٠٤ ــ استقبال صیغەسی، بر ایشك گلەجك زمانده اولەجغنی بیان اتمك ایچون قوللانیلیر

ــ مستقبلك مفرد غائبی صورتی، بعضاً صفت مقامنده قوللانیلیر . «گلەجك زمان»، «گلەجك سنه» گبی.

٣٠٥ ــ امر حاضرك نهایتنه بر « ر » علاوه اولونورسه مضارعك مفرد غائبی حاصل اولور. بعده ضمیر نسبیلر زیادەایدیلەرك صیغەسی تشکیل اولونور :

اوقورم، اوقورسك ، اوقور، اوقورز، اوقورسکز ، اوقورلر .

٣٠٦ ــ آخری متحرك اولان مضارعلر بو یله تصریف اولونور؛ لکن آخری ساکنلرده حرکەلنیر بو حرکه ایسه بك مختلفدر . شویله که :

١) ایکی هجالی مصدرلرده اوستون گلیر: سور ، یازار ، ازرم ، گزرز گبی .

«بولمق» دن، بولور، «گورمك» دن، گورر، «ويرمك» دن، ويرير، «آلمق» دن، آلير، «بيلمك» دن، بيلير، «صانمق» دن، صانير، «قالمق» دن، قالير، «چالمق» دن، چالار، «گلمك» دن، گلير، «ايتمك» دن، ايدر، «گيتمك» دن، گيدر، مستثنادر.

٢) مادهٔ اصليه‌سنده‌كي حرفلرك اوچى بردن بر حركه‌لى ايسه اوچنجى حرف اوستون اوقونور. «اوكچمك» دن، اوكچر، «سورتمك» دن، سورتر كبى.

٣) اوطورمق، بيورمق كبى اولان مصدرلرده دخى اوطورور، بيورور اولور.

٤) ايشيتمك، ايصيرمق، چويرمك، ده‌ويرمك كبى اولان مصدرلرده دخى ايشيدير، ايصيرير، چويرير، گلير.

٥) قيصقانمق، قوللانمق كبى مصدرلرده دخى قيصقانير، قوللانير گلير.

برقاچ مثال دها:

ايتمك	قيصقانمق	ايشيتمك	اوطورمق	چالمق
ايدرم	قيصقانيرم	ايشيديرم	اوطورورم	چالارم
ايدرسك	قيصقانيرسك	ايشيديرسك	اوطورورسك	چالارسك
ايدر	قيصقانير	ايشيدير	اوطورور	چالار
ايدرز	قيصقانيرز	ايشيديرز	اوطوروروز	چالارز
ايدرسكز	قيصقانيرسكز	ايشيديرسكز	اوطورورسكز	چالارسكز
ايدرلر	قيصقانيرلر	ايشيديرلر	اوطورورلر	چالارلر

٣٠٧ — مضارع صيغه‌سى، هم حاله وهم استقباله راجع اولور، يعنى: ايجابنه گوره حال ، استقبال معناسى ويرير. «شمدى

گليرم»، «آقشام گيدرم» كبى.

مضارعك مفرد غائبى، بعضاً صفت معناسنده قوللانيلير: «يانار طاغ»، «آقار صو» كبى.

برقاچ مصادر تركيهٔ سماعيه حققنده‌در

آتمق	ايتمك	اونمك	اورتمك	آچمق
آجيمق	ايچمك	اوچمق	آرامق	اوده‌مك
اريتمك	آرامق	ايرمك	اورمك	اوره‌مك
اورمق	ازمك	آزمق	اوزمك	اوزامق
اسمك	اشمك	آشمق	اوشمك	اوشومك
آصمق	آغمق	اوغمق	آقمق	اوقومق
آكمك	اگمك	آكمق	اوگمك	اوكمك
اله‌مك	آلمق	اولمك	اولمق	اولومق
اممك	اومق	اينمك	آيمق	اويمق
أووومق	باتمق	بيتمك	بيچمك	بودامق
بورومك	بورمق	بزمك	بزه‌مك	بوزمك
بوزمق	پيشمك	بوشامق	باصمق	بوغمق
باقمق	بيقمق	بوكمك	بيلمك	بيله‌مك
بولمك	بولمق	بولامق	يانمق	بينمك
بونامق	بيومك	بويامق	تونه‌مك	توره‌مك
چورومك	چيزمك	چوزمك	چاقمق	چيقمق
چكمك	چوكمك	چلمك	چاتمق	جايمق
ديمك	ديتمك	ديرمك	ديره‌مك	دورمك
ديزمك	دوزمك	دشمك	ديشه‌مك	دوشمك
دوشه‌مك	دكمك	ديكمك	دوگمك	دوكمك
دلمك	دبلمك	ديله‌مك	دنه‌مك	ديتمك
سچمك	سرمك	سورمك	سورتمك	سزمك

سوزمك	سوسمك	سگمك	سوگمك	سیلمك
سینمك	سوتمك	سومك	شاشمق	شیشمك
صاپمق	صاتمق	صاچمق	صارمق	صورمق
صیزمق	صوصمق	صاغمق	صیغمق	صیغامق
صوغومق	صیقمق	صوقمق	صالمق	صولمق
صولومق	صاتمق	صینامق	صوتمق	صاومق
صیوامق	صایمق	صوتمق	طاپمق	طاپمق
طوتمق	طارامق	طاشمق	طاشیمق	طوغمق
طاقمق	طیقمق	طیقامق	طوقومق	طوکمق
طالمق	طالامق	طولمق	طولامق	طینمق
طاپامق	طوتمق	دوتمق	قاتمق	قاپامق
قیمق	قوتمق	قاتمق	قاچمق	قوجومق
قوجالمق	قیرمق	قورمق	قورومق	قورومق
قازمق	قازتمق	قیزمق	قاشیمق	قوشمق
قاصمق	قیصمق	قوصمق	قوغمق	قاقمق
قوقمق	قالمق	قیلمق	قاتمق	قانامق
گیتمك	گوتمك	گچمك	گوچمك	گرمك
گیرمك	گورمك	گورتمك	گزمك	کسمك
ویرمك	یاتمق	تمك	یاتمق	یوتمق
کوسمك	گلمك	گولمك	گومك	گیمك
یدمك	یرمك	یارمق	یارامق	یورومك
یورمق	یوزمك	یاشامق	یاغمق	یتمق
یاقمق	یتمق	یقامق	بکمك	یالامق
یومق	یوتمق	یاتمق		
آباتمق	آلیشمق	اوتورمق	اوناتمق	آجیمق
اوقشامق	آزتمق	اورتمك	اورکمك	ایسته‌مك
اسگیمك	اسنه‌مك	ایشیتمك	اشه‌له‌مك	ایصیرمق
ایصلامق	اوصاتمق	آقرتمق	اوغرامق	آغلامق

اوگورمك	اکشیمك	اوکولمك	اوکلمك	آلدامق
ایلیشمك	اولشمك	اونوتمق	ایجتمك	اوناتمق
آووتمق	آبیرمق	ایله‌مك	اوینامق	اویاتمق
بجیرمك	بیراقمق	بریکمك	بورصومق	بسله‌مك
بگنزه‌مك	بکله‌مك	بگنمك	بله‌مك	بورمق
تیتره‌مك	توکورمك	چاپالامق	چاریتمق	چیرتمق
چیگنمك	چاقمق	چنتمك	چورمك	دوشوتمك
دیکله‌مك	زبارمق	سوپورمك	سرپتمك	سیلکمك
سیویشمك	سویله‌مك	شیمارمق	صاتاشمق	صیچرامق
صیزتمق	صارصمق	صارقمق	صاقلامق	صافینمق
صاللامق	صاواشمق	طاداتمق	طارتمق	طاسلامق
طاغیتمق	طوغرامق	طوقوتمق	طاملامق	قورتارمق
قازاتمق	قاغشامق	قاگرمق	قالقمق	قاماشمق
قاتمق	قاورامق	قیوریرمق	قاووشمق	قاییرمق
قاینامق	گیرمك	گجیکمك	کرتمك	گوزوکمك
گتورمك	گیزله‌مك	کوسوتمك	گیشنمك	گگیرمك
گوگرمك	گووتمك	گولشمك	گورمك	گوشه‌مك
گوله‌مك	بیپرامق	بیرتمق	یورمق	یوغورمق
یوموشامق				
اوریرمك	اورسه‌له‌مك	ایرغالامق	ایرگینلمك	اسیرگه‌مك
آقتارمق	آقصیرمق	ایکرتمك	اوکسورمك	ایمزتمك
آپارتمق	یورقلمق	یوسگورمك	باغشلامق	بیله‌مك
تیسنمك	یوسکورمك	طاسارلامق	طاسالامق	تکرله‌مك
چیلدیرمق	دیوشرمك	صیرنارمق	صاییقلامق	طیرمالامق
طیقسرمق	طاراتمق	قورنارمق	قورجالامق	
قوللاتمق	گوندرمك	هایقرمق	یادیغامق	بلتنمك
یالوارمق	یوارلامق			

مركب فعللر

۳۰۸ ــ مركب فعللر، اعانه فعللرى ايله تركب ايدر .

۳۰۹ ــ « ايدى »، فعل اعانه اولوب ماضئ نقليسى « ايمش » وَ صيغۀ شرطيه‌سى «ايسه» در . بشقه صيغه‌سى يوقدر .

ماضئ شهودى

ايدى	ايدك	ايدم	ايديلر	ايديكز	ايدك

ماضئ نقلى

ايمش	ايمشك	ايمشم	ايمشلر	ايمشسكز	ايمشز

صيغۀ شرطيه

ايسه	ايسه‌ك	ايسه‌م	ايسه‌لر	ايسه‌كز	ايسه‌ك

۳۱۰ ــ بو اوچ صيغه‌دن «ايدى» فعل اعانه‌سيله تركب ايدن فعللره، «افعال حكايه» ، « ايمش » فعل اعانه‌سيله تركب ايدن فعللره «افعال روايت» ، « ايسه » فعل اعانه‌سيله تركب ايدنلره‌ده، «افعال شرطيه» دينير .

فعل اعانه ايله مركب صيغه‌لر

حكايۀ التزامينك خفيف حركه‌ليسى

سوه‌يدى	سوه‌يدك	سوه‌يدم	سوه‌يدلر	سوه‌يديكز	سوه‌يدك

آغر حركه‌ليسى

يازه‌يدى يازه‌يدك يازه‌يدم يازه‌يدلر يازه‌يديكز يازه‌يدق

«سوه‌يدى»، « سوه ايدى » نك مخففى اولديغى گبى « يازه‌يدى » دخى «يازه ايدى » نك مخففيدر .

حكايۀ فعل وجوبى

سومه‌لى ايدى	سومه‌لى ايدك	سومه‌لى ايدم
سومه‌لى ايديلر	سومه‌لى ايديكز	سومه‌لى ايدك

بونلر دخى بعضاً تخفيف اولونه‌رق سومه‌ليدم، سومه‌ليدك، سومه‌ليدى، دينير .

آغر حركه‌ليلر دخى بويله‌در؛ فقط مخففك جمع متكلمنده فعل اعانه‌نك «كاف»ى، «قاف»ه تبديل اولونور. مثلا: «يازمه‌ليدق» دينير.

حكايۀ ماضئ شهودى

خفيف حركه‌لى

سوديدى	سوديدك	سوديدم
سوديديلر	سوديديكز	سوديدك

آغير حركه‌لى

يازديدى	يازديدك	يازديدم
يازديدلر	يازديديكز	يازديدق

صورت ديگرله تصريفى

سودى‌ايدى	سودك‌ايدى	سودم‌ايدى
سودىلرايدى	سوديكزايدى	سودك‌ايدى

بوصورتده خفیف حركه‌لی ایله آغیر حركه‌لیلرڭ بیننده برفرق یوقدر .

حكایهٔ ماضیٔ نقلی

سومش ایدی	سومش ایدڭ	سومش ایدم
سومش ایدیلر	سومش ایدیڭز	سومش ایدك

بعضاً یالڭز الفڭ حذفیله تخفیف اولونه‌رق «سومشیدی» دیه‌ده تصریف اولونور. بعضاً «ایدی» نڭ «ی» سی دخی حذف اولونوب «سومشدی» صورتنده‌ده یازیلیر.

حكایهٔ حال

سوه یور ایدی	سوه‌یور ایدڭ	سوه‌یور ایدم
سوه‌یور ایدیلر	سوه‌یور ایدیڭز	سوه‌یور ایدك

بونلر دخی بعضاً الف و یانڭ حذفیله تخفیف اولونور ؛ مثلا: «سوه‌یوردی» دینیلیر. بووجهله تصریف اولونور ؛ فقط جمع متكلمده گرك خفیف حركه‌لی اولسون، گرك آغیر حركه‌لی اولسون لدی التخفیف فعل اعانه‌نڭ كافی قافه تبدیل اولونور . مثلا : «سوه‌یوردق» ، «یازه‌یوردق» دینیلیر .

سویوردم، سویوردڭ، سویوردی ، سویوردق ، سویوردیڭز، سویوردیلر دیه‌ده تصریف اولونور،كه شیمدی قوللانیلان بو صورتدر .

حكایهٔ مستقبل

سوه‌جك ایدی	سوه‌جك ایدڭ	سوه‌جك ایدم
سوه‌جك ایدیلر	سوه‌جك ایدیڭز	سوه‌جك ایدك

حكایهٔ مضارع

سور ایدی	سور ایدڭ	سور ایدم
سور ایدیلر	سور ایدیڭز	سور ایدك

بونلر اكثریا تخفیف اولونور «سوردی» ، «سوردڭ» دیه تصریف اولونور . آغیر حركه‌لیلری دخی بو وجهله‌در ؛ فقط جمع متكلمده بر منوال سابق كاف قافه تبدیل اولونه‌رق ، مثلا: یازاردق دینیلیر. منفیلری دخی عینیله بو قیاس اوزره تصریف اولونور .

روایت فعل التزامی

سوه‌یمش	سوه‌یمشسڭ	سوه‌یمشم
سوه‌یمشلر	سوه‌یمشسڭز	سوه‌یمشز

روایت فعل وجوبی

سومه‌لی ایمش	سومه‌لی ایمشسڭ	سومه‌لی ایمشم
سومه‌لی ایمشلر	سومه‌لی ایمشسڭز	سومه‌لی ایمشز

روایت ماضیٔ شهودی صیغه‌سی یوقدر. روایت ماضیٔ نقلی‌یه گچه‌لم:

روایت ماضیٔ نقلی

سومش ایمش	سومش ایمشسڭ	سومش ایمشم
سومش ایمشلر	سومش ایمشسڭز	سومش ایمشز

روایت حال

سوه‌یور ایمش	سوه‌یور ایمشسڭ	سوه‌یور ایمشم
سوه‌یور ایمشلر	سوه‌یور ایمشسڭز	سوه‌یور ایمشز

بو دخی تخفیف اولونه‌رق «سوه‌یورمش، سوه‌یورمشسك» دیه تصریف اولونور «سوه‌یورمش»، «سوه‌یورمشسك» صورتی‌دها مقبولدر.

روایت مستقبل

سوه‌جك ایمش	سوه‌جك ایمشسك	سوه‌جك ایمشم
سوه‌جك ایمشلر	سوه‌جك ایمشسكز	سوه‌جك ایمشز

بونلر دخی بعضا تخفیف اولونه‌رق «سوه‌جكمش» دیه تصریف اولونور.

روایت مضارع

سور ایدی	سور ایدك	سور ایدم
سور ایدیلر	سور ایدیكز	سور ایدك

بونلر دخی اكثریا تخفیف اولونه‌رق «سوردی» دیه تصریف اولونور. بو صورتده جمع متكلمده كاف قافه تبدیل ایدیلیر. مثلا: «یازاردق» دینیلیر.

افعال شرطیه

فعل التزامی شرطی

سوه	سوه‌ك	سوه‌یم
سوه‌لر	سوه‌كز	سوسه‌ك

فعل وجوبئ شرطی

سومه‌لی ایسه	سومه‌لی ایسه‌ك	سومه‌لی ایسه‌م
سومه‌لی ایسه‌لر	سومه‌لی ایسه‌كز	سومه‌لی ایسه‌ك

بعضاً الفك حذفیله تخفیف و وصل اولونه‌رق «سوملیسه» دیه‌ده تصریف اولونه‌بیلیر.

ماضئ شهودئ شرطی

سودی ایسه	سودك ایسه	سودم ایسه
سودیلر ایسه	سودیكز ایسه	سودك ایسه

دیگر صورت

سودیسه	سودیسه‌ك	سودیسه‌م
سودیسه‌لر	سودیسه‌كز	سودیسه‌ك

بونك آخیر حركه‌لیسی

یازدیسه	یازدیسه‌ك	یازدیسه‌م
یازدیسه‌لر	یازدیسه‌كز	یازدیسه‌ق

ماضئ نقلئ شرطی

سومش ایسه	سومش ایسه‌ك	سومش ایسه‌م
سومش ایسه‌لر	سومش ایسه‌كز	سومش ایسه‌ك

بونلر دخی بعضاً تخفیف ایله «سومشیسه»، یاخود «سومشسه» دیه تصریف اولونور.

حال شرطی

سوه‌یور ایسه	سوه‌یور ایسه‌ك	سوه‌یور ایسه‌م
سوه‌یور ایسه‌لر	سوه‌یور ایسه‌كز	سوه‌یور ایسه‌ك

مستقبل شرطی

سوه‌جك ایسه	سوه‌جك ایسه‌ك	سوه‌جك ایسه‌م
سوه‌جك ایسه‌لر	سوه‌جك ایسه‌كز	سوه‌جك ایسه‌ك

مضارع شرطی

سور ایسه	سور ایسه‌ك	سور ایسه‌م
سور ایسه‌لر	سور ایسه‌کز	سور ایسه‌ك

افعال تعجیلیه

٣١١ — بر مصدرك ادات مصدریسی قالدیریلدقدن صوکره «ی» علاوه اولونه‌رق «ویرمك» مصدریله برابر تصریف اولونورسه بویله فعللره «تعجیلیه» دینیر؛ مثلا: «یازی ویردم»، «یازی ویرمش»، «یازی ویرمه‌لی»، «یازی ویره‌یم»، «یازی ویریر»، «یازی ویره‌جك»، «یازی ویریبور» کبی.

افعال اقتداریه

٣١٢ — فعل التزامینك مفرد غائبی: «بیلمك» مصدریله برابر تصریف اولونورسه بویله فعللره «اقتداریه» دینیر: «یازه‌بیلدم»، «یازه‌بیلمش»، «یازه‌بیله‌جك»، «یازه‌بیلیر»، «یازه‌بیله»، «یازه‌بیلمه‌لی»، «یازه‌بیلیور» کبی.

افعال مقاربه

٣١٣ — فعل التزامینك مفرد غائبی: «یازمق» مصدریله برابر تصریف اولونورسه بویله فعللره: «مقاربه» دینیر: دوشه‌یازدم» کبی، که یالکز ماضی صیغه‌لری قوللانیلیردی.

افعال تعجیلیه

ماضیء شهودی	ماضیء نقلی	حال
یازی ویردم	یازی ویرمشم	یازی ویریبورم
« ویردك	« ویرمشسك	« ویریبورسك
« ویردی	« ویرمش	« ویریبور
« ویردك	« ویرمشز	« ویریبورز
« ویردیکز	« ویرمشسکز	« ویریبورسکز
« ویردیلر	« ویرمشلر	« ویریبورلر

مضارع	استقبال	وجوبی
یازی ویریرم	یازی ویره‌جکم	یازی ویرمه‌لی‌یم
« ویریرسك	« ویره‌جکسك	« ویرمه‌لیسك
« ویریر	« ویره‌جك	« ویرمه‌لی
« ویریرز	« ویره‌جکز	« ویرمه‌لی‌یز
« ویریرسکز	« ویره‌جکسکز	« ویرمه‌لیسکز
« ویریرلر	« ویره‌جکلر	« ویرمه‌لیلر

التزامی	امر حاضر
یازی ویره‌یم	یازی ویر
« ویره‌سك	یازی ویرك
« ویره	یازی ویریکز
« ویره‌لم	امر غائب
« ویره‌سکز	یازی ویرسین
« ویره‌لر	یازی ویرسینلر

اقتداریه

ماضیء شهودی	ماضیء نقلی	حال
یازه بیلدم	یازه بیلمشم	یازه بیلیورم
« بیلدك	« بیلمشسك	« بیلیورسك
« بیلدی	« بیلمش	« بیلیور

یازه	بیلدك	یازه	بیلمشز	یازه	بیلیورز
«	بیلدیكز	«	بیلمشكز	«	بیلیورسكز
«	بیلدیلر	«	بیلمشلر	«	بیلیورلر

مضارع		استقبال		وجوبی	
یازه	بیلیرم	یازه	بیله جكم	یازه	بیلمه‌لی‌یم
«	بیلیرسك	«	بیله جكسك	«	بیلمه‌لی‌سك
«	بیلیر	«	بیله جك	«	بیلمه‌لی
«	بیلیرز	«	بیله جكز	«	بیلمه‌لی‌یز
«	بیلیرسكز	«	بیله جكسكز	«	بیلمه‌لیسكز
«	بیلیرلر	«	بیله جكلر	«	بیلمه‌لیلر

التزامی		امر حاضر	
یازه	بیله‌یم	یازه	بیل
«	بیله‌سك	«	بیلك
«	بیله	«	بیلكز
«	بیله‌لم		امر غائب
«	بیله‌سكز	یازه	بیلسین
«	بیله‌لر	«	بیلسینلر

صیغ ربطیه

« صیغ ربطیه » ؛ معنالری : دیگر برجمله‌نك معنالرینه مربوط اولان صیغه‌لره دینیر ، كه بش نوعدر : صیغهٔ عطفیه ، صیغهٔ توقیتیه ، صیغهٔ تعقیبیه ، صیغهٔ انتهائیه ، صیغهٔ ابتدائیه .

صیغهٔ عطفیه

صیغهٔ عطفیه تشكیلی ایچون مادهٔ اصلیه‌نك آخرینه « وب » حرفلری قونور ، بوراده‌كی « واو » ، حرف املا خدمتنی گورور . « ب » ده ساكن اوقونور . مثلا

333

« گوروب گچدی » ، « سووب اوقشادی » ، « گلوب گیده‌جك » ، « گولوب اوینار » گبی .

بوصیغه ، معنی جهتیله ماضئ شهودی ، مضارع ، و مستقبله عائد اولور . یعنی : مربوط اولدیغی صیغه نه ایسه كندیسی ده عین صیغه حكمنده‌در . « گلوب گچدی » مثالنده : ماضئ شهودی‌یه ، « گولوب اوینار » مثالنده : مضارعه ، « گوب گیده‌جك » مثالنده‌ایسه مستقبله معطوف اولور .

صیغهٔ توقیتیه

ماضئ شهودینك جمع متكلمی آخرینه بر « جه » علاوه‌سیله حاصل اولور برصیغه‌در ، كه جملهٔ شرطیه یرینی طوتار . مثلا : « سن اوقودقجه ذهنك آچیلیر » گبی ، كه « اوقودیغك مدتجه » معناسنی مفید اولور .
بعضاً « جه » یرینه « ده » گتیریله‌رك « زمان » افاده ایدیلیر . « گوردكده » ، « گلدیكمده » گبی ، كه « گوردیكی ، گلدیكی زمان » دیمكدر .

صیغهٔ تعقیبیه

مادهٔ اصلیه‌نك آخری مكسور قیلنوب خفیفلرده « جك » ، ثقیللرده « جق » علاوه ایدیله‌رك حصوله گلن برصیغه‌در ، كه مضمونی مابعدنده‌كی فعل تعقیب ایدر . « گلیجك » « اولیجق » گبی .

صرف تاریخی — بوصیغه ، شیمدیلرده هان متروكدر . قدما قوللانیردی :

پرتو انداز اولیجق بزمه اودلبر ساقی

مثالنده اولدیغی گبی

صیغهٔ انتهائیه

مادهٔ اصلیه‌نك آخرینه ، ساكن ایسه مكسور ، متحرك ایسه برده « ی » زیاده‌سیله « نجه » اداتی علاوه اولنه‌رق حصوله گلن برصیغه در ، كه برفعلك نهایت بولدیغی بیان ایدر . « گلنجه ، گیدنجه » گبی .
بعضاً « یه‌دك » ، « یه‌قدر » لفظلری دخی علاوه ایدیلیر . « گلنجه‌یه‌دك » ، « گیدنجه‌یه قدر » گبی .

صيغهٔ ابتدائيه

فعل التزاميناك مفرد غائبی آخرينه : « لی » علاوه‌سيله تشكيل اولنان بر صيغه‌در ، كه برفعلك ابتدای وقوعندن متكلمك « زمان تكلمنه دگين » ديگر برفعلك علی الدوام اولديغنی افاده ايدر . « گله‌لی چوق ايشلر گوردی » گبی .

بعضاً آخرينه « بری » ، « دن بری » دخی ضم اولنور . « گله‌ليدن بری » « گيده‌ليدن بری » مثاللری گبی .

افعال قلوب

ذهنده بروصفك برشيئه نسبتنه دلالت ايله‌ين فعللره : « افعال قلوب» دينير . بوفعللر ، جملهٔ اسميه‌يه لاحق اولور . خبر ايله ترك ايده‌رك مبتدا دخی آنلره : « مفعول به » اولور . مثلا : « بن سنی عالم صاندم » دينيلديكده بو جمله‌ده كی « صانمق » فعلی گبی .

— بعضاً بوفعللر تقديم اولنه‌رق « جملهٔ خبريه » يه « كه » اداتيله ربط اولنور . مثلا : « بن صاندم ، كه اوعاقلدر » دينير . فقط « بن اونك عاقل اولديغنی صاندم » دينيلمز .

— ظن ، زعم ، تخمين ، اعتقاد (ايله‌مك) ، هپ افعال قلوبدن اولوب « عد » و « اعتبار » (ايله‌مك) معناسنه « صايمق » ، « رأی ايتمك » معناسنه اوله‌رق « گورمك » دخی بويله‌در . مثلا : « بن بونی سنكا چوق گوردم » تعبيرنده « چوق صايدم » ديمك اولور .

اما « طانيمق ، سزمك ، تشخيص ايتمك » فعللری افعال قلوبدن معدود اولەماز

— بيلمك ، ايكی صورتله قوللانيلير . بريسی : برشيئی بروصف ايله متصف ديه اعتقاد ايله‌مكدر ، كه بوصورتده افعال قلوبدندر مثلا : « بن آنی عاقل بيلدم » .

ديگری : برشيئی آلمقدركه « طانيمق » و « اوگرنمك » قبيلندن اولور . بوصورتده افعال قلوبدن اوله‌ماز . مثلا : « بن اونك جاهل اولديغنی سوزندن بيلدم . »

صيغهٔ مطاوعت

مطاوعت ، فعلك برفعل و تأثيری قبول ايتمه‌سی ديمكدر .

افعال مطاوعتده قاعده ، مادهٔ اصليه‌يه بر « نون ساكنه » علاوه ايديلمك و آخری ساكن ايسه حركه‌له‌مكدر؛

سومك دن	سوينمك	صالمق دن	صالنمق
گورمك «	گورونمك	سويله‌مك «	سويلنمك
بولمق «	بولنمق		

صيغهٔ صله

٣٢٢ — ماضیٔ شهودينك جمع متكلمی ئ استقبال صيغه‌سنك مفرد غائبی آخرينه بر «ی» علاوه اولوندقده مفرد غائب صورتيله صيغهٔ صله اولور . بعده ضمير اضافيلر علاوه ايديلير .

تصريفی بروجه آتيدر :

ماضیٔ شهودی : خفيف	ماضی شهودی : ثقيل
سوديگم [١]	اولديغم [٣]
سوديگك	اولديغك
سوديگی	اولديغی
سوديگمز	اولديغمز
سوديگگز	اولديغكز
سودكاری [٢]	اولدقلری

[١] اصلی « سوديك » در ؛ فقط « سودك » ده يازيلير : حركه‌لننجه « سوديگم » صورتنده اولور .

[٢] « سودكاری » دن « ی » حذف اولنور . ينه مستتر براسره گليركه بو ؛ استعمالدندر .

[٣] « آلديغم » ك اصلی : « آلدق » در . بورادەده استعمال؛«اولديغم» صورتنه تحويل ايله‌مشدر .

بونصريف ايتديگمز ، ماضئ شهوديسيدر . استقبالی ايسه :

ثقيل	خفيف
يازه جغم	سوه جگم
يازه جغك	سوه جگك
يازه جغی	سوه جگی

ثقيل	خفيف
يازه جغمز	سوه جگمز
يازه جغكز	سوه جگكز
يازه جقلری	سوه جكلری

٣٢٣ — جمله‌لر ، اسم مقامنده فاعل ، مفعول ، صفت ، الخ اولورلر ايسه آنلره « صله جمله‌لری » ، فعللرينه‌ده « صله فعللری » دينير . صله فعللری فاعللرينه « لك » گتيريلز . اگر اسم حالنده ايسه او وقت گلير . مثلا :

« يازی يازديغنی كوردم » ، « چوق اوقو اويوديغنی بيلير » ، « گيجه ، گوندوز چاليشديغنی بوندن آكلادم » . مثاللرنده‌كی صله‌لر ، فعل اولدقلرندن فاعللرينه ، ادات اضافت اولان « لك » گلمه‌مشدر ؛ لكن :

« اولك بيلديغنی كوردم » ، « چوق اوقوئك فنا اولديغنی بيليرم » ، « احمدك چاليشديغنی كيم انكار ايدر ؟ » جمله‌لرنده اسم درلر . بوكا بناءً ادات اضافت اولان « لك » گلمشدر .

٤٥ — تمرين

برلره لازم گلن حرفلری قويك ، فعل‌می اسم‌می بيلديرك !

[illegible]

ورده ايستردم ـ هر گوردگمدن مستفيد اوله بيليرم ، هر

[illegible]

احمد تنبل اولديغندن انسان اوگره‌نه‌مدی ـ بعضيلر فقير اولدقلرندن معاونته محتاجدرلر ـ بيديگمدن مسئول نم .

٣٢٤ — صله فعللرينك اسانمزده الك چوق استعمال اولوناننلری : اولديغی ، اولديغنه ، اولديغندن ، اولماسيله ، اولماسنه صورتنده‌كی فعللريدر .

اوامريغی [١]

٣٢٥ — بو فعل «صله» اولورسه آخرينه «جهتله» ، «اوزره» گبی اداتلر گله‌رك تعليل افاده ايدر .

حسين كاتب اولديغی جهتله بو مكتوبی بر قلمده يازدی .

معلوم اولديغی اوزره

مثاللرنده اولديغی گبی .

٣٢٦ — اگر اسم اولورسه مفعول‌به اولور .

« بو كتابك حسينك اولديغی آشكاردر » ، «شو قلمك باباملك اولديغی معلومدر » گبی .

٤٦ - تمرين

آشاغيده‌كی صله‌لر فعل‌می ، اسم‌می تعريف ايدك !

بوخصلت محسنه‌ايله عالمده شهرت بولان ملتلرك برىده عثمانلی خلقيدر ، كه فضائل ديانت و علو همتله متصف اولان خواص كرامندن افراد عوامنه قدر اتفاق محتاجين خصوصی كنز قناعتك زكوتی مثابه‌سنده بيلدكاری جهتله اجدادمزك بوفريضهٔ خيريه‌نی ايفاده گوستردگی مأثر دياررده دائردر ـ انسان اجدادينك كمال و علويتيله افتخار ايدر ـ فياض قدرتك بورلره احسان ايتديگی بركت جهتيله طوبراغی طوتسه‌ك آلتون اولور .

[١] جمعی : اولدقلری .

اولدیغنه [١]

٣٢٧ ــ بو فعل صله اولورسه آخرینه «بناءً»، «نظراً»، «مبنی»، «گوره» اداتلری گلیر.

«اوقومه، یازمه لازمهٔ بشریت اولدیغنه بناءً اوقویوب یازمالیدر». «احمد افندی چالیشقان اولدیغنه گوره بر ایش باپه‌بیلسه» «بوکاغد، بیاض اولدیغنه نظراً ایيدر» کبی.

اولدیغندن

٣٢٨ ــ بو فعل صله اولورسه تعلیل بیان ایدر. مثال: «دنیا متحرك اولدیغندن سکون مطلق یوقدر». «سز دائما سوزگزده ثبات ایتدیگگزدن سزه اینانیرم». گویا «آنلر عالم اولدقلرندن ابی آدملردر» کبی.

٣٢٩ ــ اسم اولورسه مفعول عنهدر.

٤٧ ــ تمرین

آشاغیده‌کی مثاللرده صله‌لری بولملی!

انسان طانیه‌یدیغی شیئی بولاماز ــ ادب بر معرفتدر، که خصلت آموز ادب اولدیغیچون نامنه «ادب» واهلی «ادیب» تسمیه اولونمشدر ــ شیمدی الك مؤثر سلاح معرفتدر. هپمز بو سلاح ایله مجهز بولنمقله چالیشمالی‌یز ــ افراد بشره گوره بدنی دائرهٔ انسانیت اولدیغی ایچون وقایه لازمدر ــ هانگی سرخوش تصور اولونه‌بیلیر، که عشرتدن آلدیغی ذوق، مخمورلقدن چکدیگی درده غالب بوله‌بیلسون؟

«بو اوك طار اولدیغندن سوز آچیلدی»، «نیم بیدیگمدن سوده یی»، «آنك ایچدیگندن ایچمه» مثاللرنده اولدیغی کبی.

[١] جمعی: اولدقلرینه.

اولماسیله

٣٣٠ ــ اگر صله اولورسه تعلیل بیان ایدر:

علم ومعرفت قیمتلی اولماسیله اصحابی معتبردر ــ دنیا بیوك اولماسیله برابر ینه دونیور ــ کبی که بونلر هاولماسندن ناشی» تقدیرنده‌در.

٣٣١ ــ اسم حالنده‌ده گلیر:

«هرکسك زنگین اولماسیله سنك زنگین اولمەك ایجاب ایتمز» کبی.

اولماسنه

٣٣٢ ــ صله فعلی اولورسه تعلیل بیان‌ایدر. بو حالده: «بناءً»، «نظراً» اداتلری تعقیب ایدر. مثال:

«درسخانه کوچك اولماسنه و محتاج تعمیر بولونماسنه بناءً باشقه‌دن یاپیله‌جقدر»، «بو کتاب، کوچك اولماسنه نظراً پك فائده‌لیدر».

٣٣٣ ــ اسم اولورسه مفعول الیه اولور. مثالی:

کلمات متضاده

شجاعت ــ جوانمردی ــ لطف ــ جسور ــ عالی جناب ــ فرار ــ تلون ــ اختلاف ــ اصلاح ــ ازعاج ــ یازمق.

ترکیبات

(شیوه) ــ آرامق ــ یول آرامق ــ بهانه آرامق ــ یاتمق ــ صلحه یاتمق ــ تختەلری چاتمق.

«عالمك زنگین اولماسنه بن غبطه ایتمه‌یورم»، «آنك کتاب یاپماسنه شاشدم»

تنبیه ــ صله فعللرینك فاعللری ومفعوللری اصلا تبدل ایتمز.

«احمد؛ الله کتاب آلدیغی...»

« احمد ؛ الله کتاب آلدیغنه »

« احمد ؛ الله کتاب آلدیغی »

« احمد الله کتاب آلدیغندن »

۳۳٤ — اگر اسم اولورسه مفعول الیه‌در .

«هرکسك یاپدیغنه باقمه» ، « آنك کاتب اولدیغنه کیم اینانیر» گبی

ادوات

۳۳۵ — بونلره « حروف معانی » دخی اطلاق اولونور. اداتلر معنای مستقله مالك دگلدر . باشقه کلمه‌لرله برلشه‌رك معنا حاصل ایدر. ترا کیب کلامیه‌ده ادواتك وظیفه‌سی پك بیوکدر. آنلرك صورت ومحل استعماللرینی گوسترن شیوه‌در . قاعده بوبابده ایکنجی درجه‌ده قالیر .

آ

۳۳٦ — فارسی ادواتندر. عربی وفارسی کلمه‌لرك آخرینه‌کلیر. « ای » معناسنی ویریر. نفعیا (ای نفعی) ، باقیا (ای باقی) .

« عزتا ! دمده گچر ، غمده گچر عالمده » مثاللرنده‌اولدیغی گبی

— لکن آخرنده «ی» دن ماعدا «ا و ه» بولونان کلمه‌لرك آخرینه گلمز .

١ — ادات ندا اولور . بوحالنده اسمره ویااسم حکمنده اولان کلمه‌لره داخل اولور .

برکره بم حالمی صورمازسك آظالم ،

آ کوکلم نه‌آه ایدرسك بوکا روزکار دیرلر .

مثاللرنده اولدیغی گبی — قدیما (اوغل ، افندم) کلمه‌لرینك اولنه «آی» صورتنده داخل اولوردی .

آی اوغل ، آی افندم گبی

فقط شیمدیلرده مهجوردر .

٢) — آ ، تعجب ایچون قوللانیلیر . « آ! نه‌زمان گلدی؟» ، «آ! سکا نه‌اولدی ؟ »

٣ — مقام تمنی‌ده دخی مستعملدر :

آنم‌روح‌روانم ! سن‌اولسون‌می‌سنی ؟

٤) — آ ، فعللرك آخرینه گلوب تأکید بیان ایدر . « گیدر آ ، گلیر آ » گبی .

کوکل ای طفل زیانکار اوبوجاق دکل آ .

— اگر فعلك آخرنده حروف مددن بری وارسه «یا»صورتنه گیرر . دیدیگم چیقدی یا ! » « گوکلك اولدی یا ! »

٥) — آ ، تکدیر ایچون قوللانیلیر . «آبابام! سوز آ کلامایورسك!»

۳۳۸ — آه ، مقام تحسرده قوللانیلیر . «آه! حالم فنالاشدی» . « آه ! بن بونی بیلیوردم » . گبی .

۳۳۹ — آی ، اظهار حیرت وتعجبده قوللانیلیر . «آی! سن گلدکمی ؟ » « آی! سن بوراده‌می ایدك ؟ گبی .

۳٤۰ — اه ، اداتی تبشیر معناسنه‌در . «اه! الویریر » گبی . — تنبیه معناسنده ویریر . « اه ! سن بونی بالله » . گبی

۳٤۱ — اوه! اداتی اظهار خشنودی ایچون قوللانیلیر :

« اوه! خط ایتدم » . « اوه ! نه اعلا اولمش » گبی .

— بعضاً، قارشوسندەکی آدمی اغضاب وتکدیر ایچون قوللانیلیر. بو حالدە اکثریا تکرر ایدر. « اوە ! اوە! سکاده بولایقدی. » « اوه ! مستحقسلك » کبی . صوك زمانلردە یازیلان (اوخ !) بوندن باشقه برشی دکلدر .

آنجق

٣٤٢ — بوادات حصر واستدراکدر .

حصر برحکمك برشیئه مخصوص اولماسی دیمکدر . استدراك ، طلب ادراکدر . آنجق، ادات حصر اولدیغی وقت، حکمك بشقه‌یره سرایتنی منع ایدر. مثلا : « مکتبه کیمسه کیتمەدی، آنجق بن کیتدم » دینیلدیکی وقت بشقەسنك کیتمەدیکی آکلاشیلیر .

عقلك هنری وادیٔ حکمتەدر آنجق .
تحقیقله حکمت نیجه بردله بر ایلر

ادات استدراك اولدیغی وقت اولجه سویلەنن کلامدن حاصل اولان وهمی، ابهامی رفع ایدر. «برچوق آدم کورولدی، آنجق کیملر اولدیغی آکلاشیلمادی» دینلدکده اول امردە برچوق آدملر آکلاشیلمق خاطره کلیر. لکن ، آنجق کلنجه ، بوشبهه رفع اولور .

آنجق کلمەسی اما ، فقط ، لکن کلمەلریله ادات استدراك اولمقده برلشیر ، ادات حصر اولمقده آنجق (فقط) ایله براسلوب دیکرلریله آیریلیر. دقت ایدیلەجك برنقطه وارکه اوده (ایسەده — ایسەلردە — ایسەکده — ایسەکزده — ایسەمده — ایسەکده —) کلمەلریندن صکره آنجق کتیریلمز .

آیا

٣٤٣ — فارسیدر . ادات استفهامدر، عجبا یرینه قوللانیلیر. « آیا ! بونجه نصیحت سکا تأثیر ایتمزمی ؟ » کبی . نثرده استعمالی متروکدر .

شعرده : (آیانەزمان شاد اولەجقدر دل محزون) مثالنده اولدیغی صورتده قوللانیلیرسەده بنه شیوەیه طاتلی کلەمکدەدر .

اکر

٣٤٤ — فارسیدر . ادات شرطدر . جملهٔ شرطیه‌لرك اولنه کلیر. « اکر درسه چالیشیرسەك آدم اولورسك » . « اکر هرکس چالیشمەدن ال چکسه ایدی ، دنیاده موتدن بشقه کیم قالیردی ؟ » کبی. اولندەکی «ا» حذف اولونوب « کر » حالنده دخی مستعملدر . لکن نثرده قوللانیلماز . شعرده قوللانیلیر .

حکمت کر اوغلم ایسەکه احکام فلکدن
اندیشهٔ عقل بشری باخبر ایلر

اکرچه

٣٤٥ — فارسیدن مأخوذدر . « استدراك » ایچوندر « هرنه قدر » تعبیرینه معادلدر . اکری دائمی صورتده . ایسه — ایسەلر، ایسەك ایسەکز، ایسەم — ایسەك تعقیب ایدر . بوجهتله معناسنده شرطیتدن زیاده شرطیتی اخبار واردر .

داخل اولدیغی عبارەیی ایسەده، ایسەلردە، ایسەکده، ایسەکزده، ایسەمده ، ایسەکده تعبیرلری تعقیب ایدر . بعضاً بونلرك یرینه « اما، فقط ، لکن ، آنجق » اداتلرندن بری کلیر .

« اکرچه طوبك ایجادی ٧٨٠ سنەسنه طوغری ایسەده »
« اکرچه بن سزك کارکزه اشتراك ایتمەدم ایسەده »

اکرچه مجرم اما محب مولایم ،
اکرچه جکمدك اما عذابدر دیرلر .
اکرچه سویله‌مز اما نه‌لر بیلیر عاشق .

مثاللرنده اولدیغی کبی . فقط شعرده بعضاً ایسه‌لر ، اما ، لکن ، فقط آنجق تعقیب ایتمز . کندی مثالنده اولدیغی کبی .

امی ایدی کرچه کندی
قیلدی عاجز بلغای مجدی

ـ شعرده و نثرده « کرچه » حالنده‌ده استعمال اولونور :

کرچه جانادن دل شیدا ایچون کام ایسترم
صوره جانان بیلمزم کام دل شیدا نه‌در؟

تنبیه ـ اکرچه‌دن صوکره «که، کیم» اداتلری کله‌مز: « اکرچه که، اکرچه کیم » دینلمز .

اکرچه بعضاً « هرنه‌قدر » معناسنده‌ده استعمال اولونور . لکن بینلرنده فرق واردر .

« هرنه‌قدر » دن صوکره، یالکز « لکن، اما، آنجق، فقط» اداتلری کلمز .

« ایسه » اداتی کلیرسه‌ده آخرینه بر «ده» کتیرملیدر :

« هرنه‌قدر بعض زیان کوردمسه‌ده ینه تجارتی ترك ایتمه‌دم » کبی .

الا

٣٣١ ـ عربیدن ماخوذدر . اداتِ استثنادر .

« نی سندن کیمسه آییرماز الاجل ایبرر » .

« سنی کیمسه کچه‌مز الا چوق چالیشان »
«سندن ای‌جان منقطع قیلماز نی الاجل»

مثاللرنده اولدیغی کبی .

« والا » تعبیری دخی بعضاً « یوقسه »، «و» اولماز ایسه « معنالرینه راداتدر :

« اوده‌بوشرکته کیرملیدر . والا پاره‌قزانه‌ماز » مثالنده‌اولدیغی کبی بعضاً هم استثنا ، هم تأکید بیان ایدر . «اوده‌یار امارامار اما الاسن» کبی . الادن صکره «که» کتیرمك جائز اوله‌ماز .

الا ایله یوقسه آره‌سنده فرق واردر . یوقسه تعبیری دائما «والا»‌نك یرینی طوته‌بیلیرسه‌ده والا دائما یوقسه‌نك یرینی طوته‌ماز مثلا : نه طوربیورسکز یوقسه کیتمیه‌جکمسکز مثالنده‌کی یوقسه یرینه والا کله‌مز .

البته

٣٤٦ ـ البته اداتِ تأکیددر .

دوستلریمز البته کله‌جکلردر .
البته کیدر کلن جهانه .

ـ « البت » طرزنده دخی قوللانیلیر :

«صداقتك نتیجه‌سی البت بر مکافاته منجر اولور » مثاللرنده اولدیغی کبی .

(البت دیدیکن ایدر زمانه)

اما

٣٤٧ ـ عربیدن ماخوذدر . بعضاً اداتِ تفصیل اولور : مثال اما ، صبینك قلبنده حاصل اولان بو محبت نه‌در؟ ویا بچوندر دنیلیر ایسه بوکا جواب ویرمکدن عجزمزی ینه تکرار ایدرز .

ـ چوق وقت اداتِ استدراك اولور :

« حلم صورتده تنزل عرض ایلر اما حقیقتده موقردر » گبی .
امادن صکره « که » کتیرلمز آنجق ایله ادات استدراك اولمقده
برلشیر . ادات حصر اوله‌مار .

اوت

٣٤٨ — ادات تصدیقدر :
« احمد افندی گلدیمی ؟ — اوت » مثالنده اولدیغی گبی .

اوزره

٣٤٩ — ادات استعلادر . برشیئك اوستی دیمکدر .
« دنیاده کمال اوزره نه‌واردر ؟ » گبی .
— اکثریا ضمیر اضافی ایله برابر قوللانیلدیغنجه اوزریمه ، اوزریکه ، اوزرینه ، اوزریکزه ، اوزرمزه ، اوزرلرینه ، حالنه گیرر .

تمرین

مضارعلر حقنده جمله وابیات — شیوه

ظلماتك آره‌سنده چیقارر نور لطیف
دخی انوارك ایچنده‌یارادر ظل کثیف
فیض لطفی دل صافه ایریشیر ایلر اثر
جسم شفافك ایچندن نیته‌کیم نوریکر

(شناسی)

کللر کولر فغانله یکچر عمر عندلیب
بیماره احتضارده اجرت دیلر طبیب
بالین نازه خواجهٔ شهر ایلر اتکا
خاك مذلت اوزره یاتار آچ برغریب .

ایلر صباح شامی ولیلی نهار ایدر
صیفی قیلار شتا وخزانی بهار ایدر .

بر قطره ایچن چشمهٔ پرخون فنادن
باشن آله‌ماز بر دخی باران بلادن

تمرین

امرحاضرلر حقنده جمله وابیات — شیوه :

کیت وطن کعبه‌ده سیاهه بورون !
بر قولك روضهٔ بی‌به اوزات
برینی کربلا ده مشهده آت
کاشانه او هیئتکله کورون
او تماشایه حق‌ده عاشق اولور :
کوزه بر عالم البیور اظهار
که جهانده بیوك لطافتی وار
آچ وطن کوکسکی آلکه آچ
شهداکی چیقارده اورتیه صاچ

(کمال)

دی که یارب بوحسینکدر
شو مبارك حبیب ذیشانك
شو کفنسز یاتان شهیدانك
تازه‌لنسون قانلی یاره‌لری

(کذا)

سعی ایله کشفه مقنعهٔ راز مبهمی
آکلا نه‌در خمیرهٔ اجزای عالمی
ادراك ایله جوهر نفس مقدسی
فهم ایت مآل نسخهٔ کبرای آدمی
آچ چشمکی نزد کبریاده
نورك اوله دمبدم زیاده

اسم مفعوللره دائر جمله وفقره‌لر

شیوه

— ابصلا نمشك یاغموردن برواسی اولماز — ایشیدلمه‌مش جهانده‌خبر اولماز —
ایلك آتیلان طاش اوزاغه دوشر — کورینن کوی قلاغوز ایسته‌مز —

قیریلان قاب برینی طولدورماز — کسیلان باش برینه قونماز — وقتسز آچیلان گل تیز صولار — هر یوریلان ایچون بر خان یاپیلماز — آلیشمش قودورمشدن بتردر —

اسم فاعللره دائر شیوه

آت بیننك قلیچ قوشانانك — یابی آتچیسنه ویر — آت بنیجیسنی بیلیر — اول زحمت چکن صکره راحت ایدر — البته اولور او بیقانك خانه‌سی ویران — ایریشیر منزل مقصودینه آهسته کیدن — ایش بیلن، اشن بیلن، آشن بیلن فقیر اولماز — البته اولدیرنده دکل صوچ اولاندەدر — قهوه دوکیجینك هنق دیجیسی — قیزغین دمیر طاواونده یاراشور — کاله ایرن میوه‌یه دوشر — کان‌کیدنه رحمت‌اوقودر — کیدینی قورتاران‌قپودان‌در — وقتسزاوتن خروسك‌باشنی کسرلر — ویرن‌الی هرکس اوپر — یانار آرسلاندن کزر تلکی ایبدر — کاردن فارغ اولان سرمایه‌دن‌ایمتزریان — چوق کولنك هیبتی آز اولور — سرینی کنم اختیاری الندەدر . —

شیوه ا ، ادوات فارسیه‌دن اولان (ا) حقنده جمل وفقرات

پادشاها ، خسروا ، شاهنشها ، داد آورا —

عاکفا طرح صور ایلدی هیچا هیچه
وارمی خامه‌م گبی بر هندسه پیرای‌عدم

[اخطار] ا ، فارسی امرحاضره لاحق اولنجه ادات فاعلیت اولور . یعنی امرحاضره اسم‌فاعل معناسنی ویرور :

نکه سحر اثرك ناطقه بخشای عدم — اولسه شایسته جهان جان ایله جویای عدم — کیمی هستیٔ الله طلب افزای عدم —

— لطف حقدن زاهدا رندانی نومید ایله
مظهر غفران اولور البته عصیان آشنا

تمرین

آه ، اداتی حقنده جمله وابیات — شیوه

کیریور گوز یومنجه رویامه
بکزه‌یور عینی کندی خلیامه

بو تصور طوقندی سودامه
آه! بویله گزرمی هیچ جانان
گل دکل آرقه‌سنده قائلی کفن
سنمیسك سنمیسك غریب وطن

(کمال)

نه قدر شاد ایدم چوجق ایکن آه
کچدی وقت صباوتم ایواه
جان یاقان شخصی خوش کوررمی آله
کیمه آکلاتمالی ، نه یاپمالی ، آه !

— مصدرلره لاحق اولنجه شرط وعلت معناسنی تضمن ایدر :

« احمد افندی حساب‌گورمك اوزره بغداده گیتدی » گبی، که: « حساب گورمك ایچون ، یاخود حساب گورمك‌شرطیله » دیمکدر:

— بعضاً استقبالی ، حاله‌یاقلاشدیرر . « یازمق اوزره‌یم » گبی، که « همان یازمجغم » دیمکدر .

فارسیده « برای » وعربیده « علی » اداتلری اوزر معناسنه‌در. « صحنم برکالدر » ، « علی‌الاکثر اوقیورم » گبی .

تمرین

اوزره : (شیوه)

بوس ایتمه ده قالماز اختیارم	مه امه ! دیمنك‌آلیر قرارم
سوردکجه یوزك دهانم اوزره	کلدکجه بوسوز لسانم اوزره
صبرایت قوزیکی آلیرکیدرسك	هپ عین وصفاده عادت اوزره
خوف و خلجان بولور نهایت	کچسون کونکز سعادت اوزره

دیرلردی‌هوا اوزره گزر تخت سلیمان
اول سلطنتك بالراسر شمدی پرنده

آمانه

٣٥٠ ــ ادات استرحام اولور :

آمان افندم گبی .

ــ بعضاً ادات تنفر دخی اولور .

آمان ایقه گبی .

ای حقنده : (شیوه)

ای کوریه قوزی وفاکزین اول — ای جسم لطیف خوابه رام اول
قاچه اوقدر سنی سوندن — آسودهٔ ظلمت غرام اول

—

ای مونس جان نه‌درنو افغان — ای نیر معرفت ظهور ایت
ایچنده‌یمی قوللرم وجودك — احیای مقابر شهور ایت

—

ای مادر مهربان نه‌دیرسك؟ — ای کنهنك وقوفنه امکان بولنمیان
هیچ قالمادیمی فراقه طاقت — انکاره یلتن سنی سـویلر یمان یالان

—

ای جهل ایله چاك چاك اولان خلق — ای سالخورده صارماشیق ای نوجوان چمن
اوهام ایله رعشه‌ناك اولان خلق — ای درلو درلو تازه نباتات موجزن

—

ای برق مجسم جلادت ! — ای باد ! ای قوافل امواج بی‌قرار
ای هیکل صولت و بسالت ! — ای کائنات ایچنده‌کی الحان بی‌شمار
ای آفت لرزه بخش سطوت !
ای خارق اقتدار و تجدت ! — نه سویندك ؟ نه کولدك ای صیاد !
ای لمعهٔ فیض بار فطرت ! — سنك دمده اولورمی آدم شاد ؟
ای شعلهٔ مشتعل نجابت !
عرفانك سن تشخص ایتمش ! — ای کوکلك سعادتی برابتسامکز
برموهبه‌سك تخصص ایتمش ! — بیلمم سزك ملکمی یاحوریمی نامکز

—

ای

٣٥١ ــ ادات ندادر : «ای قرداشم !» مثالنده اولدیغی گبی .

طاغ باشی ، ای مقام مسعود

ایا

٣٥٢ ــ یالکز فارسی وعربی کلمه‌لرك اولنه گلیر :

« ایارب المتعال » گبی .

ایچون

٣٥٣ ــ ادات تعلیلدر . برحکمك علتنه لاحق اولور .

« باغبان برگل ایچون بیك خاره خدمتکار اولور » گبی .

ــ بعضاً ادات نسبت وتخصیص اولور :

نوع بشر ایچون معارف سلامت بولیدر » .

« انسان ایچون حقیقی برسعادت وار ایسه اوده وقتنی مطالعات ایله گچیرمکدر » مثاللرنده اولدیغی گبی .

ــ مبهمانه ، اسم اشارتلره ، ضمیرلره ، صیغهٔ صله‌لره دخی لاحق اولور : «نه ایچون» ویاالفی حذف اولونه‌رق « نچون » شکلنه گیرر . شونك ایچون ، شونکچون ، نم ایچون ، نمچون ، بوطرفه گلدیگی ایچون ویا گلدیکیچون » گبی .

بوبابده برقاچ قاعده واردر :

١ ــ ایچون کلمه‌سی ، ضمیر شخصیلرله اسم اشارتلرك آخرینه گلدیگی وقت آره‌لرینه ادات اضافت اولان « لك » ویا « م » گلیر . آنك ایچون بونك ایچون ، نم ایچون » گبی .

٢ ــ لکن بوکلمه‌لرك جمعلرندن مخاطب و متکلملر مستثنا اولمق

اوزره ادات اضافت حذف اولونور :

« آنلر ایچون شونلر ایچون ، دینیلیر.

٣ — جمع الجمع اولەرق برلر ، سزلر یاپلدیغی وقت ادات اضافت حذف اولونور . « برلر ایچون ، سزلر ایچون » کبی.

راحت جسم وجانمك ای خواب (فاتح)

ایچون ، چون شکلنده تخفیف اولنمق ایچون ایکی قاعدەیە تابعدر :

١ — کلمەنك آخرنده حروف املادن « ی » بولنورسه: بو تخفیف مطلق دکلدر . هله نثرده جائز کورمەملیدر :

پرورشیاب اولدیغیچون دودمان عشقده

مثالنده ، « اولدیغی » کلمەسندن صـکره کلدیکی ایچون تخفیف ایدلمشدر .

٢ — نظمده آخرنده حروف املادن ، حروف مددن ، های رسمیەدن ماعدا حرفلر بولنان کلمەلرك فوقنده تخفیف اولنور . مثال :

[آنکچون برده شمدی خاطر احبابدن کچدم]

دقت فرقتدر مثالنده اولدیغی کبی. صدا، عدو، جبه، خواجه، صوپا، دره ، صـو کبی آخرنده (ی) دن ماعـدا مد ، کیمك (ی) دن حروف املا ویاهای رسمیه بولنان کلمەلرك فوقنده تخفیف اولنەماز . نەایچون ، نیچون شکلنده تخفیف اولنمشدر .

ــ فارسیده بونك برینه « برای » کلمەسی قوللانیلیر :برای خاطر (خاطر ایچون)، «برای تبدیل آب وهوا » کبی.

ــ عربیده لام مکسوره، « ایچون » معناسنەدر. لسبب « برسبب ایچون » دیمکدر. بعضا اجل لفظیله برابر قوللانیلیر.

« لاجل المصلحه » ، « لاجل التحصیل » ، « لاجل الزیاره » ، «لاجل التشهیر» کبی، که « بر ایش ایچون، اوکرنمك ایچون، برینی کورمکه کیتمك ایچون» دیمکدر .

٣٥٤ — ادات تنبیهدر . مثال : ایشته

ایشته درسه بویله چالیشمالی ، ایشته هرآدم دیدیکك بویله اولملیدر کبی .

تمرین

ایچون :

— اولمك ایچون وجوده کلیر جزؤ بی حیات
طوغمق ایچون هلاکه کیدر جرم ذی حیات

— چوجقلقدن ہچون دور ایلسون انسانی استعداد
اکر هر مطلبك تحصیلنه فریاد لازم
— اوج تحقیقه صعود ایتمك ایچون
رفعت اربابی تقلیده اوزن
— دنیا ایچون اولملر دل داداده کدر
— ایل ایچون آغلایان ایکی کوزدن اولور
— ایل ایچون قیو قازان اك ابتدا کندی دوشر
— ایل ایچون یانه نارده یاق چیوغکی صفاکی آره

تمرین

اشته ، ایشته :

— اشته بوده یادکار ظلمی
نقش غضب ونکار ظلمی
— اشته بویاتان چوجق جهاندر

—کلیور ایشته آوجی سرعت ایله
دهاده یوق چانطەسنده سرجه بیله

— تنها ، ابدی خوابکهی دلبرك ایشته
کیزلندیکی مأوی او کوزلکلرك ایشته

— ایشته قیلنج ایشته میدان

— ایشته کلدك کیدیورز شن اولەسك حلب شهری

— ایشته، برده اشارت معناسی ویریر «احمدافندی گیدییور .
ایشته سـسی ! » « ایشته‌لوح ! » « ایشته قلم ! » « ایشته‌فحول ! ایشته
کتب » گبی .

ایکین

٣٥٥ ــ ادات حالدر . جمله‌لره لاحق اولور . مثال :
« انسان ، کوچکدن بویور »، «قمرهلال‌ایکن بدر اولور.»
گبی‌که « قمر، هلال اوله‌رق » دیمکدر .
— بعضا الفی حذف اولونور « س‌درسه چالیشیرکن او اویو-
یوردی » گبی .

ایله

٣٥٦ ــ هم ادات مقارنت ، هم ادات وسـاطت ، همده ادات
تعلیل اولور . عطف ادور

٣٥٧ ــ ایکی‌شیئی بربرینه یاقین‌گوسته‌ریرسه « ادات مقارنت »
در . دقت ایله درسی اوقو، رفیقلرڭ‌ایله ایوگوروش امعان ایله‌قبل
نظر یورمه مثاللرنده‌کی « ایله » اداتلری گبی .

٣٥٨ ــ برشیئه دیگر شیئی واسطه گوسته‌ریرسه « ادات وسا-
طت » اولور . مثال : « قلم ایله‌یازدی . » « واپورله گیتدی . »

٣٤٤ ــ برشیئی دیگر شیئه‌سبب گوسته‌ریرسه‌ادات تعلیل‌اولور.
مثال: سلطان محمد ، استانبولی فتح ایتمك ایله فاتح‌لقبنه مظهر اولدی.
کاملر کولرفغانله کچرعمرعندلیب . مثالنده اولدیغی کبی
ــ «ایله»بعضاً تخفیف‌اولونه‌رق«له»حالنده‌ده قوللانیلیر؛لکن کلمه‌نك
آخرنده « ی » دن ماعدا : « ا ، و ، ه » حرفلرندن‌بری بولونورسه

تخفیف اولونمازه مثال :
صفا ایله ــ نجره ایله ــ قابی ایله ــ نغمه ایله گبی
— « ایله » دن‌صوگره بعضاً « برابر » گلیر. بو، اکثریامصدرلره
لاحق اولولنجه حس اولونور . مثل :
« عقللی اولمقله برابر چالیشقان ایدی » ، « انسان ، ناموسکارانه
یاشامقله برابر برده ارباب ناموسی حمایه‌یه مجبوردر » .
— ادات وساطت اولدیغی وقت « برابر » اداتی گلمز .

تمرین

ایله :
طاغده شاهین باقیشلی بردختر
گزر آهوگبی توحش ایله
—
اوطوردرکن‌اومده یارمله
غربته دوشدم اختیارمله
خسته‌یم یوق سؤال خاطر ایدن
توله حالم نوآه و زارمله
—
ای‌ماتمی‌هربرده بکا همره اولان یار
اولدم ینه باق مهر خیالك ایله بیدار
—
گیده‌مز بویله جهل وغفلت ایله
قعر گرداب موته حسرت ایله
درلو محنتله بیك مشقت ایله
محو و گمنام ایدر بزی دنیا
—
سنمله برابر بیوبور چکدیکم آلام
—

— دملرجه برطمعله‌قیلارقابی‌بی حضور
یللرجه برامله ولی بی قرار ایدر
— نه‌ کیراولنورلعن‌ایله‌حجاج‌ایله‌جنگیز
تجیل ایدیلیر نوشروان ایله سلیمان
— قالیدر الفاظ ایله تغییر حقیقت
ممکنمی‌که تفریق‌اولنه کفرایله ایمان
برخاکدن‌انشا اولنور دیر ایله مسجد
بردر نظر حقده مجوس ایله مسـلمان
— چکوب خلوص ایله‌بریوف بوریسی
صفای خاطر ایله ایله‌یم حجه سفر
— یولی یول ایله اوردمانی بالطه ایله
— یول کیتمکله توکنور
— یالان ایله ایمان برده طورماز
— یاری آکسون برچوروك‌الما ایله
— نفـسده تجربه‌مله ایناندسوبلرمسکا
— نادان ایله یه ، ایچمه صحبت‌ایتمه
— آدمه کنـدی آیاغیله گلمز دولت
— هوس‌جاه‌ایله جاهل‌متلاشی‌کوردینود

« هركسی ذم ایله اوغراشانلره ذمام دبنیر » مثالنده اولدیغی گبی.

ـ مصادر ثقیله‌ده ادات تعلیل اولدیغی وقت قاف غینه تبدیل اولنور قالمغله ، بولمغله ، آلمغله گبی .

ـ فارسیده « با » قوللانیلیر : « باشندیورجم اولان شو قدر غروش » گبی .

عربیده باء مكسوره قوللانیلیر : « بالاجلال » ، « بالصحة » ، « بالسلامه » گبی .

ایمدی

٣٤٥ ـ ادات تفصیلدر . قیصه برجمله‌یی تفصیل ایچون گلن باشقه برجمله‌نك اوله داخل اولور . « چالیشمق ، اڭ برنجی فضیلتدر ؛ ایمدی چالیشه‌لم ؛ فضیلت صاحبی اوله‌لم . » مثالنده‌کی « ایمدی » گبی .

ـ « امدی » دخی یازیلیر . بو ادات ، شیمدیلر زیاده‌سیله استعمال اولونمامقده‌در .

باری

٣٤٦ ـ ادات اکتفادر . « هیچ اولمازسه » معناسنه‌در . مثال:

« برایش یاپه‌جقسك باری لایقیله یاپ » ، « بوقدر علمی وار ؛ باری خواجه‌لك ایتسین » گبی . مثال دیگر :

باری لطف ایت گوده‌یم گل شو صفا عالمی .

ادبیات ایله تاریخ وسیر
سیرت اهل ادبدر یکسر
—
زلف سیهندن کسیلیری دل شیدا

بررابطه‌در جان ایله جانان آره‌سنده
—
اولدیرر آخر بزی اول شوخ استغنا ایله
—

بتون

١٤٧ — ادات تعمیمدر : « بتون گون چالیشدم . »

— بعضاً تأکید ایچون قوللانیلیر . بو حالده : « بتون بتون » ، یاخود « بسبتون » حالنه گیرر . مثال :

بتون بتون غائب ایتدم ، بسبتون ایلیشدی .

بلکه

٣٤٨ ـ ادات احتمالدر : « بوسفرده عفو ایدلك بلکه اوصلانیر » ، « بلکه گلیرز » جمله‌لرنده‌کی « بلکه » لر گبی .

ـ ادات شکده اولور . بو حالده ماضی صیغه‌سیله برابر گلیر :

« برکره باقه‌لم بلکه چالیشمشدر » مثالنده اولدیغی گبی .

ـ بعضاً ادات اضراب اولور ؛ یعنی : اوست طرفنده‌کی سوزدن صرف نظر ایدیله‌رك آلت طرفنده‌کی سوزه نظردقتی جلب ایدر. مثال:

آنك ایلیکی ساده نی دگل ، بلکه بتون عالمی شاملدر .

ـ ادات اردیاد دخی اولور ؛ یعنی : اولکی کلمه‌نك مالنی هم تقویه، هم‌ده تفصیل ایدر .

« احمد ، حسین قدر چالیشقان ، بلکه دها زیاده ذکیدر » ، « معرفت ، حیات قدر قیمتلی ، بلکه اربابی عندنده آندن دها زیاده معتبردر . » مثاللرنده اولان « بلکه » اداتلری گبی .

— کندیسنده معنای احتمال اولان جمله‌لرده بلکه گلمز :

مثلا شمدی یازمش اولمالی جمله‌سنده بلکه گلمز . زیرا (اولمالی) ده معنای احتمال واردر

بیله

٣٤٩ — ادات عطف تنبیهدر . عطف اولونان شیئی آیریجه

گوسته‌رير :

« بوراسنی بن دگل ، احمدبيله ازرله‌يه‌مدی » ، « اورادن سن دگل ، آرقه‌داشك‌بيله گيچه‌مز . » مثاللرنده‌كی « بيله » اداتلری گبی .

تك

٣٥٠ ـ برشيئك بالالتزام تمنی اولندیغنی گوسته‌رير :

« تك سن درسه چاليشده نه ايسترسه‌ك ايسته » ، « تك آدم اولسون‌ده نصل اولورسه اولسون . » مثاللرنده اولديغی گبی .

ـ « گبی » معناسنه‌ده گلير .

تم تك كيمسه‌لر زار وپريشان اولماسون يارب !

مصراعنده اوليغی گبی . لكن بومعناسی شيمديلر مستعمل دگلدر .

جك ، جه ، جكز ، جغز

٣٥١ ـ تصغير اداتلريدر . لاحق اولدقلری اسمك معناسنه كوچوكلك ويرير :

بونلردن: «جك» ايله «جگز»، حركهٔ اخيره‌سی خفيف اولانلره ، «جق» ايله « جغز » ، حركهٔ اخيره‌سی ثقيل اولانلره لاحق اولور . چيچك : چيچكجك ، چيچكجگز ، اوطه : اوطه‌جق ، اوطه‌جغز گبی .

ـ برهجالی اسملره اكثريا «جغز»، «جكز» لاحق اولور . مثال:

قوشجغز ، برجگز .

تمرين

بيله : (شيوه)

ـ گوره‌مم بن‌سنی ای‌مه‌كيجه رؤياده بيله — وارلغين بيلمه، نه‌حاجت كرهٔ عالم ايله

ـ اويله وحشی اوپری چهره‌كه امكان اولسه — يتر اثباتنه خلق ايتديكی برذره بيله

عاشق زاره گورنمزدی خيالنده بيله — يانده صندال بيله اولماز .

ـ ايكی ساكن ايله بيتن كلمه‌لرده : «جگز» ، «جغز» اداتلری گتيريلمك شيوه اقتضاسندندر . « گنججگز » گبی .

ـ جك ايله جق ، بعض صفاته لاحق اولونجه مبالغه اداتی اولور : «قيصه‌جق» گبی ، كه پك قيصه ديمكدر ؛ «بوكسه‌جك» مستثنادر؛ زيرا آز يوكسك ديمكدر .

ـ بعضاً ادات تحقير مقامنده استعمال اولونه‌بيلير . مثال :

شاعرجك ، كاتبجك .

ـ بعضاً جلب مرحمت ايچون‌ده قوللانيلير . مثال :

قيزجغز اوشويوردی ، ياوروجق وفات ايتدی .

بواداتلر ، صفات قياسيه‌نك آخرينه گلمز .

جه

٣٥٢ ـ اسملره لاحق اولورسه ادات نسبت اولور . مثال :

انسانجه ، كاملجه .

ـ صفتلره لاحق اولورسه ادات تصغير اولور . مثال :

قيصه‌جه ، گوزه‌لجه ، اوزونجه ، بويلوجه

ـ بعضاً ادات تميز اولور ؛ يعنی : برحكمك تميز اولونان جهتنی گوسته‌رير :

« اخلاقجه سن آكا تقدم ايدرسك » ديلديكده «اخلاق جهتيله» ديمك اولور . بجه ، سنجه ؛ بكا گوره ، سكا گوره ديمكدر .

ـ بعضاً ماضیء نقلينك ويا مضارعك مفرد غائبی آخرينه لاحق اولور وآخرينه برده « سنه » لفظی علاوه ايديلير . بوحالده تشبيه معناسنی تضمن ايدر : « گورمشجه‌سنه بيلور » ، « اوليديرجه‌سنه دوگيور » گبی ، كه « گورمش گبی بيليور » ، «اولديرير گبی دوگيور» ديمكدر .

چونکه

٣٥٣ — ادات تعلیلدر :

برعاطل ، دها شبابنده اختیارلار . چونکه ایشسز گچن زمانك دقیقه‌سی ، ساعتدن اوزوندر مثالده کی « چونکه » گبی .

— بعضاً ادات توقیت اولور : او وقت « مادامکه » معناسنه گلیر : چونکه چالیشمق آرزوسنده‌سکز ، نیه مکتبه گیتمه‌یورسکز ؟ « چونکه بلبلسك کوکل برگلستان لازمسکا » مثاللرنده اولدیغی گبی .

— استفهام انکاری واقع اولورسه ادات تعلیل گتیریلز . مثلا : « دردسز انسانمی اولور ؟ » دینیلدیکی وقت هرانسانك بردردی واردر دیمکدر . « چونکه » ویا « زیرا » اداتی گتیریله‌مز .

خیر

٣٥٤ — ادات انکاردر :

« احمدافندی گلدیمی ؟ » — « خیر ! » مثالنده اولدیغی گبی .

دخی

٣٥٥ — ادات عطفدر . « ادات عطف » اولدیغی وقت بینلرنده اشتراك اولمایان شیلری بربرینه عطف ایدر . مثال :

« دنیاده صداقت نه‌قدر مقبول ایسه اهانت دخی اوقدر مدخولدر »

« سعی وغیرت موجب سعادت اولدیغی گبی بطالت وعطالت دخی موجب نکبتدر . » مثاللرنده‌کی « دخی » لر گبی .

— دخی ، دائما صوك جمله‌یه گلیر . بوقاربکی مثاللرده بوحال گورولور .

— ادات تشریك دخی اولور . بوحالده بینلرنده اشتراك اولان شیلری جمع ایدر . « گورنلر ایله برابر ایشیدنلر دخی اقرار ایدرلر » گبی .

— دخی بعضاً تخفیف اولونه‌رق « ده » صورتنده یازیلیر . مثال :

١) اوده گلسون ، سنده گل .

٢) سن درسه چالیشیورسه‌ك اوده درسه چالیشیور .

دك ، دکین

٣٥٦ — ادات انتهادر . بر فعلك نهایت بولدیغی شیئه لاحق اولور . مثال :

١) باییرامه‌دك اوروج طوتدم .

٢) استانبوله‌دك گیتدم .

— دگین دخی بویله استعمال اولونور . مثال :

١) اولنجه‌یه دگین الله‌ه عبادت ایدرز .

٢) گله‌جك آیه دگین نه یاپه‌جقز ؟ بورایه گلنجه‌یه دگین نه‌لر چکدم .

زمانمزده بوایکی ادات دخی یواش یواش متروك اولمغه باشلامشدر . بونلرك یرینه « قدر » اداتی قوللانلمقده‌در .

دن

٣٥٧ — ادات ابتدادر . مکان ویازمانك مبدأنه لاحق اولور . زمانه لاحق اولونجه : « بری » اداتیله برابر گلیر : « اورادن چیقار چیقماز هوا ایواشمگه باشلادی » مثالنده اولدیغی گبی . مثال دیگر :

١) استانبولدن سینوبه گیتدم .

٢) گچن آیدن بری یازی یازمقده‌یم .

— بعضاً سببیت اداتی اولور : « اودرسه چالیشمادیغندن ، مکتبدن طرد اولوندی » جمله‌سنده‌کی « دن » گبی .

— بعضاً بیان ایچون اولور ؛ لاحق اولدیغی اسمك نه‌دن معمول اولدیغنی گوسته‌ریر . مثال :

آلتوندن کوستك ، گوموشدن قوپه ، مشیندن ترلك ، آستاردن طوربه .

— بعضاً مصدرلره بعلی الخصوص مصدر تخفیفلرنه لاحق اولور .

بوحالده برفعلك وقوعنى بيان ايلر . مثال

١) انسان ، دنياده برحقدن برده حقسز اولقدن قورقاليدر .
٢) آنله طور ! سخن اهل حالى آ كلامه‌دن .
بعضاً ادات استثنا اولور . مثال :
١) جهانده هنر ومعرفتدن باشقه نه كال تصور اولونور ؟
٢) مكتبدن باشقه برمحله گيتدگمى ؟ گبى .

— فارسيده «از» عربيده «عن» و «من»دن معناسنه‌در. مثال:
١) از هر جهت ،
٢) ومن العجائب ،
٣) عن اعضاى مجلس معارف ،
٤ عن جمعيت علما ،
٥) ومن الغرائب .

ده

٣٥٨ -- ادات ظرفيتدر . مثال :

« جهانده پايداراولان ، طوغرى‌سوزدر » ؛ « صوبى‌بارداقده ، آكمكى رافده گورمه‌لى » مثاللرنده اولديغى گبى .

— ده اداتنك‌ظرفيتى هم‌مكانه ، هم‌ده زمانه‌راجع اولور ؛ ياخود بونلردن ماعداسنه‌ده گلير .

ظرف مكانه مثال :

دنيانك هريرنده محبت‌وطن ، فضائل عاليه‌نك اك مقدسلردن معدوددر .

ظرف زمانه مثال :

١) گونده بيك اثر معرفت ميدانه گلييور .
٢) بو چفتلك سنه‌ده اون بيك كيله بغداى ويرييور .

— نه ظرف مكان ، نه‌ده ظرف زمان اولماديغنه مثال :

هردينده، هر تربيه‌ده محبت‌وطنيه، فضائل عاليه‌نك‌اك عزيزلرندن‌معدوددر.

— « ده » اداتى، مصادرتركيبه لاحق‌اولونجه هم‌ادات ظرفيت، هم‌ده ادات استمرار اولور . مثال :

اوقومقده ، يازمقده ، والحاصل تحصيل‌علم ايتمكده برفائده واردر، كه اوده انسانيتى اوگرنمكدن عبارتدر .

— « اولديغى » ، « بولديغى » گبى صيغه‌صله ايله : «اولدق» ، « بولدق » گبى ماضئ شهودينك جمع متكلملرينه داخل اولدقده « ظرفيت » معناسنى ويرير . مثال :

١) رمضان اولدقده هركس صائم اولور .
٢) بايرام اولديغنده هركس سوينير .

— آخرنده « ى » حرفى‌بولونان كلمه‌لره لاحق اولورسه‌«ى»لر حذف‌اولونوب‌بر « نون‌ساكنه » گتيريلير . مثال :

اولرى : اولرنده،اولديغى : اولديغنده ، اولدقلرى : اولدقلرنده :

(اخطار) « دخى » نك مخففى اولان اولان « ده » ، دائما كلمه‌دن آيريجه اوله‌رق يازيلماليدر . « بن دخى گلدم » جمله‌سنده‌كى « دخى » ، تخفيف ايديله‌رك « بن‌ده گلدم » ديلديكى تقديرده بونى « بن » كلمه‌سنه براشديرمك جائز دگلدر .

دها

٣٥٩ — دها اداتى ، درت وجهله قوللانيلير :

١ — ادات تفضيل اولور . مثال :

بوكاغد، شو كاغددن دها گوزلدر. بزم اومز ، سزك اوگزدن دها بيوكدر.

عربى اسم تفضيللرله فارسى قاعده‌سى اوزره ياپيلان صفات تفضيليه‌نك اولنه «دها» لفظى گتيريلمز . مثلا : «دها اليق» ، « دها بالاتر » دينه‌مز ؛ چونكه آنلر ؛ تفضيل‌اولونمشلردر .

اگر ايكى صفت تفضيليه بربرينه قياس ايديلمزسه اوزمان مفضلك

اولنه دها گتیرلهبیلیر . مثال :

«بوکاغد اعلی اما، شوکاغد دها اعلی » ، « بوایش مشکلتر اما، بوآندن دهامشکلتر » .

۲ — ادات توقیت اولور. ادات توقیت اولدیغی وقت جمله‌لره لاحق اولوب برینه گوره «الآن» ، «هنوز»،«حالا» معنالرینه گلیر . مثال :

دها یازه‌مامش ، دها یازه‌جق ، دها بولادکمی ؟ دها بولادی .

۳ — ادات استزاده ، یعنی : زیاده‌طلب ایتمك اداتی اولور . مثال:

دها واری ؟ دها گتیریکز . دها برشی ایسترمیسکز ؟ دها نه‌یاپه‌جغم ؟

٤ — ادات تزیید اولور . مثال :

دها وار . بوگونك دها یوقدر ؛ یارین دها چالیشیرز .

دیه ویا دیو

۳٦۰ — تضمن قولدر ، یعنی: برسوزی محتوی اولان اداتدر . بو جهتله هانگی عبارهده « دیه » وارسه اوعباره ، برقولی متضمن اولور . مثال :

کیمسه‌یی گوره‌بیلیریم دیه باقدم ایسه‌ده گوره‌مدم ،

— ادات تفسیر دخی اولور . مثال :

علم صرف دیه برلسانی طوغرو اوقویوب یازمق لازم گلن قاعده‌لری گوسترن فنه دینیر .

— دیو یازمق، شیمدیلرمهجور وبوصورتله‌بتون بتون استعمالدن ساقطدر .

زیرا

۳٦۱ — ادات تعلیلدر . مثال :

چالیشمقدن گری طورمالی ؛ زیرا ترق ، چالیشمقله اولور .

— « زیرا » دن صوکره ویا اول « که » اداتی گتیرمك مخالف قاعده‌در .

سز

۳٦۲ — ادات نفیدر . اسملره لاحق اولورسه صفت اولور . مثال:

ادبسز ، عارسز ، عقلسز .

— سز ، صفتلره لاحق اولهماز . مصدرلره لاحق اولورسه « سزین » حالنه گیرر . مثال :

۱) گلمکسزین گیتدی .

۲) بی صورمقسزین گچدی .

۳) حال وخاطر سؤال ایتمکسزین تکدیره باشلادی .

— صفتلره گلن ادات نفی ، « دگل » لفظیدر . مثال :

اوادبسز دگلدر ؛ چالیشقاندر .

شاید

۳٦۳ — ادات احتمالدر . مثال :

۱) شاید ترقی نه اولدیغی بیلمیورسه‌ك بلکن گمیسی ایله واپوری نظر دقت اوگننده بولوندور .

۲) شاید احمد افندی گلمزسه آتك اوینه اوغرا .

بومثاللرده گورولدیگی اوزره « شاید » اداتی ، اکثریا جمله شرطیه‌لره لاحق اولیبور .

تمرین

صانکه — گویا : (شیوه)

— ایدراشجاره صیرمه‌لر الباس
کلینه دوندیروب اومنظره‌یی
صانکه اجرای سور ایدر قدرت
آنی آدم قیاس ایدر جنت

— رسکوت عمیق اولور پیدا
صانکه خوابه وارر بتون اشیا
— مهر ایله شولوح نازنینی
گویا بورونور بهشته صحرا

صانکه

۳٦٤ ــ ادات تشبیه‌در . مثال :

جهان نورایچنده قالمش ایدی؛ صانکه هرکوشه‌دن برمنبع نور ، لمعه‌افروز اولویوردی .

ــ مقام تعریضده‌ده قوللانیلیر . مثال :

صانکه گلدم ده نه بولدم . بوخراب آباده

صوکره

۳٦٥ ــ ادات ظرف زماندر . مثال :

شیمدی دگل صوکره گل ، سنی صوکره گورورم .

ــ « بعده » ، « مؤخراً » لفظلری دخی عربیدن ماخوذ اولوب « صوکره » معناسنه استعمال اولونقده‌در . مثال :

۱) مؤخراً ظهور ایدن بر ایشدن طولایی کتابجی دکاننه قدر گیتدم .

۲) بوحال ، مؤخراً واقع اولمشدر .

۳) شیمدی مکتبه گیتمه‌لی، درس اوقومالی، بعده طوغریجه اوه گلمه‌لی .

عجبا

۳٦٦ ادات استفهامدر . مثال :

عجبا احمد افندی گلدیمی ؟ عجبا مکتوبم واصل اولدیمی ؟

(شیوه)

آیا ـــ عجبا :

ـــ آیا بومی برده‌کی عدالت
قان آقمه‌ده رایت ظفردن

ـــ

ـــ برسایه‌در احتشام دنیا
توقیف اولنوری سایه آیا

آیا نه‌صفا بولوبده دختر
اولمش قوزیسیله انسه معتاد

ـــ

ـــ دهرك نه‌صفا وار عجبا سیم وزرنده
انسان براقیر هپسنی حین سفرنده

ـــ عجبا دغدغهٔ جاهه دوشن بی چاره
ترك آسایشی مایهٔ دولتمی بیلیر ؟

ــ « عجائب » کلمه‌سی ، مقام تحیرده قوللانیلیر . مثال :

عجائب ! اماتحف ها !

فقط

۳٦۷ ــ اکثریا ادات استدراك اولور . مثال :

جدیانه هزلیات ایله هر وقت مقابله اولونه‌بیلیر ؛ فقط هیچ برزمان غلبه اولونه‌ماز .

ــ بعضا ادات حصر اولور . مثال :

یالگز عالم دگل ، فقط دائرهٔ علمی توسیع ایتمش برحکیمدر .

آرتق

۳٦۸ ــ ادات اکتفادر . مثال :

آرتق سویلنمه ، آرتق یورولدم .

(شیوه)

لکن ؛ اما ، فقط ؛ آنجق :

ـــ غالب کوروب ایلیور تفخر
لکن اجل ایتمیور تأخر

ـــ

ـــ خالکز ساده ، شکلکزده ظریف
...سکز خوش ، مقامکزده لطیف
لکن اندیشه ایلیك که زمان
بوزه‌جقدر بو انتظامی همان

ـــ

ـــ لکن اول ظالم طمع پرور
یورالردن یاری ایدرسه گذر
صوصکز قوشجغزلرم صوصکز

ـــ بوزملك باده نوشی مست اولور اما خراب
اولماز

ـــ قدر در وکوهری عالم بیلیر
آدمی اما نه آدم بیلیر

ـــ عشقك صفاسی یوق دگل اما جفاسی چوق
ـــ هنر مقبولدر اما معتبر حسن ادبدر
ـــ واراییسه آنجق فضیلتدر مدار امتیاز
ـــ اصالت مدار تمیز دگلدر
مدار تمیز فضیلتدر آنجق

اصلا

٣٦٩ ـ ادات تأكيد اولور . مثال :

١) صائب افندى اصلا سويلهمهدى .
٢) اورايه گيتديگزمى ؟ ـ اصلا ؟

ادات نفىده اولور . مثال :

١) اورايه اصلا گيتمهيگز !
٢) اصلا درسه چاليشمايور !

آمان

٣٧٠ ـ ادات رجا اولور . مثال :

١) آمان افندم ! سزه صيغيندم .
٢) آمان افندم ! عنايت بيورك .

ـ بوبابده، « قوزوم ! » « جانم » تعبيرلرىدخىمستعملدر . مثال :

١) جانم برادر ! شو ايشى بايپور .
٢) قوزوم ! احمد افندى ! شو ايشى گورى ور !
٣) جانم برادر ! بزى گوگلدن چيقارمه .

ـ ادات استمداد اولور . مثال :

آمان ! اوروپور !

ـ بعضاً ادات نفر اولور . مثال :

١) آمان ! جان صيقيورسك !
٢) آمان ! نه گوج خبر آكلايورسك .

اوگجه

٣٧١ ـ ادات ظرف زماندر . مثال :

١) اوگجهدن سويلهدم .
٢) اوگجه دوشونهلى ايدك .

ـ بومقامده « اولجه » ، « مقدما » ، « اولا » كلهلرى دخى قوللانيلهبيلير :

١) اولجه سزه عرض ايتديكم وجهله . . .
٢) اولا احمد افندى گلدى ؛ صوگره محمد افندى گلدى .
٣) مقدما طرف عاليگزه ارسال ايتديگم بش كتاب گلديمى ؟

اولجه ، « اوگجهدن » ، « مقدما » ، « اسگيدن » ، « اولا » ، اوگجه معنالرينهدر . مقدما ، « اوگجه » كلهسندن معناجه فرقليدر .

« مقدما » ، مخاطبه زياده گچمش برزمانى اخطار ، « اوگجه » ايسه بروقت مبهمى بيان ايلر .

اگر ، ايسه ، سه

٣٧٢ ـ ادات شرطدر . مثال :

١) اوگليرسه بن گيدهدرم .
٢) درسه چاليشيرسهم خواجهلرمك مظهر تقديرى اولورم .

ايسه ، ايسهم ، ايسهڭ ، ايسهلر ، ايسهك ، ايسهگز . ايسهده ، ايسهمده ، ايسهگده ، ايسهلرده ، ايسهكده ، ايسهگزده . (ايسهنك) مركباتى متعاقب : « لكن » ، « فقط » كلهلرينى گتيرمهمهلى.

ـ ايسه ، هروقت « ادات شرط » اولماز . ادات تفريق « ده اولور . مثال :

١) علم لسان باشقه مزيت ، عرفان ايسه ينه باشقه مزيتدر .
٢) لسان ، تحصيل ايله اوگرهنيلير . عرفان ايسه حضرت فياض حقيقينك احسان مخصوصيدر .
٣) ادبى ترك اتمك ، انسانيتدن چيقمق ، بى ادبلگى ترويج ايلهمك ايسه ركن مدنيتى ييقمق ديمك اولور .

ـ ايسه ، ادات تفريق اولديغى وقت جملهده معناى شرطيت قالماز .

ـ بعضا : « دخى » معناسنىده اشراب ايدر . مثال :

١) جميت بشريه ، بر شركت گبيدر . افرادى ايسه اوجميتك اعضاسى وخادملرى مقامندهدر .

٢) كذب، ايكى عالمده يوزى قاره، صورتده گوزل گورونسه بيله حقيقتده مسخره برفعل مذمومدر.

لكن بومثالده «سه بيله» تركيبى، ادات تعليل اولەرق واقع اولمشدر.

ــ ايسه، تخفيف اولونەرق «سه» صورتندەده مستعملدر. بوقاروكى مثاللرده اولديغى گبى.

الى

٣٧٣ ــ انتهاى غايت اداتيدر. «دك»، «قدر» معناسنەدر. مثال:

١) الى آخر العمر (عمرڭ صوڭنه قدر).

٢) الى نهايه (نهايته دك).

ايله ــ برابر

٣٧٤ ــ ايكيسى ده ادات تشريكدر. مثال:

١) سنكله برابر گيدەلم.

٢) آنكله گوروشدڭمى؟

تمرين

اگر ــ ايسه ــ سه ــ: (شيوه)

ــ حال مشكلدر اگر اويمازسه حاله قالمز ــ

ــ حر اولمق اگر ايسترايسەڭ اولمه جهانڭ

ذوقنده، صفاسنده، غمنده، كدرنده

ــ فكر ايتسه حال عالمى غريبدر

ــ مطيع اول شيمدى مستقبلده ايسترسەڭ مطاع اولمق

ــ قيل صنعت استادى تحيرله تماشا

دم اورمه اگر عارف ايسەڭ چون وچرادن

ــ انسانه صداقت ياقيشير گورسەده اكراه

ــ ادراكڭ اگر وارايسه معقول شناس اول

ــ اللهى سورسەڭ بى سويلتمه غمم وار

ــ «بونكله برابر»، تركيبى: «بناءً عليه» ديمكدر، كه «ادات بيان» در. مثال:

سزڭ قباحتكز بيوك، بونكله برابر برنجى دفعه اولديغندن آز جزا گورەجكسكز.

بری

٣٧٥ ــ ادات استمراردر. مثال:

١) سزى گورەليدنبرى مسرورم.

٢) بوكتابى اوقويەليدنبرى دوشونيورم.

ــ بوادات، اكثر «دن» ايله مربوطا گلير. مثال:

١) گلەليدنبرى.

٢) اوقويەليدنبرى.

٣) گيدەليدنبرى.

باشقه

٣٧٦ ــ ادات استثنادر. مثال:

١) سندن باشقه كيمكله قونوشەيم؟

٢) انسان اوگرنمك باشقه مزيت، عرفان ايسه ينه باشقه برمزيتدر.

ــ «ماعدا»، «غيرى» كلمەلرى دخى باشقه معناسنه مستعملدر. مثال:

١) جهانده معرفتدن ماعدا مفيد برشى يوقدر.

٢) سندن غيريسى چاليشقان، اوصلودر.

قديما «اوزگه» لفظى دخى قوللانيليردى.

ميزان حقده بودخى اوزگه معدلت.

منفور اولور هنرور وجهال ملتفت

بعضى

٣٧٧ ــ ادات تقليلدر:

بعض آدم واردر، كه بيلمه‌دیكنی بیلمز .

« بعضیسی بویله‌دیدی » ، « بعضیسی شو بله‌دیدی »مثالنده دخی:

« كیمیسی » معناسنه وارد اولمشدر .

٣٧٨ ــ ادات بیان ونفریدر : « بونك اوزرینه » دیمكدر .
ادات نفریعلر جمله‌نك ماقبلنك متفرعاتی ، مابعد ایله‌اتمام ایدر . مثال:

سز مكتبه دوام ایدییورسكز ؛ بناءً علیه معلمكز سزدن خشنوددر .

بومثالده: «بناءً علیه» ادات نفریعدر . «ادات‌بیان»اولدیغنه مثال:

سز دائما سعی ایدییورسكز ؛ بناءً علیه علم وادب صاحبی اوله‌جقسكز .

٣٧٩ ــ ادات تصدیقدر . مثال :

١) حسین افندی ! كتابكی گتیر ! ــ یكی افندم !

٢) درسلرینه ایی چالیش ! ــ یكی افندم .

٣٧٩ ــ ادات غایتدر :

تا صباحه دك چالیشیرم .

٣٨٠ ــ ادات استمراردر :

١) دائما تحصیل معرفته چالیشمالی .

٢) عطالت وبطالتدن دائما احتراز ایتملی .

٣٨١ ــ ادات خبر [١] در اوقومق ایسدرمثالنده « در » ،
ادات خبردر .

[١] بو ادات خبر ، مفردغائبه مخصوصدر . مفردمتكلم ایچون ایم ،«س
ایم » مفردمخاطب ایچون سك ، « سنسك »، جمع‌متكلم ایچون ز ، « نزز »،
جمع‌مخاطب ایچون سكز ، « سزسكز » ضمیرلری دخی ادات خبردر .

ادات خبر اولان بو « در » ، اسملره گلدیكی گبی فعللردن دخی
ماضیٔ نقلی ، استقبال وفعل وجوبی‌یه گلیر . مثال :

گلمشدر، گله‌جكدر ، گلمه‌لیدر .

٣٨٢ ــ ایكیسی‌ده ادات تشبیه‌در . مثال :

١) اكثیمسی ، طاتلیسی

٢) مائمسی ، یشیله‌سی

٣٨٣ ــ ادات بیاندر .

١) تنبلكندن طولایی ترفیع صنف ایده‌مه‌دی .

٢) خویسزلغندن طولایی هركس نفرت ایدر .

ــ طولایی ، بعضاً « ایچون » ، « نه‌سببه مبنی » معناسنی‌اشراب
ایدر ؛ یعنی : ادات تعلیل‌ده اولور مثال :

نه‌دن طولایی بوبله تفوهانده بولونییورسكز ؟

ــ « ناشی » كله‌سی‌دخی لسانمزده « طولایی » معناسنه‌مستعملدر .

١) بوسببدن ناشی

٢) جهالتدن ناشی

٣٨٤ ــ انتهای غایت ادانیدر . مثال :

١) اسكداره قدر گیده‌رز .

٢) ازرلیه‌نه قدر اوقورز .

ــ «دك، دگین » اداتلری دخی بومعنایه‌در .

٣٨٥ ــ فارسیدن ماخوذدر. لسانمزده اوچ دورلو استعمال
اولونور .

۱ ــ ادات بیان اولور . بوحالده اکثریا موصوف ایله صفت ، عامل ایله معمول ، خبر ایله مبتدا آره‌سنه گیرر ؛ ماقبلنده‌کی ابهامی مابعد ایله رفع ایدر . مثال :

روایات تاریخیه‌دندر ، که برگیجه صباحه قارشی . . .

۲ ــ ادات تفریع اولور . ادات تفریع اولدیغی وقت ماقبلنك تفرعاتنی مابعدیله گوسته‌ریر . مثال :

سزك همتگزدر، که برچوق کیمسه‌لری مستفید ایله‌مشدر .

۳ ــ ادات تعلیل اولور . مثال :

۱) سن آنگا خدمت ایت ، که رفاه وسعادتی بوله‌سك .

۲) آلداتما ، که شاعر سوزی البته یالاندر .

بعضاً « که » یرینه ، « کیم » ده قوللانیلیر . « کیم » ده ، « که » معناسنه

تمرین

که ــ کیم : (شیوه)

ــ گل عارف اول که معرفت اولسون تجاهلك — بوگسل بوده شیوهٔ خدادر
ــ بربلا کیم صاحبن بولمازبکا غمخوار اولور اسرار نی صورمه کیم خطادر
ــ اگر غبار ایسه انجام حسرتم یارب — آنلرکه ویربرلاف ایله دنیایه نظامات
نه‌در بویاش که دوشر گوزدن آب شکانده — ییك درلو تسبیب بولنور خانه‌لرنده
ــ بوگسل که برك بوبر دگلدر — شانکله عظیمسك که اولمش
ــ بوگسل که بونك‌ده ذوق واردر — هرذرده منعطف جمالك
انسانلغك آیری ذوق واردر — علام و حکیم سك که اولمش
هرذرده منجلی مآلك
ــ بوگسل که بویك قدر قالیرسك — خلاق کریمسك که اولمش
ــ سعی ایله که بی‌هنر قالیرسك — هرذرده منطبع جلالك
نورکله اولمسه‌ك نمایان
ظلمتده قالیردی هپ بوا کوان

ایسه‌ده استعمالی شعره مخصوصدر :

قوش گوروگز عکس ایدر ناز ونیاز
ظن ایدرسك کیم آغاجلر نغمه ساز

بیتنده اولدیغی گبی .

گویا

۳۸٦ ــ ادات تشبیه‌در . مثال :

۱) گویا طالغه‌لر ، جباله رقابت ایدییوردی .

۲) گویا بر حقسزلقده بولونمشم .

بعضاً « گویا که » حالنده قوللانیلیر . مثال :

گویا که قدرندن برسد ذی حیات ایدی .

ــ بعضاً ادات تعریض اولور . مثال :

۱) گویا سوز سویله‌دی .

۲) گویا ایش یایدی .

ــ لکن ادات تعریض اولونجه آخرینه « که » گتیریلمز .

گبی

۳۸۷ ــ ادات تشبیه‌در . مثال :

۱) آرسلان گبی بابایکیت .

۲) قلعه گبی او .

ــ « ادات تعریض » ده اولور . بوحالده بر صیغهٔ نقلیه‌دن صوگره وارد اولور . مثال :

آنی دیکله‌یورمشم گبی طورمایوب سویله‌یوردی .

ــ « ادات تبیین » ده اولور . مثال :

بوطلبه درسنی تکمیل ایتدیگی گبی سائر طلبه‌یه دخی معاونت ایلر .

ــ « ادات مبادرت » ده اولور . اوحالده بر صیغهٔ صله ایله برافقتده بولونور . مثال :

١) گوروندیگم گبی ایشی آگلادی .
٢) ایشی آجدیغم گبی بگزی صاراردی .
٣) بن گلدیگم گبی او گیتدی .

فارسیدن آلینمش اولان «آسا»، «وار»، «واری»، «وش» اداتلری، ادات تشبیهدرلر . مثال :

١) مهوش : (آی گبی) .
٢) جنت آسا : (جنت گبی) .
٣) فیلسوف واری (فیلسوف گبی) .

کوره

٣٨٨ ــ ادات نسبت ومطابقتدر .

ادات نسبته مثال :

١) آکا گوره هرشی قولای .
٢) بکا گوره هوا خوش .

ادات مطابقته مثال :

١) بویلك ، نام وجودیه گوره .
٢) بوقاب ، بوکتابه گوره .

تمرین

گبی :

— ممکنمی دینلمك مه تابان گبی گچدك
ای نور نظر برق شتابان گبی گچدك

— بر یوزنده شیمدی بر آدم می وار آدم گبی

— صاف قیلدکچه کوکل آینه سن آب گبی
کورینور نور ازل آینده مهتاب گبی

— هجرانك ایله بن گبی فریاد ایدن اولماز

— کنج استغنا گبی بر گوشهٔ راحتمی وار

— هجوم ایدنجه غم مکا
نیم گبی کورون آکا

گرك

٣٨٩ ــ ادات مساواتدر . ایکی ویا ایکیدن زیاده جمله لری بر برینه ربط ایدر . مثال :

١) گرك گلسین ، گرك گلمه سین .
٢) گرك اوقوسون ، گرك اوقوماسون .

« گلوب گلمه مه سی ، اوقویوب اوقوماماسی » بردیمکدر . «ایستر» تعبیری دخی تکرار حالنده « گرك » مقامنده مستعملدر . مثال :

١) ایستر گلسین ، ایستر گلمه سین .
٢) ایستر آل ، ایستر آلمه .

ــ ادات احتمالده اولور ؛ لکن تصدیق معناسنی ضمناً اشراب ایدر . مثال:

ظن عاجزانه مه گوره بوماده نك صورت مصدقه سی بویله اولمه گرکدر .

گاه

٣٩٠ ــ ادات تبعیض در . « بعض وقت » معناسنه گلیر . مثال:

١) گاه اولورکه اثنای شتاده بر گوزل هوالره راست گلینیر .
٢) گاه بکه نیر ، گاه بکنمز .

« گه »، « گهی » صورتنده ده مستعملدر . لکن بو، شعره مخصوصدر :

گه دوام فرقت ایستر

« گاه » ، ادات مکان در . مثال :

١) آرامگاه
١) تشهیرگاه
٣) تماشاگاه

بنابرین

٣٩١ ــ « بونك اوزرینه » دیمکدر . ادات بیاندر . (« بناء علیه » مراجعت)

۲ ــ « اسم مصدر » اداتی اولور . مثال :

گوزللك ، نقاللق ، قوندرەجیلق ، کاتبلك .

بوراده شایان اخطار برشی واردر ،كه اوده « امامت ، خیانت ، نیابت » گبی فی‌الاصل مصدر اولان کلمه‌لره « لك، لق » ادانلرینك عدم التحاقیدر ؛ زیرا امامت ،امامت ،امامملق دیمکدر . [وقس علیه البواقی].

لکن ادواتك ترکیبندن حاصل اولان صفتلره لحوقی جائزدر. مثال:

کوبلیلك ، اولیلك ، آرابەجیلك.

۳ ــ « ادات مکان » اولور (اسم مکانه مراجعت).

٤ ــ « ادات نسبت » اولور (اسم منسوبه مراجعت).

٥ ــ « ادات لیاقت » اولور . «هدیه‌لك» گبی ، که « هدیه ایدیلمکه لایق » دیمکدر .

٦ ــ « ادات مقدار »اولور. مثال :

برگونلك چوجق ، طقوز آیلق گبه.

بوایکی ادات ترکی‌یه مماثل اوله‌رق عربی وفارسیدن لسانمزه بر طاقم ادوات اخذ اولونمشدر ،كه آنلرده« دان » ،« زار» ، « ستان» ، « سار » ، « ی » ، « یت » در .

ــ دان ، ادات مکاندر . مثال :

۱) آتشدان: (مانغال)
۲) بخوردان.

ــ زار ، ادات مکاندر . مثال :

۱) لاله زار .
۲) گلزار.

ــ سار ، بوده ادات مکاندر ؛ فقط استعمالی آزدر .

۱) کوهسار .
۲) چشمه سار .

بناءً

۳۹۲ ــ بوده ادات بیاندر . سبب گوسته‌رر . مثال :

سزك سخی اولدیغکزی بیلیرم بوکا بناءً اعانه دفترینه اسمکزی یازدیردم.

بعضاً ادات تعلیل اولور . مثال :

۱) سزك بوسوزیکزه بناءً بویله حرکت ایتمه‌لی‌یم
۲) توجهاتکزه بناءً بویله برتشبثه قالقیشدم .

لك ، لق

۳۹۳ ــ « لك » ، «لق » ،اسملرك آخرینه‌لاحق اولور . «لك»، حرکهٔ اخیره‌سی خفیف ، « لق » ، حرکهٔ اخیره‌سی ثقیل اولان اسملره التحاق ایدر .

بونلر ، آلتی دورلو استعمال اولونور :

۱ ــ مصدرلرك آخرینه گلیر . اوحالده « ادات تأکید » اولور .

اوقومقلق ، یازمقلق ، سویله‌مکلك ، گورمکلك .

تمرین

که ــ گاه ــ گاهی : گهی (شیوه)
ــ گاه اولور عاشق شیدایه دوشر استغنا ــ
ــ افراط ثبات آدمی گاهی هـدر ایلر ــ
ــ بودنیادر گهی ماتم گهی سور
ــ که‌جنك وگاه صلح وگهی حب وکه نفاق
که فرق و اختلاف گهی جمع و اتفاق
ــ گاهی محقر جهلا ، شاعر بلیغ
ــ گاهی مسخر حمقا ، فاضل ادیب
ــ که چاك اولنور دامن پاکیزهٔ عصمت
که عفت ایدر آدمی آرایش زندان
ــ گوز اوجیله عاشقه که لطف ایدر گاهی عتاب
برسؤاله برقومار اول غمزهٔ حاضر جواب

بوادات ، بعضاً موصوفلرك آخرينه گتيريله‌رك صفته نقل اولونور :

مثال :

۱) اوتانمه معناسنه اولان (شرم)دن: شرمسار كيكه اوتانغان ديمكدر.

« ستان » ادات مكاندر .

گلستان ، بوستان

« ى » اسم مصدر اداتيدر :

دوستى : دوستلق ، بندگى : كوله‌لك .

« يت » بوده اسم مصدر اداتيدر . مثال :

انسانيت ، جاهليت ، بشريت .

۳۹٤ ـ اوچ دورلو استعمال اولونور :

۱ ـ « ادات استثنا » اولور . بوحالده برفعل التزامى‌يه مفتقردر .

مثال :

بويازىيى كيمسه اوقويه‌ماز؛ مگريازان ذات اوقويه .

ـ بعضاً فعل التزامى برينه امر غائب ويانهى غائبده قائم اوله‌بيلير . مثال :

قدر معرفت و شرف علمى انكار ايده‌جك برفرد آفريده تصوراولونه‌ماز ؛ مگركه اوآدم عالم وحشتده بيومش اولسون .

۲ ـ ادات استغراب اولور . بوحالده « كه » آلماز . مثال :

بنده آنى آدم صانيردم ؛ مگر قدر انسانيتى بيلمز برنادان ايمش .

۳ ـ « ادات تخمين » اولور . بونده‌ده « كه » آلماز . مثال :

«مگر خلق جهان، هپ آشناى فرقت اولمشدره»

۳۹۵ ـ « ادات عطف » در . مثال :

۱) هم اوبله سويله‌يور ، هم بويله سويله‌يور .

۲) هم چاليشمامق انسانه ياقيشماز ؛ زيرا حيوانلر بيله چاليشيور .

« هم » بعضاً ادات تنبيه اولور . مثال :

سن درسه چاليشميورسك . هم درسه چاليشمالى ، هم اوصلو طورمالى .

ـ بعضاً آخرينه : « ده » گتيريلير . بوحالده تأكيد بيان ايدر .

مثال :

خواجه هم گلدى ، همده صوردى .

ـ « ادات اشتراك » ده اولور . مثال :

هم مسلك ، هم مذهب ، هم سبق .

ـ « ادات اقتران » دخى اولور . مثال :

هم زبان .

« ادات اقتران اولونجه اشتراكدن فرقليدر ؛ چونكه « هم‌زبان»

تمرين

هم : (شيوه)

هم كنديسى، هم صورتى، هم فكروخيالى جانان ايدى‌باقدم اوليورآنده هويدا

هم زيارت هم تجارت

هم‌سور شرى ، همده دشمن‌شر نه‌در اغرب جهانده ؛ طبع بشر

هم سويله‌مز ، هم بكلمز

هم دوكر ، هم آغلاتماز

هم كل هم فضول

هم اوقودق، هم اوقوتدق، هم اوتوتدق

هم قاچار هم طاول چالار

هم صوچلو ، هم كوچلو

دبر ایسه‌ك « دیللری بر » دیمك دگلدر ؛ یالگز « اقتران » بیان ایدر ؛ فقط « هم‌سن » دبر ایسه‌ك « یاشلری بر » اولور ، كه بو ممكندر .

هیچ

٣٩٦ ـ « تأكید نفی » ویا « نهی » اداتیدر . مثال :

١) بوشی بنم ایشمه هیچ یارامدی .

٢) بوبابده هیچ معلوماتم یوقدر .

ـ انكاری اولمایان واستفهامی حاوی اولان جمله‌لره داخل اولورسه ادات تقلیل اولور . مثال :

علی افندی‌یی هیچ گوردیگك وارمی ؟

نه

٣٩٧ ـ « ادات نفی در . مثال :

نه پدری وار ، نه والده‌سی .

تمرین

هیچ : (شیوه)

— كولری ماتمه دنیاده هیچ برصاحب انصاف

—

— هیچی هیچه ورسه‌ك بنه هیچ چیقار

—

— هیچ اولمامقدن كچ اولمق اولادر

—

— ای مادر مهربان نه‌دیرسك ؟
هیچ قالمادیمی فراقه طاقت

— یكیتلك طقوزدر . سكزی قاچمق ، بری هیچ كورنمه‌مك

— بد اصله نجابتی ورر هیچ اونیفورمه

ـ بعضاً ایكنجی « نه » یه « ده » علاوه اولونور . مثال :

نه اوگلدی نه ده بن آنگا گیتدم .

ـ « نه » داخل اولدیغی جمله‌نك معناسنی نفی ایدرسه‌ده كلماتی نفی ایتمز . مثلا « بوگون نه سن گلمه‌دك ، نه‌او » دینیله‌مز ؛ زیرا ایكی نفیدن براثبات چیقار . بوحالده یوقاریكی جمله « سن‌ده گلدك اوده گلدی » مألنی متضمن اولور . مثال :

جانی جانان دیله‌مش ویرمه‌مك اولماز ای دل
نه نزاع ایله‌یه‌لم ، اول نه سنكدر نه بنم

بویله « نه » لی جمله‌لرده رابطه اوچ دورلو موضعده بولونور .

تمرین

نه : (شیوه)

نه آله‌جق، نه ویره‌جك ـ نه آلانده‌یم نه‌صاتانده‌ن ـ نه آلوبده‌نه‌ویره‌میورم ـ نه‌اولوبه‌آغلار ، نه‌دیری‌یه كولر ـ نه‌بال اولدی ، نه پكمز ـ نه بیت‌الخراب ، نه بیت‌المعمور ـ نه‌بیلیرم ، نه كوردم ـ نه چیك‌ییدم . نه‌قارنم آغریر ـ نه‌طادی‌وار ، نه‌طوزی ـ

— نه سال ایله‌در ، نه مال ایله‌در
بكم اولواق كمال ایله‌در .

— نه‌سورم‌یادینی نه‌آكارم آدینی ـ نه‌شیش یانسون نه كباب ـ نه شیطانك یوزینی كور ، نه بسمله‌چك ـ نه‌صقاله منت نه‌بیغه ـ نه‌طاغده باغم‌وار نه چقالدن دعوام ـ نه عادت ایتمه‌لی نه عادتی ترك ایتمه‌لی ـ

— قانلی واری نه‌یاوز اول‌نه‌ده آصیل

— حددن آشقین نه یواش‌اول‌نه‌ده باصیل

— نه‌جفا دیدهٔ خار اول نه غم آلود خمار

— نه‌سنده مهرو وفا وار، نه‌بنده صبر و قرار

— او، یوق بو، یوق نه‌عجب نزدن اجتناب ایتدك

(۱) ـ برنجی : « نه » دن صوكره ذكر اولونور . مثال :
نه پاره‌سی وار ، نه اوستی باشی .
(۲) ـ يالكز ايكنجی « نه » دن صوكره ايراد اولونور :
« نه نزاع ايله‌يه‌لم ، اول نه سنكدر نه‌نم » مثالنده اولديغی كبی .
(۳) ـ هم برنجيسندن، هم‌ده ايكنجيسندن صوكره ايراد ايديلير:
مثال :
نه درسنه چاليشدی ، نه خواجه‌سنه اطاعت ايتدی .
ـ لكن بعضاً ايكی « نه » يی مشتمل جمله‌لرك رابطه‌سی منفی اوله‌رق وارد اولور . بوحالده رابطه ايكيسندن‌ده اول كلمه‌لی . مثال :
قاريشمام ؛ نه ايشنه نه مالنه .
لكن بوجمله‌نك رابطه‌ليسی « نه‌ايشنه ، نه مالنه قاريشيرم » ديمك اولديغندن بوحالده بنه رابطه‌يی نفيدن قورتارمغه چاليشماليدر .

هر

۳۹۸ ـ ادات تعميمدر . مثال :
هر كسك عالمده بيك مافوقی وار ، بيك مادونی وار .
ـ « هر » اداتندن صوكره جمع اوله‌رق بركلمه كتيريله‌مز ؛ دائما مفرد كتيريله‌لی . « هرانسانلر » ديمز ، « هرانسان » دينير .

تمرين

هر : (شيوه)
هركياه زمينی بشقه زبان
هر آوچ بردكر عالم
هرورق بيك كتاب ايله يكسان
بوفيوضاتی فكر ايدوب هردم
متحير قالمسونمی آدم ؟

ـ ايته عار اوكرن اوقو اهلندن
هرشينك علمی كوزل‌جهلندن
—
ـ هر صو كچيد ويرمز
—

ـ « هربری » تركيبنده‌كی « بری » كلمه‌سی « هر » كلمه‌سنك معنای تعميمنی تقسيم ايدر :
« هر بری برسوز سوبله‌دی » كبی، كه هپسنك آيری آيری‌سوز سوبله‌دكنی افهامدر .

ـ هر آری بال ياپماز
—
ـ هر طاش باش يارماز
—
ـ هر آغلامه‌نك بركوله‌سی وار
—
ـ هر قادی‌اوينك هم‌خانمی هم‌خلابقی‌در
—
ـ هر اوده بردلی نرم اوده هپ‌دلی
—
ـ هر قويون كندی پاچاغندن آصيلير
—
ـ هر ايشك باشی صاغلق
—
ـ هر كيمسه كندی‌عالمنك پادشاهيدر
—
ـ هر ايشك عاقبتی عاقله درپيش كرك
—
ـ هر كسك آرشونه‌كوره‌نزوبرلز
—
ـ هر ايشه بورنكی صوقه
—
ـ هر كس كندی لايقنی سوبلر
—
ـ هرجفانك برصفاسی هرصفانك برجفاسی
—
ـ بومثلده هركسك كوكلنده برآرسلان‌ياتار
—
ـ هر خروس كندی چوبلكنده‌اوتر
—
ـ هر كوزلك برخويی‌وار
—
ـ هر دردك اولور چاره‌سی هرايكلك‌بن‌اولاز
هر محنته برآخر اولور، هر غمه پايان
—
ـ هر مقامك برمقامی
—
ـ هر دردده بردوا وار آنی بولمه‌درهنر
—
ـ هر بوريلان ايچون برخان ياپيلماز
—
ـ هر دوزك بربوقوشی هربوقوشك بردوزی‌وار
—
ـ هر زوالك بركمالی هر كمالك برزوالی
—
ـ هر كس قاشيق‌ياپار اماصاپنی اورته‌سنه كتيره‌مز

مند

٣٩٩ ــ ادات اتصافدر . فارسیدن ماخوذدر . لاحق اولدیغی اسمه صفت معناسی ویریر . مثال :
هنر مند ، دانشمند .
ــ « لی » اداتنه بدلدر . بوحالده هنرمند : « هنرلی » ، دانشمند : « معلوماتلی » دیمك اولور .

ور

٤٠٠ ــ فارسیدر . بوده ادات اتصافدر . مثال :
هنرور ، سخنور .

ناك

٤٠١ ــ فارسیدر . ادات اتصافدر . مثال
١) غمناك : (غملی) .
٢) الم ناك : (الملی) .
٣) اندیشه ناك : (دوشونجه‌لی) .

یار

٤٠٢ ــ فارسیدن ماخوذدر . ادات اتصافدر . مثال :
١) هوشیار : (عقللی) .
٢) بختیار : (بختلی) .

مانند

٤٠٣ ــ فارسیدن ماخوذدر . ادات تشبیهدر . مثال :
فرشته مانند : (ملك گبی) .

گار

٤٠٤ ــ فارسیدر . ادات فاعلیتدر . مثال :
پروردگار : (بسله‌یجی) .

کار

٤٠٥ ــ فارسیدن ماخوذدر . ادات فاعلیتدر . مثال :
١) کرمکار : (کرم صاحبی) .
٢) صنعتکار : (صنعت صاحبی) .
٣) قناعتکار : (قناعت صاحبی) .

دار

٤٠٦ ــ فارسیدن ماخوذدر . ادات مالکیتدر . مثال :
١) علمدار : (بایراق طوتیجی) .
٢) سنجاقدار : (سنجاق طوتیجی) .

دریغ ــ دریغا

٤٠٧ ــ فارسیدن ماخوذدر . ادات تاسفدر . « دریغاکه » ، « دریغکه » صورتنده‌ده مستعملدرلر .

حیف!

٤٠٨ ــ ادات تاسفدر . « حیفا » صورتنده‌ده مستعملدر .

افسوس

٤٠٩ ــ ادات تاسفدر . « افسوسکه » صورتنده‌ده شایعدر .
ــ کیردك بهشته حیف که دیداری کورمدك
ــ ایواه اوروزکار کچدی
ــ هیهندن آنك کوزلدی ایواه
آلتنده یاتان زواللی دختر
ــ افسوس که یوق عاقبت کاره شعورك
ــ بیکانه چیقدی حیف نم یار صاندیغم مثاللرنده اولدیغی گبی .

واقعا

٤١٠ ــ ادات تصدیقدر . عربیدن ماخوذدر ، مثال :

وانعا مادامکه، سوز، تعاطیء افکاره واسطه‌در ، مادامکه تعاطیء افکار ، انسانیت مجسمه دینلمکه شایان اولان تمدن عمومی مناسباتنه رابطه‌در . . .

مادامکه

٤١١ ـ ادات تعلیلدر .

ـ « مادامکه » نك اولنه « واو عاطفه » گتیرمك نقلق موجب اولور . مثال :

مادامکه سوز تعاطیء افکاره واسطه‌در . و مادامکه تعاطیء افکار . . .

زنهار

٤١٢ ـ ادات تحذیردر . فارسیدن ماخوذدر . ترکجه‌سی « صاقین » معناسنه‌در . مثال :

زنهار ! الیی آتشه صوقمایه‌سك ؛ زیرا آتش ، یاقار .

کاشکی

٤١٣ ـ ادات تمنی‌در . فارسیدن ماخوذدر . مثال :

١) کاشکی دها اول تحصیل علم ومعرفته باشلایه ایدم .

٢) کاشکی جناب حق ، بنی بختیار ایله‌مش اولایدی .

واحسرتا !

٤١٤ ـ ادات تفجعدر . مثال :

واحسرتا ! اوقاره گونده حسین مظلوم ، تیغ غدر ایله شهید ایدیلدی .

یای نسبت

٤١٥ ـ اسملرك آخرینه گلنجه‌او اسمی : اسم منسوب ایدر . « شیرازی » ، «بغدادی» گبی ، که « شیرازلی » ، « بغدادلی » دیمکدر .

ـ آنکن : «مکه» ، « ملت » ، « اضافت » ، «تجربه » ، « عاده » گبی

کلمه‌لرك آخرینه گلنجه آنلردن « ت » و « ه » لر حذف اولونور . مثال :

مکی ، ملی ، اضافی ، تجربی ، عادی .

ـ « ادرنه » ، « بروسه » ، « آطنه » ، « آنقره » گبی کلمه‌لری « ادرنی » ، « آطنی » صورتنه قویمایوب آنلری : « ادرنه‌لی » ، « آطنه‌لی » ، « آنقره‌لی » صورتنده قوللانمالی ؛ یاخود « ادرنه‌وی » ، « آنقره‌وی » ، « بروسه‌وی » دیه ویا « ه » لرك حذفیله « ادرنوی » ، « بروسوی » ، « آنقروی » استعمال ایتمه‌لیدر .

ـ یای نسبتك لحوقیله کلمه‌لرك اکثری تبدیل شکل ایدر :

ـ فعیله وزننده اولان « مدینه » ، « جزیره » گبی کلمه‌لری «فعلی» وزننده، یعنی : « مدنی » ، «جزری» حالنه گیرر . فقط « طبیعه » ، « سلیقه » کلمه‌لری « طبیعی » ، « سلیقی » شکلنی آلیر .

فعیل وزننده اولانلرده‌ده « یا » اسقاط اولونماز . مثال :

حریری ، حصیری .

فعیل وزننده اولانلرده بعضاً اسقاط اولونور ، بعضاً اولونماز . مثال :

١) قریش : قریشی .

٢) حسین : حسینی .

«هدی» ، «معنی» گبی کلمه‌لره لاحق اولورسه «هدوی» ، «معنوی» حالنه گیرر .

ـ دنیا ، عیسی ، موسی ، گبی کلمه‌لره لاحق اولورسه بو کلمه‌لر : « دنیوی » ، « عیسوی » ، « موسوی » صورتنه گیرر .

«صحراء» و «بیضاء» گبی کلمه‌لرده دخی : «صحراوی» ، « بیضاوی » گبی همزه‌لر «واو» ه منقلب اولور .

ــ « سما » «شتا» گبی همزه‌سی حرف اصلیدن مقلوب بولونانلرده ایکی صورت واردر . مثال :

١) سماوی : سمائی .
٢) شتاوی : شتائی .

هی

٤١٦ ــ ادات ندادر . مثال :

هی اوغلم ! هی یاودم !

« بەهی » صورتنده‌ده مستعملدر .

کوَنا ــ کوَنه

٤١٧ ــ ادات تشبیهدر . مثال :

١) بوگونا حسابه عقلم ایمز .
٢) صیغماز هم بوگونه بیوك سوز دهانه .

هنوز

٤١٨ ــ ادات حالیتدر . « شیمدی»، «دها» معناسنه‌مستعملدر .

مثال :

١) هنوز گلمدی .
٢) هنوز یازدی .

٤١٩ ــ مفعول الیـه اداتیـدر . بو حالده یا « ادات انتها » اولور، یاخود ادات مبادله . ادات انتهایه مثال :

١) استانبوله گیتدم .
٢) احمده درس ویردم .

أدات مبادله‌یه مثال :

١) ساعتی قرق غروشه صاتدم .
٢) آرقداشمی بورایه چاغردم .

زهی

٤٢٠ ــ ادات استغرابدر . مثال :

١) زهی سعادت .
٢) زهی اوغراشمق .

ــ مقام تقبیحده‌ده مستعملدر . مثال :

زهی عرفان ! زهی ادراك !

ینه

٤٢١ ــ آره‌لرنده « تشابه » ویا « تضاد » اولان ایکی فعلی بر-برینه ربط ایدر . ایکنجیك وقوعی برنجیدن صوکره اولدیغنی افاده ایلر . مثال :

١) برکره صوردی ؛ ینه صورییور .
٢) چوجوق اولجه ایستدی ؛ ینه ایسته‌یور .

ــ بعضاً اولکی فعل حذف اولونور . مثال :

١) حسین ینه قاچیور ؛ ینه بیلدیگنی سویله‌یور .
٢) اوقدر نصیحت ایتدم ؛ ینه دیگله‌مه‌یور .

تمرین

کلمات مشترکه

چرخ ـ بوغاز ـ بورون ـ باش ـ دیل ـ تپه ـ آیاق .

يا

٤٢٢ ــ حروف عاطفه‌دندر . تردید ایچون گلیر. مثال :

١) حسین گیتمش ، یا حسنی .
٢) یاپن بیلمه‌یوردم یا او ، یا سن .

ــ « تاکید » ایچون‌ده گلیر . بوحالده « یا » حرفنه‌ برده «خود» کلمه‌سی علاوه اولونور . مثال :

یاسن گیت ، یاخود بن گیده‌دم .

کی

٤٢٣ ــ ترکجه‌در . ادات بیاندر .

١) اوگونکی گوردیگمز آدم نه‌ نصل آدم ایدی ؟
٢) اونده ، ریبه ، شهرتیله متناسبدر .

بلا

٤٢٤ ــ عربجه‌دن ماخوذدر . ادات نفیدر . مثال :

١) بلا توقف بوله روان اولدق (هیچ طورمقسزین گیتدك) .
٢) بلا رخصت نائل اولدی .

هله

٤٢٥ ــ ادات استثنادر . مثال :

١) هله سن چالیشمه‌ده گور .
٢) هله یارامازلق ایتدیگکی بن ایشیده‌یم.

تمرین

یا :
یادوه ، یادوه‌جی ، یا اوستنده‌کی حاجی ــ یا دولت باشه یا قوزغون لشه ــ یا دو دوکی چالملی ، یا ماندیره‌ده قالملی ــ یا خویندن ، یا صوییندن ــ باحلب ، یاشام دیرکن اکریبوز چیقدی ــ یا آلیرم ، یا اولورم ــ یا آت یا اوست ــ یا آلدیغی ویره‌لی ، یا آلماملی ــ یا بودوه‌یی کوتمه‌لی یا بودیاردن گیتمه‌لی ــ

ــ ادات تهدید اولور . مثال :

١) هله اور هله .
٢) هله بکا برکره ایلیشده‌گور حالنی !

یعنی

٤٢٦ ــ عربیدن ماخوذدر . ادات تفسیردر . مثال :

١) حسن اخلاق ، یعنی : فضیلت ، صداقت ، استقامت گبی افعال مزیات انسانیه‌نك کالنه نشانه‌در .
٢) خواص خمسهٔ ظاهره ، یعنی : گورمك ، ایشیتمك ، قوقلامق ، طادمق و طوتمق (لمس) .

هایدی

٤٢٧ ــ ادات ندا و تشویقدر . مثال :

١) هایدی ! اوغلم گیده‌لم .
٢) هایدی ! درسمزی ایلرله‌ده‌لم .

تا

٤٢٨ ــ عربی وفارسی کلمه‌لرك اولنه گلیر . مفعول الیه ، مصاحبت ، وساطت و آلیت اداتی اولور .

ــ ١ : مفعول الیه اداتی اولوبجه اولنه گلدیگی کلمه‌یه برده « تا » علاوه اولونور . مثال :

١) تاصباح (صباحه قدر) .
٢) تاسحر (سحر وقتنه دگین) .
٣) تامحشر (محشره قدر) .

یا

٤٢٩ ــ « ایله » معناسنه‌در . ادات استعانه‌در . مثال :

١) باسند یورجم اولان . . .
٢) بامضبطه مجلسه حواله بیوربلان . . .

ـ ٢ : ادات مصاحبت اولور . مثال :

١) بالعز والاجلال (عز و اجلال ايله) .

٢) بالشرف والاقبال (شرف و اقبال ايله) .

ـ ٣ : ادات وساطت و آليت اولور . مثال :

١) بالقلم : (قلمله) .

٢) بالسيف : (قليجله) .

لكن بو دورلو استعمالی مهجور اولمغه يوز طوتمشدر .

بر

٤٣٠ ـ « بر » ادات استعلادر . فارسيدن ماخوذدر . مثال:

١) برمقتضای حال . . .

٢) برموجب امر عالی . . .

بی

٤٣١ ـ ادات نفيدر . فارسيدن ماخوذدر . مثال :

١) بی‌وفا : (وفاسز) .

٢) بی‌شعور : (شعورسز) .

٣) بی آرام : (وقاسز) .

٤) بی حضور : (راحتسز) .

تمرين

بی : (شيوه)

كوبكدر ذوق آلان صياد بی انصافه خدمتدن ـ فلكده بخت اوتانسون بی نصيب ارباب همتدن ـ

— وطن بربی وفا نازندهٔ طنازه دوتمش كيم —

آييرماز صادقان عشقنی آلام غربتدن

—

— بی رهبر ويار وياور ابواه

تا

٤٣٢ ـ ادات انتهادر . فارسيدن ماخوذدر. لاحق اولديغی كلمه‌نك اولنه برده « ب » علاوه اولونور . مثال :

١) تابصباح (صباحه قدر) .

٢) تابمحشر (محشره‌دك) .

چه

٤٣٣ ـ ادات تصغيردر . فارسيدن ماخوذدر . مثال :

١) ديوانچه (كوچوك ديوان) .

٢) كتابچه (كوچوك كتاب) .

نا

٤٣٤ ـ ادات نفيدر . فارسيدن ماخوذدر . مثال :

١) نامزاج (مزاجسز) .

٢) نا اهل (اهليتسز) .

٣) ناكام (مرادينه ايرمه‌مش) .

بوراه خطرده خوابه وارمش

— كيمه شرح ايليم بن دردمی ايجاد ناكافی

دعا ناقص تضرع بی اثر فرياد ناكافی

— بی تاب فراق ايله آه ايتمز اولدی دل

— دست وپايی باغليدر بیچاره قربان يلسون

— امر بی اجرته ابراز اولنان خدمته يوف

— شخص بی خدمته اعطا قيلنان اجرته حيف

— موقعنده بی تكلف كار كنه‌يی كوسترر

— بردل بی تاب ايله بيك غمزه‌يه آماده‌يم

— دنيايی برصفايه ورن رند بی نوا

كتر متاع ذوقی دنيايه ويرمه‌مش

همانه

٤٣٥ ــ لسانمزده دورت معناده استعمال اولونور .

۱ ــ « ادات حصر » اولور . مثال :

۱) هرگلن صیدین آلوب گیتدی ، همان بن قالدم .

۲ ــ « ادات تقریب » اولور . مثال :

۱) همان بویول قدر گنیش .

۲) همان سنك قدر بویلو .

۳ ــ « ادات استعجال » اولور . مثال :

۱) طورمایه‌لم ، همان قاچالم .

۲) واپور وقتی گلیور ؛ همان قالقمغه باق .

٤ ــ « ادات استمرار » اولور . مثال :

۱) گلمدادم ! سن همان صاغ اول ! فدا جانلر سکا .

۲) سن همان چالیش ، سکا مالم ، ملکم فدا اولسون .

ناشی

٤٣٦ ــ عربیدن ماخوذدر. ادات بیان اولور. مثال :

۱) حسین افندینك طبیعتی سرتدر. نم آنکله قونوشمامقلغم ، بوندن ناشیدر.

۲) عرض عبودیت ایده‌مه‌یشم ، غایت مشغول بولندیغمدن ناشیدر .

ــ ادات تعلیل‌ده اولور . مثال :

۱) حرکات مقبوله‌گزدن ناشی مکافاته نائل اولدیگز .

۲) چالیشقانلغگزدن ناشیدر ، که بوموقعی احراز ایله‌دیگز .

مثلو

٤٣٧ ــ عربجه‌دن لسانمزه آلنمش براسمدر ؛ فقط ادات اوله‌رق استعمال اولونور . ادات تمثیلدر . مثال :

۱) اضافت ، ایکی اسمی بربرینه ربط ایتمکدر. مثلا : کتابك قابی .

۲) حیوانات اهلیه ، مثلا : طاووق ، هندی ، قاز ، کدی ، آت ، قاطر.

عجائب

٤٣٨ ــ عربیدن ماخوذ برجمعدر . لسانمزده ادات استغراق اوله‌رق استعمال اولنور . مثال :

۱) عجائب ! نه‌زمان گلمش ، که خبرم اولمادی ؟

۲) عجائب ! آ‌كا نه اولمش ؟

ــ عجیبلر معناسنه مستعمل اولورسه اسمدر . مثال :

۱) عجائب سبعه ،

۲) عجائب عالم ،

۳) عجائب جهان .

یت ، ت

٤٣٩ ــ بوادات عربی کلمه‌لرك آخرینه گلەرك «معنای مصدریتی» مفید اولور . مثال :

مصدریت ، طبیعت ، موجودیت ، محویت ، اسلامیت ، نصرانیت .

ــ لکن بواداتی ترکجه ویا فارسی ، یاخود السنهٔ اجنبیه‌دن آلنان کلمه‌لرك آخرینه گتیروبده آنلره معنای مصدریت ویرمك جائز اولەماز . مثال :

پریشانیت ، بندگیت ، قرالیت ، ایمپراطوریت ، واریت ، گرمیت .

بوکلمه‌لرك طوغریسی پریشانی (پریشانلق) ، بندگی (بنده‌لك) ، قراللق، ایمپراطورلق، گرمی در .

لکن لسانمزده مستعمل اولان «نزاکت» و «کرمیت» گبی کلمه‌لرك حالیله استعمالنده‌ده بیوك برمحذور یوقدر ؛ چونکه آنلر اوته‌دن بری قوللانیله گلمشدر . الڭ مشهور اولانلری شونلردر :

سربستیت (سربستی) ، نزاکت (نازکلك) ، قرالیت ، الاستقیقیت ، الکتریقیت ، الخ .

بووجهله مصدر حالنه قونولان کلمهلرك دیگر کلمهلرله ترکیبلرندن تانیث وتذکیره رعایت ایتمکده بیوك خطادر . مثال :

سربستیت ممکنه، تراکت مخصوصه، قرائت جسیمه، الکتریقیت ساکنه.

و

٤٤٥ ــ « و » عربی وفارسیده اولدیغی گبی لسانمزدهده عطف ایچون قوللانیلیر . بوحرفك وظیفهسی مفردلری ، ترکیبلری جملهلری بربرینه عطف ایتمکدر .

« و » یرده هم جمعه وهمده ترتیبه دلالت ایلر . مثلا : « سلطان عثمان واورخان بو دولتك ایلك پادشاهلرندن ایدی » دیدیگمزده سلطان عثمانك اورخاندن مقدم اولدیغنی اشراب ایدر وآنلری بریره جمع ایلر .

حالبوکه : « سلطان اورخان وعثمان بودولتك ایلك پادشاهلری » ده دینیر ، که بوحالده جمع ایچون قوللانیلمش اولور ؛ لکن اولکی صورتی استعمال ایتمهلیدر .

ــ عربیده واو عاطفه اوستون اوقونور . مثال :

١) بالعز والشرف .
٢) بالدولة والاجلال .
٣) بالشوكة والاقبال .

ــ فارسیده ایسه حروف املادن برینی تعقیب ایدرسه اکثریا مضموم اوقونور . مثال :

بالا وزیر ــ دیده و دل ــ شانه و زلف .

ــ سائر حرفلردن برینی تعقیب ایدرسه کندیسی اوقونماز ؛ یالگز اولکی حرفی اوتره اوقونور . مثال :

زیر وبالا ــ زلف وشانه ــ دل ودیده .

ــ واو عاطفهنك صورت استعمالنه گلنجه : اولاشونی بیلمهلی یز ، که اوتره اوقونان واو « واو مفصوله » و اولکی حرفی اوتره اوقودان واوده « واو موصوله » در .

حروف املادن بریله ویا های رسمیه ایله بیتن هردورلو کلمهدن صوگره واو مفصوله گتیریلیر . مثال :

صو واتمك ــ نانه وقرنفیل ــ بکا وسکا ــ آکا وزه .

ــ حروف املا بولونمازسه آتیدهکی قاعدهیه دقت ایتمهلی :

ــ اگر بربرینه عطف ایدیلهجك کلمهلرك ایکیسیده عربی ویافارسی ، یاخود بری عربی ، دیگری فارسی ایسه « واو موصوله » گتیریلیر . مثال :

آب وتاب ، عدل واحسان ، لطف وعنایت ، مهر ومه ، عقل ودانش ، تاریخ وسیر .

ــ اگر بربرینه عطف ایدیلهجك کلمهلرك بری عربی ، دیگری ترکی ویا بری فارسی دیگری ترکی ، یاخود ایکیسیده ترکی ایسه « واو مفصوله » گتیریلور . مثال :

حلاوت وگوزللك ، ــ قاش وگوز .

ــ متقابلاً دخی بوقاعده جاریدر . مثال :

آسایش وامنیت ــ گوزللك ولطافت ــ سیر وتاریخ .

ــ کلمهلر آرهسنه گیرن واولر گرك مفصوله اولسون ، گرکسه موصوله اولسون بربرینی تعقیب ایتمهمهلیدر . ممکن مرتبه بو واولری قوللانمامغه آلیشمالیدر . مثال :

١) حس وتقدیر وتفریق و توصیف .
٢) بغداد وحلب وشام .
٣) احمد ومحمد وحسین وعلی .

دیه‌جك یرده هیچ اولمازسه شو وجهله دینیلمه‌لیدر .

١) حس وتقدیر ـ تعریف وتوصیف .
٢) بغداد ، حلب ، شام و دیاربكر .
٣) احمد ، محمد ، حسین و علی .

بونك الك ایسی واولرك یرینه اجابنـه گوره « ، » (ویرگول) قوللانمالیدر . مثال :

١) شمالاً : نخچوانی ، گنجه‌یی ، تفلیسی ، شروانی .
جنوباً : شهر زوری ، بصره‌یی ، بغدادی ، اهوازی .
٢) احمده ، محمده ، علی‌یه ، مكافات ویریلدی .

ـ واو عاطفه تركیبلری جمله‌لری عطف ایدرسه « واومفصوله» صورتنده گلیر . مثال :

آنلرده بزم گبی دوستدر ونهایت اقربامزدر

ملسانمزك طبیعیلكنی محافظه ایچون دقت اولونه‌جق شیلردن بری‌ده واوك تقلیل استعمالیدر . بزم واوه احتیاجمز اوقدر آزدر،كه برمحررمز ـ ایچنده ولو بردانه اولسون واوعاطفه بولونمامق شرطیله ـ بیوك برجلد یازار . شوحالده واوك استعمالنی ایستـه‌دیگمز قدر آزالده بیلیرز.

مجموعهٔ معلم

مع‌مافیه واوك استعمالنده طبیعیلك حس‌اولونه‌جق ایسه استعمال ایتمه‌لیدر .

واه

ادات تعجبدر . مثال :

واه زواللی آدم، واه واه.

لاحقه

عربی وفاوسی ایله السنهٔ اجنبیه‌نك لسـان عثمانی‌یه نسبتی تاریخچه

١ : لسان عثمانی اساس تشكلی حسبیله عربی وفارسـیدن خیلی قواعد وكلمات اخذ ایله‌مشدر . بونك ایچون محررات عثمانیه بو ایكی لسانك تأثیرندن بردورلو قورتوله‌مامشیدی. حتی شعرامزك برقسمی عجم شیوه‌سنی تقلید ایده‌رك وكتابك برقسمی‌ده قاموسلرده بولونان نه‌قدر لغات غیرمانوسـه وارسه همان جمله‌سنی یازدقلری اغلاقنامه‌لره طولدیره‌رق لسـانی برباقیشـده شیوهٔ فارسی اوزرینه بنا ایدلمش بر حاله قویمشلر وبرباقیشده‌ده اوچ لسـانی بیلنلرك بیله آكلامایه‌جغی بررادەیه گتیرمشلردی .

لكن بوندن اوتوز قرق سنه اول ها كف پاشا، پرتوپاشا، رشید پاشا گبی منشیلرله اخیراً شناسی افندی وكمال بك گبی استادلریتیشه‌رك لسـانمزی گوزل واصـل عثمانلی شیوه‌سـنه لایق برصورته افراغ ایله‌مشلردر .

فی‌الحقیقه عربی وفارسی لسانمزه اساس توسع اولمشـدر ؛ لكن آنلرك تأثیری كندی شـیوه‌مزی بوزه‌جق ، یاخـود بزی آنلرك شیوه‌لرینی تقلیده مجبور ایده‌جك قدر نافذ دگلدر .

هرلسانك باشقه لسـاندن اخذ كلمات وقواعد ایده‌رك بویودیگی معلومدر ؛ لكن هیچ‌بری دیگربنك شیوه‌سنه مغلوب دگلدر. بوگون لسان عثمانیمز آلدیغی كلماتی، ایسته‌دیگی گبی‌تصرفه قادردر. شیوهٔ‌عثمانی قوللانه‌جغی كلماتی نصل ایسترسه اویله‌جه قوللانیر .

مع مافیه شـیوه دینیلن مزیت مخصوصه برطاقم زینتلرله حاصل اوله‌جغنـدن وبوزینتلر ایسه کلماتك صورت تصرفنـدن عبـارت اولدیغندن بوراده عربی ، فارسی قواعدینك صرف عثمانی‌یه عائد پارچه‌لرینی ارائه ایده‌جگز .

تذکیر وتأنیث

۲ — تذکیروتأنیث کلمه‌لرك مذکر ومؤنث حالنه‌قونولماسی‌دیمکدر . کلمات عربیه یامؤنثدر ، یامذکردر .

— مؤنثلر ایکی دورلودر . یا « مؤنث لفظی » یا « مؤنث حقیقی » .

— « مؤنث لفظی » اولانلرده ایکی دورلودر : قیاسی ، سماعی .

« مؤنث قیاسی » اولانلر برقاعدهٔ مخصوصه‌ایله‌یاپیلان مؤنثلردر . بوبله مؤنثلرك آخرنده « تاء تانیث » دینیلن بر « ت » واردر ، که بو « ت » کلمه‌لرك آخرینه زیاده ایدیلوب شویله « ة » یازیلیر . بو « ة » اوقونمادیغی وقت « ه » کبی اوقونور ؛ لکن اساغزده بو « ت » نك یا نقطه‌لری حذف اولونه‌رق عادی های رسمیه کبی یازیلیر . مثال :

کله ، عباره ، اجاره ، مسئله ، نقطه کبی .

یاخود « ت » صورتنده کلمه‌نك آخرینه یازیلوب اوقونور . مثال :

شوکت ، سلطنت ، مصلحت ، قوت ، میمنت ، عنایت کبی .

(اخطار) — اگر آخرنده « تاء تأنیث » بولونان برکلمه‌نك اولنه عربجه‌ده حرف تعریف اولان « ل » گتیریلیر ، یاخود اوکلمه قاعدهٔ عربیه اوزره مضاف ایدیلیر ویا آخرینه تنوین علاوه اولونورسه او حالده بنه « ة » شکلنده یازیلیر :

لاجل الزیاده ، بالشوکة والاجلال ، خاتمة المحدثین ، عادةً ، مادةً ، فطرةً .

— بعض کلمات دخی واردر ، که آنلرك آخرنده‌کی « ت » لر نفس کلمه‌دندر . بوحالده آنلر سوبله‌دیگمز قاعده‌لره اتباع ایتمز . مثال :

ثبت ، بیت ، ثبات ، التفات ، سکوت ، وقت ، ثبوت ، اثبات ، سمت ، صمت ، سکوت ، اسکات ، صیت .

— بوندن ماعدا « ت » بعضاً ادات مبـالغه اولور . اوحالده تاء تانیث دگلدر . « علامه » کبی .

— مذکر اسم خاصلرك آخرنده بولونان « ت » لر دخی علامت تانیث دگلدر . مثال :

جودت ، شوکت ، رفعت .

— عربیده علامت تانیث اولان‌برده « الف » واردر ، که آ گاده : « الف تانیث » دیرلر . بوایکی قسم اولوب برینه : « الف مقصوره » دیگرینه : « الف ممدوده » دینیر .

الف مقصوره « ی » صـورتنده یازیلیر . الف ممدوده کندی صورتنده یازیلوب آندن صوکره بر « ء » گتیریلیر .

(تنبیه) — « انثی » ، « خنثی » ، « دعوی » ، « فتوی » ، « شوری » ، « حمی » کلمه‌لری‌ده مؤنثدر .

— معنی‌ومبنی کبی کلمه‌لرك آخرنده‌کی الف‌مقصوره نفس‌کلمه‌دندر . بومثللو کلمه‌لرك آخرنده‌کی الف مقصـوره‌یی الف ایله یازمق دهـا مستحسندر . مثال :

معنا ، مبنا ، مدعا .

— الف ممدوده‌لر اساغزده یالکز الف ایله یازیلیر . مثال :

صحرا ، غدا .

— مؤنث سماعیلر آغزدن بللەنیلن مؤنثلردر . « شمس » کبی .

قاعده ١ ــ عربی اسملرله صفتلری تانیث ایتمك ایچون آخرلرینه « تاء تانیث » گتیرمه‌لیدر . مثال :

شاعر	شاعره
مجنون	مجنونه
کامل	کامله

ــ « اول » کلمه‌سنك مؤنثی « اولی » گلیر . مثال :

رتبهٔ اولی ، مرتبهٔ اولی ، قاعدهٔ اولی .

قاعده ٢ ــ ایکی کلمهٔ عربیه « صفت موصوف » ایدیلمك مطلوب اولونجه اگر موصوف مذکر ایسه صفت دخی مذکر ، موصوف مؤنث ایسه صفت دخی مؤنث اولور . مثال :

قاعدهٔ عربیه ، کلمهٔ فارسیه ، کتاب قدیم .

(اخطار) ــ بوقاعده‌نك لسان عثمانیده حکمی اوقدر شدتلی دگلدر . شیوهٔ عثمانی ، قاعدهٔ فارسیه اوزره دخی صفت وموصوف قبول ایدر ، یعنی : تذکیر وتأنیثه رعایت ایدیلمه‌مکله‌ده اولور . مثلا : « نعمت آلهیه » دینیلدیگی گبی « نعمت آلهی » ده دینیر . مثال دیگر :

دعوای کاذبه : دعوای کاذب ، حکمت ربانیه : حکمت ربانی ، صحرای واسعه : صحرای واسع .

ــ لکن مؤنث سماعیلرده مطابقته هیچ رعایت ایدیلمز . مثال :

شمس طالع ، دار واسع .

ــ یالکز نفس کلمه‌سنده : « نفس اماره » دینیلور .

ــ بومطابقت یالکز کلمات عربیه‌یه مخصوصدر . ترکجه وفارسی ترکیب وصفیلرده جائز دگلدر .

قاعده ٣ ــ اسماء ترکیه‌یه ویا فارسیه‌یه لاحق اولان صفتلری تانیث ایتمکده لطافت یوقدر . مثال :

١) مشهوره قیز .
٢) مجنونه قاری .

بوگبی ترکیباتك تلفظی انسانی صیقار . مشهور قیز ، مجنون قاری دیملی والا: « مشهوره » ، « مجنونه » طرزنده قوللانمق لازمدر .

ــ کذلك موصوفك آخرنده ادوات ترکیه‌دن بری وارسه صفتینه تانیث ایدیلمه‌مز . مثال :

١) آنك شهرتی کاذبه‌در . دینیلیر ، آنك شهرتی کاذبه‌در دینلمز .
٢) حمیتی مسلمدر ، دینیلیر ، حمیتی مسلمه‌در دینلمز .
٣) خلقتی طاهردر . دینیلیر ، خلقتی طاهره‌در دینلمز .

ــ حروف مؤنث اعتبار ایدلدیگندن لام مفتوحه، زای مکسوره صورتنده قوللانیلماسی لسانه دها خوش گلییور .

قاعده ٤ ــ موصوف جمع مذکر سالم ایسه صفت‌ده جمع مذکر سالم ، یاخود جمع مکسر صیغه‌سی اوزره گلیر :

١) مصنفین اولین ،
٢ مؤلفین آخرین ،
٣) معلمین کرام ،
٤) مأمورین عظام .

(تنبیه) ــ شیوهٔ عثمانیمز معلمین کرام طرزنده‌کی مطابقتلری دها زیاده لطیف بولور .

قاعده ٥ ــ موصوف جمع مؤنث سالم ایسه صفت‌ده جمع مؤنث سالم اولور . مثال :

١) تحیات زاکیات .
٢) صلوات زاکیات .

ــ عربیده جمعلر مؤنث اعتبار ایدیلدکلرندن صفتلر اکثریا

مفرد مؤنث اولەرق یازیلیر . مثال :

١) درجات رافعه .
٢) مقالات مختلفه .
٣) تحیات لازمه .
٤) صلوات زاکیه .

قاعده ٦ — موصوف ذوی العقولدن اولوب جمع مکسر ایسه صفت دخی یا « جمع مکسر » ، یاخود « جمع مؤنث سالم » ویا « مفرد مؤنث » اولور . مثال :

١) وزرای فخام .
٢) وکلای کرام .
٣) علمای عاملین .
٤) خطبای مشهوره .
) غزات شجیعه .

— اگر موصوف ذوی‌العقولدن دگل‌ایسه صفت یا «جمع مکسر» اولور ویا « مفرد مؤنث » اولور . مثال :

١) مقالات مختلفه .
٢) محررات ترکیه .
٣) مصالح داخلیه .
٤) مواد شتی .
٥) مسائل غامضه .

قاعده ٧ — عربینك فعللری لسانمزده مستعمل دگلدر . مصدرلری ایسه ترکجه مصدرلرله ترکیب ایدیلەرك کثرتله قوللانیلیر . مثلا : « قتل » عربی برمصدر ایسەده بزبوندن « اولدورمه » معناسی آکلارز . لکن آخرینه بر «ایتمك» مصدری علاوه ایدرسەك « اولدورمك » معناسی چیقار .

بز عربینك ثلاثیٔ مجرد مصدرلرینی کندی مصدرلرمزله‌هم‌لازم هم متعدی ، هم مجهول ایده‌بیلیرز . مثلا : « قتل » مصدری ، « قتل ایتمك » صورتنده متعدی و « قتل ایدیلمك » صورتنده فعل مجهولدر .

— ثلاثیٔ مزیدفیه بابلرینی دخی بویله‌جه تصرف ایده‌رز . مثلا:

— افعال بابنی لازملری‌متعدی قیلمق‌ایچون قوللانیرز . «رشد» کلمه‌سنی: «ارشاد» حالنه قویارز . بوکله برم ایچون تام مصدر دگلدر . آخرینه مطلقا بر « ایتمك » ویا « ایدیلمك » گتیرمه‌لی‌یز .

— اکثرثلاثیلرك اصللری قوللانیلماز . مثلا: سمع « دیگلەمك » معناسنه ایسه قوللانیلماز ؛ لکن افعال بابنه نقل ایتدیگمزده « اسماع ایتمك » دیرز ، که « دیگلتمك » معناسنه‌در .

— تفعیل بابنی‌دخی لازمی متعدی‌قیلمق ایچون‌قوللانیرز . مثال: تکمیل ، تحسین ، تجدید ، تزیید .

— بوبابك تفعله وزنی دخی برده مستعملدر . صوڭ‌حرفی«و»ویا « یا » ، یاخود «همزه» اولان کلمانك مصدرلری بو وزن اوزره گلیر واولی اولانلرك واولری یا اولور . مثال :

١) صفوت تصفیه
٢) رضا ترضیه

— مفاعله بابنی شرکت ایچون قوللانیرز . مثال :

١) محاربه ایتمك .
٢) مجادله ایتمك .

— بومصدرلرك مجهولی ایچون آخرینه « اولمق » مصدری گتیرمه‌لی . مثال :

١) محاربه اولمق .
٢) مجادله اولمق .
ــ انفعال بابی‌ده مطاوعت ایچون قوللانیرز . مثال:
١) انفعال ایتمك .
٢) انکسار ایتمك .
ــ بوباب ، دائما لازم ایچــوندر . بوبابدن متعدی یاپمق ایچون اسم فاعلنك آخرینه « ایتمك » گتیرمه‌لی . مثال :
١) منفعل ایتمك .
٢) منکسر ایتمك .
ــ افتعال بابی دخی مطاوعت ایچون قوللانیلیر . مثال :
١) اجتماع ایتمك .
٢) انتظار ایله‌مك .
بعضاً « تا » سی « دال »ه قلب ایدیلیر . مثال :
ازدواج ، ادعا .
ــ تفعل بابی ایسه لازم ایچون قوللانیلیر . مثال :
١) تفکر ایتمك .
٢) تشکر ایله‌مك .
ــ تفاعل بابی اشتراك ایچوندر . مثال :
١) تقابل ایتمك .
٢) تکافل ایتمك .
معنالری : « قارشیلاشمق » ، « بر برینه کفیل اولمق » در .
ــ افعلال‌بابی‌هان قوللانیلماز: نادراً « اصفرار » ، « اعوجاج » گبی مصدرلره تصادف ایدیلیر .
استفعال بابی ، سؤال وطلب ایچون قوللانیلیر . مثال :
١) استحصال ایتمك .
٢) استمداد ایله‌مك .

لکن بوباب بعضاً : « عد ایله‌مك » معناسنی مفید اوله‌رق کلمه‌لرك معنالرینه حقارت مزج ایدر . مثال :
١) استصغار ایله‌مك .
٢) استثقال ایتمك .
معنالری : « کوچك گورمك » و « ثقیل گورمك » در .

اسم فاعللر

قاعده ٨ ــ عربی اسم فاعللر لسانمزده قوللانیلیر . بونلر مجرد اوله‌رق یازیلیر . مثال :
عالم ، فاضل ، معلم ، مجرب ، مقفل ، مستأجر ، مفتتح .
بوحالده‌ده معنای موضوعلری صفت اولدیغندن لسانمزك صفات قیاسیه‌سی گبی تصرف ایدیلیر یاخود آخرلرینه « اولمق » گتیریله‌رك فعل مجهول ، « ایتمك » گتیریله‌رك فعل متعدی صورتنده ومصدریت حالنده استعمال اولونور . مثال :
عالم ، فاضل اولمق ، معلم اولمق، منفعل اولمق.

اسم مفعوللر

قاعده ٩ ــ عربی اسم مفعوللرده اسم فاعللر گبی قوللانیلیر . مثال :
١) مقبول اولمق .
٢) مدخول اولمق .
لکن طوقوز بابك اسم مفعوللری ثلاثیٔ مجرد مفعوللری گبی کثرتله استعمال ایدیلمز . آنلردن قوللانیلان اسم مفعوللر ، قبول اولونان اسم مفعوللردر . مکلم ، مجرب ، معلم ، قوللانیلیر :

« بوحال مجربدر » « بوعسکر معلمدر » گبی . بونلری اوگرنمك ایچون شیوه‌یه مراجعت اتمه‌لیدر .

اسم مکان ـ اسم زمان ـ اسم آلت

قاعده ۱۰ ــ عربینك اسم مکان ، اسم زمان واسم آلتلری لسانمزی تزیین ایدر . بونلر کثیرالاستعمالدر . مثال :

مکتب ، مسجد ، منزل ، مشهد ، مشهر ، مفتاح ، مقطع ، میلاد ، میعاد .

ــ جمعلری دخی مستعملدر . مثال :

مکاتب ، مساجد ، منازل ، مساطر ، مفاتیح .

لکن بونلرك جمعلرینك استعمالی بنه بزم شیوه‌مزه گوره‌در .

مثلا : « مکتبات » قوللانیلماز ؛ «مکاتب» قوللانیلیر .

اسم تصغیر

قاعده ۱۱ ــ اسم تصغیرلر نادرالاستعمالدر . مثال :

حسین ، عبید .

بوصیغه « تصغیر » افاده ایتدیگندن لسانمزده اکثریا تعریض ویا تحسین مقامنده قوللانیلیر .

اسم منسوب

قاعده ۱۲ ــ اسم منسوبلر پك مهمدر . همان هرعباره‌مزده گچر . لسان عثمانینك قبول ایتدیگی هرکلهٔ عربیه‌نك اسم منسوبی بزده جاریدر . مثال :

فنی ، علمی ، ادبی ، شهری ، داخلی ، خارجی ، نسبی ، عدلی .

بونلر ترکیب حالنده صفت وموصوف قاعده‌لرینه تابعدر . مثال :

ترقیات فنیه . مسائل علمیه ، مباحثات ادبیه ، معاشات شهریه ، اصلاحات داخلیه ، مواد خارجیه ، ترکیبات نسبیه ، آثار عدلیه .

مبالغهٔ اسم فاعل

قاعده ۱۳ ــ بوصیغه‌ده لسانمزده مستعملدر . اسم فاعلك معناسنی مبالغه ایدر . مثال :

کتاب ، رسام . فعال . نمام . ذمام . کذاب .

ــ بوصیغه‌یه مخصوص اولان کله‌لرده قوللانمق شیوه‌مزه منوطدر . مثلا : « کتاب » قوللانیلمازده « رسام » قوللانیلیر .

اسم تفضیل

قاعده ۱٤ ــ اسم تفضیل صیغه‌سی ذاتاً برشیئی دیگر شیدن اوستون ویا آشاغی گوسترمك ایچون قوللانیلدیغندن یا « مضاف » حالنده قوللانیلیر ، مضاف حالنده قوللانلدیغنه مثال :

اعلم علما ، اسلم طرق .

دیگر حاله مثال :

بو ، جمله‌سندن احسندر ، بو هپسندن اقوادر .

ــ اسم تفضیلك جمع صیغه‌لرندن « افاعل » وزننده اولانلری کثیرالاستعمالدر . مثال :

۱) افاضل علمادن .

۲) افاخم رجالدن .

بوصیغه ایله قوللانیله‌جق کله‌لری دخی بنه شیوه‌مز انتخاب ایدر .

صفت مشبهه

قاعده ۱۵ ــ صفت مشبهه‌لر لسان عثمانیده چوق قوللانیلیر .

... جمعی مستعمل اولدیغی حالده مفردی متروك و اکثریسنك مفردی مستعمل اولدیغی حالده جمعلری مهجوردر . بناءً علیه بونلرك استعمالندهده قاعده‌یه دگل شیوه‌یه مراجعت ایتملیدر .

«صحب» قوللانیلیرده جمعی : « صعاب » اصلا قوللانیلماز . « جلاف » قوللانیلمازده « اجلاف » قوللانیلیر . بر ده هم مفردی ، همده جمعلری قوللانیلانلر ده واردر . مثال :

١) ...
٢) شجاع : شجعان .
٣) کریم : کرام .
٤) شریف : شرفا .
٥) صدیق : صدقا .

: فارسی

قاعده ١٦ ــ لسان فارسینك لسان مادرزادمز اوزرینه اولان تاثیری عربینك قدردر . کلمات عثمانیه‌نك رنگینی فارسیدن استعاره ایتدیگی ... تصرفی دخی طبق کلمات عربیه‌نك تصرفی گبیدر .

شیوهٔ عثمانی‌یه اك زیاده رونق ویرن تراکیب قواعد فارسیه‌نك قبول اولونان قاعده‌لریله حاصل اولدیغندن بولسانك اهمیتی پك زیاده‌در . ... فارسی ... قوللاندیغی تراکیب ایله تطبیق ایتمه‌لی یز . او حالده شیوه‌مز ... ارباب قلمنه اتباعدن حاصل اولان ... انقلاب ... غایت دقت ایتملیدر .

فنونه دائر اصطلاحات فارسیدن اخذ اولو... ... رنگین اولدیغندن وبرده لسان فن یولوند... حس ایده‌جگمز احتیاجی عربی بالغاً مابلغ ایفا ایدر .

کلمات فارسیه‌نك صورت تصرفی حقنده ... استعماله مجبور اولدیغمز اصول بروجه آتیدر :

اسم

قاعده ١٧ ــ فارسیدن اخذ واستعاره اولونان ... تصرفی قاعده‌سنه تابعدر . اسماء فارسیه مکالمات عادیه‌ده ... علی الخصوص آنلر تربیه لسان ایچون قوللانیلدقلرندن ... بر برلرینی ولی ایتمه‌لیدر .

برده فارسی قاعده‌سی اوزره یاپیلان جمعلر یالگز ... مخصوص اولان وکلمه‌نك آخرینه «ان» علاوه ایتمکدن عبارت ... جمعدر . مثال :

چشمان آهوان .

لکن بوصورت استعمال دخی محدوددر . بودرلو جمع لسانمزك برقاچ کلماتنه مخصوصدر . شدت استعماله شعرده تصادف اولونور . وزن بوجمعلرك استعماله شاعری مجبور ایدر ؛ لکن « مشیران » ، « ضابطان » ، « عارفان » گبی کلمات عربیه‌نك جمعلری شیوه مقتضیاتندندر . ایسته‌دیگمز حالده وشیوه‌مزه مطابق بولوندیغی تقدیرده کلمات عربیه‌یی قاعدهٔ فارسیه‌نك برجه مستعمل اولان طرفیله جمع ایده‌بیلیرز .

فارسینك احوال اسمه عائد جهتلری اصلا قوللانیلماز . بالگز اضافت بحثی قوللانیلیر . بونی قوللانمغه شدتله احتیاجمز واردر .

بو اضافت سایه‌سنده اوچ دورلو اضافت یاپیله‌بیلیرکه لسانمزك توسعنه نه‌درجه خدمت ایتدیگی آشکاردر .

قاعده ١٨ ــ فارسی قاعده‌سی اوزره اضافت مضافك تقدیمی ومضاف الیهك تاخریله‌در . مثال :

١) نالهٔ مرغ .
٢) آوازیا .
٣) خدای جهان .
٤) دیبای روم .

بودورلو اضافتلرك معنالری تام اضافتمزله ترجمه ایدیله‌مز . مثلا: « آبروی » یوزك صویی دگل، « یوز صویی »در ؛ لکن «کالك‌دیرر» « کاتبك قلمی » دیه ترجمه ایدیلیر .

یزده کاف اضافینك حذفیله برچوق اضافات مستعملدر . هله شاعر فضولی بوبابده جمله‌یه تقدم ایتمشدر ؛ لکن اضافتلرك استعمالی عباره‌نك روشنه ، شیوه‌مزك قبولنه گوره‌در .

فارسینك مهاتندن یالگز « چند » کلمه‌سی ایله مرکباتندن اولان « چندان » کلمه‌سی استعمال اولونور .

چند « قاچ» معناسنه‌در . « چند دفعه »، « چندکره » صورتنده ده مستعملدر .

چندان « نه‌قدر »، «اوقدر» ، « هرنه‌قدر » معنالرنده مستعملدر .

مثال :

چندان نصیحت ایدیلدی‌سه‌ده اصغا ایتمه‌دی .

لکن شیوه‌مز بوکلمه‌یی‌ده صوغوق بولور . بونی قوللانماق قولانمقدن اولادر .

ــ فارسینك اسماء اشارتی اصلا قوللانیلماز .

ــ اسماء اشارت گبی ضمیرلری‌ده قوللانیلماز .

لکن صفتلری کثرتله استعمال اولنور . هله صفات قیاسیه‌سی لسانمزك الڭ گوزل ، الڭ زنگین ترکیبانه اساس اولور .

قاعده ١٩ ــ فارسینك صفات قیاسیه‌سی ــ شیوه‌مز داخلنده اوله‌رق ــ شوصورتلرله مستعملدر :

١ : براسمك آخرینه « مند » لفظی گتیرمکله‌در . بوحالده که نسبت بیان ایدر . مثال :

هنرمند ، دانشمند ، بسالت‌مند ، عنایت‌مند .

٢ : براسمك آخرینه « یار » لفظی گتیرمکله‌در . بوحالده که نسبت بیان ایدر . مثال :

بختیار ، هوشیار .

لکن بوقاعده هان برایکی کلمه‌یه مخصوصدر .

٣ : اسمك آخرینه « ناك » لفظی گتیرمکله‌در . بوحالده نسبت حاصل اولور . مثال :

غمناك ، المناك ، اندوهناك ، سوزناك ، زخمناك .

٤ : اسمك آخرینه «آنه» لفظی گتیرمکله‌در . بوحالده نسبت آرزو اولونور . مثال :

پدرانه، مادرانه، برادرانه، شاهانه، خسروانه، قلندرانه، شاعرانه .

بوطرز یزده « باباجه » ، « شاعرجه » ترکیبلریله افاده‌اولونور . کثیرالاستعمالدر .

٥ : اسمك آخرینه «ین» علاوه‌سیله برشیئك نه‌دن معمول اولدیغی گوستریلیر . مثال :

سیمین ، زمردین ، سکرین .

٦ : اسملك آخرينه « ور » لفظى گتيرمكله‌در . بونكله‌ده نسبت افاده ايديليلر . مثال :

هنرور ، دانشور .

بونلردن ماعدا كلمانك آخرينه « وار » ، « وش » ، « آسا » لفظلرى گتيريله‌رك صفت قياسيه ياپيليلر . مثال :

پرى وار ، ماهوش ، جنت آسا ، فرشته‌مانند .

فارسيده صفت قياسيه يالگز بونلرله ياپيلمايوب بعض اسمانك آخرينه « گار »، « كار »، «بان»، « دار » لفظلرى علاوه ايديله‌رك ياپيليلر . مثال :

پروردگار ، فتنه‌كار ، باغبان ، مهربان ، سلاحدار .

ايشته بوصفات قياسيه اصولى لسانمزده كثرتله وشدتله استعمال اولونور .

قاعده ٢٠ — فارسينك لسانمزه الڭ زياده رونق ويرن برقسمى‌ده تراكيب اسميه‌سيدر .

بونلر «وصف تركيبى»، «تركيب وصفى» ناميله ياد اولونور . بوطرز لسانمزده اودرجه مستعملدر، كه بويله تركيبسز برعباره‌يه تصادف اولونه‌ماز .

تراكيب اسميه يا ايكى اسمك، ياخود براسم ايله برصفتك تركيبندن حاصل اولان تركيبلردر . بوبابده برقاچ قاعده واردر :

برنجى قاعده — براسم ايله برصفت تركب ايندكلرى وقت كسرهٔ وصفى حذف اولونور . مثال :

دل آگاه ، سربلند ، سر افراز ، خانه خراب .

ايكنجى قاعده — صفت اوله ، موصوف آخره گلير . مثال :

شيرين زبان ، پاكيزه ادا ، جوانمرد ، بلند پايه .

اوچنجى قاعده — ضمير ورابطه گبى شيلر اولقسزين مبتدا ايله خبردن تركب ايدر . مثال :

خانه بردوش (اوى اوموزنده، سرسرى)، انگشت بردهان (متحير) .

دردنجى قاعده — مشبه مشبه‌به ايله تركب ايدر .

سروقد ، گل عذار ، مه سيما .

بشنجى قاعده — براسم ايله براسم مفعول فارسيدن تركب ايدر . مثال :

دل آزرده ، بلازده ، ناز پرورده .

آلتنجى قاعده — براسمله براسم فاعل فارسيدن تركب ايدر . مثال :

حيات‌بخش ، ادب آموز ، ترقى پرور ، معارف‌گستر ، جهان گير ، مسكين نواز .

ايشته بو آنه قدر صايدقلرمز وصف تركيبيدر . تركيب وصفى ايسه يالگز صفت ايله موصوفدن عبارت اولور . مثال :

زبان شيرين ، لسان فصيح .

قاعده ٢١ — فارسيده برده : « تركيب اضافى » ناميله ايكى تركيب دها واردر لكن بو اضافتدن آيريليلر . زيرا برنجى دورلوسنده كسرهٔ اضافى حذف اولونور . مثال :

سرحلقه ، جامه خواب .

ايكنجى دورلوسنده ايسه مضاف اليه مضافه تقدم ايدر . مثال :

سپهسالار : سرعسكر ، گلدسته .

قاعده ٢٢ — فارسينك اسماء اعدادندن : « يك، دو، سه، چهار، پنج، شش » قدر مستعملدر . برده « صد وهزار » كلەلرى قوللانيليلر .

فارسينك مصدرلرى، فعللرى لسانمزده قطعاً قوللانيلماز لكن بونلردن مستخرج اولان اسم فاعل واسم مفعوللرى تركيب حالنده قوللانيليلر .

اسم فاعل

قاعده ٢٣ — فارسى اسم فاعللرك استعمالى‌ده محدوددر .

« خواننده » ، « سازنده » ، «گوینده» گبیلری بردرجه‌یه قدر لسانمزه گیرمشدر .

اسم مفعول

قاعده ٢٤ — فارسی اسم مفعوللر بردەعادی اسم اولەرق قوللانیلیر . مثال :

گفته ، بسته .

لکن «بریده سر ، دریده جامه» گبی ترکیبلرده تصادف اولونور . بوبابده اول و آخر سویله‌مش اولدیغمز وجهله شیوه‌یه مراجعت اقتضا ایدر .

صفت مشبهه

قاعده ٢٥ — فارسی صفت مشبهه‌لر امرحاضرلر آخرینه «الف» علاوه‌سیله اولور . «گویا» ، «دانا» ، «توانا» گبیلری مستعملدر .

حاصل مصدر

قاعده ٢٦ — فارسینك حاصل‌مصدرلری امرصیغه‌سینك آخرینه «ش» گتیرمکله اولور . « سوزش » ، « کوشش » ، « ورزش » ، « پرسش » گبیلری مستعملدر . بوایکی قسمده‌ده شیوه‌نك قبول ایتدکلرینی قوللانمالی . یوقسه «گویش» گبی کله اختراعنه قالقمامالی .

ادوات

قاعده ٢٧ — فارسی ادواتندن خیلی کله لسانمزده مستعملدر . بونلردن برقسمی ترکیباته‌داخل اولور . برقسمی باشلی‌باشنه قوللانیلیر . بوبابده ادوات بحثنده معلومات مفصله ویرلمشدر .

« صوك »

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan, (2009), **Her Yönüyle Dil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara.

AKTAŞ, Şerif, (1987), **Ahmet Rasim**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 837, Ankara.

ALTINKAYNAK, Hikmet, (2004), **Nükte ve Fıkralarıyla Ahmet Rasim**, Toroslu Kitaplığı, Birinci Baskı, İstanbul.

ALTINKAYNAK, Hikmet, (2007), **Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü**, Doğan Egmont Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.

BAKIŞ, Nesrin, (1987), "Ahmet Rasim'in Dilbilgisi Kitapları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.

AKTAŞ, Şerif (1990). "Ahmed Rasim", **Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri**, Ötüken- Söğüt Neşriyat, C.X, ss. 255-258.

BİLGİN, İsmail, (2002), **Ahmet Rasim Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler**, Hikmet Neşriyat, İstanbul.

Dergâh Arşivi**,** (1977). "Ahmed Rasim", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergah Yayınları, C.I, s. 72.

DİLÂÇAR, Agop, (1971), "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Sayı: 338, Ankara, ss. 83- 145.

ERTAYLAN, İsmail Hikmet, (2011), **Türk Edebiyatı Tarihi I-IV**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

GÖKMAN, Muzaffer, (1989), **Ahmet Rasim (İstanbul'u Yaşayan ve Yaşatan Adam)**, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.

HİZARCI, Suat, (1953), **Ahmet Rasim Hayatı, Sanatı, Eseri**, Varlık Yayınları, İstanbul.

KORKMAZ, Zeynep, (1992), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.

ÖZKIRIMLI, Atilla, (2004), **Türk Edebiyatı Tarihi- I**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

LEVEND, Agâh Sırrı, (1965), **Ahmet Rasim**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 11, Ankara.

RASİM, Ahmed, [1328 (1910)], **Yeni Usul Muallim-i Sarf**, Artin Asaduryan ve mahdumları matbaası, Beşinci Baskı, İstanbul.

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, (1997). "Ahmed Rasim", **İslâm Ansiklopedisi**, C.I, ss. 200-202.

TOKATLI, Suzan, (2003), **Yeni Usûl Mu'allim-i Sarf**, Laçin Yayınları, Kayseri.

YEŞİLYURT, Evrim, (2002), **Ahmet Rasim Hayatı ve Eserleri**, Yeryüzü Yayınevi, Ankara.

YETİŞ, Kâzım, (1980), **Ahmed Râsim Matbûat Hâtıralarından Muharrir, Şâir, Edib**, Tercüman Gazetesi, 1001 Temel Eser: 141, İstanbul.

(2003). "Ahmet Rasim", **Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, Yapı Kredi Yayınları, C.I, ss. 37-38.

Elektronik Kaynaklar:

"**Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi**", *http://www.ayk.gov.tr/c62-projeler/tuerk-dil-kurumu-projeleri/* (21.08.2016).

Ulusal Toplu Katalog, *http://www.toplukatalog.gov.tr/index.php?_f=1&the_ page=&cwid=2&keyword=yeni+usul+muallim-i+sarf&tokat_search_field=1&order=0&command=Tara#12* (21.08.2016).

DİZİN

-İ-

-S-

-T-